UPPSALA
UNIVERSITET

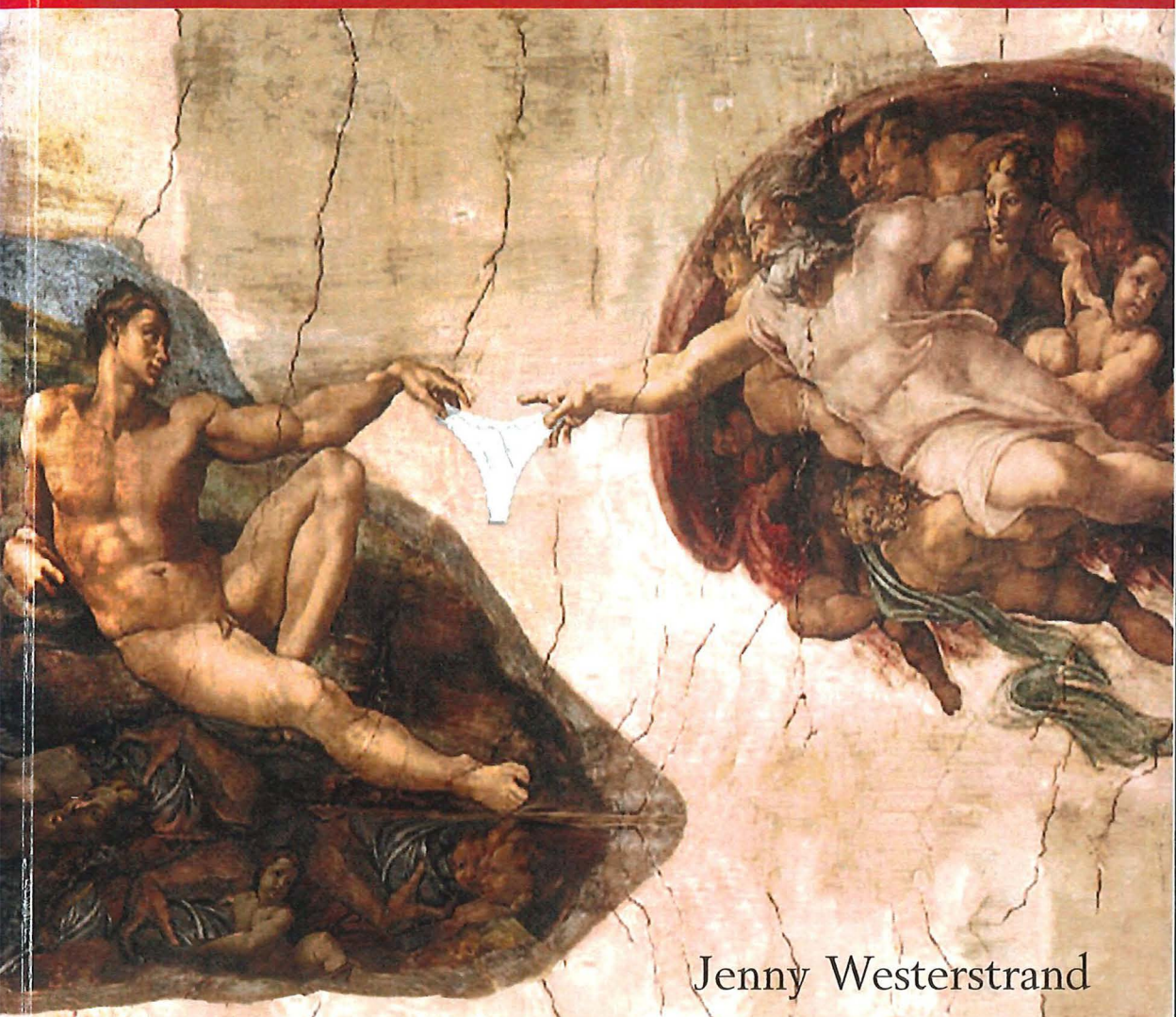

Jenny Westerstrand

Mellan mäns händer

Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f4455

Mellan mäns händer

Jenny Westerstrand

Mellan mäns händer

Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Ihresalen, Engelska parken, Thunbergsvägen 3 H, Uppsala, Friday, November 28, 2008 at 10:15 for the degree of Doctor of Laws. The examination will be conducted in Swedish.

Abstract
Westerstrand, J. 2008. Mellan mäns händer. Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking. 414 pp. Uppsala. ISBN 978-91-506-2033-7.

The present study has a three folded focus, framed by one over all aim; to critically discuss and evaluate the constructions of women's legal subjectivity in dominant feminist discourses on prostitution and trafficking. First, I set out to develop a gender theoretical understanding of prostitution. I relate prostitution to a context of reproduction and gender, where the separation between women's sexuality and reproduction is understood as operating as creating a split femininity, and likewise to construct a unified masculinity. Secondly, I examine the discursive orders on prostitution and trafficking. I examine the frameworks of thought on prostitution and trafficking as they have been formulated in an international debate (on international law) during the last decades. Thirdly, focusing on the discourse that seeks to normalise prostitution as sex work, I examine how the creation of women's legal personhood with in this discourse takes place through an oscilliation between discursive orders on prostitution and trafficking, emphasizing some times different and conflicting ways of promoting women's rights. One crucial question is how understandings of prostitution, when transposed to a context of trafficking, are expressed through a "judicial reasoning", and how these expressions might shed light upon the construction of women's legal standing. The aim of the dissertation is to contribute to a comprehensive feminist theoretical understanding of the relation between, on the one hand, different positions on prostitution and trafficking within international law, and the discourses disputing its substance on the other.

Keywords: prostitution, trafficking, internationell rätt. kvinnors rättssubjektivitet, könsteori, sexualitetsteori, reproduktion

Jenny Westerstrand, Department of Law, Box 512, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden

© Jenny Westerstrand 2008

ISBN 978-91-506-2033-7
urn:nbn:se:uu:diva-9362 (http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-9362)

Printed in Sweden by Universitetstryckeriet, Uppsala 2008

Contents

Förord 13
Kapitel 1. Rättslig pessimism eller feministisk optimism? 17
Kvinnors rättssubjektivitet och normer för kön 18
Forskningsprocessen – från prostitution till trafficking, och tillbaks igen 22
Ytterligare om varför prostitution *och* trafficking 24
Syfte och problemställning 25
Metodologiska val 26
Är rättsvetenskap vetenskap? 26
Är avhandlingen rättsvetenskap? 27
Topisk retorik 28
Teori och systematik 31
What's the Problem? 33
Disposition 34
Material 36
Termer 37
Prostitution 37
Trafficking 40

Del 1 41
Kapitel 2. Kön och sexualitet 41
Splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet 43
En- eller tvåkönsmodell? 47
Institutionaliserad heterosexualitet 50
…och kvinnors tillgänglighet 51
Heterosexualitet - heteronormativitet 52
Kön och sexualitet separerade 52
Rubin och den sexuella hierarkin 53
Föreställningar om sexualiteten – The Charmed Circle of Sexuality 54
Rubin, Foucault och det normala 56
En färdig sexualitet? 58
Horan – en empirisk eller analytisk gestalt? 59
Makt 64
Trafficking 70
Oenighet och motstånd – då 71
Federationen – förtjänst eller förfång för kvinnor? 74

Sex wars – och stelnade ”sanningar” 77
Utvecklingstanken och exemplet radikalfeminism 78
Radikalfeminism – enligt vem? 80
Sammanfattning 82
Kapitel 3. Liberalismen – kontraktet och samtycket 84
Framväxten av det subjektiva rättighetsbegreppet 84
Det sexuella kontraktet 87
…som del av en berättelse 88
Klassisk patriarkatsteori – naturen och fadern, den synliga början 89
Modern patriarkatsteori – kontraktet 91
Broderskapet - den osynliggjorda forstsättningen 93
Kontraktet som återvändsgränd 94
Rättigheter och autonomi 96
The harm principle och den egna rättssfären 99
Kvinnor syns, ansvar döljs – skillnads- och dominanspositionen 100
Fokus på kvinnor – blir ett fokus på offer 102
Könskulturell djupgrammatik och prostitution 104

Del II Diskurser om prostitution 108
Kapitel 4. Konkurrerande förståelser – tusen frågor 108
Isbergshypotesen 109
Hur ser fältet ut? 110
Normalisera prostitution eller få den att upphöra? 112
Ett tu- eller tredelat fält? 118
Lagstiftning/policy i fokus 119
FN:s speciella rapportör 121
Rapportörens förändrade inställning 122
Transcrime – fyra legislativa paradigm 124
Sammanfattning 126
Kapitel 5. Prostitution, mitt försök till strukturering av fältet 127
En superdiskurs? 129
Stabila punkter i en splittrad diskursordning 131
Abstrakt eller de facto? – En central stridighet inom diskursordningen 133
A. Radikalfeminism – kvinnors erfarenheter och prostitution som våld 135
Våld i prostitution och äktenskap, ett kontinuum 140
Hemmet den farligaste platsen! 141
Hemmet den farligaste platsen? 142
B. Autonomidiskursen, diskursen om prostitutionens normalisering 146
(Sex)liberal feminism: Kvinnors frihet och autonomi 146
Cornell och den imaginära domänen och rätten att välja 146
Kinnell: Pragmatism och kvinnors ovillkorliga rätt att välja 150
Martha Nussbaum – Ett kontinuum, en syssla som andra 153
Prostitutionskritik = stigmatisering 155

Diskursen om sexarbete – kontrakt, autonomi och identitet 157
Jo Bindman, sexarbete konkret 158
Tvång/fri vilja 159
Chapkis och sexradikaler– prostitution som emotional labour 162
Autonomi och sexarbete – normaliseringsdiskursens pelare 164
C. En kontextualiserande approach, prostitution som icke önskvärt arbete 172
Prostitution och arbete – utan normalisering 172
Konsekvenser av sex som arbete – Satz och asymmetritesen 175
Anderson och normaliseringens konsekvenser 176
Min strukturering, några kommentater 180
Fragmentering och och sammanhållande – akt och instiution 181
Horstigmat och sexualitetskonstruktionerna 182
Autonomidiskursen - det känns bekant… 184

Del III Trafficking 187
Kapitel 6. Trafficking – ”ett mycket problematiskt begrepp” 187
Termen trafficking – öppen för tolkningar 188
Fältets aktörer 189
Rådande perspektiv 190
Den moralistiska feministen i traffickingdiskursen 195
Internationell rätt och feministisk kritik 198
Feminism och kvinnors mänskliga rättigheter – olika approacher 199
Karin Engle och approacher till mänskliga rättigheter 200
Folkrättskritik som feministisk arkeologi – den externa kritiken 202
Liberal doktrinalism 203
Från extern kritik till liberal dominans 206
Strukturell kritik och våld 207
En katt bland hermelinerna, våld i autonomidiskursen 208
Sexarbetardiskursen om trafficking och mänskliga rättigheter 209
Diskriminering – formell och reell 211
Den separata logikens menliga konsekvenser 214
Diskurser i relation till önskan att normalisera prostitution som sexarbete, sett i en traffickingkontext 218
MR-perspektivet och den radikalfeministiska approachen 224
Sammanfattning 227
Kapitel 7. Traffickingreglering i internationella, globala, instrument 230
Nationernas Förbund 230
Förenta nationerna och kampen mot trafficking (och prostitution) 231
1949-års konvention 231
Kvinnokonventionen, CEDAW 236
Kvinnokonventionen och kvinnoprostitution 238
Arbetsgruppen mot samtida former av slaveri 240
Rekommendation nr 19, CEDAWs kommitte. 241

1993-års deklaration om upphävande av alla former av våld mot kvinnor 243
Kairo 1994 – Världskonferensen om befolkning och utveckling 245
NGO:ers intervention – från våld mot kvinnor till migrantens mänskliga rättigheter 246
Pekingkonferensens handlingsplan 1995 247
FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor 248
Summering 250
FN:s protokoll för att förhindra, bekämpa och bestraffa handel med människor, särskilt kvinnor och barn 251
Definitioner och stridslinjer i närbild 253
Protokollet 255
Allmänna bestämmelser 255
Definitionen av trafficking 257
1) Samtycke eller ej? 258
2) Process eller resultat? 260
3) Exploateringens art 261
Skydd av offer för människohandel 262
Förebyggande, samarbete och åtgärder 263
Trafficking enligt FN:s protokoll, ett könsrelaterat problem? 264
Summering 266
Kapitel 8. Regionala instrument inom Europa 267
Europarådet och arbetet mot trafficking 267
Europarådets konvention om åtgärder mot handel med människor; European Council Convention on Action against Trafficking in Human Beings 269
Konventionens perspektiv; mänskliga rättigheter-, genus- och barnperspektiv 270
Kapitel III 272
Definitionen av trafficking 273
Samtycke eller ej? 274
Exploateringens art – Artikel 19 och kriminalisering av nyttjande av service av ett offer 276
Sammanfattning 278
Europeiska unionen och arbetet mot trafficking 278
Behovet av information – rådets rekommendation från 1993 280
Wienkonferensen 281
Kommissionens kommunikation On trafficking in Women för Sexual Exploitation, 1996 283
Kommissionens kommunikation för vidare aktion i kampen mot människohandel 1998 285
Amsterdamfördraget, Tammerfors- och Haagprogrammet 288
Kommissionens förslag till rambeslut om bekämpande av handel med människor och sexuell exploatering, 2000 290

Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel 292
Brysselförklaringen 295
Att förebygga handel med människor – bakomliggande orsaker/root causes 297
En kontext tar form i förklaringen 297
Expertgruppen 299
Brysselförklaringen – fast tvärt om 299
Handlingsplanen för bästa praxis 304
Konklusion 306

Del IV Förståelser av trafficking 307
Kapitel 9. – what's the problem? 307
Samtyckets betydelse 308
Straffrätt och autonomi – en återvändsgränd? 311
Trafficking som process eller outcome? 316
The Bangladesh Experience – trafficking som en process i tre led 318
Processen och resultatet – ett sammanhållet perspektiv 319
Människohandelns skada och exploateringens aktörer – ett sammanhållet perspektiv 321
Exploateringens art 324
Slaveri och slaveriliknande förhållanden 325
Slaveri i trafficking – trafficking som slaveri? 330
Tvångsarbete 332
Tvångsarbete eller exploatering av annans prostitution – varför är frågan viktig? 336
Kriminaliseringar och skyddsobjekt 338
"Efterfrågansidan" – bara en sorts efterfrågan? 341
Sammanfattning 343
Kapitel 10. Kvinnors rättssubjektivitet – från aktör till vårrulle? 344
Kriminalisering av sexköp – våldtäkt som ett sammansatt brott 344
Analys av skadan 347
Skada – men vems ansvar? 349
Hofeld by proxy 352
Hohfeldts rättsliga korrelat i relation till traffickingkedjans exploateringsfas 355
Gud och Josef – i begynnelsen var trafficking? 358
Normaliseringsdiskursen bortom samtycket 360
Från utstött och upphöjd till utvald? 364

Konklusioner 366
Summary 376

Litteratur och källor 386

Abbreviations

CATW	Coalition Against Trafficking in Women
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women/Committee on the Elimination of All Discrimination Against Women
COYOTE	Call Of Your Tired Old Ethics
DEDAW	Declaration on the Elimination of All Forms Discrimination Against Women
ECOSOC	Economic and Social Council
ECtHR	European Court of Human Rights
EKMR	Europeiska konventionen om de mänskliga fri- och rättigheterna
EWL	European Women's Lobby
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta nationerna
GAATW	Global Alliance Against Trafficking in Women
ICCPR	International Convention on the Civil and Political Rights
ILO	International Labour Organisation
IOM	International Organisation of Migration
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation.
UNDOC	United Nations Office on Drugs and Crime

Förord

Ett antal personer ska tackas för att ha gjort denna prestation möjlig för mig att genom- och slutföra. Att skriva en avhandling är både fritt och stort, och det ska dessutom bli rätt i någon mening. Tack därför till alla som gjort att ramar har kunnat både sättas och sprängas när akademia känts oformligt utmanande eller som en allt för rigid miljö, och för inspiration att orka när kraven på disciplin känts olidliga i arbetets sista skeden. Ett första tack till min handledare professor Maja K. Eriksson, för ditt stora kunnande och din starka tro på mig och på doktornandens uppgift att följa sitt spår, såväl vad gäller val av metodologi som analytiska redskap. Tack också till min biträdande handledare professor Eva Lundgren för teoretisk inspiration av omvälvande sort, och för benhård press när jag ville ha det som minst men behövde det som mest.

Ett särskilt tack går till mina närmaste kollegor på Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning: Åsa Eldén och Tanja Joelsson och verksamhetens ledare (tillika alltså min biträdande handledare) Eva Lundgren. Tillsammans har vi verkat och vetenskapat under vad som får kallas extremt svåra förhållanden när vi under våren 2005 och många månader framåt stod i centrum för ett våldsamt medi- och mejldialt drev mot feministisk forskning i allmänhet och Eva Lundgrens forskning i synnerhet, och som kröntes av en granskning för misstänkt vetenskaplig ohederlighet av bland annat forskning tillkommen vid avdelningen. Ett friande följde, men också en med chockvågens hetta inbränd kunskap om konsekvenserna av att formulera ”fel” sorts feministisk kunskap om mäns våld mot kvinnor i det jämställdhetspatriarkala Sverige. Att i sviterna av denna erfarenhet prestera en avhandling hade inte varit möjligt utan er. Tack Eva för ditt högt intressanta, ”osvenska” sätt att teoretisera och förstå världen och din orädda hållning. Jag har fått otroligt mycket av dig, från teoretiska insikter till kraft att hålla fast vid min forskarsjäl och känsla för vikten att alltid blicka framåt. Ett särskilt tack också till Åsa Eldén som har varit en viktig kollega och stöttepelare under vår avdelnings våldsamma färd genom universitetsbyråkrati och mediala landskap. Din fasthet har ibland krockat med min mer administrativt undanglidande karaktär, och du har lärt mig mycket genom våra (då förtiden ibland turbulenta) samtal. Också vårt vetenskaliga samarbete har varit av betydelse för utvecklandet av mig från doktorand till nu färdig för disputation. Tack också Tanja Joelsson för din stabila perfektionism! Ett välgörande drag i vår avdelnings återkommande möten med en ombytlig patriarkatshydra av bara allt får låg klass… Jag tackar er, Eva, Åsa och Tanja, för för allt inspirerande

vetenskapande vi har haft tillsammans, i en miljö där nästa blad alltid stått på tur att vända.

Ett speciellt tack till doktorandkollegan och sedemera jur. doktor Marianne Dahlén för ditt engagemang för mig, din hjälp med såväl läsning av mina utkast som med praktiska råd. Ditt kunnande och ditt omdöme har varit en varm filt i ett ibland kallt universitetslandskap, av ovärderlig betydelse! Tack även till doktorandkollegor på Juridicum, Anna Sara Lind, Micke Hansson med flera, för inspirerande samtal och seminarier och till professor Håkan Andersson för viktiga kurser, texter och samtal i sagda miljö. Tack jur. doktorena Anna Jonsson, Rebecca Stern och docent Bo Wennström för engagareade kommentarer på slutmanus, liksom alla andra som läst mitt manus och givit inspel och kommentarer. Tack även doktorand Josefina Eriksson för spännande luncher och viktigt, och ibland uppgivet, bollande av tankar.

Stina Jeffner vill jag tacka för att du såg mig och plockade upp mig som juriststudent med intresse för våldsforskning. Tack vare dig och din generosiet fick jag tillgång till en massa spännande tankar och teorier, inte minst inom ramen för en synnerligen inspirerande seminariemiljö, det högre seminariet i feministisk teori vid Sociologiska institutionen som Eva ledde. Du har sedan dess varit min mentor, som du vet (vill dock flagga för att jag kommer att bli något besvärligare efter egen avlagd examen). Tack också till alla glada och skarpa och diskussionsvilliga medlemmar i det nordiska forskningsnätverket Glappet! Mötena med er har givit vetenskap och fest i en blandning jag inte vet om jag vågar hoppas på att få uppleva igen. Tack särskilt till Kicki Eriksson, Nea Mellberg, Lena Berg, Bo Wagner Sörensen, Britta Mogensen och Marianne Barntsaeter.

För att forska krävs pengar och här vill jag tacka Brottsofferfonden för att ha stött och finansierat tre år av projektet. Tack också till chef för kansliet för humaniora och samhällsvetenskap, Bengt Gustafsson, och biträdande personalchef, Bo Werme, Uppsala universitet, för bistånd rörande förhandlingar om finasiering. Tack till Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning för finansiering av projektets sista månader. Tack också Maud Rosendahl, Juridiska insitutionen, för snabb och handfast hjälp i alla upptänkliga praktiska frågor kring doktorandens vardag och sedemera disputation. Ett stort tack riktar jag till SULF för livsviktigt stöd under granskningsprocessens gång och i dess efterdyningar. Tack också till Silje Lundgren för habil hjälp med översättningen av min summary till engelska. Eventuella fel i den har jag själv skapat i efterhand.

Tack till doktorand Ida Lidegran för vänskap och för cabaretäventyret Fem kvinnor är färre än fyra män där reflektioner från universitetslivet kunde processas. Jag vill även tacka doktorand Magnus Gulliksson för år av tram-

sande om universitetets egentliga väsen och samtal om juridik och världen(s ofta ondska). Tack till Erik Hagström, Katarina Strömhom och Karin Victor för lång, trogen och central vänskap. Tack också till Erik Johansson för exotisk eskapism, generositet och befriande kravlös samvaro. Tack Linna Johansson för att du är så smart och har varit så kul att maila med.

Sist vill jag tacka olika delar av de så kallade närmast stående: Min syster Ulrika Westerstrand och hennes man Ove Eriksson och deras familj som generöst bjudit mig och lilla Frank på sällskap, förplägnad och gemensamma aktiviteter under en synnerligen slitsam tid i mitt doktorerande, och min bror Oskar Westerstrand vars praktiska hjälp och sällskap jag fått vältra mig i. Tack också till Ulrika för bokens illustrationer. Tack till Franks faster Cissi Tjäder och hennes man Göran Lilienberg med familj för att ni så gärna umgåtts med Frank när hans föräldrar har behövt jobba. Och tack till mina föräldrar Gunhild och Björn Westerstrand, för att ni har lärt mig att värdera livet ute i den fria luften, mentalt såväl som fysiskt, och att inte stå och falla med andras blick. Trots de fartfyllda personer ni är har ni också klämt in barnpassning, och det får man säga är stort när man känner ert schema. Tack för det. Slutligen, tack Sten Tjäder. Du är snygg, du är smart och jag är din! Du sa visst till din mamma när hon disputerade och du var sju år att ”mamma, jag ska aldrig skriva en avhandling”. Jag beklagar att du drog den verkliga nitlotten: Att vara ihop med en som gör det. Tack för kärlek, omsorger och begåvning. Jag hoppas att du hänger kvar för att få ta emot lite dito. Tack även för ditt vackra omslag till avhandlingen. Lilla Frank vill jag sist tacka, för att han är så rackarns söt. Rent praktiskt har han dock inte direkt hjälp till med att baxa det här i mål. Men tack min lilla unge! Nu är det slut på det galna jobbandet och vi kan greja med grejer ihop!

Jenny Westerstrand
Uppsala, oktober 2008.

Kapitel 1. Rättslig pessimism eller feministisk optimism?

Under de senaste decennierna har man inom feministisk rättsvetenskap fört en debatt om rättens möjligheter att tillförsäkra kvinnor liv och livsvillkor utan våld och andra former av förtryck. Konceptet rättigheter och tendensen att luta sig mot en tro på dem, ”rights talk”, har kritiserats, liksom att dynamiken mellan specifika rättsregler och rättstillämpning har ifrågasatts.[1] Kritik har förts fram mot såväl nationell som internationell rätts begränsningar och oförmåga att formulera respektive ge kvinnor skydd för deras fri- och rättigheter. Härvidlag har märkts en viss pessimism, ”legal pessimism”,[2] men också en – växande – tro på att diskursen om mänskliga rättigheter ska kunna främja kvinnors livsvillkor.[3] Ett mycket debatterat ämne i relation till dessa frågor är ”frågan om prostitution”, och i dess kölvatten frågorna om hur handeln med kvinnor (och barn) för sexuella ändamål ska förstås och hanteras, det som i avhandlingen kommer att kallas för trafficking: Hur ska kvinnors val att verka i prostitution förstås? Och hur ska mäns val att nyttja prostituerade tolkas? Debatten om dessa frågor har visat på djupa sprickor mellan olika feministiska förståelser där, grovt formulerat, rätten till skydd respektive rätten till frihet kan användas som en vattendelare. Konflikten rasar mellan de feministiskt formulerade kraven på att normalisera prostitution i namn av kvinnors sexuella självbestämmanderätt, och det likaledes feministiska kravet på kvinnors rätt att leva utan (sexuellt) våld och tvång. Avhandlingen handlar om positionerna i denna debatt, om hur olika förståelser av kön och sexualitet färgar synen på prostitution och trafficking, och hur diskurser om kvinnors mänskliga rättigheter relaterar till dessa förståelser. Ytterst intresserar jag mig för de konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet som flyter ur dessa förståelser, i synnerhet där man betraktar prostitution som ett arbete, sexarbete.

[1] För en översikt över feministiska inspel i rättighetsdebatten, se Nicola Lacey, Feminist Legal Theory and the Rights of Women, i Karen Knop (red), *Gender and Human Rights*, Oxford University Press 2004.
[2] Åsa Gunnarsson, Eva-Maria Svensson, Margret Davies (red); *Exploiting the limits of law: Swedish feminism and the challenge to pessimism* (Aldershot Ashgate 2007).
[3] Karen Engle; International Human Rights and feminisms: When Discourses Keep Meeting, i (red) Doris Buss & Ambreena Manji, *International Law: modern feminist approaches* (Oxford Hart Publishing 2005).

Kvinnors rättssubjektivitet och normer för kön

Juristen Ngarie Naffine har påpekat att konstruktionen av rättsubjektet har förblivit ett tämligen oproblematiserat tema inom den juridiska disciplinen.[4] Hon lyfter fram två ortodoxa berättelser som dominerat föreställningen om det moderna rättssubjektets genesis; Sir Henry Maines tanke om gången från status till kontrakt samt Marcel Mauss idé om utvecklingen av det moderna rättssubjektet genom gången från ”persona” till ”personality”.[5] Båda dessa berättelser har slående likheter menar Naffine i deras betoning av betydelsen av utvecklingen av kontraktsrätten och dess autonoma individ, samt i prisande av den moderna personen som självmedveten och självstyrande. Feminister, framhåller Naffine, har dock varit skeptiska till denna att hylla denna konstruktion. Istället har man bidragit till att problematiserat den. Naffine pekar på hur konceptet rättssubjekt då framträtt som ett icke enhetligt begrepp, en konstruktion som är mer och något annat än en fast person på vars behov och belägenheter rätten responderar. Utifrån denna tanke ringar Naffine grovt in konceptet på följande vis:

> Modern legal personality lacks a persistent character over time and place; even its beginning and cessation are not easy to recognize. Rather, legal personality is better regarded as a cluster of rights and duties which greatly varies according to such factors as age (regarded as a natural category), sex (also regarded as a natural category), mental ability (ditto), legal purpose and jurisdiction.[6]

Naffine är kritisk till tanken om att den individ som konstrueras ur berättelserna om gången från status till kontrakt, eller från persona till personlighet, skulle rymma den fulla frihetspotentialen för kvinnor. Berättelserna brukar dock betonas av liberala feminister påpekar hon och jag ska därför beröra dem längre ned i framställningen genom en presentation av Carol Patemans kritik av sagda kontraktsrättsligt orienterade synsätt. Naffine menar att det är viktigt att se hur konstruktionen av den fria kontraktsslutande individen ifråga utesluter centrala delar av livsvillkoren – kroppslighet, kreativiteten att reflektera över sig själv som en del i ett sammanhang, över tid, exempelvis – för både kvinnor och män, men hur den är särskilt skadlig för kvinnors vidkommande.[7]

---

[4] Ngarie Naffine; Can Women be Legal Persons? i Susan James & Stephanie Palmer; *Visible Women. Essays on Feminist Legal Theory and Political Philosophy.* (Hart Publishing, Oxford, Portland Oregon) 2002 s. 71.
[5] Ibid s 74f. Henry Maine; *Ancient Law* (London, John Murray) 1930, Marcel Mauss; A Category of the Human Mind: The Notion of Person; The Notion of Self, i M Carrithers mfl. (red); *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History.* (Cambridge University Press, Cambridge) 1985.
[6] Ngarie Naffine 2002 s. 77.
[7] Ibid s. 89.

Juristen Dianne Otto menar att den internationella rätten har tenderat att generera tre former av kvinnliga rättssubjekt: Modern/makan, den formellt jämlika kvinnan samt kvinnan som offer.[8] I sin genomgång av det kvinnliga rättssubjektets genealogi pekar hon på hur seglivade dessa karaktärer har varit, liksom på att även feministiska interventioner i den internationella rätten har tenderat att reproducera dem. De tre subjektspositionerna är dikotomt och hierarkiskt ordnade i relation till maskulina subjektspositioner inom rätten, menar Otto, och de avspeglar vad kvinnligt och manligt är respektive inte är. Den kvinnliga positionen är härvidlag genomgående underordnad den manliga: I kraft av sin sårbarhet som moder/maka och den begränsade/privata del av kvinnors livssituationer som blir synliga med detta raster, eller i kraft av att vara ”den andra” i relation till en maskulint kodad normuppsättning gentemot vilken kvinnor ska försäkras ”lika rättigheter”, eller genom den roll av beskyddare som tilldelas män när kvinnor görs till offer, med den aktörslöshet för kvinnor som följer på en dylik positionering. Ingen av dessa subjektspositioner utgör sålunda en plattform för realiserandet av kvinnors fulla mänskliga rättigheter menar Otto.

I debatten om prostitution brukar det hävdas att den som motsätter sig att sexindustrin normaliseras och att prostitution ses som ett arbete förordar den, med Otto, tredje sortens rättsliga subjektsposition för kvinnor: Offrets. Ett citat av anti-traffckingorganisationen GAATW, *Global Alliance Against Trafficking in Women*, illustrerar en ofta framförd tankegång:

> [T]he disregard of the will of the person in prostitution denies the agency of all women and enforces a “victim” stereotyp of those who work in the sex industry.[9]

Tanken vilar på det närmast axiomatiska antagandet att rättsliga begränsningar inom sfären för (hetero)sexualitet inte har potentialen att nå män – men däremot är determinerade att drabba kvinnor. Det vill säga, män kan inte förändras och förmås att ta ansvar genom lagregleringar, kvinnor kan – *och kommer* – däremot att skadas och begränsas och bli sedda som offer genom rättslig intervention i den sexuella sfären. Den skadande processen antas verka genom att offerpositionen förstås som liggande nära den position som ”traditionellt” har tilldelats kvinnor, varför givna och rotade mönster för könsskapande (passiva skyddsbehövande kvinnor/starka beskyddade och kontrollerande män) sålunda anses verka med större styrka än eventuella reformerande krafter som rätten kan ha (att hålla män ansvariga för sina gär-

[8] Dianne Otto; Disconcerting “Masculinities”: Reinventing the Gendered Subject(s) of International Human Rights Law, i Doris Buss and Abreena Manji (red); *International Law: Modern Feminist Approaches* (Oxford & Portland: Hart) 2005 s. 105-129.

[9] *What is trafficking?* Global Alliance Against Trafficking in Women, 2002, På http://www.inet.co.th/org/gaatw. Senast besökt 2005-10-10. Dokumentet finns hos författaren. Se också Kamala Kempadoo; From Moral Panic to Global Justice: Changing Perspectives on Trafficking, i Kamala Kempado m.fl. (red); *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspetives on Migration, Sex Work, and Human rights*. (Paradigm Publishers) 2005 s. xxxiii.

ningar). En fråga som avhandlingen inspirerats av och valt väg efter är ifall denna mycket bestämda rättsliga pessimism avseende rättens subjektskapande kraft för kvinnor på sexualitetens område, inte främst är empiriskt grundad (empiri som kan ge stöd för exempelvis invändningar mot att kriminalisera hela eller delar av prostitutionsarenans aktörer) utan om den också – snarare? – är en *normativ* utsaga om sexualiteten som en arena som *bör* fredas från lagstiftarens interventioner.[10] Jag kommer inte att kunna besvara frågan, men den följer framställningen som en underliggande undran.

Den feministiska striden om huruvida rätten alls rymmer möjligheten att ”curb” prostitution, eller om lagar bara kommer att slå mot kvinnors handlingsutrymmen och livssituationer, relaterar till hur man ser på prostitutionens plats i samhälle och könskultur. Här ger feministiskt teoretiserande om den splittrade kvinnligheten (dikotomin hora/madonna, ”good girls”/”bad girls”[11]) olika svar. Detta i sin tur har beröring med hur man förstår *normer* respektive *normbrott* i relation till skapande av kön och sexualitet. Det vill säga, hur relaterar ”normerna” till förekomsten av en institutionaliserad prostitutionsmarknad? Står dominerande normer för kön och sexualitet i ett antagonistiskt förhållande till denna marknad, eller bör de tolkas som stödjande, rent av hämtande central mening rörande könsrelationerna ur prostiutionen? Riktar sig en med kriminalisering uppbackad önskan om att få ett stopp på prostitutionen mot en redan mariginaliserad företeelse och mot underordnade grupper – prostitutionsarenans aktörer – eller utmanar rättsliga regleringar mot mäns köp av sexuella tjänster en grundläggande insitution i samhället?

Det var mycket riktigt förhållandet mellan norm och normbrott inom sexualitetsfältet som fick mig att intressera mig för ämnet prostitution, inte minst sociologen Eva Lundgrens teorier om konstitutiva och regulativa regler för kön.[12] En viktig inspirationskälla var också sociologen Stina Jeffners arbete om ungdomars syn på våldtäkt där hon med hjälp av Lundgrens begrepp och teorier kunde lyfta samtalet till, som jag tyckte, nya nivåer rörande sexuellt våld.[13] Jeffner presenterade en förståelse där våldtäkt ses som *både* en fördömd handling *och* som accepterad, och hon visade hur informanternas kraftiga avståndstagande från ”våldtäkt” existerade inte bara parallellt med, utan behövde förstås som *beroende av och sammanflätat med* en grund-

[10] Se exempelvis Gayle Rubin; Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. I H. Abelove, M. Barale and D. Halperin (red); *The Lesbian and Gay Studies Reader*. (Routledge) 1993.

[11] Tanken om västerländska könskonstruktioner som baserade på kvinnlighet uppdelad i ”dåliga” och ”bra” kvinnor (horan/madonnan) kan sägas vara en grundläggande föreställning inom den feministiska teoribildningen. Hur denna uppdelning förstås skiftar dock, vilket har konsekvenser för den vidare teoribildningen. Jag ska återkomma till detta nedan.

[12] Eva Lundgren; *Det får da vaere grenser for kjönn. Voldelig empiri og feministisk teori.* (Universitetsforlaget Oslo) 1993.

[13] Stina Jeffner; *”Liksom våldtäkt, typ” Om betydelsen av kön och heterosexuelitet för ungdomars förståelse av våldtäkt.* (Uppsala universitet, Uppsala) 1997.

läggande acceptans av de praktiker de samtidigt fördömde rörande sexualitet i vår kultur.[14] Jeffner skilde härvidlag, *inter alia*, mellan konstitutiva och regulativa regler för kön. Att därför se våldtäkt som fördömd och förkastad handling av den könskultur svenska ungdomar agerar inom visade Jeffner var att avstanna analysen på ett för tidigt stadium; tvärt om var själva förkastandet av ”våldtäkten” en viktig del av den acceptans som på en mer grundläggande nivå rådde kring de sexuella praktiker där sexuellt våld faktiskt utövas mot flickor och kvinnor. På liknande sätt upplevde jag tanken om prostituerade kvinnors stigmatisering som uttryck för prostitutionens normbrytande karaktär, som en icke färdigt analyserad tanke. Liksom våldtäkt kan fördömas men ändå vara accepterat, uppfattade jag ”horan” som föraktad men ändå en förutsättning för, och en central gestalt i, vår ojämlika könskultur och prostitution som en visserligen ofta dold men ändå kulturellt central instiution. Det vill säga, att ta det förakt som kvinnor i prostitutionen får utså, eller den karaktär av icke-öppen verksamhet prostitutionen har, som kvitto på att prostitution är en i feministisk mening normbrytande praktik, kändes inte ”färdigt” som analytiskt resultat. Jag saknade dels tankar om normers olika nivåer och styrka och, som Jeffners forskning om våldtäkt visade, samspelet mellan dem. Dels saknade jag en teori om hur mäns agerande som köpare ska förstås.

Där jag såg könskonventionella praktiker i prostitutionen har dock många andra sett normbrytande aktiviteter samt utmanande kvinnlighetskonstruktioner. Litteraturen är fylld av försvar för kvinnors rätt att verka i prostitution, vid sidan av den feministiska litteratur som kritiserar prostitution som heterosexuell förtryckande praktik. Bitterheten är stor mellan respektive läger. Samtidigt som oenigheten är total inom diskursordningen om prostitution märkte jag när jag närmade mig debatten att de olika sidornas argumentation företedde många likheter avseende termer och begrepp. Exempelvis i talet om kvinnors rätt till självbestämmande och rätten att slippa tvång och våld, liksom i kritiken av den splittrade kvinnligheten där kvinnor delas in i goda och dåliga kvinnor, ”horor” och ”madonnor”. Samtliga hävdar också explicit att deras ärende är att värna kvinnors rättigheter. Inte sällan ”kvinnors mänskliga rättigheter”, ämnet manar till stora ord och stora anspråk. Ändå landar analyserna i djupt motsatta förståelser. Detta lockade mitt intresse. Vilka (feministiska) förståelser av prostitution märks i debatten, och hur relaterar man kvinnors rättigheter till denna förståelse? Jag såg det som nödvändigt att försöka förstå var förståelser och begreppsanvändning diver-

[14] Tolkningsgreppet att förstå en praktik både i termer av acceptans *och* normbrott, samt att se pendlingen däremellan som konstitutiv för hur handlingen ges ”mening”, hade Lundgren utvecklat i sin tidigare forskning om misshandlande män. Se exempelvis Eva Lundgren 1993 (särskilt kapitel 2: Hånden som slår og tröster – Kjönn i spenningsfeltet mellom stabilitet och fleksibilitet; Slag og tröst – eller hånden som konstitutiv kategori).

gerar och var de sammanfaller och hur en rättighetsförståelse kan mejslas fram ut respektive position.

Forskningsprocessen – från prostitution till trafficking, och tillbaks igen

Som Sott A. Anderson påpekat har debatten om prostitution förts mellan så kallade radikal- och liberalfeminister, under lång tid och utförligt, men utan att några tecken på att den ska nå ett slut märks eller att ett samförstånd skymtar[15]. Det finns en uppsjö artiklar och mängder av böcker inom feministisk samhällsvetenskap som tar sig an frågan vilken förståelse man som feminist bör utveckla i relation till prostitution/prostituerade kvinnor. I takt med att handeln med kvinnor och barn för sexuella ändamål åter hamnat på den internationella rättens bord har diskussionens också kommit att handla om hur termen trafficking ska förstås och användas rättsligt. Också här råder djup oenighet mellan feminister och inte heller här skymtar enighet. I jakten på innebörden av termen ”trafficking” konfronterades jag i litteraturen med en högt omstridd term, en djungel av motstående definitioner understödda av likartade terminologier men laddade med olika betydelser. Termen är exempelvis både en legaldefinition och ett begrepp använt av praktiker och frivilligorganisationer vilkas bruk av termen många gånger inte relaterar till legaldefinitionen eller till andra aktörers definitioner. Vidare är den praktik som termen avser att träffa notoriskt svåråtkommlig på grund av företeelsens illegala karaktär och, delvis därför, i stycken tämligen obeforskad. Till detta ska läggas att de data som finns är högt omstridda och tolkas olika av olika läger i debatten. Sociologerna Julia O’Connell Davidson och Bridget Anderson talar mycket riktigt om de ”mycket allvarliga metodologiska, teoretiska och politiska problem” som ämnet trafficking aktualiserar.[16] Jag har stött på dessa problem i avhandlingsarbetet. Läsaren kommer att på nära håll få följa min kamp med dem.

Inom diskursordningen om kommersiell sex är sålunda ”prostitution” och ”trafficking” begrepp som med diskursteoretiska termer kan kallas *flytande signifikanter*, dvs. tecken (element) om vilka olika diskurser strider för att fylla med mening.[17] Redan projektet att försöka upplösa de genomgripande politiska/teoretiska oenigheterna inom diskursordningen, att dekonstruera prostitutionsdebatten för att presentera en ”bättre bild”, vilar på en naiv tro om förhandenvaron av ett ”rätt svar” i en etisk fråga, som genom att artikule-

[15] Scott A. Anderson; Prostitution and Sexual Autonomy: Making Sense of the Prohibition of Prostitution, i *Ethics* 112 July 2002 s. 748-780, s. 758.
[16] Julia O’Connell Davidson & Bridget Anderson, *Trafficking – a demand led problem? A multy-country pilot study.* Save the Children, Stockholm 2002 s. 18.
[17] Marianne Winther Jörgensen & Louise Phillips; *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund 2000 s. 35.

ras tydligt nog ska kunna omfattas av alla. Men som filosofen Alison Jaggar påpekar är kontroverserna kring prostitution

> ”merely a surface manifestation of a disagreement over the fundamental categories to be used in describing social activities and over what are the important features of social life which needs to be picked out”[18]

Jaggar pekar på hur de konkurrerande förståelserna alla utgår ”från det paradigmatiska fallet med en prostituerade kvinna som säjer sina sexuella tjänster”, men sedan tolkar helt olika omständigheter som essentiella för den situationen.[19] Med tanke på den mängd feministiska idéer, begrepp och epistemologiska grepp som processats genom filtret ”prostitution” är det föga troligt att fältets aktörer ska kunna övertygas av nya inspel. Det finns också tecken på mättnad i prostitutionsdebatten i de röster som höjs för att förflytta dess fokus från ett idépolitiskt plan där ovan nämnda politiska/filosofiska frågekomplex och abstraktioner spelar den framträdande rollen, till ett plan där empiriska studier om prostituerade kvinnors liv och erfarenheter, prostitutionsarenans villkor och sammanhörande med andra arenor i livet/samhället, istället studeras.[20] Jag tillhör heller inte dem som tror att det går att nå en enighet kring dessa djupgående och för människors förståelser och livsprojekt så centrala frågor.

---

[18] Alison Jaggar; Prostitution. I Alison Jaggar (red) *Living With Contradictions. Controversies in Feminist Social Ethics*. Westview Press 1994, s. 111.

[19] Ibid s. 112, min översätning.

[20] Jo Bindman; *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda*, Anti Slavery International 1997, på http://www.walnet.org/csis/papers/redefining.html, senast besökt 2008-09-10, Elizabeth Bernstein; What’s Wrong with Prostitution? What’s Right with Sex-Work? Comparing Markets in Female Sexual Labor. *Hastings Women’s Law Journal*, Vol. 10, 1999 nr. 1 s. 91-119. Jane E. Larson*; Prostitution, Labour, and Human Rights*. U.C. Davis Law Review Vol 37 2004 Nr 3 s. 673-700, Martha Nussbaum;”Whether from Reason or Prejudice”: Taking Money for Bodily services. *Journal of Legal Studies*, Vol. XXVII 1998 s 693-724. Lynn Sharon Chancer;”Prostitution, Feminist Theory, and Ambivalence: Notes from the Sociological Underground” i *Social Text* Vol 0 1993, Nr 37 s. 143-171. Fältet för empiriska studier rörande situationen för kvinnor verksamma i prostitution är dock synnerligen infekterat och någon enighet om vilken ”verklighet” som prostitutionen rymmer, ens i begränsade kontexter, finns inte. Studier som gör anspråk på att kartlägga omfattningen av våld mot prostituerade har exempelvis kritiserats för att vara metodologiskt undermåliga och använda en terminologi som syftar till att ”chocka läsaren”. Ronald Weitzer; Flawed Theory and Method in Studies of Prostitution. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 934-949. Se också Melissa Farley;”Bad for the Body, Bad for the heart”: Prostitution Harms Women Even if Legalized or Decriminalized. *Violence Against Women*, Vol. 10 Nr. 10 2004 s. 1087-1125, samt Melissa Farley; Prostitution Harms Women Even if Indoors. Reply to Wietzer. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 950-964. Jody Raphael & Deborah L. Shapiro; Reply to Witzer. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 965-970. Ronald Weitzer; Rehashing Tired Claims About Prostitution. A Response to Farley and Raphael and Shapiro. *Violence Against Women* Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 971-977.

Dock fick, som sagts, debatten om kommersiell sex nytt liv i och med att frågan om handel med människor, särskilt kvinnor och barn, för sexuella ändamål sattes på dagordningen för den internationella rätten. Jag menar att traffickingdiskursens karaktär av förhandlingsarena rörande legaldefinitionen av begreppet trafficking har gjort att *särskilt viktiga frågor för de kring prostitutionsfrågan formerade diskurserna har utkristalliserats*, och mött en praktik som diskussionen tidigare varit fjärmad ifrån. Därmed har tankefigurer – och rättsfigurer – formerats med hänvisning till prostitution vilka har effekter för exempelvis konstruktionen av kön i relation till internationell rätt. Sålunda är exempelvis, som Barbra Sullivan påpekar, FN:s protokoll om trafficking ett viktigt dokument för feminister att analysera.[21]

Denna orientering mot en (internationell)rättslig diskurs rörande frågor om kommersiell sex ger möjlighet att ställa nya frågor till fältets aktörer, orienterade mot de konkreta aspekter som röster i debatten har efterlyst. Jag ser det därför som angeläget att genom prostitutionsfrågans sexualitets- och könsorienterade abstrakta och idépolitiska karaktär å ena sidan, och traffickingfrågans status som förhandlingsarena rörande realpolitiska frågor å den andra, utkristallisera de konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet som följer på att ställningstaganden flyter från det ena (idépolitiska) fältets problemställningar till det andra (rättsligt orienterade). Det vill säga, jag vill låta talet i prostitutionsfrågan om kön, sexualitet och makt möta traffickingfältets juridiska abstraktioner med dess samtida kopplingar till kvinnors levda liv. Jag kommer härvidlag att rikta uppmärksamheten mot den/de problemrepresentationer inom prostitutions- respektive traffickingfältet som förespråkar kvinnors rätt att välja prostitution, dvs. det Scott A. Anderson bland flera beskriver som en *liberalfeministisk- eller sexarbetarposition* (Anderson 2002:749). Jag är intresserad av hur det kvinnliga subjektet upprättas i texter som placerar sig inom nämnda diskurs, och hur detta subjekt kan utöva sitt subjektskap inom rättens ramar, så som dessa ramar förordas se ut inom diskursen ifråga.

Ytterligare om varför prostitution *och* trafficking

Inom den tanketradition som dominerar förespråkandet för en normalisering av prostitution står individens rätt i centrum. Här är begrepp som autonomi och självbestämmande centrala. Det blir därför intressant att undersöka hur det kvinnliga rättssubjektet konstrueras inom denna tradition i relation till ”problemet trafficking”: Gången från prostitutionens sexarbete till ”traffickingproblemets” tvångsarbete gör att en prostitutionsdiskurs om frihet och autonomi tvingas i beröring med traffickingarenans element av tvång och våld. De två diskursordnigarna och relationen dem emellan kan därför kan-

[21] Barbara Sullivan; Trafficking in Women. Feminism and New International Law. *International Feminist Journal of Politics* Vol. 5 Nr 1 2003 s 67-91 s. 86.

ske hjälpa oss att förstå vilka underliggande problemformuleringar som görs kring kvinnors rättssubjektivitet. Att förmå den diskurs jag kallat normaliseringsdiskursen och som vill normalisera prostitution att tala om våld och tvång är nämligen tämligen svårt, varför området som berör trafficking blir intressant då tvång är det konstitutiva elementet för fenomenet trafficking enligt diskursen ifråga.

Därtill kommer att det inte går att förstå traffickingfrågan utan att sätta sig in i den debatt som rasat sedan tidigt 80-tal om hur feminister bör förhålla sig till prostitution. På motsvarande sätt är det idag omöjligt, med ökade migrationsströmmar och den rörlighet som varor och tjänster har inom många regioner, liksom de sociolekonomiska klyftor som allt jämt existerar och som förmår människor att flytta ibland både långt och riskabelt, att inte sätta sig i problemfältet ”trafficking” om ”prostitutionsfrågan” ska kunna förstås i en dagsaktuell kontext.

Syfte och problemställning

Avhandlingen kan sägas ha en tredelad problemställning, inramad av ett övergripande syfte. *För det första* vill jag utvecka ett könsteoretiskt bidrag till förståelsen av prostitution. *För det andra* vill jag studera (de feministiska) diskursordningarna om prostitution och trafficking med fokus på hur man förstår dessa två begrepp och hur man relaterar dem till tolkningar av världen – eller om man så vill; relationen mellan ”varat” och ”börat” i (se nedan) i olika feministiska positioneringar inom dessa diskursordningar. Här kommer jag att studera tankeramar kring prostitution och trafficking så som de formulerats i den internationella debatten (om den internationella rätten) under de senaste dekaderna. Jag kallar det område jag rör mig över, med en övergripande term, för *diskursordningen om kommersiell sex* och jag förstår denna terräng som ett *spänningsfält av konkurrerande förståelser*.[22] Jag rör mig här över ett starkt politiserat och av motsättningar präglat fält, där vissa betydelsefixeringar blivit högt konventionaliserade men där ingen position inom har lyckats uppnå hegemoni (Winther Jörgensen 2000:32, 55). Det råder istället en antagonism på fältet, kretsande kring mening och representation/identitet – egen och andras. En antagonism så stark att det finns fog för att tala om ett brinnande krig.[23] För det tredje vill jag studera hur skapandet

[22] Winther Jörgensen & Philips 2000 s. 34.
[23] Ibid s. 55. Göran Bergström & Kristina Boréus (red) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund, Studentlitteratur 2005 s. 319. Det sagda antyder det jag längre fram kommer att hävda präglar spänningsfältet prostitution/traffickingreglering, nämligen avsaknaden av stabila områden. Jag tvingas därmed föregripa vad som skulle kunna vara ett resultat för min studie för att komma vidare i min undersökning av fältets diskurser. Detta föregripande är dock nödvändigt då fältets kraftiga antago-

av kvinnors rättssubjektivitet, med fokus på diskursen som vill normalisera prostitution som sexarbete, sker genom *pendlingen* mellan diskursordningarna om prostitution och trafficking. En central fråga här är hur förståelser av prostitution *transponerade till en traffickingkontext* tar sig uttryck i ”rättslig” agrumentation[24], och hur dessa uttryck kan säga något om konstruktionen av kvinnors rättssubjektivitet.

Syftet är att ge ett bidrag till en *sammanhållen* feministteoretisk förståelse av hur olika ställningstaganden rörande prostitution och trafficking i den internationella rätten och de diskurser som strider om dess innehåll kan relateras till konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet.

Metodologiska val

Är rättsvetenskap vetenskap?

De flesta juridiska metodlärorna har traditionellt tagit sikte på rättsdogmatiken.[25] Metoden innebär i grova drag en domarorineterad anstas där syftet är att utfinna innehållet i gällande rätt, med hjälp av rättskällelärans normhierarkier. En konsekvens av den hegemoni som rättsdogmatiken haft som juridisk metodologi är tendensen att anse att redovisningar av (den dogmatiska) metoden är överflödig – alla juridiskt skolade är så att säga införstådda med hantverket.[26] Rättsvetenskapen har också, parallellt denna metodologiska enhetlighet, länge dragits med besvärande frågor kring sin egen status som vetenskap som relaterar till frågan om vilka metoder som går att använda inom disciplinen: Fyller rättsvetenskapen de krav som rimligen kan ställas på en vetenskap?[27] I kölvattnet av den positivistiska vågen inom vetenskaperna vid 1900-talets tidiga hälft fick rättsvetenskapen svårt att hävda att den klarade dessa krav då förmågan att producera *veriferbara utsagor* fällde

nism spiller över på försöken att etablera olika diskurser i relation till diskursordningen, eftersom blotta benämnandet av ett problem eller val av struktureringsprincip för bestämmande av de olika diskurserna och deras relation till diskursordningen kommer att ansluta sig till och därmed favorisera en syn på prostitution framför en annan. Talet om en tvingande subjektivitet inom samhällsvetenskapen liksom om forskaren som medskapare av sitt material gör sig sålunda smärtsamt påmind inom detta fält.

[24] Med rättslig argumentation avser jag argument om hur trafficking bör regleras rättsligt. De som framför argumentationen behöver inte vara skolade jurister, utan fokus är på den debatten om den internationella rättens definitioner av begreppet trafficking/människohandel.

[25] Jan Hellner; *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögsnhetsrätt*. Stockholm, Jure 2001 s. 57.

[26] Hellner hemför uppfattningen om rättsdogmatiken som den egentliga rättsvetenskapen till ett underliggande antagande om ett starkt samband mellan förklaring och grund för beslutsfattande. ”Om en rättsvetenskapsman anför en förklaring till att en regel ingår i ”gällande rätt” antas förklaringen också kunna och kanske böra vara vägledande för kommande beslut”. Hellner 2001 s. 59.

[27] Hellner 2001 s.55

utslaget beträffande ifall en disciplin skulle anses syssla med vetenskap eller ej. Juridikens karaktär av tolkande verksamhet ansågs härvidlag inte kvalificera den som vetenskap. Idag, post den positivistiska eran, är situationen en annan på det breda vetenskapliga fältet, en utveckling som också märks inom det rättsvetenskapliga området.[28] Där har under de senaste decennierna en växande och allt mer elaborerad metodlogisk medvetenhet och vilja till nyskapande vuxit fram, som såväl erkänner rättsvetenskapens speciella karaktär som söker inlemma den i en vidare samhällsvetenskaplig och humanistisk tradition.[29] Inte minst diskursanalys och grepp hämtade från humanioran har utökat de metoder med vilka den rättsvetenskapliga forskningen kan, och törs, röra sig, med de vidgade ämnesmässiga dommäner som följer med denna utveckling.[30] Avhandlingen ställer sig i denna nya terräng, med såväl frågeställning som metod placerad utanför den traditionella rättsvetenskaparens domäner.

Är avhandlingen rättsvetenskap?

Liksom rättsvetenskapen ansatts av frågan om sin ställning som vetenskap har jag under avhandlingsarbetet rådbråkat mig själv rörande huruvida min text placerar sig inom rättsvetenskapens ramar.[31] Tvivelsutan är influenserna från andra discipliner påtagliga: Avhandlingens första del är en formulering av en köns- och sexualitetsteoretisk förståelse som med hjälp av feministisk

[28] Det är dock min uppfattning att positivismen allt jämt har ett (växande?) grepp om delar av samhällsvetenskapen.

[29] Åsa Gunnarsson m.fl (red); *Exploiting the Limits of Law. Swedish feminism and the Challenge to Pessimism*. (Aldershot: Ashgate) 2007. Claes Sangren; Vad är rättsvetenskap? Ur *Festskrift till Peter Seipel*, (Norstedts Juridik AB, Stockholm) 2006, s 542 ff. Rörande folkrättslig feministisk metod speciellt, se Anne-Marie Slaughter & Steven R. Ratner; The Method is the Message. *The American Journal of International Law*, Vol 93 1999 s. 410-423. Det bör påpekas att feministisk rättsvetenskap har bidragit väsentligt till denna metodologiska utveckling, se not 23.

[30] För diskursanalytisk metod i rättsvetenskapen se Ulrika Andersson, *Hans (ord) eller hennes? En kösteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokboxförlag, Lund 2004. Johanna Niemi-Kiäsiläinen mfl: Legal Texts as Discourses, i Gunnarsson m.fl. 2007. Monica Burman; *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*. (Iustus förlag, Uppsala) 2007. För dekonstruktion som metodgrepp se Patricia J. Williams; Bronsringen och det djupa, blå havet, i Lisbeth Larsson (red); *Feminismer*. (Studentlitteratur, Lund) 1996. För en metod grundad på topisk retorik, se Håkan Andersson; Topisk retorik inom juridiken, särtryck ur *Retorik & Rätt*, (Iustus förlag Uppsala) 1994, s. 111-154, för narratologiskt inspirerad metod se Håkan Andersson; Rättens narratologiska dimensioner – interaktion och konstruktion, i Minna Gräns & Staffan Westerlund (red); *Interaktiv rättsvetenskap*. (Uppsala universitet, Uppsala) 2006. För en fenomenologiskt inspirerad metod se Kevät Nousiainen; Rättens system och kvinnans vardag, i Gudrun Nordborg (red); *13 kvinnoperspektiv på rätten*, (Iustus förlag) Uppsala, 1995.

[31] För en diskussion om hur innehållet i begreppet rättsvetenskap kan tolkas, se Claes Sandström; Vad är rättsvetenskap? i *Festskrift till Peter Seipel*, Stockholm, Norstedts Juridik AB 2006 s. 527-552.

teori inom sociologi och religionshistoria landar i ett bidrag till en förståelse av prostitution som relaterat till reproduktion. Här i ingår dock resonemang om kontraktsrättens könade genealogi med dess konsekvenser för det kvinnliga subjektets ställning som medborgare (och subjekt inför rätten), varför rättsvetenskapliga dimensioner (av prostitutionsbegreppet) börjar skymta redan här. Själva forskningsansatsen är också rättsvetenskapligt orienterad, samtidigt som den bär prägeln av den mångvetenskapliga karaktär avhandlinge har: Att undersöka de förståelser som är inbegripna i konstruktionen av kvinnors rättssubjektivitet i relation till prostitution – som utomrättslig fråga – och trafficking – som rättsligt reglerat fält. Inspirerad av hermeneutikens fokus på förståelser, där pendlingen mellan helhet och delar är central, är min ansats formulerad så att det är i dynamiken mellan det ena empiriska fältet – diskurser om prostitution – och det andra – diskurser om trafficking – där det förra är ”utomrättsligt” och det senare ”rättsligt”, i relation till diskurser om kvinnors mänskliga rättigheter, som jag menar att vi kan söka svar på hur kvinnors rättssubjektivitet konstrueras (här med särskilt fokus på en bestämd diskurs). Härvidlag ska också nämnas de influenser jag på ett övergripande plan har hämtat från topisk retorik, om än i en vad läsaren ska se närmast inverterad mening.

Topisk retorik

Håkan Andersson beskriver hur det juridiska problemlösandet kan förstås genom tanken om tre nivåer inom rätten: Dessa består av den klassiska indelningen i ”varat” och ”börat” där man längst ner tänker sig varat, representerat av verkligheten ”med alla dess fakta om sakförhållanden, händelser, förlopp etc.”, och högst upp börat vilket motsvaras av den rättsliga regleringen, och rättsliga värderingar, av varats värld.[32] Man kan också, som Andersson säger, tala om faktaplanet och det normativa planet. Den rättsliga argumentationen placerar sig mellan dessa nåvåer. På denna mellannivå försiggår den verksamhet, den operation, genom vilken den rättsliga argumentationen (med retorik) söker omvandla de faktiska förhållandena så att de passar in på den rättsliga regleringen. Sålunda blir det åskådliggörande att tänka sig en *tredelad ontologi*, där det juridiska tänkandet har till uppgift att översätta varat till börat, det vill säga att söka de omständigheter som bland varats mångfacetterade förhållanden indikerar viss rättslig relevans. Inom topiken söker man denna relevans utifrån olika ställen, ”topos”, där ”topos” hänvisar till den betydelse Aristotelses gav begreppet och som, med Andersson, utgörs av ”en synpunkt som inte står i någon bestämd ordningsföljd eller relation till andra topoi, men som i en viss fråga kan användas meningsfullt

[32] Håkan Andersson; Topisk retorik inom juridiken, särtryck ur *Retorik & Rätt*, Iustus förlag Uppsala 1994, s. 111-154 s. 117.

för att föra resonemanget framåt."[33] Centralt är härvidlag dialektiken i resonemanget. Det är ordnandet av olika topoi så att de utgör en för det uppställa problemet relevant materia som kan läggas till grund för en slutsats, som är den juridiska argumentationens uppgift, vilket kan göras på olika sätt då de olika topoi som kan väljas inte i sig själva pekar mot ett visst svar. Topiken blir istället den metod, säger Anderson, genom vilken de dialektiska resonemangen kan nå övertygande kraft, vilket också innebär att den är beroende av ett auditorium. Styrkan hos argumenten blir nämligen beroende av den respons som nås hos en viss typ av människor; auditoriet av förnuftiga människor.[34] Här märks också beröringspunkter med den kritiska teorins tro på rationalitetens frigörande kraft, det vill säga tanken att kunskap alltid representerar intressen, men att man genom en ideal kommunikation kan få uppfattningar att mötas och brytas på det att underliggande intressen kan klarläggas, och i förlägningen välgrundade och giltiga avgöranden träffas.[35]

Det rättsliga område jag har riktat uppmärksamheten mot – regleringar av trafficking i folkrättsliga instrument – uppvisar dock drag som gör det mindre lämpat att tillämpa tanken om ett ”vara” och ett ”böra”, för att sedan försöka hitta rättslig argumentation som knyter ihop de båda planen. Att finna dylika argumentationsställen skulle vara enkelt, eller i alla fall inte göra annat än tala till de redan frälsta. De våldsamma konflikter som rasar inom diskursordningen om kommersialiserad sexualitet gör att det saknas ett ”vara” om vilket man kan nå ens någon avlägsen enighet kring, liksom att ”börat” (vilket ska visas längre fram) med avsikt har lämnats öppet för de olika stridande förståelserna att finna stöd för sina tolkningar i.[36] Mycket riktigt syns den ideala kommunikation, det ”auditorium av förnuftiga människor”, som krävs för att den topiken som metod ska vara meningsfull inte vara närvarande inom diskursordningen om kommersialiserad sexualitet. Det finns helt enkelt inte inomdiskursiva argument som kan bryta igenom motpartens argumentation, då ställningstaganden inte syns vara gjorda så mycket på ”rationell” grund som på djupt tagna etiska ställningar vilka inte nödvändigtvis låter sig styras av argumentation. Debatten om trafficking och prostitution har mycket riktigt jämförts med ett isberg där endast toppen är tillgänglig för kritisk analys och diskussion, medan underliggande ställningstaganden och hjärtefrågor förblir oartikulerade, dolda.[37]

---

[33] Ibid s. 139.
[34] Ibid s. 140.
[35] Ibid s. 121. Se också Jürgen Habermas; *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Daidalos Göteborg 1990. Mats Alvesson & Kaj Sköldberg; *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod.* Studentlitteratur Lund 1994.
[36] Jfr definitionen av handel med människor enligt FN:s tilläggsprotokoll om förbyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, art 3. Se nedan.
[37] Laurie Shrage; *Moral Dilemmas of Feminism. Prostitution, Adultery, and Abortion.* Routledge London 1994, s 58.

Ändock kan avhandlingens impetus sökas i viljan att etablera ett sådant samtal, ändå, eller kanske ärligare formulerat: Att tvinga delar av diskursernas tal upp till ytan. En central drivkraft bakom avhandlingsaprojektet är nämligen känslan av att inte förstå, inte ”få ihop”, delar av den diskursordning där stridigheterna om rättsliga regleringar av trafficking rasar, nämligen den del av fältet som argumenterar för en normalisering av prostitution. Där radikalfeminismen anklagats för att vara väl bastant och lägga allt fokus på en aspekt av många underordningsaxlar – kön – kan den position som representerar ”den andra sidan” i debatten om trafficking – vi kan kalla den sexliberal tills vidare – å sin sida sägas vara opak, exempelvis beträffande synen på prostitution som en könad praktik. Jag utgår därför från det som kan kallas misstankens hermeneutik med vilkens hjälp jag i linje med kritisk teoris jakt på mening utanför texterna ställer sökarljuset på förståelser av trafficking (och prostitution) inom denna diskurs, för att söka få fatt i de intressen som kan sägas vägleda konstruktioner av varat och börat, och de begrepp och argumentationslinjer som ska skapa förbindelser mellan dessa.[38] Jag studerar sålunda det inomdiskursiva projektet med att etablera en relation där ”varat” inordnas i ”börat”, och tar tag i de *topoi* i detta projekt som verkar särskilt vanskliga. Eller med andra ord: Jag tar som utgångspunkt den ”mellannivå” i den tredelade ontologin som presenteras av de olika stridande diskurserna om hur trafficking bör regleras rättsligt, för att utifrån den (den enda fasta mark för argumentation diskursordningen bjuder) se hur man ordnar ”börat” ”varat”, och vice versa. Denna undersökning riktas såväl mot diskursordningen om prostitution som mot diskursordningen om trafficking, vilket innebär att dessa tolkas som olika empiriska fält.[39] Samtidigt ser jag delar av de två fälten som sammanlänkade av en diskurs – det jag kallar en ”superdiskurs” (om kommersialiserad sexualitet) – och då är det i pendlingen mellan de två diskursordningarna prostitution och trafficking inom superdiskursen som jag menar att centrala men oartikulerade anligganden, problemställningar, kan skönjas om prostitution och trafficking som har konsekvenser för konstruktionen av kvinnors rättssubjektivitet, men som kan vara dolda, icke artikulerade, i debatten.

[38] Med detta inte sagt att just denna del av diskursordningen om trafficking – den som vill normalisera prostitution – skulle representera underliggande intressen medan exempelvis den radikalfeministiska förståelsen skulle vara befriad från dylikt. Min hållning innebär att jag tillskriver alla på fältet verkande aktörer dylika, men skiftande, intressen.

[39] Jag talar i avhandlingen om diskursordning(ar), diskurser och underdiskurser. Jag använder diskursbegreppet tämligen fritt, närmast för att avgränsa tankeramar på olika nivåer inom ett sammanhang, se nedan.

Teori och systematik

Ett signum för den rättsvetenskapliga verksamheten är dess orientering mot abstraktioner. Juridikens begrepp är just sådana, abstrakta, och abstraktion är också vad som kännetecknar den ”rättsliga verkligheten”. Vidare brukar framhållas om rättsvetenskapen att den, i dess traditionella tappning, väjer för teorier. I den inledande presentationen av min vetenskapliga ansats, förutom de feministiska och diskursanalytiska influenserna varom mer ska sägas nedan, märks i kontrast till denna hållning en tydlig beröring med kritisk teori.[40] Ett besläktat drag med denna är just tonvikten på teori. Kritisk teori präglas, framhåller Alvesson och Sköldberg, av en hög abstraktionsnivå och en markant teoretisk, t.om. metateoretisk, ansats.[41] Så är köns- och sexualitetsteoretiska verktyg centrala för mitt projekt, och istället för att studera hur trafficking eller prostiution ser ut ”i verkligheten” intresserar jag mig för hur dessa fenomen tolkas och hur dessa tolkningar skapar platser/situationer för kvinnor inom rätten, det jag kallat kvinnors rättssubjektivitet. Ett avsteg från traditionell juridisk metod märks sålunda i hanteringen av det folkrättsliga materialet. Väsentliga delar av avhandlingen består av undersökningar av regleringar av trafficking, (eller tvångsarbete och slaveri exempelvis) i internationell rätt. Dessa hanteras dock inte med klassisk rättsdogmatisk metod med syfte att utfinna gällande rätt utan jag närmar mig den rättsliga materian med det Sandgren kallar för *en rättsanalytisk inriktning*.[42] I denna ingår ”att kartlägga och systematisera, att analysera rätten snarare än att ”fastställa gällande rätt”, att sätta in rätten i sitt sammanhang, att bedöma konsekvensen av olika lösningar, att kritiskt granska rätten och att utveckla denna.”[43] Jag vill därför betona vikten av framställningens *systematik* för avhandlingens analytiska poänger.[44] Systematiken i här avsedd mening tjänar till att mejsla fram och presentera en problemställning för läsaren, vilken också antas ge betydelse för det sätt på vilket empirin tolkas.[45] Genom att i texten gradvis bygga upp mitt empiriska fält och de problemställningar jag ser som strukturerande för detta vill jag ge läsaren en inblick i mina analytiska vägval i

[40] För en presentation av grunddragen i samt centralgestalter för kritisk teori, se Alvesson & Sköldberg 1994 s. 176ff.
[41] Ibid 211.
[42] Claes Sandgren, Framtidens doktorsavhandlingar i rättsvetenskap, ur *Tidskrift for Rettsvitenskap*, vol 120, 3/2007, s388-407, s. 403.
[43] Ibid s. 404.
[44] Jan Hellner framhåller systematikens potential att fungera som vetenskaplig teori. Detta ska skiljas från en pragmatisk systematik enligt vilken läsaren ges hjälp att finna vad hon eller han söker i framställningen. Alf Ross påpekar än mer grundläggande att ”[e]n korrekt og systematisk utvikling af en sammanhaengende problemgruppe er en nödvändig forudsaetning for en frugtbar og konsekvent teori. … [O]m et problem lösrives fra sin systematiske sammanhaeng, taber teorien blikket for forbindelsen af det adskilte, enheden i mangfoldigheden, der er al vitenskabelig insigts formelle standard. Alf Ross; Ejedomsret og ejendomsovergang (Köpenhavn) 1935 s 11, citerad i Hellner s. 150,
[45] Hellner 2001 s. 152

möte med, och mina avgränsingar av, fältet, det vill säga de (re)presentationer av ”prostitutions-” och ”traffickingfrågan” som olika konkurrerande aktörer ger, inklusive olika (rättsskapande) instanser i den internationella rätten. Avhandlingens bidrag kan därför bäst ses i form av *det mönster* som framställningen gradvis mejslar fram, och dess förmåga att skapa ett sammanhang mellan delarna.

Man kan vidare, i linje med avhandlingens önskan att skapa ett teoretiskt rum för diskussion om kvinnors rättssubjektivtet i relation till diskurser om prostitution och trafficking säga att en form av *intressejurisprudens* har vägledett framställningen. Jag vill nämligen undersöka olika definitoner av trafficking, där intresseavvägningar mellan ett kvinnligt rättssubjekts utrymme och andra aktörers rättssfärer kommer att undersökas och värderas i relief till feministiska diskursers förståelse av prostitution och kvinnors mänskliga rättigheter. Civilrättsprofessor Jan Hellner anger som exempel på intressejurisprudensens argumentationsteknik reglerna om godtrosförvärv av lös egendom. ”Här står mot varandra den urspungliga ägarens intresse av att få behålla sin egendom och den godtroende förvärvarens intresse att bli ägare till egendom han köpt i god tro. Frågan blir enligt intressejurisprudensen vilket intresse som ska ges företräde.”[46] Även om jämförelsen kan synas långsökt – mänskliga rättigheter och förmögenhetsrättsliga frågor om förvärvande av lös egendom – bringar människohandeln dessa frågor i beröring med varandra. Detta ska undersökas med köns- och sexualitetsteoretiska redskap.

Sägas ska slutligen att jag i konstruerandet av min text har lutat mig mot en betydande grad av intuition. Relationerna mellan olika teoriers innehåll, aktörers förståelser, diskursers utformning och rättsreglers tillkomst och innehåll, gör att det är många bollar att hålla i luften där olika analytiska nivåer liksom många former av agenter är involverade. Läsaren kommer därför, för att ges en bild av de svårigheter jag mött och något skapa förståelse för de brister framställningen har i relation till att konsistent och heltäckande lösa dessa, att få resa med mig genom de problemställningar som varit centrala för mitt arbete. Jag vill därför också understryka att mitt val av ämne, med det O’Connell Davidsson och Andersson kallar ”mycket allvarliga metodologiska, teoretiska och politska problem” i potten, i kombination med en metod där progressionen i analytiskt hänseende är beroende av den övergripande systematik med vilken texten är uppbyggd och de krav på stringens i begreppsbildningen som metoden kräver, givetvis öppnar för att många luckor kommer att bli lämnade och problemfält blottade i framställningen. Läsaren kommer att stöta på begrepp eller teorier om vilka det kunde ha sagts mer, eller bättre saker. Likså kommer de svårigheter jag haft att finna termer som fångar in de omstridda frågorna rörande prostitution och

[46] Ibid s. 142

trafficking att följa läsaren, och oundvikligt göra avsteg från den stringens Hellner anbefaller för den som vill luta sig mot systematiken. Jag har ändå inte kunnat avstå från att genomföra projektet på detta vis, med de metodgrepp som valts och de svårigheter som följt här med. Läsaren får fälla domen över om det var ett försvarbart val eller ej.

What's the Problem?

Jag ska nedan tala närmare om de analytiska redskap jag använder mig av när fråga är om att begagna feministisk teori, något som är aktuellt främst i avhandlingens första och sista del. När fråga är om studiet av diskursordningar om prostitution och trafficking, med den jakt på ”argumentationsställen, eller topoi med tidigare använd terminologi, som då är aktuell har istället samhällsvetenskaplig metod rörande problemrepresentationer varit mig behjälplig (naturligtvis supplerad av den feministiska teori jag skrivit in mig i i tidigare kapitel). När jag närmar mig de konkurrerande feministiska förståelserna av prostitution och trafficking och kvinnors mänskliga rättigheter använder jag statsvetaren Carol Lee Bacchis metodologiska fråga; What's the problem represented to be? för att strukturera min analys.[47] Bacchi intresserar sig särskilt för ”policymaking” och hur varje framställning av ett problemkomplex med nödvändighet innebär en positionering och ställningstagande för vissa lösningar framför andra. Hon menar att det därför kan vara fruktbart att närma sig ett problemfält med frågan ”What's the problem?” för att få ett grepp om hur problemrepresentationer konstruerats och, i nästa steg, för att värdera dem.[48] Ett syfte med hennes metodologiska fråga är att skapa ett utrymme för att undersöka konkurrerande konstruktioner av problemkomplex, liksom hur dessa konstruktioner av problemen lämnar andra problemställningar oberörda. En viktig uppgift enligt What's the Problem?-modellen är sålunda att utkristallisera förförståelser och underliggande antaganden hos konkurrerande förståelser, och analysera dessa.

> ”A What's the problem?-approach insists upon a close scrutiny of the ways in which social problems are represented and what follows from these representations.”[49]

Jag finner Bacchis angreppsätt som vid en första anblick låter tämligen trivialt ändå vara fruktbart för att analysera de problemställningar som skapas i prostitutions/traffickingdebatten. Genom att ta utgångspunkt i problematise-

[47] Carol Lee Bacchi; *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems.* Sage Publications London 2003.
[48] Ibid s. 10.
[49] Ibid s. 9

ringar snarare än problem kan man säga att man närmar sig den genealogiska metod som kännetecknar delar av Foucaults arbeten[50] (Foucault 2002, jfr Bacchi 2003:41). Det leder också undersökningarna in på vidare områden, i linje med den tidigare nämnda isbergshypotesen, men kanske än mer i riktning av diskursanalysen. Michele Foucault har också inspirerat Bacchi.

> Applied in the policy field, an interest in discourse becomes an interest in the ways which arguments are structured, and objects and subjects are constituted in language.[51]

Diskursen skapar ramar för vad som kan sägas, framhåller Bacchi med Foucault, men det är viktigt att inte reducera diskursen till språk; diskursen är ”större” än språket, och det kan därför vara fruktbart att förstå diskursen som en tankeram, ett sätt att förstå och ordna vissa saker på. I den metod jag använder i avhandlingen väljer jag dock att fjärma mig från den ”rena” diskursanalysens ganska omfattande, och i mina ögon lite rigida, begrepp diskurs och istället ta fasta på de redskap för konceptualisering av problem som Bacchis metod tillhandahåller.[52] När jag använder termen diskurs gör jag det sålunda i en annan tradition än Bacchi och Foucault, där begreppet ges en snävare innebörd. Jag avser med diskurs, med en definition som jag hämtad från sociologen Eva Lundgren, som en underliggande ’mening’ i olika offentliga samtal, som också kan utkristalliseras i avgränsade föreställningar och i mer eller mindre avgränsade sociala praktiker. Lundgren skriver:

> Med diskurs menas ett bestämt sätt att tala och skriva om ett fenomen eller problemfält (…) uttryckt i tämligen stabila föreställningar (…) som uppfattas som ”sanningar”. Det är alltså själva tankefiguren (…) som är viktig att greppa när vi talar om diskurs, närmare bestämt den underliggande, gärna outtalade och förgivettagna tankestrukturen.[53]

Disposition

Avhandlingen är indelad i fyra delar. I del I utvecklar jag min förståelse av kön och sexualitet samt mejslar fram mina teoretiska/analytiska verktyg, i kritisk dialog med queerfeministiskt orienterad förståelse inom området.

[50] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. (Arkiv förlag) 2004, Michel Foucault; *Sexualitetens historia. Band 1 Viljan att veta*. (Daidalos) 2002.
[51] Bacchi 2003 s. 41
[52] Diskursanalys är inget enhetligt begrepp utan kan avse olika metoder och förståelser av diskursbegreppet. Winther&Jörgensen talar om tre huvudritkningar, av varierande teknisk karaktär; diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi. Se Winther & Jörgensen 1999.
[53] Eva Lundgren; *Våldets normaliseringsprocess. Tre parter, tre strategier*. ROKS 2004 s. 93.

Diskussionen berör bland annat den så kallade en- respektive tvåkönsmodellens bäringar på dagens könskonstruktioner, samt en kritik av berättelsen om den liberala kontraktsrättens födelse, där en genomlysning görs av den individ som kom att skapas därmed ur ett perspektiv som problematiserar den kvinnliga positionen som rättssubjekt samt synliggör den maskulinitetskonstruktion som hänger samman härmed.

I del II strukturerar jag diskursordningen om prostitution, så som den kommit att kristallisera sig genom mer än tjugo års debatt inom det feministiska teorifältet. Här ställs fokus mot såväl idépolitiska ställningstaganden som uppfattningar rörande lagstiftning. Härefter fördjupar jag diskussionen om de positioner inom diskursordningen prostitution som jag utkristalliserat, med särskilt fokus på det jag kallar ”normaliseringsdiskursen”, dvs. en position som förordar en normalisering av prostitution i samhället. Denna diskurs undersöks med hänsyn till centrala begrepp och tankefigurer (kontraktet, sexarbete), vilka relateras till en sammanhållen respektive fragmenterad förståelse av prostitution.

I del III skiftas fokus till diskursordnigen om trafficking. Jag inleder med en diskussion om olika förhållningssätt till begreppet trafficking, för att sedan diskutera de två stridande diskurserna inom fältet (anti-prostitution och pro sexarbete) och deras förhållningssätt till (kvinnors) mänskliga rättigheter. Härefter skisseras NF:s och FN:s arbete mot trafficking, från de första konventionerna fram till idag, med särskilt uppmärksammande av FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, det så kallade Palermoprotokollet. Här studeras också Europarådets konvention om åtgärder mot handel med människor, liksom arbetet inom EU där rambeslutet, Brysselförklaringen och EU:s rättighetsstadga står i centrum. Syftet är att se hur de diskuterade instrumenten relaterar till vissa kritiska punkter inom diskursordningen om trafficking om vilka det råder centrala stridigheter mellan de olika feministiska positionerna. I avsnittet utkristalliserar jag tre områden, topoi, vilka diskuteras särskilt: Frågan om samtycke, frågan om trafficking som en process eller ett resultat, och frågan om arten av den exploatering som blir resultatet av traffickingåtgärden.

I del IV för jag en avslutande diskussion om den skada traffickingbrottet kan anses utgöra, vilken jag relaterar till tidigare förda diskussioner om köns och sexualitetsteorier. Syftet är att utkristallisera kvinnors positioner som rättssubjekt inom en traffickingdiskurs som vill normalisera prostitution, och kritiskt diskutera de bakomliggande förståelser av begrepp som kön, ansvar, frihet och sexualitet som denna vilar på.

Material

När det gäller mitt studium av diskurser om prostitution och trafficking har jag valt att utgå från texter som jag uppfattar representerar centrala strömningar inom respektive fält. Exempelvis rör det sig om texter som citeras eller refereras ofta, eller som ligger ute på centrala aktörers hemsidor. Som läsaren kommer att märka har det skett en utveckling i debatten i så motto att prostitution diskuterades intesivt på 80- och 90-talet, medan frågan om människohandel kommit att inta en allt mer dominerande ställning under 2000-talet.

I den folkrättsliga materia jag studerar ingår såväl ”soft law” som folkrättens konventionella rättskällor. Då syftet är att studera utvecklingen av synen på prostitution i relation till människohandel inom folkrätten, det jag i avhandlingen kallar trafficking, och då en väsentlig del av denna utveckling skett inom ramen för exempelvis deklarationer, konferenser och den speciella rapportörens om våld mot kvinnor arbete, har det varit nödvändigt att inte begränsa studien till folkrättens traditionella rättskällor.[54] Utvecklingen går också mot att soft law får allt större betydelse för staters ageranden, liksom att referenser till rättsbildning kring olika fördrag spelar en allt mer framträdande roll inom folkrätten.[55]

Antonio Casese utpekar tre områden vilka förenar de instrument som brukar anses utgöra ”soft law”: För det första relaterar dessa till utvecklingen inom områden där internationella organisationer eller andra kollektiva aktörer har till uppgift att främja ageranden rörande frågor av allmänt intresse. För det andra hanterar de frågor av relativt nytt datum för det internationella samfundet, frågor inom vilka man tidigare inte varit tillräckligt intresserad av eller tillräckligt alert i relation till. För det tredje behandlar de frågor som av olika skäl – politiska, ekonomiska eller religiösa – gör det svårt för stater att anta rättsligt bindande akter rörande. Genom skapandet av soft law inom dessa områden utpekas en gemensam riktning för ageranden och målsättningar vilka, trots att fältet saknar rättsligt bindande reglering, kan formera en grund för staters gemensamma arbete. Detta kan i sin tur bilda grunden för skapandet av nya rättsnormer, av bindande karaktär.[56] Det sagda antyder

[54] Christine Chinkin ringar in soft law på följande vis:”Soft law intruments range from treaties, but which include only soft obligations (legal soft law), to non-binding or voluntary resolutions and codes of conduct formulated and accepted by international and regional organisations (“non-legal soft law”), to statements prepared by individuals in a non-governmental capacity, but which purport to lay down international principles. Christine Chinkin; The challenge of soft law: development and change in international law. *International and Comparative Law Quarterly*, Vol 38 1998 s 851.

[55] CEDAW framhåller exempelvis hur kommitténs rekommendationer lagts till grund för staters ageranden rörande upphävande av könsdiskriminerande lagstiftning. http://www.ohchr.org/EN/NewsEveents/Pages/Cedaw.aspx. Senast besökt 2008-04-28.

[56] Antonio Cassese; *International Law*. Oxford University Press, Oxford 2001 s. 160.

att de problemområden jag studerar, förståelser och rättsliga definitioner av prostitution och trafficking, är typiska fält där soft law spelar en framträdande roll för utvecklingen.

Termer

Prostitution

Begreppet prostitution är centralt för avhandlingens tema, ett begrepp som är högt omstritt och som saknar en definition kring vilken en någorlunda bred uppslutning råder. Därtill är uppfattningarna om begreppets etiska och moraliska valör djupt delade, där några förbinder det med smärta, våld och övergrepp till sådan grad att samtal kring frågan också omgärdas av etiska problemställningar. Margret Baldwin kommenterar de många möten hon haft med kvinnor som berättat om våld, övergrepp och tragedier inom prostitutionen med att ”[t]o render this slaughter of women a matter to be assesed by analytic argument, even ”dialouge, has at times seemed to me an act of barbarism. This work of mine, then, (…) is not intended solely as an argument, but as a mediation upon witnessing brutality”.[57] Andra ser prostitution som en fråga placerad i en arbetsrelaterad kontext, där länken mellan produktion och sexualitet inte uppfattas som en särskilt etiskt utmanande fråga: ”Wetnursing, temple prostitution, ”breeding” under slavery, surrogate childbearing, donor sex, commercial sex and biological reproduction can thus be seen as illustrations of historical and contemporary ways in which sexual labor has been organized for the re-creation and replenishment of human and social life”.[58]

Samtidigt som det råder oenighet om hur prostitution ska definieras syns det paradoxalt nog finnas ett underliggande antagande om att vi, trots allt, vet vad det är. Eller, denna tanke är åtminstone ett sätt att förklara varför det är så få som diskuterar prostitution som stannar upp vid att elaborera en modell av hur själva begreppet ska definieras. En annan förklaring är de svårigheter en dylik definition skulle bjuda. Filosofen Alison Jaggar ger dock en möjlig utgångspunkt för att tala om prostitution ändå, trots den odefinierade status begreppet tycks ha.

[57] Margaret A. Baldwin; Split at the Root: Prostitution and Feminist Discourses of Law Reform, i *Yale Journal of Law and Feminism*, Nr 5 1992 s 47-120 s 50.
[58] Kamala Kempadoo; Globalizing Sex Workers Rights, i Kamala Kempadoo & Jo Doezema (red); *Global Sex Workers. Rights, Restistance, and Redefinitions*. (Routledge) 1998 s 4.

> Is there a single correct analysis of prostitution on which we must agree before we can construct a normative moral and political theory about it? And is such a correct analysis to be found by looking up dictionary definitions or paying closer attention to ordinary usage? I do not think so. I think that the issue of prostitution presents a clear example of the futility of that conventional wisdom which recommends that we begin by defining our terms.[59]

Jaggar menar att de meningsskiljaktigheter som råder kring hur begreppet prostitution ska förstås inte handlar om bristande noggrannhet i definitionerna. Istället ser hon striderna om begreppet som en följd av normativa oenigheter, exempelvis om innebörden av begrepp som ”frihet”, om vissa aktiviteters moraliska status och i slutänden vad det innebär att vara människa. Det är sålunda fundamentala kategorier och begrepp som är under förhandling. Att söka sig till ordboken blir futilt i dylika sammanhang, säger Jaggar, som istället förstår (den akademiska) oenigheten i ljuset av ”the interdepenence of principles and insitutions, of theory and data, even of facts and values.[60] Som kommer att framgå av avhandlingen är dessa meningsskiljaktigheter just så djupa som Jaggar antyder. Innan framställningen landar där, trots Jaggars tal om futiliteten i att söka precisa definitioner i ett inledningsskede, vill jag ändå ha gjort en grov skiss av vad jag avser med prostitution.

Min utgångspunkt är att prostitution ska betraktas som en samhällsinstitution, involverande en transaktion (pengar eller annan förmån) mellan en säljare och en köpare, i utbyte mot tillgång till säljarens kropp och förmågor i vissa hänseenden. Jag ansluter mig här till sociologen Julia O’Connell Davidsons påpekande om vikten av att problematisera synen på prostitution som en fråga om köp/försäljning av sexuella tjänster.[61] Hon drar paralleller till diskussionen om arbete och påtalar, med stöd i marxistisk teori, arbetets status som politisk fiktion: ”Labor, like all life processes and bodily functions, is an inalienable property of the human individual” citerar O’Connell Davidsson Braveman.[62] Och hon fortsätter: “What workers sell, and what employees buy, ’is not an agreed amount of labour, but the power to labour over an agreed period of time.’”.[63] O’Connell Davidson förordar därför att prostitution förstås som

> “an institution which allows certain powers of command over one persons body to be exercised by another. The client parts with money and/or other material benefits in order to secure powers over the prostitute’s person which he (or more rarely she) could not otherwise exercise. He pays in order that he may command the prostitute to make body orifices available to him, to smile,

[59] Jaggar 1994 s. 110
[60] Ibid s. 111.
[61] Julia O’Connell Davidson; *Prostitution, Power and Freedom*. The University of Michigan Press, London 1998 s 9f.
[62] Harry Braverman; *Labour and Monopoly Capital*. Free Press, New York 1974 s. 54
[63] O’Connell Davidson 1998 s. 9.

> dance or dress up for him, to whip, spank, massage or masturbate him, to submit to being urinated upon, shackled or beaten by him, or otherwise submit to his wishes and desires".[64]

Jag utgår sålunda från att prostitutionsbegreppet involverar *en akt* och *en institution,* och jag menar att båda dessa aspekter rör frågor om kön och sexualitet där kvinnors tillgänglighet är en central komponent. Med O'Connell Davidson igen: "The essence of the prostitution contract is that the prostitute agrees, in exchange for money or another benefit, not to use her personal desire or erotic interests as the determinating criteria for her sexual interaction".[65] Jag ser vidare, i linje med O'Connell Davidson, prostitution som en verksamhet och samhällsinstitution*,* det vill säga en företeelse med implikationer som går utöver de konkret involverade parterna. Detta område kan förstås som vidare eller snävare, men att prostitution inte, lika lite som andra sociala aktiviteter, existerar utanför samhället eller utanför kulturen är en fundamental utgångspunkt i avhandlingen. Jag menar vidare att prostitution, ehuru ofta dold geografiskt/rumsligt, inte nödvändigtvis bör ses som en praktik i den kulturella marginalen. I avhandligen ska istället diskuteras om den rent av kan förstås som en företeelse med djupa rötter och med en central position i västerländsk könskultur. Jag ser också att en majoritet av jordens kulturer där prostitution existerar präglas av ojämlika könsordningar där kvinnor kan sägas vara (ekonomiskt och socialt) underordnade män.

I avhandlingen är det heterosexuell prostitution som omtalas, närmare bestämt sådan där mannen är den köpande parten. Denna prostitutionsform är den i särklass vanligaste[66], och även det samhällsfenomen som (i delar) utgör ett socialt problem i många länder (varför prostitution är ett socialt problem är en annan fråga). Perspektivet är vidare ställt mot vuxenprostitution, dvs. sådan verksamhet där båda parterna är över 18 år. Beträffande prostitutionens parter kommer jag att använda uttrycket kvinnor i prostitutionen, undantagsvis prostituerade kvinnor, om den säljande parten i den här avsedda heterosexuella prostitutionen. Juristen Ann Lucas diskuterar de andra benämningarna som brukar användas, "sexarbetare" respektive "hora", men stannar också hon för att kvinnor i prostitution/prostituerade kvinnor är den

[64] Ibid. Jfr Kajsa Ekis Ekman, DN angående det som köparen kan efterfråga: "Samtal, samlag, terapi, slagsmål, spela romantiskt par, spela hora eller betala för att bara ta upp tid." (Ekis Ekman, DN 20061110)

[65] O'Conell Davidson 1998 s. 91.

[66] Manlig homosexuell prostitution förekommer i viss utsträckning medan (heterosexuell) prostitution med kvinnliga köpare enligt forskningen inte syns existera i någon utbredd omfattning. På ett tentativt plan är det min uppfattning att den prostitutionsform som ökar med kvinnor som köpare, om någon, är kvinnors köp av kvinnor inom ramen för en heterosexuell kontext (s.k. sexrancher i Nevada där heterosexuella par välkomnas och där kvinnor utgör de prostituerade). Se Elizabeth Bernstein; The Meaning of the Purchase: Desire, Demand, and the Commerce of Sex, *Ethnography* Vol. 2, Nr. 3 2001 s. 375-406.

term som trots sina begräsningar är mest lämplig, inte minst för att sexarbetartermen knyter an till en specifik ideologisk inställning till prostitution, med vilken det följer ett antal antaganden om företeelsen på såväl politisk som teoretisk nivå. Uttrycket relaterar därmed till en grupp kvinnor vilka har en grad av valmöjlighet och som ser på prostitution som ett arbete, vilket exkluderar en mängd kvinnor ur beskrivningen som inte desto mindre verkar på prostitutionsmarknaden.[67] Lucas menar vidare att risken är att termen ”hora” med sin starkt negativa klang kommer att användas nedsättande. Termen hora ser jag som ett analytiskt begrepp som relaterar till prostitutionsvärlden men vars betydelse sträcker sig vida över att träffa den prostituerade kvinnan, och vars kraft ligger i dess koppling till centrala myter om kön och sexualitet, varför det inte enligt min uppfattning är passande för att benämna konkreta, empiriska kvinnor i prostitutionen. Mer om detta nedan.

Trafficking

I avhandlingen diskuteras olika förståelser av och rättsliga definitioner av handel med kvinnor för sexuella ändamål. Idag täcks denna handel av termen människohandel. Under 90-talet, när handeln med kvinnor (åter) blev en aktuell politisk fråga, var det dock vanligt att termen trafficking användes. I och med antagandet av FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, och Sveriges tillträde till protokollet syns dock termen människohandel ha vunnit insteg som gängse term i svenska språket.[68] Trots detta har jag valt att begagna mig av termen trafficking i avhandlingen. Skälet är, som juristen Heli Askola påpekar, ordets konnotationer till just handeln med kvinnor för prostitution.[69] Termen människohandel är sålunda vidare och inkluderar såväl handel med män som handel för annan exploatering än sexuell. För att markera att den del av människohandelsproblematiken jag diskuterar rör handeln med kvinnor för prostitution, och för att undvika de mest uppenbara svårigheterna med att hålla isär de emellanåt överlappande problemställningar om migration och exploatering, av män, kvinnor och barn, i och utanför sexindustrin som fältet rymmer, använder jag därför termen trafficking.

---

[67] Ann Lucas; Women and prostitution, i Kelly D. Askin & Dorean M. Koenig (red); *Women and International Human Rights Law*, Vol 1. (Ardsley NY: Transnational Publishers) 1999, s. 685. Även Heli Askola påpekar hur sexarbetarterminologin exkluderar en mängd kvinnor ur beskrivningen av de inom prostitutionen verksamma. Heli Askola; *Legal Responses to Trafficking in Women for sexual Exploitation in the European Union*. (Hart Publishing, Portland) 2007 s. 26f.

[68] Se exempelvis Ett heltäckande straffansvar för människohandel (Ds 2003:45), samt Ett utvidgat straffansvar för människohandel, Prop. 2003/04:111.

[69] Askola 2007 s. 15, 32.

Del 1

Kapitel 2. Kön och sexualitet

Givet avhandlingens intresse för konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet i relation till definitioner av trafficking, där förståelser av prostitution ingår som en del av studiens fokus, blir kön och sexualitet centrala begrepp. De texter jag studerar är fyllda av antaganden om dessa dimensioner av mänskligt (socialt och kulturellt) liv. Själv ställer jag mig i den tradition av feministiska teoretiker som betraktar kön som en social konstruktion. Till denna förståelse hör en syn på könen som dikotoma samt att de står i en hierarkisk relation till varandra där den ”manliga” överordnas ”det kvinnliga”.[70]

Konstruktionen av kön ser jag, med stöd av sociologen Eva Lundgrens teorier, som en ständigt pågående – livslång – process, eller det Lundgren kallar *könskonstituering*.[71] Könskonstitueringsprocessen är komplex. Den relaterar till olika normuppsättningar och föregår på olika arenor. I denna process såväl bryter som bekräftar vi normer och regler för vad ”kvinnlighet” respektive ”manlighet” ska betyda, eller *kulturellt kön* med Lundgrens term, med vilket hon avser ”’dypgrammatikalske’ forestillninger om hva det vil si å vaere kvinne og mann”.[72] Normerna kan vara av olika karaktär, ha olika tyngd och verka olika starkt i olika kontexter. Exempelvis talar Lundgren om subkulturella kontra majoritetskulturella normer och religiösa respektive sekulära normer. Lundgren relaterar vidare könskonstitueringsprocessen till olika arenor, exempelvis språkliga, kroppsliga eller institutionella dito. Vill vi förstå vad som konstitueras måste samspelet mellan såväl olika arenor som de normer som där uttrycks studeras, och här spelar förhandenvaron av en maktrelation mellan könen in.

---

[70] Thomas Laqueur; *Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig.* Symposion, Stockholm 1994.
[71] Lundgren 1993 s. 170ff.
[72] Ibid s. 42.

> ”[T]here is clearly a close inteplay of meanings among the various arenas and sets of norms, a context relating to power which makes it meaningful to discuss a basic patriarchal structure, both in a synchronic and a diachronic perspective”[73]

Tanken om en manlig överordning ska inte förstås som en statisk, oföränderlig, ordning där kvinnor och män intar olika fasta ”roller” eller positioner vars innebörder är fastslagna och skyddade av, exempelvis, lagen. Istället syftar den på förhandenvaron av en manlig dominans och överordning *som är föränderlig*. En central analytisk aspekt av Lundgrens teoribildning är mycket riktigt dess fokus på spänningen mellan förändring och stabilitet i konstruktionen av kön, där normer för kön och arenor för könskonstituering blir centrala begrepp.

För att diskutera spelet mellan det stabila och det föränderliga, och komplexiteten i de processer där mening skapas, använder Lundgren begreppen konstitutiva och regulativa regler. Hon beskriver reglerna som att

> ”[g]enerelt kan vi si att det konstitutsjonelle angir grunnvilkårene og rammene for hvordan de regulative reglerna skal anvendes, deras gyldighet og begrensninger. (...) Regulative regler er anvendte regler, regler som på en eller annen, gjerne komplexe og indirekte, måte kan avledes av grunnreglerna. Mens konstitusjonelle regler er stabile, er regulative regler mer flexible og i stadig endring på oveflatenivå.”[74]

Genom att se den process genom vilken vi gör kön som en konstitueringsoch inte en attribueringsprocess undgår Lundgren att förståelsen essensialiseras. Istället flätar Lundgren samman en uttolkande och en meningsskapande dimension, bland annat genom att se språket och ”verkligheten” (känslor, erfarenheter), som oupplösligt förbundna. Hon tolkar i linje med detta subjektet som ett *kroppsligt subjekt,* oupplösligt förbundet med en tung symbolvärld och dess sociala organisering.[75]

Jag har valt att använda Lundgrens förståelse av kön då den understryker såväl aktörens handlingsmöjligheter och ansvar, som den kontextualisering som allt meningsskapande måste ske inom och de begränsningar av subjektets möjliga positioneringar som därpå följer. Det är sålunda en dynamisk könsförståelse, som undslipper den poststrukturalistiska traditionens tendens att bli strukturens, eller diskursens om man så vill, fånge, men som också utmanar den postmoderna tanken om subjektets splittring och fragmenterade position.[76] Då jag har ett intresse för konstruktionen av kvinnors rättssubjek-

[73] Eva Lundgren; Creating bodily gender in the fields of symbol and power. *NORA* nr 2 1995 s. 107.
[74] Lundgren 1993 s. 171.
[75] Eva Lundgren; *Ekte kvinne? Identitet på kryss og tvers.* Pax Forlag, Oslo 2000 s. 295ff.
[76] Ibid s. 25.

tivitet, och därmed av förhållandet mellan rättigheter och kön, är det nödvändigt med en teoretisk bas som varken frikopplar individen från en levd kontext – rättigheter måste kunna brukas för komma individen till gagn – eller som frånsvär den enskilda personen vederbörandes ansvar, dvs. omintetgör aktören. *Kontext* och *aktör* är sålunda vid sidan av kön centrala begrepp för mitt arbete.

Splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet

En annan central teoretiker för avhandlingens könsförståelse är religionshistorikern Anna-Lydia Svalastog. Svalastog har i en studie om pars könsskapande vid abortingrepp utvecklat en teori om könskonstituering där splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet är centrala begrepp.[77] I sitt arbete använder hon myten som analytiskt verktyg: Hon ser myten som en kulturell nyckelberättelse, som bärare av centrala normer och värderingar. De myter hon utgått ifrån i sin studie är hämtade från den abrahamitiska traditionen om kön, sexualitet och reproduktion.[78] Myter kallar Svalastog de normativa texterna om kön i det ”stora” abrahamitiska arvet och i de lokalt utformade nordiska traditionerna. *Den normativa tolkningen (läsningen)* av myterna om kön (som i synnerhet kyrkan har förmedlat), kallar hon *kulturellt kön*. Svalastog sammanfattar sin förståelse av myter på följande sätt, och jag citerar det ganska långa stycket i sin helhet:

> ”Myten er en kulturell *nöckelberetning* som inneholder et *hendelseforlöp*. Myten har en *kosmologisk dimension* (den formidler tilvarelsens orden og vilkår), og er bärer av sentrale normer og verdier. Den har også en *historisk dimensjon*, enten direkte, gjennom kontinuitet i formidlingen, eller ved at den har andre myter som et implsitt eller eksplisitt motbilde. Myten finns kun i fortolket form, der den inngår i en eller flere *betydningssammanhang.* Myten legger foringer for *handlinger* og for *tolkninger* av handlinger. Myten inngår i konstruksjonen av *kroppslighet*, og den fungerer som en sentral kontekst for *opplevelser*. Den *kulturellt konstruerte kroppen* fungerer igjen som bakgrunn og utgangspunkt for fortolkning av myten. *Spenninger* mellom myter og individuelle opplevelser avspeiler spenninger mellom betydningssammanhenger og måten enkeltindivider velger å forholde seg til disse på. I en myte kan ulike maktkonstellationer og relatsjoner uttrykkes, blant annet ved å formiddle en forståelse av hvordan relasjonen mellom kjönnen skal se ut, og ved å knytte bestemte posisjoner og attributter og egenskaper til et av kjönnen. Makt blir dermed sentralt for å forstå stabilitet eller forandringer i mytenes funksjon. Hvilken sammanheng kan man se

[77] Anna Lydia Svalastog; *Det var ikke meningen… Om konstruktion av kjönn ved abortingerp, et feministteoretiskt bidrag*. Uppsala universitet 1998 s. 95.
[78] Ibid s. 63ff. Svalastog använder begreppet kulturellt kön för att fånga mytens meningsdimensioner, de normativa tolkningarna av myten. Ibid s. 28.

> mellom forandringer i mytens funksjon og forandringer av måter som makt uttrykkes og opprettoldes på?"[79]

"Horan" är en av de mytiska gestalter Svalastog diskuterar och knyter sin könsförståelse till, i en kontext av reproduktion, där myten om Jesu tillblivelse står i centrum. I sin utgångspunkt i nya testamentets texter menar Svalastog att Maria, Jesu moder, i texterna framstår som den utvalda på grund av sin jungfrulighet. Svalastog vill utifrån detta problematisera relationen mellan kvinnor, reproduktion, ära och legitimt faderskap.

Svalastog stöder sig i delar på Fatima Mernissis tankar om kvinnors jungfrulighet och biologiskt legitimt faderskap i vissa förislamiska material.[80] Mernissi menar att man kan spåra en grundläggande förändring för kvinnors villkor i övergången från socialt faderskap, där kvinnors jungfrulighet inte var viktig, till att samhället började betona ett biologiskt faderskap, vilket innebar krav på kontroll över kvinnors kroppar och sexualitet. Jungfrulighet som essensiellt kvinnligt ideal knyts därmed till uppkomsten av en syn på biologiskt faderskap som något essentiellt, menar Svalastog.[81] *Kvinnors jungfrulighet* och *mäns biologiska faderskap* (som legitimt faderskap) är sålunda nära förbundna kulturella konstruktioner, menar Svalastog med Mernissi. Kvinnans uppgift i denna tradition blir att vara sexuellt tillgänglig för männens sexualitet och vilja, samtidigt som hon i sig själv ska framstå som asexuell eftersom det biologiska faderskapet förutsätter att kvinnan inte agerar sexuellt utanför mannens kontroll. Den sexuella kvinnan blir därmed ett hot som underminerar det biologiska faderskapet. Enligt denna formel kan vi, menar Svalastog, förstå varför kvinnor som får barn (alltså sexuella kvinnor) utanför äktenskapet inte får finnas i detta mytlandskap. Mödrar och horor finns, skriver Svalastog, men inte kvinnor med sexualitet *och* reproduktion. Den sexuella kvinnan blir en icke-reproduktiv kvinna sett från samhällets sida; hon ses som besmittad och attribueras egenskaper och kvaliteter som anses destruktiva för familjen och samhället – i motsättning till hustrun och modern som tillskrivs diametralt motsatta kvaliteter, som ses som en central och önskad institution och tillgång. Härigenom kan vi förstå hur horan och madonnan essensialiseras, hur det skapas två ömsesidigt uteslutande kategorier, två *kvalitativt* olika kvinnonaturer. Till dessa lägger Svalastog en tredje kategori; den manliggjorda kvinnan. Denna förstår Svalastog som den splittrade kvinnlighetens *joker*, en strategi, en möjlighet. Men som alla stra-

[79] Svalastog 1998 s 61.
[80] Ibid s. 65. Fatima Mernissi; *Beyond the Veil. Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society*. (Revised edition). (Bloomington and Indinapolis: Indiana University Press) 1987.
[81] Svalastog 1998 s. 66.

tegier från underordnade positioner finns det begräsningar, så också i att anta denna position, och hon ser sålunda även som en reduktion.[82]

Med Svalastogs förståelse av splittrad kvinnlighet och den manliggjorda kvinnan kan en schematisk framställning se ut på följande vis.

	ickereproduktiv	reproduktiv
sexuell	”horan”	-
ickesexuell	den manliggjorda kvinnan	”madonnan”

Så långt den splittrade kvinnligheten; hora/madonnadikotomin, som närmast blivit feministisk doxa att referera till i debatt och samtal om kvinnors rättigheter och synen på kvinnlig sexualitet. Denna dikotomi har också likheter med den normativa femininitet som teoretiker som Beverly Skeggs talar om och som exempelvis antropologen Fanny Ambjörnssons använt som analytiska redskap för att förstå hur ordet hora används mellan tjejer i en skolmiljö (Skeggs 1999, Ambjörnsson 2004).[83] Båda dessa förståelser laborerar med två kategorier kvinnlighet i en hierarkisk relation. Svalastog går dock vidare i utvecklandet av sina analytiska begrepp och formulerar en förståelse av myter om *mannen, i relation till den splittrade kvinnligheten*. Genom historien har det illegitima barnet och dess mor stötts bort från den samhälleliga gemenskapen, och kvinnors reproduktion har blivit deras eget ansvar. Detta är också en aspekt av hur vi kan förstå myter om manlighet inom ramen för kulturellt kön menar Svalastog: Mot kvinnans situation med *determinerad kvinnlig reproduktion* (alltså en reproduktion hon själv ansvar för) och en splittrad kvinnlighet, ställer Svalastog mannen och hans möjlighet att välja att ge eller inte ge legitimitet till ett barn. Svalastog går här till den andra av nya testamentets berättelser om Jesu tillkomst, Matteusevangeliet. I denna text framstår Marias trolovade, Josef, som Jahves stöttepelare. Josef kritiserar inte Jahves rätt till Maria utan intar tvärt om en roll där han säkrar att Jahve får som han vill.

[82] Svalastog pekar på olika asketiska riktningar samt på klosterväsendet som ett slags institutionalisering av manliggörandet, liksom på hur manliggörandet har varit en möjlighet i den offentliga sfären: ”Også i dagens offentlige liv mener jeg det finnes ”regler” for kvinners opptreden i ”mannlige” sfaerer som akademia, politikk og naeringsliv, som kan forstås i lys av den splittrede kvinneligheten og manliggöring som strategi. Jeg forstår det slik at det fortsatt gjelder å klare å holde seg fast innenfor rett kvinnelighetskategori for at adgangen til det offentlige rom skal oppredholdes.” Ibid s 68.

[83] Fanny Ambjörnsson; *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer.* Ordfront förlag, Stockholm 2004.

> Jahve vil gjör Maria gravid, får henne til å bäre frem sin sonn, og denne sonn trenger sosial legitimitet, noe Josef, mannen av Davids ätt, kan gi og velger å gi.[84]

Maria å sin sida får sin status genom att acceptera att hennes kroppslighet, sexualitet och reproduktion tas i anspråk som männens egendom. Svalastog ser *det önskade faderskapet* som helt centralt i de myter hon studerar. Och för att detta ska kunna genomföras krävs inte bara Jahve och Den Heliga Anden, utan också Josefs accept av att Jahve tar hans trolovade, Maria, i bruk. Att mannen inte med nödvändighet förväntas ta ansvar för sin egen reproduktion kallar Svalastog *mannlig valfri reproduktion* – ett begrepp jag längre fram kommer att knyta till min förståelse av prostitutionsarenan som en arena för könsskapande.[85]

Svalastog menar att så länge föreställningar om biologiskt faderskap bygger på kontroll av kvinnors sexualitet, och så länge alliansen mellan Jahve och Josef fungerar, essensialiseras skillnaden mellan ”horor” och ”madonnor”. Men medan kvinnligheten splittras och essensialiseras i dessa myter om kön ser manligheten enligt Svalastog ut att framträda som sammanhållen. De egenskaper män tillskrivs håller samman istället för att splittra gruppen män – egenskaperna ger alla uttryck för manlighet: Mannen kan vara reproduktiv och sexuell eller icke reproduktiv och sexuell, utan att därmed förstås som bärare av olika mansessenser. Svalastog väljer att utifrån detta tolka *kvinnligheten som splittrad och manlighet som sammanhållen.* Vidare kan enligt Svalastog kulturell kvinnlighet tolkas som stabil, en ”essens”, något man ”är”, medan kulturell manligheten är föränderlig, i linje med den sammanhållna manlighetens valfriheter.[86]

Även antropologen Carol Delaney resonerar om bibliska myters betydelse för vår syn på faderskap, moderskap, reproduktion och kön idag.[87] Delaney tar Första Mosebok och myten om Abrahams offer av sin son till Gud som utgångspunkt. Också Delaney menar att reproduktion måste förstås som en social konstruktion skapad i en kontext. Den mening faderskap har givits genom Bibelns myter om Abrahams (och Adams, Stehs och andra mäns) säd, är att se fadern som den primära, livgivande och gudomliga kraften.

[84] Svalastog 1998 s. 65
[85] Ibid s. 67.
[86] Se också Lundgren 2000 s. 42.
[87] Carol Delaney; Cutting the Ties that Bind: The Sacrifice of Abraham and Patriarchal Kinship, i Sarah Frankling & Susan MacKinnon (red); *Relative Values. Reconfiguring Kinship Studies.* Duke University Press 2001. Carol Delaney; The Meaning of Paternity and the Virgin Birth Debate. *Man* 21 1986 Nr 3 s. 494-513.

> The symbolic representation of the family exemplified in the Abraham story creates a hierarchical and value-laden distinction between men and women, between women (concubine versus wife – Hagar versus Sarah), between sons and daughters, and between sons (legitimate and illegitimate – Ishmael and Isaac).[88]

Delaney relaterar denna ”monogenetiska” innebörd konstruktionen av reproduktion givits till en monoteistisk tradition. Hon lyfter också fram länken mellan dessa myter och det mycket större kosmologiska/teologiska system de ingår i, som inte förändrat sig i relation till vår förändrade förståelse av reproduktion.

> These concepts of paternity and maternity were constructed long ago, long before biogenetic theory. But because they are linked to a much wider cosmological/theological system, they do not change in relation to changes in knowledge about production.[89]

I linje med Mernissi, Delaney och Svalastog ser jag de myter dessa författare diskuterar som tolkningsnycklar till nutida förhållande som rör kön och sexualitet, relevanta för den västerländska monoteistiska kulturtraditionen och sålunda för vårt samhälle idag. Trots att myterna tillkommit för länge sedan har de relevans genom att de ingår som centrala berättelser i ett mycket vidare kosmologiskt/teologiskt system, som utgör den västerländska, kontexten. Denna doktrin finns inskriven på ett symboliskt plan, i attityder, värderingar, lagar och institutioner, som en *kulturell logik* bakom våra traditioner.

En- eller tvåkönsmodell?

Grundläggande för den förståelse av kön (och sexualitet) som jag presenterat ovan är att se kön som hierarkiskt och dikotomt, med kvinnors underordning som strukturerande princip.[90] Den dikotoma konstruktionen, att kvinnligt och manligt ses som sinsemellan uteslutande kategorier, kan ur *ett kortare* historiskt perspektiv betraktas som ett uttryck för en modern könsförståelses framväxt, vilken från 1700-talets slut gradvis ersatte en tidigare modell, ofta kallad enkönsmodellen. Enligt den tidigare utbredda enkönsmodellen, och nu förenklar jag starkt, var kvinnor och män inte radikalt olika. Snarare var

[88] Delaney 2001 s 475.
[89] Ibid s 454.
[90] Se Marianne Liljeström; Institutionaliserad heterosexualitet och undersökning av könssystem. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4 1990 s. 18-29. Lundgren 1993, Lundgren 2000, Svalastog 1998.

könen att förstå som väsen på en och samma skala, med kvinnan tolkad som en ofullgången man, där hennes genitalier förstod som en inverterad och mindre utvecklad penis.[91]

I en diskussion om hur psykiatrin kategoriserar och könsbestämmer transsexuella menar sociologen Ann Kroon att enkönsmodellen verkar även idag, i samspel med den dikotoma tvåkönsmodellen.[92] I sitt material ser Kroon en logik där kvinnan betraktas som en outvecklad man. Denna logik kallar hon *asymmetrisk*.[93] En central poäng Kroon för är att den manliga kroppen rymmer tecknen för den kvinnliga kroppen, men inte vice versa. Med Susan Kesslers och Wendy McKennas termer beskriver hon enkönslogiken som att:

> [T]the female's underdevelopment in the logic of the one-sex model manifests itself as "see someone as female only when you cannot see them as male", as read of the body: *again, gender is attributed according to the presence or lack of male only signs*.[94]

Den manliga kroppen rymmer enligt denna logik en avskiljbar, separerbar feminin genusidentitet, och maskuliniteten är symboliskt kopplad till sexualitet, ”att ha”/aktivitet, och avskiljbarhet. Femininiteten rymmer dock inte en manlig genusidentitet, däremot länkas den enligt samma tanke till ”genus(gender)”, att vara/passivitet, och icke-avskiljbarhet.[95] Dock finns det ett exempel som inte låter sig infogas i denna matris, menar Kroon: Att bli sexuell penetrerad ”som kvinna” som female-to-male transgenderperson.

> However striking, the example of sexual penetration of the FTM ”as a woman” provides us with the only instance in which the male *does not accomodate the female*, suggesting that being penetrated in this manner constitutes a feminine piece so strongly marking the male (passively) deviant and rendering his masculine system invalid to the point that it cannot be accommodated within the male position.[96]

Jag tolkar Kroons resonemang som att positionen ”att penetreras som kvinna” är starkt könskodand inom enkönsmodellens system. Inom denna modell

[91] Laqueur 1994. Maria Eriksson; Biologiskt lika och anatomiskt olika? Kropp, kön och biologi kring 1800 och den moderna sex/gender distinktionen. I Gunhild Hammarström (red); *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt. Festskrift till professor Eva Lundgren*. (Sociologiska institutionen, Uppsala universitet) 1997.
[92] Ann Kroon; *FE/MALE asymmetries of gender and sexuality*. (Uppsala universitet) 2007.
[93] Ibid s. 122ff.
[94] Ibid s. 164. Kursivering ursprunglig.
[95] Ibid s. 173ff.
[96] Ibid s. 175. Kursivering ursprunglig.

är, menar Kroon, *kroppens morfologi* central för den sociala distinktionen mellan män och kvinnor.[97]

Kroon menar att det är centralt att se enkönsmodellen som opererande inom tvåkönsmodellens logik, exempelvis genom att uppmärksamma hur också den bär på sin binära dikotomi. Denna dikotomi blir uppenbar, säger Kroon, först när vi för samman den kroppsliga logiken ("the male accommodates the female") med dess falliska sexualekonomi så som den uttrycks i dynamiken mellan aktiv och passiv, där den bestämmer den könade positionen "male/not male". Man måste alltså hålla samman gender, kropp och sexualitet då dessa, som en oupplöslig enhet, utgör den centrala nyckeln till enkönsmodellens logik.[98] Genom att ytterligare fokusera på koncepten aktivitet och passivitet, kopplat till maskulinitet och femininitet och betraktade genom ideala män och kvinnor i ljuset av idén om heterosexualitet, blir den sociala tyngden i enkönsmodellens underströmmar synlig, menar Kroon. Kroon framhåller vidare att det är genom *den asymmetri som enkönsmodellen uttrycker* som vi kan få grepp om några av de saknade pusselbitarna rörande hur sex och gender relaterar i sin mest schematiska form. Härmed blir det, konkluderar hon, möjligt att scematiskt betrakta tvåkönsmodellen som "a cover-up" of sorts for an underlying phallic core, securing the idea of active body and sexuality as a proper belonging of the male only".[99]

Kroons studie rör transsexualitet och den medicinska och psykiatriska disciplinens möte med personers önskningar om att få sina kroppar förändrade till att överenstämma med en upplevd könsidentitet. Som hon påpekar utövar denna diskurs praktik och teori ett väsentligt inflytande över synen på kön och sexualitet inom samhällets andra fält.[100] Studien har också ett uttalat fokus på tolkningar av kroppen i relation till kön. Kroon talar, liksom Lundgren, om konceptualiseringar av kön och sexualitet som något som tar plats och manifesterar sig med den könade kroppen som arena för utagerande av en föreställd insida och utsida.[101] Då kroppen har haft en tendens att "försvinna" i poststrukturalistiskt teoretiserande om kön och sexualitet[102], och paradoxalt nog även i den feministiska traditionen där sex/gender utgjort en uppslukande stötesten under decennier[103] finner jag Kroons teorier intressanta, inte minst i ljuset av den centrala plats (den könade) kroppen intar på prostitutionsarenan.

---

[97] Ibid s. 165. Se också M. Eriksson 1997 s 31.
[98] Kroon 2007 s. 174.
[99] Ibid s. 175.
[100] Ibid s. 21.
[101] Ibid s. 38.
[102] Toril Moi; *Hva er en kvinne? Kjönn og kropp i feministisk teori.* (Gyldendal Norsk Forlag ASA) 1998 s. 67f. Lundgren 2000 s. 288ff.
[103] Tora Holmberg; *Samtal om biologi. Genusforskare talar om kön och kropp.* Skrifter från Centrum för genusvetenskap. (Uppsala universitet) 2007 s. 23.

Institutionaliserad heterosexualitet

Enligt den förståelse jag ovan skisserat ses kön och heterosexualitet som sammanflätade. Heterosexualitet som modern institution kan ur detta perspektiv studeras som dominerande diskurs och som maktinstitution, det historikern Marianne Liljeström har kallat *den institutionaliserade heterosexualiteten*.[104] Liljeström ser denna institution som grundad på en dikotom könsuppfattning där kvinnors och mäns kroppar förstås som olika konstruerade men komplementära. Genom systemet, som är knutet till tanken om en biologisk naturlighet, skapas förståelser av hur reproduktion ska gå till, hur sexualiteten ser ut och hur människor ska leva. Inom detta system är mäns dominans över kvinnor förklarad, naturliggjord samt erotiserad.

> Den institutionaliserade heterosexualiteten uppfattas här som ett ideologiskt-politiskt system av sociala relationer, inom vilken manlig dominans och kvinnlig underkastelse är institutionaliserade, sexualiserade och naturliggjorda.[105]

Heterosexualiteten förstås därmed som en institution som påverkar inte bara vad människor väljer för sexuella praktiker, utan också organisationen av samhällets arbetsdelning och i vidare mening dess maktresurser. ”Heterosexuality itself is not merely a matter of specifically sexual desires and practices, but also entails divisions of labour, power and resources”.[106] Då prostitution tolkas dels som en praktik involverande individer (köpande män och säljande kvinnor) och dels som en institution, en prostitutionsmarknad, blir det värdefullt med en förståelse av (hetero)sexualitet som rymmer dessa två dimensioner. I ljuset av den institutionaliserade heterosexualiteten kan prostitution vidare, med dess köpande män och säljande kvinnor, tolkas som ett fenomen som såväl ger som hämtar mening från andra arenor/institutioner i samhället, exempelvis arbetslivet och äktenskapet. Den institutionaliserade heterosexualiteten tolkar jag sålunda som ett meningssystem vilket verkar såväl på vad som skulle kunna kallas ett strukturellt plan, som insitutionaliserad, och på ett kulturellt plan där människors handlingar i vardagliga situationer fyller den med mening.[107] Dessa processer ser jag, med Liljeström, som komplexa, mångbottnade och varande i förändring och jag har ovan

[104] Liljeström 1990 s. 18-29.
[105] Ibid s. 19.
[106] Stevi Jackson; *Heterosexuality in Question.* (Sage Publications, London) 1999 s. 4.
[107] Gunilla Carstensen; *Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld. Konstruktioner av ett (o)giltigt problem i akademin.* (Förlags AB Gondolin, Eslöv) 2004 s. 40. Se också Jackson 1999.

introducerat Eva Lundgrens begrepp konstitutiva och regulativa regler som redskap för att tolka dessa processer.

…och kvinnors tillgänglighet

De förväntningar på kvinnor respektive män som formeras inom den institutionaliserade heterosexualiteten flyter ur tankar om en biologiskt betingad, erotiserad olikhet, där mäns dominans över kvinnor anses naturlig (och som jag också länkar till myter om kön i en monoteistisk tradition). Sociologen Marianne Brantsaeter talar i sina studier av könskonstituering i arbetslivet om förväntningar på kvinnor i termer av tillgänglighet: *sexuell eller omsorgsmässig tillgänglighet.*[108] Brantsaeter visar hur kvinnor – även lesbiska – utvecklar det hon kallar *heterosexuell god vilja*, dvs. att demonstrera sexuell/omsorgsmässig tillgänglighet i relation till män, för att passera som normala kvinnor på sina arbetsplatser. Jag finner Brantsaeters resonemang intressant för prostitutionsfrågan då det pekar på att kvinnors sexuella tillgänglighet för män kan tolkas *i linje med normer för heterosexualitet* – och alltså inte som ett brott mot dessa normer. Sett från ett perspektiv där kön tolkas på en kulturell nivå kan dessa förväntningar om tillgänglighet knytas till existensen av en prostitutionsmarknad – den sexuella tillgängligheten – men också till existensen av äktenskapets institution, där den omsorgsorienterade kvinnligheten placerar sig. Många röster i debatten om prostitution, i synnerhet inom grupperingar som önskar normalisera den, pekar också på förbindelselinjerna mellan prostitution och äktenskapet som institution.[109]

---

[108] Marianne Brantsaeter; Om kjönnets logik. I Marianne Brantsaeter & Karin Widerberg (red); *Sex i arbeid(et) i Norge.* (Tiden, Norsk Forlag, Oslo) 1992.

[109] Lin Chew; Reflections by an Anti- trafficking Activist. I Kamala Kempadoo m.fl. (red); 2005. Nussbaum 1998, Hilary Kinnell; *Why Feminists Should Rethink on Sex Workers Rights.* På websidan http://www.nswp.org/pdf/KINNELL-FEMINISTS.PDF, senast besökt 2008-09-17. En ofta citerad strof är Simone de Beauvoirs ord att både den gifta kvinna och den prostituerade är sexuella tjänare: "For both the sexual act is a service; the one is hired for life by one man; the other has several clients who pay her by the piece. The one is protected by one male against all the others; the other is defended by all against the exclusive tyranny of each" Simone de Beauvoir; *The second Sex* 1974 s. 619. I ett angrepp på denna jämförelse menar Laurie Shrage att "[m]arriage, at present in our society, is legitimated by other widely held values and beliefs, for example the desirability of a long-term, emotionally and financially sustaining, parental partnership. However, I am unable to imagine nonpernicious principles which would not substantially alter or eliminate the industry as it now exists. Since commercial sex, unlike marriage, is not reformable, feminists should seek to undermine the beliefs and values which underlie our acceptance of it. Laurie Shrage; Should Feminists Oppose prostitution? *Ethics* Vol. 9 Nr 2 1989 s. 360. Frågan om prostitution är reformerbar och om man därför bör sträva efter en "sound prostitution" är också en vattendelare i den feministiska debatten, se nedan. Se också Lars O. Ericson; Charges Against Prostitution: An Attempt at a Philosophical Assesment. *Ethics* Vol. 90 Nr. 3 1980 s. 335-366.

Heterosexualitet - heteronormativitet

Uppfattningen att heterosexualiteten, betraktad som normativ normalitet, utgör en förtryckande institution för kvinnor är knappast kontroversiell inom ramen för debatten om prostitution. Många av argumenten *för* att normalisera prostitution, som vi ska se längre fram, baserar sig på talet om heterosexualitet som förtryckande för kvinnor då den i sin normativa tappning förstås som att den innehåller krav på kyskhet, monogami och reproduktiva uppgifter inom äktenskapet för kvinnor. Men där jag ställt mig i en tradition av feministisk teori som problematiserat heterosexualiteten som intimt sammankopplad med könskonstruktioner, väljer dock för diskursen om kommersiell sexualitet centrala queerteoretiker en annan väg, i det att de önskar separera kön från sexualitet i sin analys.[110] Generellt kan sägas att konflikten mellan feministiska teoriers fokus på kön och de queerteoretiska teoriernas tonvikt vid sexualitet löper som ett centralt spår genom prostitutionsfrågan. Centralt för min förståelse av prostitution är som nämnts Svalastogs begrepp splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet och de kopplingar hon, och Delaney, gör till *reproduktion* för formulerandet av de kulturella normer för kön som verkar omkring oss idag. Min förståelse kopplar jag också till synen på heterosexualiteten som institutionaliserad, med de förväntningar om kvinnors tillgänglighet (sexuell eller omsorgsmässig) som är knutna till den. Jag ska längre fram i avhandlingen diskutera heterosexualitet i relation till prostitution med användande av de begrepp och teorier jag presenterat här och då också gå i dialog med förståelser av sexualitet i relation till prostitution som jag ställer mig kritisk till. Den underliggande frågan är huruvida prostitution bäst förstås som ett brott med eller ett bekräftande normer för kön och sexualitet så som de stipuleras inom en institutionaliserad heterosexualitet. Frågan hur prostitution förstås, exempelvis vilka parter som synliggörs när fenomenet analyseras, blir här av avgörande betydelse.

Kön och sexualitet separerade

Jag går nu vidare med att redogöra för den syn på sexualitet som formulerats av Gayle Rubin och som kan sägas utgöra grunden i den (feministiska) sexradikala förståelsen av prostitution, till vilken jag tolkar det som att den sexliberala förståelsen i mångt ansluter sig. Också Rubin ser, likt Kroon, psykiatrin och medicinen som en central normkälla för vår förståelse av sexualiteten, vilket placerar fokus i skapandet av dessa normer i 1800-talets medikali-

[110] Gayle Rubin; Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. I H. Abelove, M. Barale and D. Halperin (red); *The Lesbian and Gay Studies Reader*, (Routledge) 1993.

sering av sexualiteten/kroppen.[111] Rubins centrala teoretiska poäng är dock att sexualiteten bör separeras analytiskt från kön, för att bättre reflektera deras separata sociala existens (Rubin 1993:125).

Rubin och den sexuella hierarkin

Gayle Rubin utvecklade på 80-talet en teori om den sexuella hierarkin, som ett led i ambitionen att formulera en radikal teori om sexualitet. Med artikeln ”Thinking Sex…” tog Rubin ett steg i en annan riktning än den hon dragit upp i sin tidigare artikel, The Traffick in Women, från 1975. [112] Där var hon en av de första att göra en distinktion mellan sex och gender, en uppdelning hon, inspirerad av Lévi-Strauss, hänförde till släktskap och som hon knöt till befrämjandet av obligatorisk heterosexualitet. Med Thinking Sex ville alltså Rubin ta ett steg vidare: Vissa frågeställningar rör genus mindre och mer sexualitet mer, hävdade hon, och att bara använda feministisk teori blir därför missvisande.[113] Rubins ansats var att skapa en teori som skiljde på sexualitet och kön eftersom hon inte tyckte att feminismen analyserade sexuella handlingar på ett teoretiskt adekvat sätt.[114]

> ”Jag tittade på sexuella ”avvikelser” och ärligt talat tyckte jag inte att de liknade patriarkatets apoteos. (…) För mig verkade det som om många feminister helt enkelt tagit över vanliga stigman och ett allmänt hat mot vissa former av icke-normativa sexuella handlingar, och som de sedan omformulerade i sitt eget tolkningssammanhang.”[115]

Centralt i en radikal teori om sex är enligt Rubin att identifiera, beskriva, förklara och ta avstånd från erotisk ojämlikhet och sexuellt förtryck. Som hinder för detta ser hon bland annat föreställningar om sexualiteten i samhället, gränsdragningar mellan olika frivilliga sexuella handlingar, exempelvis genom lagstiftning, och sexuella konflikter, som den moralpanik som manades fram av konservativa på 50-talet och som enligt Rubin plockats upp av den feministiska anti-pornografirörelsen. Hennes grundläggande ambition var att

[111] Rubin 1993.
[112] Gayle Rubin; The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. I Rayna Reiter (red); *Toward an Anthropology of Women*, (New York, Monthly Review Press) 1975.
[113] Rubin jämför med marxismens svårighet att ge tillfredsställande analyser av könade aspekter av det sociala livet, och dess styrka när det gäller att förstå klassrelationer i ett kapitalistiskt samhälle; områden av det sociala livet som teorin från början utvecklades för att analysera. Rubin 1993 s. 125f.
[114] Judith Butler; “Sexual Traffick” Ett samtal med Gayle Rubin, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000 s 51.
[115] Ibid s. 56.

> propose elements of a descriptive and conceptual framework for thinking about sex and its politics. I hope to contribute to the pressing task of creating an accurate, humane, and genuinely liberatory body of thougt about sexuality.[116]

Föreställningar om sexualiteten – The Charmed Circle of Sexuality

Bland de föreställningar om sexualitet i det moderna västerländska samhället som verkar hämmande för utvecklandet av en radikal teori om sexualitet nämner Rubin sex ideologiska formationer vars grepp om vår föreställningsvärld är särskilt starka: Sexuell essentialism, negativitet gentemot sex, the fallacy of the missplaced scale, den hierarkiska värderingen av olika sexuella handlingar, dominoteorin om det sexuella förfallet samt avsaknaden av ett positivt koncept om sexuell variation.[117]

För att illustrera samhällets hierarkisering av sexuella uttryck skisserar hon en cirkel över hur samhället värderar olika sexuella praktiker, en cirkel hon delar in i en inre och yttre del. I den inre delen, the charmed circle of sexuality, placerar hon den sexualitet hon menar att samhället accepterar, uppmuntrar och vill ha. Där hittar vi den normerande sexualiteten.[118] Den utgörs av sexuella handlingar som utövas mellan kvinnor och män, inom äktenskapet, med barnalstring som mål, utan fetischer, inte över generationsgränser, ”vaniljsex”, sex som håller sig till det privata, utan pornografi och som inte sker mot betalning. Sexuella beteenden som bryter mot dessa regler definieras som ”dåliga” och ”onormala” eller ”onaturliga” av samhället.[119] Utanför den sanktionerade sexualiteten i ”The Outer Limits” hittar vi de erotiska minoriteterna vars sexuella praktiker enligt Rubin fördöms; det rör sig om sex över generationsgränser, sex utanför äktenskapet, sex med fetischer, mot betalning, utan barnalstring som avsikt, icke monogam sex, promiskuösa relationer, sex i grupp, S/M, sex i offentligheten m.m.

Rubin knyter den ordning som cirkeln upprätthåller till de styrande grupperna i samhället: ”This kind of sexual morality has more in common with ideologies of racism than with true ethics. It grants virtue to the dominant groups, and relegate vice to the underprivileged.”[120] Det ideologiska system inom vilket dessa bedömningar görs präglas enligt Rubin av ”ideas of sexual sin,

[116] Rubin 1993 s. 105.
[117] Ibid s. 106.
[118] J. Butler 2000 s. 56.
[119] Rubin 1993 s. 108.
[120] Ibid s. 110.

concepts of psychological inferiority, anti-communism, mob-hysteria, accusations of witchcraft, and xenophobia." Detta system kallar Rubin ett system av erotisk stigma.

Ytterligare en aspekt av den sexuella hierarkin är, menar Rubin, behovet av en gränsdragning mellan "bra" och "dålig" sexualitet. De flesta system av "sexual judgement" – religiösa, psykologiska, feministiska eller socialistiska – försöker bestämma på vilken sida av gränsen ett särskilt beteende faller. Ju längre från denna gräns, desto mer entydig blir tolkningen av det som en dålig erfarenhet. Viss rörelse kan ske mellan "bra" och "dåliga" yttringar; så har exempelvis monogama relationer mellan homosexuella liksom sex utanför äktenskapet om relationen är monogam och långvarig kommit att gradvis flyttas in till den inre cirkelns domäner, säger Rubin.

Rubins vill alltså med sitt begrepp den sexuella hierarkin ("the sexual hierachy") visa hur samhället sanktionerar vissa sexuella beteenden medan andra fördöms och att denna uppdelning görs efter intressen hos de styrande grupperna i samhället. Dessa grupper framställer sin form av sexualitet som den normala och därmed stigmatiseras andra sexuella uttryck, vilket leder till att de vars beteenden och begär avviker från normerna för bra sexualitet utdefinieras; legalt, socialt, politiskt, materiellt och psykologiskt.[121] Denna normerande sexualitet är enligt Rubin heterosexuell, tvåsam, monogam, går inte över generationsgränserna, är inte promiskuös, sker för barnalstring, inom äktenskapet, utan pornografi och fetischer, i det privata. Detta är grundantaganden om den heteronormativa ordningen.

> According to this system, sexuality that is "good", "normal" and "natural" should really be heterosexual, marital, monogamous, reproductive, and noncomercial. It should be coupled, relational, within the same generation, and occur at home. (…) Any sex that violates these rules is "bad", "abnormal" or "unnatural". Bad sex may be homosexual, unmarried, promiscuous, non-procreative, or commercial.[122]

Ur bland annat Rubins arbete utvecklades begreppet heteronormativitet som sedan dess varit ett av queerteorins mest centrala begrepp (Rosenberg 2002, se nedan). I avhandlingen använder jag begreppen *heteronormativitet* för att referera till den queerteoretiskt influerade sexualitetsförståelsen där kön och sexualitet separeras medan begreppet *institutionaliserad heterosexualitet*

[121] "Individuals whos behaviour stands high in this hierarchy are rewarded with certified mental health, respectability, legality, social and psychological mobility, institutional support, and material benefits." Ibid s. 107.
[122] Ibid s. 108.

refererar till den feministiska teorigren om sexualitet som jag redogjort för i tidigare avsnitt och där jag placerar min egen förståelse.

Rubin, Foucault och det normala

Centralt för Rubins ambition är att skapa en förståelse för sexualiteten som historiskt och socialt konstruerad. Foucault utgör en viktig samtalspartner för Rubin, och liksom Foucault menar hon att 1800-talets medikalisering av vetenskaperna och människan utgjorde en central historisk förändring för synen på sexualitet.[123] I hennes beskrivning av de västerländska samhällenas organisering av sexualiteten tar hon avstamp i den viktorianska eran i England och USA och den inställning till sex som rådde då och som utövat stor påverkan på förståelsen av sexualitet i dagens västerländska samhälle:

> During that time, powerful social movements focused on "vices" of all sorts. There were educational and political campaigns to encourage chastity, to eliminate prostitution and to discourage masturbation, especially amongst the young. Morality crusaders attacked obscene literature, nude paintings, music halls, abortion, birth control information and public dancing. The consolidation of Victorian morality, and it's apparatus of social, medical and legal enforcements, was the outcome of a long period of struggle whose results have been bitterly contested ever since. The consequences of these great nineteenth-century moral paroxysms are still with us. They have left a deep imprint on attitudes about sex, medical practice, child rearing, parental anxieties, police conduct, and sex law.[124]

Under denna era växte rykten fram om vit slavhandel med engelska kvinnor, skriver Rubin med stöd av historikern Judith Walkowitz, vars syfte var att bredda vägen för lagar som förbjöd företeelser som prostitution och i förlängningen också homosexualitet.[125] Överdrivna påståenden från media, säger Rubin med Walkowitz, om förslavade vita engelska kvinnor i London och världen drev fram anti-prostitutionslagstiftning i det Brittiska samväldet, liksom höjd lovlighetsålder, från 13 till 16 år för kvinnor.

Under 1950-talet skedde nästa stora förändring i hur samhället organiserade sexualiteten, menar Rubin. Intresset för prostitution och sedlighetsbrott byttes mot en klappjakt på homosexuella och sexbrottslingar. Termen "sexof-

[123] Michel Foucault; *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Bokförlaget Daidalos 2002.
[124] Rubin 1993 s. 100.
[125] Judith R. Walkowitz; Male Vice and Feminist Virtue: Feminism and the Politics of prostitution in Nineteenth-Century Britain. *History Workshop Journal* 13 1982. Citerad i Rubin, ibid s. 101.

fender" användes omväxlande för våldtäksmän, "child molesters" eller homosexuella, och i såväl den populariserade som i den medicinska och statsbyråkratiska användningen av ordet, kom det att bidra till en sammanblandning av sexuellt våld med illegala men frivilliga homosexuella kontakter.[126] Från 1977 ökade användandet av lagstiftning mot prostitution där fler och striktare bestämmelser rörande kommersiell sex antogs. På det hela taget har samhället genomlevt en växande erotisk hysteri menar Rubin, där en central strategi varit att åberopa skydd för barns sexualitet för att införa lagar som reglerar sexuella beteenden. Rubin kritiserar bland annat förbudet mot att för privat bruk inneha sexuellt material med minderåriga involverade, liksom att hon menar att så kallade "boy-lovers", homosexuella män som föredrar unga pojkar, på samma sätt som homosexuella på 1950-talet förföljs på ett oacceptabelt sätt. Cross-generational sex, sex över generationsgränserna, placerar Rubin som nämnts bland de sexuella variationer som samhället orättmätigt förkastar. I denna sexualfientliga kontext har dagens syn på sexualitet fått sitt innehåll menar Rubin:

> "Periods such as the 1880s in England and the 1950s in the United States, recodify the relations of sexuality. The struggles that were fought leave a residue in the form of laws, social practices, and ideologies which then affect the way in which sexuality is experienced long after the immediate conflicts have faded. (…) It is therefore imperative to understand what is going on and what is at stake in order to make informed decisions about what policies to support and oppose"[127]

Rubins teori om de sexuella hierarkierna är viktig för det feministiska arbetet för legalisering eller de-kriminalisering av prostitutionsmarknaden. Där Foucault tar homosexualitet som exempel på hur sexualiteten är historiskt konstruerad genom att visa på framväxten av en diskurs under 1800-talet där homosexualitet kom att ses som en speciell, avvikande sexuell riktning i kontrast till heterosexualiteten medan homosexualitet dessförinnan setts som speciella handlingar, kan Rubin sägas vilja formulerat en motsvarande genealogi, med ett liknande historiskt perspektiv, för att tolka synen sexuella uttryck, från prostitution och utomäktenskapligt sex till sex över generationsgränser. Enligt Rubin bör kvinnor i prostitutionen ses som en grupp som kontrolleras av ett samhälle vars vilja att upprätthålla särskilda gränser för sexuellt beteende, den så kallade heteronormativiteten, stigmatiserar dessa kvinnor och andra som faller utanför samhällets uppställda regler för sexuellt beteende.

[126] Rubin 1993 s. 101.
[127] Ibid s. 104.

En färdig sexualitet?

Rubin menar att det är viktigt att erkänna de sexradikalas kamp för olika sexuella uttryck. Problemet som hon ser det är mycket riktigt den inställning som dagens samhälle har till sexualiteten, inte hur den ser ut, och denna inställnings uppkomst spårar hon bakåt i tiden, inte minst till den viktorianska eran och till medicinens och psykiatrins påverkan.[128] Att däremot spåra själva de sexuella uttryckens uppkomst bakåt menar Rubin kan vara skadligt. Sådana analyser leder ofta till anklagelser om att den sexuella dissidenten inte har undersökt meningen bakom, ursprunget till eller den historiska konstruktionen bakom sin sexualitet.

> ”This emphasis of meaning appears to function in much the same way that the question of etiology has functioned in discussions of homosexuality. That is, homosexuality, sadomasochism, prostitution, or boy-love are taken to be mysterious and problematic in some way that more respectable sexualities are not.”[129]

Rubins avståndstagande från att närmare problematisera olika sexuella uttryck har mötts av kritik från flera håll, bland annat påpekar sociologerna Elizabeth Frazer och Deborah Cameron att Rubin genom att aldrig ställa frågan varifrån sexuella uttryck kommer, startar analysen från hur sexualiteten ser ut idag, och därmed tar dessa uttryck för naturliga, oföränderliga och i förlängningen obestridliga.[130] Rubins analys har därmed sagts vara i grunden essensialistisk.[131]

Rubin själv menar dock att sexualiteten ska problematiseras, men inte i de traditionella termerna av synd, sjukdom, neuroser, patologi, dekadens, smuts eller imperiers nedgång och fall. Istället ska vi söka mer fruktbara kategorier, menar hon.

> ”Once sex is understood in terms of social analysis and historical understanding, a more realistic politics of sex becomes possible. One may then think of sexual politics in terms of such phenomena as population, neighbourhoods, settlement patterns, migration, urban conflict, epidemiology, and police technology.” [132]

---

[128] Ibid s. 108.
[129] Ibid s. 123.
[130] Deborah Cameron & Elizabeth Frazer; *The Lust to Kill*. *A Feminist Investigation of Sexual Murder.* Polity Press 1987 s. 173.
[131] Se även Stevi Jackson; Heterosexuality, Sexuality and Gender. Re-thinking the Intersections. I Diane Richardson m.fl. (red); *Intersections Between Feminist and Queer Theory.* (Palegrave Macmillan, New York) 2006 s 47.
[132] Rubin 1993 s. 106.

Filosofen Laurie Shrage använder antropolgen Clifford Geertzs termerminologi ”thin” och ”thick” om olika beskrivningar av mänskligt beteende i sin kritik av hur Rubin vill problematisera sexualiteten. Shrage menar att Rubins analysredskap – demografi, migration, epidemologi m.m. –

> do not show how our sexual concepts and categories themselves are products of historical and cultural forces. For these thinner descriptions do not pay attention to other people's construction of their behaviour, and to our constructions of their constructions, to echo Geertz. Thus they do not contribute to the project of showing how sexuality and our discourses about it are socially produced – a project that Rubin think has so powerfully undermined biologically essentialist approaches to sexuality.[133]

Rubin avvisar kön som central analyskategori när sexualitet ska förstås eftersom hon menar att den koppling feminismen gjort mellan kön och sexualitet inte genererar den radikala och frigörande analys av sexualiteten som hon eftersträvar. Med Bacchis metodologiska utgångsfråga: Whats's the problem, blir Rubins svar att sexuell variation, och därmed vissa sexuella uttryck, förtrycks och stigmatiseras. Frågan vad som skapar och formar ett sexuellt uttryck lämnar hon dock obesvarad. Därmed kommer också, menar kritikerna, heterosexualitet att bli underteoretiserad i Rubins sexradikala teori, ett teoretiskt ointresse som kan få konsekvenser inte minst i synen på prostitution.

Horan – en empirisk eller analytisk gestalt?

I linje med Rubins sexuella hierarkier blir det, som framhållits, rimligt att betrakta den prostituerade kvinnan som en normbrytare. Just denna position, som out cast, stigmatiserad och stående i opposition mot normer för kön och sexualitet, är i kraft av sitt utanförskap behäftad med en upphöjdhet i det sexradikala perspektivet.

> I've allways thought that whores were the only emancipated women. We are the only ones who have the absolute right to fuck as many men as men fuck women. In fact we are expected to have many partners a week, same as any good stud.[134]

[133] Shrage 1994 s. 80.
[134] Margo St. James; The Reclamation of Whores, i Laurie Bell (red); *Good Girls Bad Girls: Feminists and Sex Trade Workers Face to Face*. Toronto: Seal Press, 1987 s. 81 – 87 s. 84.

I förlängningen av denna syn kan också den prostituerade kvinnan tolkas som bärare av en speciell sexuell/politisk identitet, om inte identisk så med gemensamma drag med den homosexuelles.

> Sex work is an occupation while sexual deviation is an erotic preference. Nevertheless, they share some common features of social organization. (…) Prostitutes and male homosexuals are the primary prey of vice police everywhere. Like gay men, prostitutes occupy well-demarked urban territories and battle with police to defend and maintain those territories (Rubin 1993:113).[135]

Andra teoretiker har lyft fram den prostituerade kvinnan som "horan", dvs. den kvinna som förkroppsligar den stigmatiserade kvinnliga sexualiteten. Här ställs sålunda kön i fokus, medan Rubins text handlar om konstruktioner av sexualitet separerat från kön och den prostituerades plats i dessa. Socialpsykologen Gail Pheterson har teoretiserat om "horstigmat" och dess funktion för kvinnors underordning.[136] "Horstigmat" betecknar de fördomar och den stigmatisering som häftar vid alla kvinnor, och den prostituerade kvinnan i synnerhet. Stigmat springer ur synen på "horan" som oren; "indulging in unlawful or immoral sexual intercourse; lacking in purity, virginity, decency (of speech), restraint, and simplicity; defiled (i.e. polluted, corrupted)".[137] Prostituerade är inte bara stigmatiserade *som horor*, menar Pheterson, de *är horor*. De är sålunda inte bara föremål för horstigmat utan de förkroppsligar det också.[138] Stigmat kan dock drabba alla kvinnor, menar Pheterson. Definitionerna av ordet oren drar en linje från den prostituerades skam till kvinnlig illegitimitet generellt, från det att kvinnan deltar i "unlawful or immoral sexual intercourse" och även män som avviker från den heterosexuella vita normen kan stigmatiseras. De icke accepterade sexuella aktiviteter som enligt Pheterson drar stigmat över kvinnor knyter an (som antites) till den accepterade sexualitet som Rubin omtalar: Sex före äktenskapet, sex utanför äktenskapet, sex som frånskild kvinna eller änka, sex med fler än en partner, oral-, anal- eller annan sex som inte är heterosexuellt samlag, sex med anna kvinna och sex över "the colour line".[139] Pheterson beskriver en rad andra förhållanden som gör att en kvinna riskerar att stigmatiseras som hora, exempelvis också att hon vägrar sex. Vidare löper kvinnor som har en gruppidentitet som exempelvis svart, judisk, arbetarklass, skild, fet eller våldsutsatt, större risk att stämplas som hora än om hon är vit, gift, medel-

[135] Rubin 1993 s. 113. Se också Shannon Bell; *Reading, Writing & Rewriting the prostitute Body.* (Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis) 1994 s. 95.
[136] Gail Pheterson; *The prostitution Prism.* (Amsterdam University Press, Amsterdam) 1996.
[137] Ibid s. 65.
[138] Ibid s. 65.
[139] Ibid s. 66.

klass eller på annat sätt är ”förmodat oförstörd”.[140] Samtidigt som Pheterson påpekar att kvinnors egna beteenden saknar betydelse för om de befästs med horstigmat är hennes analys orienterad mot en förståelse av fenomenet horstigma som grundat i kvinnornas empiriska existens: För sexuellt utlevande, för feta, judiska, våldsutsatta, frånskilda, etc. Tanken att få kvinnor kan undgå någon av dessa kategoriseringar ligger onekligen nära. Pheterson säger också att stigmat är en projektion.

> The whore stigma has nothing to do with women's nature. The whore stigma is a projection.[141]

Problemet som jag ser det är att Pheterson talar om kön, konstruktionen av kvinnlighet, men utan att se den som en fråga som har *konsekvenser för hur maskulinitet skapas*. ”Stigma” blir ett statiskt verktyg som utpekar vissa grupper/personer, företrädesvis kvinnor, som känsliga för att stämpas som ”hora”, utan att det påverkar konstruktionen av kön. Begreppet ska förklara hur hierarkier upprättas i grupper i relation till kön och sexualitet, men fragmenterar samtidigt dessa begrepp genom att bortse från hur den splittring som horabegreppet ytterst refererar till, horan-madonnan, verkar för könskonstitueringsprocesser. Stigmat blir istället något som också kan drabba män, ehuru mindre troligt, medan medelklassens kvinnor antas klara sig relativ bra. Jag tolkar detta som en vilja att trots allt hålla kvar stigmats kraft på en empirisk nivå.

En som driver en tanke i denna fålla är den engelska sociologen Beverly Skeggs. I sina analyser av konstruktioner av *femininitet* undersöker Skeggs hur genusskapande processer relaterar till klass och etnicitet bland engelska arbetarklasskvinnor med inspiration från Foucaults notering att den process genom vilken kvinnan först och främst konstruerades som ”a sexual subject” var ett klassbundet projekt.[142] Skeggs beskriver hur tecknet för femininitet hämtar sitt innehåll från tiden i historien då en vit medelklass etablerade sig i samhället. Detta tecken refererar till respektabilitet, menar Skeggs, och tjänar till att avskilja medelklassens ”respektabla” kvinnor från den sexuellt

[140] Ibid s. 69.
[141] Ibid s. 87.
[142] Beverly Skeggs; *Formations of Class and gender. Becoming Respectable*. (Sage publications, London, Thousen oaks, New Delhi) 1999a. Skeggs referar bl.a. till Sexualitetens historia, band 1. I detta verk refererar Foucault genomgående till det sexuella subjektet som en man, med några få undantag då kvinnor och barn nämns. Jag finner det en smula ironiskt att hans arbete om sexualitet fått sådant genomslag i många feministiska arbeten utan att denna ”male bias” problematiseras. För en feministisk kritik av Foucault se Caroline Ramazanoglu; *Up Against Foucault. Explorations of Some Tensions between Foucault and Feminism*. Routledge 1993, samt Eloise A. Buker; Hidden Desires and Missing Persons: A Feminist Deconstruction of Foucault. *Western Political Quarterly* Vol 4 Nr 43 1990 s 811-832.

utsvävande, farliga och sjukdomsbringande arbetarklassens kvinnor samt från kvinnor med annan etnisk bakgrund än västerländsk. Det var bland annat genom att skapa en ”sexualiserad andra”, mot vilken respektabiliteten hos medelklassens kvinnor framhölls, som medelklassen kunde formerade sig som samhällsklass och maktfaktor. Arbetarklassens kvinnor och färgade kvinnor kan därmed aldrig motsvara kravet på hur en ”riktig kvinna” ska vara, då det är formulerat utifrån vad de *inte* är – respektabla. [143]*Respektabilitet* är sålunda Skeggs centrala analysverktyg när hon försöker förstå femininitetens konstruktion och för att vara respektabel krävs ett avhållsamt sexuellt beteende från kvinnor. Skeggs ser med andra ord konstruktionen av femininitet och sexualitet som nära sammanvävda. Hon hämtar ett citat från sociologerna K. Mercer och I. Julien (1988) när hon säger att

> (d)efinitions of sexuality became deeply linked to class and race because: ‘Sex is regarded as that thing which *par excellence* is a threat to the moral order of Western civilization. Hence one is civilized at the expense of sexuality, and sexual at the expense of civilization.’[144]

På liknande sätt utpekar tecknet för femininitet inte bara sexuella handlingar som avgörande för en kvinnas respektabilitet, utan alla sociala beteenden kan komma att bedömas då syftet är att avskilja och upphöja medelklasskvinnan från andra kvinnor och därmed skapa skillnader i samhället baserade på klass och etnicitet. Tecknet för femininitet innefattar för detta ändamål även allmän måttfullhet, kontroll av det egna beteendet liksom sexuell avhållsamhet. Härigenom kan vi också förstå hur kvinnors identiteter kommer att kategoriseras sexuellt menar Skeggs, genom att alla sociala beteenden används för att bestämma henne som kvinna.[145] Genom att sexualisera andra kvinnor, arbetarklass och färgade, och därmed skapa dem som icke-respektabla, liksom att knyta också andra beteenden till deras ”sexuella sort”, kunde medelkassens kvinnor tillskansa sig tecknet för femininitet. Därigenom kom även kategorin heterosexuell att fyllas med ett särskilt innehåll, menar Skeggs:

> The heterosexual was a category, alongside femininity, designed to ‘other’ working-class women. Thus, the heterosexual subject is a particular sort of woman, not workingclass or Black, but respectable.[146]

Respektabilitet är sålunda, som jag tolkar Skeggs, att förstå som en klassmässigt och etniskt bestämd *egenskap*, omöjligt för arbetarklasskvinnor eller färgade kvinnor att uppfylla eftersom egenskapernas innehåll bestäms i rela-

[143] Skeggs 1999a s. 118f.
[144] Ibid s. 121. Kursiv i original.
[145] Beverly Skeggs; *Att bli respektabel* (Göteborg, Daidalos) 1999b s. 190.
[146] Skeggs 1999a s. 122.

tion till vad dessa kvinnor inte är. Heterosexualiteten som den normerande femininiteten är knuten till blir även den ouppnåelig för arbetarklassens kvinnor, då också den fått sitt innehåll genom att skapas i motsättning till dem som icke-respektabla, non-women[147]. Därmed är det omöjligt för såväl kvinnor ur arbetarklassen som färgade kvinnor att passera som ”normala”. De kommer att avvika från tecknet på femininitet hur de än gör, vilket är en källa till skamkänslor och en ständig men omöjlig strävan att passa in.[148] Här ser vi sålunda ett sätt att länka kön till sexualitet där empiriska förhållanden på kvinnornas sida antas vara bestämmande för hur horstigmat verkar.

Jag argumenterar i avhandlingen för en förståelse av horan som en analytisk gestalt, i motsats till vad jag uppfattar som ett (queerteoretiskt) perspektiv på figuren som empirisk.[149] Konkret innebär det att den splittring jag med Svalastog argumenterar för konstituerar kvinnligheten, där risken att stämplas som hora är ständigt närvarande, relaterar till förväntningar på hur kvinnor ska uppträda. Däremot inte till hur kvinnan faktiskt – ”i verkligheten” – har uppträtt.[150] Horan kan därmed sägas vara ett tolkningsraster, alltid närvarande för omgivningen att påföra kvinnan. Sociologen Åsa Eldén talar i sin forskning om hedersrelaterat våld om vikten för kvinnor att skapa sin könsidentitet i andras blick, och att kvinnan också då ”blir” det som andra ser. Inför dessa andra får rykten betydelse, rykten som kan stämpla henne som en hora. Men vad kvinnan gör ”egentligen” spelar mindre roll.[151] Sociologen Lena Berg ser på liknande sätt i sina studier av unga kvinnors syn på heterosexuell samvaro och pornografi hur *balansakten att passera som lagom*, dvs. den akt av anpassning för att inte stämplas som varken ”hora” eller ”torris” som de unga kvinnorna är involverade i, som konstitutiv för hur kvinnlighet skapas.[152] I denna akt är det andras bedömningar – killars men också andra tjejers blickar – som avgör hur tjejen blir tolkad och här ingår krav på att vara sexuellt tillgänglig samtidigt som hon inte får framstå som en slampig tjej.[153] Kvinnlighet tolkar jag därmed inte främst som en räcka handlingsregler vilka kvinnor kan följa/förkroppsliga eller inte – måttfullhet, avhållsamhet, renhet – så mycket som en *ständigt pågående process av di-*

[147] Ibid.
[148] Skeggs 1999b s. 190.
[149] Jenny Westerstrand; Våga kallas hora? *Kvinnotryck* 2003
[150] Se Åsa Eldén; ”Om hon lever vill människor se mer och mer”. Rykten, splittrad kvinnlighet och heder bland svenska kvinnor från Mellanöstern. *Sociologisk forskning* Nr 3-4 2001 s. 115-147. Dock hyser jag sympati och intresse för Skeggs teorier som berättelser om hur processerna för konstruktionen av sexualitet tillgår i relation till arbetarklass/icke vita etniciteter. Jag menar dock att berättelser om de processer som könar och sexualiserar medelklasskvinnan saknas, och att också de, om de berättades, skulle innehålla motsvarande omöjliga kvinnlighetskonstruktioner att uppnå (se vidare i texten).
[151] Elden 2001 s. 120, 123.
[152] Lena Berg; *Lagom är bäst. Unga kvinnors berättesler om heterosexuell samvaro och pronografi.* Bilda Förlag, Falköping 1999.
[153] Ibid s. 101f.

sciplinering, konstituerad genom andras bedömningar.[154] Den (splittrade) kvinnliga subjektspositionen blir i ljuset av ”horan” och de bestämningar som denna kulturella gestalt kan påföra kvinnor, en påfallande underminerad plattform att tala och agera utifrån.

Makt

Som framgått skiljer sig den queerteoretiska förståelsen av kön/sexualitet från den tradition jag har ställt mig i. Ett uttryck för denna skillnad är var tyngdpunkten läggs för hur kön/sexualitetskonstruktioner förstås. Förenklat kan man säga att medan jag tolkar den västerländska könskulturen som strakt kopplad till vår judeokristna, monoteistiska tradition (ett kulturarv med gemensamma utvecklingslinjer med den islamska idévärlden) ser queerteorin 1800-talet med dess medikalisering av kroppen och särskiljande och konstruerande av ”den homosexuella” (och 1950-talet med dess jakt på homosexuella) som konstitutiva för formerandet av dagens sexualnormer.[155] Inom queerteorin är mycket riktigt den franske sociologen Michael Foucaults arbeten om sexualitetens historia centrala. Det ligger utanför avhandlingens område att omfattande redogöra för Foucaults inflytelserika arbeten, ovan har hans namn bara kort berörts. Viktigt för mitt arbete är dock att peka på den koppling mellan makt och vetande som Foucault gör och hans därtill hörande bidrag till maktförståelsen inom samhällsvetenskaperna.

> Med makt anser jag att man först och främst bör förstå den mångfald av styrkeförhållanden som finns inneboende i – och organiserar – det område där den fungerar; det spel som genom kamp och oupphörliga konfrontationer omvandlar dem, förstärker dem, kastar om dem; stöden, som dessa styrkeförhållanden finner i varandra, så att de bildar kedja eller system, eller, i motsatt fall, rubbningarna, motsättningarna som isolerar dem från varandra (….) Makten är överallt; inte därför att den omsluter allt, utan därför att den kommer överallt ifrån.[156]

---

[154] Se också Linda Alcoffs teorier om subjektet och dess postionalitet. ”When the concept ”woman” is defined not by a particular set of attributes but by a particular position, the internal characteristics of the person thus identified are not denoted so much as the external context whitin which that person is situated” (Alcoff 1988 s. 433). Positionaliteten relaterar till två dimensionner: Dels ges ”konceptet kvinna” sin mening i en städigt föränderlig kontext, och dels kan den position subjektet intar vara utgångspunkten för meningsskapande, dvs. inte ett upptäckande av mening. Alcoff pekar också på spänningen mellan sin förståelse av subjektet, som hon kallar metafysisk, och den poststrukturalistiska teoribildningen (Alcoff 1988:428f). Linda Alcoff; Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory, *Signs*, Vol. 13, Nr. 3 1988 s. 405-436.

[155] Rubin 1993. Tiina Rosenberg; *Queerfeministisk agenda*. (Atlas, Stockholm) 2002 s. 88ff.

[156] Michel Foucault; *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Bokförlaget Daidalos 2002 s. 103.

Foucault formulerar en syn på makt där motstånd är centralt. Det vill säga, han avvisar en förståelse av makt som något som innehas av en person och utövas mot en annan. Makt, säger Foucault, är ”namnet man sätter på en strategisk situation i ett givet samhälle.[157] Från denna tankelinje kan man framföra ett antal påstående, fortsätter han, exempelvis att makt inte är något som låter sig förvärvas, fråntas eller delas. Makt kan ses som ett nät, och den utövas från oräkneliga håll i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer. Ytterligare en tanketråd i denna väv är att makt kommer underifrån. Det saknas sålunda, menar Foucault, en grundläggande motsättning mellan de härskande och dem som det härskas över, snarare bör man utgå från att mångfaldiga styrkeförhållanden bildas i produktionsapparaterna, i familjerna, smågrupperna och institutionerna vilka skapar ”klyvningseffekter” i samhällskroppen, men likväl också en kraftlinje som binder de lokala konfrontationerna samman. Vidare, säger Foucault i vad som blivit ett centralt tolkningselement för dem som använder hans teorier, där det finns makt finns det motstånd. Motståndet står aldrig i utanförställning i relation till makten. Detta eftersom makt är en relation enligt Foucault, och motståndet är den nödvändiga andra sidan av makten. Det finns där som en okuvlig motpart.[158]

För feministiskt tänkande har Foucaults teorier i delar varit problematiska. Hans tankar om kropp och kön som sociala konstruktioner producerade som effekter av makt, där makten genomfar alla positioner, kommer lätt på kant med för feminister centrala tankar om kvinnors erfarenheter av förtryck, exempelvis mäns våld, och det därtill länkade arbetet för att frigöra kvinnor från en rådande underordning. Detta politiska projekt har genom feminismens historia i många versioner krävt att ett cartesianskt subjekt som är möjligt att befria etableras.[159] Foucaults arbeten har mycket riktigt kritiserats av feminister för att bortse från aktörens roll, att bortse från materialiteten – kroppsligheten – i människors liv ”nedanför” diskurserna, liksom för att han inte tar i beaktan hur kön påverkar människors möjligheter till motstånd, medverkan/deltagande i samhället.

> …Foucault treats the body throughout as if it were one, as if the bodily experiences of men and women did not differ and as if men and women bore the same relationship to the characteristic institutions of modern life. … To overlook the forms of subjection that engender the feminine body is to per-

[157] Ibid s. 104.
[158] Ibid s. 106.
[159] Susan J. Hekman; *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism.* (Polity Press, Cambride) 1990 s. 186.

> petuate the silence and powerlessness of those upon whom these disciplines have been imposed.[160]

Feministisk teori har också, före Foucault, varit djupt engagerad i tankar om kön och sexualitet som sociala konstruktioner. Feministisk kritik av upplysningens moderna subjekt är likaledes centralt tankegods inom delar av det feministiska fältet, med de implikationer som följer för de emancipatoriska aspekterna av detta projektet.[161] Foucaults maktbegrepp genererar också just de postmoderna ”faror” som redan ligger förborgade i den modernitetskritiska traditionen, dock utan att han ger några verktyg för hur man kan skapa politisk förändring – som ju syns omöjlig då något aktörskap inte existerar utanför diskursernas makt. Därmed osynliggörs det könade behovet av ett subjekt, en aktör, som kan agera utanför diskursers tvingande och maktnätens omslutande kraft, vilket är ett dilemma som feministisk teori konfronteras med som ett av sina viktigare problem.[162]

> Women are then in the difficult position of arguing against anatomy being a destiny, while also arguing for gender-specific policies relating to their bodies around such issues as childbirth, abortion and contraception.[163]

Jag finner Foucaults tankar om makt som en relation viktiga och inspirerande för avhandlingen, dock ansluter jag mig till dem som menar att en dylik förståelse samtidigt riskerar att dölja ansvaret för respektive omintetgöra de moraliska anspråken från överordnad respektive underordnad part i en relation. En dylik könsneutral maktförståelse mäktar med andra ord inte innefatta konstituerandet av över- och underordning som sker inom den institutionaliserade heterosexualiteten, där den splittrade kvinnlighetens positioner – horan/madonnan – inte erbjuder den ontologiska plats för motstånd som Foucaults teorier förutsätter. Jag vänder mig sålunda mot den samhörighet mellan makt och motstånd Foucault menar utgör maktens väsen när det gäll-

---

[160] Sandra Bartky; *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression.* (London, Routledge) 1990 s. 65.

[161] Se exempelvis Heckman 1990. För antologier som behandlat dessa frågor se Linda Alcoff & Elizabeth Potter (red) *Feminist Epistemologies.* (Routledge London) 1993. Sneja Gunew (red); *Feminist Knowledge. Critique and Construct*. (Routledge, London/New York,) 1990.

[162] Caroline Ramazanoglu & Janet Holland; Women’s sexuality and men’s appropriation of desire. I Ramazanoglu (red). 1993 s 240. Susanne Bordo försvarar dock Foucaults maktbegrepp. Hon menar att det att hans maktbegrepp är opersonligt inte innebär att det inte skulle existera dominanta positioner, att sociala strukturer eller ideologier inte skulle uppkomma ur maktspel. ”The fact that power is not held by anyone does not entail that it is equally held by all. It is ’held’ by no one; but people and groups are positioned differently within it.” (Bordo 1993:191). Bordo framhåller dock själv att denna tolkning är baserad mer på Foucaults historiska genealogier än på hans explicita teoretiserande. Susan Bordo; Feminism, Foucault and the Politics of the Body, i Ramazanoglu (red); 1993.

[163] Ibid s. 251.

er att teoretisera relationen mellan könen. Givet den förståelse av kön jag ansluter mig till med en splittrad (determinerad) kvinnlighet och en sammanhållen (valfri) manlighet inom en institutionaliserad heterosexualitet, vill jag istället lyfta fram bilden av Foucaults arbete som en livfull, initierad och högst intressant teckning över *maktens väsen så som den konstitueras (mellan män*, dvs.) *inom ramen för en sammanhållen manlighet*.

> Det handlar kort sagt om att orientera sig mot en uppfattning om makten som framhäver syftet istället för lagen, den taktiska effektiviteten istället för förbudet, och istället för suveräniteten framhäver analysen av ett varierande och rörligt system av styrkeförhållanden, där det uppstår omfattande men aldrig helt stabila effekter av dominans.[164]

Jag menar att det med Foucaults relationella maktbegrepp, hans nät av relationer betecknande en ömsesidig bekräftan av positioner, *en immanens*, går att fånga det som Svalastog kallar för sammanhållen manlighet:[165] I dess hängd slöt Jahve och Josef ett förbund där Josefs position som världslig man och Jahves position som Kristus himmelske fader försäkrades, och i de könskonstruktioner som flyter därur kan man tolka in den sorts lokala härdar av makt-vetande som Foucault omtalar som:

> de band som knyts mellan botgörare och biktfader, kristen och själasörjare, vilka frambringar olika former av tal, självrannsakan, förhör, bekännelser, tolkningar, samtal – underkastelseformer och kunskapsmönster i ett slags oupphörligt bollande fram och tillbaka.[166]

Också Eloise A. Buker är inne på denna tankegång när hon tolkar Foucaults analys som en berättelse berättad av segrarna i den västerländska kulturen, av dem som innehar makten.[167] Buker menar bland annat att Foucault inte

---

[164] Michel Foucault; *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. (Bokförlaget Daidalos) 2002 s. 111.

[165] Jag är medveten om den karaktär av stora penseldrag min tolkning av Foucalts syn på makt har. Jag fann dock läsningen av honom, inte minst Sexualitetens historia, som akademiskt inspirerande, och irriterande. Dess stora berättelse och dess starka fokus på djupgående strukturer i den mäskliga självuppfattningen, hur ideologiska faktorer genomsyrar maktens tal, både uppmanade mig att tänka i stora idékomplex och brydde mig i allt som därmed missades rörande kvinnors villkor som levande subjekt i en könad vardag (jfr Ramazanoglu (red) 1993). Jag har därför sett det som en tribut till Foucault att i läsningen av honom våga låta de associationer som följde mig under hela läsningen också påverka min förståelse av hans arbete inom ramen för avhandlingen.

[166] Foucault 2002 s. 108. Ser man till forskning om relationen ”mellan kristen och själasörjare” framkommer också hur problematiskt Foucaults bristande intresse för könade (vålds)praktiker kan vara. Eva Lundgren; *Prester i lyst og last. Om kjönn, makt og erotikk i Den norske kirkes sjelesorg.* (J.W. Cappelens forlag A/S, Oslo) 1987.

[167] Buker 1990 s 811-832.

problematiserar könsskillnader, och därför kommer att förutsätta två kategorier, kvinnor och män, där den förres position blir förutsatt underordnad.

> He does not explore how we create ourselves, male and female. In these texts gender is not a historical category but instead represents a fixed reality. At the center of that fixed reality are male persons and male sexuality.[168]

Hon föreslår därför att vi förstår Foucaults analys som en berättelse om den manliga sexualitetens historia, ämnad att kritisera de dominanta krafterna i den västerländska kulturen. Att skriva sexualitetens historia så att den blir relevant också för kvinnor kräver mer än Foucaults projekt att relatera homosexuell kärlek till heterosexuell genom att undersöka hur sexualitet, kunskap och makt är förbundna, säger Buker.

> It might require a focus on *how gender constructs cosmologies* and/or represents the nature – culture distinction.[169]

Jag ska längre fram återvända till hur denna konservatism även kan sägas prägla delar av diskursordningen om prostitution, närmare bestämt där man argumenten för en normaliserad prostitutionshandel.

---

[168] Ibid s. 829. Till skillnad från Foucaults arbeten om galenskapen och fängelserna, där dårens och fångens historia blir kritiskt dekonstruerade, tar hans arbete om sexualiteten mäns dominans för given menar Buker.

[169] Ibid s. 830. Min kursivering. Med Bukers kritik som utgångspunkt kan man påstå att Foucault lägger för stark tonvikt vid övergången från den grekiska till den kristna etiken rörande kärleksrelationer med dess (tillsynes) skilda normer, på bekostnad av insikten om den avsaknad av förändring detta innebar för skapandet av kvinnors positioner. Foucault lyfter fram hur gossekärleken i den grekiska etiken kan ses som en form av förädling av självet. Buker sammanfattar: "The male philosopher refrains from engaging in sex with boys and transforms his sexuel love into a love for wisdom itself … The reason for the action is love of the self and the desire for virtue – hence it represents 'care of the self'". Buker 1990 s. 815. Den påbjudna troheten i den kristna tvåsamheten är däremot en aktsamhetsprincip som omfattar den andra parten, och med ett löfte om att erotiken ska få sitt utlopp, inom äktenskapet. Här i ser Foucault en förändring i synen på erotiken som ett vitt begrepp, till ett snävare och ändamålsinriktat dito. Foucault tolkar detta som ett uttryck för "symmetrical and reciprocal relationship" mellan kvinnor och män (Michel Foucault; *The Care of the Self. Vol 3. History of Sexuality* 1986, s. 232, citerad i Buker 1990 s 816). Buker menar att resonemanget Foucault för vilar på ett manligt subjekt, medan kvinnans position förblir subjektslös och underordnad mannens. Nedan ska jag med hjälp av Carol Patemans välkända tankar argumentera för att ett dylikt fokus på övergången från den enväldiga kungamakten till ett medborgerligt styre – tanken om samhällskontraktet – utgör en liknande döljande manöver vad beträffar skapandet av kön i den moderna demokratiska staten. Carol Pateman; *The sexual Contract*. (Stanford, Stanford University Press) 1988.

Sekelskiftet 1800-1900, feminister, sedlighetsivrare och prostitutionsfrågan

Foucault och Rubin, liksom queerteoretiskt inspirerade röster inom prostitutionsdebatten, lägger som jag tidigare nämnt stor vikt vid 1800-talets (västerländska) sexualitetskonstruktioner för sin förståelse av hur kön skapas idag. Innan framställningen går vidare vill jag därför göra en tillbakablick på den ”första vågens” feministers arbete mot trafficking och sexuell exploatering av kvinnor. Syftet är dels att teckna en hastig bild av den kontext i vilken de första folkrättsliga dokumenten om trafficking tillkom och dels att kort problematisera förståelsen av denna tid som ett entydigt uttryck för feministers puritanism, så som är fallet i många texter som avhandlar prostitution lämpliga förhållningssätt från lagstiftaren till denna idag.

Under 1800-talet förekom prostitution i tämligen hög omfattning i Europas städer och på många håll hade statsmakterna infört reglementeringar av de prostituerade kvinnorna, med obligatoriska hälsoundersökningar och speciella registreringsförfaranden.[170] År 1871 hölls en internationell kongress i Wien, the International Medical Congress, där ett förslag till internationell uniformering av reglementeringen av prostituerade lades fram.[171] I England fanns vid tiden the Contageous Deseases Acts, en lag som utpekade de prostituerades potentiella smittspridning av könssjukdomar som en samhällsfara och sålunda påkallade regelbundna medicinska undersökningar av kvinnor som kunde antas verka som prostituerade. I protest mot denna lagstiftning startade den engelska godsägardottern Josephine Butler ett korståg mot den tolererade, statsunderstödda prostitutionen och, som hon menade, dess underliggande dubbelmoral. Butler blev så småningom förgrundsgestalten i den abolutionistiska rörelsen, en rörelse som bekämpade det viktorianska samhällets sexuella dubbelmoral så som den manifesterade sig i reglementeringen av prostituerade kvinnor.[172]

Butler menade att samhället genom att registrera kvinnor som misstänktes vara prostituerade och tvinga dem att tåla förödmjukande medicinska inspektioner inte bara fråntog fattiga kvinnor deras konstitutionella rättigheter. Därtill innebar lagstiftningen att samhället officiellt sanktionerade en dubbelmoral där mäns sexualitet ansågs vara av en annan, köttsligare, karaktär än kvinnors. Denna dubbelmoral berättigade män sexuell tillgång till en klass ”fallna” kvinnor, och bestraffade samtidigt kvinnorna för att ägna sig åt ”samma laster som männen”. Lagen var därför att betrakta som ett tydligt

[170] Judith R. Walkowitz; Male Vice and Female Virtue. *History Workshop Journal*. 13 1982 s 80. Borg mfl.; *Prostitution. Beskrivning Analys Förslag till åtgärder.* Liber förlag Stockholm 1981 s 78f.
[171] Vern Bullough; *The History of Prostitution*. New Hyde Park, N.Y. University Books, 1964 s 167.
[172] Roderick Moore; Josephine Butler (1828-1906), Christian, Feminist and Libertarian. *Libertarian Heritage* Nr. 10. Libertarian Alliance, 1993 s 1.

uttryck för diskriminering av kvinnor enligt Butler, och som ett instrument ägnat att legitimera en behandling av vissa kvinnor ”not as human beings, but as foul sewers or some such ’material nuisance’, without souls, without rights, an without responsibility”. [173]

År 1869 bildade Josephine Butler the Ladies’ National Association for the repeal of the Contageuos Deseases Acts. Organisationen författade bland annat ett “Ladies’ Manifesto” där kritik enligt ovan levererades mot reglemeteringslagarna. Några år senare, efter en tids kampanjande i Europa för organisationens sak, bildade Butler the Brittish, Continetal Federation for the Abolition of Governmental Regulation Vice. Organisationerna flöt så småningom samman under Butlers ordförandeskap, och kallades allmänt för The Federation. Butler sökte många internationella allianser, inte minst med personer verksamma mot slaveriet i USA, och federationen fick sin svenska motsvarighet 1878: ”Den brittiska, kontinentala och allmänna Federationens svenska avdelning”. Stockholm hade vid tiden ett reglementeringssystem, vars existens åtnjöt starkt understöd av läkarkåren och militära företrädare, och som fram till dess avskaffande 1919 han efterföljas och slopas av flera andra städer.[174] Den svenska federationen existerade fram till 1918, men förde under sina sista tio år en slumrande tillvaro. Mellan 1887 och 1909, utgav man tidskriften *Sedlighets-Vännen*, vars syfte var att bevaka prostitutionsfrågan och föra ut Federationens ståndpunkter.[175] Federationen var en löst sammansatt sammanslutning där flera åsikter om prostitution kunde rymmas.[176] Dock var abolutionismen, kampen mot att upphäva reglementeringen av prostituerade kvinnor, föreningens huvudfråga.

Trafficking

Den svenska avdelningen av Federationationen var nationellt orienterad medan arbetet i Federationen under Butler också kom att kretsa kring trafficking av kvinnor, dvs. handeln med kvinnor över nationella gränser. I Sverige

[173] Josephine Butler; Social Purity. 1879 s 185, citerad i Roderick Moore; Josephine Butler (1828-1906), Christian, Feminist and Libertarian. *Libertarian Heritage* Nr. 10. Libertarian Alliance, 1993 s 3.

[174] Yvonne Svanström; *Offentliga kvinnor, Prostitution i Sverige 1812-1918*, (Ordfront Stockholm) 2006 s. 80 ff. Reglementeringen trädde i kraft 1859 efter en snabb beredning. Vid tiden var könssjukdomar betraktade som ett hot mot samhället, inte minst kopplat till spridningen bland militären. De kvinnor som skulle skrivas in som ”offentliga” var enligt reglementets första paragraf ”hvar och en qvinna, som låter sig till skörlefnad bruka”. Ibid. s. 80 ff. I praktiken, säger Svanström, fanns dock ett reglementeringssystem redan från 1812, då rättsliga medel sedan dess fanns för att tvångsundersöka vissa individer. Ibid s. 303.

[175] Borg mfl.; *Prostitution. Beskrivning Analys Förslag till åtgärder.* (Liber förlag Stockholm) 1981 s 97.

[176] Svanström 2006 s. 191, s. 253.

bildades dock 1902 *Den svenska nationalkommittén för bekämpande av den vita slavhandeln*, samt 1903 föreningen *Vaksamhet* som drev en upplysningsbyrå för unga kvinnor som erbjudits arbete i utlandet.[177]

Flera skrifter om storskalig handel med unga vita kvinnor mellan Europas och världens bordeller publicerades vid tiden i England, inte sällan med fruktansvärda skildringar av kvinnornas öden.[178] Dessa framställningar mobiliserade en stark opinion rörande sexuellt slaveri med unga kvinnor. Under 1800-talets senare hälft var mycket riktigt den påstådda förekomsten av en slavhandel med vita kvinnor en fråga som engagerade många religiöst färgade kvinno- och andra samhällsorganisationer i Västeuropa.[179] Som ett resultat av det stora engagemanget i frågan hölls flera internationella konferenser vid 1900-talets början, som resulterade i internationella överenskommelser för att bekämpa ”den vita slavhandeln”.[180] Samtidigt fanns röster som ifrågasatte de skildringar som mobiliserat opinionen. Det saknades, menade man, konkreta kontrollerbara exempel på de fasor som tidningarna rapporterade om, och tonen var så upprört hållen att läsaren snarare serverades starka känslor än handfast information.[181] Flera debattörer gick så långt som att helt underkänna existensen av en handel med kvinnor. [182]

Oenighet och motstånd – då

Det kan noteras att det redan vid denna tidpunkt rådde *oenighet* kring centrala beskrivningar av fenomenet trafficking, inte minst rörande problemets

[177] Yvonne Svanström; Handel med kvinnor, Debatten i Sverige och Nederländerna om prostitution och trafficking, i Christina Florin & Christina Bergqvist; *Framtiden i samtiden, Könsrelationer i förändring i Sverige och omvärlden*, (Institutet för framtidsstudier) 2004, s 290.

[178] Pitfalls for Women, In the Grip of the White Slave Trade, i Sheila Jeffreys; *The Idea of Prostitution* (Spinifex Press Pty Ltd, North Melbourne) s. 10, Maiden Tribute of Modern Babylon, W.T. Stead, The Pall Mall Gazette, July 6, 1885, i Kathleen Barry; *The Prostitution of Sexuality. The Global Exploitation of Women.* (New York University Press, New York/London) 1995 s. 107.

[179] Walkowitz 1982.

[180] I Paris 1902 samt 1910 hölls dylika konferenser, den första internationella överenskommelsen på området tillkom 1904 och följdes 1910, 1921 och 1933 av konventioner för bekämpandet av vit slavhandel, eller trafficking som det kom att kallas, vilka sedan ersattes av 1949 års konvention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Se vidare kap 2 för en redogörelse av utveckling på folkrättens område.

[181] Billinton-Grieg, Teresa (1913 June) The Truth about White Slavery, Englishwoman’s Review, 14, i Sheila Jeffreys; *The Idea of Prostitution.* (Spinifex Press Pty Ltd, North Melbourne) 1997 s. 10.

[182] Vigilance Record, No. 3, p. 18 Is it Possible? Journal of the National Vigilance Association. I Jeffreys 1997 s 11. Se också Barry 1995 s 117.

omfattning.[183] (Idag har, efter en tids konsensus i den internationella debatten om problemets stora vidd, liknande oenighet börjat visa sig i texter om trafficking och sexarbete.[184]) Vidare märks att de kvinnor som vid tiden engagerade sig mot reglementeringssystemet och den sexuella dubbelmoralen möttes av ett starkt motstånd i samhället, betingat av uppfattningen att det var högst olämpligt att kvinnor agerade politiskt och offentligt, i synnerhet när saken rörde frågor om sexualitet och mäns sexuella handlingar. Med tiden kom också agendan för såväl den svenska som engelska Federationen att vridas, från krav på sexuellt likaberättigande mellan könen till att fokusera på sedlighet.

Den engelska historikern Judith Walkowitz som studerat 1800-talets kampanjer mot trafficking och reglementering har påtalat den komplexa relationen mellan feminister och sedlighetsivrare. Walkowitz menar i sin studie av de engelska förhållandena att de feministiska inslagen i rörelsen inte förmådde hävda sig i konkurrens med de konservativa intressenas fokus på sedlighet och dygd, vilka med tiden kom att ta överhanden i arbetet.[185]

> Feminists started a discourse on sex, mobilised an offensive against male vice, but they lost control over the movement as it diversified. (Walkowitz, Male Vice, s 80)

Att feministerna tappade kontrollen förklarar Walkowitz delvis med en kluvenhet i feministernas attityder till sexualitet, och dels med deras oförmåga att förändra världen efter sina egna normer. Walkowitzs pekar på det ojämlika styrkeförhållandet mellan de idéer om kvinnors lika rättigheter med män som bar den tidiga Federationens medlemmar å ena sidan, och den konservativa politiska agenda som var dominerande och vars bild av könen var dikotom å den andra, där blotta agerandet inom dessa frågor var kontroversiellt för kvinnor, som en *kontext* vilken tidens kvinnorörelse hade att förhålla sig till. Feministerna, säger Walkowitz, valde inom denna kontext allianser och frågeställningar som de trodde skulle främja opinionen för deras hjärtefrå-

---

[183] Sheila Jeffreys; *The Idea of Prostitution*. (Spinifex Press Pty Ltd, North Melbourne) 1997 s. 11, Barry 1995 s 116 ff. Jo Doezema; Loose women or lost women? The re-emergence of "white slavery" in contemporary discourses on "trafficking in women". *Gender Issues* Vol. 18 Nr 1 2000 s. 23-50.

[184] Debbie Nathan; 'Oversexed', *The Nation*, 29 augusti 2005, på http://www.thenation.com/doc/20050829/nathan, senast besökt 2008-09-10. Farley, Melissa, Unequal (2005) publicerad på http://action.web.ca/home/catw/attach/MelissaFarleyUnequal_8-30-051.doc Doezema 2000.

[185] Walkowitz 1982 s. 82. Se också Barry 1995 s. 112 ff. Rörelsens problemformuleringsprivilegium kom därmed att koopteras av sedlighetsivrare, en utveckling som, i möte med federationsaktivisternas egen paternalism gentemot "fallna kvinnor", fick följden att Federationens huvudsakliga inriktning de politiska beslut som utflöt av Federationens kampanjer blev av negativ karaktär för kvinnor. Särskilt så för de kvinnor som man sade sig vilja bistå.

gor, men frågorna kom att formuleras i sådana termer att de flöt in under en patriarkal sexualitetsförståelse.

> ”Whereas feminists identified the ’outlawed political condition of women’ as the root cause of the crimes exposed in the ‘Maiden Tribute’, anti-feminists used the occasion to activate men into a new crusade to protect rather than emancipate women - a crusade that was, at time, overtly misogynist.”[186]

Effekten blev, menar Walkowitz, att det feministiska engagemanget mot den sexuella dubbelmoralen i slutändan kom att befästa kvinnors underordning. Det blev en bricka i konservativa krafters ansträngningar att kringskära kvinnors sexuella handlingsutrymme.[187] Alliansen mellan Federationen och fackföreningsrörelsen kom också den att bli en hämsko för kvinnors intressen, menar Walkowitz. Arbetarklassmännen utpekade de yrkesarbetande kvinnorna och den konkurrens om arbetskraft de utgjorde, som orsaken till arbetarklassfamiljens sönderfall och därmed som orsakande prostitutionens utbredning. Detta, menar Walkowitz, fick Federationen att ligga lågt i sina krav på friheter för kvinnor att yrkesarbete, trots att man såg frågan som synnerligen central för kvinnors möjligheter att undgå ödet att hamna i prostitution. Dessa misslyckade försök att balansera grupperingar (män) med ”misogyna” intressen gjorde att Federationens verksamhet fick en allt starkare inriktning mot sedlighetsiver, menar Walkowitz.

Roderick Moore, som är kritisk till vad han menar är ett socialistiskt tolkningsperspektiv i Walkowitz historiesyn men likväl ser hennes arbete som förtjänstfullt, pekar än tydligare än Walkowitz på *skillnaden* mellan 1800-talets konservativa puritaner och kristna liberala feminister som Josephine Butler. De senare brann för individens rätt och de såg mäns sexuella utnyttjande av kvinnor och den sexuella dubbelmoral som statssanktionerad prostitution innebar som en oacceptabel hållning för samhället att understödja. En dylik institution förnekade kvinnor deras okränkbara rätt som individer. Moore citerar Butler:

> ”This legislation of vice, which is the endorsement of the “necessity” of impurity for men, and the institution of the slavery of women, is the most open denial which modern times have seen of the principle of the sacredness of the individual human being. It is the embodiment of socialism in its worst form.”[188]

Moore pekar också han på det allmänpolitiska lägets, kontextens, betydelse för hur de tidiga abolutionisternas krav togs emot. I rörelsens tidiga och mer radikala fas blev Federationens medlemmar ofta fördömda av media och

[186] Walkowitz 1982 s. 84
[187] Ibid s 82.
[188] Josephine Butler 1879, s 185, citerad i Moore 2003 s. 3.

Butler själv blev utfryst i de politiska kretsarna för sitt engagemang i ”omoraliska” frågor och den skamlöshet hon därmed uppvisat (Moore 1993:3).

Också historikern Yvonne Svanström lyfter i sin studie av den svenska Federationen fram hur grupperingen under föreningens mer radikala 1880-tal utsattes för kraftig kritik från media (främst den konservativa pressen med vänstertidningarna slöt försiktigt upp bakom angreppet) (Svanström 2006:198). Anklagelserna handlade om bristande religiös vördnad samt att de engagerade medlemmarna närde ett pornografiskt och osedligt intresse maskerat till omsorger om kvinnor. Såväl föreningen som dess tidskrift Sedlighets-Vännen var föremål för häftiga mediala angrepp.[189] Den offentliga kritiken och angreppen skrämde en stor del av medlemmarna på flykten menar Svanström, och arbetet blev gradvis anpassat till den levererade kritiken.[190] Svanström påtalar i sin studie av den svenska Federationen hur det även här sker en utveckling mot att sedlighetsaspekterna accentuerades och att agendan kom att rymma en mer konservativ politik. Från att uttryckligen i text och tal ha solidariserat sig med kvinnor i prostitutionen ”som systrar” och arbetat utifrån tanken att kvinnors livskontexter över klassgränser hörde samman, formulerar man mot föreningens sista år en attityd av hierarkiskt färgat hjälpande.[191]

Federationen – förtjänst eller förfång för kvinnor?

Walkowitz och Svanström positionerar sig något olika i sina respektive värderingar av utfallet av Federationens arbete, och viktigt att minnas är att de inte undersökt samma rörelse, utan Federationens engelska respektive svenska gren. Båda betonar dock hur denna tidiga våg av kamp mot den sexuella

[189] Svanström 2006 s. 198 ff.

[190] Svanström visar dock att det pågick en debatt inom Federationen angående hur man skulle förhålla sig till dessa hånfullheter och angrepp, men att många radikala krafter lämnade föreningen med tiden. Ibid s. 200. Se också Arvonne Fraser; Becoming Human: The origins and development of Women’s Human Rights. *Human Rights Quarterly* Vol 21 Nr 4 1999 s. 853-906, om motståndet mot de tidiga förkämparna för kvinnors medborgerliga rättigheter i USA. Om det historiska så kallade ”Seneca Falls mötet” 1848 där viktiga resolutioner antogs rörande kvinnors rättigheter, säger Fraser ”[t]he 1848 meeting was attende by many of the nation’s leading reformers – black and white – and recieved extensive, primarily negative, publicity” (Fraser 1999 s. 875). Utan att göra några vetenskapliga anspråk på jämförelsen kan det vara av intresse att relatera 1880-talets häftiga mediala kampanj mot federationen och de konsekvenser kampanjen fick för prostitutionsfrågans gradvisa avradikalisering, med 2000-talets mediala drev mot genusforskningen, då särskilt mot feministisk våldsforskning, och de krav på disciplinering av denna forskning för att stävja denna kritik som framfördes exempelvis av Genussekretariatets dåvarande ordförande. Se Åsa Eldén; Forskningsetik och hederslogik. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 2-3 2006 s. 106-110.

[191] Svanström 2006 s. 236 ff, 252 f, 311. Svanström framhåller dock att Federationen fick gehör för sitt krav på reglementeringens avskaffande varför dess arbete i den meningen får sägas ha varit synnerligen framgångsrikt.

dubbelmoralen bidrog till att formulera en feministisk agenda kring våld och sexualitet.

> By demanding women's right to protect their own persons against male sexual abuse and ultimately extending their critique of sexual violence to the 'private' spehere of the family, they achieved some permanent gains for women.[192]

Walkowitz betonar att den tidiga Federationen satte frågan om sexuellt våld på den politiska dagordningen, dvs. centrala frågor för nittonhundratalets feminister.[193] Samtidigt pekar hon på hur skiftet från reglementeringsfrågan till ”den vita slavhandeln” accentuerade strömningarna inom rörelsen som fokuserade på sedlighet, ”purity”. Sammantaget kom konsekvenserna av sekelskiftets ”social purity movement”, som alltså startades av feminister, och dess arbete mot ”den vita slavhandeln” bli att hierarkierna mellan kvinnor av olika klasser behölls, ja förstärktes, och att situationen för kvinnor i prostitutionen försämrades.[194] En anledning hon lyfter fram, förutom svårigheterna att hitta allianspartners som stöttade kvinnors rättigheter, var en antagonism mellan medelklassens och arbetarklassens kvinnor:

> ”For them [medelklassens kvinnor] as well as for more repressive moralists, the desire to protect young working-class girls masked impulses to controll the girl's sexuality, which in turn reflected their desire to impose a social code that stressed female adolescent dependency.” [195]

Svanström framhåller i sin studie av de svenska förhållandena det påtagligt radikala i att vid tiden i) som kvinna (ii) offentligt tala (iii) om sexualitet.

---

[192] Walkowitz 1982 s. 80.
[193] Ibid s. 86, 89.
[194] Andra forskare har menat att dåtidens beskrivningar låg närmare fakta än vad exempelvis Walkowitz menar. Den artikel som Walkowitz menar utgör det främsta exemplet på moralpaniken, Maiden Tribute of Modern Babylon, publicerad i The Gazette 1885, är heller inte, *tagen ur sin historiska kontext*, påfallande olik skildringar från FN:s rapporterande organ idag av sexslavhandeln i några av de fattigaste delarna av världen. Yvonne Svanström; Handel med kvinnor, Debatten i Sverige och Nederländerna om prostitution och trafficking. s. 291, not 6.
[195] Walkowitz 1982 s. 84. Ytterligare en analys av (den engelska) Federationens arbete står sociologen Kathleen Barry för. Hon menar att en tydlig uppdelning i frivillig respektive påtvingad prostitution som Butlers libertinska idépolitik innebar kom att lägga grunden för den moderna, fragmenterade, förståelsen av prostitution och trafficking, om än att förgrundsgestalterna i kampen drevs av en genuin och till en början tämligen välanalyserad önskan om att uppnå sexuell jämlikhet mellan könen. Det var genom Butlers fragmentering i frivillighet och tvång, säger Barry, som fältet öppnades för konservativa krafter att vrida frågan mot sedlighetens och familjens bevarande samt den därtill hörande kontrollen av kvinnors sexualitet, men det var också därför Butler kunde hämta stöd i dessa grupper för sin kamp mot reglementeringen. Barry menar därför att Butler begick ett strategiskt misstag när hon lierade sig med kristna och konservativa krafter för att nå ut med sin kampanj. Barry 1995 s 112 ff.

Federationens kvinnor bröt med starka konventioner för hur kvinnor förväntades uppträda, vilket visade sig i den häftiga angrepp rörelsens medlemmar fick utstå.[196] Svanström framhåller vidare en radikal potential i blotta talet om systerskap.

> ”Hur detta systerskap verkligen såg ut i praktiken går inte att utläsa ur detta material, men genom att *tala* om ett systerskap mellan medelklassens kvinnor och kvinnorna på gatan möjliggjordes *tanken* på att ett sådant systerskap faktiskt kunde existera.” (kursiv i original)[197]

Oaktat fokus i framställningen pekar Walkowitz, Moore och Svanström på en kontext av *motstånd* där de abolitionistiskt engagerade kvinnorna hade att orientera sig och formulera sina krav. Därmed skymtar också behovet av att synliggöra och problematisera denna kontext. Historikern Martha Vicinus lyfter också i sin recension av Walkowitz bok *Prostitution and Victorian Society* från 1980 fram den paradox författaren berör: Hur och varför tycks så många reformer rörande kvinnors rättigheter i slutänden bidra till och förstärka den vita, patriarkala kapitalismens hegemoni?[198] Roderick Moore uttrycker för sin del en polemiskt formulerad irritation över bristen på nyansering kring Josephine Butlers sexualpolitiska arv:

> ”It’s part of our modern conventional wisdom that the hypocrisy of Victorian times and the cynical moral relativism of today are the only possible attitudes to sex and no alternatives exist. Josephine Butler’s career stands as proof that this is not the case.”[199]

Som märks intar historiker och aktörer på prostitutionsfältet olika hållning till ”den första vågen” feministers intervention i prostitutionsfrågan: Var den puritanskt motiverad eller kapades feministers engagemang av puritanska krafter? Betydelsen av tidens sexualitetskonstruktioner tolkas också de olika. Rubin ser 1800-talets, och 1950-talets könskulturer som konstitutiva för vår syn på sexualitet idag (i delar i likhet med Skeggs) medan jag i de inledande kapitlen placerat mig i en tradition som hämtar centrala tolkningsnycklar rörande sexualitet från den monoteistiska kulturtraditionens arv. Jag menar att denna skillnad kan ses som central för hur prostitution förstås. Jag ska återknyta till saken längre fram och då föra en diskussion om de olika förståelserna av dagens könskonstruktioner (placerade i 1800-talets respektive den monoteistiska idétraditionen) med hjälp en- respektive tvåkönsmodellen.

[196] Svanström 2006 s. 197f. Moore 2003 s. 7.
[197] Svanström 2006 s. 208.
[198] Martha Vicinus; Sexuality and Power. A Review of current work in the history of sexuality. *Feminist Studies* Vol 8 nr 1 1982.
[199] Moore 2003 s. 7.

Dessa modeller ställer jag i relation till begreppsparen splittring-hierarki, broderskap – patriarkat, reproduktion – penetration.

Sex wars – och stelnade ”sanningar”

Inom feministisk teori var det den radikalfeministiska grenen som främst ägnade sig åt studier och kritik av (hetero)sexualitet, fram till 80-talets spirande queerrörelse. Exempelvis skrev poeten och teoretikern Adrianne Rich 1980 en uppmärksammad artikel, *Compulsory Heterosexuality and lesbian Exsitence*, där hon menade att den omfattning och utformning som metoderna för att hålla kvinnor inom mäns kontroll uppvisade pekade mot att inte bara kön, kulturella normer eller tabun mot homosexualitet behövde undersökas, utan

> the enforcement of heterosexuality for women as a means of assuring male right of physical, economic, and emotional access.[200]

Sedan dess har en teoretiskt inflytelserik tradition vuxit fram av feministisk kritik av heterosexualiteten som påtvingad institution. Samtidigt började också ett motstånd mot denna riktning gradvis formulera sig, däribland formulerad av Gayle Rubin, och idag märks en djup spricka genom det feministiska fältet rörande synen på sexualitet. I förlängningen skapar också denna spricka en kontrovers kring synen på prostitution. En central linje i de skilda synsätten går, som visats, vid frågan huruvida kön bör förstås som sammanvävt med sexualitet, eller om de två bör separeras. Som i alla fall av konflikter är det lätt att nidbilder och fiendebilder produceras, och reproduceras. I den här avhandlingen har delar av arbetet kretsat kring att studera och systematisera feministiska problemrepresentationer kring prostitutionsfrågan, bland annat de argument ”för” respektive ”mot” prostitution som dessa sidor lagt fram, där frågor om sexualitet och kön är centrala i kampen om tolkningsföreträde. Här utgör queerteorins och radikalfeminismens positioneringar ytterkanter på en arena som närmast liknar ett slagfält. I viss omfattning har dock denna polarisering mellan de olika feministiska/queerteoretiska positioneringarna börjat problematiseras.[201] De utsträckta händer som märks på ett akademiskt plan är dock inte i sikte på fältet. I avhandlingsarbetet har det tvärt om blivit tydligt hur väsentlig produktionen av

[200] Adrienne Rich; Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. I Alison Jaggar (red); *Living With Contradictions. Controversies in Feminist Social Ethics*. (Westview Press Inc.) 1994 s. 488.
[201] Diane Richardson m.fl. (red); *Intersections between Feminist and Queer Theory*. (Palegrave Macmillan, New York) 2006.

narrativ om ”de andra”, med de egna uppfattningarna konkurrerande, feministiska teorier rörande kön och sexualitet är för hur man konceptualiserar sig själv och sina ståndpunkter.[202]

Utvecklingstanken och exemplet radikalfeminism

Radikalfeminism är som framhållits ovan central inom problemfältet prostitution, det är en teoretisk position många ansluter sig till eller tar avstånd ifrån, och radikalfeministisk kritik av prostitution står i centrum för debatten om prostitution i modern tid. Samtidigt är radikalfeminismens roll i och för den feministiska teoribildningen närmast höljd i ett mytiskt dunkel, tillsammans med vad allt fler forskare vill problematisera som en stelnad narration rörande feministisk teoris liv och rörelse sedan 70-talet och framåt.[203]

Länge har det varit legio att beskriva den feministiska teoribildningen i utvecklingssteg, från ett naivt essensialistiskt 70-tal av radikalfeministiska uppvaknande, via 80-talets mer eftertänksamma kritik levererad av den svarta feminismen och det om porr och prostitution rasande sexkriget, till ”skillnadernas” 90-tal och framåt. Clara Hemmings kritiserar sagda utvecklingsnarrativ på tre punkter.[204] För det första, menar Hemmings, förenklas den debatt om skillnader som alltid funnits inom feminismen med detta perspektiv. Det framställer radikal och sexualitetsorienterad feministisk kritik som ett nödvändigt, men tillfälligt, steg mot en mer nyanserad förståelse av skillnader. Alternativt skyller man *alla* problem feministisk teori möter på feministiska, som Hemmings menar, trängda och motarbetade akademiker. För det andra framställer denna historia regelmässigt feministiska poststrukturalistiska teorier som de första att dekonstruera ”kvinnan”. Dessa teorier blir därmed antingen förlänade en hjältegloria, eller hållna som ansvariga för den splittring som följt inom de feministiska leden. Slutligen, menar Hemmings, kan – och har – detta narrativ rätteligen kritiserats för att förmedla en anglo-amerikansk bana och teoribild inom västerländsk feminism, som tvingar andra feminister att positionera sig som kritiska, alternativt som att de har överskridit problematiken, men inte desto mindre som skyldiga en respons på den skapade bilden.[205] Denna etikettering av tidsepoker som använts i narrationer av den feministiska historien har skapat avstånd och generalise-

[202] Se Margret Baldwin; Split at the Root. Prostitution and Feminist Discourses of Law Reform, i *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol 5 1992 s. 47-120 för en diskussion om betydelsen av “andra” i prostiutionsdebatten.
[203] Diane Richardson; *Rethinking Sexuality*. (Sage Publications) 2000. Clara Hemmings; Telling Feminist Stories. *Feminist Theory* Vol. 6 Nr. 2 2005 s.115-139.
[204] Hemmings 2005.
[205] Ibid s. 116.

ringar menar Hemmings, på det att vi förlorat begrepp som klass, ras och sexualitet, bara för att återupptäcka dem på nytt som ”förkroppsligande” och ”aktörskap”.[206] Radikalfeminismen syns ha kommit särskilt illa ut i beskrivningen av det amerikanska ”sexkriget”, säger Hemmings, där den placeras i en generaliserad dåtid och jämförts i allmänna termer med poststrukturalistisk teori, vilken har haft förmånen att beskrivas i precisa termer och med åtskillnader gjorda mellan olika författare samt deras tidiga respektive sena verk. Hemmings knyter existensen och fortlevnaden av dessa narrativ till citationstekniken.

> Citation is a central technique in consolidating the trajectory that I am tracing here, and the move is consistently from a relative lack of citation, through a precise and limited choice of authors.[207]

Hemmings vill ställa frågor om hur vi berättar historien om den feministiska teoriutvecklingen, vilka antaganden som vunnit status som ”sanningar” och vilka beskrivningar av världen som har kunnat byggas därpå, och vilka subjektspositioner – som nydanare, utmanare och destabiliserare av gamla sanningar – man själv kan inta med denna historia förmedlad. Hemmings menar vidare, med inspiration från den svarta lesbiska feministen Audre Lordes texter, att känslor är viktiga i denna process – ”feminist emotions”.

> Lorde’s passion and committment to living a black lesbian feminist life reminds her readers of their own values and embodiment. For Lorde, it is emotional investment and the community ties that this produces that allow marginal narratives to be told and to survive. … Feminist emotion, then, is central to the stories we tell, and the way we tell them. Challenges to these stories, from within as well as outside feminism, are frequently experienced and responded to at an emotional level, and as a result an account of ways of telling feminist stories needs to be attentive to the affective as well as technical ways in which our stories about the recent feminist past work.[208]

I ett ämne som prostitution ryms många känslor. Jag ser därför Hemmings påpekanden som viktiga för mitt arbete. Inom fältet rör sig kvinnor som berättar om grymma övergrepp och påtvingade samlag under månader och år bredvid kvinnor som ser sig som sexarbetare, kanske behöver inkomster för att försörja barn och vars livsuppehälle – prostitutionen – försvåras av trakasserier från polis och myndigheter. Ytterligare röster hörs från new age-influerade preformanceartister i New York med prostitutionserfarenheter

[206] Ibid s. 130.
[207] Ibid s. 125.
[208] Ibid s. 120.

vilka utifrån en solid ekonomisk position hävdar frigörande aspekter av prostitution. Till dessa, för att nämna några, röster – som relativt nyligen har börjat höras – kan läggas ljudet av akademiker, frivilligorganisationer och debattörer, med sina drivkrafter, teoretiska och politiska positioneringar och därtill hörande känslomässiga investeringar. Även om det inte ligger inom denna avhandlings syfte att närmare studera implikationerna eller karaktären av de emotionella dimensionerna av prostitutionsdebatten är det därför uppenbart att en medvetenhet om den grad av känslor som ämnet involverar behövs. För den som lägger någorlunda fokus på våldsutövning och det lidande kvinnor och barn har underkastats och lever under idag i olika prostitutions- och traffickingkontexter kan juristen Margret Baldwins ord fånga en känsla:

> [A]fter reading about, documenting, and classifying the murders, disappearances, tortures, fast or slow suicides of women in prostitution, I have often questioned the intellectual integrity of any stance but the hortatory and confrontational: This must end. See this. This must stop. I hear the protagonist in Andrea Dworkin's *Mercy*, after 27 years as a woman, imploring: "Stop them. They don't stop themselves, do they?" To render this slaughter of women a matter to be assessed by analytical argument, even "dialogue", has at times seemed to me as an act of barbarism.[209]

Radikalfeminism – enligt vem?

En annan teoretiker som likt Hemmings är kritisk till hur den feministiska teoriutvecklingen har konceptualiserats är Diane Richardson.[210] Att klassificera det feministiska teorifältet är en svår uppgift som skär genom många nivåer och kräver förenklingar, säger Richardson. Dylika förenklingar riskerar att skapa stereotyper och att förbise för några teorigrenar centrala frågeställningar, vilket påverkar den kunskap och teori som formuleras i nuet. Richardson är därför intresserad av att undersöka hur användandet av dessa kategorier medverkat till att (miss)presentera grenar av feminismens rika teorifält på särskilda sätt. Här är det, menar hon, viktigt att se inte bara hur olika former av feministisk teori representerats, utan om de *alls är nämnda*.[211] Richardson pekar således på att historia skrivs inte bara genom benämnanden utan också (bl.a.) genom exkluderande strategier. Som exempel på hur detta kan verka inom det feministiska teorifältet tar hon representationen av radikalfeminism. Skälen för att välja radikalfeminism som utgångspunkt

[209] Baldwin 1992 s 50.
[210] Richardson 2000.
[211] Ibid s. 52.

för detta syfte är, säger Richardson, flera. Dels har radikalfeminismen historiskt utpekats som extrem, något som hon knyter till dess vilja att förändra könsrelationerna istället för att inkorporeras i ett existerande socialt, juridiskt och ekonomiskt system (”assimilaition vs trangression”, en politiskt ambition den delar med delar av queerrörelsen).[212] Ytterligare en förklaring till extremiststämpeln är, menar Richardson, dess teoretiska positionering med den fokusering på våld, reproduktion och heterosexualitet som följer. Dels framställs radikalfeminism ofta som en ”motstående kategori” inom feminismen, mot vilka andra, nya, grenar tenderar att polarisera sig. Under senare år har den kommit att tjäna antingen som ”en position” mot vilken en ny generations feminister revolterar, alternativt har dess bidrag, menar Richardson, tenderat att ignoreras då den fått stämpeln som ”gammal”.[213]

Exempel på det Richardson lyfter fram som stereotyper om radikalfeminism är att den är essensialistisk, har passerat sitt bäst-föredatum, att den är konceptuellt underutvecklad (i relation till andra större feministiska teoriinriktningar) och att den härbärgerar en nymoralism och följaktligen är förtryckande för kvinnor. Till dessa påståenden/stereotyper, säger Richardson, hör en mycket snäv citationspraxis rörande vilka texter/författare som får representera den radikalfeministiska positionen (Firestone, Millett, MacKinnon, Dworkin samt en handfull till). Det vill säga stereotyperna skapas och kan upprätthållas genom en geografisk begränsad (Nordamerikansk), tidsbunden (1970- och 80-talet) och till storleken liten selektion texter. Ytterligare ett mönster i hur radikalfeminismen framställs är, menar Richardson, att den inte framställs alls, utan ignoreras. Dessa presentationstekniker/hållningar är problematiska.

> As feminism develops and undergoes transformation we need to continue to ask what these practices mean for how we interpret feminism, both past and present. Are we, for example, in danger of losing a complex history of feminism in the representation of certain strands of feminist thought in the sorts of ways that I have described? (…) If we fail to accurately represent some strands of feminist thought in feminist discourse (…) [w]hat issues may loose their political significance and what issues may gain relevance?[214]

I prostitutionsdebatten är den citationsteknik Hemmings och Richardson omtalar högst närvarande menar jag. Båda sidor målar där nidbilder av varandra, men av skäl som Richardson och Hemmings lyfter syns den radikalfeministiska strömningen mest sårbar för denna sorts porträttering. Samtidigt kan radikalfeministiska texter vara polemiska och pamflettartade. Inte minst

[212] Ibid s. 42.
[213] Ibid s. 52.
[214] Ibid s. 67.

Katherine MacKinnon, ehuru slående och banbrytande i sina juridiska konceptualiseringar av rättsordningens tillkortakommanden med att erbjuda kvinnor skydd mot våldsutsatthet, kan använda en deklamatorisk stil utan öppningar för alternativa tolkningar. Just den provokation som MacKinnon utgjort för feminister är föremål för diskussion hos juristen Judith A. Baer och jag ska återkomma till hennes resonemang efter att ha diskuterat Carol Patemans teorier om det moderna patriarkatet, och kontraktets centrala position däri för att upprätthålla kvinnors underordning.[215] Samtidigt kan radikalfeminismen sägas dominera scenen rörande bilden av vilka som förhåller sig kritiska till prostitution; en bild inte minst grupperingar som strävar efter att normalisera prostitution varit delaktiga i att teckna. Jag ska längre fram återkomma till frågan vad detta fokus på (en viss sorts) radikalfeminism har för konsekvenser för hur prostitution och trafficking framställs inom respektive diskursordning.

Sammanfattning

Så långt har jag identifierat kulturella normer för kön dels i termer av en tvåkönsmodell där jag ser en splittrad kvinnlighet och en sammanhållen manlighet som centrala analytiska redskap för att förstå kön, och dels i termer av en enkönsmodell, där kvinnan ses som en ofullkomlig man och det manliga rymmer det kvinnliga men inte tvärt om. Dessa två modeller förstår jag som samverkande. För att beskriva förändring och stabilitet inom kulturellt kön har jag använt Lundgrens begrepp konstitutiva och regulativa regler. Till detta hör att jag ser heterosexualiteten som nära förbunden med könskonstruktionerna, och som uttryckande en hirerarkisk relation baserad på en erotiserad, naturaliserad underkastelse av kvinnor. Mening skapas och hierarkier upprätthålls inom detta system i vad som förstås som en ”komplex, mångbottnad och mångdimensionell process, oskiljbar från samhällets strukturer, institutioner och olika praxisformer”.[216] Återigen ska betonas att möjligheterna att utmana de grundmönster som konstituerar könsrelationerna och heterosexualiteten är centrala för min förståelse, liksom kontextens betydelse för hur menings skapas och förhandlas.

Jag har vidare redogjort för Gayle Rubins teorier om sexualiteten som hierarkiskt konstruerad, med den erotiska pyramiden och ”the charmed circle of sexuality” som centrala begrepp. Rubins teorier kan ställas i relation till Svalastogs och Delanys kopplingar av konstruktionen av heterosexualitet till myter om kön, hämtade ur Gamla respektive Nya testamentet. Jag har även

[215] Judith A. Baer; *Our Lives Before the Law. Constructing a Feminist Jurisprudence.* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey) 1999.
[216] Liljeström 1990 s. 26.

pekat på tendensen i debatten att konstruera en utvecklingshistoria av feministisk teori, där radikalfeministiskt teoretiserande om sexualitet tenderar att förenklas och essensialiseras, inte minst med hjälp av ensidig citeringsteknik.

Kapitel 3. Liberalismen – kontraktet och samtycket

Framväxten av det subjektiva rättighetsbegreppet

I diskussionen om prostitution står den liberala kontraktsrättsliga diskursen och dess begreppsliga kronjuvel, individen, centralt. Försvaret av prostitution baserar sig på tanken om kvinnors rätt att som fria individer disponera sina kroppar och göra bruk av sin autonomi.[217] Jag ser det därför som viktigt att kontextualisera denna individ och teori i relation till feministisk kritik, för att sedan säga något kort om autonomibegreppet.

Den liberala diskursen formulerades under 1600- och 1700-talets politiskt turbulenta era i Europa, med de rättighetsdeklarationer som antogs i England, USA och Frankrike som viktiga landmärken. Rättighetsbegreppets idéhistoria kan ses som utvecklingen från objektiva rättigheter till subjektiva dito där *objektiva rättigheter* avser vad som bestämts som rätt, av lagen, gud, naturen eller rent av universella krav på rättvisa, medan *subjektiva rättigheter* refererar till individens rätt, det vill säga individens rätt att träffa val för sig och göra prioriteringar efter eget gottfinnade.[218] Under 1600-talet växte gradvis denna tanke om individen och dennes rättigheter fram, i vad som brukar ses som ett brott med tidigare feodala, naturrättsligt orienterade förståelser. Uttrycket ”från status till kontrakt” brukar användas för att fånga denna utveckling.[219] Under perioden hade en ny självständig klass av handlare och köpmän börjat formera sig vars ekonomiska verksamhet och den livsstil som följde därmed kom att bli allt viktigare för samhällsutvecklingen. Behovet av rörlighet i och juridiska ramverk för den kommersiella verksamheten ställde nya krav på rätten. Därutöver finns det skäl att lägga vikt vid kopplingen mellan naturvetenskapen och det moderna rättighetsbegreppets

[217] Man talar exempelvis att “[The] disregard of the will of the person in prostitution denies the agency of all women”. GAATW; What is Trafficking? 2002 s. 4 http://www.inet.co.th/org/gaatw. Juristen Anette Lansink betonar vikten av att “emphasise individual choice, agency and freedom to choose work” Anette Lansink; Human rights focus on trafficked women: An international law and feminist perspective. *Agenda, Feminist Media*, Journals 2006 Online/Issue Nr. 70 s. 6.

[218] Gary B. Herbert; *A Philosophical History of Rights.* (Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey) 2003 s. xiii.

[219] Se Henry Maine; *Ancient Law* (Londov, John Murray) 1930. Sacharias Votinius, som problematiserar kontraktet utifrån moralfilosofiska grunder och för fram vänskap vid sidan av löftesprincipen som en viktig grund för kontraktet, menar att tanken om kontraktet som ett uttryck för sociala relationer i ett fritt samhälle lanserades i en tid då det kapitalistiska samhällets utveckling tog fart. Kontraktet har därmed kommit att få ett begreppsligt innehåll som relaterar till de ekonomiska och naturvetenskapliga strömningar som var rådanden vid tiden, medan en kommutativ etik där kontraktet tolkas som grundat i vänskap och tankar om rättvisa kom att trängas undan. Sacharias Votinius; *Varandra som vänner och fiender. En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund.* (Symposion, Stockholm Stehag) 2004 s. 25f.

framväxt.[220] I ljuset av att fysik, filosofi och matematik inte kristalliserat sig som strikt olika ämnen vid tiden är detta knappast att under över.[221]

Den moderna formuleringen av subjektiva naturliga rättigheter fick sin första form med kontraktsteoretikern Thomas Hobbes. Vägen hade gått över ett avvisande av Aristoteles syn på varat, med de fyra elementen och *vila* som grundläggande fysiskt tillstånd, samt ett avvisande av Descartes mekanistiska världsbild av förutsebara kollisioner:

> Cartesian mechanics cannot serve as the foundation of a concept of natural right, whether objective or subjective. One cannot go from the mathematically measurable collisions of bodies in a Cartesian universe to the opposition and conflict that characterize the relationships of men living in the world, against which appeal to rights is made.[222]

Hobbes var likt Descart materialist men han avvisade Descartes tanke om att alla kroppar är likgiltiga för om de är i rörelse eller vila. Han utgick istället från grundantagandet att det är all materias natur att vara i ständig *rörelse*.[223] Denna syn färgar också Hobbes förståelse av individen som han ser som en atom vars friheter och rättigheter är förborgade i dennes eget momentum, i rörelsen. I Hobbes universum råder som en följd av rörelsen en ständig konflikt, reaktion, och alla ting står i förbindelse med varandra. ”Life itself is but motion and can never be without desire, nor without fear, no more than without sense”.[224] Gary B. Herbert, som menar att rättigheter syns ha en inbyggd karaktär av opposition och konflikt i sin konceptuella anatomi, menar att vi mycket riktigt hos Hobbes, med hans konfliktorienterade teori, finner

---

[220] Sven-Eric Liedman; *Från Platon till kommunismens fall*. (Albert Bonniers Förlag, Falun) 2002 s. 112. Gunnar Eriksson m.fl.; *Från renässans till upplysning. Idéhistorisk översikt*. (Umeå universitet, Umeå) 1976.

[221] När framväxten av ett begrepp ska skisserat, i synnerhet ett så mångbottnat begrepp som ”rättigheter”, är det givetvis en fråga om perspektiv rörande vilken startpunkt man väljer. Som Eriksson mfl. framhåller kan exempelvis upplysningens idéer sägas sprungna ur renässansen, vilken tagit avstamp från en medeltida världsbild, ja ytterst kan man spåra västerlandets idéhistoria bakåt till antiken. G. Eriksson m.fl 1976. Man kan också, som jag har gjort när det gäller könskulturella meningskomplex, även koppla den till en monoteistisk idétradition formulerad i gammaltestamentlig tid (se ovan). Här väljer jag av förklarliga skäl ett kortare perspektiv. Vidare vill jag markera för läsaren att jag inser att det är djupt problematiskt att förutsätta kausala samband i historien. Rättshistorikern B.J. Shapiro formulerar det som att ”[s]tatements of historical causation are notoriously difficult to formulate or, at least to prove. We do not wish to argue that the developments in science, or history, or theology, caused developments in law. But parallel developments in so many areas of thought make it equally foolish to assert the autonomy of law. It’s enough to say that in seventeenth-century England, certain aspects of legal thought developed as an integral part of the intellectual life of the times, and that religion, science, and philosophy were such a central part of life that their influences was felt by all who thought and wrote. B.J. Shapiro; *Probability and Certainty in seventeenth Century England.* Princeton University Press, Princeton 1983 s. 193.

[222] Herbert 2003 s. 90.

[223] G. Eriksson m.fl 1976 s. 206.

[224] Thomas Hobbes; *Leviathan*, citerad i Herbert 2003 s. 94.

den teoretiska kontext i vilken tanken om individers rättigheter på allvar kan börja ta form.

Hobbes politiska filosofi har gjort sig känd för sin radikala individualism, en tanke om allas rätt att försvara sig själva från angrepp från andra, med vilka medel som krävas kunde.[225] Hobbes menar i denna anda att det är likgiltigt hur ett kontrakt sluts. Oaktat om det sker genom ömsesidigt inträde eller genom att ena parten betvingar den andra är kontraktet giltigt. Hobbes förställde sig ett tillstånd, ett ursprungligt tillstånd, där allas kamp mot alla råder. Människans natur är att söka det som är gott för henne själv och att frukta dem som kan hota hennes välbefinnande. Någon ursprunglig rätt till liv eller att få sina intressen respekterade existerar inte här, i det naturliga tillståndet kan man alltså inte lita på varandra. Ständig rädsla för att anfallas och dödas präglar därför människans belägenhet. För att undkomma detta tragiska tillstånd ingår människan ett kontrakt, ett samhällskontrakt, där man enas om att respektera varandras liv och egendom och där alla gemensamt underkastar sig en suverän, Leviathan, till vilken ges rätten att utan inskränkningar söka ens eget bästa. Hobbes löser dilemmat med hur människor kan ingå ett kontrakt i en kontext där fundamental misstro råder genom att föreställa sig en kreativ akt av självförståelse, som han menar präglar människors sökande efter sin egen säkerhet. Genom denna process skapas tre personer, a) den naturliga människan som talar och rör sig bland andra naturliga människor – och som är fientlig och defensiv, b) suveränen, som för sig själv förblir en naturlig person men som skapas genom att auktoriseras genom andras medvetande, och c) medborgaren, som konstitueras genom att den naturliga personen erkänner och underkastar sig suveränen.[226] Dessa tre personer är en och samma, ”one man in three personae” vilket gör att ett angrepp på suveränen blir ett angrepp på den egna personen.

> The sovereign is the bearer of natural man’s person, and the natural man, in turn, is the sovereign’s author. Consequently, to attack the sovereign would be to attack one’s self.[227]

Hobbes idéer om ett samhällskontrakt bröt med samtidens uppfattningar om en naturgiven rätt för monarken att härska, en rätt som på grund av politisk turbulens sökte sin idépolitiska förankring. I debatten som följde stod bland annat Hobbes teorier mot Sir Roberts Filmers, där den senare försvarade monarkens position med hänvisningar till patriarkal rätt, dvs. faderns rätt att härska över sina söner.

---

[225] G. Eriksson m.fl. 1976 s. 206. Carol Pateman; ”God Hath Ordained to Man a Helper”: Hobbes, Patriarchy and Conjugal Right. I Mary Lyndon m.fl. (red); *Feminist Interpretations and Political Theory*. Pennstate & Polity Press, 1991 s. 59f.
[226] Herbert 2003 s. 98.
[227] Ibid.

Carol Pateman pekar på hur Hobbes var ovanlig som politisk tänkare i så motto att hans teorier inte förutsatte att mäns överordning kvinnor var naturlig, eller att äktenskapet var en naturlig institution.[228] I Hobbes naturliga tillstånd var män och kvinnor likar, och något äktenskap fanns inte då långvariga kontrakt inte var möjliga i ett tillstånd som präglades av allas krig mot alla.

Det sexuella kontraktet

Pateman finner Hobbes syn på samhällskontraktet särskilt spännande eftersom han bryter med det hon kallar den klassiska patriarkala traditionen och formulerar det hon kallar för en modern patriarkatsteori. Hobbes ser inte fadern som härskare i det naturliga tillståndet. Män dominerar inte kvinnor här. Dock föds barn, och Hobbes menar att det är modern som är härskaren över barnet eftersom konceptionsmomentet och barnets födelse är händelser med lång tid emellan och det inte kan råda några långvariga kontraktsrelationer i det naturliga tillståndet. Hobbes placerar också äktenskapet inom ramen för det ursprungliga kontraktet, och alltså inte i en naturaliserad sfär. De äktenskapliga rättigheter som Hobbes menar tillkommer mannen är därmed att tolka som *politiska rättigheter*, säger Pateman.[229] Här av följer att det ursprungliga kontraktet i Hobbes tappning inte bara är ett socialt kontrakt som reglerar relationen mellan män i den publika sfären. Han skapar därmed den moderna politiska filosofins andra stora konstruktion: Det sociala kontraktets simultana status som *sexuellt kontrakt,* ingånget av män för att dominera kvinnor.[230]

[228] Pateman 1991 s. 66f. Se också Anna G. Jónasdottir; *Kärlekskraft, makt och politiska intressen. En teori om patriarkatet i nutida västerländska samhällen.* (Daidalos, Göteborg) 2003 s. 138f.

[229] Pateman 1991 s. 66. Pateman lyfter fram inkonsekvensen hos Hobbes, att han samtidigt som han stipulerar en initial jämlikhet mellan könen menar att det är män som ingår det ursprungliga kontraktet, liksom att män styr över kvinnor i det civila samhället. ”Hobbes states that in civil society the husband has dominion ’because for the most part commonwealths have been erected by the fathers, not by the mothers of families’ … Or again, ‘in all cities … constituted of fathers, not mothers governing their families, the domestical command belongs to the man; and such a contract, if it be made accordingly to the civil laws, is called matrimony’”. Thomas Hobbes; Philosophical Rudiments, kap 9 s 121, citerad i Carol Pateman; 1991 s. 67.

[230] Ibid s. 67.

…som del av en berättelse

Carol Pateman närmar sig kontraktsteorierna som en *berättelse*, en mäktig berättelse skapad i västerlandet för dess självförståelse.

> Telling stories of all kinds is the major way that human beings have endeavoured to make sense of themselves and their social world. The most famous and influential political story of modern times is found in the writings of the social contract theories.[231]

Pateman ser alltså kontraktsteorin som en berättelse, en politisk fiktion, men som sådan har den enligt henne utgjort en mycket betydelsefull intervention i den politiska världen. Genom dess lins är det möjligt att kasta ljus över några centrala sociala institutioners strukturer idag, närmare bestämt är det kontraktets kopplingar till det moderna patriarkatet som intresserar henne.[232] I debatten om prostitution står kontraktet centralt, som ett feministiskt argument för kvinnors rätt att bedriva prostitution, och jag ska därför uppehålla mig något vid Patemans arbete. Jag finner hennes diskussion om olika epokers patriarkatsteorier intressant mot bakgrund av de olika förståelser jag ovan presenterat rörande var tyngdpunkten i dagens sexualitetskonstruktioner bör placeras historiskt.

Traditionellt har kampen under den kontraktsrättsliga gryningen på 1600-talet tolkats som konflikten mellan faderns politiska rätt och sönernas naturliga frihet.[233] Denna föreställning förenklar och döljer det faktum att slutandet av samhällskontraktet, och därmed övergången till det civila samhället, inte var ett brott med ett feodalt patriarkat till förmån för en befriad och jämlik människas entré i en kontraktuell sfär, säger Pateman. Hon vill därför göra upp med uppfattningen att ”to argue about patriarchy is to argue about the family and paternal power”. ”Paternal right” säger hon, “is only one dimension of patriarchy”.[234] Här är Hobbes bidrag intressant, menar Pateman, eftersom “Hobbes is a patriarchal theorist … who rejects paternal right”.[235] Därmed öppnas möjligheten att studera kvinnors underordning i den kontraktsrättsliga politiska filosofin menar hon, och förordar för saken att patriarkatsteorin relateras till tre historiska epoker: Traditionell, klassisk och modern. Pateman berör det hon kallar traditionell patriarkatsteori myck-

[231] Carol Pateman; *The sexual Contract*. (Stanford University Press, Stanford) 1988 s. 1.
[232] Ibid s. 4.
[233] Carol Pateman 1991 s. 55.
[234] Ibid s. 53, 57.
[235] Ibid s. 54.

et flyktigt.[236] Nedan vill jag särskilt lyfta fram den *klassiska* respektive den *moderna* varianten, som är de typer Pateman diskuterar.

Klassisk patriarkatsteori – naturen och fadern, den synliga början

Den klassiska patriarkalismen, enligt Pateman, formulerades i och försvann ur den politiska filosofin under 1600-talet. Denna variant placerar extraordinär makt hos män, och en av dess företrädare var Sir Robert Filmer (1588-1653).[237] Hans teorier är intressanta för mig bland annat för dess referenser till gamla testamentet, mot bakgrund av de teorier om kön jag tidigare knutit an till där splittrad kvinnlighet respektive sammanhållen manlighet hämtade från en biblisk kontext är centrala begrepp.

Likt andra klassiska patriarkalister försvarade Filmers patriarkalismens idéer mot Hobbes kontraktsrättstanke enligt vilken politisk rätt/makt grundades på ett samtycke mellan kontraktsslutande parter. Han hävdade istället att den politiska rätten/makten tillkom fäder naturligt då sönder föds till underkastelse under sina fäder och därmed också till att politiskt vara underkastade dem.[238] Politiska rättigheter var därmed naturligt grundade, och alltså inte

[236] Den traditionella patriarkatsteorin för all makt till faderns regler och ser familjer och fäders auktoritet som familjehuvud som modell och metafor för politiska samhällen och politiska rättigheter (Ibid s. 56). Här används termen politiska rättigheter som en kontrast till naturliga rättigheter, där de förra grundar sig på samhällskontraktet och de senare på status.

[237] Partiarkalismen blommade i England under det politiskt turbulenta 1600-talet. Vid seklets slut var dock doktrinen överspelad. Melissa A. Butler; Early Liberal Roots of Feminism: John Locke and the Attack on Patriarchy. I Lyndon m.fl. (red) 1991 s. 75. Under inbördeskriget 1642-1651 utmanades dess idéer starkt av kontraktsteorierna, teorier som för Filmer och andra klassiska patriarkalister var revolutionära irrläror som hotade stabiliteten i samhället och utmanade monarkin (Pateman 1991:57). Hobbes blev också förföljd i England under en tid och såg sig föranledd att under en period gå i landsflykt. Sedan han återvänt några år senare fick han avlägga ett löfte att undanhålla sig från vidare författarskap inom politisk teori (Herbert 2003:104).

[238] Filmer insisterade på att människan inte var fri av naturen. Det saknas utrymme i den patriarkala doktrinen för en dylik tanke. Filmer drog också ut konsekvenserna av tanken om den fria människan i en kritik av kontraktsrätten: ”If but one man be excluded, the same reason that excludes one man, may exclude many hundreds, and many thousands, yea, and the major part itself; it be admitted, that the people are or ever were free by nature, and not to be governed, but their own consent, it is most unjust to exclude any man from his right in government (Filmer Partiarcha and other Political Works, s 11, citerad i M.A. Butler 1991:78). Denna kritik träffade kontraktsrättsteoretiker som Locke, som (likt andra inom samma strömning) inte ville utsträcka den nya delaktigheten till alla (M.A. Butler 1991:78). Filmers kritik kom också att innefatta den oundvikliga slutsatsen att om den naturliga friheten för människan skulle tas på allvar, var det tvunget att denna frihet för kvinnor och barn även togs i beaktan (M.A. Butler 1991:79) I detta avseende ringade Filmer in en utveckling som liberalismens bar i sin interna logik. Många gånger lutar sig dock hans argumentation på ett reductio in absurdum, menar Butler. Exempelvis krävde Filmer efter hand konkreta besked rörande när det mötet där samhällskontraktet hade slutits hade ägt rum. – Vem hade sammankallt det? Vem satte tid och datum? Och hade han själv varit inbjuden?

grundade i ett samhällskontrakt.[239] Filmer hävdade i denna anda att fadersrätt och politiska rättigheter inte bara var analoga utan identiska. Till stöd för sina tankar anför Filmer hur Adam förlänats konungens makt genom sitt faderskap. När Adams första son föddes blev han kung och den politiska rätt Gud givit honom följde alla kommande fäder och kungar. Fäder och kungar är därmed ”en och samma”. [240] Alla kungar regerade som fäder och sönerna föddes till politisk underkastelse under sina fäder och därmed under sin kung.

Samtidigt som Filmer företräder en ”rättfram” analys av fadersrättigheter som patriarkala rätigheter, menar Pateman, så är det något som fattas, något som döljer grunderna för den patriarkala rätten: Att barn inte ”springer upp som svampar ur jorden”.[241] Kravet på att reproduktion föregår Adams kröning till kung innebär dock att Eva måste bli moder. Därmed, säger Pateman, innebär den patriarkala rätten enligt Filmer att *sex rights, eller äktenskapliga rättigheter, föregår fadersrättigheterna*. I den klassiska patriarkatsförståelsen framställs dock inte Evas reproduktiva förmågor som en tillgång hos henne. Istället framträder, med Lockes ord, ”nursing Fathers tender and carefull of the public weale”, det vill säga en förståelse där kvinnan är irrelevant, inte bara som politiskt subjekt utan också som reproduktiv gestalt.[242] Med Patemans ord:

> Women are merely empty vessels for the exercise of men’s sexual and procreative power. The original political right that God gives to Adam is the right, so to speak, to fill the empty vessel. Adam, and all men, must do this if they are to become fathers. But men’s generative power has a dual aspect. The genesis of new physical life belongs in their hands, not in the empty vessel. Men are the “principal agents in generation” and “generation” includes political creativity.[243]

Fadern inom klassisk patriarkatsteori, så som den kan tolkas med Pateman och med dess referenser till en gammaltestamentlig kontext, är sålunda inte bara en av två föräldrar, utan föräld*ern*.[244] Detta kan, med den terminologi jag använt tidigare, ses som en variant av den maskulinitet som Kroon finner uttryck för i nutida könsförståelser inom psykiatrin och som hon relaterar till den så kallade *enkönsmodellen*, där det manliga rymmer det kvinnliga, men inte tvärt om.[245]

---

[239] Pateman 1988 s 24.
[240] Pateman pekar på det inneboende dilemma som en dylik tanke bär i det att om fäder är det samma som kungar, förlänade samma absoluta makt, kan det inte finnas några kungar utan bara en räcka fader-kungar, ibid s. 84. Filmer erbjöd ingen lösning på problemet ifråga.
[241] Pateman 1991 s. 57.
[242] John Locke; *Two Treatises of Government*, (red); Peter Laslett, Cambridge University, Cambridge 1967, citerad i Carol Pateman 1991 s. 58.
[243] Pateman 1991 s. 58.
[244] Ibid s. 59.
[245] Kroon 2007.

> The greatest story of masculine political birth is the story of an original contract that creates civil freedom and civil society.[246]

Enligt den stora berättelsen om kontraktets genesis störtade sönerna fadern och ersatte hans makt med ett civilt samhälle byggt på ett kontrakt mellan fria individer. ”In the story of the social contract the father is (metaphorically) killed by his sons, who transform (the paternal dimension of) the fathers patriarchal right into civil government”.[247] Det är så övergången från klassiskt patriarkat till civilt samhälle framställs i den patriarkalt berättade historien om det sociala kontraktet, enligt Pateman. Den patriarkala makten och samhällskontraktet kommer i denna berättelse att framstå som varandras motsättningar, ”the movement from status to contract”, en transformering från despoti till ett jämlikt system. Genom att denna stora berättelse, berättelsen om samhällskontraktet, har ställt kontraktsteoretikerna *mot* den klassiska patriarkalismen, har den också framställt övergången från klassisk patriarkalism till kontraktssamhället som *slutet på patriarkala samhällsformer*. Detta är ett mycket listigt drag, säger Pateman. Det berättar bara ena halvan av historien, som i själva verket döljer att inträdet i kontraktet och överlämnadet av makten till suveränen i det civila samhället samtidigt byggde på överenskommelsen att de fria aktörerna i detta samhälle i gengäld fick råda över sig själva i den privata sfären – dit kvinnor var förpassade och inom vilken det, med Jeremy Bentham, inte kulle finnas lagar eller begränsningar.[248]

Kontraktsteorin utvecklades vidare av bland andra John Locke (1632-1704). Locke är en filosof som knyter rättigheter till egendomsbegreppet. Hans syn på egendom är nära kopplad till synen på människan som ägare till sin egen person, och vidare ägare till frukterna av det arbete hon utför; till sin arbetsprodukt.[249] Locke menade att Gud i naturtillståndet givit människan naturen och alla skapade föremål på jorden, och att denna gåva var så generös att den räckte till alla. Alla människor har sålunda sin beskärda del i naturtillståndet, och denna del räcker till uppehället. Naturlagen bjuder henne därför att hålla sig till den lott hon givits. Den som tillgriper annans egendom begår ett brott mot naturlagen, och statens existensberättigande ligger i att den erbjuder individen ett skydd mot andras sådana förbrytelser mot naturlagen. Där Hobbes ser sammanslutningen i en stat som betingad av ett grundläggande

[246] Pateman 1991 s. 59.
[247] Pateman 1988 s. 32.
[248] Herbert 2003 s. 337.
[249] Ibid s. 110ff.

behov av skydd mot andras angrepp ser Locke statsbildningen som en fråga om individernas önskan att deras egendom ska bevaras. Staten ges därmed ett ansvar inför sina medlemmar att stifta lagar för att inskränka individens handlingsutrymme för att skydda andra individers ägande och andra rättigheter. Detta samhälle – det politiska samhället – var en organiserad sammanslutning vars syfte var att säkra egendomen inåt och riket utåt.[250] Familjen betraktade Locke som existerande i en annan sfär – ett äktenskapssamhälle – och här hade staten inte rätt att intervanera. Den makt som Locke tillerkänner mannen, som visserligen inte är oinskränkt utan omfattar egendom och saker som är i gemensamt intresse, kommer därför att utövas inom en sfär där statens bestämmande inte sträcker sig. Hustrun ska också underordna sig mannen, något som Locke motiverar med en naturlig och på Guds vilja baserad ordning.[251]

Pateman är kritisk till acceptansen av John Lockes uppdelning mellan paterns makt i familjen och kontraktets primat i det civila samhället. Hon menar därtill att den fulla konsekvensen denna separation, mellan vad Locke kallar paternalistisk makt från politisk makt, sällan är insedd. Standardläsningen av hans kontraktsteori fokuserar på dess upprättande av en skillnad mellan en medborgerlig, eller politisk, sfär – där den nya världen kännetecknas formellt fria och jämlika individer, sammanlänkade av kontraktets universella bidning – från familjens värld, där naturens bindningar och en naturlig ordning av underkastelse råder. Fadermakt är där behandlad som den naturliga underordningens paradigm. En dylik underordning har ingen plats i det civila samhället, varför den paternalistiska sfären försvinner ur politiskt och teoretiskt sikte.[252] Betraktar vi istället *hela berättelsen*, säger Pateman, framträder historien om en sexuell-social pakt. Ena halvan – historien om *det sexuella kontraktet* – har dock knuffats undan, ja dolts av dem som (åter)berättat den. Kvinnors plats i det civila samhället regleras av det sexuella kontraktet, vilket *inte i sig* hör till den privata sfären men väl placerar kvinnor där, under bestämmande av män. Kvinnor anses nämligen inte kunna vara en del av det sociala kontraktet (om än att samtliga teoretiker är extremt luddiga rörande varför det är så, Pateman 1988:94).[253]

[250] Jónasdottir 2003 s. 148.
[251] Ibid s. 149ff.
[252] Pateman 1988 s. 91.
[253] Locke är exempelvis enlig med Filmer om att hustruns underordning mannen har en ”fountation in nature”. Ibid s. 94. Hobbes är mer dunkel på denna punkt. Han ser inte kvinnan som underordnad i naturtillståndet, och inte med nödvändighet så heller i samhället, däremot tillerkänner han männen statsmakten. Se Anna G. Jónasdottir 2003 s. 145ff. Dock blir konsekvenserna av hans teorier, menar Pateman, att samhället förstås som upprättat genom en patriarkal seger över matriarkala krafter; ”civilization and political society resulted from the overthrow of moter-right and the triumph of patriarchy.” Pateman 1991 s. 70.

> Women have no part in the original contract, but they are not left behind in the state of nature – that would defeat the purpose of the sexual contract! Women are incorporated into a sphere that both is and is not in civil society. The private sphere is part of civil society but is separated from the "civil" sphere.[254]

Broderskapet - den osynliggjorda forstsättningen

Kontraktsteoriernas seger över den klassiska patriarkalismen kan alltså förstås som en *transformation* av klassiskt patriarkat till en ny form, ett modernt dito. Historien om kontraktet har därmed inte bara en början utan också en fortsättning, säger Pateman. Det är viktigt att vi studerar denna fortsättning eftersom berättelsen om kontraktet spelar en framträdande roll i hur bilden av vårt samhälle skapas, och hur positioner som aktörer och medborgare i detta samhälle får sin betydelse därur.[255] Den patriarkala berättelsen om dess genesis som en övergång till frihet har dock skapat stor förvirring i användandet av patriarkatsbegreppet, säger Pateman: När patriarkat förstås i termer av fadersrätt framstår ett patriarkalt samhälle som tillhörande förgångna tider. Exempelvis kommer feminister, medvetna om att traditionella former av klan/släktskapsrelationer med fader-härskare inte råder i västerlandet, att tolka patriarkat som en gammal form för samhällsorganisering. Gayle Rubin, exempelvis, säger Pateman, menar att "patriarkat" bör reserveras för samhällen "Old Testament-type pastoral nomads".[256] Detta ger dock små möjligheter att förstå hur mäns överordning kvinnor är konstituerad, eftersom

> [p]atriarchy ceased to be paternal long ago. Modern civil society is not structured by kinship and the power of the fathers; in the modern world, women are subordinated to men *as men*, or to men as fraternity. The original contract takes place after the political defeat of the father and creates modern fraternal patriarchy.[257]

Pateman förordar därför en patriarkatsförståelse baserad på begreppet *broderskap*. Det moderna patriarkatet är ett brödraskap till formen och samhällskontraktet är en pakt mellan bröder, säger Pateman.[258] Mycket riktigt, framhåller hon, är broderskap ett centralt begrepp i de politiska revolutioner

[254] Pateman 1988 s. 11.
[255] Ibid s. 224.
[256] Rubin 1975 s. 168. Citerad i Carol Pateman; *The sexual Contract*. Stanford University Press, Stanford 1988 s. 30.
[257] Pateman 1988 s. 3. Kursiv i original.
[258] Ibid s. 77.

som djupt påverkat den västerländska rättstraditionen: Liberté! Egalité! Franternité! Dock har begreppets roll som arvtagare i patriarkatets transformation, från klassisk till modernt, gömts undan genom att broderskapet sägs symbolisera alla människors gemenskap:

> A very nice conjuring trick has been performed so that one kinship term, fraternity, is held to be merely a metaphore for the universal bonds of humankind, for community, solidarity or fellowship, while another kinship term, patriarchy, is held to stand for the rule of fathers which passed away along ago.[259]

I det klassiska patriarkatet, som Pateman beskriver som en del av Filmers idévärld, är fadern föräld*ern* och besitter också kvinnans reproducerande förmågor. Denna tankekonstruktion relaterade jag ovan till enkönsmodellen som Kroon beskriver den, enligt vilken det manliga kan rymma det kvinnliga men inte tvärt om.[260] Det moderna patriarkat som Pateman beskriver som ett utflöde av kontraktsteorin, med broderskapet som grund, ser jag istället som möjligt att relatera till Svalastogs begrepp sammanhållen manlighet, där Nya testamentets pakt mellan Jahve och Josef var central.[261]

Kontraktet som återvändsgränd

Pateman betonar vikten av att förhålla sig kritiskt till denna kontraktets historia, och se vad den skapar för möjligheter för kvinnor att inrymmas under dess begrepp. Och hon är skeptisk. ”Civil freedom depends on patriarchal right” säger hon. Bara män kan vara kontrahenter i det sociala kontraktet. Anne Philips konstaterar i denna anda att ”what ever candidates we might find for specifically human identity – rationality, autonomy, ability to make choices – they all turn out to have a sexual history.”[262] Men trots detta, och detta är förföriskt menar Pateman, talar denna politiska fiktion till kvinnor, som ”individer”. En märklig dubbelbindning uppstår därmed, eftersom kvinnor representerar det som individen inte kan vara. Ändå måste kvinnor erkänna och röra sig i den politiska fiktionen som just individer och tala språket av det ursprungliga kontraktet, trots att detta språk utesluter dem från ”broderligt samtal”. Detta *krävs*, menar Pateman, eftersom *innebörden av begreppet individ och det sociala kontraktet är beroende av kvinnan och det*

[259] Ibid s. 78.
[260] Kroon 2007.
[261] Svalastog 1998.
[262] Anne Phillips; *Engendering Democracy*. (Polity Press, Cambridge) 1991 s. 23.

sexuella kontraktet.[263] Därför ser Pateman inte kontraktet som ett redskap som är ägnat, ens möjligt att ta till för, att främja kvinnors intressen. Pateman är mycket riktigt kritisk till att feminister inte tar tillräckligt allvarligt på den paradox som kontraktsrätten rymmer för kvinnor:

> Feminists have not always appreciated the full extent of the paradox and contradiction involved in women's incorporation into civil society. If women had been merely excluded from civil life, like slaves, or like wives when coverture held sway, the character of the problem would have been self evident. But women have been incorporated into a civil order in which their freedom is apparently guaranteed, a guarantee renewed with each telling of the story of the social contract in the language of the individual.[264]

Pateman framhåller vidare den spänning som ligger i att den rationella individens frihet inte utsträckt sig till att kontraktera ut sin frihet. Enligt Lockes teorier, som utgör en hörnsten i konstruktionen av individbegreppet, konstitueras subjektet genom dess autonomi; för Locke är det individens status som fri, (själv)ägande människa i relation till sig själv och andra som utgör grunden för individens existens. Denna frihet omfattar dock inte rätten för individen att kontraktera ut sin frihet, och därmed förvandla sin status till slavens. Kvinnor har däremot genom västerlandets historia, även den som följde på de stora samhällsrevolutionerna där den fria människan föddes, ansetts kunna – och böra – ge upp sin frihet genom kontraktet, närmare bestämt genom äktenskapskontraktet. Det sagda antyder att *samtycke* är ett problematiskt begrepp i feministisk teori om rättigheter. Eller med Patemans ord:

> It is no accident that women were so long excluded from those who consent; it may indeed prove intrinsic to liberal democracy that it cannot acknowledge women as citizens in the fullest sense of the world.[265]

Pateman kritiserar mot denna bakgrund också delningen i en privat och en offentlig sfär. På grund av det osynliga sexuella kontrakt som indelningen förutsätter och vilar på, innebär den att kvinnor intar ett slags positionslös närvaro i dessa sfärer. En självständighet som ska utövas från denna position blir ett föga relevant begrepp för kvinnor (och barn) menar Pateman, då erfarenheter av att kränkas ofta görs på just de domäner som staten av respekt för indivden inte ska intervenera i. Patemans kritik av konceptet individuella

[263] Pateman 1988 s. 221.
[264] Ibid s. 222.
[265] Ibid s. 31.

rättigheter ska ses i detta ljus, liksom många feministiska rättsteoretiska diskussioner om hur tanken om ett autonomt subjekt verkar för kvinnors vidkommande, exempelvis förmågan att synliggöra behovet av skydd mot mäns våld. I dessa diskussioner är integritet och värdighet centrala begrepp, medan det snäva autonomibegreppets betonande av skydd för privatlivets helgd tolkas som potentiellt farligt för kvinnor, eller i alla fall nödvändigt att problematisera, för kvinnors vidkommande.[266]

Rättigheter och autonomi

Här finns anlendning att göra ett kortare stopp vid ett koncept som följt framställningen men som inte närmare berörts: Tanken om individen som autonom, och individuell autonomi som ett av rättens grundläggande skyddsintressen. Autonomi kan som filosofiskt begrepp hemföras till filosofen Immanuel Kant (1724-1804). Kant formulerade tanken om människans förnuft som fritt från yttre påverkan; människan ger genom den fria viljan sig själv de lagar som hon leds av, och som förnuftsväsen är alla människor förmögna till detta interna laggivande för sig själva.[267] Autonomibegreppet vilar i den betydelse det fått inom den politiska filosofin idag på tanken att individer är utrustade med en moralisk personlighet som möjliggör för dem att bedöma vad som är bra respektive dåligt för dem själva.[268] Därutöver existerar många uppfattingar om hur begreppet bör förstås.[269] Inte minst är det, kan man för-

[266] Deborah L. Rhode; Justice and Gender. Sex discrimination and the Law. (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England) 1989. Soile Pohjonen; Kvinnor, våld och straffrätt. I Nordborg(red) 1995. Ngaire Naffine; The Body Bag. I Ngarie Naffine & Rosemary J. Owens(red); *Sexing the Subject of Law.* (LBC Information Service) 1997, Katherine O'Donovan; With sense, consent, or just a con? Legal subjects in the discourse of autonomy. I Naffine & Owens(red) 1997. Nicola Lacey; *Unspeakable Subjects. Feminist Essays in Legal and Social Theory*. (Hart Publishing, Oxford) 1998. Ulrika Andersson; *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp.* (Bokbox Förlag) Lund 2005. Kerstin Berglund; *Straffrätt och kön*. Iustus förlag 2007. Monica Burman; *Straffrätt och våld mot kvinnor*. Iustus förlag Uppsala 2007.

[267] En grundsats i Kants kritiska filosofi är tanken om den fria viljan. Kant presenterar begreppet autonomi i relation till autonoma val och frihet. Först definierar Kant frihet negativt, som kopplad till en vilja som opererar självständigt från främmande påverkan. Ur denna frihet springer ett annat, djupare, positivt frihetsbegrepp som relaterar till vissa självpåtagna lagar, en frihet som skapar lagar som gäller för individen, och för andra individer. I och genom autonomin kan viljan få denna form av lag, en form den också måste ta i kraft av att vara fri vilja: "Vad kan väl då viljans frihet vara annat än autonomi, dvs. viljans egenskap att vara en lag för sig själv? Immanuel Kant; *Grundläggning av sedernas metafysik*. (1875) Daidalos 1997 s 75. Se också Attraca Ingram; *A Political Theory of Rights*. (Clarendon Press, Oxford) 1994 s. 102f.

[268] Attraca Ingram; *A Political Theory of Rights.* (Clarendon Press, Oxford) 1994 s 99.

[269] Se exempelvis Seyla Benhabib; *Autonomi och gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. (Daidalos, Göteborg) 1992, samt Catriona MacKenzie & Natalie Stoljar (red); *Relational Autonomy. Feminist Perspectives on Autonomy, Agency, and the Social Self.*

enklat säga, de positiva respektive negativa dimensionerna av autonomibegreppet som vållar debatt. Det vill säga, ska autonomi ses som utövad i samklang med och i beroende av ett omkringliggande samhälle, eller som baserat på individualitet och avskildhet. Rättsfilosofen Isaiah Berlin skiljer härvidlag på så kallad negativ och positiv frihet.[270] Den förra kan relateras till möjligheter, de medel individen har för att uppnå sina mål i enlighet med sina önskningar och preferenser, medan den senare formen av frihet relaterar till frånvaron av hinder. Det positiva frihetsbegreppet förutsätter att staten tar ansvar för att tillgodose de möjligheter inom vilken individen kan utöva sin moraliska personlighet, exempelvis genom en viss fördelningspolitik. Det negativa frihetsbegreppet kräver istället att staten inte intervenerar och understöder några särskilda värden eller ideal[271]: ”I am … free to the degree to which no man or body of men interferes with my activity.”[272]

Förutom konflikten kring autonomins innebörd ryms en annan spänning i begreppet av betydelse för ”prostitutionsfrågan”. Begreppets normativa karaktär. Gerald Dworkin har gjort en känd karaktäristik av begreppet autonomi:

> Autonomy is concieved of as a second-order capacity of persons to reflect critically upon their first-order preferences, desires, whishes, and so forth and the capacity to accept or attempt to change these in light of higher-order preferences and values.[273]

Autonomibegreppets fokus på individens kapacitet till aktörskap i relation till sina önskningar har, i kombination med uppfattningen om det grundläggande positiva i sådana förmågor enligt liberalismens idéer om människans ansvar för sin egen situation, i en prostitutionskontext uppfattats ha en normativ innebörd. Möjligheten att tolka autonomibegreppet på detta vis skymtar exempelvis i Joseph Razs beskrivning av begreppet:

(Oxford, Oxford University Press) 2000, för en diskussion om autonomibegreppet i relation till feministisk teori. Andra teoretiker som behandlat autonomibegreppet är Harry Frankfurt; Freedom of the Will and the Concept of the Person. *Journal of Philosophy*, 68 1971, s 5-20. Joseph Raz; *The Morality of Freedom.* (Oxford University Press) 1986, Gerald Dworkin; *The Theory and Practice of Autonomy,* (Cambridge, Cambridge University Press) 1988, Attraca Ingram; *A Political Theory of Rights*. (Clarendon Press, Oxford) 1994.

[270] Uppdelningen i positiva och negativ frihet kommer ursprungligen från Kants filosofi men har i modern rättsteoretisk debatt sin främsta källa i Isaiah Berlin. Isaiah Berlin; Two Concepts of Liberty. I Isaiah Berlin; *Four Essays on Liberty*, (Oxford University Press, London) 1969.

[271] Det talas i doktrinen om perfektionism respektive antiperfektionism. Med det senare avses att staten, på grund av individens autonomi, är förhindrad att priviligiera några speciella värden och ideal då individen själv utpekar sina eftersträvansvärda mål och önskningar, medan det förra implicerar att staten gör dylika interventioner för att premiera vissa tillstånd. Se exempelvis Raz 1986 s. 400.

[272] Ibid s. 121.

[273] G. Dworkin 1988 s. 20.

> Autonomy is opposed to a life of coerced choices. It contrasts with a life of no choices, or of drifting through life without ever exercising one's capacity to choose. Evidently the autonomous life calls for a certain degree of self-awareness. … There is no doubt one needs certain abilities to lead an autonomous life.[274]

Ur ett perspektiv som diskuterar prostitution, ett ämne som aktualiserar hur kvinnors valmöjligheter ibland är i princip obefintliga, har det därför sagts att ett viktläggande på autonomi som ett slags aktörskap i relation till olika möjligheter riskerar att utesluta dessa kvinnor från kretsen individer.[275] Denna inställning kan länkas till oviljan att benämna kvinnor som offer på grund en föreställd ”smittande” effekt av benämningen. En strategi har då varit att istället lägga vikt vid en autonomi som betonar ett negativt frihetsbegrepp, det jag nedan kommer att referera till som ”snäv” autonomi. Autonomi i denna betydelse kommer, som sagt, att innebära att individen lämnas att sköta sig själv, utan intervention från staten.

Juristen Bo Wennström diskuterar hur rättsliga aspekter av autonomibegreppet har genomgått en förändring från modern till senmodern tid som knyter an till resonemanget ovan. Wennström menar att begreppet förändrats från att innebära en fråga om den moraliska viljan hos Kants fritt väljande individ, till att idag vara en fråga om parternas vilja, det vill säga en civilrättsligt orienterad förståelse där avtalet och ett slags avtalsrättslig diskurs övertagit begreppets innebörd.[276] Wennström för med juristen Kent Källström fram begreppet *partsautonomi* för att ringa in hur begreppets verkan i rätten kan tolkas idag.[277] Källström, som undersökt arbetstagares integritet i låglönearbeten, menar att:

> Partsautonomi skapar på samma sätt som reglerna om den personliga integriteten en skyddad sfär kring rättssubjekten men syftar inte till att upprätthålla mänsklig värdighet och demokrati.[278]

[274] Raz 1986 s. 371, 372. De kapaciteter Raz menar krävs är ”approriate mental abilities, an adequate range of options, and independence. Raz 1986 s. 372.
[275] Jfr Kants resonemang om att den som ägnar sig åt prostitution, och därmed behandlar sin kropp som ett ting, har uteslutit sig själv ur den moraliska gemenskapen.
[276] Bo Wennström; *Rättens individualisering. Mot en ny juridisk antropologi*. Uppsala universitet 2005. Wennström använder inte diskursbegreppet utan det härrör från min beskrivning av hans tanke om autonomibegreppets utveckling inom rättens område.
[277] Bo Wennström; *Rättens individualisering. Mot en ny juridisk antropologi*. Uppsala universitet 2005 s. 168f.
[278] Kent Källström; Låglönekonkurrens och arbetstagares integritet. I *Arbetsliv i omvandling,* Nr 2 2002 s 85-99, s. 86. Wennström 2005 s 169.

De tankar om autonomibegreppets utveckling som Wennström för fram med hjälp av Källström är klargörande för den fortsatta framställningen. Som vi ska se längre fram är det autonomi i den bemärkelse som siktar på parternas rätt att fritt sluta kontrakt som respekteras som avses och som försvaras av dem som argumenterar för sexarbetares rättigheter och prostitutionens normalisering i samhället som ett arbete: Frihet från intrång från utomstående, liksom skydd mot insyn i interna förhållanden, är här ledstjärnor.

The harm principle och den egna rättssfären

Till tanken om en stat som inte intervenerar i medborgarnas angelägenheter hör begreppsligt idén om den egna rättssfären – det rum där individen utan statens inblandning sköter sina angelägenheter under lydande av endast en begränsning: Förbudet mot att skada andra, eller det som kommit att kallas ”the harm principle”. Principen formulerades av den engelska filosofen John Stuart Mill (1706-1873), som menade att ”one very simple principle, as entiteled to govern absolutely the dealings of society with the individual in the way of compulsion or control …” och denna princip lyder:

> The sole end for which mankind are warranted, individually or collectively, in interfering with the liberty of action of any of their number is self-protection … The only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilized community, against his will, is to prevent harm to others. His own good, either physical or moral, is not a sufficient warrant. … In the part which merely concerns himself, over his own body and mind, the individual is sovereign.[279]

De ingripanden som går utöver vad the harm principle medger är paternalistiska, och saknar legitimitet enigt detta sätt att se. Som Kerstin Berglund påpekar har ”the harm principle” två sidor (se nedan).[280] En som avser att skydda individen från statens intrång, och en som legitimerar intrång då syftet är att skydda annan från skada. När prostitutionens plats i samhället diskuteras är det den första aspekten av the harm principle som brukar åberopas; det vill säga att det är ett uttryck för paternalism att förhindra kvinnor

[279] John Stuart Mill; *On Liberty*. Raleigh, N.C., Alex Catalogue, Uppsala universitetsbibliotek, Digitala biblioteket (Udig) s. 8.

[280] Berglund 2007 s. 54. För en mer ingående analys av skadebegreppet i relation till ”the harm principle”, se Claes Lernestedt; *Kriminalisering,* (Iustus förlag Uppsala) 2003, särskilt kap 5. Lernestedt är kritisk till det genomslag Mills tankar har fått i straffrättslig doktrin, trots dess grundläggande vaghet; ”Mills ’On Liberty’ är en samhällspolitisk appell, vars möjligheter att vägleda kriminaliseringsöverväganden står i negativ disproportion till den utsträckning i vilket verket åberopas i straffättsfilosofisk debatt.” Lernestedt 2003 s 181.

att sälja sex. Här möter argument från exempelvis radikalfeminister, eller feminister som har en annan syn på autonomibegreppet, det vill säga en syn som lutar sig mot ett positivt frihetsbegrepp, som hävdar att prostitution innebär skada för de involverade kvinnorna.[281] Jag försöker inte lösa upp dessa meningsskiljaktigheter i avhandlingen. När fråga är om handel med kvinnor för sexuella ändamål, och den lagstiftning som reglerar detta, aktualiseras dock den andra sidan av ”the harm principle”. Det vill säga kvinnors rätt att inte utsättas för den skada trafficking innebär, och statens rätt att intervenera i medborgarnas rättssfärer för att tillförsäkra kvinnor denna rätt. Det är olika feministiska diskursers förhållningssätt till denna intervention som ska diskuteras längre fram i avhandlingen.

Kvinnor syns, ansvar döljs – skillnads- och dominanspositionen

Feministisk (rätts)teori har en lång tradition av att problematisera rättssubjektets förmodade neutralitet (rätt till självbestämmande/dess autonomi) samt att söka vägar ur den könade rättens begränsningar.[282] Här rör en viktig fråga synen på kvinnor som aktörer. En kritik av att feministisk teori i delar underskattat, eller siktat bredvid målet, i sin kritik av det liberala samhällskontraktet och dess rättighetsdiskurs, kommer från juristen Judith A. Baer.[283] Baers kritik riktas mot de två feministiska paradigm som hon kallar teorier om *skillnad* respektive *dominans*, och som hon menar har dominerat den feministiska rättsvetenskapen sedan 80-talet. Skillnadsteorin relaterar hon till Carol Gilligans och Nancy Chodorows arbeten exempelvis, vilka talar om en särskilt kvinnlig etik, vilken rätten underlåter att erkänna.[284] Dominansteorin representeras av Catharine MacKinnons arbeten om rättens betoning av autonomi och hur mäns dominans över kvinnor förvägrar kvinnor detta. [285] Baer

[281] Här kan också argumenteras för att prostitution, betraktad som en institution i samhället, innebär en skada i relation till vissa värden i samhället, och att fenomenet därför utgör skada för gemenskapen. Jfr Lernestedt 2003 s 190f. om distinktionen mellan offerskada och gemenskapsskada.

[282] Sedan det tidiga proklamerandet av kvinnans medborgerliga rättigheter, i Olympe de Gouges *Déclaration de la Femme et de la Citoyenne* (1871) har försöken från feminister att inkorporera kvinnor som rättssubjekt i den moderna rätten fortgått, med strategier som varierat. Scott, Joan W.; *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. (Harvard University Press, Cambridge, Mass) 1996 s. 4.

[283] Judith A. Baer; *Our Lives before the Law. Constructing a Feminist Jurisprudence*. (Princeton University Press) 1999.

[284] Se Carol Gilligan; In a Different Voice. (Harvard University Press, Cambridge) 1982. Nancy Chodorow; The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and tha Sociology of Gender. (University of California Press, Berkeley) 1978.

[285] Se exempelvis Catharine A. MacKinnon; *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law.* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts) 1987, Catharine A. MacKinnon; *Only Words*. (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts) 1993. Att Baer väljer att inte förhålla sig till nyare strömningar av rättsteori (exempelvis postkoloniala eller poststruk-

menar att dessa två teorigrenar är allt för inriktade mot att kritisera rätten utifrån en mainstreamförståelse. [286] För att bygga vidare på Patemans tanke om den patriarkalt berättade historien om samhällskontraktet, kan Baer sägas mena att feminister förhåller sig till en mainstreamberättelse om liberal rättsteori, en berättelse som tar liberalismen på största allvar för kvinnor, trots att teorin aldrig fullt ut tillhört dem och inte de teorin. I denna berättelse döljs effektivt två faktorer menar Baerr: Dels att liberal teori inte bara etablerar individuella rättigheter, utan att den också presumerar individuellt ansvar. Dels att *den explicita* rättighetsteorin (den som det talas om) inte har blivit konsistent tillämpad på kvinnor, medan *den implicita* ansvarsteorin (den som har förblivit dold) har blivit det.[287] Baer kritiserar MacKinnons teorier i denna anda för att missa viktiga delar av kvinnors liv genom att lägga ett allt för stark fokus på sexuell sårbarhet.

> Sex is not the only service women provide, or even necessarily the most important one. It's not only the lying down that oppresses but the jumping up: the expectation that one is available to meet other's needs is a crucial component of women's situation.[288]

Baer är kritisk till att feministisk rättsteori är så teoretiskt upptagen vid rättigheters användbarhet för kvinnor, och ur ett större perspektiv; att dess fokus ligger på just kvinnor. För att komma ur det rådande tillstånd där ansvar inte gjorts till del av de feministiska teorierna om hur rätten verkar i kvinnors liv, måste teoribildningen anta tre viktiga uppgifter menar Baer: *För det första* måste den göra det motsatta mot vad traditionell rättsteori och feministisk kritik har gjort: Förutsätta rättigheter och ifrågasätta ansvar. *För det andra* behöver den utveckla analyser som separerar situationen från den situerade, så att kvinnors utsatthet kan benämnas utan att de etiketters som

---

turalistiskt inspirerade strömningar) blir i detta avseende mindre viktigt då den kritik hon formulerar mot skillnads- respektive dominans teorin är användbar för delar av min diskussion om kvinnors rättssubjektivitet enligt de diskurser om prostitution/kommersiell sexualitet och trafficking jag diskuterar.

[286] Baer menar att skillnadsteorin förklarar rättens androcentrism med att denna bygger på en förståelse av människan som endast är giltig för mannen. Dock blir teorin genom sin betoning av skillnader mellan könen kvar i den sexism den försöker överskrida. Dominansteorin relaterar rättens androcentrism till dess betoning av autonomi, vilket den manliga dominansen förvägrar kvinnor. Teorin kan visserligen visa hur lagen upprätthåller mäns överordning, men den misslyckas med att få gehör på grund av att dess förståelse av relationen mellan den manliga lag teorin förkastar och kvinnors liv är ofullständig. Baer 1999 s. 41. Baer är mer sympatsiskt inställd till MacKinnons dominanssteori än till skillnadstänkandet: "Concepting woman as different is not a way out of marginalization. Conceptualizing woman as dominated and exploited may be. Baer 1999 s. 28. Problemen med dominansteorin syns i Bares kritik främst vara pedagogiskt. Som ett del i sitt teoretiska projekt väljer hon nya termer för dessa teoretiska hållningar, där skillnadsteorin kallas för *karaktärsteorin*, och dominansteorin kallas *situationsteorin*. Baer 1999 s. 41.

[287] Baer 1999 s. 40.

[288] Ibid s. 57, 58.

offer. *Slutligen* behöver den feministiska rättsteorin gå bortom kvinnor och ställa sitt analytiska fokus mot män och institutioner.[289]

Fokus på kvinnor – blir ett fokus på offer

Baer är kritisk till vad hon menar är en sammanblandning av ”juris prudence and biography” inom feministisk rättskritik. Hon pekar därmed på en problemställning som är central för feministiskt teoretiserande: Frågan om hur identiteter och deras positioner i maktrelationer konstrueras. Enligt poststrukturalistisk teoribildning ses språket som centralt för hur identiteter skapas. Benämnanden och kategoriseringar ses som maktutövning i sig.[290] Här blir det följaktligen problematiskt att allt för starkt betona kvinnors utsatthet och underordning om man strävar efter förändring. Det kan åstadkomma inte ett större utrymme för kvinnor att inta, utan att ”the reality of women’s pain … translate into male power”.[291] Mäns överordning stabiliseras med andra ord genom ett sådant tal, istället för att utmanas. Statsvetaren Maria Wendt Höjer påpekar att den logiska konsekvensen inom denna teoriströmning är ”att tal om våld gör våld möjligt, varför den lösning som framstår som såväl teoretiskt som politiskt mest tillfredsställande betonar vikten av att inte bidra till detta talande”.[292] Denna hållning är mycket framträdande inom de diskurser som förordar en normalisering av prostitution. Man menar att det, genom ett repeterat fokus på kvinnors våldutsatthet och genom ett benämnande av dem som offer för trafficking och sexuell exploatering, skapas en bild av kvinnor som de resurssvaga och utsatta objekt man sagt sig vilja skydda dem från att göras till.[293] Det är därför viktigt att inte omtala kvinnor i termer av offer och utsatthet, utan benämna prostitution som sexarbete och ”recogni[se] the agency, autonomy and resilience of individual women.”[294]

---

[289] Ibid s. 68.
[290] Elizabeth Spelman; *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought.* Beacon Press, Boston 1988. Renee Herbele; Deconstructive Strategies and the Movement Against Sexual Violence. *Hypatia* Vol. 11 Nr 4 1996.
[291] Renee Herbele; Deconstructive Strategies and the Movement Against Sexual Violence. *Hypatia* Vol. 11 Nr 4 1996 s. 67-68.
[292] Maria Wendt Höjer; *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. (Liber, Lund) 2002 s. 184.
[293] Marjan Wijers; Women, Labour and Migration. The Position of Trafficked Women and Strategies for Support. I Kamala Kempadoo&Jo Doezema (red) 1998. Kamala Kempadoo; Globalizing Sex Worker’s Rights. I Kamala Kempadoo&Jo Doezema (red); 1998. Sullivan; 2003 s. 67-91.
[294] Lansink 2006 s. 6.

Mot detta argumenterar exempelvis Baer att det måste vara möjligt att skilja mellan kvinnors ”villkor” och deras ”karaktärer”.[295] Hon förordar därför att den teoriströmning som kallats en dominansteori, istället ska kallas situationsteori. Baer knyter den starka och många gånger personliga, negativa respons som exempelvis MacKinnons arbeten om kvinnors våldsutsatthet och manlig dominans har väckt bland feminister till tanken om att det att vara ett offer innebär är man är något mindre än en autonom aktör, därtill inte bara i en särskild situation utan generellt.[296] Här har kritkerna en poäng, säger hon, men inte om dominans/situtionsteorin, *utan om rätten generellt.* Rätten tenderar att formulera kvinnors liv i termer som lättare knyter an till offerskap än till aktörskap, här kan anglosachiska termer som ”battered woman syndrome” och ”learned helplessness” vara illustrerande.[297] Många feminister är också skeptiska till att omfamna en rättsteori som vilar på koncept som tycks konnotera kvinnlighet till passivitet. Denna skepsis är dock inte problemet, utan tanken på offret som uteslutande en passiv, negativ beteckning.[298] Offerbegreppet har dock visat sig kunna stärka aktivister i deras kamp, menar Baer, och brottsofferrättigheter är en allt mer effektiv social rörelse säger hon.[299]

Jag finner Baers och andra feministers propå för att kvinnor ska kunna ses som *både utsatta och som aktörer* viktig för den kommande diskussionen om trafficking och skapandet av kvinnors rättssubjektivitet. Baer menar att “[i]f we fail to discuss what has been done to women, we leave out a huge part of reality.”[300] I den internationella handeln med kvinnor förekommer ostridigt

---

[295] Baer 1999 s. 62. Se också Toril Moi som hävdar att ”en utsaga om ett förtryck – maktförhållanden – inte bör sammanblandas med en utsaga om identitet”. Toril Moi; *Simone de Beavoir. Hur man skapar en kvinnlig intellektuell.* (Symposion, Stockholm) 1996 s. 358 not 34. Också Martha Mahoney talar om tendensen att likställa kvinnor med vad de utsätts för, och de därpå följande tolkningarna av kvinnor som aktörer först när de bryter upp, eller bryter en våldsam situation. Aktörskap definieras därmed inte som en respons på en situation i vilken kvinnan är utsatt för ett förtryck, utan som ett uttryck för att hon inte är förtryckt. Martha R. Mahoney; Victimization or Oppression? Women’s Lives, Violence and Agency. I M. Fineman & R. Mykitiuk (red); *The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse.* Routledge, London, New York 1994, s 81-87.

[296] Baer pekar på den personliga ton och de känslomässiga titlar som MacKinnons arbeten väckt, och nämner titlar som ”My mother liked to fuck” och ”Catharine MacKinnon, may I speak?”. Baer medger samtidigt att dessa författare och titlar kan avfärdas som ”ranters” av akademiker, men att de ändå fångar en nerv som MacKinnon syns ha träffat. Baer 1999 s. 58.

[297] Notera att begreppet våldets normaliseringsprocess är förankrat i en annan förståelse; tanken om en process, med två aktörer vilkas tolkningar påverkas av våldsutövningen men där båda agerar efter rationaliteter som framstår som adekvata från respektive aktörs horisont, i ljuset av den påverkan som våldet har. Lundgren 2004.

[298] Frågan om ifall en kontextualisering av rätten så att den svarar mot erfarenheter av våld riskerar att leda till att kvinnor positioneras som offer har diskuterats av feministiska rättsteoretiker, se exempelvis O’Donovan 1997, Lacey 1997 Burman 2007.

[299] I Sverige finns sedan 1994 en särskild myndighet, Brottsoffermyndigheten, med uppgift att främja alla brottsoffers rättigheter och uppmärksamma deras behov och intressen, på Engelska The Crime Victim Compensation Unit.

[300] Baer 1999 s. 62.

ageranden som utsätter kvinnor för stort mänskligt lidande. Kan vi framgångsrikt förstå och konceptualisera detta med mindre än att termen offer *också* kan användas?

Könskulturell djupgrammatik och prostitution

Innan jag går vidare vill jag göra en sammanfattning av den teoretiska position jag skisserat så långt, och formulera min förståelse av prostitution i relation till denna.

Inledningsvis vill jag peka på Patemans två patriarkatsteorier – den ena präglad av paternalism och den andra av broderskap. Dessa vill jag koppla till enköns- respektive tvåkönsmodellen. Det vill säga, jag väljer att se dessa modeller i ljuset av de könskonstruktioner som Kroon respektive Svalastog utkristalliserar: Att det manliga inkluderar det kvinnliga men inte värt om (det paternalistiska patriarkatet, formerat på hierarkier) respektive en sammanhållen manlighet och en splittrad kvinnlighet (patriarkat som broderskap, formerat på splittring/sammanhållning).

paternalism	broderskap
enkönsmodellen	tvåkönsmodellen

Ur de nämnda könskonstruktionerna (en- respektive tvåkönsmodellen) lyfter jag fram begreppen *penetration* (att penetreras som kvinna) respektive *reproduktion* (determinerad/valfri) som centrala könade, socialt konstruerade akter/begrepp.

Mot bakgrund av det sagda är det möjligt att skapa följande analytiska modell rörande olika aspekter av hur mäns överordning kvinnor kan organiseras. Begreppen ska ses som olika dimensioner av dagens könskulturella landskap med dess ojämlikheter, och ska läsas sammanhållet, dvs. i ljuset av att de olika begreppen korresponderar med varandra och verkar inom varandras logiker.

patriark	broderskap (sammanhållen manlighet)
enkönsmodell	tvåkönsmodell
hierarki	splittring (splittrad kvinnlighet)
penetration	reproduktion
(exklusion)	(inklusion)

Uppställningen pekar också på möjliga sätt att osynliggöra en manlig överordning genom *kontrasteringar.* Det vill säga, om begreppen uppfattas som stående i opposition mot varandra istället för att ses sammanhållet, kan det jag menar utgör bekräftelser på en upprätthållen överordning ses som tecken på en utmaning av rådande hierarkier. Mäns ”makt över kvinnor som män” kan sålunda döljas av att man, likt Rubin, lägger vikt vid att *patriarken* inte längre utövar (oinskränkt) bestämmande i familjen/samhället. Den splittrade kvinnligheten – och därmed den sammanhållna manligheten – kan döljas genom att hierarkier mellan kvinnor betonas (som naturligtvis existerar men enligt denna uppfattning inte undantar kvinnor från att behöva förhålla sig till och frukta ”horastämpeln”). Penetration, exempelvis i en kommersiell kontext, kan betraktas som utmanande i relation till könsnormer som omfamnar den reproduktiva, ickesexuella kvinnan med positiva förtecken.

I ljuset av de ovan presenterade teorierna och begreppen tolkar jag vidare prostitution som institution och akt som en *bekräftelse av rådande könsnormer*, på flera sätt. Dels genom dess upprätthållande av en splittrad kvinnlighet enligt vilken sexualitet och reproduktion inte kan hållas samman.

Genom att knyta reproduktion som en social konstruktion till termerna ansvar och valfrihet visar Svalastog och Delaney vilken central position reproduktionen har för hur manlighet respektive kvinnlighet konstrueras inom heterosexualitetens ramar.[301] Den matris som utifrån dessa teoretiker kan skapas för att beskriva den splittrade kvinnligheten har redan presenterats men förtjänar att visas igen:

	ickereproduktiv	reproduktiv
sexuell	”horan”	-
ickesexuell	den manliggjorda kvinnan	”madonnan”

I denna förståelse saknas en kulturell gestaltning av den sexuella *och* reproduktiva kvinnan. ”Horan”, ”madonnan” och ”den manliggjorda kvinna” har alla givits kulturella/mytiska existenser, men inte kvinnan som är sexuell *och* reproduktiv.[302] Det ansvar för mannens reproduktion som läggs på kvinnan i prostitutionen, i kombination med hennes sexuella tillgänglighet, blir ur detta perspektiv ett eko av könsnormer som splittrar kvinnlighet men håller manligheten samman. Ur detta perspektiv *bekräftar institutionen prostitution*

[301] Svalastog 1998. Delaney 2001.
[302] Svalastog 1998 s. 67.

konstitutiva regler för kön, djupgrammatikaliska regler för hur kön skapas och förstås med Lundgren.[303]

Kroons arbete uppmärksammar hur en tillsynes historisk könsmodell, enkönsmodellen, allt jämt är i verkan, ja samverkar med tvåkönsmodellen för att försäkra idén om en aktiv kropp och sexualitet som ”a proper belonging of the male only”.[304] Enkönsmodellen knyter aktivitet/”att ha” och avskiljbarhet till maskulinitet, vilken också antas rymma en feminin genusidentitet. Femininiteten rymmer dock inte det maskulina, den länkas istället till ”gender”, till ”att vara”/passivitet och icke avskiljbarhet. Kroon visar dock att det finns fall som inte låter sig infogas i denna matris: Att som female-to-male transgenderperson bli penetrerad ”som kvinna”.[305] Med utgångspunkt i Kroons iakktagelser tolkar jag ”att penetreras som kvinna” som en starkt symbolladdad handling i relation till dessa ojämlika könsskapande processer. *Prostitutionsakten* – som idealtypisk inrymmer (möjligheten/rätten, mot betalning, till) penetration av den prostituerade kvinnan ”som kvinna” – kan därmed tolkas som del i ett institutionaliserat skapande av kön där maskulinitet associeras till aktivitet/”att ha” och kvinnlighet till passivitet/”att vara”, samt där det maskulina rymmer det kvinnliga, men inte vice versa.[306]

Enligt det sagda kan prostitution förstås som en *akt* och en *institution* med starka kopplingar till rådande könsnormer. Eller med andra ord, prostitution kan tolkas som en praktik som såväl hämtar näring och existens från denna könskulturella grammatik, som förstärker den. Prostitution förstått som ett feministiskt motståndsprojekt mot patriarkala könsnormer framstår ur detta perspektiv som ett mycket vanskligt företag, som lierar sig med starka och för kvinnor potentiellt dödliga normer. För lägger vi till det sagda Bergs och Eldéns tankar om den instabila ontologiska position som kvinnligheten ockuperar, med den status som ”fel” sorts kvinna ”horan” har och de övergrepp som därmed får begås mot henne, märks att prostitution som kvinnlig motståndsstrategi framstår som ett mycket farligt projekt.[307]

Horabegreppet kan också ses i ljuset av Patemans syn på kvinnors plats i relation till den civila sfären. Denna position konstitueras, inte av en exklu-

[303] Lundgren 2000 s. 42.
[304] Kroon 2007 s. 175.
[305] Ibid s. 175.
[306] Det innebär inte att penetration måste ha, eller ”har”, denna innebörd, dock att den omgärdas av starka kulturella föreställningar om en sådan mening.
[307] Berg 1999. Elden 2001 s. 120, 123. Se också Jeffner 1997 s. 227ff, liksom Jo Doezema; Choice in Prostitution. I Marjut Jyrkinen (red); *Conference Book: Changing Faces of Prostitution,* Helsinki 3 - 5 May, 1995. Helsinki. (Unioni, The League of Finnish Feminists) 1995 för en diskussion, om än ur olika perspektiv, om ”horans” betydelse för kvinnors bristande rättigheter.

sion, utan av en *inklusion men utan tillhörande subjektsposition*. Det sistnämnda vill jag relatera till den tidigare förda diskussionen om synen på ”horan” som en empirisk gestalt, en ”dålig kvinna” (delvis) exkluderad ur kvinnlighetskonstruktionen (d.v.s. tanken om en normativ femininitet, femininitet tänkt i termer av *hierarkier*), respektive horan som ett disciplinerande tolkningsraster, dvs. en analytisk gestalt inkluderad i kvinnlighetskonstruktionen (d.v.s. splittrad kvinnlighet, en kvinnlighet tänkt i termer av *splittring*). I det förra fallet är horan främst en konkret angelägenhet för de kvinnor som (exempelvis) ur ett klass- och etnicitetsperspektiv inte kvalificerar sig som respektabla nog. I det senare betraktas splittringen som analytisk, och som gående genom alla kvinnor, hela tiden, aktualiserad i olika situationer och i relation till olika empiriska omständigheter. I detta perspektiv är horan en konkret, personlig angelägenhet för alla kvinnor, och ett tolkningsraster som alla kvinnor möter så snart omgivningen (kvinnor eller män) väljer att lägga det på dem.

Jag övergår nu till att diskutera olika feministiska förståelser av prostitution så som de förts fram av forskare, debattörer och aktivister under de senaste dekadernas debatt.

Del II Diskurser om prostitution

Kapitel 4. Konkurrerande förståelser – tusen frågor

Prostitutionsfrågan präglas, som Jaggar påpekar, av att den berör grundläggande värderingsfrågor och att begrepp som (val)frihet, individ, jämlikhet och autonomi är under förhandling. Utmärkande för frågan är också att gängse politiska indelningar sprängs och arrangeras om i nya, många gånger oortodoxa, allianser. Inte minst på den europeiska arenan är detta tydligt, där konservativa och socialdemokrater i Tyskland gjorde gemensam sak för att genomdriva lagstiftning som legaliserar prostitution och bordellverksamhet, med stöd av socialdemokratiska och gröna kvinnoförbund.[308] Också Sverige såg en samling mellan blockens kvinnoförbund i prostitutionsfrågan.[309] Medan Sverige valde att som första land i världen ensidigt kriminalisera köp av sexuella tjänster[310] har bland annat Nederländerna, Tyskland och Belgien valt att sträva efter att normalisera prostitutionsmarknaden genom olika grader av legalisering och reglering av dess former och aktörer.[311] Norge ser å andra sidan ut att följa efter Sverige, efter år av offentligt debatterande i frågan.[312] Respektive land stöder sin lagstiftning och policy på konkurrerande skolor och politiska läger. Det är med andra ord djupa sprickor i förståelsen av prostitution, och därmed i synen på kön och sexualitet, som märks mellan

[308] Motion till riksdagen 2001/02:U308
[309] Svanström 2004. Dock framhåller Svanström att motsättningar finns, och att den svenska kriminaliseringen av sexköp främst ska ses som ett resultat av en utanför statsfeminismen agerande kvinnorörelse. Ibid 244. Se också Josefina Eriksson (kommande) angående betydelsen av liberala och centerpartistiska kvinnors agerande för en kundkriminalisering.
[310] Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster, som trädde i kraft 1 jan 1999. Lagen har sedan dess upphävts och dess enda paragraf, i något förändrad form, förts in under BrB 6 kap. § 11 (SFS 2005:90), Prop. 2004/05:45.
[311] Outshoorn 2004.
[312] Sydsvenska Dagbladet 22 april 2007.

länder som i många andra hänseenden kan betraktas som bärare av en gemensam värdegrund – eller som i vart fall förväntas vara det.[313]

Isbergshypotesen

De flesta aktörer i debatten argumenterar med stöd av feministisk teori och/eller queerteori, och kvinnors rättigheter ligger till grund för resonemangen oavsett ståndpunkt i konkreta (lagstiftnings)frågor. Filosofen Laurie Shrage drar paralleller mellan abort- och prostitutionsdebatten, och påpekar att kontroverserna om prostitution i likhet med abortdebatten i USA främst har varit en politisk konflikt mellan kvinnor.[314] Shrage menar att en orsak till den djupa splittring såväl abort- som prostitutionsfrågan skapat mellan olika delar av kvinnorörelsen hänger samman med att de adresserar djupgående kulturella och politiska konflikter rörande (bl.a) kön och sexualitet, frågor som inte fångas upp av traditionella politiska gränsdragningar.

Förutom att de frågor som debatten om prostitution rört placerat sig utanför den gängse politiska kartan pekar också Shrage på ytterligare problem; att flera av debattens underliggande huvudfrågor förblir oartikulerade. Shrage förespråkar därför sociologen Kristin Lukers ”isbergs-hypotes” som ett sätt att närma sig prostitutionsfältet, liksom Nancy Davies gjort beträffande abort.[315] Enligt isbergs-hypotesen misslyckas traditionella filosofiska förhållningssätt att visa hur situationella eller kulturella skillnader påverkar olika ställningstaganden som människor gör, eftersom de utgår från en på upplysningsfilosofins grunder baserad konstruktion och dekonstruktion av debattens positioner. Shrage menar, med stöd av isbergs-hypotesen, att vi istället bör

> ”take a more systematic approach to the archaeology of political and moral opinions. It challenges us to recover the moral understandings and descriptive vocabularies of multiple historical actors in the abortion dispute (…). This approach requires, in short, not simply philosophical reflection and imagination, but social and historical analysis.”[316]

[313] Fördraget om Europeiska unionen, C 321 E/1, The Charter of Fundamental Rights of the European Union, C 364/8. Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Se Heli Askola för en diskussion om hur den fria rörligheten, det vill säga värden baserade på marknadsekonomi och som genomsyrar EU, relaterar till prostitution. Askola 2007 kap. 3.
[314] Shrage 1994 s. 59.
[315] Shrage 1994 s. 58. Nancy Ann Davis; The Abortion Debate: The Search for a Common Ground, Part 1. *Ethics*, 103 1993 s 516-539.
[316] Laurie Shrage; 1999 s 58.

Liksom Shrage, och Davies i abortfrågan, menar jag att prostitutionsfrågan rymmer antaganden om stora existentiella frågor; om kropp, kön och sexualitet, människans valmöjligheter och rättigheter, ansvar och makt. Isbergshypotesen ligger dock närmare en psykoanalytiskt färgad tradition än jag finner fruktbar för mitt projekt. Därtill kan ett projekt som likt isbergshypotesen har ambitionen att omfamna etik, historia, moralfilosofi, sociologi och antropologi lätt bli just så universalistiskt anspråksfullt som den tanketradition det syftar till att ifrågasätta. Jag nöjer mig därför med att konstatera dess förtjänstfullhet som metafor för prostitutionsfrågans komplexitet, och som en påminnelse om de begränsningar som följer varje försök att strukturera detta fält. När jag närmar mig de konkurrerande förståelserna av prostitution och trafficking använder jag som ovan nämnts statsvetaren Carol Lee Bacchis metodologiska fråga; What's the problem? för att strukturera min analys.[317]

Hur ser fältet ut?

Inledningsvis, när jag nu diskuterar några centrala frågor omkring vilka oenighet råder rörande prostitution, vill jag framhålla de svårigheter jag erfarit i mina försök att strukturera fältet. Som jag tolkar dessa svårigheter härrör de delvis från förhållandet att striden delvis utspinner sig inom en kontext av rättsliga anspråk, dvs. anspråk på rättens skydd för de kvinnor och de intressen man anser kränkta under nuvarande prostitutionsregimer. Därmed har man, mer eller mindre entusiastiskt, placerat in sig i ett system med krav på koherens och med relationer upprättade enligt en viss systematik.[318] Då det juridiska systemet kan sägas vila på tanken om koherens i sin systematik, och då de sinsemellan konkurrerande förståelserna om prostitution som *våld*[319] respektive *arbete*[320] placerar fenomenet på olika, icke kommunicerande, platser i detta system, liksom att tanken om prostitution som en *akt* respektive en *institution* appellerar till olika funktioner hos rätten, kompliceras uppgiften att relatera dessa uppfattningar till varandra. Jag kallar detta för att debatten saknar *reciprocitet*. Därtill kommer att medan kvinnors rätt att ägna sig åt prostitution försvaras, är det få röster som ägnar sig åt att diskutera och

[317] Bacchi 2003.
[318] Eva-Maria Svensson; *Genus och rätt. En prosblematisering av föreställningen om rätten.* (Iustus förlag, Uppsala) 1997 s. 272.
[319] Se exempelvis Evelina Giobbe; Prostitution: Buying the Right to Rape, i Ann Wolpert Burgess (red); *Rape and Sexual Assault III. A Research Handbook*. New York, Garland Publishing 1991, Barry 1995, Dorchen Leidholt; Prostitution: A Violation of Womens Human Rights. *Cardozo Women's Law Journal* 1 1993, s 133-147, Farley 2004.
[320] Se exempelvis Wendy Chapkis; *Live Sex Acts. Women Performing Erotic Labour*. (Cassell, London) 1997. Kempadoo & Doezema 1998, Sullivan 1995, Nussbaum 1998.

försvara prostitution som institution.[321] Däremot angrips de som kritiserar prostitutionen som institution häftigt, medan epitetet pro-prostitution, som några ur den radikalfeministiska falangen använder om sina meningsmotståndare, uppfattas som nedsättande, som ett sätt att placera sexarbetarfalangens åsikter i en politiskt belastad kontext kopplad till könskonservativ politik.[322] Jag kallar dessa karaktäristika (*prostitutionskritik ← kritik av prostitutionskritik*) för att debatten delvis präglas av *asymmetri*. Filosofen Leonore Kuo har myntat begreppet anti-abolitionister för att fånga denna position i debatten.[323] Jag finner begreppet illustrerande för de svårigheter som mött mig i försöken att få ett tydligt grepp om hur man från positionen ifråga ställer sig till de konkreta frågor som aktualiseras i relation till tanken om en normaliserad och i samhället integrerad sexidunstri, som exempelvis Andersson och Satz lyfter fram (se nedan).[324] Även om liknelsen verkar långsökt i detta skede av framställningen vill jag dra paralleller mellan det Kuo kallar den anti-abolutionsitiska hållningen och den idépolitiska strömning med rötter i USA som vuxit fram som en kritk mot liberalismen, inte minst John Rawls teorier, nämligen kommunitarismen.[325] Kommunitarismen företräder en mer konservativ men också en mer relativiserad världsbild än liberalismen, i opposition mot den abstrakta, univeraliserade individ som den liberala polistiska filosofin bygger på.[326] Läran växte fram ”närmast som en protest mot” de liberala teorierna.[327] Detta, påpekar Nicola Lacey, gör det svårt att klart urskilja dess egna innehåll. ”The delineation of a communitarian position is … notoriously difficult. This is both because of the variety of positions espoused by writers associated with communitarianism, and because of the fact that contemporary communitarianism has developed as a critique of certain features of influencial liberal political theories, rather than as a political doctrine of its own right.”[328] Lacey framhåller vidare vad hon menar är vissa likheter mellan feminism och kommunitarism och kopplar

[321] COYOTE, Call Off Your Old Tired Ethics, en USA-baserad sammanslutning för sexarbetare som grundades i slutet av 70-talet av den då i prostitution verksamma Margo St:James, utgör något av ett undantag liksom att spridda röster hörs som menar att prostitution ska ses som ett slags sexuell terapi som bringar värden till samhället.
[322] Melissa Ditmore & Marjan Wijers; The Negotiations on the UN Protocol on Trafficking in Persons. *Nemisis* 2003 s. 84.
[323] Leonore Kuo; *Prostitution Policy. Revolutionizing Practice through a Gendered Perspective.* (New York University Press, New York London) 2002 s 21.
[324] S. A. Anderson 2002 s. 748-780, Debra Satz; Markets in Women’s Labour. *Etics* 106 1995 s 63-85.
[325] John Rawls; A *Theory of Justice.* (Oxford University Press*,* London) 1971, John Rawls; *Political Liberalism*. (Columbia University Press, New York) 1993. För en utförlig diskussion om hur Rawls förhållit sig till kritiken från kommunitarismen, och hans modifiering av sina teorier från 1973 års *A Theory of Justice* till 1993 års *Political Liberalism*, se Will Kymlicka; *Contemporary Political Philosopy. An Introduction*. (Oxford University Press, Oxford) 2002.
[326] Joakim Nergelius (red); *Rättsfilosofi. Samhälle och moral genom tiderna*. Studentlitteratur 2005 s. 162, Kymlicka 2002 s. 220.
[327] Nergelius 2005 s 162.
[328] Lacey 1998 s 129.

även den senare strömningens uppgång inom amerikansk debatt till ett ökat intresse för pragmatismen.[329] Denna koppling är intressant i relation till debatten om prostitution och trafficking i relation till dem jag kallar normaliseringsförespråkarna, där jag kommer att hävda att det pragmatiska inslaget är framträdande i synen på sexualitet[330], liksom att ett kommunitaristiskt drag är närvarande exempelvis i tankar om sexarbetets sociala goda (se nedan).

Svårigheterna att hantera de djupa sprickorna inom fältet, med dess bristande asymmetri och avsaknad av reciprocitet som jag tolkar det, gör att jag innan jag själv ger mig i kast med att strukturera fältet väljer att presentera några andra modeller för hur detta kan göras. Nedan följer därför en genomgång av några arbeten som försökt ringa in fältet prostitution och hur frågan debatteras. Genomgången utgör ett axplock inom fältet och ska se som en illustration över svårigheterna för forskaren att hitta gemensamma begrepp som adresserar prostitutionsfrågan på ett sätt som fångar de problemställningar som fältets aktörer menar har väglett dem.

Normalisera prostitution eller få den att upphöra?

Juristen Sibyl Schwarzenbach talar om en konflikt inom diskursordningen mellan ”*liberal contractarians*” och en *feministiskt position av motståndare till prostitution*.[331] Den feministiska positionen (Carol Pateman, Laurie Shrage) motsätter sig enligt Schwarzenbach prostitution oavsett vilka reformer som görs, eftersom prostitution anses utgöra ett av de tydligaste uttrycken för mäns dominans över kvinnor.[332] Kontraktspositionen (Lars O. Ericsson) laborerar enligt Schwarzenbach med tanken om en ”sound prostitution”, dvs. möjligheten av en reformerad prostitution, där ojämlikheter och tvång, liksom barnprostitution, har utrotats.

Juristen Jane E. Larson talar om en historisk kontext där hon identifierar en *abolitionistisk position* som har motsatt sig prostitution, samt en *toleranspo-sition, som har accepterat prostitution.*[333] Med tiden, då diskussionen om prostitution skiftade från den moraliska till den rättsliga arenan och därmed från att vara en inrikesfråga till att hanteras på den växande arenan för internationell rätt, har toleranspositionen utvecklat sig till det Larson kallar en

[329] Ibid. 130.
[330] Jfr den pragmaitiske filosofen Richard Posners syn på våldtäkt som en form av stöld. Richard A. Posner; *Sex and Reason*. Harvard University Press 1992.
[331] Sibyl Schwarzenbach; Contractarians and Feminist Debate Prostitution. *New York University Review on Law and Social Change* Vol. 18 1991 s. 103-130.
[332] Ibid s. 106.
[333] Jane E. Larson; Prostitution, Labor, and Human Rights. *UC Davis Law Review*, vol 37, nr 3 2004 s. 673-700.

autonomiposition.[334] Inom denna argumenterar man för legalisering och legitimering av prostitution och använder ekonomiska argument snarare än analyser baserade på maktaspekter, säger Larson (denna förskjutning står, som jag tolkar Larson, i relation till förskjutningen mellan prostitution och trafficking som jag berör ovan). Relationen mellan sexarbete och annat arbete är vidare central för autonomipositionen.[335] Larsons ambition är att lösa upp knutarna i den ovan omtalade dikotomin arbete/tvång, och jag ska nedan återkomma till hennes text.

Juristen Alexandra Bongard Stremler utgår från olika skolbildningar inom feministisk rättsteori.[336] Hon identifierar en liberal, en marxistisk, en socialistisk och en radikal feministisk strömning. Dessa ställer hon mot traditionell rättsteori, särskilt de liberala/individualistiska respektive konservativa/moralistiska skolorna, och reflekterar över de gemensamheter hon menar finns mellan de traditionella respektive feministiska inriktningarna när det rör frågan om prostitution och hur vi bör ställa oss principiellt till fenomenet. Bongard Stremler utkristalliserar två grupper på sagda principplan: *feminister som motsätter sig prostitution* och *feminister som tillåter prostitution*, och hon identifierar möjliga beröringspunkter mellan den liberala/individualistiska idéströmningen och dem som accepterar prostitution, och mellan den konservativa/moralistiska strömningen och dem som inte gör det.[337]

Mary McIntoshs ingång till fältet är (den feministiska) synen på sexualitet.[338] Med stöd av Carol Vance menar McIntosh att feministers förhållningssätt till sex kan struktureras kring begreppen ”njutning” och ”fara”, eller ”sexual enthusiasm” respektive ”sexual danger”.[339] McIntosh, framhåller dock att det inte är entydigt var hur dessa läger ställer sig till prostitution. McIntosh skisserar en position där prostitution, genom ”farolinsen”, ses som att kvinnor åtminstone får betalt för att utnyttjas, medan andra kvinnor ”bara underkastar sig”. Dvs. en viss maktförskjutning inom ett djupt orättfärdigt system. Oftare landar detta perspektiv dock i att prostitution ses som essensen av allt som är fel med mansdominerad sexualitet. De sexuella entusiasterna kan å andra sidan framställa den prostituerade kvinnan som den ultimat frigjorda kvinnan, eller så kan de främja kvinnors fria sökande efter egna, autonoma och

[334] Ibid s. 674.
[335] Ibid s. 680.
[336] Alexandra Bonguard Stremler; Sex for Money and the Morning After: Listening to Women and the Feminist Voice in Prostitution Discourse. *University of Florida Journal of Law and Public Policy,* vol. 7 nr 1 1994.
[337] Ibid s. 196.
[338] Mary McIntosh; Feminist Debates on Prostitution. I Lisa Adkins & Vicki Merchant (red); *Sexualizing the Social. Power and the Organization of Sexuality*. British Sociological Association (BSA) Conference Service vol 47, (New York, Saint Martin’s) 1996.
[339] Ibid s. 195.

självdefinierade sexuella uttryck och då fördöma prostitution som en kapitulation inför mäns sexuella idéer, menar McIntosh.[340]

Sociologen Wendy Chapkis, som diskuterar kvinnor som utför ”erotiskt arbete”, utgår också hon i sin redogörelse för diskursordningen från olika feministiska perspektiv på sexualitet.[341] Hon identifierar två motstående synsätt; ett radikalfeministiskt som förordar prostitutionens abolition och en sexradikal feminism som försvarar prostitution. Radikalfeministerna delar Chapkis in i två undergrupper: En som är pro ”positiv” sex (Sheila Jeffreys, Kathleen Barry), och en som är anti sex (Catharine MacKinnon).[342] De som är pro ”positiv” sex ser sexualiteten som delad i ett ”positivt” uttryck relaterat till passionerad kärlek, och ett våldsamt uttryck av pornografisk objektifiering. De positiva aspekterna av sex är dock så undertryckta av patriarkala uttryck att den positiva delen av sexualiteten är mycket svårskönjbar. Antisexfalangen ser sexualiteten som allt igenom ett uttryck för manlig dominans och avvisar därför projektet att rehabilitera den liksom möjligheten att det skulle kunna komma något positivt ur dess uttryck. Inom det sexradikala lägret skiljer Chapkis på libertiner som intar positionen av extrem liberalism och för vilka den sexuella etiken inte måste baseras på formellt samtycke utan är en fråga om aktörens förmåga att hävda sina behov, och sexradikaler som förvisso ser sexualiteten som färgad av patriarkala uttryck och meningar men som också ser den som konstruerad, och därmed som möjlig att använda som ett medel för att förändra dessa meningar.[343]

Statsvetaren Barbara Sullivan skiljer mellan feminister som ser ett kontinuum mellan prostitution och förtryck i kvinnors ”vanliga” liv respektive dem som menar att prostitution utgör ett radikalt annat fenomen.[344] Historiskt har kvinnorörelsen betonat detta kontinuum menar Sullivan, och med tiden kom det att läggas till grund för ett stöd för sexarbetares rättigheter.[345] Efterhand formulerade feminister synsättet att prostitution på ett fundamentalt sätt skiljer sig från andra tjänster som säljs på den kapitalistiska marknaden, som en del i ett prostitutionskritiskt projekt, och feminismen har därmed kommit att hamna i opposition mot sexarbetande kvinnor, menar Sullivan.

---

[340] McIntosh menar vidare att frågan huruvida feminister är ”för” prostitution som essens eller ”mot” bär en absolut prägel, vars politiska konsekvenser för det fall man svarar ”mot” måste undersökas i relation till de kvinnor som verkar i prostitutionen. Frågan har också rests på andra håll i litteraturen huruvida man kan vara mot prostitution och inte samtidigt bidra till underordnandet av kvinnor i prostitutionen. Se Kari Kessler; Is a Feminist Stance in Support of Prostitution Possible? An Exploration of Current Trends. I *Sexualities,* vol 5 nr. 2 2002 s. 219-235, som menar att detta inte går.
[341] Chapkis 1997.
[342] Ibid s. 13, 17.
[343] Ibid s. 21, 26.
[344] Barbara Sullivan; Rethinking Prostitution. I B. Caine & R. Pringle (red); *Transitions: New Australian Feminisms*. (Allen & Unwin, Sydney) 1995 s 184-197.
[345] Ibid s. 186.

Sociologen Julia O'Connell Davidsson talar om en *feministisk abolutionistisk position* där prostitution ses som ett uttryck för mäns våld mot kvinnor och där man alltså strävar efter ett slut på all prostitution, och det hon kallar en *sexarbetarpostition*.[346] De senare arbetar för att göra prostitution accepterad och normaliserad av samhället, exempelvis med hjälp av antidiskrimineringslagar och arbetsrättsliga instrument, samt för att kriminalisera våld och tvång när det förekommer i prostitutionen. Det är sålunda inte förekomsten av en prostitutionshandel eller sexindustri som sådan som anses vara problematisk för kvinnors vidkommande enligt sexarbetarpositionen, utan de exploaterande förhållanden som där råder, exempelvis till följd av den kraftiga stigmatiseringen av prostituerade kvinnor.[347]

Juristen Annette Jolin menar att dagens feministiska debatt om prostitution, i kontrast till historiska epoker som debatterat prostitution som exempelvis korrupt sexualitet eller religiös degenerering, formulerar frågan som en fråga om medborgerliga rättigheter.[348] Hon ser två större grupper utkristallisera sig: De som betonar rätten till en fri sexualitet respektive de som betonar rätten att skyddas mot mäns sexuella exploatering. I den förra betraktar man den prostituerade kvinnan som arbetare och den senare som ett offer.[349]

Sociologen Elizabeth Bernstein relaterar sin indelning till 1990-talets feministiska litteratur om prostitution och organiserar sitt material i tre kategorier: a) en *radikalfeministisk position* som är kritiskt till prostitution, b) en *pro sexposition* som försvarar prostitution och en c) *kontextualiserad feministisk approach* till olika aspekter av sexarbete och sexindustrin.[350] Bernstein elaborerar inte den radikalfeministiska positionen vidare. Pro-sexpositionen delar Bernstein in i tre grupperingar; en som präglas av naivt kontraktstänkande (Camille Paglia) en präglad av "hip cynism", och en som har sina rötter i postmodern pragmatism (Judith Butlers kritik av Catherine MacKinnon).[351] Inom den kontextualiserade approachen placerar Bernstein feministiska teoretiker vars inställning till prostitution är att dess kulturella och historiska mening skiftar och att dessa meningar måste beaktas när vi ska bestämma vad, om något, som är problematiskt med att kvinnor säljer sexuella- istället för sekreterartjänster (Laurie Shrage, Debra Satz och Lynn Sharon Chanser).[352]

---

[346] Julia O'Connell Davidson; *Children in the Global Sex Trade.* Polity Press, Cambridge 2005.
[347] Ibid s. 70.
[348] Anette Jolin; On the Backs of Working Prostitutes: Feminist Theory and Prostitution Policy. I *Crime and Delinquency*, vol. 40 nr 1 1994 s. 69-83.
[349] Ibid s. 75.
[350] Bernstein 1999 s. 91-119.
[351] Ibid s. 97ff.
[352] Ibid s. 98.

Filosofen Leonore Kuo, vars övergripande fråga är vilken policy som borde utvecklas rörande prostituition, tar även hon utgångspunkt i synen på sexualitet.[353] Hon delar in fältet efter den debatt som rasade om porr och prostitution, och djupast sett sexualitet, i USA på 80-talet, kallad Sex Wars.[354] Hon identifierar fyra positioner (indelade i två grupperingar) som präglade debatten; radikalfeminister och en socialistisk feminism på ena sidan, och sexradikala och liberala feminister på den andra. Kuo fortsätter inte resonemanget om dessa diskurser i relation till prostitution men när hon utvecklar sin egen förståelse av prostitution laborerar hon med tre paradigm som hon ställer sig (varierande) kritisk till: Den rådande amerikanska uppfattningen, som representeras av Carol Patemans kritik och som Kuo beskriver som radikalfeminstisk, den sexradikala förståelsen, som hon beskriver som en vid samling idéer från uppfattningen att prostitution är ett arbete till att sexuella kontakter mellan barn och vuxna ska accepteras. Slutligen ringar hon in en falang hon kallar den brittiska feministiska socialistiska synen på prostitution, vilka står för en förståelse av prostitution som utflöde av fattigdom. Kuo myntar också, som nämns ovan, ”i brist på bättre uttryck”, begreppet *anti-abolutionister* för att beskriva en position hon sympatiserar med. Hon beskriver anti-abolutuionister som

> ”…women who feel prostitution is a legitimate option, believe that prostitution is not always more or as exploitative as other options to women, and, although they are aware of how abusive prostitution is for some women in the industry, feel that their own experiences and the quality of their lives as prostitutes is to be preferred over their alternative options.”[355]

Juristen Margret A. Baldwin, vars arbete jag ska återvända till längre fram, strukturerar fältet i relation till de tre feministiska strömningarna liberal feminism, socialistisk feminism och radikalfeminism.[356] Inom den *liberala feminismen* betonar man kvinnors autonomi och rätt till sexuella uttryck. Diskursen faller sönder i två delar: En ”stark” version som ser prostitution som stärkande för kvinnor, en arena där de kan vinna makt och kontroll respektive en ”svag” version.[357] Den svaga versionen framhåller inte prostitution som nödvändigtvis en praktik av sexuell frihet för kvinnor, utan strävar efter att verksamheten ska dekriminaliseras och för social acceptans av prostitution, eftersom man generellt motsätter sig statlig inblandning i kvinnors sexuella beteende. Inom diskursen separerar man prostitutionen ”i sig” från omständigheterna ”omkring” den.[358] De *socialistiska feministerna* ser prosti-

[353] Kuo 2002
[354] Ibid s. 138.
[355] Ibid s. 21.
[356] Baldwin 1992.
[357] Ibid s. 95.
[358] Ibid s. 98.

tution som arbete och alltså som en publik aktivitet av kommers och utbyte organiserad under kapitalismen. Man ser inte prostitution som en rättighet för kvinnor att utföra, men som ett nedvärderat arbete vars status och arbetskår ska uppvärderas.[359] Inom diskursen strävar man efter att placera kontrollen och ägandet över prostitutionen hos kvinnorna själva, som ett medel för ökad ekonomisk makt och bättre arbetsförhållanden. *Radikalfeministerna* söker separera, ”inte sexet från pengarna, utan köparen från den prostituerade kvinnan”. Mannen ses som ”dubbelt välsignad” i transaktionen, han är både ägaren och konsumenten, och transfereringen av pengar från honom till den prostituerade kvinnan bekräftar och uppmuntrar hans rätt att behandla henne efter sitt eget gottfinnande.[360] Centralt för prostitutionsakten är att parterna, om de är närvarande, inte är närvarande för varandra. Kvinnan kan därmed reduceras till kroppsdelar, separerade från hennes själv och från hennes egna upplevelser, vilket ger mannen en icke ömsesidig sexuell upplevelse som lägger grunden för honom att ställa ytterligare krav mot kvinnan och i förlängningen utöva våld i transaktionen.

Också filosofen Alison Jaggar gör en indelning i tre grupper; en liberal, en marxistisk och en radikal feministisk förståelse.[361] Jaggar lyfter fram den *liberala* synen på kontraktet som centralt för mänskliga relationer/transaktioner, men också spänningen inom liberalismen rörande vilka kontrakt som kan göras gällande – dvs. diskussionen om möjligheten att ingå kontrakt om att ge upp sin frihet (slaveri) och denna frågas relevans för prostitutionskontraktet.[362] Spänningen relaterar delvis till avsaknaden av en normativ teori om sexualitet inom liberalismen, i sin tur sprungen ur synen på sexualiteten som en fråga för individen och därmed hörande till den privata arenan. Vidare pekar Jaggar på att den liberala uppfattningen om samtycke kritiserats för att vara mycket svag, vilket blir problematiskt i en teori som ställer samtycket centralt för sin förståelse av prostitution. Den *marxistiska feminismen* ser prostitution som inkluderande inte bara försäljandet av sexuella tjänster, utan inkluderar även äktenskapet. Enligt Jaggar såg Marx alla former av lönearbete som prostitution.[363] Dessvärre, säger Jaggar, är även den marxistiska sexualitetsteorin underutvecklad, och genom att placera prostitution och lönearbete i samma fack blir könsaspekten av frågan underbetonad, till förmån för en ekonomiskt orienterad alienationsteori. Radikalfeminismen ser prostitution som den arketypiska relationen mellan kvinnor och män, där så gott som alla möten mellan könen bär denna ojämlika prägel. Förutom ett hat och förakt som riktas mot kvinnor i prostitutionen ses

[359] Ibid s. 103.
[360] Ibid s. 110.
[361] Jaggar 1994.
[362] Ibid s. 103.
[363] Ibid s. 105.

vidare prostitution som ett sätt att kontrollera även kvinnor som inte definieras som prostituerade Jaggar.[364]

Ett tu- eller tredelat fält?

I framställningarna ovan framgår att en modell för att beskriva diskursordningen om prostitution är att låta det diskursiva fältet falla sönder i två motstående delar: en strömning som vill abolish, få en ände på, prostitution, och en som (med olika grad av entusiasm) accepterar existensen av prostitution. I de valda exemplen används olika beteckningar för att ringa in dessa ställningstaganden: Den ena sidan kallas abolitionister, radikalfeminister, de som motsätter sig/är motståndare till prostitution. Den andra delen av det diskursiva fältet kallas de som tolererar/tillåter prostitution, autonomipositionen, liberala kontraktsrättare, sexradikaler, pro-sexfeminister och sexarbetarrättsrörelsen. Vi skymtar också inom denna modell en tredje hållning, knappast tydlig nog att utgöra en egen diskurs, den kontextualiserade feministiska hållningen, med Bernsteins begrepp. Hur man ställer sig till prostitution inom denna diskurs är inte givet enligt Bernstein, utan handlar snarast om att tillnärmelsesättet inte är låst i något av de sedan länge existerande radikal- respektive sexliberala feministiska ståndpunkterna.

Tudelat fält – abolish eller acceptera prostituition

Diskurs A	*Diskurs B*
abolutionister	tolererar prostitution
motståndare till prostitution	autonomiposition
radikalfeminister	liberala kontraktsrättare
	sexradikaler
	pro-sexfeminister
	Sexarbetarrättsrörelsen
	liberalfeminister

(Diskurs C)
Kontextualiserad approach.

Ett annat sätt att organisera fältet på är att gå efter politiska linjer, dvs. att inte låta frågan om huruvida prostitution är acceptabelt eller inte strukturera indelningen utan låta olika mer generella förståelser av prostitution vägleda indel-

[364] Ibid s. 107.

ningen. Då märks en liberal, en marxistisk/socialistisk samt en radikal feministisk hållning till prostitution.

Tredelat fält – hur förstår man prostitution?

Liberalfeminister	socialistisk/marxistisk feminism	radikalfeminism

Fogar man frågan om policy till indelningen ovan, dvs. huruvida prostitution bör bekämpas eller ej (på kort eller längre sikt), syns att allianser skapas över gängse politiska läger. Det är nämligen långt ifrån entydigt att liberala feminister ansluter sig till linjen som vill normalisera prostitution. De socialistiska/marxistiska feministerna lierar sig å sin sida emellanåt med den sexliberala hållningen i denna fråga genom gemensamma krav på rättigheter för prostituerade kvinnor som sexarbetare och deras önskan om att dekriminalisera prostitutionsmarknaden. Som synes kan allianser skapas över gängse politiska gränser i frågan.

Lagstiftning/policy i fokus

Innan jag går vidare och utvecklar min egen förståelse av prostitutionsfältets positioner vill jag dröja vid diskussionen om hur prostitution kan hanteras rättsligt. När jag nedan beskriver synen på policy rörande prostitution lyfter jag fram hur själva strukturering av olika positioner är en del av den kamp om tolkningsföreträde som utspelar sig på prostitutionsfältet. Jag situerar mig själv i den tolkningskamp som pågår under det att framställningen framskrider.

Statsvetaren Joyce Outshoorn gör i boken The Politics of Prostitution en grov indelning i tre grupper av lagstiftningsapproacher rörande prostitution, approacher som sedan elaboreras med hänsyn till ett antal nationella europeiska kontexter: Outshoorn talar om abolutionism, prohibitionism och reglering.[365] Med *abolutionism* avser Outshoorn positionen att all prostitution ska bekämpas och sanktioner riktas mot parterna i prostitutionen – köparen och/eller tredje man – dock inte den prostituerade kvinnan. Med *prohibitionism* avser hon inställningen att prostitution ska vara illegal och att samtliga inblandade, inklusive kvinnan, ska vara straffansvariga. *Reglering* använder hon som en övergripande term som markerar statlig tolerans och inblandning i prostitutionen, en inblandning som dock kan innehålla olika grad av kontroll över den prostituerade kvinnan: Krav på licensiering av kvinnors prosti-

[365] Outshoorn 2004 s. 8.

tutionsverksamhet, arbetstillstånd, tillstånd för bordeller, hälsokontroller av kvinnor och toleranszoner är exempel på dylik kontroll.[366]

Under tillkomstprocessen av FN:s traffickingprotokoll formulerades en approach till prostitutionslagstiftning som kan kallas ett *dekriminaliseringsparadigm* (se nedan), där fokus läggs på att staterna bör avskaffa kriminaliseringen av prostitutionshandelns alla parter, och stärka de prostituerade kvinnornas rättigheter genom exempelvis antidiskrimineringslagar. Detta skulle enligt Outshoorns typologi falla under regleringsapproachen.

Frågan om huruvida termen *reglering*, med dess negativa konnotationer till kontroll av prostituerade kvinnor och de övergrepp som historiskt har följt på dylika regimer, eller *dekriminalisering*, med denna terms koppling till (parts)autonomi och rättighetsskydd, ska få beskriva den inställning man har till lagstiftning om prostitution saknar förstås inte politisk innebörd och laddning. Ur juridiskt och samhällspolitiskt hänseende är det dock svårt att tänka sig en prostitutionsmarknad där inga regleringar finns, vilket Outshoorns indelning antyder. Det kan därför finnas fog att sortera dekriminaliseringsapproachen under regleringsparadigmet, enär den dekriminaliserade prostitutionsmarknaden torde behöva regleras av staten i någon mån – om än att utsträckningen av en sådan reglering kan göras till föremål för diskussion. Inte minst kan regleringsaspekten av en dekriminalisering vara viktigt att lyfta då statligt administrerade bestämmanden av kvinnor som ”prostituerade” historiskt har tenderat att försätta dessa kvinnor i starkt underordnade positioner.[367]

Å andra sidan är det givetvis *möjligt* att förorda en politisk approach där inga regleringar av prostitutionsmarknaden förordas, i ett slags anarkistisk anda. Juristen Jane E. Larson pekar på att det hon kallar autonomipositionen skiljer sig åt på nationell och internationell nivå.[368] På nationell nivå framför autonomipositionens företrädare krav på total avreglering av prostitutionsmarknaden (COYOTE, Call Of Your Old Tired Ethics, en amerikansk sammanslutning grundad på 80-talet av kvinnor som driver sexarbetarintressen) medan autonomiförespråkarna är mer moderata på den internationella arenan och förordar en reglering av prostitution enligt regler som gäller för andra legitima branscher, enligt Larson.[369]

---

[366] Ibid s. 8.
[367] Walkowitz 1982. Se också Anette Brunovskis; Hjemme best? Situasjonen for hjemvendte ofre for menneskehandel på Balkan og i Øst-Europa, i *Tidsskrift for kjönnsforskning*, nr 1 2007 angående problematiken i hjälpinsatser för kvinnor som handlats med för sexuell exploatering.
[368] Jane E. Larson; Prostitution, Labor, and Human Rights. *UC Davis Law Review*, vol 37, nr 3 2004 s 682.
[369] Ibid.

Trots Larsons påpekande lägger dock de som förordar en dekriminaliseringsapproach i litteraturen fokus på att kriminaliseringen av prostitutionens alla parter ska avlägsnas, och inte på vilka regleringar de vill se, varför det är svårt att veta vilken grad av statlig inblandning i prostitution man tolererar. Att sexhandeln – en arena som tidigare i hög utsträckning stått utanför samhällets kontroll såväl rörande de kriminella gärningar som där begås som de pengar som där omsatts – har vuxit på ett sådant sätt att den nu tilldragit sig lagstiftarens intresse innebär dock att de strategier som är möjliga för samhället att inta gentemot prostitutionen har begränsats; den tvetydiga toleransens dagar är sannolikt över.[370] Konkret innebär det att en position som förespråkar fullständig dekriminalisering inte framstår som realistisk, åtminstone inte ur ett regionalt, d.v.s. europarättsligt perspektiv. Inom en union byggd bland annat på marknadens principer låter det sig inte göras att undanta en stor och starkt penninggenererande verksamhet från det ekonomiska och juridiska regelsystemet. Då arbetsrättsliga instrument generellt förordas inom dekriminaliseringsdiskursen antyder också detta att ett regleringsparadigm finns i bakgrunden.

För att ytterligare illustrera hur strukturingen av lagstiftningsfältet uttrycker och genererar möjliga ståndpunkter i prostitutionsfrågan ska vi göra ett kort stopp på global respektive regional nivå för att se hur klassifikationsfrågan kan hanteras.

FN:s speciella rapportör

FN:s första speciella rapportör om våld mot kvinnor, Radhinka Coomarswamy, formulerade i sin rapport från 1997 om våld mot kvinnor i samhället, de olika positionerna inom prostitutionsfältet med fokus på lagstiftning. Coomarswamy menar att positionerna inom fältet kan formuleras som prohi-

[370] O'Connell Davidson påpekar att staternas implementering av de nationella lagarna om prostitution varierar liksom att den nivå av detaljering som respektive lands lagstiftning har skiftar avsevärt. Efter Palermoprotokollets antagande och den intensifierade kampen mot trafficking har sannolikt behovet av att stämma av nationella lagar om prostitution ökat. Så tycks fallet vara inom EU. O'Connell Davidson 2005 s 28. Se också Jill E.B. Coster Van Voorhouts genomgång rörande tillämpningen av lagstiftning baserad på EU:s rambeslut rörande människohandel i tre av EU:s medlemsländer. Coster Van Voorhout menar att denna skiljer sig åt såväl vad avser hur termer definieras, hur rekvisit tolkas och hur bevisvärdering sker, liksom i straffmätning. Jill E.B. Coster Van Voorhouts; Human trafficking for labour exploitation: Interpreting the crime. *Utrecht Law Review* vol 3 nr 2 2007 s. 44-69.

bism (förbudslinjen), abolutionister, regulationism och en dekriminaliseringsapproach.[371]

Förbudslinjen betecknar hon som uppfattningen att lagstiftaren ska kriminalisera samtliga involverade parter i prostitutionen, inklusive kvinnan.

Abolutionister, menar Coomarswamy, söker upphäva reglering av prostitutionsverksamheten för att istället kriminalisera tredje part, dvs. hallickar och hyresvärdar. Det långsiktiga målet för den abolutionistiska positionen är att all prostitution ska upphöra och, säger hon, eftersom man inom denna position identifierat kvinnan som ett offer är en del av strategin att dekriminalisera hennes verksamhet.

Regulationism karaktäriserar Coomarswamy som det dominerande perspektivet i västvärlden fram till sent 1800-tal, där man accepterar prostitution som ett nödvändigt ont och försöker reglera dess former med hjälp av lagstiftning. Statliga bordeller, registrering av prostituerade och regler kring hälsokontroller för kvinnorna är exempel på denna approach.

Slutligen betecknar Coomarswamy ett paradigm som *dekriminaliseringsparadigmet*. Detta strävar efter att dekriminalisera prostitution och exploatering av prostitution av tredje part, såsom hallickar och hyresvärdar. Inom dekriminaliseringsparadigmet, säger Coomarswamy, fokuserar man inte på prostitutionshandelns parter, utan på våldet och utnyttjandet i de fall sådant förekommer. Här söker man använda arbetsrättsliga instrument för att adressera arbetsförhållanden och rättigheter som bör tillkomma kvinnor i prostitutionen. Det långsiktiga målet kan vara två inom denna falang, enligt Coomarswamy. Antingen att genom dekriminalisering kortsiktigt förbättra för kvinnor i prostitution för att på lång sikt få bort verksamheten, eller att på lång sikt göra prostitution till ett accepterat yrke.

Rapportörens förändrade inställning

I sin rapport från 2000, *Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective*, gör Coomarswamys en något annorlunda indelning av de inom fältet stridande paradigmen. Förskjutningen kan beskrivas som att det abolutionistiska perspektivet förts in under kriminaliseringsparadigmet, medan dekriminaliseringsparadigmet delats upp i två olika approacher beroende på om genusmedvetna övervägande rörande sexarbetares mänskliga rättigheter motiverar ställningstagandet eller ej.

[371] Prohibitionsim, abolutionism, regulationism och decriminalization E/CN.4/1997/47, kap V, B.

De fyra dominerande rättsliga paradigmen beskriver hon som kriminalisering, decriminalization, legalization/regulation och decriminalization combined with a human rights perspective.[372] *Kriminaliseringsparadigmet* tar sig två uttryck, säger Coomarswamy: Förbud samt tolerans. Båda perspektiven betraktar sexarbete som ett socialt ont som bör underkastas lagstiftningsåtgärder. Toleransperspektivet, säger Coomarswamy, ser sexarbete som ett nödvändigt ont men tiger i allmänhet om huruvida prostitution som sådan är legal. ”Likewise, it refrains from specifically targeting the sex worker”.[373] Förbudslinjen inom kriminaliseringsparadigmet vill däremot få ett slut på prostiutution genom att kriminalisera alla aktörer i prostiututionshandeln, inklusive kvinnorna. Det andra rättsliga approachen till prostitution som Coomarswamy identifierar i denna senare rapport kallar hon *dekriminalisering*. Här ses prostitution som ett personligt val och sålunda en privat fråga mellan två samtyckande vuxna individer, och, säger hon, man vill därför inte inom paradigmet applicera lagstiftning på relationerna mellan hallickar och prostituerade, köpare eller hyrsevärdar. Man vill enbart agera med lagstiftning mot icke frivillig verksamhet. Nästa approach i hennes fyrdelade typologi definierar hon som ett *legaliseringsparadigm*. Här vill man reglera prostitution, exempelvis införa zoner där den tolereras, licensiera bordeller och (möjligen) införa hälsokontroller för kvinnorna.[374] Slutligen identifierar Coomarswamy ett perspektiv hon kallar *dekriminalisering med ett människorättsperspektiv*. Inom paradigmet betonar man vikten av att tillvarata sexarbetares legala rättigheter, och säger hon:

> ”Thus, it calls for decriminalization of prostitution and related acts, and the application of existing human rights and labour rights to sex workers and sex work.”[375]

Mellan 1997 års rapport och år 2000 har Palermoprotokollet antagits, med FN-historiens dittills största samling påtryckargrupper samlade. I sin rapport från 2000, *Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective*, har också rapportören ”utvecklat” (”evolved”) sin inställning till prostitution från att tidigare inte ha velat ta ställning i frågan om somliga former av prostitution ska ses som frivilliga och därför accepteras av världssamfundet som ett arbete, till att vara övertygad om att det behövs en strategi som erkänner kvinnors val att arbeta i sexindustrin, men som skyddar deras mänskliga rättigheter och förbjuder diskriminering av dem.[376] Coomarswa-

[372] E/CN.4/2000/68 § 21.
[373] E/CN.4/2000/68 § 21.
[374] Legaliseringsperspektivet motsvarar den position som vill reglera prostitution i den först gjorda typologin.
[375] E/CN.4/2000/68 § 21.
[376] E/CN.4/1997/47/Add.1 *Report on the mission of the Special Rapporteur to Poland on the issue of trafficking and forced prostitution*, § 76 samt E7CN.4/2000/68 *Integration of the*

mys position i 2000-års rapport uttrycker därmed det i hennes typologi nytillkomna perspektivet ”dekriminalisering med ett människorättsperspektiv”. Detta perspektiv står i den internationella traffickingdebatten i stark opposition till det O’Connell Davidsson kallar det feministiska abolutionistiska perspektivet – ett perspektiv som samtidigt har försvunnit ur Coomarswamys typologi, dvs. subsumerats under ett kriminaliseringsparadigm.

Transcrime – fyra legislativa paradigm

I en rapport beställd av EU-parlamentet från 2005 rörande effekterna av olika prostitutions-lagstiftningar, gör forskare vid Transcrime, Joint Research Centre of Transnational Crime, också de en indelning av de olika legislativa förhållningssätten i fyra grupper: Abolutionism, new abolutionism, prohibitionism och regulationism.[377]

Som *abolutionistiska* räknar man stater där inom- och utomhusprostitution inte är förbjuden. Den abolutionistiska staten accepterar existensen av prostitution och ingriper inte i verksamheten när parterna är vuxna. Tredjemans verksamhet – att profitera från annans prostitution – är dock straffbar.[378] Till de *nya abolutionisterna* räknar Transcrimes rapport stater där inom- och utomhusprostitution inte är förbjuden, men där staten kriminaliserat förekomsten av bordeller.[379] *Prohibitionister* (förbudslinjen) är de stater som förbjuder inom- och utomhusprostitution. Parterna involverade i prostitutionen kan fällas till ansvar, inklusive kunderna i vissa fall.[380] *Regluationism* råder i en stat om inom- och utomhusprostitution är reglerad av staten och sålunda accepterad om den fortgår inom dessa regelverks ramar. Kvinnor verksamma i prostitution måste ofta registrera sig hos lokala myndigheter

Human Rights of Women and the Gender Perspective, Violence Against Women, § 5-9, “The evolution of the Special Rapporteur’s position on trafficking”, samt § 22.

[377] A. Di Nicola. m.fl; *Study on National Legislation on Prostitution and the Trafficking in Women and Children.* Transcrime, Università Degli Stui Di Trento/Università Cattolica Del Sacro Cuore, 2006 s. viii.

[378] Detta måste betecknas som en ny definition av abolutionism; den karaktäriseras historiskt av ett motstånd mot prostitution – to abolish prostitution – vilket brist på lagstiftning i frågan inte kan sägas vara ett uttryck för. Den begreppsliga omorienteringen kan vara en slump men sammanfaller med att begreppet slutat användas om exempelvis den svenska positionen, som istället kallas prohibitionistisk. Se vidare texten. Till abolutionisterna räknar rapporten Tjeckien, Polen, Portugal, Slovakien, Slovenien och Spanien. A. Di Nicola, A. m.fl; *Study on National Legislation on Prostitution and the Trafficking in Women and Children*, Di Nicola m.fl. 2006 s. viii.

[379] Dessa stater är Belgien, Cypern, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Italien och Luxemburg.

[380] Irland, Litauen, Malta och Sverige.

och kan i vissa fall underkastas medicinsk kontroll.[381] Sammanställer man de olika beskrivningarna ser de ut som följer:

FN:s rapportör

1997	2000
a) prohibitionism	a) kriminalisering (förbud/tolerans)
b) abolitionism	-- ^ --
c) regulationism	b) dekriminalisering
d) dekriminalisering	c) legalisering/regulering
	d) dekriminalisering med ett M.R.-perspektiv

Transcrime 2005

a) abolutionism (Tjeckien, Polen, Portugal, Slovakien, Slovenien och Spanien)
b) new abolutionism (Belgien, Cypern, Dk, Estl, Finl, Frankr, Italien, Luxemb)
c) prohibitionism (Irland, Litauen, Malta och Sverige)
d) regulationism (Österrike, Tyskland, Grekland, Ungern, Lettl, Nederl, Storbrit)

Den svenska lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster kan sägas ha en tydlig abolutionistisk prägel. Lagen trädde i kraft 1998, mitt under debatten på den internationella arenan om hur prostitution borde hanteras på lokal, regional och global nivå. Med tanke på den unika position den svenska sexköpslagstiftningen har i världen, liksom dess starka teoretiska kopplingar till den position som kallas den abolutionistiska vilken i sin tur har influerat det idépolitiska fältet under de senaste hundra årens prostitutionsdebatt kan man undra varför varken Transcrime eller Coomarswamy elaborerar beskrivningarna av det legislativa fältet så att den abolutionistiska positionen synliggörs. Tvärt om omdefinierar transcrimerapporten innehållet, medan Coomarswamy avskaffar epitetet och skapar en vidgad kategori under rubriken kriminalisering. Den speciella rapportörens och Transcrimes indelningar illustrerar hur prostitutionsfrågan ständigt kräver val av termer och systematik för dess framställning, med konsekvenser för hur frågan framställs. I dessa val kan olika aspekter såväl lyftas fram som döljas.

[381] Österrike, Tyskland, Grekland, Ungern, Lettland, Nederländerna, Storbritannien.

Sammanfattning

Ovan har jag presenterat tre olika modeller för att strukturera diskursordningen om prostitution, med utgångspunkt i a) frågan om ifall prostitution bör bekämpas eller accepteras, b) (tre) feministiska teoretiska inriktningars inställning till prostitution (liberal, socialistisk och radikalfeministisk) och c) frågan om vilken väg lagstiftaren ska välja i relation till prostitutionsmarknaden. Den indelning av presentationen jag gjort ovan motsvarar grovt en strukturering av fältet efter hur man i) vilka målsättningar har man med åtgärderna, dvs. är målet att prostitutionen ska upphöra eller vill man integrera den i samhället och reformera/normalisera den? ii) hur man ser på fenomenet prostitution, dvs. ser man den exempelvis som en könsmaktfråga, en arbetsfråga, en fråga om frihet eller sexualitet, och iii) vilka strategier man vill möta fenomenet med, vill man kriminalisera (någon av) parterna eller möta den med sociala stödåtgärder. Här spelar frågan ifall man vill betona en skydds- eller en frihetsaspekt av rätten in, vilket jag ska återkomma till nedan.

Kapitel 5. Prostitution, mitt försök till strukturering av fältet

Jag ser prostitutionsfältet som strukturerat av politiska/sexualteoretiska positioneringar, så som sexradikalism, liberal- eller radikalfeminism. Dessa positioner kan organiseras i relation till en övergripande fråga om inställningen till prostitution: Bör den accepteras och normaliseras av samhället, eller bör den motarbetas och sålunda inte tillåtas flyta in som en normaliserad del av samhället? Härmed ställer jag *prostitutionen i centrum* för min strukturering av fältet. [382] Fältet sönderfaller då i två delar: En som vill få bort prostitutionen och en som vill skapa en ”sound” prostitution. Eller med andra ord, huruvida man menar att prostitution är en acceptabel verksamhet som bör normaliseras, eller om man menar att prostitution bör motarbetas och inte ingå i ett samhälle som normaliserad aktivitet.[383] Ett tudelat fält med andra ord. Dessa positioner kan kallas en *normaliseringsposition* respektive en *abolutionistisk position.*

Jag tänker mig vidare att när fältet delats in i två delar, sönderfaller dessa i två respektive tre ytterligare delar som relaterar till hur man förstår prostitution i relation till begrepp som arbete, tvång, kön och autonomi, exempelvis. Under den falang som vill få prostitution att upphöra, den abolitionistiska, sorterar jag två grupperingar – vilka dock befinner sig på en glidande skala: Den radikalfeministiska och den kontextualiserade approachen. Den radikalfeministiska approachen kännetecknas av att den tolkar prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor, liksom institutionen prostitution som såväl skapad av som genererande dikotoma och hierarkiserande könsnormer (Sheila Jeffreys, Catharine MacKinnon, Evelina Giobbe, exempelvis) Den kontextualiserande approachen är kritisk till prostitution som institution, men försiktigare vad gäller synen på all prostitution som en form av våld (Laurie Shrage, Debra Satz, Scott A. Anderson, Julia O’Connell Davidson).

---

[382] Detta perspektivval framtvingar, enligt Bacchis uppmaning att söka förståelser och antagande bakom problemrepresentationer, ett ställningstagande i termer av ”för” eller ett ”mot” prostitution, vilket några inom den diskurs jag nedan kommer att kalla ”normaliseringsdiskursen” motsätter sig. Se exempelvis Wijers & Ditmore 2003 s. 84. Jag ser det dock som en viktig poäng, och det är en av drivkrafterna för detta kunskapssökande projekt, att försöka förstå prostitutionens plats/roll i de diskurser som intervenerar i frågan politiskt, varför valet att ställa prostitutionen i analytiskt centrum är ett centralt metodologiskt/analytiskt val.

[383] Det vill säga, de olika ställningstagandena i debatten tolkar jag som ”antingen/eller”. Detta på gundval av förhållanden i den moderna, liberala, kapitalistiska nationalstaten där ekonomisk verksamhet inte kan lämnas utanför ett samhällets institutioner utan på ett eller annat sätt måste finna sin väg in i dessa ifall verksamheten samtidigt ska förlänas status av att vara ”normaliserad”. Att dekriminalisera prostitution utan att integrera den i samhället ser jag därför som ohållbart över tid, idag. Jfr dock Italien som har en liknande lagstiftning. Se Askola 2007 s. 49.

Abolutionistisk position (prostitution är inte önskvärt)

Radikalfeministisk approach	*Kontextualiserad approach*
Prostitution som våld/institutionen p.	Institutionen prostitution

De som vill skapa en normaliserad, ”sound” prostitution kan delas in i tre grupperingar, också de befinnande sig på en glidande skala. I ena kanten återfinner vi a) liberala feminister för vilka prostitution i och för sig kan vara ett socialt ont, eller i alla fall inte en praktik som man ser som i sig intressant eller normöverskridande för kvinnor, men där kvinnors rätt till autonomi i form av självbestämmande kräver att de ges rätten att ingå prostitutionsavtal. Vidare hittar vi här b) det jag kallar för sexarbetarpositionen. Här argumenteras för att prostitution ska ses som ett arbete, och att kvinnor ska ges rätten att sluta prostitutionsavtal. Autonomitanken från den liberala feminismen är central, men man betonar också arbetarens rättigheter och behovet av en gemensam definition av sexarbetet för att tillförsäkra dem som arbetar ett sådant skydd. Dvs. en kollektivistisk och i socialistisk tradition grundad förståelse. Ytterligare ett drag inom denna diskurs är att man tenderar att mena att prostitution är en verksamhet av normbrytande karaktär, givet de sexualnormer som råder i samhället. Därmed får prostitution en mer positiv laddning hos sexarbetarfalangen än hos de klassiska liberala feministerna (Wendy Chapkis, Shannon Bell, Priscilla Alexander). Ytterligare en position är c) den sexradikala approachen. Här argumenterar man för det positiva i prostitution, eller sexarbete som man också här kallar det. Rätten att fritt välja och utöva sina erotiska preferenser är central, och prostitution ska därför ses som uttryck för ett personligt val som måste respekteras (Pat Califa, Margo S:t James, Gayle Rubin).

Normaliseringsposition (prostitution bör normaliseras)

Liberal feminism	*Sexliberal/sexarbetar*	*Sexradikal*
rättigheter prostition som akt	sexarbete/rättigheter/normbrott prostition som akt	sexarb/rättigheter/identitet prostition som akt

En superdiskurs?

Som nämnts talar Baldwin och Jaggar (från början av 90-talet) om en liberal, en socialistisk och en radikal-feministiskt färgad syn på prostitution som nycklar till en strukturering av prostitutionsfrågan. Dessa idéströmningar har starkt influerat tänkandet om prostitution. Inte minst har de genererat analyser av för ämnet centrala begrepp, som *arbete*, *rättigheter* och *våld*.[384] Som idépolitiska navigationspunkter har de därför betydelse för möjligheterna att förstå debatten, en debatt som har genomgått intressanta förändringar sedan Jaggars och Baldwins taxonomier.[385] Relaterar jag därför diskursordningen om prostitution till dess kopplingar till klassisk feministisk politisk teori, kan kartan enligt ovan ritas om något. Det går då att reducera antalet diskurser under diskursordningen om normalisering till en, som jag kallar den, *superdiskurs*. För betraktar man prostitutionsdebatten utifrån de klassiska feministiska teorierna märks att centrala element från respektive feministisk strömning har inkorporerats under en och samma diskurs – sexarbetardiskursen. Detta skeende har ägt rum samtidigt som den socialistiska förståelsen har tappat mark. Den socialistiska förståelse av prostitution som arbete – vilket likt andra arbeten alienerar arbetaren – har flutit in under en liberal diskurs och dess tal om sexarbetaren. Här reses kollektivistiska krav på fackföreningar, dock *utan* socialistiskt tankegods om den skadliga alienationsprocessen i allt lönearbete, och utan den ursprungliga feministiska socialistiska visionen om att prostitution – likt annat lönearbete – ska försvinna med en revolution.[386] Istället är den liberala individens rättigheter mycket starkt betonade, i kontrast till en socialistisk syn på rättigheter som ett borgerligt begrepp ämnat att säkra privata ekonomiska privilegier i samhället och att skapa splittring mellan människor.[387] På motsvarande sätt har sexarbetardiskursen plockat upp centrala begrepp från den radikalfeministiska förståelsen; begreppet patriarkat används återkommande när det samhälle där sexarbetande kvinnor ska göra sina intressen gällande beskrivs.[388] Dock utan att be-

[384] Baldwin 1992.
[385] Larson 2004.
[386] Jaggar 1994, s. 106
[387] I On the Jewish Question skriver Marx att den frihet Hobbes erbjuder människan är ”the liberty of man regarded as an isolated monad, withdrawn to himself. … But liberty as a right of man is not founded upon the relation between man and man, but rather on the separation of man from man”. Enligt Marx får det konsekvensen att “[i]t leads every man to see in other men, not the *realization*, but rather the *limitation*, of his own liberty. It declares above all the right ‘to enjoy and to dispose *as one will*, one’s goods and revenues, the fruits of one’s work and industry.” Kursiv i original. Karl Marx; On the Jewish Question. I Robert C. Tucker (red); *The Marx-Engels Reader*. (W.W. Norton& Company) 1972 s. 40.
[388] Lin Chew; Reflections by an Anti-trafficking Activist. I Kamala Kempadoo m.fl. 2005 s. 67, Drucilla Cornell; *At the Heart of Freedom. Feminism, Sex and equality*. (Princeton University Press, Princeton, New Jersey) 1998 s. 22ff. Jo Doezema 1995 s. 59, 61. Kempadoo 1998 s. 5.

greppet ges en teoretisk precisering.[389] Tal om kvinnors underordning och våldutsatthet förekommer också. Det sagda gör att sexarbetardiskursen kan tolkas som ett slags *superdiskurs* som rymmer element från de tre stora feministiska teoririktningarna, formulerade i termer som speglar den position man tagit i relation till prostitution: Att prostitution bör normaliseras. Till detta kommer att den har fokuserat på, och fått motsvarande uppmärksamhet från, *en* diskurs inom den abolitionistiska diskursordningen som dess samtalspart och huvudfiende: Den radikalfeministiska. Denna utveckling har i stora delar skett inom ramen för traffickingdiskursen, som starkt har influerat positioneringarna inom prostitutionsdiskursen. Det vill säga, den aktualitet åt prostitutionsdebatten som traffickingfrågan väckte när den togs upp på agendan inom det internationella samfundet under 1990-talet, syns i framträdande delar ha formerat denna superdiskurs. Det är också denna position som kan sägas (likt dess motståndare radikalfeministerna) tydligare än den liberala eller sexradikala diskurserna ha materialiserat sig som en politisk gruppering som kämpar för prostituerade kvinnors rätt.

När jag nedan diskuterar konflikter och perspektiv inom diskursordningen om prostitution sker det med utgångspunkt i sagda superdiskurs, nedan kallad *normaliseringsdiskursen.* Vid behov kommer jag också att tala om en liberal respektive sexradikal diskurs, när dessa framträder som distinkta inom superdiskursen.

[389] Se dock Cornell: "By partiarchy I mean first and foremost the state-enforced and culturally supported norm of heterosexual monogamy as the only appropriate organization of family life. This norm, as traditionally defined, has placed the father a head of his line. A crucial aspect of this is that women continue to be defined mainly by their reproductive capacity and placed in the family, and so are denied the right to self representation of their sexuate-being." Cornell 1998 s. 22. Begreppet patriarkat är omdiskuterat, såväl som politisk som teoretisk konstruktion. Sylvia Walby; *Theorizing Patriarchy*. (Basil Blackwell, Oxford) 1990, Anna G. Jonasdottir; Love, Power and Political interests. Toward a Theory of Patriarchy in Contemporary Western societise. (Högskolan i Örebro) 1991. Anna G. Jonasdottir & Gunnela Björk (red); *Teorier om patriarkatet. Betydelser, begränsningar och utvecklingslinjer.* (Kvinnovetenskapligt forums skriftserie nr 2. Högskolan i Örebro) 1994. Främst brukar begreppet förknippas med marxistisk och radikalfeministisk teori på grund av dess karaktär av strukturell förklaringsmodell. Det är också inom dessa teorigrenar som begreppet har utvecklats teoretiskt. Sylvia Walby definierar partiarkat som "a system of social structures and practices in which men dominate, oppress and exploit women" (Walby 1990 s. 20). En annan definition som haft genomslag är formulerad inom så kallad tvåsystemteori, av Heidi Hartmann: "I define patriarchy as a set of social relations which has a material base and in which there are hierarchical relations between men, and solidarity among them, which enable them to control women. Patriarchy is thus the system of male oppression of women." Heidi Hartmann; Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. I *Signs,* Vol. 1, Nr. 3, 1976, s. 137-169 s. 138. Att tänka sig en patriarkatsmodell utan en i någon aspekt strukturellt betingad könsrelation, baserad på mäns dominans över kvinnor, framstår som tämligen obegripligt.

Stabila punkter i en splittrad diskursordning

Innan jag går in på meningsskiljaktigheterna inom diskursordningen om prostitution är det värt att påpeka att det går att finna några *stabila punkter* inom fältet. En sådan är uppfattningen att prostituerade kvinnor far illa och att de utsätts för våld och diskriminering på grund av just sina positioner som prostituerade kvinnor.[390] Som jag pekat på ovan syns ytterligare en stabil punkt i dagens feministiska diskussion om prostitution vara att kvinnor är en underordnad, diskriminerad och våldsutsatt grupp. Ett axplock av röster från normaliserinsgdiskursen uttrycker följande om kvinnors situation: Juristen Anette Lansink talar om ”the lack of rights afforded to women”, så som ”unequal access to education, traditional practices, limited possibilities for women to access or own land and property”.[391] Kempadoo talar om en “masculinist hegemony” och “the subordination of the female and the feminine”.[392] Doezema talar om patriarkala sexualitetsmönster, och Martha C. Nussbaum om kvinnors underordning på arbetsmarknaden, där ”many of women’s employment choices are so heavily constrained by poor options that they are hardly choices at all”.[393] liksom om ett “extremt utbrett våld mot kvinnor”.[394] Alexander talar om ett samhälle där kvinnor våldtas och kallas horor, utan att samhället griper in.[395] Sullivan talar om ”the enormous differences between men and women, particularly in terms of economic, social and political resources”.[396] Bindman framhåller att ”violence against women within the family is a significant pattern in all countries of the globe”.[397] Som nämts ovan är också termen ”patriarkat” återkommande använd. Inom diskursordningen om prostitution är sålunda talet om kvinnor som underordnade och våldsutsatta en i någon mån gemensam plattform – tolkningarna av detta vålds/underordningens betydelse och konsekvenser skiljer sig dock dramatiskt, och till detta ska jag återvända längre fram.

Ytterligare samförstånd, framhåller Sylvia A. Law, märks i att feminister fördömer rättsliga åtgärder som riktas mot kvinnor som säljer sex, samt att feminister anser att ett autentiskt samtycke utgör grunden för legitimt sex, oavsett om det handlar om kommersiellt eller icke-kommersiellt sex.[398] Som

[390] Anderson 2002 s. 756.
[391] Lansink 2006 s. 5.
[392] Kempadoo 1998 s. 5.
[393] Nussbaum 1998 s. 696.
[394] Martha C. Nussbaum; *Sex and Social Justice.* (Oxford University Press) 1999 s. 63.
[395] Priscilla Alexander; Feminism, Sex Workers, and Human Rights. I Jill Nagel (red); *Whores and other feminists* (New York , Routledge) 1997 s. 84.
[396] Sullivan 1995 s. 186.
[397] Jo Bindman; *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda*. Anti Slavery International, 1997 s. 9.
[398] Law; Commercial Sex: Beyond Decriminalization. *Southern California Law Review,* vol. 73 2000 s. 523-610, s. 532f.

jag också ska diskutera längre fram finns det anledning att sätta frågetecken vid huruvida samtycke som grund för legitimiteten i sexuella handlingar verkligen är en uppfattning som upprätthålls inom samtliga diskurser. Anette Jolin menar att det råder samstämmighet mellan feminister rörande att de sociala och ekonomiska krafter som ligger bakom att män kan dela in kvinnor – ”to set aside women” för prostitution – är negativa för alla kvinnor och därför måste bekämpas.[399] Också detta kan ifrågasättas, menar jag.

Margret Baldwin framhåller gemensamheter i prostitutionsdebatten mellan de tre feministiska strömningarna liberal, socialistisk och radikal feminism.[400] Dessa har alla lämnat viktiga bidrag till prostitutionsdebatten, och har vissa retoriska drag gemensamt i det att de alla utgår från att en uppdelning görs mellan ”prostituerade” och ”andra” kvinnor i samhället. Denna uppdelning försöker de sedan överskrida på olika sätt, säger Baldwin, antingen genom att som icke-prostituerade solidarisera sig med ”den prostituerade”, eller genom att som prostituerade kvinnor hävda att de också är ”andra” kvinnor. Baldwin menar vidare att de tre strömningarna har lämnat viktiga bidrag till förståelsen av förbindelserna mellan våld och prostitution, genom dess interventioner i (sexualbrotts)lagstiftningen.[401] Den liberala feminismen har, säger Baldwin, drivit frågan om begränsningar av vilken bevisning som ska tillåtas i rättegångar om våldtäkt. Hon relaterar detta analytiska avgränsande till den liberala förståelsen av prostitution som begränsad till den sexuella akten (det jag kallar oviljan att se prostitution som en institution).[402] Socialistiska feminister utgår från att prostitution är ett arbete, och förordar enligt Baldwin en åtskillnad mellan sex och arbete som känns igen från kampanjer mot sexuella trakasserier. Slutligen, radikalfeminister förordar en utsträckt version av relationsvåld och betonar att effekten av ibland livslång våldsutsatthet är en kontext mot vilken man bör bedöma prostitutionens väsen. Utifrån respektive utgångspunkt driver de så sin förståelse, med försök att formulera sina teorier om prostitution på ett sätt som knyter an till andra feministiska frågor.

> Having set the terms, however divergent, on the correspondance of the oppression of women in prostitution with that suffered by ”other women”, the

[399] Jolin 1994 s. 75.
[400] Baldwin 1992.
[401] Baldwins exempel är hämtade från den amerikanska juridiken, de kan i delar överföras på svenska förhållanden.
[402] Baldwin är inte kritisk till att vissa frågor döms ut som irrelevanta i en rättegång rörande våldtäkt, dock vill hon problematisera en processföring där vissa teman – avgränsade av tid – inte accepteras. Hon menar att ett strikt fokus på den sexuella akten i våldtäktsmål kan försvåra möjligheterna för offret att beskriva sin belägenhet, vilket minskar möjligheterna att en rättvisande bedömning av händelseförloppet görs.

> (feminist) debate on prostitution thus seeks to merge in theme and strategic focus with those familiar from other feminist campaigns without rupture.[403]

Baldwin framhåller olika ansatser att angängiggöra sina frågeställningar inom existerande feministiska diskurser och Anderson och Law pekar på fält av överlappande konsensus.

Abstrakt eller de facto? – En central stridighet inom diskursordningen

En grundläggande *skillnad* mellan abolitionister och normaliseringsförespråkare är att de förra vill problematisera prostitution som en institution i samhället, medan de senare håller fast vid ett perspektiv som betraktar prostitution som en akt; som sexarbete utfört av kvinnor, i olika delar involverade i sexindustrin. En annan central precisering jag vill göra relaterar till det jag kallar en *abstrakt förståelse* av prostitution, i kontrast till vad jag kallar en *de facto-förståelse* av fenomenet. Enligt den abstrakta förståelsen av prostitution är prostitution att förstå som köpet/försäljningen av sexuella tjänster. Det är detta abstrakta innehåll som utgör vad prostitution ”är”, inte de former av påtvingad prostitution som existerar, drogberoendet som gör att vissa kvinnor prostituerar sig, fattigdomen som gör att kvinnor söker sig till riskfyllda migrationsprojekt där de eploateras i prostitution, våldet som utövas mot kvinnor i prostitutionen eller de barn som verkar i sexindustrin. Dessa förhållanden måste skiljas från var prostitution ”i sig” är. De uttrycker avarter av ett samhälle som stigmatiserar sexuellt aktiva kvinnor och inte vill omgärda sexindustrin med arbetsrättsliga regelverk och skydda de sexarbetande kvinnornas och offrens för trafficking och barns mänskliga rättigheter. Prostitution ”i sig” innehåller dock inte dessa element, utan detta är omständigheter som råder omkring den.

> Whilst sex worker’s rights advocates are the first to recognize that there are abuses within the sex industry, they seek to correct and to address the problems not by abolition, but by improving conditions and affording legal recognition to the sex industry.[404]

Detta är en hörnsten i den diskurs som vill normalisera prostitution. Jag har kallat detta för en abstrakt förståelse av prostitution, en tankeram jag menar vilar på en fragmenterad förståelse av prostitution. Den är fragmenterad

[403] Baldwin 1992 s. 95.
[404] Melissa Ditmore; Trafficking in Lives, How Ideology Shapes Policy, I Kamala Kempadoo m.fl. (red); 2005 s. 111.

genom att den menar att i den mån kvinnor far illa i prostitutionen så har detta inte med prostitution som sådan att göra. Istället pekar man på omkringliggande förhållanden, där stigmatiseringen anses vara en huvudanledning till att kvinnor som säljer sex far illa: Man fragmenterar prostitutionen från de omständigheter som råder i den.

> The prostitute's rights movement has identified the stigma associated with prostitution as the main source of the harms experienced by prostitutes.[405]

De facto-förståelsen av prostitution utgår istället från att de omständigheter som råder i prostitutionen måste inkluderas när prostitution som fenomen ska förstås. Prostitution "är" ur detta perspektiv den sexhandel som pågår, och då våld och tvång – "abuses" – förekommer som en del av denna handel, och då en samhällelig uppfattning om kvinnors kvinnors sexualitet stigmatiserar kvinnor i prostitutionen, måste detta ses som en del av den marknad där män köper sexuella tjänster. Jag kallar detta en sammanhållen förståelse av prostitution, och ska återkomma också till den nedan. De båda förståelserna kan illustrerars enligt följande schematiska skiss:

Män köper sexuella tjänster av kvinnor

de facto-förståelse	abstrakt förståelse
abolitionister	*autonomiförespråkare*
(akten/institutionen)	(akten/sexarbetaridentiteten)
Prostitution	*sexarbete* ← män köper sex
våld, tvång, droger underåriga, ovilliga fattigdom, ohälsa ← män köper sex	→ oreglerad marknad → ovilliga, fattigdom droger, underåriga våld, tvång

När jag nu går vidare ska jag presentera olika positioneringar i relation till prostitution, med utgångspunkt i den indelning av fältet jag har gjort. Jag startar i den radikalfeministiska diskursen, övergår därefter till dess främsta antagonist, det jag kallat den normaliseringsförespråkande diskursen. Som jag redogjort för menar jag att denna kan beskrivas såväl som ett antal un-

[405] Doezema1995 s. 58.

derdiskurser, som i termer av en superdiskurs. Framställningen syftar till att presentera såväl de olika inslagen från de underdiskurser jag identifierat (liberal-, sexarbetar- samt sexradikal diskurs), liksom till att gradvis presentera de bärande dragen i argumentationen mot den abolitionisiska visionen om att få all prostitution att försvinna, det jag menar har kristalliserat sig i en som jag kallar superdiskurs om prostitution, om autonomi/normalisering/sexarbete.

I presentationen nedan strävar jag efter att lyfta fram huvuddragen i de olika diskurserna, liksom de huvudsakliga bidrag de givit till den feministiska debatten om prostitution. Jag går även i dialog med den normaliseringsförespråkande diskursen utifrån den positionering jag gjort i inledande kapitel om prostitutionsfrågan.

A. Radikalfeminism – kvinnors erfarenheter och prostitution som våld

Radikalfeministisk teori har varit mycket inflytelserik i utvecklandet av en förståelse av prostitution som en förtryckande praktik och institution, med kopplingar till hur kön skapas och görs i samhälle och kultur. Kate Milletts bok ”Sexual Politics” utgjorde en startpunkt för den debatt som sedan dess har rasat om hur prostitution bör förstås.[406] Den radikalefeministiska förståelsen har provocerat prostitutionsdebatten i främst två avseenden. Dels har den givit upphov till en debatt om gränserna för kvinnors rättigheter och förståelsen av dessa (bör kvinnor ges skydd av lagen eller tillförsäkras rättigheter?) och dels en diskussion om synen på och betydelsen av av ”kvinnors erfarenheter”. Vems erfarenheter ska läggas till grund för synen på prostitution, och vad är en erfarenhet?

Enligt den radikalfeministiska förståelsen är prostitution ett uttryck för den ojämlika maktstrukturen mellan könen, och en form av mäns våld mot kvinnor. Radikalfeminister kritiserar sålunda prostitution på såväl ett strukturellt plan som ett aktörsplan. Statsvetaren Sheila Jeffreys menar att prostitution länge diskuterats som ett resultat av mäns våld, och som en kontext där mäns våldsutövning inte är ovanlig, men att *betrakta prostitutionsakten som sådan som en form av våld* är en förståelse som har börjat utvecklas helt nyligen.[407] Jeffreys gör därför en distinktion mellan obetalt och betalt våld i prostitutionen. Det obetalda våldet är överfall och angrepp utöver det som prostitutionsavtalet rymmer. Det kan vara omfattande och, här delar radikalfeminis-

[406] Kate Millett, *Sexual Politics* (New York: Doubleday) 1970.
[407] Jeffreys 1997 s. 242.

ter och normaliseringsförespråkare analys, kan sägas bero på föraktet mot prostituerade kvinnor och det svaga eller obefintliga stöd som samhällets ger dem. Det betalda våldet utgörs av sexuella akter och handlingar som männen utför på kvinnorna eller kräver av kvinnorna att de utför mot betalning.[408] Detta våld kan vara svårt för kvinnor att definiera, säger Jeffreys men har svåra konsekvenser.

I linje med synen på prostitution som en form av våld ser den radikalfeministiska förståelsen kvinnor som befinner sig i prostitutionen som till allra största del varande där på grund av tvingande omständigheter. De har sålunda inte valt att verka som prostituerade, i någon för begreppet samtycke relevanta avseenden. MacKinnon uttrycker det som att ”If prostitution is a free choice, why are women with the fewest choices the once most often found doing it?”.[409]

Jeffreys och andra radikalfeminister stöder sig på forskning om mäns våld mot kvinnor i sin förståelse av prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor. Denna forskning talar om svårigheter för kvinnor att benämna sina erfarenheter som våld, kvinnors tendenser att minimalisera och bagatellisera våldserfarenheter och om ett kontinuum mellan exempelvis sexuella trakasserier och grövre sexuellt våld.[410] Det tolkningsprojekt som med nödvändighet måste föregå bestämmandet av en erfarenhet som en våldserfarenhet, och denna process beroende av faktorer så som om kvinna befinner sig ”i” eller ”ur” exempelvis prostitutionen, uppmärksammas i denna förståelse och suppleras av kvinnors vittnesmål om utsatthet och egna stora lidanden i sexindustrin liksom mäns likgiltighet för deras belägenhet.[411] Andrea Dworkin, radi-

[408] Ibid.
[409] Catharine A. MacKinnon; Prostitution and Civil Rights. *Michigan Journal of Gender and Law,* nr 1 1993 s. 13-31, s. 28.
[410] I den radikalfeministiska förståelsen av prostitution ser man, i likhet med dem som argumenterar för prostitution som ett arbete, ett kontinuum mellan kvinnors liv ”i” och ”utanför” prostitutionen. Men där texterna som argumenterar för en sexarbetarposition sätter detta kontinuum i relation till (kvinnors) arbeten fokuserar den radikalfeministiska förståelsen på förbindelselinjerna mellan kvinnors erfarenheter av mäns våld, i och utanför prostitutionen. Se nedan. Angående kontinuumtaken i relation till våld, se Liz Kelly; *Surviving Sexual Violence*. (Minneapolis, University of Minesota Press) 1988, Elisabet Stanko; *Everyday Violence: How Men and Women Experience Sexual and Physical Danger* (London, Pandora) 1990. Eva Lundgren mfl.; *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige. En omfångsundersökning.* (Brottsoffermyndigheten, Uppsala universitet, Umeå) 2001.
[411] Kathleen Barry; *Female Sexual Slavery*. (New york, New York University Press) 1979. Barry 1995. Cecil Hoigard & Liv Finstad; *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. (Pax forlag) 1986. Giobbe 1991. Dorchen Liedholt; Prostitution: A violation of women’s human rights. *Cardozo Women’s Law Journal*, nr 1 1993, s. 133-147. Catharine A. MacKinnon 1993. Andrea Dworkin; Prostitution and Male Supremacy. I *Life and death* (New York, Free Press) 1997. Jeffreys 1997. H.P. Hynes & Janice G. Raymond; Put in harm’s way. The neglected health concequences of sex trafficking in the United States. I J. Silliman m.fl. (red); *Policing the national Body: Sex, Race, and Criminalization.* (Cambridge MA South End) 2002. Jody Raphael & Deborah Shapiro; Violence in Indoor and Outdoor Prostitution

kalfeminist med erfarenheter av prostitution, beskriver våldet i prostitutionen på följand vis:

> I think that prostitutes experience a specific inferiority. Women in general are considered to be dirty. Most of us experience this as a metaphor … but a prostitute lives the reality of being the dirty woman. … She is perceived as, treated as … vaginal slime. She is dirty; a lot of men have been there. A lot of semen, a lot of vaginal lubricant. … Her anus is often torn from the anal intercourse, it bleeds. Her mouth is a receptacle for semen, that is how she is perceived and treated. All women are considered dirty because of menstrual blood but she bleeds other times, other places. She bleeds because she's been hurt, she bleeds and she's got bruises on her. When men use women in prostitution, they are expressing a pure hatred for the female body. It is as pure as anything on this earth ever is or ever has been. It is a contempt so deep, so deep, that a whole human life is reduced to a few sexual orifices, and he can do anything he wants.
>
> I want you to feel the delicate tissues in her body that are being misused. I want you to feel what it feels like when it happens over and over and over and over and over and over and over again: because that's what prostitution is. The repetition will kill you, even if the man doesn't.[412]

Även om många vänder sig mot uppfattningen att prostitution per definition ser ut så som Dworkin beskriver, var det feminister som först lyssnade på

Venues. *Violence Against Women*, vol 10 nr. 2 2004 s 126-139. Se Farley 2004 s. 1094 för vidare referenser. Jag har argumenterat för svårigheterna med att kalla prostitution för våld, delvis på grund av den våldsförståelse som präglar samhället. Jenny Westerstrand; Prostitution and the Cunning Patriarchy. Towards a New Understanding. I *Seminar on the Effects of Lagalisation of Prostitution Activities – a Critical Analysis*. (Regeringskansliet) 2002. Om våld är betraktat inom ramen för en fragmenterad diskurs, där våldsformer, våldstillfällen och våldsarenor separeras strikt och där våld för att betraktas som "riktigt" våld måste vara grovt och gärna inkludera fysiska angrepp, skapar det inga fruktbara associationer eller förståelser att kalla prostitutionsköpet för en form av våld. Samtidigt ligger, menar jag, samhällets och forskningens kunskaper om mäns våld mot kvinnor fortfarande i sin linda: Ansatser att ta reda på problemets omfattning har tagits först under 1990-talets slut genom nationella omfångsundersökningar (se nedan). Resultaten visar på en omfattning av mäns våld mot kvinnor i samhället som inte har teoretiserats eller konceptualiserats när förståelsen av "våld" som politisk och forskningsmässig fråga vuxit fram. Det finns därför anledning att tro att talet om våld inom diskursordningen om prostitution, så präglad av stridande diskursers olika förståelser av sexualitet, möter svårigheter på flera nivåer; internt (på teorinivå) såväl som externt (i form av motstånd). Forskningsinsatser om våldet och förståelser av detta, samt teoretiserande av motstånd mot feministisk kunskapsutveckling, framstår därför som centrala komponenter i ett projekt som ska söka förbindelserna mellan prostitution och våld. Maud Eduards; *Förbjuden handling – om kvinnors organisering och feministisk teori* (Liber, Kristianstad 2005), Åsa Eldén; Är du rimlig lilla feminist? I Åsa Eldén & Jenny Westerstrand (red); *Guts and Glory! Festskrift till Eva Lundgren.* (Uppsala universitet) 2007.

[412] Andera Dworkin 1997 s. 144-145.

och försökte förstå de kvinnor som skadats och farit illa i prostitution.[413] I prostitutionsfrågan har också frågan om ”kvinnornas röster” kommit att spela en framträdande ideologisk roll i spelet om tolkningsföreträdet.[414] I den radikalfeministiska teorin står denna tradition helt central, analytiskt som metodologiskt; det är från kvinnors erfarenheter teoriutvecklingen måste utgå.[415] Detta ställningstagande har kritiserats av andra feminister, främst ur den postmoderna/poststrukturalistiska strömningen. Tanken om något kallat ”kvinnors erfarenheter”, som vi kan skapa någorlunda enhetlig kunskap om, menar man utgår från det förenklade och förtryckande antagandet att en sådan enhet existerar.[416] Juristen Carol Smart menar att ”women’s experience has become fragmented, and once fragmented it loses its power to claim a universal validity or truth”.[417] När erfarenheter ändå anses förena kvinnor tenderar vissa kvinnors röster att vinna tolkningsföreträde framför andras, genom maktordningars baserade på klass, etnicitet, sexualitet, religion etc. verkan. Motståndet mot prostitution ses ur detta perspektiv som grundat i ”the politics of ic”, medelklassens feministers oförmåga att lösgöra sig från dominerande sexualitetsnormer enligt vilka exempelvis många partners eller sex mot pengar anses per definition kränkande för kvinnor, normer vilka dock arbetarklassens kvinnor inte på samma sätt är bundna till.

Striden om hur kvinnors erfarenheter ska förstås och hanteras, vilken plats de bör ges i teoribildningen, är som sagt framträdande inom prostitutionsdebatten: Vems erfarenheter ska gälla? Jo Doezema uttrycker det som att ”If prostitutes reality is to be the basis of an analysis of prostitution, the all their realities must be accepted, even if they appear to conflict. If we are to credit those prostitutes who do not feel degraded or destroyed by their work, as well as those who do, we must reject the idea that prostitution is inherently degrading”.[418]

Ett problem Doezema förbiser (utan att ifrågasätta hennes uppfattning att kvinnor har olika inställning till prostitutionsverksamhet) är att den forskare som ska lyssna till kvinnor som berättar (om prostitution) alltid måste tolka sitt material, och att de slutsatser forskaren då drar av materialet kan avvika från de slutsatser kvinnorna drar av sina berättelser. Striden gäller det som kallats att tillskriva kvinnor ”falskt medvetande”, eller ”ironic self decep-

[413] Walkowitz 1982 s. 86, Scott A. Anderson 2004.
[414] Doezma 1998, Julia O’Connell Davidson 1998 s. 113, Westerstrand 2001.
[415] Se Wend Höjer 2002 s. 181ff.
[416] Spelman 1988. Chandra Talpade Mohanty; Under Western Eyes: Feminist Scolarship and Colonial Discourses. *Feminist Review* nr 30 1988 s. 65-88. Bell Hooks; *Feminist Theory: From Margin to Center*. (South End Press, Cambridge MA) 1984. Chris Weedon; Feminism, Theory and the Politics of Difference. (Blacwell Publishets Ltd, Oxford) 1995. Chris Weedon; *Identity and Culture: Narratives of Difference and Belonging.* (Maidenhead : Open University Press) 2004.
[417] Carol Smart; *Law, Crime, and sexuality. Essays in Feminism*. (Sage London) 1995.
[418] Doezema 1995 s. 58.

tion" med Margret Radin[419] dvs. att tolkningar görs av kvinnors berättelser som utgår från "det de säger", men som använder tolkningsdata i form av supplerande teorier för att förstå och tolka det sagda.[420] Sådana supplerande teorier kan i prostitutionsfrågan vara den forskning som visat att det finns tolkningsproblem för kvinnor att identifiera våldsutsatthet – särskilt i fråga om sexuellt våld – när kvinnor befinner sig "i" den våldsamma situationen (prostitutionen), liksom att kontrasteringar av erfarenheter kan leda till att våldserfarenheter minimaliseras och försvinner.[421] Ett exempel på en dylik tolkningsverksamhet ger Doezema själv uttryck för när hon säger att det inte är prostitutionsverksamheten "i sig" utan en omkringliggande stigmatisering som skadar kvinnor i prostitutionen:

> In examining the effects of stigma on prostitutes it becomes clear that *it* is the source of the pain experienced by prostitutes, both those who feel dehumanized by their work and those who don't.[422]

Ett annat exempel får belysa den klyfta som råder inom feministisk teori rörande hur olika skeenden i en prostitutionskontext ska förstås. Jag använder Shannon Bells beskrivning av den mångåriga sexarbetaraktivisten och porraktrisen, numera preformanceartisten, Annie Sprinkles framträdande "100 Blow Jobs", som exempel.

> Annie enacts "100 Blow Jobs", in which she performs fellatio on a dozen dildos nailed to a board while male voices on a taped soundtrack make angry demands. The segment doesn't end with her humiliation, as one is led to expect, but rather, with Annie sitting at her makeup table and giving herself the Aphrodite Award for sexual service to the community. [423]

Annie Sprinkle, som är en framträdande person i det Baldwin kallar det starka försvaret för prostitution, ser sig som en helig prostituerad/gudinna (a "Tantric devotee … new age girl, performance artist, high priestess, prostitute .. and teacher".[424] Hennes utveckling beskrivs som gående från "a shy girl to a porn star to a sacred prostitute/godess".[425] Sprinkle själv uttrycker sin

[419] Margret Radin; *Contested Commodities*. *The Trouble with Trade in Sex, Children, Body Parts and Other Things*. (Harvard University Press) 1998 s. 142.
[420] Eva Lundgren; *Goddag yxskaft*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr. 1 1996 s. 74-80.
[421] Kelly 1988. Nea Mellberg; När det overkliga blir verklighet. Mödrars situation när deras barn blir utsatta för sexuella övegrepp av fäder. (Umeå universitet, Umeå) 2003.
[422] Doezema 1995 s. 58, min kursivering.
[423] Bell 1994 s. 151.
[424] Ibid s. 150.
[425] Ibid s. 148.

"life-sex philosophy", som att "we are ALL sexually abused just by virtue of the fact that we live in such a sex-negative society. Bell ser hennes framträdande på ett liknande vis:

> Part of Annie's approach in "Pornistics" and "100 Blow jobs" is to disrupt the audience's expectations moment to moment as they arise by a double displacement: the pros of prostitution/pornography outweigh the cons; sexual commerce is humiliating; prostitution is a dignified service and commercial sex in a sex-negative society is a benefit to humanity.[426]

Att en kvinna ger sexuell service till män och samtidigt får motta skäll, och sedan upphöjer sig till god samarit för samhället, kan betraktas som stående i en lång tradition av kvinnliga dygder som altruism och självuppoffring.[427] Enligt den prostitutionskritiska förståelse jag ovan skisserat skulle därför situationen behöva tolkas ur ett perspektiv som sätter könskonstruktioner i centrum.[428] Men skeendet kan alltså också, som Sprinkle, Bell och Kempadoo (se nedan) gör, ses som ett uttryck för en välgörande handling som kommer män och hela samhället till gagn, och som utmanar fasta kategorier av "för" eller "mot" prostitution. Kontroversen om prostitution är därmed en strid där motsatser möts som konkurrerande tolkningar: Är det våld, förnedring, underkastelse, frihet, välgörenhet eller styrka?[429] Eller som vi ska titta närmare på nedan, är det sexarbete (eller när det gäller trafficking) tvångsarbete, eller prostitution respektive sexuell exoploatering?

Våld i prostitution och äktenskap, ett kontinuum

Jag har som sagt inte för avsikt att utveckla hur radikalfeminister argumenterar för synen på prostitution *som* våld närmare. Däremot vill jag dröja vid frågan om prostitution *och* våld, för att belysa några drag i debatten som jag

[426] Ibid s. 151.
[427] Etikern Anna T. Höglund talar med Sara Lucia Hoagland om "kvinnliga dygder", som hon kopplar till könsnormer på konstitutiv nivå. Etikern Hoaglands menar att kvinnliga dygder i västerländsk kultur är och har varit framförallt tre stycken: altrusim, självuppoffring och känslighet. Anna T. Höglund; *Krig och kön. Feministisk etik och dem moraliska bedömningen av militärt våld.* (Uppsala universitet) 2001 s. 78. Sara Lucia Hoagland; *Lesbian ethics. Toward New Value*. (Institute of Lesbian Studies, Palo Alto Kalifornien) 1988.
[428] Jfr Höglunds resonemang om dygdernas bidragande till upprätthållande av könsnormer på konstitutiv nivå, Höglund 2001 s. 79.
[429] Denna aspekt (det vill säga att man ser "samma" förhållanden men tolkar dem olika och alltså är överens om *att* något sker men ej *hur* det bör förstås) tenderar att underbetonas när kontroversen i prostitutionsfrågan förstås uteslutande i termer av om kvinnor ska ges rätten att samtycka till prostitution eller inte, en bild av fältet som traffickingdiskursen har kommit att förstärka.

finner intressanta och som relaterar till viljan, här min egen, att skapa ett kontinuum mellan kvinnor i prostitutionen och ”andra” kvinnor som Baldwin omtalar. Frågan om våld och prostitution utgör också en gigantisk konfliktpunkt i de feministiska förståelserna av prostitution, varför jag vill diskutera våldstemat lite närmare.

En första reflektion är att våld är ett tämligen obeforskat område i en nordisk kontext, i synnerhet sexuellt våld.[430] Svenska studier som har berört omfattningen av våld har exempelvis ofta utelämnat sexuellt våld ur sina definitioner.[431] Det är med andra ord mycket kunskap samhället saknar om förekomsten av våld och dess karaktär, och därmed också om dess konsekvenser för kvinnors och mäns levnadsomständigheter. Samtidigt som kunskap saknas finns förstås forskning och teorier om våld, och ur dessa har konkurrerande diskurser om hur våldet ska förstås flutit.[432]

Hemmet den farligaste platsen!

Som tidigare nämnts var det feministisk forskning som initierade våld mot kvinnor som forskningstema, och ett tidigt och viktigt perspektiv för denna forskningstradition var att belysa omfattningen av mäns våld mot kvinnor i nära relationer. När kunskap söktes om detta våld framkom att fråga var om ett samhällsproblem av stor omfattning, och att kvinnors våldserfarenheter sålunda skilde sig från mäns. Till följd av den kunskapsutveckling som ägde rum formulerades under sjuttio- och åttiotalet devisen ”Hemmet är den farligaste platsen för kvinnor!”. Sentensen utmanade synen på hemmet som den trygga plats där familjer rådde sig själva och varandra och parrelationen som en självklar relation av kärlek och respekt, liksom samhällets dittills ensidiga fokusering på ”våld” som en fråga om mäns våld mot män utövat på offentliga arenor. Syftet var att lyfta frågan om kvinnors våldserfarenheter i samhällsdebatten och få den att nå den politiska agendan.

I debatten om prostitution pekas i linje med denna förståelse inte sällan på behovet av perspektiv som synliggör äktenskapets våldsamma och ojämlika

[430] Petra Ornstein & Olivia Hellberg; *En analys av sambanden mellan våldsutsatthet och ohälsa hos svenska kvinnor.* Examensuppsats. (Statistiska Institutionen, Uppsala universitet) 2007. Se också Anne-Lie Steen; *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält.* (Göteborgs universitet) 2003. Steens val att avgränsa sin undersöknig om ”mäns våld mot kvinnor” till fysiskt våld är signifikant för hur mäns våld mot kvinnor tolkats i en svensk kontext. Se också Brottförebyggande rådet; *Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning.* Rapport 2002:14.

[431] Ibid.

[432] Steen 2003. Silje Lundgren; *Utsatt ”i förbifarten”. Hur fokus förskjuts i svensk forskning om våld mot unga kvinnor.* (Uppsala universitet) 2004. Nea Mellberg; *Mäns våld mot kvinnor: Synliga mödrar och osynliga barn.* (Uppsala universitet) 2004. Mona Eliasson & Barbro Ellgrim; *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. En kunskapsöversikt.* (Sveriges kommuner och landsting) 2006.

kontext för många kvinnor. Det vill säga att våld mot kvinnor är ett problem inom den heterosexuella parkontexten och inte bara något som förekommer inom prostitutionen.[433] Detta leder ofta vidare till frågan varför endast prostitution görs till föremål för förbudsiver.[434] Det *kontinuum* som vi längre fram kommer att se etableras av normaliseringsdiskursen mellan sexarbete och kvinnors andra arbeten, etableras här mellan äktenskapet och prostitution: Om hemmet är den farligaste platsen, hur väsensskild kan då prostitutionsarenan vara?

Hemmet den farligaste platsen?

Kunskapen om kvinnors våldsutsatthet i hemmet har också varit en viktig fråga för den feministiska rörelsens vidkommande[435]. Frågan som kan ställas idag är dock vilken kunskap dagens forskning har rörande kvinnors våldsutsatthet. Det råder då ingen tvekan om att det finns supplerande bilder av det omfattande våldet i hemmen mot kvinnor. I de omfångsstudier som genomförts i Europa under den senaste dekaden har framkommit att våld mot kvinnor *utanför sexuella relationer* är avsevärt mer utbrett än forskningen tidigare haft kännedom om. I den franska nationella omfångsstudien talar man exempelvis om den sexistiska atmosfär med hänsyn till trakasserier och övergrepp som präglar offentliga platser, främst i storstadsregionerna:

> A global indicator, constructed to cover all types of 'sexual abuses' reveals the sexist atmosphere prevailing in much of public space (…) It would appear that a combination of different types of harassment (verbal abuse and insults, being insulted, subject to indecent exposure or receiving unwanted sexual advances) represents a real threat and restrict women's freedom of movement.[436]

[433] Bindman; *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda*, Anti Slavery International 1997, på http://www.walnet.org/csis/papers/redefining.html, senast besökt 2008-09-10, s. 9. Bell 1994 s. 111.

[434] Sullivan 1995 s. 188, Chew 2005 s. 67. Jämförelsen haltar i så motto att prostitution involverar en pekuniär transaktion och att det är den abolitionister vill förbjuda, inte att sexuella handlingar utförs. När äktenskap innehållit krav om penningtransaktioner har detta mycket riktigt förbjudits i många kulturer. Avtal om samlevnad, liksom avtal om sexuella aktiviteter, är sålunda inte föremål för förbud, det är ledet med en föreskriven ersättning som är ifrågasatt.

[435] Eduards 2005 s. 108. Eduards genomgång av svensk kvinnorörelses organisering visar dock att man inom denna ständigt breddat diskussionen till att omfatta också sexuellt våld och våld utövat i det offentliga. Ibid s. 80ff. Maria Wend Höjer pekar i en studie av reaktionerna på mottagandet av Slagen dam på hur mer komplexa förståelser av våld får svårt att få rum i media. Maria Wendt Höjer; *Skamfläcken*. (Slutrapport, Brottsoffermyndigheten) 2005.

[436] Maryse Jaspard & Stèphanie Condon; *National Survey on Violence Against Women in France*. ENVEFF Survey. Institute de démographie de l'Universit'e de Paris I, Paris 2001 s. 9, 10.

I en norsk nationell omfångsstudie om våldserfarenheter uppgav 45 % av de tillfrågade kvinnorna att de utsatts för en eller annan form av våld från en annan person än deras partner sedan de fyllde 15 år. Totalt hade var femte kvinna blivit sparkad, slagen eller hotad med vapen av en person utanför en nära relation efter 15-årsdagen.[437] I den tyska studien var förövarna av fysiskt våld i knappt hälften av fallen en man som kvinnan inte hade en sexuell relation med, det samma gällde för det sexuella våldet.[438] I den finska studien rapporterar forskarna:

> Nearly one quarter of Finnish women have at least once been a victim of outsider male violence. (…) Outsider violence against women is more likely to be sexual rather than physical. (…) The perpetrator of outside violence was a stranger to the victim in over a quarter of the cases.[439]

Även *Slagen dam*, den svenska omfångsundersökningen, visar liknande resultat. Enligt rapporten har var tionde kvinna utsatts för fysiskt våld av en man hon inte har haft en sexuell relation med och 13 % av samtliga kvinnor har utsatts för sexuellt tvång, våldtäkt eller försök till detta av en man de inte haft en nära relation med. Räknar vi även det så kallade lindrigare våldet har sammanlagt 25 % av kvinnorna i studien rapporterat om sådana erfarenheter från män utanför sexuella relationer (Lundgren m.fl. 2001:39 ff). Även i Brås enkätstudie utgjorde våld utanför sexuella relationer en omfattande del av kvinnors våldserfarenheter. Tre fjärdedelar av kvinnorna som rapporterade att de utsatts för fysiskt våld under den senaste 12-månadersperioden uppgav att våldet utövats av annan än hennes partner[440] (Brå 2002:20).

Trots dessa nya kunskaper tycks inte mäns våld mot kvinnor utanför nära relationer ha kvalificerat sig till att bli en del av våldsdiskursen. ”Våld mot kvinnor” tenderar fortfarande att tolkas synonymt med ”våld i hemmet” och ”relationsvåld”.[441] Av reaktionerna mot omfångsstudien Slagen dam att döma

---

[437] Thomas Haaland m.fl*; Vold i parforhold – ulike perspektiver fra den første landsdekkende undesökelsen i Norge,* NIBR-rapport 2005 s. 179.

[438] Ursula Müller & Monica Schröttle, *Health, Well-Being and Personal Safety of Women in Germany. A representative Study of Violence Against Women in Germany.* Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, Berlin, 2004 s 13ff.

[439] Markku Heiskanen & Minna Piispa; *Faith, Hope, Battering*, Oikeus 1998:20 (Statistics Finland) 1998 s. 32ff.

[440] Här ingår även våld utövat av kvinnor. Andelen våld utövat av män utanför nära relationer framgår inte. (Brå 2002:20)

[441] Fram till 1993 fanns inget generellt fördömande av våld mot kvinnor från FN. Generalförsamlingens resolution från 1985 fördömer ”domestic violence”, och dess preambel utpekar våldets främsta konsekvenser som en underminering av familjestrukturen samt ett bidragande till psykologisk ohäls hos barnen. GA Res. 40/36, 29 November 1985, se också Hilary Charlesworth & Christine Chinkin, Violence against women: a global issue, i J. Stubbs (red.)

var också greppet att vidga definitionen av våld i dessa avseenden provocerande (Westerstrand 2006a, b).[442] På motsvarande sätt märks att försöken att uppmärksamma sexuellt våld i omfångsstudien möttes av ilska och missförstånd, när dessa försök gick utanför stereotypa bilder av våld som grovt (och fysiskt) och istället lade sig nära forskning om hur kvinnor uppfattar exempelvis våldtäkt eller andra sexuella angrepp.[443] Jag menar mot bakgrund av sagda kunskapsluckor och redovisade motstånd att bilden av ”våld mot kvinnor” som lika med ”våld i hemmet”/”våld i den nära relationen” kan förstås som att den utgör en hegemonisk våldsförståelse, som har kommit att *användas mot försök att vidga kunskaper om kvinnors våldserfarenheter*. En möjlig tolkning av motståndet mot Slagen dam är sålunda att dess fokus (också) på sexuellt våld, utövat av främlingar och i en offentlig kontext, överträdde en gräns för hur våld bör konceptualiseras i en västerländsk jämställdhetsorienterad kontext för att inkluderas i det som förstås som giltig kunskap.

Baldwin knyter feministiska interventioner i våldfrågan till olika sätt att förstå och tolka prostitution: Förståelsen av våld och förståelsen av prostitution korresponderar, exempelvis i perspektivval och tolkningar av centrala begrepp. Är det möjligt att i linje med Baldwins resonemang, koppla också *motstånd* mot feministisk kunskapsproduktion om våld till förhållanden i prostitutionen? Intressant att notera är i så fall att de former, relationer och arenor för våld som bjudit svårigheter, visat sig hart när omöjliga att tala om, rörande våld mot kvinnor syns ha en särskild koppling till prostitutionsarenan:

> *sexuellt våld*
> *utövat av främmande män/män utanför nära relationer*
> *på en offentlig arena/utanför hemmet*

De reaktioner som mött uppgifter om ett utbrett och sexuellt våld mot kvinnor på den offentliga arenan från män de inte har nära relationer med, antyder att ett kontinuum mellan den prostituerade kvinnan och ”den andra” kvinnan inte är en ofarlig länk att skapa. Det sagda aktualiserar åter igen Baldwins tankar om det politiskt centrala för feminister i att etablera förbin-

---

Women, Male Violence and the Law. (Sydney, Institute of Criminology) Series no 6 1994, s 135.

[442] De rena felaktigheterna om Slagen dams definitioner och beräkningsgrunder som debatten innehållit visar hur djupt rotad synen på våld mot kvinnor som ”våld i relationer” är. Se Jenny Westerstrand; Våldet har också ett sammanhang. *Uppsala Nya tidning* 2005-07-27, Jenny Westerstrand; *Kung slår dam. Våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige.* Opublicerat manus.

[443] Dvs. när man också fångade upp också så kallat lindigare fall av sexuellt våld. Kelly 1988, Jeffner 1997. Se också Michael D. Smith; Enhancing the Quality of Survey Data on Violence Against Women. A Feminist Approach. *Gender and Society,* 8, 1, 1994 s. 109-127 s. 110.

delselinjer mellan kvinnor i prostitutionen och ”andra” kvinnor. Inom sexarbetardiskursen sker det genom att *också* kvinnan i äktenskapet förklaras lida umbäranden av våld och förtryck i sin relation, vilket placerar hennes livsval och levnadskontext på jämn fot med den prostituerade kvinnan vars erfarenheter onekligen, om än att omfattningen är omstridd, sägs innefatta våld.[444] Att då gripa in och förbjuda den enes val, men acceptera den andras, framstår onekligen som diskriminerande.

> Many accounts forcefully show how difficult and costly an occupation [prostitution] can be, but many recent accounts of women's traditional role show how difficult and costly that life can be as well. … When we look at these lives unsentimentally … We cannot regard either as rational or irrational.[445]

Ett annat tolkningsgrepp är att som jag väljer att göra, peka på att ett omfattande våld utövas mot kvinnor i samhället, dvs. att kvinnor är våldsutsatta *också på den offentliga arenan*. Intressant blir då att lyfta varför synliggörande av våldet där – på arenan där den offentliga kvinnan rör sig – möter ett särskilt starkt motstånd, till skillnad från sexarbetardiskursens tal om våld och utsatthet i hemmet (ingen har exempelvis polemiserat med de bilder av kvinnors utsatthet som förmedlas av sexarbetardiskursen). Antyder motståndet mot den förra typen av våld att det finns en länk mellan mäns offentligt utövade sexualitet (prostitutionen), och kvinnors offentliga våldsutsatthet (inte minst för sexuellt våld)?

Sammanfattningsvis kan sägas att den radikalfeministiska förståelsen av prostitution provocerar två debatter: Dels den om kvinnors möjlighet att samtycka till prostitution (rättigheter kontra skydd), och dels den om kvinnors erfarenheter som grund för kunskaps- och teoriproduktion.

[444] Att prostituerade kvinnor också kan vara makor/partners i heterosexuella förhållanden förbises lätt i denna argumentation.
[445] David A. J. Richards; Commercial Sex and the Rights of the Person: A Moral Argument for the Decriminalization of Prostitution. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 127, Nr. 5 1979 s. 1195-1287, s. 1268f.

B. Autonomidiskursen, diskursen om prostitutionens normalisering

(Sex)liberal feminism: Kvinnors frihet och autonomi

Som Jaggar framhåller är kvinnors fria val, manifesterat i kontraktet, en central komponent i försvaret av prostitution som syssla.[446] Inom diskursen ser man det faktum att kvinnor traditionellt förvägrats rättssubjektivitet som kontraktsslutande parter, och att kvinnors kroppar historiskt varit underkastade mäns bestämmande, som ett skäl till att friheten att själv förfoga över kroppen genom kontraktet är en viktig, ja central, komponent i främjandet kvinnors rättigheter.[447] Jag har tidigare förtydligat den förståelse av autonomibegreppet som råder som en form av partsautonomi, liksom att jag menat att man inom diskursen betonar frihets- istället för skyddsaspekter: Det är kvinnors val av dispositioner över sina kroppar inom en avtalsrättsligt färgad diskurs som ramar in förståelsen av individens relation till prostitution. Det är med andra ord en helt annan syn på kontraktets potential än den som Pateman m.fl. ger uttryck för (se ovan).

Cornell och den imaginära domänen och rätten att välja

Juristen Drucilla Cornell är en av dem som med utgångspunkt i liberal kontraktsteori, och med bland annat stöd i Kants etik och Rawls teorier om rättvisa, argumenterar för kvinnors rätt att sluta prostitutionsavtal.[448] I denna anda ställer hon sig frågan ”What does it mean for a feminist to advocate that the state should save a woman from herself?”.[449] Cornell menar att det är genom att respektera individers ’imaginary domain’, det moraliska rum som konstituerar alla som jämbördiga individer och inom vilket olika vägar att realisera sin ’sexuate being’ kan ta plats, som jämlikhet människor emellan uppnås.[450] Till detta knyter hon vikten av att respektera den kroppsliga integ-

[446] Jaggar 1994.
[447] Detta kan tolkas som ett utflöde av den liberala teorins strategi att vilja lösa problemen med kvinnors underordning genom att tillförsäkra kvinnor rättigheter, dvs. att rikta analytiskt fokus mot den underordnade.
[448] Cornell 1998.
[449] Ibid s. 47.
[450] ”The imaginary domain” skiljer Cornell från doktrinen om privatlivet (”privacy”). Det sistnämnda begreppet ser hon som kopplat till i en tradition som förvägrat människor deras rättigheter. Ibid s. 40.

riteten, och i förlängningen den sexuella läggning en person har.[451] Given den valfrihet som ska tillkomma alla människor kan kvinnor enligt Cornell välja prostitution, och om valet inte respekteras är detta det samma som att inte respektera kvinnan i fråga. Att neka kvinnor rätten att välja prostitution blir därför feministisk kontraproduktivt, eftersom det underkänner kvinnor som rättssubjekt.[452] Cornell menar är att lika lite som vi kan acceptera att regler mot homosexualitet införs för att religiösa falanger upprörs av denna, kan vi acceptera att kvinnor inte tillåts ingå prostitutionsavtal. Så länge vi talar om handlingar som inte inkräktar på andras frihet måste vi låta individen träffa sina egna val, och dessa val ska träffas i ett sammanhang som inte privilegierar vissa livsformer över andra [453] Cornell menar att frihet både är ett mål och ett medel, och att det inkluderande samhälle där alla kan uttrycka sin sexuella persona ska nås genom att vi ges rum att ”demand for the space to reimagine our sexual difference beyond the confines of imposed notions of what it means to be a man or a woman”.[454]

Cornell menar att dagens samhälle formas av en sexualsyn som inte tillerkänner kvinnor deras rättigheter, inklusive rätten att verka som prostituerad. Detta kopplar hon till exsistensen av att det samhälle vi lever är ett patriarkat, ett våldsamt patriarkat.[455] Likt Rubin ser Cornell sexualiteten som for-

[451] Cornell uppfattar inte sexuell läggning som ett val: ”Sexual orientation cannot be called a choice since it implicates a sexual imago that is inseparable from the bodily ego. Cornell 1998 s. 37.

[452] Rosemary J. Owens formulerar en kritik av Lockes kontraktsteori, som hon menar är ett utflöde av medvetandets privilegierade position över kroppen och som i förlängningen determinerat kvinnokroppen till en handelsvara på kontraktsmarknaden mellan män, för att argumentera för att prostitutionsavtalet blir den ultimata subversiva akten där en kvinna kan överskrida dualismen kropp/medvetande och bli en person i relation till den sexköpande mannen. Owens 1997.

[453] Jfr O’Connell Davidson som påpekar att dylika normativa gränsdragningar ändå görs, där gränsdragningsproblemen är framträdande, exempelvis mot sexuellt våld och tvång, vilket ändå accepteras av de flesta (sex)liberaler/radikaler, exempelvis Rubin 1999 s. 152, (citerad i C’Connell Davidson 2005 s. 97). Att lämna samtyckesproblematiken utan fördjupad diskussion, trots att ”the concepts of coercion and consent are notioriously problematic” är därför att undvika den centrala problematiken, menar hon. Julia O’Connell Davidson; Travel and Taboo: Heterosexual sex tourism to the Caribbean. I Elizabeth Bernstein & Laurie Schaffner (red); *Regulating Sex: the politics of intimacy and identity*. (Routledge, London and New York) s. 97.

[454] Cornell 1998 s. 6. Cornell använder begreppet ”sexuate being”, ett begrepp ämnat att vara “a concept abstract enough to be consistent with the ideal of the free person.” Cornell 1998 s. 8. Med begreppet vill hon framhäva att det finns lika många möjliga sexuella uttryck som det finns människor, och när denna insikt om vår egen oändliga sexuella beskaffenhet är omfamnad, måste våra krav som personer omfatta rätten att bli politiskt och legalt erkända som källor till mening och representation av våra egna kroppsliga sexuella varanden. Det är alltså individen själv som måste ges rummet, ”the imaginary domain”, att utforska och representera sitt eget sexuella vara.

[455] Cornell återkommer till mängden våld som utövas i samhället mot flickor och kvinnor, och hur detta formar delen av en levnadskontext för dem (se exempelvis 1998 s. 54-58).

mad av föreställningar om en ”god” respektive ”dålig” sexualitet – ”illigitimate sexuality” – enligt normer framvuxna under 1800-talets renhetsrörelser. För Cornell, liksom för Rubin, spelade feministers engagemang i denna rörelse en framträdande roll i cementerandet av denna syn på sexualitet. Feministerna inkorporerade den renhetsivrande sexualmoralen och manifesterade den bland annat genom omfattande räddningsaktioner riktade mot ”fallna kvinnor”, liksom i en fixering vid manlig osedlighet. Denna inställning färgar också dagens feministiska engagemang i prostituitionsfrågan, menar Cornell, som alltså placerar det feministiska motståndet mot prostitution i en fåra av moralistisk sexualitetssyn byggd på tanken om en kyskhet som norm för kvinnor.[456] ”The feminists see deregulation as a liscence for rampant male sexual abuse against terribly vunerable women”.[457] Istället för att på detta sätt tänka i termer av att skydda kvinnor förordar Cornell att rättigheter ska tillerkännas dem, också att prostituera sig, eftersom detta krävs för att kvinnor/människor ska kunna forma sina personer som fria individer.

> First and foremost, we must demand that before law and within the basic istitutions of society, women be evaluated as free and equal persons, whose inviolability cannot be easily overridden in the name of the greater good.[458]

Cornell menar i linje med denna tradition att det är nödvändigt att ha ett abstrakt individbegrepp. Först genom detta kan personlig frihet för kvinnor nås.

> *Abstraction – defining the person only through a normative outline – is the only way we can preserve freedom of personality.*[459].

Målet är att skapa ”maximum equal liberty” utifrån idén att feminismens mål är att ”women be treated as free human beeings”.[460] Det är sålunda i den liberala tanke- och begreppstraditionen Cornell grundar sin problemformulering: Att kvinnor måste ges rätten att välja prostitution.

> To demand rights provides a rallying call precisely because it can give form to political struggle and, at least in the West, can tie feminism to some of the most fundamental concepts of social order in modern Western democracy. As

[456] Ibid s. 50.
[457] Ibid.
[458] Ibid s. 11.
[459] Ibid s. 38. Kursiv i original.
[460] Ibid s. 20.

> I have argued throughout this book, a person's right to the self-representation of her sexuate being is a conclusion logically drawn from the politically liberal understanding of what the recognition of us all as free and equal persons means.[461]

Som jag tolkar Cornells rättighetsförståelse präglas den närmast av vad Karin Engle, i sin genomgång av utvecklingen av feministisk kritik av internationell rätt rörande mänskliga rättigheter, har kallat liberal inklusion.[462] Engele karaktäriserar denna som att dess krav är riktade mot att inkorporera kvinnor i existerande rättsliga diskurser, och implementera de rättigheter som flyter därur. Cornell har förvisso på andra ställen argumenterat för en postmodern syn på rättigheter, att det centrala i vårt rättighetskoncept måste vara att ”remain faithful to the asymmetry that inheres in the respect for the Other as Other”.[463] Även i At the Heart of Freedom driver hon denna tanke. Det är den imaginära domänen och dess okränkbara rum som är det normativa koncept som bär rättighetsförståelsen. Dock är jag enig med Herbert i hans kritik av Cornells förståelse, att den ”etiska asymmetri” hon menar måste vägleda oss, dvs. respekten för varandras olikheter, förbiser att etisk asymmetri inte bara är asymmetrisk utan även *antagonistisk.*[464] Hennes rättighetsförståelse tycks därmed kringgå det antagonistiska elementet i rättighetskonceptet, varför hennes upprop för tolerans och respekt och hennes förhoppningar på rättigheter så som de formulerats idag i slutänden placerar henne i den liberala inklusion som Engel omtalar. Eller med andra ord, Cornell erbjuder oss ett nytt och spännande sätt att se på oss själva och andra, vilket om det tillämpas gör de stående rättigheterna användbara och meningsfulla att åberopa. För den som förkastar denna reformation löser hennes förståelse inga problem och heller inte för den lagstiftare som ska agera efter dessa förhoppningar.

Det tyngsta argumentet *mot* att normalisera prostitution är enligt Cornells uppfattning påståendet att den prostituerade kvinnan genom att ingå i prostitutionsavtalet avsäger sig sin mänsklighet och blir en icke-person, och därmed exkluderas från den moraliska gemenskap som människan ingår i.

---

[461] Ibid s. 180.
[462] Karin Engle; International Human rights and Feminism: When Discourses Meet. *Michigan Journal og International Law,* vol 13 1992, s 517-610.
[463] Drucilla Cornell; *The Philosophy of the Limit* (New York: Routledge, Chapman & Hall) 1992 s. 171.
[464] “Cornell's ethical asymmetri, to be intelligible, would require that people not act on their beliefs, or, in effect, not really believe them. If that were to happen, her belief would have superimposed itself on everyone. The result would be a kind of “rule of law” but without the law. There would be nothing asymmetrical about it.” Herbert 2003 s. 340.

> Currently, the most sophisticated feminist argument for the legal prohibition and, thus, criminalization of prostitution is that prostitution involves indentured servitude or, worse yet, sexual slavery. That is, a woman does not have the right to cancel her self out as a source of rights, as a person by selling her "sex".[465]

Hon kopplar argumentationen till retoriken kring slaveriets avskaffande och resonerar om den paternalistiska lagstiftarens skyddande av kvinnor mot att de presenterar sig på sätt som inte är förenliga med deras status som människor. Här märks att denna diskurs, med det *stöd* och det *stärkande* av kvinnors rättigheter som diskursen omtalar som centralt, formulerar sin fråga om prostitutionen utifrån tanken att kvinna är prostitutionens centrala aktör, dvs. med analytiskt fokus ställt på kvinnan. Detta fokus kan tolkas som en förlängning av att det är kvinnors rättigheter – inte mäns ansvar –som står i fokus för den liberala diskursens feministiska projekt. När denna förståelse kombineras med en kritik av prostitution syns det lätt hänt att frågan transformeras till att handla om kvinnors skuld. – Har kvinnor gjort fel som prostituerar sig? Eftersom hon är transaktionens enda synliga aktör blir också kritik mot prostitution lätt uppfattad som en kritik mot kvinnan själv.

> The question to be addressed is the one presented earlier: by selling their sex, have prostitutes *excluded themselves* from the moral community of persons? (…) [C]an't we make the argument that someone that has *violated her own bodily integrity* no longer has a self to represent?[466]

Som vi ska se nedan är detta fokus på kvinnor i prostitutionen en central del av normaliseringsdiskursens analytiska hållning.

Kinnell: Pragmatism och kvinnors ovillkorliga rätt att välja

Hilary Kinnell, verksam för sexarbetares rättigheter i England, betonar likt Cornell vikten av att kvinnor ges rätten att välja att verka som prostitutuerade.[467] Kinnell ser det som helt oförenligt med den mänskliga rättigheten till autonomi, ja som fascism, att inte acceptera att kvinnor själva vet vad som är bäst för dem.

> I believe it is completely incompatible with the human right to autonomy, and with what I understand by feminism, to dismiss or override any woman's choices or assessment of her own best interests. To denigrate women's

[465] Cornell 1998 s. 47.
[466] Ibid s. 53. Min kursivering.
[467] Hilary Kinnell; *Why Feminists Should Rethink on Sex Workers Rights.* På websidan http://www.nswp.org/pdf/KINNELL-FEMINISTS.PDF, senast besökt 2008-09-17.

> choices as self-delusional or based on "false counciousness" is not feminism but facism.[468]

Kinnell lyfter fram det centrala i principer som att att respektera privatlivet, att inte intervenera i samtyckande vuxna människors förehavanden när ingen tillfogas någon skada, att inte använda strafflagen för torgförande av privatmoral och andra liberallegalistiska argument mot önskan att från samhällets sida bekämpa prostitution. I centrum för hennes analys står kvinnor som autonoma subjekt enligt den civilrättsligt färgade förståelse Wennström lyfter fram, vilkas verksamhet i prostitutionen ska göras så dräglig som möjligt. Kinnell ser också ett kontinuum mellan den kommodifiering av sexualiteten som sker i prostitutionen, eller sexarbetet som hon kallar det, och på andra arenor.

> Overt commodification of sexuality goes on all the time in advertising, the entertainment industry, and in societies where doweries are still an important element in marriage; it also goes on covertly within monogamous relationships, where one partner expects to be rewarded for allowing the other part to have sex.[469]

Kinnell appellerar sålunda även hon till tanken om att sex inte ska priviligieras. "I heard no argument that convinced me that sexual labour could or should be excluded from the area of contract or emplyment rights."[470] Till denna syn kan knytas en *pragmatisk förståelse*, där kvinnors levnadsomständigheter – behovet av pengar – legitimerar att samhället normaliserar prostitutionshandeln.

> I do not argue that this commodification of the body or persona is "ideal", just that since it happens, it is better to define the rights of those involved.[471]

---

[468] Ibid s. 3.
[469] Ibid s. 2.
[470] Kinnell argumenterar vidare i frågan: "Objections to sex work seem to focus on the unacceptabilility of sexual pleasure being commodified, as if human beings' capacity for sexual pleasure was so special and important, it should never be tarnished by the exchange of money. I find this odd. We accept the commodification of water and food, without which no human life would be possible, why not sex?" (Kinnell 2002 s. 2). Samtidigt avvisar Kinnell tanken på sexarbete som ett arbete som andra: "I do not think that sex work is 'a job like any other'. It manifestly is not. I use the term 'sex work' because it avoids the moral condemnation often attached to the term 'prostitution'. It also reflects the reality that commercial sex, even where illegal, is an economic acitivty, and as such, is influenced by market forces, such as supply and demand." (Kinnell 2002 s. 4). Dock avvisar Kinnell sedan tanken att marknadslogiken tillgång-efterfrågan kan tillämpas på prostitutionsmarknaden, så som den svenska lagen enligt henne försöker göra, nämligen att strypa tillgången på köpare (Kinnell 2002 s. 7).
[471] Ibid s. 2.

Till denna pragmatiska syn på prostitution hör ett avvisande av frågan om huruvida sexarbete per definition är negativt för kvinnor. Denna fråga är helt irrelevant, säger Kinnell, eftersom den förutsätter mängder av värderingar rörande sexualitetens plats i mänskliga relationer. Detta är det otänkbart att vi ska nå någon enighet mellan samhällen om, menar Kinnell, och långt mindre troligt att vi når det mellan individer. Detta gäller även för uppfattningarna bland kvinnor i prostitutionen.

> In my experience, many sex workers do feel their occupation is degrading, feel self-hatred and shame, and while this state of mind may be largely due to the stigmatization and demonization they experience from ”respectable” society, it may also arise out of personal religous beliefs, beliefs that sex itself is disgusting, or out of the experience of giving sexual service to people they find personally unattractive.[472]

Samtidigt som Kinnell argumenterar starkt för att tillerkänna kvinnor en snäv autonomi och för rätten för kvinnor att själva bestämma vad som är bäst för dem, intar hon alltså en pragmatisk hållning i sin syn på prostitution. Enligt denna ser man att själva valet att faktiskt sälja sex inte alltid ett särskilt tydligt val från kvinnan, eller något hon mår särskilt bra av. Kinnell avvisar mycket riktigt indelningen i en frivillig och påtvingad prostitution.[473] ”Everyone can only choose their occupations and way of life within highly constraining circumstances … Few people in any occupation can claim completely free choice in how they earn their living” säger Kinnell, och hänvisar till ekonomiska och sociala villkor i ens familj och i det samhälle och det land man lever i, liksom till personers individuella förmåga och psykologi.[474] Inte desto mindre menar Kinnell att det kan behöva avgöras ibland om en kvinna är sexarbetare på grund av avsaknad av val och i frånvaro av samtycke, och att ett test då kan visa det, nämligen om hon

- was deceived about the nature of work
- was subjected to violence or threats of violence against herself or her family
- was drugged
- was abducted or imprisoned
- had personal documents removed (e.g. her passport)

[472] Ibid s. 4.
[473] Tanken att en dylik indelning inte låter sig göras är grunden i den radikalfeministiska förståelsen av prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor, liksom i delar av den kontextualiserande kritiken. Under framväxten av en traffickingdiskurs har detta argument, fast placerat i en prostitutionspositiv kontext, också börjat höras från normaliseringsförespråkare och jag ska därför återkomma till denna hållning. Doezema 1995, Jo Doezema; Forced to Choose. Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy. I Kempadoo & Doezema 1998. Jo Doezema; Now You See Her, Now You Don’t: Sex Workers at the UN Trafficking Protocol Negotiations. *Social & Legal Studies,* vol 14 nr 1 2005 s. 61-89.
[474] Kinnell 2002 s. 4.

- was unable to refuse certain customers or sexual activities.

Kinnell kombinerar sålunda kravet på självbestämmande för kvinnor med acceptansen av ”verklighetens” förhållanden i sin förståelse av prostitution. Jag ska längre fram i framställningen problematisera denna hållning, dels att kvinnors autonomi, tolkat i snäv mening, läggs till grund för försvaret av sexarbete, och dels att mäns ianspråkstagande av kvinnor som enligt den pragmatiska sida av argumentationen de facto ogillar sin situation, kanske tom lider starkt i den, inte synliggörs som ett problem. Här kan dock kort sägas för att påminna läsaren om de begrepp jag utvecklade inledningsvis, att vi i det första fallet får syn på prostitutionsakten, men endast kvinnan, samt att det i det andra fallet förhåller sig så att institutionen prostitution försvinner ur diskussionen.

Martha Nussbaum – Ett kontinuum, en syssla som andra

Martha Nussbaum diskuterar i sin artikel ”Weather from reason or prejudice” prostitution som ett arbete bland andra.[475] Credot i hennes tankegång är att prostituerade kvinnor likt andra människor tar pengar i utbyte mot att utföra sysslor med sina kroppar och att prostitution därför bara är en annan, stigmatiserad, form av arbete (diskursen om sex som lika allt annat).

Det är, säger Nussbaum, en allmän uppfattning att ”taking money, or entering into contracts in connection with the use of one’s sexual or reproductive capacities is genuinely bad”.[476] Denna allmänna uppfattning knyter hon till den feministiska prostitutionskritiken, som hon menar utpekar finansiella transaktioner rörande den kvinnliga sexualiteten som nedsättande för kvinnor, och som involverande en skadlig kommodifikation och alienering av kvinnors reproduktiva och sexuella kapaciteter. Feminister betraktar den sociala innebörden av dessa transaktioner som att de dels gör dessa kapacite-

[475] Nussbaum 1998. Nussbaum, som gjort sig känd som en röst som argumenterar för liberalismens förtjänster för kvinnor gör i artikeln bruk av såväl liberala argument orienterade mot individens rätt som mer socialistiskt orienterade krav på arbetares rättigheter och kontroll över sina arbetsförhållanden för att kritisera oviljan att normalisera prostitution och tillerkänna kvinnor i prostitutionen status som arbetare. Exempelvis anför hon Marx till stöd för sin analys att problemet inte är att kvinnor väljer prostitution, eller att prostitution är en särskilt problematisk syssla. ”What seems wrong is that relatively few people in the world have an option to use their body, in their work, in what Marx would call a ”truly human” manner of functioning, by which he meant (among other things) having some choices about the work to be performed, some reasonable measure of control over its conditions and outcome, and also the chance to use thought and skill rather than just to function as a cog in a machine”. Nussbaum 1998 s. 724.
[476] Ibid s. 695.

ter till objekt i mäns kontroll, och dels förtingligas och därmed berövas det värde de har när de är som bäst.[477]

Nussbaum menar att denna förståelse av prostitution inte har fog för sig. Men, säger hon, även om den skulle ha det är det i så fall bara ingången till djupare frågeställningar om moraliska och rättsliga överväganden. Många företeelser och människor har nämligen stigmatiserats genom historien, oftast av väldigt dåliga anledningar. Hon vill därför att vi ska undersöka om dessa uppfattningar är försvarbara eller om de grundar sig på fördomar och sålunda är irrationella.

> Are these current beliefs the result of reason or prejudice? Can they be defended by compelling arguments? And even if they can, are these the type of moral argument that can properly be a basis for legal restrictions?[478]

För Nussbaum är frågan huruvida det är moraliskt eller ej att ta betalt för användandet av kroppen: ”In grappeling with these issues, we should begin from the realization that there is nothing per se wrong with taking money for the use of one’s body”. Det är ju så de flesta av oss lever våra liv, säger Nussbaum. Att erkänna detta formellt genom att (exempelvis) erkänna prostitutionskontraktet är därför bra för människor, och skyddar deras säkerhet och anställningsförhållanden.[479] Nussbaum gör en jämförelse mellan den prostituerade kvinnans syssla och andra kvinnor som tar betalt för att använda kroppen: Fabriksarbetaren som plockar fjäderfän, sångerskan på en nattklubb, filosofiprofessorn, en ”domestic servant” i ett medelklasshem, en utbildad massös och en medverkande i ett forskningsexperiment rörande medicinsk utrustning för kontroll av ändtarmssjukdomar.[480] Utifrån dessa jämförelser kommer hon fram till att prostitution inte skiljer sig på något fundamentalt sätt från dessa andra sysslor, annat än rörande folks moraliska uppfattningar om vad kvinnan gör. Exempelvis skriver hon om att delta i det medicinska experimentet, något som hon menar likt prostitution involverar ”the consensual invation of one’s bodily space”:

> And yet, on the whole, we do not think that this is a base trade or one that makes the woman who does it a fallen woman. We might want to ban or regulate it if we thought it was too dangerous, but we would not be moved to ban it for moral reasons. … [A] far greater part of [this] difference is made by the fact that most people do not think that anal penetration by a doctor in the context of a medical procedure is immoral, whereas lots of people think that vaginal or anal penetration in the context of sexual relations is (except under

[477] Ibid.
[478] Ibid.
[479] Ibid s. 723.
[480] Ibid s. 700f.

very special circumstances) immoral and that a woman who goes in for that is therefore an immoral and base woman.[481]

Prostitutionskritik = stigmatisering

I Nussbaums problematisering ligger, liksom hos Cornell och Kinnell, det analytiska fokuset på kvinnan i prostitutionen. Det är hennes moral eller omoral som Nussbaum undersöker. Men medan den ”allmänna uppfattning” som Nussbaum hänvisar till relaterar till *kvinnan i prostitutionen* och en fördömande av henne som transaktionens primära aktör – ”*taking* money or entering into contracts … is genuinely bad” – finns det en bred feministisk kritik av prostitution som är orienterad mot en förståelse där antingen institutionen prostitution står i kritiskt fokus (Satz, Anderson, O’Connell Anderson) eller där mäns utnyttjande av kvinnor i prostitutionen är satt under kritik (Jeffreys, MacKinnon), men där kvinnans deltagande inte anses klandervärt. Det är tom rimligt att påstå att en central aspekt av det feministiska bidraget till prostitutionsdebatten är dess introducerande av männen som aktörer på arenan ifråga. [482] Ändå omtalar Nussbaum bara kvinnors medverkan, och det är bara den hon problematiserar.[483] Jag ser detta fokus som ett återkommande drag i normaliserinsgdiskursen. Jag tolkar det t.om. som att ett dylikt fokus anses representera en viktig feministisk potential i sättet att förstå prostitution (diskursen om feminism som lika med ett analytiskt fokus på kvinnor). Genom att bestämma att prostitution är ekvivalent med prostituerade kvinnors aktiviteter undgår dock Nussbaum att befatta sig med feministisk kritik

[481] Ibid s. 707.

[482] Det är också den kritik som traditionellt brukar framföras mot abolutionister, att de för mycket fokuserar på omständigheter som försätter kvinnor i prostitution och hur de där missbrukas, dvs. att man inte i tillräcklig utsträckning tillmäter kvinnors existerande i prostitutionen deras eget val att entra den och stanna där.

[483] I Nussbaums text får även feminister kritiska till prostitution representera denna ensidiga fokusering på kvinnor, trots att det är en förståelse som de kritiserar. Genom att likställa mainstreamsynen på prostitution och den feministiska kritiken kan Nussbaum genomföra sin analys av prostitution som en fråga om *huruvida stigmat som omger kvinnorna är berättigat eller inte*, trots att hon därmed inte närmat sig de problemställningar som rests mot acceptansen av prostitution. Hennes problembeskrivning kan sammanfattas som följer:

Prostitution är kvinnors användande av sin kropp (i sexuella) syften mot betalning → den allmänna/feministiska uppfattningen är att detta är fel → prostituerade kvinnor stigmatiseras.

Hennes analys kan beskrivas som:

Prostitution är kvinnors användande av sin kropp (i sexuella) syften mot betalning → den allmänna/feministiska uppfattningen är att detta är fel → den allmänna/feministiska uppfattningen är fel, eftersom vi alla gör på liknande sätt → prostituerade kvinnor stigmatiseras felaktigt (stigmatiseringen beror på en förtryckande sexualsyn, som feminister borde göra upp med).

av *prostitution som institution*.[484] När hon talar om manlig dominans i relation till prostitution blir det mycket riktigt i betydelsen att den prostituerades aktiviteter formas av och i sin tur upprätthåller manlig dominans tolkat i relation till hallickar och andra profitörer *i prostitutionen*. I övrigt, dvs. i relation till prostitution som könad institution, konstaterar Nussbaum endast att prostitution knappast är ensamt om att formas av och upprätthålla manlig dominans:

> Systems if patrilinear property and exogamous marriage, for example, certainly do more to perpetuate not only male dominance but also female mistreatment and even death. There probably is a strong case for making the giving of dowry illegal (…) for it can be convincingly shown that the institution of dowry is directly linked with extortion and threats and bodily harm and ultimately with the deaths of large numbers of women. … Prostitution as such usually does not have either such dire or widespread implications.[485]

Nussbaum ser alltså ett kontinuum mellan prostitution, kallat sexarbete, och andra arbeten: Vi använder alla våra kroppar mot betalning, säger hon, och skälen för att stigmatisera just sexuella aspekter av detta användande vilar på moraliska uppfattningar som hämtar sin grund i en misogyn förståelse av kvinnors sexualitet. Därför bör denna syn överges och prostitution ses som ett arbete som andra inom lågstatussektorer – vilka alla behöver reformeras för att ge arbetarna större inflytande över sina arbetsvillkor. Hon ger sålunda uttryck för den framträdande uppfattningen inom normaliseringsdiskursen att sexualiteten inte ska priviligieras bland mänskliga uttryck utan ses som en kommodifierbar, men omgärdad och ofta stigmatiserad, kapacitet.

---

[484] När Nussbaum bemöter sju som hon identifierar vanliga argument för att kriminalisera prostitution undviker hon att konfrontera tanken om prostitution som en institution som påverkar könsrelationerna och som också är ett utflöde av den ojämlikhet som råder mellan könen. De frågor hon tar upp håller istället ett tydligt analytiskt fokus på kvinnan, alternativt på prostitution som akt: 1) Prostitution involverar hälsorisker och risker för våld, 2) Den prostituerade saknar självständighet, hennes aktiviteter kontrolleras av andra, 3) Prostitution involverar invasionen av det intima kroppsliga utrymmet, 4) Prostitution gör det svårare för människor att skapa intima engagerade relationer, 5) Den prostituerade alienerar sin sexualitet på marknaden, hon förvandlar sina sexuella organ och handlingar till ting, 6) Den prostituerades aktivitet är formad av, och förstärker, mäns dominans över kvinnor och 7) Prostitution är ett yrke som människor inte entrar via val, de avtal som sluts däri borde därför inte betraktas som riktiga avtal. Ovan är det punkten (4) som anlägger ett perspektiv där institutionen prostitution problematiseras, dock görs detta ur ett perspektiv som sätter ”närhet” i fokus, detvill säga som undgår att problematisera könsrelationer. Ändå är en central, ja kanske den centrala invändingen mot prostitution att prostitution gör det svårare att skapa jämlika relationer mellan könen (jfr Satz 1995, Anderson 2002, O’Connell Davidsson 1998, Shrage 1994). Vidare kan punkten (6) framstå som en diskussion av en kritik mot prostitution som institution. Den ”mäns dominans över kvinnor” som prostitution förstärker som Nussbaum avser är dock hallickars kontroll av prostituerade kvinnor och relaterar sålunda inte till en diskussion om prostitution i en vidare könksskapande kontext.

[485] Nussbaum 1998 s. 718f.

Diskursen om sexarbete – kontrakt, autonomi och identitet

Kamala Kempadoo menar att grunden i sexarbetarpostitionen är det respektfulla erkännandet av subjektivitet och aktörskap hos sexarbetare och att "such analysis position sex workers as actors in the global arena, as persons capable of making choices and decisions".[486] I sexarbetardiskursen står tanken om individens autonomi (tolkat snävt) central, liksom motståndet mot att etiketteras som offer – en konsekvens man menar följer av att tolka all prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor.[487] En dylik förståelse, det vill säga en förståelse med fokus på "offret", underkänner, menar man, kvinnors aktörskap och placerar dem inom en kontext av att behöva räddas från sig själva, vilket upprätthåller gamla patriarkala förställningar om kvinnor.[488] Sett ur detta perspektiv är vidare prostitution en subversiv akt mot rådande könsmanuskript, som man tolkar i linje med Rubins sexuella hierarkier och Phetersons horstigma, det vill säga, att kvinnor ska vara avhållsamma och återhållsamma, annars stigmatiseras de som erotiska avvikare och "horor" med de bestraffningar som följer på detta.[489] Prostituerade kvinnor blir härigenom normbrytare, ett slags föregångare i den feministiska kampen.

> They know that what they are selling is not them selves, but sex. They present a challenge to the reduction of woman as sex, and should thus be welcomed, instead of rejected by those who oppose the idea of women as sex-object.[490]
>
> I've allways thought that whores were the only emancipated women.[491]

I talet om vikten av att erkänna kvinnors självbestämmande/autonomi läggs stor vikt vid att tillbakavisa den radikalfeministiska synen att prostitution utgör en form av våld mot kvinnor vilken inte bör indelas i accepterat sexarbete och bekämpad tvångsprostitution. Ofta används termen "falskt medvetande" som något radikalfeministisk teori tillskriver kvinnor, ett grepp man ser som en förlängning av förhärskande patriarkala förståelser av kvinnor där kvinnor förminskas, görs till offer och inte ses som aktörer med ansvar och förmåga att styra sina liv och träffa val rörande sina liv. Antago-

[486] Kempadoo 1998 s. 9.
[487] Sullivan 1995 s. 194.
[488] Se exempelvis Ratna Kapur; The Tragedy of Victimization Rhetoric: Resurrecting the "Native" Subject in International/Post-Colonial Feminist Legal Politics. *Harvard Human Rights Journal,* nr 1 2002.
[489] Rubin 1993, Pheterson 1996, Alexander 1997, Chapkis 1997, Doezema 1998
[490] Doezema 1995. s. 61.
[491] St. James 1987 s. 84. Jfr ovan angående synen på kvinnlighet som konstruerad i termer av förväntningar om tillgänglighet; sexuell eller omsorgsmässig (alternativt sexuellt tillgängliga kvinnor respektive reproduktiva kvinnor).

nismen mellan sexarbetarpositionen och den radikalfeministiska förståelsen är mycket riktigt djup. Filosofen Leonor Kuo, själv förespråkare av dekriminalisering och tolerans av prostitution, har ”i brist på bättre” som tidigare nämnts myntat begreppet ”anti-abolitionister” för att fånga det som också kan kallas en sexarbetarposition:

> [The anti-abolitionists] are generally women who feel prostitution is a legitimate option, believe that prostitution is not always more or as exploitative as other options open to women, and, although they are aware of how abusive prostitution is for some women in the industry, feel that their own experience and the quality of their lives as prostitutes are to be preferred over their alternative options. Many of these women view prostitution as, under some conditions, an act of feminist resistance.[492]

Kuos definition ringar också in en utveckling som skett inom sexarbetardiskursen, från att med Margo S:t James ha argumenterat för ”horan” som den enda egentligen frigjorda kvinnan, och sålunda betona det subversiva och normbrytande elementet i kvinnors prostitution, till att förstå kvinnor i prostitutionen som fattiga, arbetande och marginaliserade kvinnor som gör vad de kan för att tjäna sitt uppehälle.[493] Dessa synsätt existerar ofta parallellt, men det senare har kommit att få en allt mer framträdande roll inom ramen för traffickingdiskursen, och ska därför diskuteras närmare i det kapitlet.

Jo Bindman, sexarbete konkret

En konkret och därför intressant elaborering av prostitution som sexarbete utgör sexarbetararättsaktivisten Jo Bindmans text *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda.*[494] Bindman vill bidra till att få ett slut på den sociala exklusion som verksamma personer i prostitution är utsatta för där deras mänskliga rättigheter och rättigheter som arbetare ständigt kränks. Ett första steg i denna strävan är enligt henne att se prostitution som ett arbete.

> … By looking at commercial sex as work, and the conditions under which that work is performed, sex workers can be included and protected under the existing instruments which aim to protect all workers in a general way.[495]

[492] Kuo 2002 s. 22.
[493] Nussbaum 1998. Kinnell 2002. Kessler 2002.
[494] Jo Bindman; *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda.* Network of Sex Work Projects. http://www.nswp.org/ senast besökt 2008-09-19.
[495] Ibid s. 3, 4)

Bindmans analytiska orientering är liksom Nussbaums att *hålla samman prostitution som sexarbete med andra arbeten*. ”The focus of the report is on how much sex workers have in common with other people and workers, not on how they differ.[496] Betraktar man de problem som möter sexarbetare märks att de i mångt liknar de problem som andra arbetare inom lågavlönade sektorer har, menar Bindman. Men genom avsaknaden av regleringar, internationellt och lokalt, av prostitution som sexarbete har kvinnor (och män) i sexindustrin gjorts sårbara för exploatering på sina arbetsplatser, för trakasserier och våld från arbetsgivare, poliser, kunder och allmänheten.[497] Även frågan om våldet i prostitutionen måste relateras till andra domäner än sexindustrin, säger Bindman. Det är inte klarlagt att just partners till sexarbetare är våldsammare än andra, och forskningen vet lite om just dessa män. Våld inom nära relationer är dock ett framträdande mönster i alla länder på jorden, menar hon. Den enda slutsats man med säkerhet kan dra är därför att lagar som kriminaliserar våld måste utökas till att överallt omfatta den privata sfären för att skydda alla kvinnor.[498]

Tvång/fri vilja

Bindman vill se ett kontinuum mellan prostitution/sexarbete och andra arbeten. Exempelvis vill hon använda ILO:s regelverk för att förbättra problemen rörande arbetsförhållandena i sexindustrin. En typ av dylika problem som Bindman diskuterar är tvång och våld i prostitutionen, och hon relaterar dem till olika folkrättsliga regleringar i ljuset av de två kontexterna relationen mellan arbetgivare-arbetstagare och relationen mellan fristående sexarbetare-kund.

Som i alla industrier kan förhållandena vara mer eller mindre exploaterande för arbetaren, säger Bindman. De värsta formerna av exploatering är definierade som slaveri, och detta går enligt Bindman att finna också i sexindustrin.

[496] Ibid s. 4, se också Kempadoo 1998 s. 8.
[497] Bindman 1997 s. 4.
[498] Ibid s. 9f. Likt Cornell menar också Bindman att de internationella människorättsdokument som redan finns i stort kan skapa det skydd sexarbetare behöver, bara de implementeras korrekt. “Social discrimination against sex workers can be fully adressed under existing human rights standards and most issues relating to working conditions in the sex industry could be subjected to existing ILO standards” (Bindman 1997 s. 62). Det är sålunda inte heller hos Bindman främst någon rättighetskritik som framförs utan snarare en kritik av att de rättigheter som skapats inte kommit sexarbetare till godo. Denna, med Karin Engles uttryck, doktrinära hållning till rättigheter präglar delar fältet som vill se en normalisering och acceptans av prostitution, vilket kan ses som ett uttryck för dess kopplingar till en liberal förståelse. Engle 1992 s. 532. Se nedan.

> When an individual's ability to negotiate is constrained by another person; where another person has the power to decide which or how many clients she will service, and what service may be preformed, or the consent of the individual is overridden in any direction, then indeed we find slavery.[499]

Bindman menar i linje med detta att rätten att säga nej till en kund, att neka vissa sexuella aktiviteter eller att alls delta i sexindustrin, måste skyddas mot bestraffningar från arbetsgivaren liksom mot restriktioner i socialförsäkringssystemet.[500] Trots att Bindman, likt Nussbaum, inte vill se prostitution som särskilt från andra arbeten framträder här en viktig skillnad mellan sysslorna: Den arbetsgivare som ålägger en arbetstagare att jobba övertid på fabriken, ta nya arbetsuppgifter, arbeta med nya kunder eller höja ackordstakten, riskerar inte att göra sig skyldig till att ha förslavat sin arbetstagare eller ens ställa ett problematiskt krav. Överfört till en bordellkontext skulle dock dylika påbud enligt Bindman konstituera ett förslavande av sexarbetaren eftersom vederbörande då inte får välja exempelvis antalet kunder eller vilka sexuella handlingar hon måste utföra. I The World Charter for Prostitute's Rights från 1985 heter det i denna anda, att "It is essential that prostitutes can provide their services under the conditions that are absolutely determined by themselves and no one else".[501] Som Scott A. Anderson påpekar saknar dock andra arbetstagare dylika rättigheter.[502]

Att som *fristående* sexarbetare (inte verkande på en bordell eller med en hallick) befinna sig i en sits där ens möjlighet att fritt innehålla med sitt samtycke beskärs av att prostitution framstår som nödvändigt av ekonomiskt tvång, är däremot inte slaveri enligt Bindman, "but simple economic and social injustice, of the kind which constrains workers in every field to accept inequtable or dangerous conditions".[503] Precis som Nussbaum underkänner Bindman här tanken om sexuella handlingar som stående i någon särställning – något jag uppfattar som grundtanken med att göra prostitution till sexarbete – och därmed tanken på att vissa aktiviteter skulle kräva ett ömse-

[499] Bindman 1997. Det saknas dock anledning att kvalificera saken som sexuellt slaveri, menar Bindman, då slaveriets omständigheter som sådana redan är en förbrytelse På motsvarande sätt motsätter sig Bindman ett särskilt koppleribrott: "Where a person is compelled by another, whether the relationship is characterised as emotional or an employment one, to accept a type of work – prostitution – or a client or a practice, which she would otherwise refuse, it is unnessecary to name a special crime of "pimping". This case is already covered by the ILO Forced labour Convention of 1930 or the Slavery Conventions of 1926 and 1956." Bindman 1997 s. 52.

[500] Noteras kan att det uttrycks som att det är rätten att säga nej som är rättsskyddssubjektet i denna mening, inte kvinnan vars rätt att säga nej det rör sig om: "The right to refuse a client, to perform a sexual service or to participate in the sex industry at all must be protected from penalties imposed from employers and from social security restrictions". Bindman 1997 s. 12.

[501] World Charter of Prostitutes' Rights. International Committee for Prostitutes Rights. http://www.walnet.org/csis/groups/icpr_charter.html, senast besökt 2008-09-19

[502] Anderson 2002 s. 765.

[503] Bindman 1997 s. 9.

sidigt ansvarstagande från de idealt sett samhandlande parterna.[504] Mycket riktigt menar Bindman att sexuell kontakt kan förekomma utan samtycke i sexindustrin såväl som ett sexuellt övergrepp, som i form av ett icke sexuellt övergrepp. Det är frågan om ”ett icke sexuellt övergrepp” när den som tvingar sexarbetaren är en annan person än den som deltar i den sexuella akten.

> It is not logical to define a sexual act taking place between a sex worker who faces coercion to submit from a third party and a client ignorant of the coercive circumstances, as sexual assault, even though the sex worker does not freely consent. The offence is on the part of the person constraining the sex worker, who is thereby responsible for the violation of her rights and security of person and freedom from slavery.[505]

Jag ska längre fram diskutera vilka konsekvenser en dylik förståelse kan ha för konstruktionen av kvinnors rättssubjektivitet, i ljuset av frågan om sexuella handlingar kan anses utgöra en speciell kategori handlingar, som exempelvis sorterandet av sexualbrott i en särskild brottsbalk ger uttryck för, eller om de kan och bör jämställas med andra handlingar. Jag kallar detta *frågan om sexualitetens särställning*.
När det gäller samtycke för den *fristående* sexarbetaren elaborerar Bindman följande förståelse av samtycke när hon definierar hur gränser för våld och tvång bör dras: En fristående sexarbetare kan tvingas till sex hon inte samtyckt till av en klient. Det är då är ett klart fall av sexuellt övergrepp eftersom kvinnan har möjlighet att uttrycka sitt bristande samtycke:

> Sex workers operating independently can be forced to engage in a sexual act to which they do not consent. This case is clearly recognisable as a sexual assault, since the sex worker is able to express her lack of consent, and the perpetrator is responsible for violating her rights by acting despite her refusal.[506]

I Bindmans förståelse av samtyckesfrågan i relation till sexuella handlingar sätts det potentiella brottsoffrets ansvar att uttrycka sin vilja i förgrunden.[507] Med Berlins distinktion kan vi se att fokus har lagts på omständigheter som

---

[504] Anette Lansink frågar i samma anda inom ramen för en traffickingkontext: “Why should a distinction be made between forced economic exploitation and forced sexual exploitation as end puroses of trafficking?” Lansink 2006 s. 8.
[505] Ibid s. 51.
[506] Ibid s. 52.
[507] Jfr U. Andersson 2004, s 234. Andersson menar att rättsliga bedömningar i sexualbrottmål tenderar att förskjuta frågor om av gärningsmannens våldsutövning till att bli bedömningar om offrets motstånd. ”På så sätt produceras en skyldighet för detta subjekt – rättsskyddssubjektet – att uttrycka sin vilja, verbalt eller genom handling”.

tydligt avgränsar kvinnans möjligheter att säga nej och som alltså kan hemföras till den negativa definitionen av frihet i dess betonande av vikten av att begränsa interventioner från exempelvis en skyddande lagstiftare i individens rättssfär. Bindmans förståelse av samtyckesproblematiken öppnar sig därmed, menar jag, för kritiken att vara ”thin”, dvs. bortse från de problem som i realiteten omger kvinnors sexuella autonomi i en betydelse som också inkluderar rätten att framleva sitt liv utan angrepp på den egna integriteten och friheten och friden från anda. Givet situationen för kvinnor i prostitution där ekonomisk marginalisering inskränker deras möjligheter att välja och som kan vara själva skälet till att de befinner sig i prostitutionen, liksom om svårigheterna för kvinnor i sexuellt hotfulla situationer – exempelvis betingade av rädslan för att utsättas för fysiskt våld eller t.om. dödas – att göra motstånd på sådant sätt Bindmans förståelse kräver, och som Andersson visat att rättstillämpningen i sexualbrottmål kräver likaså, är denna syn på våld/samtycke problematisk. Därmed står Bindmans förståelse i linje med den straffrätt som feministisk rättsteori och feminister engagerade mot mäns våld mot kvinnor under många år har kritiserat. Frågan man kan ställa är vilket värde en dylik, i rådande rättskultur förankrad, beskrivning av förhållandena på den prostituerade kvinnans sida har för tillvaratagandet av *kvinnors rättigheter?* Mycket riktigt, som vi ska se när vi rör oss till diskursordningen om trafficking, är det en ambition från den position som vill normalisera prostitution att rensa texter och definitioner om trafficking från könade begrepp. Den liberala ansats som bär Bindmans och andra inom normaliseringsdiskursens förståelse slår där igenom i det att den könsneutrala individen trots allt är den begreppsliga figur som lyfts fram och som får bära narrrationen om prostitution och trafficking.

Chapkis och sexradikaler– prostitution som emotional labour

Ytterligare en syn, mer positiv, på prostitution som arbete står sociologen Wendy Chapkis för. Hon sorterar prostitution under en kategori hon med stöd av Arlie Hoschilds studier av flygvärdinnors arbete kallar ”emotional labour”.[508] Känsloarbete karaktäriseras av att arbetaren lär sig att profesionalisera sina känslor vilket kan ha negativa effekter på arbetaren, men inte måste ha det.[509] Chapkis menar att prostituerade kvinnor kan uppleva möjligheten att ”summon and contain emotion within the commercial transaction … as a useful tool in boundary maintenance rather than a loss of

[508] Chapkis ; *Live Sex Acts. Women Performing Erotic Labour*. (Cassell, London) 1997.
[509] Se Shiela Jeffreys för en tolkning av Hochschilds arbete till stöd för att det skadar kvinnor att bedriva prostitution. Jeffreys 1997 s. 170ff.

self".[510] Chapkis möter alltså det argument som med olika begrepp och infallsvinklar förts fram från socialistiska/marxistiska feminister respektive radikalfeminister, att prostitutionsakten innebär ett alienerande av känslo/sexuella aspekter på ett sätt som är skadligt, med att hävda att denna process faktiskt kan upplevas som positiv. Vore samhället bättre på att separera sex och känslor från dess förmodat unika relation till naturen och människans själv skulle det inte längre vara självklart att kommodifieringen eller alieneringen av dem nödvändigtvis är destruktivt, menar Chapkis, och hon förordar en syn där prostitution uppvärderas till att ses i ljuset av andra arbeten där känslor används, exempelvis psykoterapeutens. Det är sålunda inte prostitutionsarbetets karaktär som sådant som är problematiskt utan den nedvärderande synen som omger det och de svåra förhållandena i sexindustrin, som följer av att prostitution inte förlänats status av att vara ett arbete.[511] Notera att det här är *prostitutionen som akt* som ställs i fokus, vilket sedan överförs till en diskussion om förhållandena i sexindustrin.

O'Connell Davidson påpekar att parallellen mellan prostitution och andra känsloarbeten som psykoterapi, skådespeleri eller vård/omsorg innebär att prostitution förlänas ett socialt värde. Denna uppfatting kan, säger O'Connell Davidson, hemföras till den funktionalistiska synen på prostitution, dvs. att prostitution svarar mot sexuella behov som män har.[512] "The implication is that sex work should be respected and socially honoured because it express (or at lest can, under the right circumstances express) a form of care or creativity".[513] En liknande, funktionalistisk, syn knyter O'Connell Davidson också till den sexradikala strömningen, där utmanandet av binära konstruktioner av normal/onormal, hälsosam/ohälsosam, njutbart/farligt sex, liksom könskategorierna som sådana, ses som uttryck för förtryckande tankemodeller. O'Conell Davidson framhåller att teoretiker som Gayle Rubin, Carol Vance och Pat Califa hyllar sexuella handlingar mellan samtyckande individer som utmanar dessa binära positioner (se Rubins cirkel av "charmed sexuality") och hur såväl säljande som köpande i prostitutionskontraktet ur detta perspektiv framstår som legitima uttryck för en erotisk mångfald.[514]

> "There will always be people who don't have the social skill to woo a partner. In a society where mutual attraction and sexual reciprocity are the normal base for bonding, what would happen to the unattractive people, those without the ability or interest to give as good as they get?[515]

[510] Chapkis 1997 s. 76.
[511] Ibid s. 82. Se också
[512] O'Connell Davidson 1998 s. 88. Se också Margaretha Järvinen; *Prostitution i Helsingfors. En studie i kvinnokontroll* (Åbo akademiska förlag) 1990.
[513] O'Connell Davidsson 2002 s. 88.
[514] Ibid s. 89.
[515] Pat Califa; *Public Sex; the culture of radical sex.* (Pittsburg Cleis) 1994 s. 245.

Kamala Kempadoo skriver i liknande ordalag i boken Global Sex Workers, att boken handlar om

> …those women and men who services vast sections of the world's male populations and render what may consider vital to the well-being of manhood yet who are often despised, criminalized and rejected for doing so.[516]

Delar av normaliseringsdiskursens företrädare argumenterar alltså för att det ligger ett socialt värde i prostitutionen. Det kan dels handla om att man menar att prostitution bidrar till att utmana binära och förtryckande könskategorier, men också att den möter erotiska behov och önskningar som människor – eller närmare bestämt män – har. Den sexradikala förståelsen av prostitution kommer därmed att deas med ett slags luckor rörande den underliggande presentationen av vad prostitution är eftersom man kombinerar en funktionalistisk tankemodell om prostitution när det rör mäns behov, med teorier om sociala konstruktioner av kvinnors sexualitet när det gäller kvinnors frånvaro som konsumenter av prostitution. Kvinnors motstånd mot och ointresse för prostitution blir sålunda socialt konstruerat medan mäns intresse för och nyttjandet av prostitution blir ”naturligt” och uttryck för fysiska behov. Mäns sexualitet tycks därmed ses som ”mer naturlig” och mindre omgärdad av sociala konstruktioner än kvinnors.

Grundläggande förståelseramar inom normaliseringsdiskursen

Autonomi och sexarbete – normaliseringsdiskursens pelare

Nedan ska jag skissera några förståelseramar som jag vill framhålla som grundläggande för normaliseringsdiskursens förståelse av prostitution. De rör sätt att problematisera och närma sig prostitutionsfrågan, enligt Bacchis uppmaning att studera problemrepresentationer. De förståelseramar, låt oss kalla dem för ett slags underdiskurser, jag finner ska sedan relateras till det jag tidigare sagt om debatten om prostitution; att den är asymmetrisk och saknar reciprocitet.

En grundläggande tankeram för autonomidiskursen är synen på kvinnor som autonoma subjekt, liksom att rättigheter för dessa autonoma subjekt är ett

[516] Kempadoo 1998 s. 3.

centralt instrument för att uppnå de förändringar som krävs. Jag har använt Wennströms koppling till det civilrättsliga begreppet partsautonomi för att tydliggöra hur autonomi förstås, liksom att jag har pekat på olika dimensioner av frihet; negativ och positiv, som relevant för förståelsen av denna diskurs förståelse av prostitution där den negativa friheten att tillåtas disponera över sin kropp för prostitutionsavtal sätts i centrum och ses som en feministisk landvinning. Autonomi är sålunda tolkad snävt, det vill säga man lägger vikt vid den aspekt av ”the harm principle” som betonar frihet från intervention. Att tillerkännas autonomi är vidare kopplat till kvinnors aktörskap, och till erkännandet av kvinnor som fullvädiga medborgare. Det är genom att tillerkännas autonomi som kvinnor respekteras, för först då erkänns kvinnors rätt till sina kroppar, rätt till självbestämmande och rätt att välja sitt sexuella liv. Jag kallar detta *diskursen om (den snäva) autonomins människovärdesrealiserande kraft*.

Ytterligare en diskurs har jag kallat *feminism som lika med analytiskt fokus på kvinnor*. Som vi har sett i texter inom normaliseringsdiskursen är analytiskt fokus genomgående ställt på kvinnor i prostitutionen. Enligt normaliseringdiskursens förståelse är det kvinnors aktiviteter och handlanden som antas vara den fråga som debatten om prostitution – eller kvinnors sexarbete – ska kretsa kring. I detta ljus kan vi förstå det betonande av kvinnors rättigheter, självbestämmande/autonomi och aktörskap som superdiskursen för fram och som kan jämföras med vad Baer framhöll som viktigt för feministiskt teoretiserande: Att synliggöra män, institutioner och mäns ansvar. Konsekvensen av perspektivet är mycket riktigt ett osynliggörande av män, liksom en fragmentering av prostitutionsbegreppet till att innehålla endast en part – den sexarbetande/sexsäljande kvinnan. Denna hållning genomsyrar stora delar av retoriken från normaliseringsförespråkarna och fungerar också som stöd för de anspråk man gör på att ivarata kvinnors intressen: Feminism handlar om kvinnors rättigheter. Normaliseringsdiskursen tar strid för de prostituerade kvinnorna, och utmanar därmed hierarkier mellan kvinnor som skadar alla kvinnor. Alltså är man mer ”feministiskt adekvat” än den exempelvis radikalfeministiska diskursen som förtrycker kvinnor genom att förvägra dem att träffa egna val och som förmodas skydda en medelklassfemininitet mot en hotande ”smutsig” sexualitet. I ljuset av att den analytiska horagestalten inom normaliseringsdiskursen har givits empirisk form som ”prostituerade kvinnor” eller ”sexsäljare”, får dessa anspråk särskilt tyngd.

Ytterligare en diskurs, som sammanhör med feminism som analytiskt fokus på kvinnor, är *diskursen om den förövarlösa utsattheten.* Superdiskursen om prostitution innehåller som nämnts tal om ”patriarkatet”, ”manlig hegemoni”, diskriminering, underordning av kvinnor, (extremt) utbrett våld, farliga hem, lokala våldsamma sedvänjor, etc. Dock talas inte i diskursen om aktörer som utför våldet, och inte heller om vilka aktörerna är i den prostitu-

tionskontext som existerar i detta orättvisa, diskriminerande och våldsamma samhälle.

> I do not argue that this commodification of the body is ”ideal”, just that, since it happens, it is better to define and defend the rights of those involved.[517]

En konsekvens av denna diskurs, i kombination med det analytiska fokus som normaliseringsdiskursen ägnar kvinnor, är att kvinnors underordning kommer att framställas som ett förhållande på kvinnornas sida. Kvinnor ”är” underordnade, våldsutsatta, lägre utbildade etc. Tankar om könade aktörer och konsekvenser för hur maskulinitet skapas, och hur levande män agerar i relation till detta, saknas i denna problemställning. Jag kallar därför denna diskurs även för *diskursen om kvinnors egen underordning*. Det tillstånd av underordning som är kvinnors kan mycket riktigt bara *kvinnor* bryta, genom brukande av aktörskap och självbestämmande. Detta sammanfaller också, som sagt, med normaliseringsdiskursens analytiska fokus på kvinnor.

> Feminism, from this understanding, is grounded in a notion of the social category ”women” – the dominated, oppressed social collectivity whithin patriarchal relations – as the primary and necessary agents in processes of change.[518]

Jag har ovan hävdat att normaliseringsdiskursen har ställt analytiskt fokus mot kvinnor, och att den ser kvinnor som ”varande” underordnade. Till detta kan en förståelseram knytas där dessa diskurser sammanflyter: *Diskursen om den utsatta/upphöjda sexarbetaren*. Utsattheten följer av att sexarbetaren anses vara den som personifierar den stigmatiserade kvinnligheten, det är hon som *är* ”horan” och sålunda den som får bära samhällets dubbelmoral men som därför också är den som är mest berättigad att tala om förtryck och utsatthet. Givet den underordning som är kvinnors, där passivitet och återhållen sexualitet kännetecknar ”det kvinnliga” och där inga män eller maskulinitetskonstruktioner syns som skapas i relation till denna underordning, framstår också den sexsäljande kvinnans beslut att verka i prostitutionen som *ett brott mot* kvinnlighetens bestämning. Redan *valet* blir ett brott mot ”normerna” om kvinnlig passivitet, och beslutet att mot betalning göra sexuella tjänster tillgängliga framstår som normbrytande eftersom kvinnligheten ”är” utan sexuell initiativkraft.

Sammanflätad med denna diskurs är *diskursen om sexarbete som en identitetskategori*, en diskurs som inte framträder helt tydligt men som superdis-

[517] Kinnell 2002 s. 3.
[518] Kempadoo 1998 s. 9. Kempadoo nämner visserligen “patriarkala *relationer*”, (min kurisv) dock utan att det påverkar diskussionen så att kön diskuteras utifrån ett dylikt tolksningsraster.

kursens förståelser tenderar att i luta sig mot. Här görs en skillnad mellan sexsäljande kvinnor och ”andra kvinnor” i termer av att de utgör olika sorters kvinnor.[519] De förra är underordnade och utsötta (för att de är sexuellt aktiva/utlevande kvinnor), medan ”de andra” kvinnorna är priviligierade och – om de inte förstår bättre – förtryckande mot den andra utsatta gruppen. ”Dom” som inte är ”sexsäljare” kan här iscensätta sig som stöttande mot denna utsatta grupp, eller verka fientligt/moralistiskt och i patriarkala sexualitetsmönsters tjänst. Också denna diskurs bör tolkas som ett utflöde av den empiriska ”horan”, där alltså ett analytiskt begrepp omvandlats till empiri och fästs vid verkliga kvinnor i prostitutionen.

En annan central diskurs som underbygger argumentationen för en normaliserad prostitution och som nära hänger ihop med den abstrakta förståelsen av prostitution, men som samtidigt (vilket ska diskuteras längre ner) kan sägas stå i ett spänningsfyllt förhållande till diskursen om sexarbetaren som en identitetskategori, är *diskursen om sex som ingenting särskilt.*[520] Det vill säga att sex bör jämställas med andra mänskliga förmågor vilka kan kommersialiseras, och att sex sålunda inte ska tillerkännas en särskild position i mänskliga mellanhavanden. Denna hållning ställer sig kritisk till de feminister som menar att sex bör förstås som en särskild mänsklig förmåga, eller en kulturellt särskild aktivitet, en uppfattning som man menar är ett utflöde av en moraliserande syn på sex. Detta kan vi kalla *diskursen om feministers moralism*. Enligt denna är såväl dåtida som nutida feminister som är kritiska till prostitution troligen och egentligen kritiska till prostituerade kvinnor och motståndare till allt för otyglade former av sex (ett utflöde av en förståelse av prostitution som en akt samt ett analytiskt fokus på kvinnor, i kontrast till de kritiska förståelser som ser prostitution som en könad praktik och en institution).

> [A]bolitionism … emphasizes the moral and ethical arguments against regulation and the involvement of the State or any third party. Prostitution is seen as a moral evil, undermining the family and family values and the involvement of authorities is thought to encourage moral decay.[521]

[519] Den svenska debattören och författaren Petra Östergren menar exempelvis i sin bok Porr, horor och feminister att arbetarklasskvinnor har en mer instrumentell inställning till sin sexualitet, vilket enligt henne också kännetecknar sexsäljande kvinnors hållning. Östergren 2006 s.
[520] Rosemary J Owens argumenterar i denna anda: ”In sexing the subject of law, the embodied self is returned to the law of all (including market) relations. The making of the contract for the sale of a book is then seen to involve the embodied person in just as significant a way as any other contract of ‘personal service’, such as work or prostitution.” Owens 1997 s. 140. Richard Posner menar att “the prohibition against rape is to the marriage and the sex ‘market’ as the prohibition against theft is to explicit markets in goods and services.” Richard Posner; An Economoic Theory of the Criminal law, 85 *Columbia Law Review* 1985, s. 1193.
[521] Wijers 1998:73.

Till detta tankekomplex tenderar också att höra synen på kvinnor i prostitutionen som mer insatta i vad sex ”egentligen” handlar om samt frigjorda från puritanska/patriarkala föreställningar som tenderar att regera andra kvinnor, vilket i sin tur krokar i nyss nämnda diskurs om den utstötta/upphöjda sexarbetaren. Diskursen ifråga syns också legitimera osynliggörandet av den kontextualiserade approachen till prostitution, ett osynliggörande som kan kontrasteras mot det mycket starka fokus normaliseringsdiskursen riktar mot den radikalfeministiska diskursens prostitutionskritik, det jag kallat att debatten saknar symmetri. Enligt diskursen om feministers moralism *är* motstånd mot prostitution ett uttryck för moralism, vilket motiverar att man koncentrerar sig på argument som man menar har en moralistisk slagsida.[522]

Nästa diskurs jag identifierat utgörs av vad jag kallar *diskursen om arbetsrättens transformerande kraft*.[523] Denna diskurs innebär att man tänker sig att arbetsrättsliga regleringar ska förändra situationen för kvinnor i prostitutionen, vilket dock inte regler som syftar till att få prostitutionshandeln att upphöra kan. De sistnämnda skapar istället bara ökade problem för kvinnorna. Diskursen kännetecknas av att medan arbetsrätten tas ”at face value” sker ett omfattande kritiskt teoretiserande av straffrätten. Det vill säga, arbetsrätten tolkas som att den har den verkan de utger sig för att ha eftersom arbetsrätten syftar till att stärka arbetarens ställning. Den straffrättsliga regleringen däremot antas ha andra verkningar än den utger sig för att ha, det vill säga, den kommer att förtrycka kvinnor trots att den utger sig för att stötta dem.

> A criminal approach necessarily focuses on individual victims and perpetrators, leaving aside structural causes. Moreover, it carries substantial risk for the women involved. … Too often it is forgotten that the criminal justice system serves fundamentally other interests than those of the victim of a crime.[524]

Noteras kan att strukturella aspekter i dessa avseenden förs fram, ett perspektiv på prostitution som superdiskursens företrädare annars ogärna väljer som utgångspunkt.

---

[522] Se Östergren 2006, där Socialdemokratiska kvinnoförbudents politiska retorik, föga orineterad i feministisk köns- och sexualitetsteori, i stora delar tolkas som utgörande grunden för och förståelsen av den svenska kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster. Östergren tillskriver också tillkomsten av sexköpslagen det Socialdemokratiska kvinnoförbundet, trots att det vore rimligare att också framhäva Centerkvinnornas men även folkpartistiska kvinnors arbete under 1980-talet med att driva frågan om en kundkriminalisering som avgörande för lagens tillkomst. Se Josefina Eriksson, Uppsala universitet, kommande. Se också Yvonne Svanström; Criminalizing the john – a Swedish gender model? i Joyce Outshoorn (red); *The Politics of Prostitution. Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce.* Cambridge University Press, Cambridge 2004 s. 233.

[523] Se Larson 2004 s. 695.

[524] Marjan Wijers & Marieke van Doornick; *Only Rights can Stop Wrongs*. Conference paper, EU/IOM 18-20 september 2002, s. 7, på http://www.walnet.org/csis/papers/wijers-rights.html. Senast besökt 2008-09-19.

Slutligen ska nämnas en diskurs som handlar om premisserna för hela debatten. Som framhållits är normaliseringsdiskursens analytiska fokus riktat mot kvinnor när prostitution diskuteras. Den normaliseringsdiskurs jag ovan diskuterat betonar kvinnors rätt att sexarbeta. Att de inte ges denna rätt kopplar man till förtryckande omständigheter som riktas mot kvinnor: Kvinnor är underordnade, marginaliserade och sexuellt förtryckta. Att därför och därtill vägras rätten att verka i prostitution skapar ytterligare problem för kvinnor, ja understödjer de patriarkala mönster som omgärdar kvinnors liv. Kondenseras detta resonemang kan ”problemet” formuleras som:

Förtryckande sexualitetsförståelser hindrar kvinnor från att verka som sexarbetare. Detta försvårar kvinnors redan kringskurna liv.

Accepterar vi denna beskrivning av ”problemet” märker vi att prostitution är den utgångspunkt vilken man talar *från*, men som man inte talar *om*. Mycket riktigt tycks diskursen förhåller till att prostitution existerar, men utan att man strävar efter att problematisera den.

> It’s imperative that we build strategies that starts from a recognition that sex work is an integral part of the global economy and is deploy embedded in and cannot be disassembled from, many women’s everyday lives, strategies and identities.[525]

Därför förblir det en oproblematiserad fråga i normaliserinsgdiskursen hur prostitution – tolkat sammanhållet (det vill säga med synliggörande av att män köper drogberoende, desperata, traffickerade kvinnor eller minderåriga *också*) och med beaktande av den som akt såväl som institution – bör förstås. Jag kallar detta *diskursen om prostitutionen som en premiss*.

Normalisering av prostitution – några olikheter

Som jag påpekade kan superdiskursen också ses som en diskursordning, som då innehåller positionerna en liberal feminism, en sexarbetarfeminism samt en sexradikal feminism. Här ska kort beröras några spänningar inom denna diskursordning mellan den liberala och den sexradikala förståelsen, med hänsyn till en av de diskurser jag ovan ringat in. För medan den liberala förståelsen av prostitution ur ett normaliseringsperspektiv för fram en

[525] Kamala Kempadoo; Women of Colour and the Global Sex Trade. Transnational Feminist Perspectves’. *Meridians. Feminism, Race, Transnationalism* 1 (2) 2001 s 28-51 s. 42. Återigen kan frågan resas varför inte existensen av prostitution i denna omfattning görs till en del av den könsförståelse normaliseringsdiskursen anlägger.

pragmatisk förståelse, här kallad diskursen om sexualitetens icke priviligierande, det vill säga som en aktivitet som inte ska särbehandlas utas ses som vilken annan syssla som helst, finns det inom den sexradikala strömningen en syn på sex som gott i sig och som, som O'Connell Davidson påpkear, knyter an till en funktionalistisk syn på prostuitution. Jag kallar detta *diskursen om prostitution som funktionell*.[526] Det är i synnerhet i relation till denna diskurs som den tidigare nämnda *diskursen om sexarbete som en identitet* kan relateras; dvs. synen på kvinnor i prostitutionen som särskilt skickade att möta de behov som prostiutionshandeln yttest svarar mot, och vars intressen bör tas i beaktan av samhället i kraft av att de uträttar en uppgift för samhällets goda. Till detta hör också att man får en förklaring till varför prostitution existerar: Den finns för att människan (män) har ett behov av den. Ett sådant synsätt saknas i den liberala förståelsen. Medan den sexradikala förståelsen syns mena att prostitution finns för att människan (män) har ett behov av att köpa sex och kvinnor ett intresse av att verka som sexsäljare, tar inte sexarbetardiskursen eller den liberala diskursen ställning till prostitutionens orsaker. *Att* den finns utgör dock en utgångspunkt för den liberala/sexarbetardiskursen; den är ett postulat och som sådant inte diskuterad. Det är dessa olika diskursers sammansmältning, jämte de influenser från socialistisk respektive radikalfeministisk teoribildning som jag ovan knöt till begreppen sexarbete och våld/patriarkat, som jag ser som konstituerande superdiskursen om prostitution. Inom denna diskurs samsas många perspektiv och infallsvinklar på prostitution som har det gemensamt att man motsätter sig en förståelse av prostitution som en akt och institution med könsojämlik förankring och verkan, och en förståelse av prostitutionen i termer av vad fenomenet "de facto" innehåller. Istället förordas en abstrakt förståelse av prostitution, med starkt fokus på fenomenet som en akt, och som något kvinnor ska ges friheten och rätten att välja, där antingen pragmatism eller identitetspolitik kan tjäna som grund för kravet på att normalisera prostitutionsmarknaden.

Till denna diskussion vill jag återknyta till det jag tidigare sagt om kommunitarismen och dess likheter med anti-abolitionsimen i dess framväxt som en form av motstånd mot en viss ideologi. Inom superdiskursen om prostitution kan man, menar jag, finna spår av såväl kommunitaristiska idéer om gruppbaserade värderingsgrunder som liberalt tankegods om en abstrakt individ och autonomins centrala betydelse, det vill säga två politiska filosofier vilka vuxit fram i stark antagonism.[527] Detta aktualiserar Nicola Laceys påpekanden om de likheter som finns mellan feminism och kommunitarism.[528] Bland de spår av respektive idéströmning jag menar finns i super-

[526] Järvinen 1990.

[527] Kommunitarismen har rötter längre bak än till det 1980-tal då idéströmningen växte fram, dock är dess dagtida form relaterad till denna tidsperiod.
[528] Lacey 1998 s. 135ff.

diskursen märks liberala ledstjärnor som betonandet av kvinnors självbestämmande/autonomi och rättigheter, synen på sex som en förmåga bland andra vilken tillhör individen att kommersialisera, oviljan att se prostitution som en institution, exempelvis. Som kommunitaristiska drag märks synen på sexarbete som en identitet, liksom tanken om prostitutionen som ett svar på vissa (sub)gruppers behov och dess skyddsvärdhet för att den uttrycker ett särskilt värde som rör sexualiteten. Superdiskursens ibruktagande av samtliga dessa argument i dess formering mot den abolitionistiska, eller rättare sagt den radikalfeministiska, positionen pekar att strömningar som kan synas vara antagonistiska gentemot varandra i prostitutionsfrågan kan enas i en önskan att bekämpa en gemensam fiende, och därtill samsas och flyta över i varandra i försvaret för en normalisering av prostitution som sexarbete.

Denna sammanflätning mellan å ena sidan liberala idéer om självbestämmande/autonomi, abstrakta rättigheter och en neutraliserad sexualitet, och å andra sidan kommunitaristiska tankar om särskilda kontextualiserade identiteter och en behovsdriven välgörande prostiution, återfinns även inom diskursordningen om trafficking, vilket ska kommenteras längre fram.

Sammanfattar jag de diskurser om prostitution som jag utkristalliserat som bärande tankeramar inom normaliseringsdiskursen är dessa

- *diskursen om (den snäva) autonomins människovärdesrealiserande kraft*
- *diskursen om feminism som lika med analytiskt fokus på kvinnor*
- *diskursen om den förövarlösa utsattheten – eller kvinnors egen underordning*
- *diskursen om den utsatta/upphöjda sexarbetaren*
- *diskursen om sexarbete som en identitetskategori*
- *diskursen om sex som inget särskilt*
- *diskursen om feministers moralism*
- *diskursen om arbetsrättens transformerande kraft*
- *diskursen om prostitution som premiss*
- *diskursen om prostitutionen som funktionell*

C. En kontextualiserande approach, prostitution som icke önskvärt arbete

Jag ska nu dröja vid det som med Elizabeth Bernstein kan kallas en kontextualiserad approach till prostitution, och då speciellt hur den problematiserar prostitution som arbete/institution. Diskursen är inte entydig rörande vilka lagstiftningsåtgärder man önskar se om prostitution, dock karaktäriseras den av att prostitution som institution problematiseras och relateras till samhälle och könskultur med de ojämlikheter som där råder mellan kvinnor och män, och – som jag har avgränsat den – av ett kritiskt förhållningssätt till denna institution.[529] Jag ser det som angeläget att lyfta fram några texter ur diskursen då den intar en tillbakaskjuten plats i *berättelsen om prostitutionsdebatten*, som kommit att domineras av kontroversen mellan den radikalfeministiska positionen och den liberal/sexliberal/sexradikala diskursordningen – anti-abolitionister med Kuos term.

Prostitution och arbete – utan normalisering

I de förståelser som berörts ovan har synen på prostitution som arbete kopplats till *ett försvar* för existensen av prostitution. Det vill säga, genom att peka på ett kontinuum mellan sexarbete och andra lågstatus- eller omsorgsarbeten och mellan kvinnors respektive situationer på en (könssegregerad och sexistisk) arbetsmarknad har man velat försvara förekomsten av prostitution (dock utan att den omtalats som en institution, istället är prostitution konceptualiserat som sexarbete och därmed kopplat till enskilda kvinnors val av försörjning). I den svagare from av liberal argumentation som Baldwin nämner kretsar detta försvar främst kring kvinnors rätt att sluta avtal och att förfoga fritt över sina kroppar på den kapitalistiska marknaden. I den starkare varianten märks också en syn på prostitution som en företeelse med ett socialt värde. Gemensamt för dessa är att de genom att lyfta fram att en stigmatisering sprungen ur föreställningar om sexualitet har skapat den prostituerade som en speciell grupp utanför samhällets moraliska och ekonomiska gemenskap, vill visa att det inte är prostitutionen som sådan som utgör problemet utan samhällets attityd till den. Genom att utmana detta stigma, exempelvis genom att förbättra den prostituerades situation som arbetare, kan man sålunda skapa en prostitution – en ”sound prostitution” –

[529] Förutom de arbeten jag presenterar nedan kan exempelvis Julia O’Connell Davidson (1998, 2002, 2005), Laurie Shrage (1994) och Christine Overall (1992) Elina Penttinen (2008) räknas hit.

som inte förtrycker dem som är verksamma däri.[530] Eller med Anne McClintocks ord: "Historically the international labor movement has argued for the radical transformation of labor, not its abolition".[531]

Juristen Jane E. Larson vill ifrågasätta tankekedjan prostitution = arbete = önskvärt/acceptabelt. Hon gör det genom att utmana dikotomin kontrakt – slaveri, som hon menar är en fiktion konstruerad inom en kontextlös liberal diskurs. Larson tolkar logiken att om prostitution ses som ett arbete så följer acceptans för prostituerade, sprungen ur autonomiperspektivets (som är den term hon använder för dem som vill normalisera prostitution som ett arbete) tro på att när ett arbetsrättsligt ramverk läggs runt prostitution har detta makten att reglera – däremot inte att upphäva/utradera – prostitution. Som svar på McClintocks syn på arbetarrörelsens målsättningar menar Larson att "One of the labor movement's approaches to 'radical transformation' has been its efforts to eliminate work deemed inhumane or irremediably dangerous or injurious to the intrests of labor as a political class".[532]

Larson tar utgångspunkt i den radikala kritik som fördes fram under den abolutionistiska rörelsens protester mot slaveri och som sedermera ledde till slaveriets avskaffande där man ifrågasatte kontraktet som den akt vilken drog en klar linje mellan frivillighet och tvång. Inom denna rörelse formulerades tankar om möjligheten för människor att kontraktera sig till slaveri, "volontary servitude", säger Larson, och man använde termen *löneslaveri* för att visa på länken mellan underkastelse och kontrakt.[533] Även om de radikala kontraktskritikerna inte lyckades hota den liberala marknadstanken på djupet så utmanades idén om kontraktsfriheten, säger Larson. Hon knyter införandet av olika arbetsrättsliga skyddslagar och bestämmelser om minimilöner till dessa idéer.

> These checks on contract freedom reflect the conviction that the labor exchange is more than just another commodity contract, and they also reveal an implicit recognition that contract alone cannot prevent bondage in labor.[534]

Larson menar alltså att det är möjligt att se prostitution som ett arbete, utan att detta med nödvändighet betyder en önskan om att normalisera den och låta den utvecklas inom samhälle och kultur. För att ta ställning till om det är

[530] Filosofen Lars O. Ericson argumenterade vid 1980-talets början för just en sådan "sound prostitution" där arbetsvillkoren var rimliga, barnprostitutionen utraderad och inte bara män utan också kvinnor var sexköpare, och sålunda män också säljare. Ericson 1980.
[531] Anne McClintock 1993, citerad i Larson 2004 695.
[532] Ibid. s. 695.
[533] Karl Marx betraktade alla anställningskontrakt som en form av slaveri:"Prostitution is only a specific expression of the general prostitution of the laborer" (Marx, Economic and Philosophic manuscripts of 1844, citerad i Larson 2004:700).
[534] Larson 2002 s. 689.

önskvärt, liksom till om prostitution bör bekämpas, måste en rad empiriska frågor kring fenomenet besvaras, som exempelvis graden av frihet för de involverade kvinnorna, menar Larson.

Sociologen Julia O'Connell Davidson, som har bedrivit empiriska studier av det slag som Larson efterlyser, är inne på en liknande tanke, dvs. att problematisera slutsatsen att om prostitution är ett arbete är den också acceptabel. O'Connell Davidson menar att prostitutionskontraktet förutsätter en socialt död part – den prostituerade kvinnan – vars icke-deltagande men kroppsliga närvaro är helt central för prostitutionskontraktets fullbordande. Hon formulerar prostitutionsköparens bevekslegrunder på följande sätt; "If their passion was for the socially living, they would have to enter into human relationships with women, children or men who are not constructed as liminal and socially dead beings …".[535] Talet om sex som arbete är dock inte helt grundlöst, menar hon, men det måste inte leda till att vi väljer att acceptera det.

> I am in complete sympathy with "sex work" feminists' calls for prostitutes to be accorded the same legal and political rights and protections as their fellow citizens. I also agree that the vast majority of those who enter prostitution without being coerced into it by a third party do so for economic reasons, and that prostitution therefore represents a form of work. At the same time, how ever, none of the data from my research have made me want to celebrate the existence of a market for commoditized sex; rather the reverse.[536]

[535] O'Connell Davidsson1998 s. 209.

[536] Ibid s. 84. Kate Millett kommenterade hur denna ståndpunkt provocerar det som kommit att kallas sexarbetarpositionen, där alltså normaliseringen av och bibehållandet av prostitution får ses som ett centralt ställningstagande. Millett, som ger oss en bild från en tidig feministisk konferens om prostitution, knyter detta till relationen mellan kvinnor: "On the second day things exploded. An inadverted piece of tactless preciptiance, the title of the day's program was inscribed on leaflets for our benefit: 'Towards the Elamination of Prostitution'. The panel of experts included everyone but prostitutes. A few of them arrived late and after some hesitation were permitted to sit on the platform. As the last in turn to speak on the panel, I was delighted to turn over the discussion to the real experts. But it was too late. … Things rapidly degenerated into chaos. Prostitutes had gathered their still-nebulous rage against their own lives and summarily redirected it toward movement women who appeared to be quite as summarily 'eliminating' prostitution, the very means of their livelihood. Beyond the absurdly hypothetical threat posed by the term 'elimination', since the first step toward elimination was agreed by all to be decriminalization – an obvious benefit to the prostitutes who would no longer be arrested, fined and imprisoned – beyond this was the far greater threat of adverse judgement by other women. For if large number of 'straight' women congregate to agree that there is an absolute benefit in the elimination of prostitution – what does this convey to the prostitute? That she is despised and rejected by her sister women." Kate Millett; The Prostitution Papers. (Ballantine Books) 1976 s. 18ff.

Konsekvenser av sex som arbete – Satz och asymmetritesen

Debra Satz diskuterar också hon tanken att acceptera prostitution som en normaliserad del av vårt samhälle. För sin tankegång uppställer hon det hon kallar *asymmetritesen*.[537] Vi känner intuitivt att inte alla saker hör hemma på en marknad, säger Satz. Vänskap, till exempel, borde inte vara till salu. Trots att gränserna inte är exakt klara för vilka mänskliga kapaciteter som kan säljas är det många som menar att sexuella och reproduktiva kapaciteter inte borde vara till salu, fortsätter hon, och hon accepterar denna intuition som en *utgångspunkt.* Den fråga Satz vill besvara är vad som berättigar ett ställningstagande för asymmetritesen. Vad, om något, är problematiskt med att en kvinna säljer sexuella istället för sekreterartjänster?[538] Satz ställer upp och kritiserar två populära förhållningssätt till frågan. En *ekonomisk approach* som värderar prostitution efter dess konsekvenser för välfärden, och en *essensialistisk förståelse* som menar att prostitution inte bör accepteras för att försäljningen av sexuella tjänster alienerar eller på annat sätt skadar mänskligt välmående och människors lycka. Mot dessa förståelser ställer Satz sin egen, på *jämlikhetssträvanden* baserade, uppfattning att prostitution är problematiskt i den utsträckning kvinnors säljande av sexuella tjänster återskapar omfattande mönster av ojämlikhet mellan könen.

> My argument neither stresses efficiency nor sexuality's intrinsic value, but rather, equality. In particular, I argue that contemporary prostitution contributes to, and also instantiates, the perception of women as socially inferior to men.[539]

Satz ser inte prostitution som fel oavsett kulturell eller samhällelig kontext, utan baserar sitt avståndstagande från prostitution på hur den relaterar till samhället omkring och den könsmaktordning det präglas av. Hon menar här att det är viktigt att skilja på två nivåer av ojämlikhet. Den ena rör orättvisor i *fördelning* av inkomster, rikedom och möjligheter. Här pekar Satz på inkomstklyftor mellan kvinnor och män, en segregerad arbetsmarknad där kvinnor har låglönearbeten, fattigdom som drabbar kvinnor hårdare samt orättvis arbetsfördelning inom familjen där kvinnor utför den betydande mängden oavlönat arbete. Ojämlikheter som dessa utgör en viktig del mot vilken prostitution måste betraktas, säger Satz. Den andra dimensionen som

[537] Debra Satz; Markets in Women's Labour. *Etics* 106 1995.
[538] Ibid s. 63.
[539] Ibid s. 64. Satz drar ingen klar slutsats av detta rörande vilken policy samhället bör inta till prostitution: "On the basis of my analysis of prostitution's wrongness, there is no simple conclusion as to what its legal status ought to be. Both criminalization and decriminalization may have the effect of exacerbating the inequalities in virtue of which I claim that prostitution is wrong." Ibid.

Satz tar upp rör *status*, att kvinnor är betraktade som mindre värda än män. Dessa uppfattningar kommer till uttryck genom flera distinkta mekanismer, enligt Satz: Negativa stereotyper, exempelvis uppfattningen att kvinnor är mindre intelligenta och intellektuellt kapabla än män, ojämlik makt, där det paradigmatiska fallet är mäns våld mot kvinnor. Ytterligare en mekanism i den ojämlika statusen mellan kvinnor och män utgörs av kvinnors marginalisering, som i extrema fall innebär att kvinnor saknar medel för sin egen överlevnad, i mindre extrema att kvinnor inte når poster inom politik och näringsliv som står öppna för män. Stigma, en sexualitet kopplad till heder/skam, är ytterligare en aspekt som Satz pekar på skapar kvinnors lägre status än män. Båda dessa former av ojämlikhet är viktig när prostitution ska bedömas, säger Satz.

> Both forms of inequality – income inequality and status inequality - potentially bear on the question of prostitiution's wrongness. Women's decisions to enter prostitution must be viewed against the background of their unequal life chanses and their unequal opportunities for income and rewarding work. … We can also ask, Does prostitution itself shape employment inequalities between women and men?[540]

Satz menar att det knappast är möjligt att ge prostitution en direkt kausal roll för löneskillnader mellan kvinnor och män. Dock är det möjligt att mena att prostitution skapar ett viktigt och ett direkt bidrag till kvinnors lägre sociala status.

> Prostitution shapes and is itself shaped by custom and culture, by cultural meaning about the importance of sex, about the nature of women's sexuality and male desire. If prostitution is wrong, it is because of its effects on how men perceive women and on how women perceive themselves.[541]

I vårt samhälle framställer prostitution kvinnor som mäns sexuella betjänter, och detta svarar mot en vidare könskulturell förståelse, enligt Staz. Prostitution blir därmed ett slags ”ojämlikhetens teater” där kvinnors underordning män visas fram, och de former av ojämlikhet som drabbar prostituerade har effekter också för kvinnor utanför prostitutionen.

Anderson och normaliseringens konsekvenser

Satz betonar sålunda en kontextuell förståelse av prostitution, där fenomenet bedöms i relation till det omkringliggande samhällets organisering av kön

[540] Ibid s. 77.
[541] Ibid s. 78.

och där såväl en aktörsaspekt som en strukturell aspekt av prostitutionen berörs. Scott A. Anderson argumenterar i liknande banor som Satz, också han med utgångspunkt i att han är kritisk mot en normalisering av prostitution.[542] Men där Satz är osäker på vilken policy hon vill förorda som en konsekvens av sin kritik, vill Anderson försvara ett förbud mot prostitution så som den föreslagits av ”radikalfeminister”.

Andersons utgångspunkt är att *försvaret för sexuell autonomi* är en central punkt i arbetet för ett jämställt samhälle, och att detta sålunda bör vara ett underliggande skyddsintresse i lagstiftningen, också den om prostitution. Han apostroferar sålunda den liberala tanken om ett autonomt subjekt vars rättssfär bör skyddas mot intrång från orättmätigt håll. Där liberalen traditionellt väljer att fokusera på kontraktet som den akt vilken (i hög utsträckning) bestämmer gränserna för denna sfär, vill Anderson undersöka vilka konsekvenser en normalisering skulle få för detta subjekts möjligheter att hävda sin autonomi. Här märks hur Andersson genom att kontextualisera autonomibegreppet i relation till en tänkt vardag med normaliserad prostitution närmar sig ett vidare autonomibegrepp där också integritet står på spel. En normalisering av prostitution skulle allvarligt underminera den sexuella autonomin för subjektet, enligt Anderson, varför en dylik strategi inte bör förordas som en feministisk strategi.

Anderson återger vad han tolkar som en feministisk *kritik mot institutionen prostitution* i tre påståenden: 1) att det som säljs i prostitutionen delvis är den prostituerade kvinnans degradering, 2) att existensen av prostitution beror av en social/ekonomisk ojämlikhet mellan prostituerade och deras kunder och 3) att prostitution bidrar till vidmakthållandet av de strukturer som bär dess (ojämlika) praktik.[543] Dessa påståenden, om de stämmer, ger goda skäl för att förhålla sig till prostitution som en suspekt institution, säger Anderson, och det ger oss anledning att ”examine critically the broader social structures that support the institution and the webs of choice and consequence it creates”.[544] Av den respons som liberaler brukar ge på denna kritik är det i synnerhet tanken om att prostitutionen är reformerbar – tanken om en ”sound prostitution” – som Anderson finner utmanande för den institutionella kritiken.[545] Han bemöter önskan om ett reformera, och därmed normalisera, prostitution med att diskutera olika aspekter ur vilka samhället kan sägas separera kommers och sex: ”by looking at ways our society aims to keep sex and commerce separate”.[546]

---

[542] Scott A. Anderson; Prostitution and sexual Autonomy: Making Sense of the prohibition of Prostitution. *Ethics* Vol. 112 2002 s 748-780.
[543] Ibid s. 752.
[544] Ibid s. 755.
[545] Övriga två är att a) kvinnor tjänar trots allt på prostitutution, det kan till och med vara det enda försörjningsalternativ de har, och b) att det finns en stor variation inom prostitutionen rörande kvinnors situation (och vad beträffar köparna och hallickarna) (Ibid s. 756).
[546] Ibid s. 759.

Anderson menar att hållningar så som Nussbaums, att prostitution inte ska skiljas ut från andra arbeten utan ses som ett legitimt arbete, bör tas ”at face value”. Han ser den historiska utstötningen av den prostituerade och stigmatiseringen runt prostitution, som Nussbaum vill beskriva, som *dels* en beskrivning han kan ställa upp på – men också, *dels*, som en förutsättning för det liberala påståendet att prostitution är ett arbete som andra, bara stigmat kan fås att försvinna. Därför bör vi ta detta hävdande på orden.

> If we take seriously the claim that sex is not especially different from other ways one can use one's body to make a living, then many more changes than just normalizing prostitution would be warranted – hence the baldness of the claim.[547]

Anderson tar utgångspunkt i avtalsfrihetens grundläggande princip, att avtal ska hållas, för att problematisera prostitution som arbete.[548] De flesta kan inse att tvånget att fullgöra ett avtal om sexuell tillgång till den egna kroppen, eller att åläggas skadeståndsskyldighet för utebliven prestation, rimmar illa med hur vi ser på kroppen, säger Anderson. Med denna utgångspunkt diskuterar Anderson tre huvudaspekter ur vilka synen på sex som bara ytterligare ett av det kommersiella samhällets användanden av kroppen tänkas inskränka den sexuella autonomin: Kategori A: *Incitament för att ha sex*.[549] Kategori B kallar Anderson *Kontroll över sexuella praktiker*.[550] Slutligen talar Anderson om en kategori C, *Påverkan på sexuella attityder och värderingar*.[551] Om vi på allvar inte skulle skilja på sex och andra användningssätt av kroppen skulle detta påverka skyddet för den sexuella autonomin, säger Anderson, och det står klart att den grad vilken enskilda skulle lida av detta

[547] Ibid s. 761.
[548] Pacta sunt servanda är en av det liberala marknadssamhällets erkända underliggande principer. För en kritk av att löftesprincipen har kommit att dominera förståelsen av kontraktets grunder i västerländska rättssamhällen, se Votinius 2005. Votinius vill, med utgångspunkt i aristotelisk etik (åter)införa vänskapen som en, vid sidan av löftesprincipen, grund för kontraktet.
[549] Här nämner Anderson tre aspekter. 1) En som relaterar till arbetstagare och deras skyldigheter att som en del i sina arbetsuppgifter ha sex, 2) socialförsäkringar som kan kopplas till att den hjälpbehövande måste ställa sig till sexindustrins förfogande, 3) bindande kontrakt om att utföra sex, vilka domstolar måste upprätthålla.
[550] Här ser han 4) möjligheten att stora penningstarka företag använder marknadsmässigt aggressiva sätt för att utveckla sexuella tjänster för samtyckande vuxna, och som ett led i detta noga övervakar de anställdas sexuella praktiker 5) hur de som har sexuella förpliktelser i sina arbeten tvingas anamma en icke-diskrimineringsprincip för vilka som kan ta deras tjänster i anspråk, 6) att staten som en arbetsskyddsfråga ges rätten att övervaka prostituerade.
[551] Under vilken han sorterar 7) aggressiv marknadsföring från sexsäljande företag för att påverka konsumenter/samhälle rörande sexuella preferenser, 8) inkorporerande av kunskaper om hur man säljer sex i utbildningar och syokonsulenter som rekryterar särskilt lämpade personer till en karriär i branschen.

är beroende av vilka ekonomiska möjligheter man har.[552] Personer som idag har en svag position på arbetsmarknaden skulle kunna få erfara att deras bristande förhandlingsposition relateras även till deras sexuella autonomi. Men synsättet skulle också påverka samhället i stort. Ett exempel, menar Anderson, är människors uppfattning om sexualitetens plats i det goda livet.

> This internal regulation of sexual desire is a notoriously fraught and unstable activity, and some people seem to abandon it altogether. Nonetheless, for most of us, there are times and places where we want to attend to and emphasize the sexual aspect of our selves and other times and places where we may not want to be reminded of our sexual selves, desires, possibilities, and so forth.[553]

Denna uppdelning görs olika av olika människor, säger Anderson, men paradoxalt nog är den beroende av att vi samarbetar kring vissa yttre förhållanden varav ett exempel utgörs av gränssättning mot de sätt och de platser på vilka externa krafter tillåts manipulera våra sexuella begär. Och även om gränserna är oskarpa, ”things are undeniable murky here”, så uppställer ändå samhället vissa gränser där för hur sex får användas, och detta kommer ytterst den sexuella autonomin till gagn, menar Anderson.

Den kontextualiserade förståelsen fokuserar i mångt på institutionen prostitution, och konsekvenserna av att som superdiskursens företrädare vill, normalisera den. Som tidigare nämnts har den radikalfeministiska approachen och den kontextualiserade förståelsen det gemensat att man ser prostitution som en institution, medan radikalfeminister och normaliseringsförespråkarna också möts i ett intresse för att försvara alternativt angripa akten prostitution, förstådd som sexarbete i det ena fallet och ett övergrepp i det andra. I synen på prostitution som en institution ingår dock även, med nödvändighet tanken om själva köpet/försäljningen som en akt, och exempelvis O’Connell Davidson har teoretiserat om hur denna akt kan förstås. Dock uppfattar jag den kontextualiserande approachen som i huvudsak inriktad på att synliggöra prostitutionen som en del i samhället, och sålunda som en institution, med konsekvenser för exempelvis kvinnors positioner som autonoma subjekt med möjligheter att sin utöva sexualitet utan påtagliga intrång från externa intressen. Som jag nämnt ovan har mycket riktigt denna kritik tappat mark inom ramen för traffickingdiskursen, där radikalfeminister och normaliseringsförespråkare är inbegripna i en djup konflikt över huruvida kvinnor ska anses kunna välja prostitution/sexarbete eller inte.

[552] Ibid s. 766.
[553] Ibid s. 767.

Min strukturering, några kommentater

I avsnittet ovan har jag sökt strukturera diskursordningen om prostitution liksom att jag har utkristalliserat ett antal bärande tankeramar bakom försvaret av en normalisering av prostitution. När jag benat i fältet har jag funnit det tämligen svårt att systematisera. Dessa svårigheter har jag relaterat till att diskursordingen om prostitution är *asymmetrisk* samt saknar *reciprocitet*. Det innebär att redan min utgångspunkt i begreppet ”prostitution” – liksom hade valet av begreppet ”sexarbete” – positionerar mig inom ett stridande diskursivt fält, från vilket mina redskap inte är neutrala i relation till de diskurser jag intresserar mig för. Ett exempel på denna bristande reciprocitet är den mångtydighet som märks i förståelsen av begreppet prostitution. ”Prostitution” kan förstås som en akt respektive som en akt *och* en institution, liksom att det kan relateras till en abstrakt/fragmenterad förståelse som fokuserar på sexarbete/akten och har ett analytiskt fokus på kvinnor, respektive till en de facto-orienterad/sammanhållen förståelse som fokuserar på akten/institutionen samt på kön. Det kan också utgöra en premiss för tankarna – det man talar utifrån men inte om – eller ett begrepp som ställs i kritisk belysning med tanken om att dess existens kan ifrågasättas. Jag ser det som möjligt att göra följande schematiska indelning av en fragmenterad respektive sammanhållen förståelse:

Förståelser av prostitution

fragmenterad förståelse	sammanhållen förståelse
abstrakt (p ”i sig)	de facto (p som den ”är”)
akten i fokus	akten/institutionen i fokus
kvinnor i fokus	kön i fokus
en premiss	ett problem

De olika perspektiven/förståelserna aktualiserar skilda betydelser av likartade begrepp, och leder vidare till skilda meningskomplex på olika nivåer i lagstiftning, kultur och samhälle. Här har de likheter som till synes finns, menar jag, förvirrat debatten. Det är t.om. möjligt att tolka den otydlighet i begreppen som finns som ett förhållande som ger möjlighet att slippa diskutera vissa frågor, exempelvis hur man ser på prostitution som könad institution. Här ska också nämnas det ringa utrymme som ges den kontextualiserande approachens kritik av institutionen prostitution i debatten. Sannolikt skulle insteget av denna kritik i debatten tvinga fram andra frågeställningar liksom klargöranden rörande synen på exempelvis våld och våldets plats i samhället från normaliseringsdiskursens företrädare.

Fragmentering och och sammanhållande – akt och instiution

Jag vill nedan stanna upp kort vid de analytiska verktygen fragmenterad och sammanhållen förståelse och undersöka de konkurrerande förståelserna av prostitution. I detta kapitel har vi sett hur prostitutionsdiskursen, eller tankeramar kring prostitution, kan struktureras i ett fragmenterande respektive ett sammanhållande av (institutionen) prostitution i relation till *könskulturella omständigheter*. Vi såg då hur den fragmenterade diskursen, normaliseringsdiskursen, istället för att tala om prostitution som ett samhällsfenomen, en institution med bäring på könskultur och samhälle, som ett led i sin feministiska förståelse istället *lyfte fram kvinnan som den centrala för analysen*, och i kölvattnet härav *prostitutionen som en akt, en syssla*. Den skillnad exempelvis den kontextualiserande diskursen gör mellan prostitution som akt och institution går därmed omintet, endast akten blir diskuterad. Eller med Bacchi, endast de individuella dimensionerna av prostitution – kvinnors val samt prostitution som en syssla – bli synliggjorda och konceptualiserade som en del av ”prostitutionsfrågan”. Detta perspektiv kombinerades inom autonomidiskursen med tanken om ett kontinuum mellan *prostitution som syssla/arbete och kvinnors levnadsomständigheter*. Akten prostitution relaterades med andra ord till omständigheter i kvinnors liv, enligt den kontinuumtanke som elaborerats. Omständigheterna utgjordes exempelvis av en för kvinnor trängd situation på arbetsmarknaden (låglönearbeten, lägre utbildning, användning av kroppen i arbetet, trakasserier på arbetsplatsen) påförande av restriktiva sexualnormer (kyskhet, hora/madonnadikotomin, stigmatisering) och begränsade valmöjligheter i livet (sämre utbildningsmöjligheter, försörjningsbörda, våldsutsatthet). Perspektivet liknar mycket ett problematiserande av kvinnors positioner inom ramen för en mer radikalt orienterad feministisk analys, men undviker samtidigt att relatera de omständigheter av underordning man lyfter fram till köns- och sexualitetskonstruktioner. Jag tolkade dessa två analytiska strategier som att analytiskt fokus lagts på *kön* i det första fallet (i den sammanhållna förståelsen) medan det läggs på *kvinnor* i det senare (den fragmenterade förståelsen). Jag tolkade vidare autonomidiskursens betonande av klassiska liberala rättigheter för kvinnor som sammanhängande med detta analytiska fokus.

Sammanfattar jag den grundläggande analytiska strategin i den superdiskurs jag utkristalliserat pendlar den mellan ett fragementerande och ett sammanhållande, med fokus på fragmentering:

- *fragmenterar prostitution ”i sig” från (delar av) dess omständigheter (tvång, underåriga, droger, fysisk och psykisk ohälsa, fattigdom)*
- *sammanhåller sexuella handlingar/andra handlingar, liksom prostitution/andra arbeten*
- *fragmenterar akten prostitution från institutionen prostitution*
- *fragmenterar kön genom analytiskt fokus på kvinnor*

Ett sätt att förstå de stridigheter som råder inom diskursordningen om prostitution är att peka på hur fragmentering respektive sammanhållande växlar, liksom analytiskt/empririskt fokus skiftar, i vad som framstår som en omlottartad bild. Den radikalfeministiska diskurs som starkast kommit att stå fram som normaliseringsdiskursens anti-tes kan, starkt förenklat, beskrivas i följande termer:

- *sammahåller prostitution med de omständigheter som råder i prostitutionen*
- *fragmenterar sexuella handlingar från andra handlingar*
- *sammanhåller akten prostitution-institutionen prositution*
- *sammanhåller kvinnlighetskonstruktioner-könskonstruktioner genom analytiskt fokus på kön*

Som synes kan diskurserna, förenklat, läsas som speglingar av varandras vilja att fragmentera respektive sammanhålla de begrepp man omtalar.

Horstigmat och sexualitetskonstruktionerna

Trots att kön fragmenteras genom normaliseringsdiskursens analytiska fokus på kvinnor innehåller texterna inom diskursen återkommande resonemang som inbegriper tanken om könsskapande processer. Centralt för förståelsen av hur kön konstrueras inom diskursen är tanken om horstigmat. Som jag redogjorde för tidigare leder detta begrepp till resonemang om horan som en empirisk gestalt, vars konkreta avskärmande från samhället och ”de goda kvinnorna” utgör grunden för hur kvinnors underordning upprätthålls. Goda kvinnor lever under hotet om horstigmat, vilket alltså utgör verktyget för att empiriskt dela in kvinnor, och hålla dem på sina respektive platser. Detta menar jag är en problematisk förståelse. Tanken om den *empiriska* ”horan”, eller ”the prostitute”, förs nämligen in i *analytiska* resonemang om den splittrade kvinnligheten. En textrad av filosofen Martha Nussbaum kan illustrera det sagda:

> Bounding the prostitute off from the ”good woman”, the wife whose sexuality is monogamuos and aimed at reproduction, creates a system that maintains male control over female desire.[554]

Som Nussbaum uttrycker det ges intrycket att de kategorier som omtalas, ”den prostituerade” och ”den goda kvinnan”, föregår de praktiker som strukturerar dem (enligt tanken om att i begynnelsen var prostitution?). Det vill säga, ”den prostituerade” finns redan, och avskärmas från ”frun”, också hon redan existerande. Det är detta *avskärmande* av den (konkreta) prostituerade från den (konkreta) ”goda kvinnan” som enligt Nussbaum skapar ett system som upprätthåller manlig kontroll över kvinnlig lust: Inte *splittringen* av kvinnligheten i olika essenser, vilka kan ta sig konkreta uttryck i människors levda liv.[555] ”Den splittrade kvinnnligheten” förstås därmed som empirisk (den andra figuren) istället för analytisk (den första figuren).

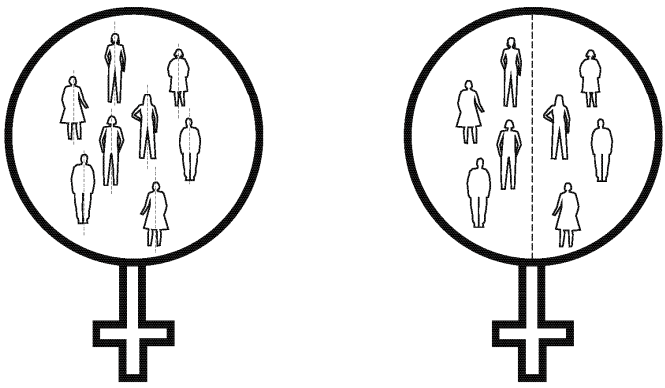

Nussbaum kan genom sin utgångspunkt i existerande empiriska kvinnokategorier sägas exemplifiera den konservatism som Buker kritiserar Foucault för med hänvisning till att Foucault inte intresserar sig för hur kön skapas utan bara för hur manlig dominans upprätthålls.[556] Buker menar att Foucaults

[554] Nussbaum 1998 s. 709.

[555] Eldén påtalar hur de konstruktioner som omger kön och sexualitet kan ta sig sådana konkreta, t.om. dödliga, former för kvinnor. Dock betraktas inte kategorierna som empiriska utan som (kulturella) konstruktioner med tung förankring i människors föreställningsvärldar. Åsa Eldén; *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder.* (Uppsala universitet, Uppsala) 2003 2003, del V s 13.

[556] Buker 1990. Jfr också, angående Nussbaums förståelse, Kamala Kempadoo om ett slags grund för kvinnors underordning i prostitutionen: “[T]here is a persistent pattern through

resonemang på grund av denna startpunkt/detta fokus i berättelsen kommer att *utgå från kvinnors underordning* som en fastlagd realitet, ”a fixed reality”.[557] På liknande ”färdiga” sätt tenderar, menar jag, kvinnors underordning att framställas i normaliseringsdiskursens förståelse. Kvinnors livssituationer omtalas med hänvisning till normer för kvinnlig sexualitet, kvinnors fattigdom, bristande utbildning för kvinnor, att kvinnor är diskriminerade eller våldsutsatta etc. men *utan att förhållandena relateras till vilka konsekvenser detta har för konstruktionen av maskulinitet*.[558] Kvinnor framställs sålunda som våldsustatta, diskriminerade, sexuellt stigmatiserade etc. i kraft av sina positioner som kvinnor, men alltså utan att några inblandade överordnade (män) syns till och antas agera. Kvinnors underordning görs, i linje och i kombination med normaliseringsdiskursens analytiska fokus på kvinnor, därmed till ett lags signum för kvinnorna själva.

Sammanfattar jag den köns/sexualitetssyn jag menar råder inom superdiskursen präglas den av tanken om att

- ”horor”/”goda kvinnor” är empiriska kategorier
- kvinnor är underordnade som position/vara, ej i relation till aktörer/göra
- prostitution existerar *a priori*

Autonomidiskursen - det känns bekant…

Stephen J. Schnably menar i en kritik av Margret Radins teorier om kommodifiering av mänskliga resurser och den pragmatism han menar att hon lutar sig mot, att ett sätt att dölja att en konservatism i de egna utgångspunkterna och att ett oproblematiserat status qou läggs till grund för analysen och också förutsätts vara dess utfall, kan manifesteras i

much of history that positions the social gendered category ‘women’ as the sellers or providers of sexual labour and ‘men’ as the group deriving profits and powers from the interactions. The subordination of the female and the feminine is the overriding factor for this arrangement in a variety of cultural, national and economic contexts, producing stigmas and social condemnation of persons who defy the socially defined boundaries of womanhood.” Kempadoo 1998 s. 5. Som jag tolkar Kempadoo är det kvinnors position som tillhandahållare av sexuella tjänster som skapar stigmat, ett stigma som straffar den som korsar uppdragna gränser för kvinnligheten (dvs. att inte sälja sex). Positionen som sexsäljare har kvinnor fått på grund av att kvinnor och det kvinnliga ”är underordnat”. Jag finner detta citat med dess otydliga syftningar och prägel av cirkel typiskt för resonemang som förs om *kön* inom diskursen, dvs. när man inte bara talar om kvinnor och ”kvinnors underordning”.

[557] Buker 1990 s. 829.

[558] Jfr diskursen om den förövarlösa utsattheten.

> [a] conspicuous tendency to invoke consensus and intuitive norms, drawing back from ”difficult and controversial substantive judgements upon fundamental human questions”.[559]

Scnablys kritik är inte så mycket att Radin härigenom inte löser de svåra frågor hon tar upp till diskussion, utan att

> her approach consistently obscures them rather than highlights them.[560]

Enligt min tolkning kan man förstå superdiskursen som delvis benyttande sig av dylika ”obskyrgörande” processer. Det är en värderingsfråga hur man vill organisera människors sexualitet, och här kan feminister ha många olika uppfattningar. Jag menar dock att den superdiskurs om prostitution (och trafficking) som vuxit fram och som vill normalisera prostitution som sexarbete, med sitt feministteoretiska tal om kvinnors underordning i patriarkala strukturer och liknande, tar ombord interna spänningar genom vad som framstår som en ”begreppsshopping”. Här lånas begrepp från framgångsrika men samtidigt ifrågasatta feministiska teorier, men utan att den teoretiska bas på vilka begreppen vilar får plats i analysen. Denna shopping döljs dock av styrkan i ett feministiskt common-sens som dessa begrepp appellerar till. Likt Patemans uppfattning att feminister ägnat allt för lite intresse åt den patriarkala berättelsen om samhällskontraktets transformerande kraft i skapandet av den fria och jämlika individen menar jag därför att feminister borde problematisera berättelsen om den pre existerande prostitutionen och dess enda synliga gestalt, sexarbetaren, och de underordnade kvinnorna som ska befrias med aktörskap och autonomi, och de allt igenom osynliga männen. Ett sätt att göra detta är att efterfråga en respons på kritiken mot prostitution som institution, delvis levererad av den kontextualiserande approachen. Härigenom kunde några av de frågor som gäckar normaliseringsdiskursens kritker få sitt svar: Försvarar diskursen ”kvinnors intressen” eller är det prostitution som försvaras, bakom en uppskruvad kamp mot radikalfeminismen – och bara den? I en patriarkal värld, för att travestera nämnda normaliseringsdiskurs, med djupa rötter i ojämlika köns- och sexualitetsmönster liksom i en patriarkalt tolkad reproduktion, blir förstås ”radikalfeminismen” ett synnerligen lätt offer för kritik. Man kan därför ställa frågan om det är som försvarare av kvinnors (rättsliga) intressen, eller om det är som *kritiker av prostitutionskritiska hållningar* (vilka framställs som en enhetlig moraliserande och kvinnofientlig ”radikalfeminism”), som vi bäst förstår normaliseringsdiskursens raison d’être, och som kan förklara dess framträdande position bland påverkanskrafterna kring utformandet av det internationella samfundets för-

[559] Stephen J. Schnably; Property and Pragmatism: A Critique of Radin's Theory of Property and Personhood. *Stanford Law Review*, Vol. 45, No. 2 1993 s. 347-407 s. 406.
[560] Ibid.

ståelse av trafficking. Så länge normaliseringsförespråkande aktörer fortsätter att förbigå kritiken av prostitution som institution, och så länge samtalet endast förs mellan normaliseringsdiskursen och (de mest radikala) radikalfeministerna, och då endast med adresserande av de individorineterader aspekterna av radikalfeministernas ändå bredare analys, är dessa frågeställningar aktuella.

Del III Trafficking

Kapitel 6. Trafficking – ”ett mycket problematiskt begrepp”

Traffickingfrågans kopplingar till prostitutionsdebatten är tydliga men inte okomplicerade. Som påpekades inledningsvis har diskursordningen om prostitution genererat en abolitionistisk och en normaliseringsdiskurs, vilka sönderfaller i två respektive tre underdiskurser; en radikalfeministisk och en kontextualiserad approach på den abolitionistiska sidan, dessa är kritiska till institutionen prostitution (men inte nödvändigtvis eniga om hur prostitution bäst hanteras rättsligt), och en liberal, en sexarbetar- och en sexradikal diskurs som formerats under normaliseringsapproachen. Dessa diskurser kan också tolkas som överskuggade av en superdiskurs om autonomi och sexarbete, en utveckling som kan tolkas som pådriven av det internationella engagemanget mot trafficking. I avhandlingens del II utkristalliserade jag de idépolitiska ståndpunkter som jag ansåg ligga till grund för superdiskursens syn på prostitution: Kvinnors autonomi och rätt till självbestämmande, samt synen på prostitution som sexarbete (prostitution ”i sig” inte skadligt, sexualiteten ska inte privilegieras). *Argumentationen utgår från det centrala i att erkänna kvinnor som aktörer med rätt att förfoga över sina kroppar och samtycka till (exempelvis) prostitution.*

När avhandlingen nu övergår till att diskutera trafficking sker ett skifte av kontext från den idépolitiska arenan med tankeramar och förståelser i centrum, till en folkrättslig kontext där förhandlingar kring konkreta rättsinstrument utgör (en central del av) det studerade sammanhanget. Det sagda innebär att de diskurser jag utkristalliserade inom diskursordningen om prostitution, i en traffickingkontext i delar representeras av konkreta lobbygrupperingar och deras företrädare. Här märks särskilt CATW, *Coalition Against Trafficking in Women*, som företräder ett radikalfeministiskt perspektiv på trafficking, samt GAATW, *Global Alliance Against Trafficking in Women*,

som vilar på superdiskursens om prostitution förståelse och den syn på trafficking denna genererar. Den förskjutning som följer med att vrida fokus från prostitution till trafficking innebär också att den internationella rätten, och rättsliga definitioner, blir den fond mot vilken de problemställningar som reses diskuteras. Detta då trafficking är en term vars innehåll tagit form inom en folkrättslig diskurs, och denna diskurs också förväntas erbjuda (i alla fall vissa) lösningar på problemet. *Vilka lösningar* man förordar, hur man relaterar ”börat” till ”varat” beror dock på hur problemet trafficking definieras, och det är detta, förståelser av trafficking, jag ska studera i kommande kapitel.

Termen trafficking – öppen för tolkningar

Enligt UNHCR utsätts årligen mellan 700 000 och fyra miljoner män, kvinnor och barn för människohandel.[561] Även om mer exakta kunskaper om omfattningen av denna handel saknas anses största delen av de utsatta vara kvinnor och barn som traffickeras för att utnyttjas i sexindustrin, men en växande skara människor faller idag offer för människohandel för tvångsarbete, servitut, slaveri eller slaveriliknande förhållanden utanför sexindustrin. Från att ha varit en term som i dess första användande i internationella överenskommelser vid 1900-talets början relaterade till handel med (vita) kvinnor för sexuell exploatering har mycket riktigt termen ”trafficking” idag i en folkrättslig kontext givits ett innehåll som är ämnat att rymma också andra orsaker för vilka människor kan bli handlade med: tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, träldom eller avlägsnande av organ.”Trafficking” enligt FN:s och EU:s definitioner är mycket riktigt en paraplyterm som täcker en mängd ageranden.

Ett grunddrag för begreppet människohandel/trafficking kan sägas vara att det består av ageranden som syftar till ett utfall – ”acts” and ”outcomes” – och där innebörden av traffickingåtgärden kan beskrivas som *en process*.[562]

Figur 1.

[561] Siffrorna är som synes osäkra. Idag råder enighet om att den mer exakta omfattningen av handeln med människor, eller det som är i fokus här, med kvinnor för sexuella ändamål, är okänd. Data insamlade världen över om trafficking har gjorts av UNESCO, Bangkok Trafficking Statistics Project, se http://www.unescobkk.org/index.php?d=1022. Se också United Nations Office on Drugs and Crime; *Trafficking in Persons. Global Patterns*. UNDOC, Vienna 2006, se också Frank Laczko & Elzbieta Gozdziak (eds). Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey. *International Migration*. Vol. 43 nr 1-2 2005. Liz Kelly; ”You Can Find Anythin You Want”: A Critical Reflection on research on Trafficking in Persons within and into Europe. *International Migration*. Vol. 43 nr 1-2 2005.

[562] Likt så mycket annat är dock inte heller det att se trafficking som en process okontroversiellt, se nedan.

Ett problem, förutom att alla inte vill tolka begreppet i termer av en process, är den enorma variation som dessa processer – med dess ageranden och utfall – kan uppvisa. Detta problem är särskilt stort då den definition som anagits av det internationella samfundet genom FN's protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, inte klart definierar hur trafficking ska förstås i relation till det så kallade otillbörlighetsrekvistitet, det vill säga frågan om samtyckets roll i relation till traffickingåtgärden. Inte heller finns det någon överenskommen definition i protokollet rörande termen "sexuell exploatering". Protokollets definion av trafficking är sålunda luddig, skapad för att möjliggöra en bred anslutning bland stater till instrumentet och för att inrymma de olika spänningar som fanns mellan de förhandlande parterna. Därmed har man lämnat de centrala stridigheterna inom fältet åt aktörerna i anti-traffickingarbetet att utkämpa, och dessa stridigheter är, när det kommer till handel med kvinnor för sexuell exploatering/tvångsprostiution, som vi ska se i det följande många.

Fältets aktörer

Sociologerna Bridget Anderson och Julia O'Connell Davidsson talar om tre grupperingar som är involverade inom diskursordningen om trafficking vilka alla har olika förståelser och agendor. a) *Regeringar*. Dessas intresse är ofta centrerat kring frågor om illegal invandring och transnationell organiserad brottslighet. b) *Feministiska abolitionistiska NGO:s.* Dessa placerar trafficking högt på sin agenda då de ser trafficking som central, ja emblematisk, för den ökade globaliseringen av sexuell exploatering av kvinnor. Slutligen rör sig inom traffickingfältet c) *Migrationsorganisationer och andra arbetsorganisationer*, organisationer som sysslar med barns rättigheter, sexarbetares rättigheter och andra med mänskliga rättigheter på agendan. Dessa närmar sig enligt författarna trafficking på basis av en allmän oro för den mängd brott mot mänskliga rättigheter och de förtryckande arbetsförhållanden som vissa grupper är särskilt sårbara för.[563]

Andersons och O'Connell Davidssons indelning av fältets aktörer pekar på förtjänsten med den problemformuleringsorienterade tillnärmning som Bacchi erbjuder och där just bakomliggande problemformuleringar spelar en framträdande roll för tolkningar av meningsskiljaktigheter: Som synes är själva incitamenten för olika aktörers engagemang i traffickingfrågan skiftande, till följd av att man har gjort olika analyser av "problemet trafficking". Samtidigt använder de aktörer jag ska studera – de abolitionistiska grupperingarna vi stiftat bekantskap med från tidigare avsnitt om prostiution (b) (CATW exempelvis) och de feministiskt inspirerade sexarbetarorganisa-

[563] O'Connell Davidsson & Anderson 2002 s. 6.

tioner som likaledes engagerat sig i prostitutionsfrågan och som är framstående aktörer inom diskursordningen om såväl prostiution som trafficking (c) (GAATW bland andra) – i mångt liknande begrepp liksom att de bekänner sig till tillsynes likartade tankar om kvinnors mänskliga rättigheter. Till de aktörer som rör sig inom fältet, med deras olika perspektiv men ibland likartade begrepp, kommer en avsaknad av data kring förekomsten av trafficking, delvis genererad av de definitionsmässigt svåra i att nå kunskaper om dold brottslig aktivitet, liksom att flera av de frågor ämnet rör är av politiskt högst brännande karaktär – prostitution, migration och arbetsrätt.[564] Andersson och O'Connell Davidsson pekar mycket riktigt på "[t]he very serious definitional, methodological and political problems surrounding the term trafficking…"[565]

Rådande perspektiv

Bistra Netkova, liksom UNICEF mfl, ringar in tre huvudapproacher till trafficking vilka kan sägas vägleda förståelsen och konceptualiseringarna av problemet i det internationella samarbetet mot trafficking[566]: a) ett *migrationsperspektiv*, b) ett perspektiv som fokuserar på *organiserad brottslighet/lagföring* samt c) ett perspektiv som betonar *mänskliga rättigheter* (hädan efter MR-perspektivet).[567]

a) *Migrationsperspektivet* har företrätts av IOM, International Organization for Migration, där åtgärder mot trafficking vuxit fram ur existerande ramverk för att skydda "strandade migranter" och bistå dem inom ramen för en migrationskontext.[568] Gradvis har detta perspektiv fått allt starkare kopplingar till MR-perspektivet på trafficking. Många stater intar också ett perspektiv

[564] Kelly 2005.
[565] Julia O'Connell Davidson & Bridget Anderson, *Trafficking – a demand led problem? A multy-country pilot study,* Save the Children, Stockholm 2002 s 18.
[566] Bistra Netkova; *Human Rights and Trafficking in Women.* (Rijkuniversiteit Groningen) 2007. UNICEF m.fl; Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe, 2003. Se också Askola 2007. Givetvis ska inte dessa tre pespektiv ses som uteslutande varandra, utan som aspekter av traffickingfrågan. Jag använde indelningen för att utkristallisera tyngdpunkter i de förståelser jag diskuterar. International Law Association utkristalliserar sex tyngdpunkter som arbetet mot trafficking kan ges: Migration, straffrätt, arbetsrätt, kön/genus, mänskliga rättigheter och/eller ett (sexual)moraliskt ramverk. Anette Lansink, *Interim report on Women and Migration, International Law Asssociation*, Berlin Conference 2004. Se nedan angående hur jag integrerar dessa perspektiv i den materia jag undersöker.
[567] I en uppföljande rapport, UNICEF m.fl. 2004, talas i relation till dessa perspektiv om "repressive strategies" respektive "empowering strategies" (UNICEF m.fl.; Trafficking in Human beings in South East Europe, 2004 s. 2), där repressiva strategier relaterar till stärkande av staters skydd mot människohandel och "empowering strategies" till strategier som syftar till att stärka de för trafficking utsatta personernas rättigheter.
[568] UNICEF m.fl. 2003 s. 2.

där migrationsapekten av trafficking är prominent, men inte för att exempelvis bevilja dem som fallit offer för trafficking uppehållstillstånd eller på andra sätt förstå frågan som relaterad till ekonomiska eller sociala ojämlikheter mellan regioner vilket skapar migrationsströmmar, utan med utgångspunkt i en rädsla för illegal invandring och irreguljär migration, och här märks hur perspektivet ifråga överlappar den approach till traffickicking som fokuserar på organiserad brottslighet.[569] När denna rädsla suppleras med insatser på det straffrättsliga området framstår risken som uppenbar att migranter som fastnat i utnyttjande och exploatering inte får den hjälp och det stöd de behöver utan istället betraktas som brottslingar.[570]

b) Ytterligare ett perspektiv som brukar lyftas fram är det som ser trafficking som en fråga om *(organiserad) brottslighet*, eller det som också kan kallas ett *lagföringsperspektiv*. Här blir det centralt att kriminalisera människohandlarnas verksamheter i olika led och det ger sålunda uttryck för vad som kan kallas repressiva åtgärder, till skillnad från de stärkande åtgärder (”empowering strategies”) som många NGO:s talar om behövs. Perspektivet, som kan sägas genomsyra FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (nedan Palermoprotokollet), har mycket riktigt kritiserats för att sätta staters intresse av skydd mot sagda brottslighet före de traffickerade personernas rättigheter samt för att leda till stränga gränskontroller och minskade möjligheter för kvinnor att resa och söka arbeten som migranter. Detta, säger man, ökar utsattheten för dem som befinner sig i situationer där migration upplevs som ett av få alternativ.[571] Ett sätt att minska de spänningar som finns mellan uppgiften att skydda rättigheterna för de traffickerade personerna å ena sidan (se nedan ang MR-perspektivet) och ambitionen att bestraffa brottslingar å andra, kan möjligen vara att istället för att anlägga ett fokus på organiserad brottslighet tala om *lagföring*. Ett sådant perspektiv ger färre tillfällen för dramatisk retorik där xenofobiska och andra rädslor för ett hot om okontrol-

[569] Ur ett europeiskt perspektiv kan uttrycket ”Fortress Europe” nämnas, ett uttryck som syftar på den logik som följer på EU:s natur av ekonomisk union med starka interna marknadsintressen att skydda. Askola 2007 s. 67. I denna kontext har migrationsfrågan polariserats mellan ”bra” och ”dålig” migration där den förra utgörs av legal och ”kompetent” arbetskraftsinvandring och den senare av papperslösa, föreställt kriminella eller välfärdsbehövande människor. Christian Joppke, European Immigration Policy at the Crossroads’, i Paul Heywood, Erik Jones och Martin Rhodes (red) *Developments in West European Politics 2*, Houndmills, Palegrave, 2002) s 260.

[570] Jef Huysmans; Migrants as a Security Problem: Dangers of “Scrutinizing” Social Issues” I Robert Miles & Dietrich Thränhardt (red) *Migration and European Integration. The Dynamics of Inclusion and Exclusion* (London, Pinter, 1995), samt Penelope Turnbull; The Fusion of Immigration and Crime in the European Union: Problems of Cooperation and the Fight Against Trafficking in Women (1997) 3(4) *Transnational Organized Crime* 189.

[571] O’Connell Davidson & Bridget Anderson; The Trouble with ‘Trafficking’, i Christien van den Anker & Jerome Doomernik (red); *Trafficking and Women’s Rights* (Palegrave Macmillan Hampshire) 2006.

lerad brottslighet från främmande staters medborgare kan ta fart, och knyter istället an till den förbindelse som finns mellan staters skyldighet att skydda och tillförsäkra människor deras mänskliga rättigheter och att bestraffa dem som kränker dessa.[572] Här förtjänar därför doktrinen om *Drittwirkung* att nämnas. Enligt sagda doktrin anses inte staters skyldigheter inskränka sig till att skydda och uppfylla de mänskliga rättigheterna i relationen stat-individ, utan även omfatta ett ansvar för att förhindra att enskilda begår dylika kränkningar mot andra individer.[573] Ett sätt att uttrycka saken är att rättigheterna i de olika MR-instrumenten ges såväl vertikal som horisontal effekt.[574] Denna utvecklingen, om än inte oomstridd, har tagit fart sedan mitten av 1900-talet, exempelvis framhåller Henry Steiner och Philip Alston att ”[o]ver the half century of the human rights movement, both treaty and customary law have expanded the degree to which duties and responsibilities are directly imposed on individual actors as well as states.”[575] Dock har en-

[572] Staters skyldighet att upprätthålla de mänskliga rättigheterna åläggs bl.a. i EKMR artikel 1 och ICCPR artikel 2(2). The Human Rights Committe, Kommittén för mänskliga rättigheter, uttalar explicit i General Comment 31 rörande artikel 2 i ICCPR att ”the legal obligation under Article 2 is both negative and positive in nature… Article 2 requires that States Parties adopt legislative, judicial, administrative, educative and other appropriate measures to fulfil thier obligations. Human Rights Committee, General Comment 31, Nature of Legal Obligations on State Parties to the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 pkt 6 och 7.

[573] Ett känt fall från Europadomstolen utgör fallet *X and Y vs the Netherlands* där Nederländerna hölls ansvarigt för att den nationella lagstiftingen inte innehöll bestämmelser utifrån vilka det var möjligt att åtala en man som våldtagit en förståndshandikapad flicka. Domstolen menade att flickan därför fallit offer för ett brott mot artikel 8 EKMR, Rätt till skydd för privat- och familjeliv. Domstolen framhöll att artikel 8 ”may involve the adoptions of measures designed to secure respect for private life even in the spere of relations of individual between them selves.” *X and Y vs the Netherlands*, § 23. Som vi ska se längre fram har ECtHR i målet *Siliadin vs France* fastslagit att målsägande föll offer för ett brott mot artikel 4 i Europakonventionen, förbud mot slaveri och tvångsarbete, genom att landets nationella lagar inte innehöll rättsregler som tillräckligt klart och tydligt förbjöd den behandling som målsäganden utsattes för. Domstolen menade att “the criminal-law legislation in force at the material time did not afford the applicant, a minor, practical and effective protection against the actions of which she was a victim.” Härtill inskärpte domstolen att ”the increasingly high standard being required in the area of the protection of human rights and fundamental liberties correspondingly and inevitably reqires greater firmness in assessing breaches of the fundamental values of democratic societies.” Siliadin vs France, Judgment 26 July 2005, § 148. I ett känt fall från den inter-amerikanska domstolen, *Velásquez Rodriguez v Honduras*, formulerade sig domstolen på följande sätt :11 An illegal act which violates human rights and which is initially notdirectly imputable to a State (for example, because it is the act of a private person or because the person responsible has not been identified) can lead to the international responsibility of the State, not because of the act itself, but because of the lack of due diligence to prevent the violation or to respond to it as required by the [American Convention on Human Rights]. Velásquez Case § 173-4.

[574] Scheinin, Martin, Economic and Social Rights as Legal Rights. Ingår i: Eide, Asbjørn, Krause & Catarina & Rosas, Allan (eds.), *Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook*. Second Revised Edision. (Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers) 2001 s 40.

[575] Henry J. Steiner & Philip Alston, *International Human Rights in Context. Law, Politics, Morals.* (Text and Materials.) Second Edition. (Oxford/New York: Oxford University Press) 2000 s 221.

skilda personers direkta ansvar under ”human rights law” inte slagit igenom.[576] Här ska därför även nämnas den humanitära rättens instrument, närmast de internationella krigstribunalerna för före detta Jugoslavien och Rwanda, liksom ICC:s statuter, under vilka enskilda personer kan ställas till ansvar för brott mot mänskligheten och, vilket ska återkommas till nedan, för sexuellt förslavande.[577] Det förtjänar sålunda att lyftas fram att den konflikt mellan ett lagföringsperspektiv och ett MR-perspektiv på trafficking som understundom målas fram i litteraturen är något av en chimär i det att MR-dimensionen av anti-traffickingarbetet är beroende av att sanktioner vidtas mot dem som kränker de traffickerade personernas rättigheter genom traffickingprocessen. Mycket riktigt förbinder högkommissarien för mänskliga rättigheter MR-perspektivet och skyddet av offrens mänskliga rättigheter med ett förhindrande, bestraffande och åtalande av människohandlarna.[578] Denna förbindelse betonas även i Europarådets Convention on Action against Trafficking in Human Beings.[579] Där förtydligas i förarbetena att

> ”[t]wo of the main aims of this Convention, as set out in Article 1, are the protection of the rights of trafficked persons and the prosecution of those responsible for trafficking. The drafters recognised that the two are related to each other.”[580]

Samtidigt finns det, som vi ska se längre fram, spänningar mellan perspektiven och att det i realtiteten är så att positioner flyttas fram för en repressiv

---

[576] Tvärt om ses en sådan ordning allt jämt som en vansklig väg för de mänskliga rättigheterna att gå. Det ska därför framhållas att en rimlig tolkning av den horisontella effekten är att skyldigheterna för enskilda inte följer av exempelvis relevanta konventionstexter, det vill säga att folkrättsliga rättsakter skulle ha en bindande effekt för enskilda, utan av den nationella implementeringen av dessa. Clair Ovey & Robin White & Francis Geoffrey Jacobs, *Jacobs & White, The European Convention on Human Rights,* Oxford, Oxford University Press 2006, s 38f. En dylik tolkning följer också i en europeisk kontext av att klagomål endast kan riktas mot stater och inte mot enskilda inför Europadomstolen. För en diskussion om drittwirkung-begreppet i relation till Europakonventionen, se Elisabeth Jonsson, Positiva förpliktelser och Europakonventionens verkan enskilda emellan, *Europarättslig Tidskift* 2007 s. 653—670. Se också Andrew Byrnes, Women, Feminism and International Human Rights Law – Methodological Myopia, Fundamental Flaws or Meaningful Marginalisation? Some Current Issues, i *Australian Year Book of International Law*, 2005, 1998-1999.

[577] För en diskussion om relationen mellan ”human rights law” och ”humanitarian law”, se *Human Rights and Humanitarian Law, The Quest for Universality* (red) Daniel Warner, Nijhoff Law Specials Volume 29, (Martinus Nijhoff Publishers 1997), särskilt Theodor Meron; Convergence of International Humanitarian Law and Human Rights Law, s 97-106.

[578] E/2002/68/Add.1 Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human trafficking, § 1.

[579] Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (Warsaw, 16.V.2005) Council of Europe Treaty Series - No. 197.

[580] Explanatory Report, Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Warzaw, 16.V.2005, pkt 57. Nedan Explanatory Report.

migrationspolitik maskerad bakom ett engagemang mot trafficking som organiserad brottslighet bör inte betvivlas.[581] Men, som framhållits vore dock avsaknaden av regler om lagföring av dem som står bakom handeln med kvinnor för sexuella ändamål ett allvarligt brott mot de för exploatering utsatta kvinnorna. En annan kritik handlar om att tanken om en organiserad brottslighet bakom trafficking lätt leder till stereotypa föreställningar om ”maffiaverksamhet” som förbiser den många gånger småskaliga och mer vardagliga hantering som fenomenet trafficking är uppbyggt runt, där också mönster i efterfrågansidan är centrala att lyfta fram.[582]

c) *MR-perspektivet* har successivt vuxit fram i arbetet mot trafficking och är idag ett mycket starkt paradigm. Juristen Heli Askola pekar på tre dimensioner av perspektivet.[583] Den första och mest typiska innebär att trafficking förstås som först och främst ”ett brott mot mänskliga rättigheter”. Här i ligger ett etiskt och moraliskt ställningstagande att trafficking innebär en orätt, men också mer precist att den exploatering av kvinnliga migranter som praktiken konstituerar förbrytelser mot existerande människorättsfördrag varför stater också är skyldiga att skydda kvinnor från att utsättas för dessa gärningar.[584] För det andra har det, säger Askola, blivit allt vanligare att krav reses på att existerande instrument och åtgärder mot trafficking ska värderas och utforms utifrån hur de främjar och skyddar kvinnors rättigheter.[585] Ett sådant perspektiv har elaborerats särskilt i Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, av FN:s högkommissarie om mänskliga rättigheter, där den inledande punkten lyder:[586]

---

[581] Askola 2007.

[582] Ian Taylor & Ruth Jamieson, Sextrafficking and the mainstream of market culture, i *Crime, Law and Social Change* 32: 257-278, 1999. Sägas ska dock att med organiserad brottslighet avses enligt FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet “a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit” (artikel 2). Följaktligen kan konstellationer rymmas här som inte är av maffiakaratär, men ändock ägnar sig åt brottslighet i organiserad form.

[583] Askola 2007 s. 134 f.

[584] Se Stephanie Farriror; “The International Law on Trafficking in Women and Children for Prostitution: Making It Live Up to its Potential, *Harvard Human Rights Journal* 213 1997, Liz Kelly & Linda Regan, “Stopping Traffic: Exploring the Extent of, and Responses to, Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the UK” (London, Home Office, Police Research Series Paper 125, 2000) s 13-14. Netkova 2007. Tom Obokata; *Trafficking in Human Beings from a Human Rights Perspective: Towards a Holistic Approach* (Martinus Nijhoff Publishers 2006) s 147 ff.

[585] Se FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor, Radhika Coomarswamy; Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective. Violence Against Women, UN Doc E/CN.4/2000/68, § 80: ”any remedy or strategy proposed to combat trafficking and provide assistance to victims of trafficking must be assessed in terms of weather and how it provides protection for the human rights of women”.

[586] Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social

> The primacy of human rights:
>
> 1. The human rights of the trafficked person shall be at the center of all efforts to prevent and combat trafficking and to protect, assist and provide redress to victims.
>
> 2. States have a responsibility under international law to act with due diligence to prevent trafficking, to investigate and prosecute traffickers and to assist and protect trafficked persons.
>
> 3. Anti-trafficking measures shall not adversely affect the human rights and dignity of persons, in particular the right of those who have been trafficked, and of migrants, internally displaced persons, refugees and asylum-seekers.[587]

Slutligen kan man under MR-persektivet knyta existensen av fenomenet trafficking till brott mot kvinnors mänskliga rättigheter, i synnerhet deras sociala och ekonomiska rättigheter.[588] Dessa tre aspekter kan i sin tur relateras till det som brukar kallas den tre P:na inom anti-traffickingarbetet: To Prevent, Protect and Punish, att förhindra, skydda och bestraffa.[589] Relaterar vi de tre aspekterna av MR-perspektivet till de feministiska positioneringar inom diskursordningen om trafficking jag studerar märks att olika grupperingar intesserar sig på olika sätt och i olika grad för dessa MR-aspekter av trafficking. Detta kommer att göras tydligt nedan. De preferenser och val av perspektiv i tillnärmandet av MR-diskursen jag kommer att peka råder för respektive feministisk hållning (den radikala respektive liberala, eller som jag ockspå kallar dem, den abolitionistiska- respektive normaliseringssuprdiskursens hållning) aktualiserar i sin tur den särskilda karaktär området för de mänskliga rättigheterna har, med dess kopplingar till ett liberalt idéarv. Också detta ska diskuteras närmare längre fram i kapitlet.

Den moralistiska feministen i traffickingdiskursen

Utöver de tre approacherna migrations- lagförings- och MR-perspektiv talar Wijers och Lap-Chew om ytterligare två perspektiv som de menar präglar förståelsen av trafficking: Ett *moralperspektiv* samt ett perspektiv som ser trafficking i ljuset av att vara ett *arbetsrelaterat* problem (Wijers&Lap-Chew

---

Council, E/2002/68/Add.1. Också här märks kopplingen mellan att lagföra förövarna och att skydda dem som utsatts för att traffickeras.

[587] E/2002/68/Add.1.

[588] Obokata 2006 s. 161 f.

[589] Symptomatiskt nog har dessa inom ramen för FNs protokoll blivit "…to Prevent, *Suppress* and Punish…". Protokollet är heller inte ett MR-instrument utan i huvudsak ett verktyg i arbetet mot den gränsöverskridande organiserade brottsligheten, se nedan.

1999). Arbetsapproachen representerar enligt författarna ett ”nytt” perspektiv som vuxit fram som ett svar på tidigare förståelsers tillkortakommanden.

> The concept of ”trafficking” is questioned as out-moded and the development of new language to describe abuses in labour migration and abusive conditions of work is advocated. … This perspective opens a whole new array of instruments to combat exploitation and abuse.[590]

Om arbetsperspektivet representerar en utveckling i traffickingförståelsen utgör den abolitionistiska hållningen (med dess radikalfeministiska och kontextualiserade approacher) enligt Wijers och Lap-Chew ett exempel på en gammal, moralistisk och icke framgångsrik förståelse.

> Within an abolitionist approach prostitution is believed to persist only through the efforts of procurers and pimps, the ”third parties” who induce women into prostitution for their own profit. …Prostitute are basically seen as passive victims of the social and economic system who need to be rescued, thus negating individual choice and denying women the status of subjects capable of assuming individual agency and responsibility.[591]

GAATW:s handbook om mänskliga rättigheter och trafficking som bygger på Wijers och Lap-Chews taxonomier beskriver den moraliska approachen i liknande termer:

> The moralist (or abolitionist) approach to trafficking … sees prostitution as morally deviant and inherently bad/wrong for the prostitute, the family and the community. Some moralists may regard women who work in prostitution as “fallen” or “misguided”, other see the institution of prostitution itself as the social evil, and women working in prostitution as helpless (but still deviant) victims.”[592]

Liksom i Coomarswamys uppställning över olika lagstiftingsapproacher där det abolitionistiska perspektivet subsumerades under en allmän moralistisk/förbudsivrande approach, har ett feministiskt perspektiv även här sorterats in under en moralistisk förståelse.[593] I detta avseende kan man säga att

[590] Marjan Wijers & Lin Lap-Chew; *Trafficking in Women. Forced Labour and Slavery-like Practices in Marraiage, Domestic Labour and Prostitution*. (Foundation Against Trafficking in Women, Global Alliance Against Trafficking in Women) 1999 s. 208.
[591] Ibid s. 190.
[592] Human rights and Trafficking in Persons: A Handbook. GAATW 2000:61f.
[593] Därmed inte sagt att prostitution inte betraktas som ett moraliskt/etiskt problem inom den abolitionistiska fåran, vilket dock kan förstås som ett annat perspektiv än ett moralistiskt.

det inom diskursordningen om trafficking skapats en stereotypifiering av feministiskt teoretiserande om kön och sexualitet.[594] Mot bakgrund av det motstånd som Walkowits och Svanström pekar på historiskt har mött försök att skapa förändring av relationer som involverar kön, sexualitet och makt, och som Walkowitz framhåller präglade den abolitionistiska rörelsens gryning och som Vicnius påpekar bör problematiseras i relation till dessa frågor, är denna återkommande strategi intressant.[595]

Den indelning jag väljer att göra av diskursordningen om trafficking relaterar som ovan nämnts till konkreta grupperingar som intervenerar på fältet, tydligt framträdande under exempelvis förhandlingarna till FN:s traffickingprotokoll. Dessa grupperingar, och andra aktörer på fältet, tar i bruk olika perspektiv på frågan och här är de tre perspektiv jag utkristalliserat centrala: Ett migrations perspektiv, ett kriminalperspektiv och ett MR-perspektiv, med dess olika aspekter. De på fältet stridande förståelserna som härrör från de olika feministiska intressegrupper som engagerat sig i traffickingfrågan har dock starkt bidragit till utvecklandet av de förståelser av trafficking som idag genomsyrar det internationella arbetet mot fenomenet. Wijers och Lap-Chews taxonomi är därför viktig i det att den pekar på den kontrovers som löper genom den feministiska förståelsen av trafficking, som inte synliggörs av indelningen ovan men som är föremål för intresse i denna avhandling. Det blir därför centralt att peka på hur MR-perspektivet är starkt framhållet i de två, diametralt motstående grupperingar som båda åberopar mänskliga rättigheter som bas för sitt engagemang och som båda vilar på (i varierande grad) uttalat feministiska ståndpunkter men som har motstående uppfattningar om hur prostitution ska förstås och relateras till trafficking.[596] Jag ska nu närmare undersöka dessa två perspektiv. Jag inleder med att skissera olika grenar av feministisk kritik av den internationella rätten och begrepp som mänskliga rättigheter, för att sedan relatera de om trafficking stridande diskurserna (kallade sexarbetardiskursen och den abolitionistiska diskursen) till dessa strömningar. Först av allt skisserar jag mycket kort den kontext där våra människorättsdekarationer och konventioner kan sägas ha sin vagga.

[594] Se också Hemmings 2005.
[595] Walkowitz 1982. Svanström 2006.
[596] Sannolikt för att MR-diskursen innebär ett så starkt etiskt ramverk till försvar för människors rättigheter att ingen av de stridande positionerna har råd att avstå ifrån att bruka den.

Internationell rätt och feministisk kritik

Den internationella rättens födelse brukar dateras till den Westfaliska freden 1648 med slutet på det trettioåriga kriget.[597] Genom fredsfördraget skapades en åtskillnad mellan sekulär och kanonisk rätt vilket innebar den sekulära suveräna statens födelse. De tillsynes ändlösa krig som vid tiden hade härjat Europa ledde den holländska stadsmannen och juristen Hugo Grotius (1583-1645) att formulera en förståelse av rättigheter som betonade staters beroende av och inbördes relation med varandra, i akt och mening att bidra till skapandet av social stabilitet i tiden. Genom kyrkans inblandning i de många blodigheterna hade religionen tappat sin auktoritet som förmedlare av en bas för rättighetsanspråk. Grotius rättighetssyn utgick mycket riktigt från en tanke om den naturliga socialiteten hos människan (mannen). Det var från denna mänskliga natur den naturliga lagen utflödade, inte från Gud, och denna natur uttryckte en naturlig socialitet och strävan efter fredlig organisering hos människan.[598] Att Grotius ”befriar” naturrätten från dess teologiska band gör att han kan räknas till de filosofer som under 1600-talet skapar den moderna, subjektiva teorin om naturliga rättigheter. Dock innehåller inte, menar Herbert, Grotius teorier några tankar om individuella rättigheter som kan övertrumfa statens rätt.[599] Enligt Grotius förståelse är det statens intressen som går före, likt tanken om en kropp vars välbefinnande går om intet om några lemmar frigör sig och agerar efter andra intressen än helhetens bästa.

Efter den med Grotius etablerade ”westfaliska ordningen”, som kännetecknades av att våldsutövningen mellan stater (enligt självförsvarsprincipen) var oreglerad och av en avsaknad av gemensamma lagstiftningsinstrument, följde den fördragsbaserade ordning inom folkrätten som råder idag. Den präglas av ideal om ickediskriminering, att rättigheter för individer och grupper respekteras, att vissa gemensamma värden skyddas, statens inflytande begränsas och att en maktdelning mellan olika funktioner av staten har skapats, och kan sålunda placeras inom den liberala idétraditionen.[600] Dess bas kan sägas vila på den uppsättning distinktioner som utflutit ur bland

[597] Antonio Cassese; *International Law in a Devided World* (Oxford Clarendon Press) 1986 s. 34ff.

[598] Grotius implicerade denna strävan i människan, och framhöll den sedan som ett mänskligt drag, med hjälp av vad Gary B. Herbert menar var ett drag av common sens-resonemang: ”Rather, I believe that Grotius was simply stating what he believed any fully reasonable gentleman of the sixteenth century would percieve common sensibly to be the prerequisite of peace. The law of nature derives its self-evidency from its sensibleness which, in turn, is learned through the calculation of mutual interests” Herbert 2003:77.

[599] Herbert 2003 s. 78. Jfr dock Richard Tuck, *Natural Rights Theories – Their Origin and Development* (Cambridge University Press) 1979, som menar att Grotius teorier ”is in fact the first reconstruction of an actual legal system in terms of rights rather than laws”, s 66.

[600] Hilary Charlesworth & Christine Chinkin, *The Boundaries of International Law. A feminist analysis* (Manchester, Manchester University Press 2000) s. 23f.

annat Lockes filosofi om den privata respektive publika sfären och som sätter kontraktet och samtycket i centrum.[601] Därmed uppstår dock något av en paradox. Den springer ur förhållandet att en på statens suveränitet byggd ideologi skapar ett system där denna stat underordnar sig tanken om ett samhälle styrt av gemensamma lagar. Ytterligare en paradox kan skönjas i att systemet för de mänskliga rättigheterna är en av de mest utvecklade grenarna av den internationella rätten.[602] Här består paradoxen i den konceptuella utmaning av staters suveränitet som de mänskliga rättigheterna utgör, då ju MR-tanken bygger på idén om individens rätt till skydd från statens maktmissbruk och sålunda allvarligt urholkar den statliga suveräniteten. Den suveräna sekulära statens och den fria, mänskliga rättighetsinnehavande individens existens är sålunda inflätade i en gemensam idéhistorisk varp, där spänningar men också gemensamheter och samband färgar relationen – likt ett broderskap? Inom detta paradigm syns kvinnors rättsliga intressen ha haft påfallande svårt att göra sig gällande.

Feminism och kvinnors mänskliga rättigheter – olika approacher

Konceptet mänskliga rättigheter springer som nämnts ur upplysningens rättsfilosofi, där individens skyddsvärdhet mot maktmissbruk från staten utgör en central problemställning.[603] Sedan det tidiga proklamerandet av kvinnans medborgerliga rättigheter i Olympe de Gouges *Déclaration de la Femme et de la Citoyenne* (1791) har försöken från feminister att inkorporera kvinnor som rättssubjekt i den moderna rätten pågått, och strategierna liksom de politiska incitamenten har varierat.[604] Efter renässansen för de mänskliga rättig-

[601] Ibid s. 28f.
[602] Ibid s. 203.
[603] Eva Brems, *Human Rights: Universality and Diversity* (Martinus Nijhoff Publishers) 2001 s. 17. Brems påpekar att de mänskliga rättigheternas genealogi är beroende av vilket perspektiv som anläggs. Rötter för mänskliga rättigheter återfinns tveklöst i de tidigaste mänskliga samhällena; i en mening har en form av sådana rättigheter skapats så snart ett samhälle formulerar etiska eller moralisk regler för lämpligt beteende mot andra människor. Våra samtida mänskliga rättigheter spårar dock Brems till dokument som kodifierar individens rätt till skydd mot statens maktöverträdelser, så som Magna Charta (1215), Petition of Rights (1628), Habeas Corpus Act (1679) och Bill of Rights (1689). Jfr Herbert 2003:292. Den moderna framväxten av de mänskliga rättigheterna kan spåras till tiden efter andra världskriget. Erfarenheterna från de oerhörda övergrepp som Nazitysikland, men också andra stater, gjort sig skyldiga till skapade en djupt känd känsla för behovet av regelverk till skydd för individen och dennes okränkbarhet. Marek Piechowiak; What are Human Rights? The Concept of Human Rights and their Extra-Legal Justification, i Raija Hanski & Markku Suksi (red) *An Introduction to the International Protection of Human Rights*. *A Textbook.* (Institute for Human Rights, Åbo Akademi University) 2000.
[604] Joan W. Scott, *Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man* (Cambridge, Mass. Harvard Univ. Press) 1996 s. 4. De Gouges deklarationstext finns publicerad i Guy Lagelee & Jean-Louis Vergnaud, *La conquête des droits de l'homme. Textes fondamen-*

heterna som följt sedan skapandet av FN har dessa strävanden blivit en allt centralare del av det feministiska arbetet för kvinnors intressen och rättigheter inom olika områden.[605]

Karin Engle och approacher till mänskliga rättigheter

Karin Engle diskuterar hur diskurser om rättigheter tagits i bruk inom den feministiska teoribildningen om mänskliga rättigheter, och hon utkristalliserar tre huvudsakliga approacher.[606] Ett första förhållningssätt kallar Engle *doktrinärt*. Det kännetecknas enligt Engle av tanken om *liberal inklusion*, dvs. uppfattningen att kvinnors mänskliga rättigheter är inkluderade i det rådande systemet, vilket dock måste lyftas fram och, vad gäller rättigheterna, genomdrivas för kvinnors del. Ytterligare en approach kallar Engle för *institutionalistisk*. Här vänder man sig till de institutioner som ska upprätthålla MR-systemet, och granskar deras roll och uppfyllanden av sin uppgift, med tanken om att det är genom systemets institutioner ett tillförsäkrande av kvinnors mänskliga rättigheter ska komma. Slutligen identifierar Engle vad hon kallar en *extern kritik*. I motsats till de andra positionerna är inte de externa kritikerna särskilt inriktade på att visa att (vissa av) kvinnors rättigheter är garanterade i den positiva rätten eller att vissa institutioner har ansvar för att tillförsäkra kvinnor deras rättigheter. Istället vill man utmana hela MR-systemt; "[challenge] the entire human rights system – law makers, law enforcers, and advocates – to "wake up" and to accommodate the reality of

---

taux (Paris, Le Cherche Midi Editeur) 1988 s 61-66. Se också Arvonne S. Fraser; Becomming Human: The Origins and Development of Women's Human Rights. I *Human Rights Quarterly*, Vol. 21 Nr 4 1999 s 853-906.

[605] Som Karen Engle påpekar är detta område som akademiskt fält idag av sådan storlek att det inte på ett enkelt vis kan överblickas. "[A]rticles theorising gender and human rights have proliferated at such an astonishing rate that even the thought of counting them in any accurate way would seem to be a pointless, and likely impossible, task." Karen Engle, International Human Rights and feminisms: When Discourses Keep Meeting, i (red) Doris Buss & Ambreena Manji, *International Law: modern feminist approaches* (Oxford Hart Publishing 2005). För en generell orienteering se också Julie Peters & Andrea Wolper (red) *Women's Rights, Human Rights* (New York, Routledge) 1995, Rebecca Cook (red) *Human Rights of Women. National and International Perspectives,* Andrew Byrnes, Women, Feminism and International Human rights Law – Methodological Myopia, Fundamental Flaws or meaningful marginalization? Some current issues, i *Australian Year Book of International Law* 12 1989 s 205-240.

[606] Karen Engle; International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet. *Michigan Journal of International Law*, Vol 13 (1992) s 517-610. Det feministiska fältet kan struktureras på flera sätt. Hilary Charlesworth och Christine Chinkin delar in fältet i liberal-, kultur-, radikal-, tredjevärlden- samt prostmoderna feminister. Charlesworth & Chinkin, *The Boundaries of International Law. A Feminist Analysis*. Manchester Univ Press, Manchester 2000, s. 38f. Sandra Harding talar, ur ett epistemologiskt perspektiv, om empirister, ståndpunktsfeminister och postmodern feminism. Sandra Harding; *The science question in feminism*, (Ithaca, Cornell University Press) 1986 s. 24f.

women's lives."[607] Engle karaktäriserar doktrinalisternas analytiska approach som att de först identifierar en praktik eller uppsättningar av praktiker som kränker kvinnors mänskliga rättigheter, varpå de beskriver den positiva rätt som garanterar dessa rättigheter. Ibland är rättigheterna ifråga klart uttalade och skyddade i i MR-instrumenten, men ofta måste de åberopas genom tolkningen av brett definierade rättigheter. Metoden man använder är att först vända sig till de internationella mainstreaminstrumenten för att söka stöd för existensen av rättigheten ifråga, för att därefter vända sig till konventioner eller andra specialiserade instrument för kvinnors rättigheter. Man visar här en klar medvetenhet om glappet mellan de rättigheter som garanteras och de situationer som kvinnor i världen lever under, säger Engle, och den strategi man använder menar hon mycket riktigt inte är så särskilt doktrinär: Man fyller glappet med tolkningar och engagerar sig i diskussioner om strategier för att tillämpa positiv rätt till gagn för de rättigheter som saknas kvinnor. Engle kallar därför denna approach för *strategisk positivism*.[608] Den externa kritiken av diskursen om de mänskliga rättigheterna ger Engle karaktären av en outsider som försöker ta sig in i MR-systemet, samtidigt som den vill förändra dess kärna. Trots den skepsis de externa kritikerna visar mot MR-diskursen avvisar dock man dock inte tanken om mänskliga rättigheter: "None dismisses or abandons HR law or rethorics. None explores the possibility that women's rights and human rights are incommensurable".[609] För diskussionen om synen på prostitution och trafficking är det den liberala, doktrinära approachen och den externa, radikala, kritiken som är av störst intresse och som kommer att diskuteras närmare nedan i relation till Askolas tre aspekter av MR-perspektivet.[610]

[607] Karen Engle; International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet. *Michigan Journal of International Law*, Vol 13 1992 s. 576
[608] Ibid s. 533.
[609] Engle 1992:610.
[610] Engles taxonomier är mer elaborerade än vad som här framkommer här, exempelvis skiljer hon mellan externa kritiker som är integrationister, rekonceptualister och rättskritiker, i vad som är uttryck på en skala av radikalitet i relation till skepsisen gentemot MR-systemet och rättighetskonceptet, Engle 1992 s. 576. De tre positionernas (doktrinalister, institutionalister och externa kritiker) förhållningssätt till MR-diskursen har vidare resulterat i olika fokus vad gäller de problemställningar man brottas med, säger Engle. Doktrinalisterna har genom sin liberala hemvist konfronterats med kulturella skillnader, dvs. frågan om de mänskliga rättigheternas universella karaktär. Institutiona-listerna har sysslat med frågan om institutionernas roll i skyddandet av kvinnors mänskliga rättigheter, och de externa kritikerna har fokuserat på tanken om en privat respektive publik sfär. I framställningen nedan ska främst den doktrinära och den externa kritiken diskuteras, enär de har den främsta bäringen för de frågor som diskuteras inom avhandlingens ram.

Folkrättsjuristerna Charlesworth och Chinkin ger uttryck för vad Karin Engle kallar för tanken om en strukturell bias i rätten, eller en *extern kritik* av den internationella rätten. Charlesworth och Chinkin talar om en approach som liknar arkeologens och som kan nyttjas för att kritiskt granska den internationella rättens strukturer.[611] En första, ytlig och uppenbar omständighet detta angreppssätt pekar på är avsaknaden av kvinnor i de internationella rättsliga instrumenten och institutionerna, något författarna kopplar till hur språket i rätten används (manliga pronomen).[612] Gräver man lite längre ner märks, säger de, att många till synes neutrala principer i internationell rätt kan ses som verkande exkluderande för kvinnor. Och under detta förhållande, att grundläggande koncept i rätten: ”staten”, ”individen”, ”konflikt”, ”säkerhet”, har en könad karaktär. Detta drag av systematiskt exkluderande av kvinnor visar sig inte som ”luckor” eller ”brister” i rätten som kan rättas till genom ett snabbt och enkelt reformarbete, betonar Charleworth och Chinkin. Snarare rör det sig om ett grundläggande element i folkrätten: ”It’s rather an intergral part of the structure of the international legal order, a critical element of it’s stability.”[613] Tystnaderna i systemet är därmed lika viktiga att studera som de positiva rättsreglerna och retoriska figurerna menar Chalesworth och Chinkin, varför en viktig uppgift för den feministiska rätteteoretikern blir att ”explore the unspoken committments of apparently neutral principles of international law and the ways that male perspectives are institutionalized in it.”[614] Och även om den liberala rätten med dess koncept har fört med sig fördelar för kvinnor bör vi vara försiktiga med att överdriva dessa, menar Charlesworth och Chinkin, och framhåller vikten av att utmana de strukturella ojämlikheterna som möjliggör de omfattande kränkningarna av kvinnors rättigheter och värdighet.[615] Ytterligare en som placerar sig inom detta paradigm är juristen Catherine MacKinnon. MacKinnons pekar på hur rätten skapats inom ett (liberalt) system där mäns dominans över kvinnor är konstitutiv för hur vi tolkar världen, och sålunda för vad vi förstår som neutralt/rättvist. MacKinnons kritik av den liberala antidiskrimineringstanken är här klassisk, där hon menar att oavsett hur kvinnors situation förstås så är den som ”lik” eller ”olik” mäns. Detta gör att rätten inte kan tillförsäkra kvinnor det skydd för de intressen som är viktiga för dem;

---

[611] Charlesworth & Chinkin 2000 s. 49.
[612] Se också Maja K. Eriksson; Att gå på två ben eller ett. Betraktelsesätt på mänskliga rättigheter. *Feministiskt perspektiv* nr 1 2000 s. 5-12.
[613] Ibid.
[614] Ibid s. 50.
[615] Hilary Charlesworth mfl.; Feminist Approaches to International Law; Reflections fron another Century. I Doris Buss & Ambreena Manji; *International Law; modern feminist approaches.* (Hart Publishing, Oxford) 2005 s. 25.

> The legal mandate of equal treatment – both a systemic norm and a specific legal doctrine – becomes a matter of treating likes alike and unlikes unlike, while the sexes are socially defined as such by their mutual alikeness. … What sex equality law fails to notice is that men's differences from women are equal to women's differences from men. Yet the sexes are not equally situated in society with respect to their relative differences, differences that are also inequalities. The differences are equal. The inequalities, rather obviously, are not.[616]

MacKinnon vill dock inte förkasta rättigheter men väl kritisera dem för att till form och innehåll vara maskulina ("male") och sålunda vara begränsade och begränsande.[617] Hon menar att rätten går att förändra, dock är det synnerligen djupgående förändringar som krävs där abstrakta rättigheter ersätts av rättigheter baserade på kvinnors erfarenheter, och där en strävan efter neutralitet ersätts av en strävan efter jämlikhet.[618]

Liberal doktrinalism

En annan feministisk approach till folkrätten utgörs av den liberala förståelsen. Filosofen Martha Nussbaum förordar ett sådant synsätt. Nussbaum är visserligen enig med exempelvis MacKinnon om att kvinnor underordnats i moderna liberala teorier om rättigheter och att liberalismen därför har mycket att lära av feminismen. Men dessa brister, säger Nussbaum, är inte en fråga om dessa teoriers brister som *liberala* teorier. Problemet är istället att de *inte är liberala nog*. Nussbaum menar att dessa brister i rättighetsdiskursen behöver – och *kan* – korrigeras. Alltså behöver/kommer inte rätten, som dess externa kritiker hävdar, förändras i grunden om/för att kvinnors intressen ska kunna inkorporeras.

> [Liberalism] should go on by correct these facts by law and by moral education. It should also consider the implications of women's individuality for many traditional areas of law and policy … But notice that, as Mill has argued, what we se is not a failure intrinsic to liberalism itself. It is, in fact, a

[616] Catharine A. MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press 1989, s. 216, 225
[617] Ibid s xiii.
[618] MacKinnon är sålunda en smula svårplacerad, men hon kan ändå sägas höra hemma bland de externa kritikerna på grund av den djupgående kritik hon levererar mot det liberala rättsprojektet. Katherine A. MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State*, (Harvard University Press) 1989, s 248f. Här kan också den inflytelserika kritik av rätten som maskulin som formulerats av Luce Irigaray nämnas, vars position som konservativ eller radikal har diskuterats av feministiska rättsteoretiker. Luce Irigaray, *Je, tu, nous. Toward a Culture of Difference.* (New York, London, Routledge) 1993. Se exempelvis Nicola Lacey, On the subject of "sexing" the subject… i Naffine & Owens 1997.

> failure of liberal thinkers to follow their own thought through to its socially radical conclusion.[619]

Nussbaum betonar att det endast är som individer, med rättigheter och värde i sig själva, som ett samhälle kan byggas där kvinnors (människors) rätt respekteras. Som Dahlman m.fl. påpekar är den liberala förståelsen därmed både individualistisk och kollektiv, i det att den med dess konstruktion av det ”opersonliga jaget” räknar den enskildes intressen som ett mål för ett kollektivt samhälle.[620]

Det är inte min avsikt att göra en mer ingående värdering av de liberala kontra strukturella argumenten i denna debatt, jag har svårt att se att inte båda sidor ger viktiga bidrag till förståelsen av rättsystemets såväl vikt som problematik för kvinnor. Här vill jag dock påtala ett för prostitutionsdebattens vidkommande intressant mönster i Nussbaums resonemang. Det rör tanken om människors beroende av sin omgivning när de formar sig själva och sina val, dvs. det som i prostitutionsdebatten har kallats för ”falskt medvetande” i den radikalfeministiska förståelsen. I en respons på kritiken om det liberala paradigmets beroende av dikotomier som förnuft och känsla, där rättssubjektet förväntas agera med rationellt förnuft utifrån en autonom position och sålunda träffa fria val utifrån en fri position, responderar Nussbaum:

> It is common for people to internalize the roles society gives them and to act unreflectively in accordance with these roles. People adjust their preferences to what is possible, so that they may even in a limited sense be content with their lot. But in circumstances of traditional hierarchy and limited information, we surely should not assume that the sacrifices of well-being a woman makes are freely chosen what ever account of free choice we ultimately prefer.[621]

Här diskuterar Nussbaum frågan om valets autencitet, och under vilka omständigheter en sådan ska anses föreligga.[622] Blotta inträdet på dylika marker utgör ett brott mot den liberalism som vägleder sexarbetardiskursens förståelse, där tvång och direkt påverkan är de enda omständigheter som erkänns underminera en kvinnas val. Mycket riktigt menar Nussbaum att hänsyn ska tas till fattigdom och dylika omständigheter när friheten bakom ett val bedöms.

---

[619] Nussbaum 1999 s. 65.
[620] Nergelius 2006 s. 159.
[621] Nussbaum 1999 s. 77.
[622] Se också Nussbaums resonemang i *Women and Human Development. The Capabilities Approach* där hon betonar det fundamentala i att kvinnors val är ett val mellan existerande möjligheter. Martha C. Nussbaum, *Women and Human Development. The Capabilities Approach* (Cambridge, Cambridge University Press) 2000. s 285f.

> It is of course a large matter to spell out the conditions under which such choices would count as freely made but we can at least agree that many conditions under which women makes sacrifices (such as conditions of malnutrition, intimidation, lack of education, and lack of political power) are not such conditions.[623]

Tvärt emot Nussbaum menar sexarbetarrättighetsförespråkarna att en definition av trafficking som bygger på dylika värderingar av kvinnors val är förtryckande. Förutom denna motsättning mellan Nussbaum och dem som försvarar sexarbetares rättigheter inom traffickingdiskursen rymmer hennes resonemang tillsynes interna motsättningar. Skulle nämligen de omfattande omständigheter av ojämlikhet som Nussbaum menar präglar kvinnors liv *verkligen* tillåtas påverka värderingen av kvinnors val, som Nussbaum själv menar att den borde göra, framstår hennes försvar av det fria valet som motsägelsefullt:

> [W]hen there is violence in the family, women and girls are overwhelmingly likely to be victims. Sexual abuse during childhood and adolescence, forced prostitution (again, often in childhood), domestic violence and marital rape and genital mutilation *all are extremely common parts of women's lives*. … Think what real women frequently hold in awe, or at least in fear: the physical power of men, the authority of men in the work place, the sexual allure of male power, the alleged maleness of the diety, the control males have over work, shelter and food.[624]

Ett drag i Nussbaums resonemang som vidare är intressant att lyfta fram med hänsyn till det sagda är talet om människors beteenden och val i termer av ”roller”, vilka ett externt samhälle lägger på dem, och som de sedan agerar efter. ”It is common for people to internalize the roles society gives them and to act unreflectively in accordance with these roles.”[625] Går vi till teoretiker som Eva Lundgren märks istället en förståelse där tanken om sådana gränser mellan externa och interna normer avvisas.[626] Här är fokus istället lagt på *hur mening skapas*, där också identiteten är implicerad, och där detta sker i vad Lundgren med ett analytiskt grepp ser som pågående ”mellan” individer.[627] Nussbaums tanke om en (separat) extern påverkan på individen och en (separat) intern eftergift för denna påverkan från individen, i vad som sedan kan korrigeras med hjälp av rätt vidtagna externa åtgärder, underkänner därmed de av hermeneutiken influerade djupare former av meningsska-

[623] Nussbaum 1999 s. 77.
[624] Ibid s. 63. Min kurisv.
[625] Ibid s. 77.
[626] Lundgren 2000 s. 278ff.
[627] Ibid s. 285. Se också Sheila Benhabib; ”Jagets källor” i modern feministisk teori. I Mark Holm (red); *Tanke Känsla Identitet.* (Anamma böcker AB, Göteborg) 1997 s. 126 f. till vilken Lundgren hänvisar.

pande processer som exempelvis Lundgren talar om. Men synsättet kan också relateras till den liberala förståelsen av rätten, som ”korrigerbar” i relation till kvinnors rättigheter. Som ett led i denna, med Geertz (1973), ”tunna” beskrivning av hur mänsklig identitet skapas och formas, kan vi också placera in att Nussbaum, likt den ovan diskuterade normaliseringsdiskursen, opererar *utan* en aktör som står för de negativa influenserna på den fristående individen: ”*When there is violence* in the family, women and girls are overwhelmingly likely to be its victims”.[628] I perspektivet syns återigen kvinnorna, placerade i en från dem fragmenterad omvärld, där de lever med våld och underordning, men utan att varken aktörer eller könsrelationen träder fram som analyserabara aspekter av dessa förhållanden.

Från extern kritik till liberal dominans

Karen Engles skiss över det feministiska fältet av förhållanden till internationell rätt vidtogs i ljuset av utvecklingen under 1980-talet. När Engle i mitten av 2000-talet åter beskriver situationen inom teorifältet kvinnors mänskliga rättigheter pekar hon på att en omfattande utveckling ägt rum som särskilt aktualiserar de två positioner jag lyfte fram ur hennes taxonomier från 1992, den liberala doktrinära approachen om den externa kritiken.[629] Den utveckling Engle talar om menar hon delvis har skett mot bakgrunden av en explosion inom det genusteoretiska fältet om mänskliga rättigheter. Diskursen är idag så omfattande, säger hon, att det saknas möjligheter att behärska fältet eller ens strukturera det på ett meningsfullt sätt. Dels inkluderar utvecklingen den gender mainstreaming som skett inom fältet mänskliga rättigheter, där genusaspekter nu genomlyses på många nivåer i systemet och där genusfrågan blivit i ökad grad institutionaliserad. Slutligen, menar Engle, är en del i denna utveckling att den kritik av rätten från ett strukturellt perspektiv som dominerade scenen under senare delen av 80-talet, i stort har försvunnit, medan den liberala förståelsen dominerar fältet.[630]

Engle tar sig an uppgiften att teckna ett narrativ rörande uppgången och fallet för kritiken om en strukturell bias i rätten. För att förstå de förändringar som ägt rum laborerar hon med tre faser i feministisk kritik av de mänskliga rättigheterna; a) liberal inklusion, b) strukturell bias och c) tredjevärldenparadigmet.[631] Engle relaterar dessa strömningar till tre perioder från de senaste dekaderna: 1985-1990 präglades av liberal inklusion, där huvudprojek-

[628] Nussbaum 1999 s. 63.
[629] Engle 2005.
[630] Ibid s. 48.
[631] Jag tolkar Engle som att fasen (a) knyter an till det hon i sin första artikel kallar en doktrinär liberal/institutionalistisk hållning samt fasen (b) till den externa kritiken av mänskliga rättigheter, Engle 2005 s. 52, not 12.

tet för de feministiska rättsvetarna var att addera kvinnor till kretsen av dem som skyddas av de mänskliga rättigheterna under internationell rätt (jfr ovan). Den andra perioden, 1987-1995, präglades av kritiken om en strukturell bias i rätten gentemot kvinnor. Implicit i denna kritik låg en kritik av liberalismen; de strukturella kritikerna menade att MR-diskursen inte bara uttryckte utan även förutsatte kvinnors underordning. Den tredje perioden Engle utkristalliserar startade 1995 och varar ännu. Den kännetecknas av kritik från det Engle kallar tredjevärlden-feminismen. Här kritiseras de tidigare stadierna av feministisk rättskritik för att antingen ha exkluderat kvinnor från tredje världen i sitt teoretiserande, alternativt för att ha vilat på en förtryckande representation av dessa kvinnor(s intressen).[632] Engle menar att den feministiska inställningen till MR-diskursen idag domineras av den liberala approachen, medan den kritik som talar om en strukturell bias i detta regelsystem på motsvarande sätt har förlorat sin position i debatten.[633]

Strukturell kritik och våld

Konceptet mänskliga rättigheter har sin idépolitiska förankring i traditionellt liberala värderingar om den universala individen och dennes rätt till autonomi.[634] De mänskliga rättigheterna har, som sagts, mycket riktigt satts under feministisk kritik för dess strukturella bias, en kritik som dock idag trängts tillbaka av liberala strömningar liksom av en kritik från en tredjevärden-feminism vilken hävdar att den strukturella kritiken är blind för ”de andra” kvinnornas önsknigar och behov.[635] Engle påpekar dock att kritiken om en strukturell bias inom diskursen om de mänskliga rättigheterna har behållit sin framskjutande position i en fråga: Den rörande mäns våld mot kvinnor. Det har visat sig inte minst i relation till etablerandet av de internationella brottmålstribunalerna för Rwanda och Jugoslavien och deras statuter, och den rättspraxis som utvecklats i dessa fora, där den feministiska inställningen

[632] Ibid s. 49. Se exempelvis Mohanty 1988, Gayatri Chakravorty Spivak; A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present. (Harvard University Press) 1999. Chela Sandoval; US Third-World feminism: The Theory and Method of Oppositional Consciousness in the Postmodern World. *Genders* Nr 10 1991, s 1-24.

[633] Den strömning Engle kallar tredjevärlden-feminism menar hon å sin sida har fastnat i den urgamla konflikten mellan det ”universella” och ”lokala”, dvs. en debatt om skillnader, där den tycks ha slutit ett slags fred med delar av strukturkritikerna, varpå man enligt Engle numera talar om en ”cultural sensetive universalism” Ibid s. 50.

[634] Brems 2001 s. 7f. Se också Rebecca Cook (red), Human Rights of Women. National and International Perspectives (Philadelphia, Penn, University of Pennsylvania Press. 1994.

[635] Se exempelvis Angela Davis; Racism, Birth Control and Reproductive Rights, i Regina Lewis & Sara Mills (red); *Feminist Postcolonial Theory. A Reader*. (Routledge New York) 2003, Alison Murray; Debt Bondage and Trafficking: Don’t Believe the Hype, i Lewis & Mills 2003. För en diskussion om internationell rätt, se Anne Orford; Feminism, Imperialism and the Mission of International Law. *Nordic Journal of International Law*, 71 2002, s. 275-269.

syns buren av gemensamma problematiseringar av gränsdragningar mellan den privata och offentliga sfären samt mellan individuellt och kollektivt ansvar.[636] Här, säger Engle, råder en förståelse av rättens redskap och grundläggande struktur som konstruerad runt en förment neutral individ som förutsätter en könad värld och där män överordnas kvinnor och sexuellt våld riskerar att begreppsligt privatiseras.

En katt bland hermelinerna, våld i autonomidiskursen

Som jag framhållit gör *betonandet av våld/tvång i traffickingdefinitionen* det intressant att jämföra förståelser av prostitution och förståelser av trafficking inom den diskursordning där man argumenterar för en normalisering av prostiution (som sexarbete). Eftersom trafficking enligt denna förståelse för in ett *element av tvång* i prostitutionskontexten – när kvinnor, som är fria aktörer, tvingas till prostitution (och vissa andra förutsättningar är uppfyllda) är det som inträffat ”trafficking” – kommer diskursen ifråga att behöva förhålla sig till en dimension av prostitutionsfrågan – *tvång* – som den annars motsätter sig mycket starkt att inkludera. Diskursen kommer med andra ord att diskutera tvång i en prostitutionskontext, i relation till dess starka betonande av det fria valet och kvinnors positioner som aktörer. Lägger vi till detta dess analytiska fokus på kvinnor, med tillhörande frånvaro av ett perspektiv som synliggör eller problematiserar de förmodade våldsutövarna, blir frågan om tvångets innebörd än mer intressant. Jag ska återkomma till saken när jag längre fram diskuterar *vilken kränkning* denna diskurs anser att traffickingbrottet utgör. Ytterligare ett skäl till varför jag vill belysa förståelser av trafficking i ljuset av diskurser om prostitution, är traffickingfrågans plats i den (folk)rättsliga diskursen. Med frågans plats häri aktualiseras det paradigm (det rättsliga) som konstruerats inom en liberal tradition, med begrepp som autonomi, rättigheter och individ i centrum. Att studera kvinnors möte med denna tradition så som de förordas inom diskurserna om trafficking, med hänsyn till olika förståelser av prostitution, framstår därför som en möjlighet att se hur dessa begrepp verkar för tillvaratagandet av kvinnors intressen.

[636] Engle 2005 s. 50. Patricia Viseur Sellers; Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence. I Karen Knop (red); *Gender and Human Rights*. Oxford University Press, Oxford New York) 2004.

Sexarbetardiskursen om trafficking och mänskliga rättigheter

FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor, Radinka Coomarswamy, utvecklar ett perspektiv på prostitution och trafficking som blivit dominerande inom sexarbetardiskursen om trafficking. Rapportören kallar det *ett dekriminaliseringsperspektiv med en människorättsapproach* och det genomsyrar den position som argumenterar från detta perspektiv.

> [D]ecriminalization with a human rights approach calls for the protection of the legal rights of sex workers. Thus, it calls for decriminalization of prostitution and related acts, and the application of existing human rights and labour rights to sex worker and sex work.[637]

Från dem som försvarar prostitution som sexarbete och som argumenterar för en uppdelning mellan frivillig och påtvingad migration för sexarbete förs MR-perspektivet fram med en *tanke om likhet*: Kvinnors rätt att åtnjuta de klassiska fri- och rättigheterna enligt det internationella samfundets centrala regelsamlingar. Det vill säga, det är en acceptans av det regelsystem som skapats och en önskan om att implementera och upprätthålla detta, inte en kritik av dess bristande tillämplighet eller konceptuella skevhet, man står för. EU:s expertgrupp sammanfattar MR-perspektivet på följande vis:

> Essentitally, a human rights approach integrates the norms, standards and principles of the intrenational human rights system into legislation, policies, programmes and processes. Essential elements of a human rights based approach are the observance of human rights norms, including the principle of non-discrimination, standard setting and accountability, recognition of human beings as subject holders of rights, including the right to security, participation, empowerment and the integration of a gender, child right's and where applicable, ethnic perspective. More generally, it could be said that a human rights approach places people and their human rights at the centre of the agenda.[638]

Ett utflöde av den liberala dokstrinalism denna position bekänner sig till är betonandet av behovet av *anti-diskrimineringsregler*. I The Human Rights Caucus kommentar till Palermoprotokollet framförs under pkt 3, "Prioriterade frågor", att arbetet mot trafficking ska grundas på en dylik princip:

[637] E/CN.4/20000/68 § 21.
[638] *Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings* (Brussels, 22 December 2004) s. 138. Nedan EU Experts Group on Trafficking 2004.

> An anti-discrimination clause should be added to ensure that trafficked persons are not subjected to discriminatory treamtment in law or in practice.[639]

Dessa regler är viktiga, menar man, för att förhindra att sexarbetare diskrimineras när de reser, söker arbete eller är i behov av polisens och rättsväsendets assistans rörande våldsutsatthet.[640] I respekten för detta ligger även, framhåller GAATW m.fl. i Human Right Standards for the Treatment of Trafficcked Persons, att valet personer kan träffa att arbeta under exploaterande eller ”abusive” förhållanden respekteras, då sådant arbete kan vara bättre än andra möjligheter som står personerna ifråga till buds.

> It resepcets the right of adults to make descisions about their lives, including the decision that working under abusive or exploitative conditions is preferable to other available options.[641]

Också EU:s expertgrupp framhåller vikten av en anti-diskrimineringsprincip.

> A fundamental rule of international human rights law which is of particular importance to the situation of irregular or illegal migrants and other vulnerable or marginalised groups (including prostitutes) is respect for the principle of non-discrimination.[642]

Principen kräver att åtgräder för att stoppa trafficking inte inkräktar på rättigheter, särkilt för vissa särskilt sårbara och marginaliserade grupper, som illegala migranter och prostituerade kvinnor, som etableras i de centrala internationella instrumenten för de mänskliga rättigheterna, så som rätten att röra sig fritt, rätten att lämna sitt land, rätten att migrera lagligt eller att tjäna en inkomst. Här märks den andra anspekten av MR-perspektivet som Askola ut-

---

[639] Human Rights Cacus; *Recommendations and Commentary on the Draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especielly Women and Children*, s 1. 1999. Hittad på http://www.osgf.ge/phds.hrc.htm. Senast besökt 2006-05-03.
[640] Ibid s. 4.
[641] GAATW m.fl; *Human Right Standards for the Treatment of Trafficked Persons*, 1999 s. 5. Men, säger vägledningen, även när migranter vet att de ska arbeta under svåra eller t.o.m. farliga förhållanden blir de ofta offer för trafficking genom att traffickerarna rutinmässigt tar deras pass, håller dem i förvar genom tvång eller på annat sätt berövar dem deras rörelsefrihet eller fria val. När förhållandena inte är värre än dem som förväntats av arbetaren, och arbetaren inte berövas sin rörelse- eller sin valfrihet, förblir dock exploatören/”the abuser” ansvarig för andra brott så som ofredande/misshandel, olagligt hållande i förvar (”detention”) och arbetsrättsrelaterade brott och för brott mot civilrättsliga lagar. Arbetstagarens acceptans att arbeta under sådana förhållanden undantar inte exploatörens eller ”the abusers” från ansvar under inhemska lagar som förbjuder dylika praktiker. Det sagda innebär ett resonemang enligt följande: 1) Människors val att arbeta i farliga och utnyttjande arbeten ska respekteras, 2) människor som väljer att arbeta i farliga och utnyttjande arbeten utnyttjas ofta på olika sätt, 3) när människor som förväntar sig att bli unyttjade i sitt arbete blir utnyttjade, om de utnyttjas på sätt som inte är tillåtna i nationell lag men som inte inkluderar frihetsberövande eller tagande av pass exempelvis, ska detta inte accepteras, 4) traffickingbestämmelser ska inte gälla, utan inhemska lagar.
[642] EU Experts Group on Trafficking, 2004 s. 139.

kristalliserade och där fokus var ställt på konsekvenserna av de åtgäder mot trafficking som antas.[643]

> Following this principle, it should be ensured that anti-trafficking measures, especially, but not only, those aiming at prevention, cannot be used to directly or indirectly discriminate against women or other groups, or adversely affect the human rights of individuals as set forth in the major international human rights instruments, such as freedom of movement, the right to leave one's own country, the right to migrate legally or to earn an income.[644]

Som Engle påpekar är metoden att framhålla olika kränkningar av kvinnors rättigheter för att sedan hemföra dem till existerande rättighetsuppsättningar som ska garantera rättigheterna ifråga, typisk för den liberala doktrinalismen.[645] Diskrimineringsbegreppet har också sin begreppsliga hemvist inom den liberala traditionens tankar om ”jämlika individer”, vars status och ställning ska kunna mätas och korrigeras inom ramen för en objektiv rätt. Samtidigt är själva diskrimineringsbegreppets *raison d'être* erkännandet av en strukturellt betingad underordning.[646] I stycket ovan märks också erkännandet av att en dylik underordning existerar, i relation till grupperna ”kvinnor”, ”irreguljära migranter”, ”illegala migranter” och ”prostituerade”. Som jag diskuterar i avsnittet om prostitution är samtidigt normaliseringsdiskursen påfallande otydlig rörande hur denna underordning etableras: Det så kallade underordningskortet tenderar att spelas fram rörande olika grupperingar (inte minst kvinnor), dock utan att denna position knyts till existensen av en överordnad (exempelvis) maskulinitet i termer som ger konsekvenser för bedömandet av mäns ageranden. Kvinnor blir därmed underordnade och ska tillförsäkras anti-diskrimineringslagstiftning, medan tankar om hur underordningen konstitueras saknas.

Diskriminering – formell och reell

Maja Kirilova Eriksson diskuterar några aspekter av hur diskriminering kan förstås i relation till mänskliga rättigheter, och hon konstaterar att antidiskriminering är en av den internationella rättens grundläggande princi-

[643] Askola 2007 s. 134f.
[644] EU Experts Group on Trafficking, 2004 s. 139.
[645] Engle 1992 s. 532.
[646] Margot Stubbs, Feminism and legal positivism, i Kelly Weisberg (red); *Feminist Legal Theory*. (Philadelphia, Temple University Press) 1993 s 470. Se också Karin Lundström, *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten. En feministisk analys*. Iustus förlag, Uppsala, 1999 s. 213. För en feminististteoretisk diskussion om spänningen mellan likhet/skillnad i relation till kön/medborgarskap/ subjektivitet, se *Beyond Equality and Difference. Citizenship, feminist politics, female subjectivity*. Gisela Bock & Susan James (red), Routledge, London 1992.

per.[647] Dock, framhåller Eriksson, råder meningsskiljaktigheter rörande hur grundläggande koncept som definierar diskriminering ska förstås liksom hur den jämlikhet som förbuden mot diskriminering ska skydda/uppnå ska definieras. För att något bena i frågan lyfter hon fram en *symmetrisk approach* som betonar direkt diskriminering och formell, *de iure*, jämlikhet, samt en *asymmetrisk approach* som lyfter fram substantiell, *de facto*, jämlikhet (”equality”).[648] Relationen mellan olika förståelser av diskrimineringsbegreppet och av begreppet ”jämlikhet”, med dess formella och substantiella dimension, är dock komplex, framhåller Eriksson.

De som förordar en symmetrisk approach till jämlikhet kan med juristen Sandra Fredman sägas vägledas av

a) en *a priori*-förståelse av rättvisa,
b) tanken om statens neutralitet, och
c) ett starkt betonande av individens primat.[649]

Den syn på rättvisa (a) som flyter härhur, menar Eriksson, baserar sig på idén om att lagen måste se lika ut för alla, vilket innebär att de mänskliga rättigheternas innehåll liksom åtnjutandet av dem förstås som frågor som ska vara oberoende av kön.[650] Tanken b) om statens neutralitet innebär att staten ska hålla sig neutral rörande relationer mellan medborgare; att en grupp skulle tillåtas gå före en annan i något avseende accepteras inte utan ses som en icke önskvärd intervention till men för övriga personers rätt. Slutligen c) individens primat rör tanken om meritokrati, dvs att människor ska behandlas efter sin kompetens och sina individuella förmågor. Eriksson pekar på hur denna doktrin, som hon kallar ”likabehandlingsdoktrinen”, tidigt dök upp i den feministiska teoribildningen. Enligt tanken ska alla individer, eftersom de är lika, behandlas lika (symmetri), vilket i den feministiska tappningen av doktrinen supplerats med framhållandet av det centrala i att kvinnor ges lika behandling som män.

> Since individuals are regarded as equal, only an equal application the existing law with regard to every individual, who ever he/she is, is required (symmetri in law) including the demand that women have the right to be treated as men are.[651]

Denna förståelse av rätten knyter Eriksson till den välkända formuleringen ”likhet inför lagen” – ”equality before the law” – ett koncept hon menar vilar

[647] Maja K. Eriksson, *Reproductive Freedom In the Context of International Human Rights and Humanitarian Law* (Martinus Nijohff Publishers) 1999 s 21ff.
[648] M. Eriksson 1999 s. 27ff.
[649] Sandra Fredman; Reversing Discrimination. *Law Qarterly Review*, Vol. 113 1997 s. 577.
[650] M. Eriksson 1999 s. 30.
[651] Ibid 1999 s. 31

på en neo-liberal ideologi.[652] Individen ställs här i konceptuellt centrum, där dennes egenskap av att vara en autonom person medför att dess val ska åtnjuta den största respekt.

> The principle of equality before the law is premised on a neo-liberal ideology, according to which the individual is percieved as the ultimate source of value and as an autonomous person, whose choices about his/her own life should enjoy the utmost respect.[653]

Jämlikhet refererar här till lika formella rättigheter baserade på en filosofisk grund enligt vilken kvinnor och män anses födda lika, varför de också ska behandlas lika. Att utpeka kvinnor som annorlunda, unika eller särskilda i relation till män avvisas, bland annat då dylika argument genom historien använts för att förtrycka kvinnor. Mycket riktigt är det främsta argumentet från feminister som framhåller den symmetriska förståelsen av jämlikhet, säger Eriksson, att denna metod är den som bäst förhindrar ett tänkande enligt vilket ”separata ideologier” börjar appliceras på kvinnor och män.[654]

Den andra förståelsen, den som betonar jämlikhet *de facto*, opererar med en vidare definition av begreppet jämlikhet, där inte bara (den antidiskriminerande)åtgärden i fråga inkluderas utan även dess utfall. Inom denna förståelse kan man sålunda acceptera olika behandling, när det främjar en jämlikhet i praktiken. Eriksson pekar på att denna förståelse relaterar till principen ”att behandlas som en like”[655] – vilken kan ställas i relation till den formella jämlikhetens princip; att behandlas ”lika inför lagen”.[656]

---

[652] ”Equality befor the law” kan ses i ljuset av begreppet ”the equal protection of the law”. Den förra termen, med sin symmetriska innebörd, har sin hemvist i den kontinentala europeiska traditionen, medan den senare hör hemma i en anglosachsisk tradition där den också kan sägas referera till materiell jämlikhet; ”[It] has been regarded as to refer to material equality based on justifications related to justice, *e.g.*, comprising equal distribution of rights and opportunities.” Ibid s. 32.

[653] Ibid s. 32.

[654] Ibid s. 33.

[655] Se Ronald Dworkin som menar att denna princip är den grundläggande principen, ur vilken rätten att behandlas lika kan härledas. Ronald Dworkin; *Taking Rights Seriously*. (Cambridge, Harvard University Press) 1977.

[656] Eriksson pekar på att det internationella samfundet gradvis har accepterat ett dualistiskt jämlikhetbegrepp, innehållande båda aspekterna av jämlikhet. Utvecklingen har gått från ett betonande av “lika möjligheter” under 1970-talet (här märks exempelvis formuleringar i World Plan of Action, Mexico City 1975, ”(t)he world community has proclaimed that the full and complete development of a country, the welfare of the world and the cause of peace require the maximum participation of women as well as men in all fields.”, över FN:s kvinnoårtionde där *de iure*-jämlikhet betonades, men också jämlikhet förstått som “equality of rights as to responsibilities and opportunities for the participation of women in development, both as beneficiaries and as active agents”, till att med ECOSOC’s resolution 1990/15 ha uttalats explicit; att jämlikhet *de iure* bara utgör det första steget mot jämlikhet *de facto*. M. Eriksson 1999 s. 51. Genom att bejaka trenden inom det internationella samfundet som betonar inte bara *de iure*-aspekten av jämlikhet utan också erkänner jämlikhet *de facto* som det centrala målet för många rättigheter menar Eriksson att rättighetsdiskursen erbjuder en stark

Knyter vi åter till sexarbetardiskursen om trafficking märks flera drag av den symmetriska förståelsen av rättigheter: Tanken att särbehandla kvinnor som en behövande grupp väcker starkt motstånd inom diskursen. Detta kom bland annat till uttryck i motståndet mot att formulera könsspecifika regler om handel med kvinnor, där trafficking av kvinnor placeras i en särskild brottskategori avpassad för att spegla den typ av gärningar och konsekvenser som är typiska när fråga är om kvinnor som brottsoffer. Här arbetade GAATW och The Human Rights Caucus istället för en könsneutral brottskonstruktion, som också subsumerar sexuell exploatering under begreppet tvångsarbete.

> We suggest deleting the phrase "paying particular attention to the protection of women and children" as the human rights of all trafficked persons must be protected and the Protocol should not imply that the need to recognize and protect the human rights of women and children takes priority over the need to recognize and protect the human rights of men or any other vulnerable group or minority.[657]

> Human Rights Caucus … had two goals: to ensure that the first international definition of trafficking recognises that all women, men and children are trafficked into forced labour, slavery or servitude, and to incorporate a human rights framework into the final document.[658]

Här märks en önskan om att grupperna kvinnor och barn inte ska särbehandlas, utan att protokollet ska behandla "trafficking in persons". Att inte bli utskild som "kvinna" och "behövande" är sålunda centralt.

Den separata logikens menliga konsekvenser

Den symmetriska jämlikhetsförståelse som anläggs motiveras, som Eriksson påpekar, med argumentet att ett särbehandlande av kvinnor ofelbart leder till att kvinnor också underordnas män. Här nämns ofta hur tidigare epokers arbete mot trafficking, där (enligt den förståelse man har) kvinnor skulle räddas undan den manliga sexualiteten, skadade kvinnor, i synnerhet de kvinnor som verkade i prostitutionen.[659] Det är sålunda genom att förstås som

---

och löftesrik materia för förändringar av kvinnors situation. Hon pläderar därför för att utveckla tanken om *de facto*-jämlikhet till att innefatta tanken om ett stärkande av kvinnors rättigheter ("empower women"), och för det centrala i att ge akt på *hur* kvinnor kan använda rättigheter för att främja sina positioner. M. Eriksson 1999 s. 65f.

[657] Human Rights Caucus; *Recommendations and commentary on the draft protocol*, 1999 s 4. Hittad på http://www.osgf.ge/phds/hrc.htm, senast besökt 2006-05-03.

[658] Ann D. Jordan; Human Rights or Wrongs? The struggle for a human rights-based response to trafficking in human beings. I Rachel Masika; *Gender, Trafficking and Slavery*. Oxfam Focus on Gender (Oxfam GB) 2002 s. 31.

[659] Se exempelvis Doezema 1995, Doezema 1998 s. 35f. Sullivan 2003 s. 68. Cornell 1998 s. 48.

likar (med män) som kvinnor till fullo kan realisera sina rättigheter, medan ”omsorger” om kvinnnor, exempelvis formulerandet av regler om samtycke baserat på tanken att kvinnors autonomi är inskränkt i vissa avseenden, frântar dem denna möjlighet. Barbara Sullivan menar att FN:s protokoll definerar kvinnor som särskilt utsatta, vilket leder till att de också blir det:

> In the Protocol women are constructed as particularly vulnerable to “trafficking” and as subjects lacking agency and consensual power. Once made this way significant intervention in their lives and activities becomes justified.[660]

Wijers och Lap-Chew talar om att ”stigmatiseras som offer”[661] och Penelope Saunders, aktiv i den amerikanska sexarbetarorganisationen HIPS, menar att ett fokus på kvinnor och barn i traffickingkontexten

> …infantilizes women by defining them as a part of a vulnerable group with children ultimately undermines the notion of women’s rights as human rights (sic).[662]

Kvinnors situation ska sålunda inte utpekas som ”särskild” i relation till den fria individens, utan kvinnors aktörskap och förmåga att välja ska grunda förhållningssättet till kvinnor (i prostitution). Sexarbetarrättsförespråkaren Marjan Wijers framhåller i denna anda att varje policy angående prostitution och trafficking ska utgå från kvinnan som fri aktör.

> The basic principle is the right of independent adult women to determine their lives by them selves. … Accordning to this view, any policy should be based on the rights of the women to self-determination and the protection of their rights as workers.[663]

Sårbarhet och stigmatisering

Samtidigt med motviljan att tolka kvinnors livskontexter i ljuset av omständigheter som på ett eller annat sätt beskär deras fria val, talas om en sårbarhet vad gäller vissa grupper: ”prostituerade”, ”migrerande kvinnor” eller ”kvinnor”.

> Despite the marginality and vulnerability of sex workers internationally, the notion of sex workers as exclusively ”victims” are rejected …[664]

---

[660] Sullivan 2003 s. 83
[661] Wijers & Lap-Chew 1999 s. 206.
[662] Penelope Saunders; *Migration, Sex Work, and Trafficking in Persons.* 2000 s. 3. Publicerad på http://thistuesday.org/node/88, senast besökt 2008-06-14. Artikeln i förkortad version finns publicerad i *Legal Link* (Australia) Vol 11 Nr 2 2000.
[663] Wijers 1998 s. 74.
[664] Kempadoo 1998 s. 8.

Denna sårbarhet tycks omfatta att uppfattningar uttrycks om dessa grupper som reducerar dem till objekt; exempelvis att de är aktörslösa (”exclusively victims”) – något som anses följa på ett abolitionistiskt motstånd mot prostution.

> Prostitutes are basically seen as passive victims of the social and economic system that need to be rescued. This view negates individual choice and denies women the status of subjects capable of assuming agency and responsibility.[665]

Barbara Sullivan säger om denna syn på prostitution som ett ofritt val:

> Migrant women, particularly third world women who migrate for or end up working in sex industries, are particularly vulnerable in this regard.[666]

Framställningen av “sexarbetare”, “migrerande kvinnor” eller “tredjevärldenkvinnor” som ”särskilt sårbara” är en del av normaliseringsdiskursen, och sårbarheten relateras till det *stigma* som omger prostitutionen. Själva anti-diskrimineringskonceptet vilar också, som framhållits, på att vissa grupper förstås som mer sårbara/utsatta än andra, vilket kan förklara den starka ställning anti-diskrimineringsbestämmelser åtnjuter i normaliseringsdiskursens syn på hur traffickingåtgärder ska formuleras.

Anti-diskriminering medel mot sårbarhet

Den sårbarhet och marginalisering som anti-diskrimineringsbestämmelser ska råda bot på tycks i hög utsträckning enligt normaliseringsdiskursen följa av människors attityder. Det är som vi minns dessa, inte prostitution ”i sig”, som är skadliga för kvinnor. Tanken om betydelsen av den stigmatisering man menar omger den prostituerade kvinnan vilar mycket riktigt på uppfattningen att människors attityder inverkar på handlingsutrymmet för individen.

> All women involved in sex work are very aware of the prevailing attitudes towards prostitutes. This is one of the reasons why they do not want other people to know that they work or have worked as prostitutes.[667]

Också önskan om ett neutralt språk och ett fokus på individen/aktören/autonomi i traffickingfrågor baseras på tanken att kontexten där val träffas är central, och att kontexten formas av attityder. Återigen med Wijers, angående konsekvenserna av att som radikalfeminister gör, betrakta prostitutionsakten som en form av mäns våld mot kvinnor:

---

[665] Wijers 1998 s. 73
[666] Sullivan 2003 s. 83.
[667] Wijers 1998 s. 77.

> This view negates individual choice and denies women the status of subjects capable of assuming agency and responsibility.[668]

Juristen Annette Lansink menar i samma anda att

> The 'rescue and rehabilitation' strategy promotes a gender essentialism that fails to take into account multiple and contradictory positions. Such strategies do not empower women but actually add to controlling women and policing their bodies.[669]

Vi ser med andra ord en pendling mellan att kvinnan betraktas som individ och aktör inom ramen för en liberal kontext, och att hon är underordnad och sårbar för värderingar och språkets makt. Det tycks dock främst vara som ”prostituerad”/”traffickerad” som kvinnor kan sägas ha denna sårbarhet – det kan relateras till ”horstigmats” kraft – och då i relation till

a) statsmakter – vilka kan svika sina skyldigheter enligt existerande instrument om mänskliga rättigheter (rätten att migrera, rätten att söka arbete, samt andra fri- och rättigheter)
b) traffickerare – som kränker deras mänskliga rättigheter (tvångsarbete, slaveri/slaveriliknande förhållanden)
c) feminister – som kan urholka deras mänskliga rättigheter (genom att omtala dem i termer av att vara utsatta för olika underordningspraktiker och identifiera dem som i behov av stöd).

Med Bacchi kan vi säga att den ovan skisserade problemrepresentationen placerar sig inom den liberala doktrinalismen, där anti-diskrimineringsbestämmelser och fokus på formell likhet tolkas som centrala och adekvata instrument för att möta de problem som identifierats: Fråga är om en stigmatiserad grupp (”sexarbetare”) vars status ska höjas, till att bli likvärdig med det fria autonoma subjekt som konstituerar ”människan”. Där en teori om kön i termer av splittrad kvinnlighet/sammanhållen manlighet ser ”horan” som ett tolkningsraster som påförs kvinnor när deras handlanden tolkas och bedöms, ser sexarbetarfalangen ”horan” som en levande sexarbetare, vars status mäts mot andra grupperingars, och då verkar verktyg av typen anti-diskriminering lockande för att höja denna utsatta grupps status och position.

Sammanfattar jag det sagda kan normaliserinsgdiskursens förståelse av mänskliga rättigheter placeras inom en liberal doktrinalism, med ett betonande av formell likhet inför lagen: Kvinnors val att verka som prostituerade ska ses i ljuset av begreppen frihet och autonomi (i betydelsen snäv autono-

[668] Wijers 1998 s. 73
[669] Lansink 2006 s. 7.

mi), och anti-diskrimineringslagar ska tillse att de kommer i åtnjutande av den rättighetskatalog som de internationella instrumenten om mänskliga rättigheter tillförsäkrar alla människor. Bestämmelser om trafficking ska följaktligen vara könsneutralt utformade och inte särskilt lyfta fram kvinnors situationer, exempelvis genom att kontextualisera relationer mellan könen. Det bidrar bara till att separata ideologier kan tillämpas på kvinnor och män, varpå kvinnor undanhålls de rättigheter som tillförsäkrats individen. Sexarbetares rätt att verka i en legaliserad prostitution, liksom kvinnors rätt att migrera för sexarbete, ska vidare stödjas, inte minst för att dessa grupper är utsatta, marginaliserade och stigmatiserade. Benämnandet av denna sårbarhet utgör inte ett hot mot dessa gruppers aktörskap utan stärker tvärt om deras möjligheter och aktörskap.

Diskurser i relation till önskan att normalisera prostitution som sexarbete, sett i en traffickingkontext

Jag övergår nu till att diskutera några ”underdiskurser” jag funnit prägla förståelsen av trafficking ur ett normaliseringsperspektiv, det jag kallat en superdiskurs/sexarbetardiskurs (om trafficking) inom diskursordningen om kommersialiserad sexualitet. Fråga är alltså om tankeramar som präglar förståelsen av prostitution och trafficking inom den kontext där man talar om ”problemet trafficking”. Som läsaren märker gör jag inte en grundlig genomgång av olika de postioneringarna i relation till traffickingfrågan innan jag presenterar de underdiskurser jag funnit, som fallet var i avsnittet om prostitution. Istället redovisar jag de underliggande förståelser jag menar vägleder normaliseringsdiskursens förståelse av trafficking, för att sedan gå vidare och mer noga studera dess innehåll i relation till några särskilt utvalda frågeställningar i beröring med internationell rätt. Skälet är att de diskurser jag funnit nära knyter an till dem jag diskuterat i relation till normaliseringsdiskursens förståelse av prostitution, liksom att jag i framställningen om ”problemet trafficking” vill fokusera på kopplingar till rättsliga definitioner av begreppet trafficking. Läsaren får därför denna genomgång av de underdiskurser som jag menar präglar normaliseringsdiskursens förståelse av trafficking (där frågan om prostitution måste förstås), medan de fylligare genomgången sparas och sätts i relation till rättsliga definitioner.

Jag har positionerat normaliseringsdiskursen om trafficking inom den liberala traditionen vad avser dess förståelse av begreppet mänskliga rättigheter. Mycket riktigt kan två ”grunddiskurser” lyftas fram i denna diskurs, som tecknats i förra avsnittet: *Diskursen om autonomins (i snäv betydelse) människovärdesrealiserande kraft* samt det jag kallat *diskursen om sex som inget*

särskilt. Jag säger inget mer om dem här då de behandlats i texten tidigare och överlappningen mellan diskurserna är stark här.

En tankeram jag menar präglar normaliseringsdiskursens förståelse av trafficking är *diskursen om sexarbetarens centrumposition*. Det analytiska fokus som när fråga är om prostitution är ställt mot kvinnor har här mer specifikt blivit ett fokus på sexarbetaren. Diskursen uttrycker ett synsätt enligt vilket ”sexarbetaren” är den som ska skyddas av de olika anti-traffickingåtgärder som samhället vidtar. Det innebär att arbetet mot trafficking tolkas genom ett raster som sätter ”sexarbetarens” intressen i centrum för vad man menar att traffickingregleringen ska åstadkomma.

> [M]any of those engaged in prostitution, including trafficked persons, do not perceive the trafficking framework as helpful in combating violence and abuse in the sex industry and in the protection of their human rights.[670]

> In that the document reinforces the link between 'trafficking' and the sex industry, it diverts attention from the true nature of the human rights abuses of sex workers.[671]

Ytterligare ett drag i denna diskurs är tanken om kvinnors (frivilliga) migration (för sexarbete), som underliggande orsak till trafficking.

> World-wide women are predominantly relegated to the informal market – domestic labour, prostitution, the entertainment industry – that is, unprotected and unregulated labour, which is partly not even recognised as labour, as in the case of prostitution (no matter the fact that thousands and probably millions of women make their living for them selves and their families through this work). As a consequence, there are few legal ways for women to migrate, they are dependent of the informal and unprotected migration channels. It is not by coincidence that it is these sectors where trafficking predominantly takes place.[672]

Tanken om sexarbetarens centrumposition kan knytas till ytterligare en diskurs vi känner igen från normaliseringsdiskursens förståelse av prostitution: *diskursen om sexarbetarens utsatthet/överhöghet.* Inom normalise-

[670] EU Experts Group on Trafficking, 2004 s. 52.
[671] Network of Sex Work Projects; *Commentary on the Draft Protocol To Combat International Trafficking In Women And Children Supplementary To The Draft Convention On Transnational Organized Crime*, 1999. http://www.nswp.org/mobility/untoc-comment.html, senast besökt 2008-06-05
[672] Marjan Wijers & Marieke van Doornick; *Only Rights can Stop Wrongs*. Conference paper, EU/IOM 18-20 september 2002, s. 3, på http://www.walnet.org/csis/papers/wijers-rights.html. Senast besökt 2008-09-19.

ringsdiskursen motsätter man sig starkt att kvinnor görs till ”offer” (för våld) eller antyds vara i särskilt behov av rättens skydd och assistans. Sexarbetare och kvinnor i prostitutionen framställs däremot som marginaliserade och utsatta grupper i behov av skydd (anti-diskriminering) och stöd för åtnjutande av sina mäskliga rättigheter.

> A fundamental rule of international human rights law which is of particular importance to the situation of irregular or illegal imigrants and other vulnerable or marginalised groups (including prostitutes), is respect for the principle of non-discrimination.[673]

Sålunda behöver kvinnor i prostitutionen ”ges möjligheten” att starta fackföreningar – en tanke tämligen främmande för den arbetarrörelse som växte sig stark ur socialistiska (kollektivistiska) idéer, och arbetsrättsliga krav genomdrivas av NGO:s som arbetar för deras sak.

> The health and working conditions of workers will be maximized when sex workers … are able to organize and join unions, … where sex work establishments are required to uphold occupational health and safety standards …[674]

Genom att ”horan” personifieras av den sexarbetande kvinnan[675] kommer sexarbetaren att inta den kanske mest stigmatiserade positionen i det feministiska, men också i det common sens-grundade, narrativet om könade hierarkier i samhället (jfr normaliseringsdiskursens appelleringar till konsensus). Därmed kommer hon även med en feministisk common sens-blick att ockupera en position utifrån vilka moraliska anspråk kan ställas, hon ges underordningens moraliska överhöghet i relation till andra grupper, exempelvis kvinnor som representerar en ”normerande femininitet”. Inom diskursordningen om trafficking är talet om utsatthet närvarande, kvinnor som migrerar för sexarbete anses särskilt sårbara (därav behovet av antidiskrimineringsbestämmelser). Här griper ytterligare en diskurs in, den jag kallat *diskursen om det värdiga offret*. Det kan tyckas paradoxalt att tillskriva en förståelse av trafficking och prostitution som vilar på tankar om autonomi och kvinnors aktörskap ett sökande efter ett offer. Sökandet efter ett *värdigt* offer passar dock begreppsligt väl in i den uppdelning mellan tvång

[673] EU Expert Group on Trafficking 2004 s. 139.
[674] Sullivan 2003 s. 78. Frågan varför inte sexarbetare organiserar sig, och varför det istället länge existerat en organiserad NGO:verksamhet som driver kravet att sexarbetarna ska ha rätt att organisera sig, reser frågor om det meningsfulla i att tala om autonomi för denna gruppering. Enligt tanken om att respektera kvinnors val bör ju valet att *inte* organisera sig och starta fackföreningar, ett val som majoriteten av världens kvinnor i prostitutionen uppenbarligen har träffat, rimligen också respekteras.
[675] Se exempelvis Pheterson 1996 s. 65.

och fri vilja som utgör den konceptuella grunden för denna förståelse.[676] Dels kräver detta offer att fråga är om *riktigt våld* som hon utsatts för – polisbrutalitet, förföljelse av myndigheter och stater, våld och mordhot på grund av bristande arbetsrelaterad trygghet. Dels blir offret värdigt på grund av sin dubbla viktimisering: offer för samhällets förtyck och för feministers förakt.

> Clearly, the ”good girls” are privileged in much feminist theorizing, while sex workers remain relegated to the status of objects, seen to be violently manipulated and wrought int passivity and acquiescence.[677]

Med dessa ”riktiga” erfarenheter av utsatthet, i kombination med den dubbla stigmatiseringen, blir den sexarbetande kvinnan ett värdigt offer för att kvalificera sig till en icke bigott feministisk rörelses omsorger.

> [W]e are dealing with women who have many good reasons to be scared and who are under massive preassure. They find them selves in a very vulnerable situation and have to survive in unpredictable and insecure circumstances. They will and have to continually consider which strategy renders them the best chance to survive. This does not mean they are weak, stupid or passive. On the contrary, great many of the women who become a victim of trafficking end up in this position because they do not want to accept the limitations of their situation, because they are enterprising, courageous and willing to take initiatives to improve their living conditions and those of their families.[678]

Nästa diskurs jag ringat in är *diskursen om den förövarlösa utsattheten*. Superdiskursen om prostitution innehåller som nämnts tal om patriarkat, manlig hegemoni, diskriminering, underordning av kvinnor, (extremt) utbrett våld, farliga hem, lokala våldsamma sedvänjor, etc. (jfr avsnitt x), dock talas inte i diskursen om aktörer som utför våldet, och inte heller om vilka aktörerna är i den prostitutionskontext som existerar i detta orättvisa, diskriminerande och våldsamma samhälle. Inom diskursordningen om trafficking accentueras detta tal om utsatthet, kombinerat med en frånvaro av aktörer som skapar det lidande kvinnor lever under.

---

[676] Denna kritik framförs även av röster inom normaliseringsdiskursen, till vilka jag ska återkomma nedan. Se Doezema 1998, Jo Doezema; *The Ideology of Trafficking*. Conference paper: Work Conference ‘Human Trafficking’ 15th November 2002. Center for Ethics and value Inquiri (CEVI) Ghent University.
[677] Kempadoo 1998 s. 9.
[678] Wijers 1998 s. 77.

> Some may argue that … all they will need to demonstrate is that a third party was involved in transporting them to a site where prostitution or other ”sexual exploitation” was performed on them.[679]

I sin extrema form kan detta perspektiv gå så långt att det tolkar kvinnan själv som en riskfaktor.

> [B]eing female is generally concidered a potential risk factor for violence and abusive relationship.[680]

En konsekvens av kombinationen kvinnors utsatthet (patriarkat, våld, bristande utbildning, lokala sedvänjor, diskriminering) och den aktörslöshet som samtidigt präglar förståelsen, är att kvinnors underordning implicit kommer att förutsättas men utan att några teoretiska förklaringar ges till varför just kvinnor ockuperar denna position.[681] Sålunda ser vi också här *diskursen om kvinnors egen underordning* vara i verkan. En dylik utgångspunkt kan vidare, inom det jag kallat *diskursen om migrationens förändrande kraft* (som existerar vid sidan av diskursen om arbetsrättens transformerade kraft) användas till att lyfta fram kvinnors aktörskap som migranter i en traffickingkontext, som vore detta agerande ett brott mot ”kvinnligheten”, och därför en viktig sak att stödja. ”Kvinnlighet” konnoterar passivitet, den är dominerad och utan aktörskap i den hegemoniska manliga ordningen, och den kvinnliga migranten i allmänhet och den migrerande sexarbetaren i synnerhet bryter därför med en patriarkalt pålagd identitet. När denna förståelse kombineras med normaliseringsdiskursens analytiska fokus på kvinnor, framstår migration för sexarbete som en lösning på patriarkatets problem för kvinnor, snarare än ett uttryck för dess existens. Själva migrationsprocessen tenderar därmed att ses som ett frigörelseprojekt, ett tecken på att man väljer att inte acceptera diskriminering, patriarkat, våld, traditionella sedvänjor och små framtidsutsikter och andra omständigheter som ramar in kvinnors levandsomständigheter.

> Trafficked women, and men, are likely to be strong, risk-taking individuals who have made rational choices and exerciced thier own agency in deciding to migrate.[682]

---

[679] Sullivan 2003 s. 84.
[680] Catalin Ghinararu & Mariska N.J. van der Linden; *Trafficking of Migrant Workers from Romania*. Issues of labour and sexual exploitation. Working Paper 33. ILO 2004 s. 31.
[681] Se Buker 1990.
[682] Jordan 2002 s. 30. Data från ILO visar en något annan bild: ”It has … often been stressed that migration is more a result of relative deprivation than absolute poverty for two main reasons: First, poor people don’t have the means to invest in a migration project, and second, returned migrants invest in their home villages and hence change the relative living standard. Based on the result of the SEE survey, it can be argued that relative deprivation may be the most important push factor for the total population of labour migrants, whereas poverty is more relevant for the sub-population of forced labour victims. Beate Andrees; *Forced Labour and Trafficking in Europe: how people are trapped in, live through and come out*. ILO WP57

Migration för sexarbete blir, som nämnts ovan, en utmaning mot de ”patriarkala” omständigheter som kvinnor lever under. Länkad till denna förståelse märks en annan tankeram som färgar förståelsen inom normaliseringsdiskursen om trafficking: *Diskursen om radikalfeminismens betydelse.*

> I contend that abolitionist strategies and theories ignore and demean women, increase their exposure to violence and abuse, and blantantly serve the interests of rich and powerful states against the interests of poor and vulnerable individuals.[683]

Denna diskurs kan kopplas till en övergripande teoretisk förståelse som präglar delar av feministisk teori; synen på språkets centrala roll för hur mening och identiteter skapas.[684] Eftersom radikalfeminister uttrycket tankar om kvinnors situation i prostitutionen på nedsättande vis enligt normaliseringsdiskursen – radikalfeminister gör kvinnor till offer bl.a. genom att inte tillerkänna dem rätten att förfoga över de egna kropparna – syns dessa ord närmast lika viktiga som de gärningar av våld och förtryck som diskursen samtidigt lyfter fram begås mot kvinnor i traffickingkontexten (jfr Wijers tal ovan om de dödliga hot som kvinnor lever under i dessa sammanhang). Samtidigt kan inte det poststrukturalistiska betonandet av språkets betydelse helt förklara det stora fokus normaliseringsdiskursen riktar mot (radikal)feministers inställning i prostitutionsfrågan, det jag kallat den bristande symmetrin i debatten. Knyter vi synsättet till det analytiska fokus jag tidigare sagt riktas mot kvinnor från diskursen i fråga och den ovilja man har att synlig- och ansvariggöra män för det tvång kvinnor utsätts för i en traffickingkontext, syns dock detta fokus på radikalfeminismen mer förklarligt: Prostitutionsdebatten är kvinnornas/feministernas arena, de är dess värdiga offer/emanciperade feminister/bigotta ansvariga.

Ytterligare ett sätt att tolka det starka fokus som läggs på radikalfeministers teorier och som knyter an till den karaktär av ”isberg” och känslomässighet prostitutionsfrågan har, är att se det som att det är *prostitutionen* som står i centrum för hur normaliseringsdiskursens försvarslinjer går.[685] Radikalfeministers analyser av prostitution görs i så fall så centrala för att de angriper en institution som normaliseringsdiskursen har som prioritet att bevara (prostitution) utan att den öppet redovisar detta i de problemrepresentationer diskursen formulerar. Här kan i så fall en diskurs om *prostitution som försvarad praktik* skönjas. Tanken om en sådan diskurs ska betraktas som tenta-

2008 s. 12. Därmed inte sagt att människor som lever i absolut fattigdom inte kan – och tvingas vara – starka aktörer, dock blir själva aktörsbegreppt, liksom begreppet ”risktagning”, tämligen urholkade begrepp när tvingande omständigheter verkar i människors liv.

[683] Kinnell 2002 s. 10.

[684] Se avsnittet Fokus på kvinnor blir ett fokus på offer, s. 100.

[685] Shrage 1994, s 58.

tiv, relaterad till de svårigheter jag erfarit med att ”få ihop” normaliseringsdiskursens tal. Den kan sålunda relateras till den spretighet som framträder när normaliseringsdiskursens förespråkare ska ringas in. Här utgör, som nämnts, termerna anti-abolitionister och pro-prostitutionsförespråkare två försök från andra håll att hitta ett underliggande perspektiv i en diskurs som uppenbarligen har undflytt flera rörande sitt ”egentliga” innehåll. I så fall, *om* själva prostitutionen står central att försvara inom diskursen, genererar det en intressant intern konflikt med en annan bärande, men mer uttalat redovisad, tankegång inom normaliseringsdiskursen: Att sex inte är speciellt, inte värt att se på i några särskilda termer. Om sex nämligen inte är något särskilt, inte representerar ett särskilt intresse, bör det – som i fallet med sexualbrotten – utan svårigheter kunna skapas kriminaliseringar också i prostitutionen kring sådant som innebär våld och tvång i relation till sexuella aktiviteter. Detta kan synas vara en självklar tanke, som de flesta borde kunna samlas kring. Frågan som ska resas längre fram i avhandlingen är dock om detta också är en ståndpunkt man företräder inom normaliseringsdiskursen, eller om intresset av att värna sexhandeln, prostitutionen, ställs före dylika överväganden.

Ovan har jag listat sju diskurser som jag menar präglar diskursen om normalisering av prostitution inom diskursordningen om trafficking, förutom de två underdiskurser jag kallat *diskursen om autonomins människovärdesrealiserande kraft och diskursen om sex som inget särskilt*, som beskrevs i förra kapitlet. Som synes tangerar förståelserna de underdiskurser jag skisserade i tidigare kapitel rörande synen på prostitution.

- *diskursen om sexarbetarens centrumposition*
- *diskursen om sexarbetarens utsatthet/överhöghet*
- *diskursen om den förövarlösa utsattheten – eller kvinnors egen underordning*
- *diskursen om det värdiga offret*
- *diskursen om migrationens transformerande kraft*
- *diskursen om radikalfeminismens betydelse*
- *diskursen om prostitution som försvarad praktik*

MR-perspektivet och den radikalfeministiska approachen

På den övergripande frågan som Bacchi ställer – What’s the problem? – blir svaret i från normaliseringsdiskursens företrädare att problemet är: Handeln med människor och migranters utsatta position (särskilt sexarbetare). Det vill säga, det problem man menar sig försöka ringa in och hantera är att kvinnor,

män och barn rekryteras med otillbörliga medel, i syfte att utnyttjas i tvångsarbete eller hållas i slaveri, slaveriliknande omständigheter eller servitut. Man vill inte se några särskilda definitioner som rör kvinnor eftersom detta utpekar dem som svaga, och konstruerar dem ”offer” istället för som aktörer med rätt och möjlighet att träffa egna val. Inom den jag kallat den abolitionistiska diskursen om trafficking ser man istället arbetet mot trafficking som en del av ett vidare engagemang för kvinnors mänskliga rättighet att leva fria från sexuell exploatering[686]. Man väljer därför att fokusera på kvinnors (och barns) situation, särskilt i sexindustrin, men också inom relaterade marknader (s.k. postorderfruar, arrangerade äktenskap).[687]

Centralt i detta perspektiv är den koppling man ser mellan trafficking och prostitution. Utan inhemska marknader för prostitution skulle inte trafficking existera menar man, varför kopplingen mellan mäns sexköp och förekomsten av trafficking är viktig. Här är det handel med kvinnor och barn för sexuella ändamål, dvs. det man ser som en form av sexuell exploatering, som utgör basen för åberopandet av kvinnors mänskliga rättigheter.

> Sexual exploitation is a practice by which person(s) achieve sexual gratification or financial gain or advancement through the abuse of a person's sexuality by abrogating that person's human right to dignity, equality, autonomy, and physical and mental well-being.
>
> Sexual exploitation includes sexual harassment, rape, incest, battering, pornography and prostitution.[688]

Inom den abolitionistiska diskursen menar man att trafficking för prostitution bör förstås som ett brott oavsett om kvinnan har samtyckt till handelsåtgärden eller ej, då prostitution som sådan är en form av exploatering av kvinnor. På CATW:s hemsida skriver man att ”All prostitution exploits women, regardless of women's consent.” European Women’s Lobby, aktiv

---

[686] O’Connell Davidson & Anderson, 2002, s 6. CATW uttrycker sitt engagemang I följande ordalag: “The Coalition Against Trafficking in Women-International (CATW) is a non-governmental organization that promotes women's human rights by working internationally to combat sexual exploitation in all its forms. … It is a fundamental human right to be free of sexual exploitation in all its forms. Women and girls have the right to sexual integrity and autonomy.” (CATW http://www.catwinternational.org/ senast besökt 2008-04-01).

[687] Därmed inte sagt att man förnekar att också män faller offer för trafficking, man väljer bara att inte arbeta med frågan. Se Jean D’Chuna, *Trafficking in persons: a gender and rights perspective*, s 8: ”A gender perspective on trafficking: ackowledges that women and men, girls and bys are trafficked; recognizes the similarities and diffrences in the trafficking experience of women, men and children in relation to vulnerabilities to trafficking, violations, consequences, and differential policy and programme impact. …” Jean D’Chuna, *Trafficking in persons: a gender and rights perspective*, EGM/TRAF/2002/EP.8, 8 November 2002.

[688] http://www.catwinternational.org/about/index.php, senast besökt 2008-08-22

inom samma lobbygruppering som GATW under förhandlingarna till FN's protokoll om trafficking sammanfattar sin hållning på följande vis.

> 1. Prostitution and trafficking in women constitute a fundamental violation of women's human rights.
>
> 2. Prostitution and Trafficking in women should not be associated with the terms "forced" or "free".
>
> 3. It should be recognised that "free choice" is a relative factor, situated at the intersection of economic, social, cultural and political options of women in a given society. Inequality severely restricts freedom of choice.[689]

Den abolitionistiska diskursen tar sålunda utgångspunkt i en vidare analys av köns- och sexualitetsförståelser enligt vilken kön ses som ojämlikt konstruerat. Den ojämställdhet som flyter här ur menar man uttrycks i och upprätthålls genom existensen av prostitution. För att fördöma trafficking hänvisar man till fenomenets karaktär av brott mot mänskliga rättigheterna generellt, det Askola formulerade som den första och vanligaste av tre MR-approacher till trafficking. Man knyter också fenomenets existens till kvinnors bristande rättigheter inom sociala och ekonomiska områden, det vill säga den tredje aspekten av MR-perspektivet på trafficking.

> Prostitution and trafficking in women are violations of women's human-rights. Effective protection of these rights will depend on raising the status of women in all areas of life and that this can be brought about through mindful strategies which enable women and men to negotiate in the form of a gender contract .[690]

Använder vi begreppen *fragmenterad* och *sammanhållen* kan den abolitionistiska förståelsen av trafficking sägas vara sammanhållen med prostitution, medan normaliseringsdiskursen önskar att fragmentera dessa praktiker från varandra. Ytterligare en skillnad som kan påtalas är att den abolitionistiska positionen syns ha svårare att åberopa den klassiska liberala rättighetskatalogen med dess förståelse av individen som autonom och kontraktet som det instrument som reglerar individernas relationer med varandra.

> A gender-responsive approach is necessarily also a rights-based approach. Gender discrimination against women and girls is now recognized as a fun-

[689] EWL Position Paper on Prostitution and Trafficking, maj 1998, från http://www.womenlobby.org/site/1Template1.asp?DocID=2197&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu senast besökt 2008-07-14

[690] EWL Position Paper on prostitution and trafficking, maj 1998, från http://www.womenlobby.org/site/1Template1.asp?DocID=2197&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu senast besökt 2008-07-14

> damental denial of human rights, and must be at the center of development initiatives. Women's human rights must therefore lie at the core of any credible anti-trafficking strategy … Conversely women are human beings, although differently and inequitably situated in relation to men in terms of their gender roles and the impact of gender stereotypes. They thus have different needs. Therefore, a human rights orientation of trafficking must also be responsive to gender differences and disparities, and focused on realizing human rights equally for women and men, girls and boys. … Human rights should be equally enjoyed by all … This does not necessarily mean equal treatment in all instances. … The equity approach must instead be adopted. [691]

I de dokument jag studerat från den abolitionistiska sidan är man tämligen otydlig med hur man ser på de mänskliga rättigheterna i relation till sitt arbete mot trafficking. De referenser som görs är allmänt hållna, och formuleras ibland i en anda som använder negationer för att göra poängen: ”Men do not have a human right to engage in the use of prostituted persons.”[692] Här kunde finnas ett utrymme för att åberopa våld som en form av diskriminering av kvinnor enligt CEDAW, och länka det till den uppfattning man har att prostitution är en form av mäns våld mot kvinnor, eller att åberopa CEDAW artikel 5 enligt vilken stater har ansvar för att upphäva skadliga sedvänjor som bidrar till kvinnors underordning, men dylika referenser är inte särskilt vanliga i argumentationen.[693] Det syns, i linje med den feministiska kritk som formluerats från det Engle kallar ”den externa positionen” som om den liberala positionen lättare finner sig till rätta med ”MR-instrumentet” än de som baserar sin förståelse av trafficking på ett sammanhållet perspektiv där trafficking och prostitution hör ihop, och där grundläggande ojämlikheter i könsrelationen förs fram som orsaken till existensen av en sexindustri, där kvinnor exploateras.

Sammanfattning

Jag har utkristalliserat ett antal perspektiv som kan sägas vägleda förståelsen av ”traffickingfrågan”; ett migrationsperspektiv, ett perspektiv som fokuserar på organiserad brottslighet och ett MR-perspektiv. MR-perspektivet delade jag in i två grenar, båda med ett genusperspektiv, vilka jag kopplade till sexarbetar(normaliserings)diskursen respektive den abolitionistiska diskursen om trafficking. Vi kunde märka att dessa läger i debatten tolkade

[691] D'Chuna 2002, s. 9-10.
[692] FN:s speciella rapportör om trafficking, E/CN.4/2006/62, Integration of the Human rihts of Women and the Gender Perspective, § 81.
[693] Här avses det material jag funnit från CATW och associerade organisationer/personer. I akademiska texter, exempelvis hos Beverly Balos, finns dock argumentation i denna riktning. Se Beverly Balos; The Wrong way to Equality, Privileging Consent in the Trafficking in Women for Sexual Exploitation. *Harvad Women's Law Journal* Vol 27 p 137-175.

diskursen om de mänskliga rättigheterna som bärande på olika möjligheter att bistå kvinnor som traffickerats. Normaliseringsdiskursen lade i sin förståelse av trafficking vikt vid anti-diskrimineringsregler, formell likhet och åberopande av klassiska rättigheter inom doktrinen: Här är också ett migrationsperspektiv starkt, inte minst eftersom man strävar efter att inkludera alla migranter som handlats med för alla illegitima ändamål, och inte bara kvinnor och barn som traffickerats in i sex- eller besläktade industrier. Den abolitionistiska diskursen betonar trafficking mer som ett generellt brott mot kvinnors mänskliga rättigheter, liksom att diskrimineringsbegreppets reella sida framhålls. Referenser till trafficking som en form av våld mot kvinnor i denna kontext var dock inte särskilt framträdande, trots uppfattningen att sexindustrin exploaterar kvinnor oaktat om dessa har samtyckt till att verka där.

Det kan också kort rekapituleras att det förutom de övergripande perspektiven migration, organiserad brottslighet och olika MR-approacher, också brukar talas om olika tre fokus i arbetet mot fenomenet trafficking/människohandel: De tre P:na, efter engelskans prevent, protect and punish. De olika aspekterna av anti-traffickingarbetet är inlemade i FN-protokollets titel, med den intressanta förändringen att ”protect” blivit ”bekämpande” – ”…protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons…” Detta kan sägas avspegla protokollets syn på trafficking ur ett perspektiv som betonar frågans koppling till organiserad brottslighet. Ska de positioner jag tittar särskilt på inom ramen för avhandlingen relateras till dessa aspekter kan sägas att sexarbetardiskursens förståelse syns leda till en fokusering på skyddsaspekterna, ”protect” (exempelvis manifesterat i de anti-diskrimineringsregler man lägger vikt vid liksom de skyddsregler man vill uppställa för kvinnor som utsatts för trafficking), medan den abolitoionistiska diskursens fokus på ojämlika könsrelationer tenderar att lägga större fokus också på prevention. Sexarbetarpositionen betonar också en preventions-aspekt, men kan samtidigt, vilket vi ska se närmare på i nästa avsnitt, sägas ha sitt största engagemang i att formulera rättigheter för kvinnor som traffickerats, gentemot staten och de människohandlare som profiterat på deras arbete.

När vi nu går vidare med att studera framväxten av och innehållet i några av de viktigare globala och regionala (europeiska) instrumenten rörande trafficking/handel med människor, ska vi se hur ”traffickingfrågan”, som först formulerades inom ramen för ämnet våld mot kvinnor också i de internationella instrumenten har kommit att få ett annat fokus. Jag undersöker framväxten av instrument inom FN (NF), Europarådet och EU. Syftet är att teckna utvecklingen inom detta kontroversiella fält, liksom att prositionera de grupperingar jag skisserat i avsnittat ovan om trafficking – normaliserings/sexarbetarpsoitionen samt den abolitionistiska positionen – i relation till de existerande instrumenten. Det ska betonas att det inte är min avsikt att

göra reda för gällande rätt utan att fortsätta min kartläggning av meninsgskiljatigheter inom diskursordningen om kommersilaliserad sex i relation till kvinnors aktörskap, autonomi och till förhållande till MR-diskursen, nu med sikte på några av de centrala internationella/regionala rättsliga dokumenten och deras innehåll.

Kapitel 7. Traffickingreglering i internationella, globala, instrument

Nationernas Förbund

1904 kom den första internationella överenskommelsen om trafficking, 1904 års överenskommelse om åtgärder mot den s.k. vita slavhandeln.[694] Bakgrunden var det starka engagemanget i frågan från organisationer som Ladys National Association och det engagemang som skapats i kampen för avskaffandet av slaveriet. Som vi sett i tidigare kapitel hade då arbetet mot trafficking pågått länge inom kvinnorörelsen, men också avradikaliserats och transformerats till något av en renhetsrörelse. Trafficking sågs i denna första konvention inte som ett brott mot internationell rätt, men 1904 års överenskommelse anmodade de anslutande staterna att samla information om verksamhet som syftade till att föra kvinnor ut ur landet för ”immoraliska syften”. Länderna skulle också söka fastställa nationaliteten på utländska kvinnor verksamma i prostitution i syfte att återföra dessa till deras hemländer. I detta första internationella dokument, liksom många gånger senare under historien, syns staternas krav på skydd mot illegal invandring och vissa sexualmoraliska ställningstaganden vara två framträdande intressen när trafficking/prostitutionsfrågan hanteras.

Kriminalisering av trafficking skedde 1910, med 1910 års konvention angående bekämpandet av den vita slavhandeln.[695] De stater som ratificerade konventionen förband sig att förbjuda, förhindra, åtala och bestraffa ”who ever, in order to gratify the passions of another person, has, by fraud, or by means of violence, threats, abuse of authority, or any other method of compulsion, procured, enticed, or led away a woman or girl over aged, for immoral purposes” (artikel 2). När fråga var om underåriga flickor krävdes inget tvång eller liknande för straffbarhet utan brott hade begåttsa även om bortförandet skett med samtycke (artikel 1). 1921 antogs ytterligare en konvention, International Convention for the Suppression of the Traffick in Women and Children.[696] Konventionen ställde ytterligare krav på staterna att personer involverade i trafficking av barn och alla kvinnor – alltså inte bara vita kvinnor som tidigare – skulle åtalas och utlämnas. Konventionen innebar ett stort framsteg också i så mening att den etablerar termen ”trafficking in women and children” inom internationell rätt, som alltså ersätter den tidi-

[694] International Agreement for the Suppression of the ”White Slave Traffick”, 18 maj 1904, 35 Stat. 1 L.N.T.S 83.
[695] International Convention for the Suppression of the Traffick in Women and Children, 4 maj 1910, 211 Consol. T.S. 45 103 B.F.S.P 244.
[696] International Convention for the Suppression of the Traffick in Women and Children, 30 September 1921, 9 L.N.T.S 415.

gare rasifierande terminologin om ”vit slavhandel” med dess kopplingar till anti-traffickingrörelsens puritanska arv. Utvecklingen på området gick sålunda under dessa tre överenskommelser och konventioner – 1904, 1910 och 1921 – från att handla specifikt om vuxna vita kvinnor till att omfatta kvinnor oavsett etnicitet, samt barn. Med den konvention som antogs 1933 följde ytterligare förändringar. Enligt 1933 års konvention för undertryckande av handeln med myndiga kvinnor kriminaliserades nu trafficking även om det skett med samtycke från kvinnan själv, så länge det gränsöverskridande elementet var förhanden. Enligt konventionen skulle

> ”(w)ho ever, in order to gratify the passions of another person, has procured, enticed or led away even with her consent, a woman or girl of full age for immoral purposes to be carried out in another country, [shall] be punished…” (artikel 1).

De internationella bestämmelserna om trafficking stipulerade vid denna tid alltså ett brott med syfte att sexuellt exploatera personen, där kvinnans samtycke saknade relevans, och där vuxna kvinnor liksom barn kunde vara brottsoffer. Dessa tidiga dokument fokuserade på traffickingprocessen enbart, det vill säga de var inte tillämpliga på den exploatering som sedan kan ha ägt rum av de enskilda individerna.

Förenta nationerna och kampen mot trafficking (och prostitution)[697]

1949-års konvention

1949 ersattes de dittills gällande konventionerna om handel med kvinnor av en ny konvention; 1949 Convention for the suppression of Traffick in Per-

[697] Antalet FN-dokument som tar upp trafficking av kvinnor och barn är stort. Framställningen har inte ambitionen att återge dessa utan koncentrerar sig på dokument som jag tolkar som särskilt viktiga för utvecklingen fram till FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, eller som jag menar illustrerar specifika drag i den utveckling som varit. Jag har också valt att begränsa framställningen beträffande FN:s arbete mot trafficking till tiden fram till antagandet av det så kallade Palermoprotokollet 2001, som innehåller den första internationellt accepterade definitionen av trafficking och som EU:s och Europarådets rättsakter på området vilar på. Skälet är att antagandet av FN:s protokoll, inte minst på grund av den otydlighet som definitionen rymmer, innebar att arbetet på regional nivå fick ökad betydelse, då den antagna definitionen från protokollet ska inlemmas i olika regionala instrument.

sons and the Exploitation of the Prostitution of Others.[698] Konventionen gäller idag, men har endast 77 anslutna stater.[699] Förklaringen till den svaga uppslutningen kan sannolikt hänföras till det faktum att ingen skillnad görs i konventionen mellan frivillig och påtvingad prostitution, något som många länders lagstiftningar gör varför en ratificering av konventionen står i strid med nationella lagar man önskar behålla. Ytterligare ett skäl kan vara de svaga mekanismerna för konventionens efterlevnad.[700] Konventionen kan sägas etablera skyldigheter för staterna på tre plan: Ett plan rör motarbetande av prostitution och kriminaliseringar av aktiviteter som hänförs till trafficking (artikel 1-5), ett avhandlar administrativa åtgärder och samarbete med andra stater (artikel 8-15) och ett rör sociala åtaganden.

Artikel 1 lyder

> The parties to the present Convention agree to punish any person who, to gratify the passions of another:
>
> 1. Procures,entices or leads away, for purposes of prostitution, another person, even with the consent of that person;
>
> 2. Exploits the prostitution of another person, even with the consent of that person

Konvention adresserar själva handelsåtgärden, men också den efterkommande exploateringen. Staterna förbinder sig vidare att häva alla lagar enligt vilka prostituerade tvingas till registrering, det vill säga den så kallade reglementeringen som kvinnorörelsen kämpade så hårt mot under 1800-talets senare hälft. Konventionen utökade också den straffbara kretsen genom att inkludera även bordellägare och lägenhetsuthyrare bland dem vars aktiviteter staterna åtar sig att kriminalisera. I preambeln deklareras att ”prostitution and the accompanying evil of the trafficking in persons for the purpose of prostitution are incompatible with the dignity and worth of the human person and endanger the welfare of the individual, the family and the community.” Det har, trots preambelns ställningstagande mot prostitution och den krimi-

[698] Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, Mar. 21,1950, 96 U.N.T.S. 271.
[699] Däribland Danmark och Belgien, länder som idag intar en anti-abolitionistisk inställning till prostitution.
[700] Conny Rijken; *Trafficking in Persons. Prosecution from a European Perspective.* (T.M.C. Asser Press, The Hague) 2003 s. 56. Anslutande stater ska årligen inkomma med en rapport till generalsekreteraren om vad som gjorts för att implementera konventionen. Inget utomstående organ kan ifrågasätta dessa rapporter eller komma med rekommendationer angående arbetet med att efterleva konventionen. Sedan 1974 har arbetsgruppen on Contemporary Forms of Slavery hanterat dessa rapporter.

nalisering konventionen påbjuder, debatterats huruvida 1949-års konvention ska förstås som abolutionistisk, d.v.s. om dess utformning ska tolkas som avståndstagande från prostitution generellt. Janie Chuang menar exempelvis att konventionen är tydlig vad avser staters plikt att avskaffa alla former av reglementering och förföljelse av prostituerade, men att dess formuleringar är oklara när det gäller huruvida kampen mot prostitution ska gälla alla former av sådan verksamhet, d.v.s. även frivillig prostitution.[701] Beverly Balos invänder mot detta. Hon framhåller dels att 1949-års konvention inte använder modifieringen ”påtvingad” när den omtalar prostitution, dels att konventionen bygger på 1933-års konvention, The International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age, enligt vilken samtycke från kvinnan saknar relevans för huruvida ett traffickingbrott skulle anses ha begåtts. Slutligen, menar Balos, kan konventionens preambel med dess fördömande av prostitution för dess menliga inverkan på människans värdighet och värde knappast tolkas som ett accepterande av en uppdelning i frivillig och påtvingad prostitution.[702] I doktrinen anses 1949-års konvention generellt vara ett dokument som ger uttryck för inställningen att prostitution är av ondo, det som brukar kallas den abolitionistiska hållningen.[703]

[701] Janie Chaung, Redirecting the Debate Over Trafficking in Women: Defenitions, Paradigms and Contexts, i *Harvard Human Rights Journal* 65, 77 1998. Se också Laua Reanda; Prostitution as a Human Rights Question, Problems and Prospects of United Nations Actions, i *Human Rights Quarterly* nr 13 1992 s. 209-211. Se också Jo Doezema; Forced to Choose. Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy. I Kamala kempadoo & Jo Doezema; *Global sex workers: Rights, resistance and redefinition* (Routledge, London) 1998 s. 38f. Jfr UNESCO/CATW “The Penn State Report 1-2, Pennsylvania 1992.

[702] Beverly Balos; The Wrong way to Equality, Privileging Consent in the Trafficking in Women for Sexual Exploitation. *Harvad Women’s Law Journal* Vol 27 2004 s. 137-175 s. 150. Se också rapporten rörande 1949-års konventions effektivitet som genomfördes 1959. U.N. Dep’t of Int’l Economic & Social Affairs, Study on Traffic in Persons and Prostitution, U.N. Doc. ST/SOA/SD/8, U.N. Sales No. 59.IV.5. Inget antyds där om att en åtskillnad skulle göras mellan frivillig och påtvingad prostitution enligt konventionen. Se också Laura Reanda; Prostitution as a Human Rights Question, Problems and Prospects of United Nations Actions, i *Human Rights Quarterly* nr 13 1991 s. 209.

[703] Se exempelvis Susan J. Toepfer & Bryan S. Wells; The Worldwide Market for Sex: A Review of International and Regional Legal Prohibitions Regarding Trafficking in Women’, *Michigan Journal of Gender and Law*, 2: 83–128 1994 s. 96, Ann Lucas; Women and prostitution, i Kelly D. Askin & Dorean M. Koenig (red); *Women and International Human Rights Law*, Vol 1. Ardsley NY: Transnational Publishers 1999 s. 723. I diskussionen om räckvidden för den påbjudna kriminaliseringen enligt 1949-års konvention gör sig oviljan att benämna prostitution i termer som fokuserar den köpande parten påminda. Toepfer&Wells talar exempelvis om att ”this abolition language does not require the prohibition of prostitution … Thus, under the 1949 Convention, prostitution itself is legal. … Instead of banning prostitution, the 1949 Convention prohibits the accompanying pimping, procurement, brothel management, and under most interpretations, consumption of prostitution.” (J. Toepfer & B. Wells 1994 s. 96). Språkbruket antyder att det finns en aktivitet som *är* prostitution, ”prostitution itself”, separerad från de köpande kunderna, ”the consumption of prostitution”.

I 1949-års konvention finner man som nämnts både så kallat repressiva och socialt orienterade åtgärder.[704] Den kan därmed, med sin breda ansats, sägas ha skapat en första ryggrad för möjligt bekämpande av trafficking inom det internationella samfundet, men den försvagades samtidigt kraftigt av bristen på mekanismer för övervakning av efterlevnaden.[705] Konventionen har också kritiserats för dess diffusa terminologi, och för dess sammanförande av trafficking och prostitution och regler om att samtycke till prostitution inte spelar någon roll för om brott är begånget. Som nämnts kan dessa skäl, i synnerhet det sistnämnda, tolkas som orsaken till det svaga stöd konventionen har fått internationellt. Laura Reanda menar att övergången från Nationernas förbund till Förenta Nationerna för traffickingfrågans del, trots elementen av kriminalisering i konventionen, innebar att tonvikten kom att läggas på sociala istället för straffrättsliga reformer.[706] Traffickingfrågan inlemmades i arbetsprogrammet rörande ”social defence”, ett program som syftade till att hitta framgångsrika policys rörande brottsprevention och rehabilitering av förövare. I ”social defense”-programmet ingick också arbetet med att samla data, genomföra studier, författa rapporter och hålla seminarier och internationella kongresser. Under dekaden efter konventionens tillkomst bedrevs också ett aktivt arbete med att samla information, från såväl konventionsslutande parter som andra stater, om omfattningen av problemen med prostitution, dvs. inte i syfte att kontrollera konventionens efterlevnad. Inledningsvis, säger Reanda, gavs denna aspekt av social defense-programmet påtaglig uppmärksamhet och 1958 användes den insamlade informationen för att sammanställa en rapport, av Balos kallad 1959-års rapport. Rapporten förslog ett vittfamnande program rörande åtgärder för regeringar och det internationella samfundet för att förhindra prostitution, rehabilitera dess offer och bekämpa trafficking och exploatering.[707] Beverly Balos:

---

[704] Enligt artikel 1 ska personer som vidtar handelsåtgärder i syfte att utnyttja, eller som utnyttjar, annans prostitution bestraffas, och enligt artikel 2 bestraffas också bordellägare och lägenhetsuthyrare där prostitution bedrivs. Försök enligt artikel 1 och 2 är straffbart enligt artikel 3. I artikel 16 åläggs de anslutande staterna att genom sociala åtgärder försöka förhindra prostitution samt att rehabilitera prostitutionens offer och dem som fallit offer för brott enligt konventionen. I artikel 17 åläggs staterna att vidta åtgärder i relation till migration för att kontrollera trafficking för prostitution. Exempelvis genom att införa regleringar till skydd för ankommande och utresande, särskilt kvinnor och barn, genom informationskampanjer till allmänheten och genom att utöva kontroll över hamnar, flygplatser och andra offentliga platser där trafficking för prostitution kan förekomma. Andra artiklar talar om tillfälliga stödåtgärder för brottsoffer, återförande till hemlandet och identitetskontroller. De anslutande staterna åtar sig vidare att uppmuntra utvecklandet av metoder för att förhindra prostitution samt att arbeta för återanpassning av dem som fallit offer för denna handel.

[705] Reanda 1991 s. 210. Rijken 2003 s. 56. Staterna ska årligen rapportera till generalsekreteraren vilka lagar som stiftats för att efterleva konventionen samt andra åtgärder som vidtagits, och generalsekreteraren ska återkommande publicera dessa rapporter och kommunicera dem med andra konventionsslutande parter (artikel 20).

[706] Reanda 1991 s. 211.

[707] U.N. Dep’t of Int’l Economic & Social Affairs, Study on Traffic in Persons and Prostitution, U.N. Doc. ST/SOA/SD/8, U.N. Sales No. 59.IV.5

> The 1959 Study (…) recommended that to address the issue of trafficking fully, a program must "include in its scope the problem of prostitution itself."(…) It suggests that this action be part of a comprehensive plan that includes steps for the "maintenance of public order, the prevention of venereal disease, the suppression of the exploitation of prostitution of others, the prevention of prostitution, and the rehabilitation of persons engaged in prostitution".[708]

Dess rekommendationer understöddes av ECOSOC, och the generalsekreteraren fick mandatet att följa upp frågan. Så kom dock inte att ske, tvärt om markerade 1959-års rapport slutet för FN:s intresse för prostitutionsfrågan för ett antal år och programmet rörande "social defense" gavs en ny inriktning mot utveckling, vilken inte rymde frågan om trafficking och exploatering av prostitution.[709] Vid tidpunkten märks alltså en abolitionistisk hållning i FN:s arbete, baserat på tidigare konventioner och folkrörelsers arbete, men också ett falnande intresse för frågan.

När traffickingfrågan kom upp igen var det i samband med en översyn av implementeringen av slaverikonventionen från 1926 och The Supplementary Convention on the abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, från 1956. Under arbetet i Underkommissionen för förhindrande av diskriminering av och för skydd för minoriteter (the Sub-Commission on Prevention of Discriminaition and Protection of Minorities) gavs kommissionen i uppdrag av ECOSOC

> …to examine the possibility of the establishment of some form of permanent machinery to give advice on the elimination of slavery and on the suppression of the traffic in persons and exploitation of prostitution of others, and to make recommendations with a view to seeking the better implementation on the UN instruments concerned.[710]

Gruppen som skapades efter detta initiativ var The Working Group on Contemporary Forms of Slavery.[711] Sagda grupp har till uppgift att emotta och bearbeta rapporteringen från stater rörande efterlevnaden av 1949-års konvention. Arbetsgruppen för nutida former av slaveri tolkar prostitution som

[708] Balos 2004 s. 151.
[709] U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/AC.2/5, Apartheid as a collective form of slavery: Interim report of the Secretary-General, pkt 5.
[710] ECOSOC Res. 1695 (LII), 52 ESCOR Supp. (No.1) at 21, U.N. Doc. E/5183 (1972)
[711] Reanda 1991:213. E.S.C. Dec 16, 56 U.N. ESCOR Supp. (no 1) at 25, U.N. Doc E/5544 (1974). Se också Kathryn Zoglin; United Nations Actions Against Slavery: A Critical Evaluation, *Human rights Quarterly* 1986 för en historisk belysning och analys av arbetsgruppens arbete.

en integrerad del av traffickingfrågan, och vill inte se en indelning i frivillig och påtvingad prostitution ligga till grund för definitionen av trafficking.[712]

Kvinnokonventionen, CEDAW

1946 beslutade ECOSOC om bildandet av en kvinnokommission, the Sub-Commission on the Status of Women. Den bildades som en underkommission till FNs kommision för mänskliga rättigheter men gavs redan vid dess andra session mellanstatlig status. Kvinnokommissionens uppgift är att förbereda rekommendationer och rapporter för att främja kvinnans rättigheter på de politiska, ekonomiska, civila och sociala områdena.[713] En viktig uppgift blev att utarbeta Deklarationen om avskaffande av all diskriminering av kvinnor.[714] Deklarationen antogs av FN:s generalförsamling 1967.[715] Den

[712] Se exempelvis Report of the Working Group of Contemporary Forms of Slavery, Sub-Commission on Human Rights resolution 2000/19; där man inför antagandet av FN: protokoll rörande trafficking bland annat framförde följande oro rörande ett eventuellt införande av ett otillbörlighetrekvisit i definitionen av människohandel. (§ 40): "Strongly recommends that the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime ensure that the protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, and the protocol against the smuggling of migrants by land, air and sea do not conflict with or otherwise undermine existing international human rights obligations and standards, especially the 1949 Convention on the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others."

[713] Inledningsvis omfattades inte kvinnors civila rättigheter i kommissionens mandat, vilket dock utökades 1947 till att göra detta, på förslag av kommissionen. Kommissionens mandat har sedan utökats med tiden, bland annat genom ECOSOC resolution 1987/22 till att omfatta uppgiften att verka för förutsättningar för jämställdhet, utveckling och fred, att övervaka implementeringen av åtgärder för främjandet av kvinnors främjande och att följa upp framsteg som gjorts på nationell, regional nivå och global nivå. Efter pekingkonferensen gav generalförsamlingen kommissionen mandatet att integrera ett uppföljningsprogram rörande konferensen samt att regelbundet utvärdera centrala områdena i handlingsplanen, samt att utveckla sin roll som pådrivare i arbetet med att mainstreama genusperspektivet inom FNs aktiviteter. ECOSOC modifierade mandatet igen genom resolution 1996/6, där man inkluderade, inter alia, uppgiften att identifiera nya frågor, trender och approacher till frågor rörande jämställdhet mellan kvinnor och män.

[714] Declaration on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, General Assembly resolution 2263(XXII) of 7 November 1967. Redan 1946 gjorde The British federation of Buisness and Professional Women en framstöt mot Generalförsamlingens president om att en konvention mot diskriminering av kvinnor borde antas. Utkast till en deklaration började utarbetas 1963, se A. Fraser 1999 s. 889. Mellan 1952 och 1962 antogs tre andra internationella konventioner understödda av kommissionen: The Convention on the Political Rights of Women, the Convention on the Nationality of Married Women, och the Convention on the Consent to Marriage, Minimum Age for marriage, and registration of Marriages. Se vidare Margret E. Galey; Promoting Non-Discrimination Against Women – The United Nations Commission on the Status of Women, *International Studies Quarterly* Vol. 23 June Nr 2 1979 s. 273-303.

[715] Juristen Sari Kouvo gör en indelning i tre typer av instrument som FN utarbetat under 1900-talets senare hälft med hänsyn till kvinnors rättigheter, en indelning som följer en krono-

utgjorde grunden för 1979 års konvention i samma ärende, kallad 1979 års konvention om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor, eller Kvinnokonventionen. Kommissionen utropade vidare 1975 till FNs internationella kvinnoår, och den följande dekaden till ett kvinnoårtionde.[716]

---

logisk utveckling. Kouvo talar om en första typ av instrument som enbart syftade till att uppmärksamma kvinnor, men inte ändra innehållet eller räckvidden i det människorättsliga ramverket, och dit räknar hon alltså de tidiga konventionerna, exempelvis Konventionen om den gifta kvinnans nationalitet. En andra typ av instrument antas av FN kring kvinnodekaden (1976-1985) och påbörjar utvecklingen mot att i substans börja använda ramverket för de mänskliga rättigheterna för att inkludera kvinnor som rättighetshållare. Den tredje approachen, från 1990-talet, syftar inte bara till att förändra synen på hur mänskliga rättigheter konceptualiseras i en ”kvinnlig marginal”, utan till att skapa en ny förståelse av kvinnors mänskliga rättigheter som del av kärnan i människorättssystemet. Sari Kouvo; *Making Just Rights. Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective*. (Iustus förlag, Uppsala) 2004 s. 104. Kouvo menar att Deklarationen, och sedan Konventionen, om upphävande av alla former av diskriminering av kvinnor, placerar sig bland den andra typen av instrument. Trots att instrumenten inte innehåller några särskilda nya rättigheter tar de en holistisk approach till diskriminering av kvinnor och brott mot kvinnors mänskliga rättigheter, menar Kouvo. ”DEDAW began the trend of changing the conception of human rights by including new interpretations of rights into the human rights framework under the banner of women's human rights. CEDAW, adopted in 1979, on the basis of DEDAW, continues this trend.” Kouvo s. 2004 s. 106, se också R. Cook 1994 s. 11.

[716] Under perioden hölls tre världskvinnokonferenser under temat jämlikhet, utveckling och fred. Vid tiden exploderade också antalet grupper av utomstatlig karaktär som närvarade vid konferenserna och engagerade sig i feministiska frågor. Världskonferenserna hölls i Mexico City 1975, Köpenhamn 1980 och i Nairobi 1985. Prostitution och trafficking togs upp vid dessa konferenser, men något större genomslag fick inte ämnet. Nairobi Forward-Looking Strategies omtalas ”forced prostitution” medan det i rekommendationerna påkallas implementering av 1949-års konvention. Se Nora V. Demleitner; Enforced Prostitution: Naming an International Offense, *Fordham International Law Journal,* Vol 18 1994 s. 177. Den första konferensen, New Mexico, kom att domineras av ekonomi och politik och den andra, Köpenhamn, gavs en inriktning mot arbete, hälsa och utbildning (inom ramen för huvudtemat). Frågan om våld mot kvinnor kom upp under köpenhamnskonferensen och nämndes också i slutdokumentet, U.N. Doc A/CONF.94/35 (80.IV.30), vilket är första gången “domestic violence” explicit nämns i ett officiellt FN-dokument (http://www.5wwc.org/conference_background/1980_WCW.html). The Legislative Measures section states: Legislation should also be enacted and implemented in order to prevent domestic and sexual violence against women. All appropriate measures, including legislative ones, should be taken to allow victims to be fairly treated in all criminal procedures. The Report of the World Conference of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace, Copenhagen, July 1980, U.N. Doc A/CONF.94/35 (80.IV.30). Det var dock först i Nairobi, inom ramen för NGO-ledda workshops som våld fick sin egentliga plats på dagordningen. Då exploderade dock intresset, inte minst beträffande frågan om könsstympning, vilket var ett ämne västerländska feminister försökt resa vid konferensen i Köpenhamn 1980 men då mötts av kritik från afrikanska delegater om att inta en imperialistisk hållning. Se Jean F. O'Barr m.fl; Reflections on Forum '85 in Nairobi, Kenya: Voices from the International Women's Studies Community. *Signs* Vol 11 Nr 3 1986. I de vid konferensen antagna Forward Looking Strategies från Nairobi återfinns också en mängd referenser till våld mot kvinnor: “Violence against women exists in various forms in everyday life in all societies. Women are beaten, mutilated, burned, sexually abused and raped. Such violence is a major obstacle to the accievment of peace and the other objectives and should be given particular attention and comprehensive assistance. To this end, legal measures should be formulated to prevent violence and to assist women victims. National machinery should be established in order to deal with the question of violence against women within the family and society. Preventive poli-

Eftersom deklarationen inte lyckats nå ett slut på könsdiskrimineringen ansågs en särskild konvention om upphävande av all diskriminering av kvinnor vara nödvändig.[717] Konventionen formulerades i den tradition som Kvinnokommittén drog upp för sitt arbete, dvs. i en kontext där kvinnor ska tillförsäkras lika rättigheter med män, och den är avsedd att vara en konsolidering av tidigare fördrag.[718]

I kvinnokonventionens preambel formulerar de anslutande staterna gemensamt grunderna för konventionens nödvändighet. Där konstateras bland annat att den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna förklarar alla människor födda fria och lika i värde och att alla är berättigade till de fri- och rättigheter som där anges utan åtskillnad av något slag, inbegripet åtskillnad på grund av kön. Man konstaterar med oro att utbredd diskriminering av kvinnor trots detta fortgår och erinrar om att diskriminering av kvinnor kränker principerna om lika rättigheter och respekt för människans värdighet och är ett hinder för kvinnors deltagande, på samma villkor som män, i sina länders politiska, sociala ekonomiska och kulturella liv. Konventioner etablerar därmed diskriminering av kvinnor som ett brott mot folkrätten.

Artikel 6 nämner särskilt trafficking och kvinnoprostitution. Den lyder: ”Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution.” I och med detta etableras trafficking som ett brott mot kvinnors rätt till likabehandling.[719] Dock ges inga uppgifter om vad som avses med ”appropriate measures”. Tolkningen kan dock göras med stöd av den generella skyldigheten enligt artikel 2 att upphäva alla former av existerande diskriminering av kvinnor.[720] I sin rekommendation nr 25 som avhand-

---

cies should be elaborated, and institutionalized forms of assistance to the victims provided.” The Nairobi Forward-Looking Strategies for the advancement of men, para 258 (Cit. i E/CN.4/1995/42 para 22). Kvinnors tillgång till utbildning – ur olika perspektiv – var dock det övergripande temat för såväl denna som de två tidigare kvinnokonferenserna i FN:s regi, och frågan om sexualitet diskuterades i liten grad (A. Fraser 1999 s 901, A. Bernstein i Jean F. O’Barr m.fl. *Signs* Spring 1986 s 607). Spänningarna mellan nord och syd, formulerade inom ramen för temana utbildning, utveckling och fred, präglade i delar dessa konferenser.

[717] Det var Polens delegat som kort efter att deklarationen om avskaffande av all diskriminering av kvinnor hade antagits förslog att den, i enlighet med praxis, skulle efterföljas av en konvention. 1972 förelåg en rapport om de existerande konventionerna rörande kvinnors ställning och deras relation till deklarationen, samt utlåtanden från medlemsstaterna om deras syn på en konvention. Samma år beslutades också det som länge varit drömmen för många pionjärer i kvinnofrågorna, att en världskonferens rörande kvinnors situation skulle hållas i FN:s regi. A. Fraser 1999 s. 894.

[718] U.N. ESCOR, 28th sess, Supp. No. 5, at 56-61, U.N. Doc. E/CN.6/642 (1980).

[719] Toepfer & Wells 1994 s. 102.

[720] Se också Bistra Netkova, som pekar på att det, givet sambandet mellan trafficking och kvinnors kulturella, historiska och sociala status som underordnade, har framhållits att artikel

lar artikel 4 pkt 1, om tillfälliga särskilda åtgärder för att påskynda faktisk jämställdhet mellan kvinnor och män, framhåller CEDAW att artikel 1-5 lästa tillsammans utgör ramverket för tolkningen av konventionens substantiella artiklar. Så lästa pekar dessa på tre centrala skyldigheter för staterna för att upphäva diskriminering av kvinnor, skyldigheter som ska tillämpas på ett vidare sätt än att gälla endast formell likhet inför lagen: För det första är staterna skyldiga att tillse att det ej förekommer direkt eller indirekt diskriminering, för det andra är staterna skyldiga att förbättra kvinnors de facto-situation genom åtgärder, och för det tredje är man skyldig att

> address prevailing gender relations and the persistence of gender-based stereotypes that affect women not only through individual acts by individuals but also in law, and legal and societal structures and institutions.[721]

Det har också föreslagits i doktrinen att, givet sambandet mellan trafficking och kvinnors kulturella, historiska och sociala status som underordnade, artikel 6 bör läsas tillsammans med artikel 5, som ålägger staterna "to modify the social and cultural patterns of men and women, with a view to achieving the elimination of prejudices and customary and all other practices which are based on the idea of the inferiority or the sureiority of either of the sexes or on stereotypes roles for men and women."[722]

Men trots att Kvinnokonventionen är ett centralt globalt instrument inom folkrätten som adresserar den ojämlika relationen mellan könen, och vars artiklar ställer krav på anslutande länder och världssamfundet att verka mot rådande diskriminering av kvinnor, är den ett relativt sällan åberopat instrument i kampen mot trafficking. Det kan tyckas paradoxalt givet den framskjutna roll som mänskliga rättighetsperspektivet under senare år kommit att få i arbetet mot människohandel (se nedan). Det finns dock förklaringar till detta som relaterar till artikelns oklara inställning till prostitution. Det kan å ena sidan argumenteras för att då konventionen avhandlar diskriminering av kvinnor, och utnyttjande av kvinnoprostitution tas upp i artikel 6 utan att åtskillnad görs mellan påtvingad och frivillig prostitution, är detta ett uttryck för att även prostitution ses som en praktik som diskriminerar kvinnor.[723] Denna tolkning kompliceras dock av att ett förslag från Marocko under till-

---

6 bör läsas tillsammans med artikel 5, som ålägger staterna "to modify the social and cultural patterns of men and women, with a view to achieving the elimination of prejudices and customary and all other practices which are based on the idea of the inferiority or the sureiority of either of the sexes or on stereotypes roles for men and women." Netkova 2007 s. 109.

[721] General Recommendation No. 25. on article 4, paragraph 1, of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, on temporary special measures, § 7.

[722] Farrior 1997 s 219.

[723] Balos 2004 s. 144.

komstprocessen om ett tillägg till art 6 röstades ner, av lydelsen att alla konventionens anslutande parter skulle ”take all appropriate measuers… to suppress all forms of traffick in women and the exploitation of prostitution of women”.[724] Förslaget föll då Nederländerna och Italien såg ställningstagandet mot alla former av prostitution som oacceptabelt. Detta, menar Doezma liksom Chuang, bör tolkas som att konventionen inte entydigt fördömer all prostitution.[725] Balos menar däremot att i ljuset av preambeln, där diskriminering av kvinnor sägs utgöra en kränkning av principerna om lika rättigheter, och att konventionen behandlar vad som räknas som diskriminering och alltså däribland nämner prostitution, är det rimligt att tolka konventionen som att den ser på prostitution och trafficking som en kränkning av principerna om jämlikhet och respekt för den mänskliga värdigheten. Toepfer och Wells skriver att ”Article 6 leaves much to be desired as a legally binding and enforceable provision because its language is vague and undefined.[726] Dessa oklarheter minskar, påpekar författarna, i ljuset av preambeln när det gäller trafficking, men kvarstår i relation till hur konventionen ser på prostitution. ”Given the vagueness of Article 6, it is unclear weather states must characterize prostitution as an institution built upon coercion and slavery, or weather they can characterize prostitution as a legitimate economic choice”.[727]

Arbetsgruppen mot samtida former av slaveri

1991 satte Arbetsgruppen mot samtida former av slaveri arbetet mot trafficking och exploateringen av andras prostitution högt på sin agenda, vilket ledde till att de utarbetade ett utkast till handlingsplan för att bekämpa trafficking och exploateringen av andras prostitution, Draft Program of Action for the Prevention of Trafficking in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others.[728] Handlingsplanen var förankrad i den abolitionistiska positionens prostitutionskritiska hållning. Den innehåller dock inga defintioner av vad som avses med trafficking eller exploatering av annans prostiution, men refererar till 1949-års konvention och dess fördömande av dessa fenomen som oförenliga med den mänskliga värdigheten.[729] Samma år upprättade

[724] Lars Adam Rahof; *Guide to the Traveaux Preparatoire of the United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women.* (Dordrecht: Martinus Nijhoff/Kluwer) 1993 s. 91.
[725] Doezma 1998 s. 39, Chuang 1998 s. 78.
[726] Toepfer & Wells 1994 s. 101.
[727] Ibid.
[728] Draft Programme of action for the prevention of traffick in persons and the exploitation of prostitution of others. Report to the Secretary General, Commission on Human Rights Fiftieths session, (E/CN.4/Sub.2/1991/41, annex I) E/CN:4/1994/71.
[729] Draft programme of action for prevention of traffick in persons and the exploitation of prostitution of others, E/CN.4/Sub.2/1991/41, annex I, § 2.

Generalförsamlingen en fond för stödjande av offren för trafficking, The Voluntary trust fund.[730] Trots initiativet från arbetsgruppen, och trots skyldigheten för staterna att inkomma med svar på och kommentarer rörande utformningen av utkastet till handlingsplan, skedde dock inget i frågan från staternas sida, varpå initiativet föll.

Rekommendation nr 19, CEDAWs kommitte.

Vid CEDAW:s tionde möte 1991 beslutade kommitten att ägna delar av dess elfte session åt "a discussion and study on article 6 and other articles of the Convention relating to violence towards women and the sexual harassment and exploitation of women."[731] Ämnet behandlades med anledning av den kommande världskonferensen om mänskliga rättigheter i Wien, 1993. Resultatet blev General Recommendation no 19, Violence Against Women[732], vilken är en auktoritativ tolkning av konventionen gjord av kommittén (Misiaveg 1995:1126).[733] I rekommendationen framhålls att definitionen av diskriminering av kvinnor i CEDAWs första artikel inkluderar könsbaserat våld:

> The Convention in article 1 defines discrimination against women. The definition of discrimination includes gender-based violence, that is, violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately. It includes acts that inflict physical, mental or sexual harm or suffering, threats of such acts, coercion and other deprivations of liberty. Gender based violence may breach specific provisions of the Convention, regardless of weather those provisions expressly mention violence.[734]

Rekommendation nr 19 definierar "gender-based violence" som en form av diskriminering som allvarligt förhindrar kvinnor att åtnjuta rättigheter och friheter på förhållanden jämlika med mäns. I dess tolkning av CEDAWs artiklar rörande "traditionella attityder" till kvinnor tar man särskilt upp hur

[730] Res A/46/122.
[731] General recommendation No. 19 (11th session 1992) pkt 3.
[732] A/RES/48/104 of 20 December 1993.
[733] Rekommendationen hade föregåtts av en resolution från ECOSOC (efter en rekommendation från The Commission on the Status of Women), resolution 1991/18 30 maj 1991, kallad "Violence against women in all its forms", samt ett expertmöte i Wien i november 1991. Vid mötet, under ledning av the Division of Advancement of Women, rekommenderade expertgruppen en förbättrad rapportering från stater till CEDAW rörande våld mot kvinnor samt att FN skulle utse en speciell rapportör rörande våld mot kvinnor, liksom att man skulle förbereda ett utkast till FN-deklaration om våld mot kvinnor. Se E/CN.4/1995/42, pkt 20-45 för en kronologisk översikt över framväxten av FNs dokument om våld mot kvinnor.
[734] General Recommendation No. 19 (11th session 1992), pkt 6.

dylika attityder bidrar till kommersialiseringen av kvinnor som sexobjekt snarare än individer, vilket i sin tur bidrar till könsbaserat våld.[735] Under tolkningen av konventionens artikel 6 nämner rekommendationen att fattigdom och arbetslöshet ökar möjligheterna att traffickera kvinnor, liksom att nya former av sexuell exploatering uppstått, som sexturism, rekryteringen av hushållsarbetare från fattiga länder till rika och arrangerade äktenskap mellan kvinnor från utvecklingsländer och andra medborgare. Fattigdom och arbetslöshet sägs också tvinga in många (unga) kvinnor i prostitution. Rekommendationen utpekar prostituerade som en grupp särskilt känslig för våld. Detta eftersom de ofta bryter mot lagar genom prostitutionen, och att de därför tenderar att stigmatiseras. Prostituerade framhålls ha behov av lika rätt till rättsligt skydd mot våldtäkt och andra former av våld. Vidare sägs krig, ockupation och väpnad konflikt leda till ökad prostitution, trafficking av kvinnor och sexuellt våld mot kvinnor, vilket kräver särskilda skydds- och förebyggande åtgärder. [736]

I rekommendationen behandlas prostitution inom ramen för ämnet våld mot kvinnor, utan att någon uppdelning görs mellan frivillighet och tvång. Vidare framhålls alltså sexturism som en ny form av exploatering av kvinnor, oförenlig med ”equal enjoyment of rights by women and with respect for their rights and dignity.” (p 14) Balos menar att detta visar att samtycke inte spelar någon roll i rekommendationens inställning till prostitution.[737] Jo Doezma pekar istället på att man i rekommendation nr 19 kan skönja början av den utveckling som sedan tog fart med Deklarationen om upphävande av alla former av våld mot kvinnor, nämligen att arbetet mot prostitution och trafficking formuleras i termer av en uppdelning mellan tvång och fri vilja inom FN:s arbete med frågorna. Doezma pekar på att rekommendationen uttryckligen tar upp situationen för kvinnor i prostitutionen och särskilt nämner den utsatthet och marginalisering de lever under samt betonar behovet för dessa kvinnor av lagstiftningens skydd mot våldtäkt och andra former av våld. En dylik betoning av behovet av att lyssna på och att skapa rättsskydd för individerna inom prostitutionen är ett av Sex Workers Rights-rörelsens främsta krav, säger Doezma, som alltså kopplar detta till ståndpunkten att också dekriminalisera så kallat frivillig prostitution.[738]

Utveckling mot ett MR-perspektiv i traffickingfrågan befästs under Wienkonferensen om de mänskliga rättigheterna 1993. I dess slutdeklaration slås fast att kvinnors rättigheter är mänskliga rättigheter, att kvinnors och flickors rättigheter är en ”inalienable, intergral and indivisible part of human rights”.

[735] General Recommendation No. 19 (11th session 1992), pkt 12
[736] General Recommendation No. 19 (11th session 1992), pkt 14-16
[737] Balos 2004 s. 154.
[738] Doezma 1998 s 40.

I slutdeklarationen framhålls trafficking som oförenlig med den mänskliga värdigheten, varför det måste upphöra.

> The human rights of women and of the girl-child are an inalienable, integral and indivisible part of universal human rights. The full and equal participation of women in political, civil, economic, social and cultural life, at the national, regional and international levels, and the eradication of all forms of discrimination on grounds of sex are priority objectives of the international community.
>
> Gender-based violence and all forms of sexual harassment and exploitation, including those resulting from cultural prejudice and international trafficking, are incompatible with the dignity and worth of the human person, and must be eliminated. This can be achieved by legal measures and through national action and international cooperation in such fields as economic and social development, education, safe maternity and health care, and social support.[739]

Här kan framhållas att trafficking också här placeras i en kontext av könsbaserat våld mot kvinnor. En förståelse som vid tiden dominerar, men som sedan, inte minst med FN:s protokoll för att förhindra, bekämpa och bestraffa handel med människor, särskilt kvinnor och barn, ersätts av ett perspektiv på trafficking som betonar frågans kopplingar till organiserad brottslighet och migration.

1993-års deklaration om upphävande av alla former av våld mot kvinnor

Rekommendation nr 19 slår fast att könsbaserat våld utgör diskriminering enligt kvinnokonventionen, men den ger inte någon närmare definition av vad som förstås med sådant våld. CEDAW saknar som nämnts också en dylik bestämning. Med tiden blev det därför nödvändigt att ringa in vad som avses med begreppet våld mot kvinnor och Deklarationen om upphävande av alla former av våld mot kvinnor ger en sådan.[740] Deklarationen betonar ”the urgent need for the universal application to women of the rights and principles with regard to equality, security, liberty and dignity of all human beings”, rättigheter vilka understryks finns nedlagda i internationella instrument som bland annat Den allmänna förklaringen om de mänskliga fri och rättigheterna, ICCPR, ICSER, CEDAW och konventionen mot tortyr och annan grym,

[739] Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, Vienna 14-25 June 1993, A/CONF.157/23, 12 July 1993.
[740] A/RES/48/104 of 20 December 1993.

omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Deklarationen hänvisar också till att en effektiv implementering av CEDAW skulle bidra till att våldet mot kvinnor upphör, och att den antagna rekommendationen är ämnad att stärka och komplettera den processen. Våld mot kvinnor sägs vidare utgöra ett brott mot kvinnors fundamentala fri- och rättigheter och vara en manifestation av historiskt ojämlika maktrelationer mellan könen som lett till mäns dominans över och diskriminering av kvinnor, och deklarationen räknar också upp särskilt utsatt grupper kvinnor i behov av skydd.[741] Deklarationen slår vidare fast att våld mot kvinnor skär genom alla inkomstgrupper, klasser och kulturer. Artikel 1 ringar in termen ”våld mot kvinnor” som

> any act of gender-based violence that results in, or is likely to result in, physical, sexual or psychological harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or private life.

Artikel 2 innehåller den närmare definitionen och lyder:

> Violence against women shall be understood to encompass, but not be limited to, the following:
>
> a) Physical, sexual and psychological violence occurring in the family, including battering, sexual abuse of female children in the household, drowry-related violence, marital rape, female genital mutilation and other traditional practices harmful to women, non spousal violence and violence related to exploitation;
>
> (b) Physical, sexual and psychological violence occurring within the general community, including rap, sexual abuse, sexual harassment and intimidation at work, in educational institutions and elsewhere, trafficking in women and forced prostitution.
>
> c) Physical, sexual and psychological violence perpetrated or condoned by the state, wherever it occurs.

Märkas bör att definitionen av våld dels inte är begränsad till att gälla fysiskt våld, utan även sexuellt våld och hotelser ringas in. Dels placeras våld inte bara i ett sammanhang av att utövas bak hemmets väggar, utan en central vidgning av våldsdefinitionen i förhållande till hur mäns våld mot kvinnor brukar konceptualiseras i en västerländsk kontext har skett: Punkten b) pla-

[741] Hit räknas kvinnor ur minoritetsgrupper, kvinnor i ursprungsbefolkningar, migrerade kvinnor, kvinnor på landsbygden, extremt fattiga kvinnor, institutionaliserade kvinnor, flickebarn, funktionshindrade kvinnor, äldre kvinnor och kvinnor i väpnade konflikter. A/RES/48/104, inledningen.

cerar våldet i en offentlig, samhällelig, kontext, och punkten c) en tar upp våld som utövas av stater eller med staters godkännande. Dock, framhåller Otto, misslyckades försöken att genom rekommendationen få kvinnors utsatthet för våld att formuleras som ett brott mot de mänskliga rättigheterna.[742] Deklarationen om upphävande av alla former av våld mot kvinnor är också viktig ur synvinkeln att det är här termen tvångsprostitution får sitt riktiga insteg och etableras i en FN-kontext.

Kairo 1994 – Världskonferensen om befolkning och utveckling

Också handlingsplanen till Världskonferensen om befolkning i Kario 1994 behandlar trafficking, med fokus på handeln med kvinnor, ungdomar och barn. Ämnet tas dels upp under kapitel 4, Gender equality, equity and empowerment of women, där staterna anmodas att förbjuda degraderande praktiker så som trafficking av kvinnor, ungdomar och barn samt exploatering i prostitution.[743] Här görs ingen uppdelning i påtvingad och icke påtvingad prostitution, och exploatering i prostitution omtalas som en degraderande praktik. Dels berör handlingsplanen trafficking under kapitel 10, International migration, under rubriken dokumentlösa migranter. Särskilt intressant är denna, explicita, migrationskontext i vilken handlingsplanen placerar traffickingfrågan. Punkt 10.16:

> The objectives are:
> (a) To address the root causes of undocumented migration;
> (b) To reduce substantially the number of undocumented migrants, while ensuring that those in need of international protection receive it; to prevent the exploitation of undocumented migrants and to ensure that their basic human rights are protected;
> (c) To prevent all international trafficking in migrants, especially for the purposes of prostitution;
> (d) To ensure protection against racism, ethnocentrism and xenophobia.[744]

Under rubriken ”Åtgärder” anmodas staterna, inter alia, att undersöka orsakerna till dokumentlös migration, att skydda de dokumentlösa migranternas mänskliga rättigheter, att stävja denna form av migration och att bestraffa dem som organiserar den och dem som utnyttjar dokumentlösa migranter, särskilt för trafficking av kvinnor, unga och barn.[745] Det migrationsperspektiv som handlingsplanen från Kairo anlägger på trafficking blir av allt större

[742] Ett sådant erkännade av könsspecifika rättigheter som mänskliga rättigheter skulle, fruktade staterna, utvattna den universella karaktären av dessa rättigheter. Dianne Otto; Violence Against Women: Something Other than a Human Rights Violation? *Australian Feminist Law Journal 1993* s. 159.
[743] A/CONF.171/13 kap 1 resolution 1 annex pkt 4.9.
[744] A/CONF.171/13 kap 1 resolution 1 annex pkt 10.16
[745] A/CONF.171/13 kap 1 resolution 1 annex pkt 10.17, 18

vikt i den utvecklingen som följer rörande trafficking, inte minst inom diskurser härrörande från NGO:er på fältet. Idag är det, vid sidan av MR-perspektivet och det organiserade brottslighetsperspektivet, ett dominerande paradigm genom vilket frågan förstås.

NGO:ers intervention – från våld mot kvinnor till migrantens mänskliga rättigheter

Under 1990-talets början är traffickingfrågan när den behandlas inom FN generellt placerad i en våldskontext. Det samma gäller påtvingad prostitution. Under samma tid bildades två organisationer som kommit att spela en central roll för utvecklingen av det internationella samfundets förståelse och definition av trafficking, och som har understött respektive motsatt sig denna utgångspunkt.[746] De två organisationerna är Coalition Against Trafficking in Women (CATW), bildad 1991[747] och Global Alliance Against Trafficking in Women (GAATW), bildad 1994[748]. Den förra, CATW, är radikalfeministiskt orienterad medan den senare, GATW, utgår från ett så kallat sexarbetarperspektiv.[749] Mellan dessa grupper har sedan 1990-talets senare hälft, med en eskalering under förhandlingarna till FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, utkämpats en bitter strid om hur prostitution och trafficking ska förstås. Jag kommer därför att återkomma till dessa grupperingar, vilka under sagda förhandlingar ingick i lobbygrupperingen *The Human rights Network* (GATW) respektive *The Human Rights Caucus* (GAATW). Med denna organiserade intervention från feministiska grupperingar märks en begynnande förskjutning av traffickingfrågan, från att ha placerats i en våldskontext inom ramen för kvinnors mänskliga rättigheter till att omtalas i många termer; migration, straffrätt, arbetsrätt, könsfrågor, sexualmoral, dock fortfarande inom ramen för en MR-diskurs. Om det vidare fram till denna tid har kunnat diskuteras hur olika instrument ställer sig i relation till tvång och prostitution (jfr Balos och Chuang), är det från denna tid tydligt att termen tvångsprostitution vinner insteg som gängse terminologi.

---

[746] I FN:s arbete mot trafficking har inspel och aktiviteter från NGO:s kommit att spela en allt viktigare roll, och deras närvaro pekar på den starka politisering frågan har.
[747] http://www.catwinternational.org
[748] http://www.gaatw.net
[749] 1985 bildades den första sexarbetarorganisationen, COYOTE, Call Off Your Old Tired Ethics, i New York av Margo S:t James. Idag finns en mängd organisationer som arbetar med dessa frågor, såväl för som mot en normalisering av prostitution, se M. Ditmore& M. Wijers 200 s. 80 not 4 för en uppräkning av grupperingar under sexarbetarperspektivet. Bland grupperingar som är abolitionistiskt orienterade märks Coalition Against Trafficking in Women (CATW), Women Hurt in the System of prostitution (Whisper) samt European Women's Lobby (EWL).

Pekingkonferensens handlingsplan 1995

Trafficking togs upp i Pekingkonferensens handlingsplan, Platform For Action, särskilt under Strategiskt mål D.3, Avskaffande av människohandel med kvinnor och stödja offer för våld i samband med prostitution och människohandel.[750] Staterna uppmanas där att a) ratificera och tillämpa internationella konventioner om människohandel och om slaveri, b) att vidta lämpliga åtgärder för att ta itu med roten till det onda – så kallade root causes of trafficking, c) öka samarbetet mellan relevanta myndigheter och institutioner för att upplösa nätverken som handlar med människor, d) tilldela resurser för hjälpprogram för offren samt e) att utarbeta program och politik för utbildning och överväga att stifta lagar som syftar till att förhindra sexturism och människohandel, särskilt med betoning på unga kvinnor och barn. Under punkten D.113 som ger ett innehåll till begreppet våld mot kvinnor förs påtvingad prostitution och trafficking till våldsformer utövade i en samhällelig kontext.

Handlingsplanen fortsätter den inslagna vägen från Deklaration om avskaffande av alla former av våld mot kvinnor med den där gjorda uppdelning mellan påtvingad och frivillig prostitution. Samtidigt präglas dokumentet av en ambivalens. I deklarationen återfinns hänvisningar till att bekämpandet av trafficking av kvinnor och barn till sexindustrin är av trängande internationellt intresse, och att implementeringen av 1949-års konvention behöver ses över och stärkas, dvs. referenser och analyser som kan föras till den abolitionistiska traditionen.[751] Vidare kopplar man användandet av kvinnor i internationell prostitutions- och traffickingnätverk till den organiserade brottsligheten:

> The use of women in international prostitution and trafficking networks has become a major focus of international organized crime.[752]

[750] Förenta Nationernas fjärde kvinnokonferens, Aktstycken utgivna av Utrikesdepartementet, Ny serie II:51 (1996) s. 133.

[751] The effective suppression of trafficking in women and girls for the sex trade is a matter of pressing international concern. Implementation of the 1949 Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 20/ as well as other relevant instruments, needs to be reviewed and strengthened. The use of women in international prostitution and trafficking networks has become a major focus of international organized crime. The Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on violence against women, who has explored these acts as an additional cause of the violation of the human rights and fundamental freedoms of women and girls, is invited to address, within her mandate and as a matter of urgency, the issue of international trafficking for the purposes of the sex trade, as well as the issues of forced prostitution, rape, sexual abuse and sex tourism. Women and girls who are victims of this international trade are at an increased risk of further violence, as well as unwanted pregnancy and sexually transmitted infection, including infection with HIV/AIDS. A/CONF.177/20, pkt 122.

[752] A/CONF.177/20, pkt 122.

Även om termen forced prostitution används längre ned i punkten, pekar uppmärksammandet av den organiserade brottslighetens involvering i prostitution *och* trafficking på att också andra frågor än kvinnors samtycke till prostitution impliceras som nödvändiga att anlägga i kampen mot trafficking.[753] Detta fokus, det vill säga det straffrättsliga med sikte på den organiserade brottsligheten, kom också att få en framskjuten position i nästkommande internationella instrument på området, det så kallade Palermoprotokollet.

FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor

Innan jag tittar närmare på det så kallade Palermoprotokollet ska jag dröja kort vid FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor vid tiden, Radhika Coomarswamy. Coomarswamy intog en position av tolerans och acceptans av prostitution, vilket blev viktigt för de grupperingar som stödde en dylik definition av trafficking. Rapportören utvecklar sin syn på trafficking och prostitution i tre rapporter.[754] Den har då gått från att vara kritisk till uppdelningen i frivillig och påtvingad prostitution, till att se kvinnans bristande samtycke som ett kärnelement i traffickingbrottet. Rapportören hänför denna förändring till att ”her understanding of the complexities of trafficking has developed.”[755]

Vid tiden för det förslag till definition som rapportören formulerar saknas en gemensam definition av begreppet trafficking. Coomaswarmy framhäver behovet av att nya definitioner som bättre svarar mot situationen för traffickerade kvinnor idag anammas, defintioner som också bör vara skräddarsydda för att skydda och stärka traffickerade personers mänskliga rättigheter, med särskilda hänsyn tagna till könsspecifika kränkningar och skyddsbehov.[756] Rapportören kan ses som central i utvecklandet av det jag kallar ett MR- och dekriminaliseringsperspektiv på trafficking, till vilket jag ska återkomma. I korthet kan detta perspektiv sägas betona individens rättigheter och aktörskap, samt att det problematiserar och varnar för ett för starkt fokus på straffrättsliga moment i arbetet mot trafficking.

> The Special Rapporteur … would like to express her concern that the first modern international instrument on trafficking is being elaborated in the con-

[753] Om begreppet *trafficking* är reserverat för handelsåtgärder med kvinnor med användande av otillåtna medel – våld, tvång, förledande exempelvis – blir påpekandet att den organiserade brottslighetens intresse för kvinnor i *prostitution* – som därmed ska betraktas som frivillig – ett sätt att inkludera även den frivilliga prostitutionen i en *samhällskontext* som går utöver de samtyckande kvinnornas intressesfär.
[754] E/CN.4/1997/47, E/CN.4/1997/47/Add.1, E/CN.4/2000/68
[755] E/CN.4/2000/68, p 5.
[756] E/CN.4/2000/68, 11. Jag ska längre fram återkomma till mänskliga rättighets-perspektivet på trafficking, MR-perspektivet nedan kallat.

> text of crime control, rather than with a focus on human rights. She views this a failure of the international human rights community to fulfil its commitment to protect the human rights of women.[757]

Hon vill därför särskilt understryka den outplånliga länken mellan bekämpande och utraderande av trafficking och skyddet av de mänskliga rättigheterna för de traffickerade personerna.[758]

Coomarswamy intog som nämnts en position där tvång ses som det konstitutiva elementet för trafficking. Trafficking är ett komplext fenomen, menar hon, men dess konstitutiva element förblir de samma; att personen som traffickeras inte har givit sitt samtycke. Rapportören framhäver att frånvaro av samtycke måste utgöra grunden för en definition av trafficking.[759] ”It is the non-consensual nature of trafficking that distinguishes it from other forms of migration.”[760] Rapportören menar vidare att kärnkomponenterna i definitionen av trafficking är ”the brokering, accompanied by the exploitative or servile conditions of the work or relationship in which the trafficked person ends up, coupled with the lack of consent in arriving at that position.” Strukturen på traffickingdefinitionen måste därför, menar rapportören, skilja trafficking som ett separat brott, från dess olika element, då transporten av traffickerade personer är oupplösligt förbunden med syftet för transporten; att exploatera offret.

> ”(I)t is the combination of the coerced transport and the coerced end practice that makes trafficking a distinct violation from its component parts.”[761]

Rapportören rekommenderar vidare att definitionen av trafficking begränsar sig till att omfatta ”tvångsarbete eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor.” Hon vill sålunda, likt normaliseringsdiskursen inom diskursordningen om prostitution, se termerna sexarbete/tvångsarbete använda i traffickingkontexten.

Den definition som rapportören föreslår lyder:

> Trafficking in persons means the recruitment, transportation, purchase, sale, transfer, harbouring or receipt of persons:

[757] E/CN.4/20000/68 p 7
[758] E/CN.4/20000/68 p 7
[759] E/CN.4/2000/68 p 12
[760] E/CN.4/2000/68 p 12
[761] E/CN.4/2000/68 p 16

> (i) by threat or use of violence, abduction, force, fraud, deception or coercion (including the abuse of authority), or debt bondage, for the purpose of
>
> (ii) placing or holdning such person, whether for pay or not, in forced labour or slavery-like practices, in a community other than the one in which such person lived at the time of the original act described in (i).

Defintionen täcker alla personer involverade i traffickingkedjan, något som enligt rapportören underlättar både ansträngningarna att förhindra trafficking och att bestraffa människohandlare. Rapportören uttalar sig inte explicit om ifall brottet måste vara fullbordat för att straffansvar ska komma på fråga för annat än försök, dock ser hon traffickingbrottet som en typ av kedjebrott, det jag längre fram kommer att kalla att se trafficking ur ett processperspektiv:

> Although numerous separate abuses committed during the course of trafficking, which themselves violate both national and international law, it is the combination of the coerced transport and the coerced end practice that makes trafficking a distinct violation from its component parts.[762]

Som vi ska se nedan är det dock en central position i debatten om trafficking, att brottsdefinitionen koncentreras till slutmålets exploatering. FN:s rapportör myntade, som framgick ovan, termen ett *dekriminaliseringsparadigm med ett människorättsperspektiv* för att beskriva sin egen inställning i traffickingfrågan. Som redan nämnts är MR-perspektivet centralt i det arbete som nu tar fart på området trafficking. Starkast betoning har det från de grupperingar som har en dekriminaliseringsagenda.[763] Jag ska längre fram återkomma till denna viktiga diskurs inom traffickingfältet, med särskilt fokus på hur innebörden i de mänskliga rättigheterna förstås.

Summering

Oaktat att en befintlig konflikt mellan stater rörande synen på prostitution gör sig gällande redan under förhandlingarna till 1949-års konvention, står

[762] E/CN.4/2000/68 p 16

[763] Noteras kan att Coomarswamy syns ha gått tämligen långt in i denna kontrovers, på den sida jag kallat autonomidiskursen. Exempelvis använde rapportören sin egen, snävare definition av trafficking i sitt uppdrag till Bangladesh, Nepal och Indien, trots att FN:s protokoll trätt i kraft vid tidpunkten (E/CN.4/2001/73/Add.2). Jfr förskjutningarna i rapportörens definitioner av olika lagstiftningsapproacher, där den abolitionistiska modellen går från att vara synlig till att subsumeras under en kriminaliseringsapproach där båda parter i prostitutionen hålls straffansvariga. Givet den abolitionistiska hållningens mycket framskjutna plats i prostitutionsfrågans historia vore det enligt min mening önskvärt att spegla den som en självständig hållning, samt därmed synliggöra att den valts som grund för nationell lagstiftning.

det klart att trafficking vid tiden fram till FN-protokollets tillkomst tolkas som sexuell exploatering och som en fråga som främst rör kvinnor och barn. Under dekaderna mellan 1949-års konvention och Palermoprotokollets tillkomst kommer olika syn på prostitution till uttryck i FN:s arbete, där en kritisk men föga elaborerad inställning succesivt förbyts i ett användande av termen tvångsprostitution. Vid 1990-talets mitt är termen tvångsprostitution etablerad i FN:s dokument, en utveckling som kan ses som relaterad till det ökade intresset för trafficking; ett arbete som en synnerligen stor grupp NGO:s och andra intressenter tar del ifrån 1990-talets mitt och där en stark gruppering vill se en separering mellan fenomenet trafficking och förekomsten av prostitution, och som argumenterar för kvinnors rätt att verka i prostitutionen med argument hämtade från den liberala traditionens tal om kvinnors autonomi och rätt till sexuella uttryck. Från 1997 får användandet av termen tvångsprostitution stöd av den speciella rapportören om våld mot kvinnor, Radinka Comaswarmy, som lanserar termen dekriminalisering med ett människorättsperspektiv för att fånga de krav den feministiska gren har som vill normaliser prostitution och se ett tvångsrekvisit i definitionen av trafficking.

”Trafficking” som problemkomplex är vid tiden placerad inom ramen för frågor om bristande jämställdhet mellan könen, kvinnors sexuella rättigheter, kvinnors fattigdom och mäns våld mot kvinnor och barn. Även ett migrationsperspektiv samt ett perspektiv som knyter trafficking till organiserad brottslighet märks med tiden, exempelvis i Kairo- respektive Pekingdeklarationen.

FN:s protokoll för att förhindra, bekämpa och bestraffa handel med människor, särskilt kvinnor och barn

På grund av det svaga stödet för 1949 års konvention saknade länge världssamfundet ett instrument som definierade innebörden av trafficking, dess relation till prostitution och hur den skulle bekämpas, kring vilka medlemsstaterna kunde samlas. Samtidigt syntes problemet med trafficking växa med en ökad rörlighet för människor mellan länder och kontinenter, som delvis ägde rum i skuggan av stora inkomstklyftor. I denna kontext gjorde sig också en allt starkare organiserad brottslighet gällande, där trafficking för prostitution var en inkomstgenererande källa. Samtidigt hade feminister intervenerat i prostitutionsfrågan, inte bara på internationell nivå utan också i olika nationella kontexter.[764] Såväl prostitution som trafficking var hett debatterade frågor inom de feministiska leden vid 1990-talets mitt. Ämnenas aktualitet och transnationella karaktär gjorde därför att det vid tiden fanns ett stort

[764] Outshoorn 2004.

behov av ett gemensamt dokument för att koordinera och definiera arbetet i det internationella samfundet.[765] I synnerhet FN:s kvinnokonferens 1995 i Peking satte fokus på de meningsskiljaktigheter som fanns rörande prostitution och sexarbete, vilket också underströk behovet av en gemensam definition av människohandelsbegreppet.[766]

I december 1998 antog FN:s generalförsamling en resolution där man beslutade att tillsätta en mellanstatlig ad hoc-kommitté med uppgift att utarbeta en internationell konvention mot organiserad brottslighet och för att diskutera utarbetandet av internationella instrument som adresserade trafficking med kvinnor och barn, olaglig handel med skjutvapen och dess delar, och smuggling av människor över land och hav.[767] Ad hockommittén sorterade under FN:s Crime Committé. Det är sålunda i en kontext av att bekämpa internationell, organiserad brottslighet som detta senaste instrument för att bekämpa trafficking har fått sin form.

Konventionen och dess tilläggsprotokoll förhandlades fram under elva möten, från januari 1999 till oktober 2000.[768] Under sitt möte den 15 november 2000 antog FN:s generalförsamling FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.[769] Till konventionen hade utarbetats tre tilläggsprotokoll. Protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, ii) protokollet mot människosmuggling[770] samt iii) protokollet om åtgärder mot olaglig tillverkning av och handel med skjutvapen m.m.[771] I december 2000 öppnades konventionen och dess protokoll för anslutning i Palermo. Då protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn är ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention om organiserad brottslighet måste staterna för att ratificera tilläggsprotokollet först ansluta sig till konventionen.[772]

Med Protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn [773], härefter kallat protokollet,

---

[765] Joyce Outshoorn; The political Debates on Prostitution and Trafficking in Women. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* Vol. 12 Nr. 1 2005 141-155

[766] Ibid s. 150f.

[767] A/Res/53/111 of 9 December 1998, pkt 11

[768] För en översikt över kommitténs arbete, se A/55/383.

[769] A/Res/55/25, annex I

[770] Tilläggsprotokollet mot människosmuggling land-, luft- och sjövägen till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (Protocol against the Smuggling of Migrants by land, sea and air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime) A/Res/55/25

[771] Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition, A/Res/55/255. Detta protokoll antogs ca ett år senare än de två andra tilläggsprotokollen.

[772] Samtliga EU:s medlemsstater har anslutit sig till protokollet.

[773] Ad hockommittén fick i uppdrag att utarbeta ”international instruments addressing trafficking in women and children”, A/Res/53/114 pkt 13. The Commission on Crime Prevention and

skulle det internationella samfundet få en definition av begreppet trafficking som dess stater kunde sluta upp bakom. Men denna ambition var inte lätt att uppnå. Vid förhandlingarna visade sig en djup splittring mellan dem som menade att prostitution var en acceptabel ekonomisk verksamhet som skulle förstås i termer av arbete, och dem som såg prostitution som en form av mäns våld mot kvinnor, en praktik kvinnor inte väljer frivilligt. Vid förhandlingarna närvarade en mängd lobbygrupperingar, antalet organisationer på plats under förhandlingarna hade aldrig tidigare varit så stort i FN:s historia (ref!), som arbetade för att få protokollets definitioner och skrivningar att gå i respektive riktning: Att relatera trafficking till begreppet tvångsarbete och bara inkludera de kvinnor som *tvingats* till prostitution men däremot sortera också andra former av tvångsarbete under begreppet, och följaktligen även män. Eller att förbinda trafficking med prostitution, eller rättare sagt med sexuell exploatering, och inte göra en åtskillnad mellan så kallat frivillig och påtvingad prostitution. Här vill man vidare hålla fokus på kvinnor och barn med motiveringen att de till övervägande del hör till dem som blir trafficke-rade för dessa ändamål.[774] Dessa positioner har kallats anti-vålds- vs sexarbe-tarpositionen, eller anti-vålds- vs pro-rättighetspositionen.[775] Jag ska åter-komma till dem nedan.

Definitioner och stridslinjer i närbild

I linje med avhandlingens ambition att, inter alia, undersöka hur kvinnors rättssubjektivitet konstrueras i relation till konstruktionen av traffickingbrot-tet i internationell rätt, särskilt så som detta brott har tolkats inom (vålds)traffickingdiskursen, kommer jag att fokusera främst på protokollets definition av trafficking och relatera den till andra definitioner och förståel-ser, såväl föreslagna av NGO:s som antagna och uttryckta i andra internatio-nella instrument (Europarådets konvention). Jag identifierar tre frågor, no-dalpunkter med Whinter&Jörgensen, i relation till definitionen av trafficking kring vilka det råder särskilt starka meningsskiljaktigheter mellan diskurser-na. Dessa är:

Criminal Justice rekommenderade generalförsamlingen i arbetets tidiga skede, vilket försam-lingen hörsammade, att anta en resolution med innebörden att tilläggsprotokollet skulle adres-sera trafficking av alla personer, dock särskilt kvinnor och barn, se A/AC.254/17 pkt 2. Under förhandlingarna motsatte sig några grupperingar att kvinnor och barn skulle nämnas särskilt: Human Rights Caucus, recommendation 7, i Kara Abrahamson, "Beyond Consent, Toward Safeguarding Human Rights: Implementing the United Nations Trafficking Protocol", *Har-vard International Law Journal*, Vol. 44 2003 s. 484.

[774] Jfr Proposed Convention Against sexual Exploitation, Draft of January 1994. Återgiven i Barry 1995 s. 323.

[775] Ditmore & Wijers 2003 s. 80, Chew 1998 s. 38.

1. Frågan om samtycket – ska kvinnan anses kunna ge ett relevant samtycke till handelsåtgärden och den efterföljande exploateringen?[776]
2. konstruktionen av traffickingbrottet som en process alternativt som en slutstation för utnyttjande
3. innebörden av tvångsarbete, slaveri, slaveriliknande förhållanden och servitut, i en traffickingkontext

De nämnda punkterna vill jag, med ett särskilt fokus på normaliseringsdiskursen, relatera till

- förståelser av innebörden av kränkningen i traffickingbrottet, eller med Bacchi, vad är problemet med trafficking? (vilket/vilka intressen är brottet avsett att skydda)?
- konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet

Ur sagda arbete hoppas jag kunna teckna de bakomliggande tankar och problemrepresentationer som *diskursen om trafficking som tvång* vilar på. Dessa bakomliggande förståelser avser jag sätta i relation till de tankeramar om normalisering av prostitution som jag skisserat i det tidigare kapitlet. Syftet är att återkoppla till de köns- och sexualitetspolitiska idéer som präglar diskursen om normalisering av prostitution, för att se hur dessa verkar inom ramen för diskursen om trafficking som tvång. Vice versa önskar jag se om det går att fördjupa förståelsen av relationen mellan kvinnors rättssubjektivi-

[776] Notera förutsättningarna för ett *rättsligt relevant* samtycke med hänsyn till de olika grunderna för ett sådant enligt nedan, och att frånvaron av möjligheten att ge ett rättsligt relevant samtycke inte är att inte ”klara av” att samtycka i betydelsen att man anses för resurssvag. För att ett samtycke ska ges rättslig giltighet krävs enligt svensk rätt att det a) har lämnats av någon som är behörig att förfoga över det aktuella skyddsintresset, b) att den samtyckande ska vara kapabel att förstå innebörden av samtycket, c) att vederbörande har haft full insikt om relevanta omständigheter (punkten b) och c) brukar uttryckas som att samtycket ska vara informerat), d) samtycket ska ha lämnats frivilligt och e) det ska vara allvarligt menat. Prop. 1993/94:130 s 39. I prostitutionsdebatten har frågan om kvinnors samtycke konsekvent relaterats till punkterna b)-d), medan punkten a) förbigås. Frågan om gränserna för rätten att samtycka till dispositioner över den egna kroppen reses dock exempelvis i relation till organdonationer och möjligheten till avtal om servitut, Westerstrand 2000 s. 29f. Det råder också en skillnad mellan att inte anses *kapabel* att ge ett samtycke (vederbörande anses ej ha överblick över relevanta omständigheter eller anses ej kapabel att förstå innebörden av det lämnade samtycket) och att inte *förfoga* över skyddsintresset (att samtycka till våldsamt upplopp, BrB 16:2, är exempelvis inte möjligt). Frågan om det relevanta samtycket relaterar med andra ord inte bara till kapabiliteten hos den samtyckande, utan även till vilka skyddsintressen som uppställts bakom en lagstiftning. Denna distinktion går allt som ofta om intet när en prostitutionskritisk sidas ställningstagande för en kriminalisering av sexköparen återges (se också Hemmings diskussion om hur feministiska frågeställningar tenderar att förenklas, närmast vulgäriseras, i debatten, Hemmings 2005).

tet och försvaret av en prostitutionshandel, så som den formuleras i den diskurs som menar att vi bör normalisera prostitution.

Protokollet

I protokollets preambel lyftas fram att det behövs en sammanhållen internationell approach i ursprungs- transit- destinantionsländer för att effektivt bekämpa handeln med människor, särskilt kvinnor och barn, men att ett sådant instrument hittills saknats. Protokollets tillkomst i en kontext av bekämpande av internationell organiserad brottslighet lyfts också fram.

Protokollet är indelat i fyra delar: Allmänna bestämmelser (artikel 1-5), skydd av offer för handel med människor (artikel 6-8), förebyggande, samarbete och andra åtgärder (artikel 9-13) och slutbestämmelser (artikel 14-20). Protokollet innehåller vidare olika typer av regleringar som konstituerar olika nivåer av skyldigheter för de anslutande staterna. Den legislativa guiden anger tre sådana nivåer: a) åtgärder som är tvingande (antingen absolut eller när särskilda villkor uppfyllts), b) åtgärder som staterna måste överväga att vidta och c) åtgärder som är valfria.[777] Som framgår nedan använder Protokollet skrivningar under b) och c) när staternas skyldigheter gentemot offren för människohandel uppställs. Protokollet har också kritiserats för att främst vara ett verktyg för stater att tillskapa en straffrättslig reglering av en typ av brottslighet man fruktar – organiserad brottslighet – medan avsevärt mindre kraft enligt kritikerna lagts på att tillförsäkra offren ovillkorlig rätt till skydd, stöd och rehabilitering.[778]

Allmänna bestämmelser

I artikel 1 anges att protokollet är ett tilläggsprotokoll till konventionen om bekämpande av organiserad brottlighet och att det därför ska tolkas tillsammans med bestämmelserna i denna. Konventionens bestämmelser är tillämpliga mutatis mutandis på protokollet om inte annat anges[779] och de brott som protokollet etablerar enligt artikel 5 – kriminalisering av trafficking så som

[777] Legislative Guide, pkt 8 s 248.
[778] Ditmore&Wiers 2003, som hänför detta till traffickingmotståndarnas ovilja att acceptera uppdelningen av prostitution i frivillig och påtvingad prostitution, vilket enligt dem flyttade fokus från vad de kallar människorättsperspektivet under förhandlingarna och gav spelrum åt de straffrättsliga aspekterna att dominera protokollet.
[779] Innebörden av begreppet mutatis mutandis klargörs i The interpretative notes (A/55/383/Add.1, para 62, som ”with such modifications as circumstances require” eller ”with necessary modifications”. Se också Legislative Guide s 254.

det definieras i artikel 3 – ska anses etablerade under konventionen.[780] *Syftet* med konventionen anges i artikel 2. Detta är

> a) att förebygga och bekämpa handel med människor, med särskild hänsyn till kvinnor och barn,
>
> b) att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter och
>
> c) att främja samarbetet mellan parterna för att uppnå dessa syften.

Som ett syfte nämns bekämpande av handel med människor, något protokollet bland annat förutsätter att staterna använder kriminalisering för att uppnå.[781] De förebyggande och bekämpande insatserna enligt artikel 2 a) ska vidare vidtas med särskild hänsyn till kvinnor och barn.

[780] Det innebär att vissa skyldigheter som etableras i konventionen blir tillämpliga i relation till protokollets kriminaliseringar, bland annat regler om penningtvätt (art 6), ansvar för juridiska personer (art 10), åtal och sanktioner (art 11), konfiskering (art 12-14), utlämning (art 16) utlämning. Legislative Guide for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Organized Crime, s 254, pkt (d), nedan Legislative Guide.

[781] Kritik har mycket riktigt riktats mot vad som menas vara ett kriminalpolitiskt fokus för protokollet, särskilt från dem som förordade syn på prostitution som sexarbete (M. Ditmore & M. Wijers 2003, J. Cuang; Beyond a Snapshot. *Indiana Journal of Global Legal Studies* Vol. 13 Nr 1 2006 137-163. Kritikerna menar att protokollet underbetonar metoder för att bekämpa trafficking som riktar in sig på socioekonomiska förhållandens betydelse för förekomsten av trafficking, så kallade *push- och pull factors,* och att den kriminalpolitiska dimensionen istället har ställts i förgrunden. Detta knyter man till staters vilja att skydda sig mot oönskad migration och en allmän utveckling av ökad gränskontroll. Protokollets status som tilläggsprotokoll till konventionen om organiserad brottslighet förstärker detta drag. Här framskymtar även den kritik av relationen mellan protokollet som reglerar flyktingsmuggling och traffickingprotokollet som har framförts i litteraturen. Kara Abrahamson pekar på att smugglingsprotokollet inte uppställer några rekvisit rörande samtycke, liksom att språket är könsneutralt och saknar referenser till ”offer”. De smugglade personerna förstås som ”objekt” för smuggling eller som ”migranter”, att jämföra med traffickingprotokollets ”victims of trafficking”. Därmed illustreras att kvinnors förflyttningar, trots att de utgör en mycket stor del av migranterna, tolkas inom ramen för traffickingkomplexet, menar Abrahamson. ”The Smuggling Protocol makes no mention of consent. Although it provides that smuggled people shall not be targets of prosecution, its failure to confer victim status upon smuggled persons, and the absence of a prominent female–gendered dimension, suggests that, despite large number of female migrants ostensibly covered by the Smuggling Protocol, the facilitated migration of females is conceptualized more as a problem of trafficking”. Abrahamson 2003 s. 478. Se också Ann Gallagher; Human rights and the new UN protocols on trafficking and migrant smuggling: A preliminary analysis i *Human rights quarterly* Vol 23 Nr 4, samt Mai-Lene Skilbrei & Marianne Tveit; Defining Trafficking through Empirical Work: Blurred Boundaries and their Consequences. *Gender, Technology and Development* Vol 12 nr 1, 2008 s. 9–30.

Definitionen av trafficking

I protokollets artikel 3 definieras vad som avses med trafficking (se nedan). Artikel 4 minner om protokollets status som tilläggsprotokoll till konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet; protokollets tillämplighet är enligt artikel 4 beroende av att brottet i fråga är gränsöverskridande till sin natur, och att en organiserad brottslig sammanslutning är delaktig.[782] Artikel 5 etablerar en skyldighet för de anslutande staterna att kriminalisera trafficking i enlighet med protokollets definitioner. Också försök, medhjälp och organisering av brottet ska kriminaliseras enligt artikel 5.2 a-c.

Definitionen av trafficking enligt protokollet lyder:

> Use of terms
>
> For the purposes of this Protocol:
>
> (a) "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.
>
> (b) The consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation set forth in subparagraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in subparagraph (a) have been used;
>
> (c) The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered "trafficking in persons" even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of this article.[783]
>
> (d) "Child" shall mean any person under eighteen years of age.

[782] Se den legislativa guiden till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet för en diskussion om innebörden i dessa begrepp.

[783] Jag kommer inte att närmare uppehålla mig vid bestämmelserna som rör barn, här är definitioner av och regleringar av handel med vuxna kvinnor i centrum. Att samtycke görs irrelevant när fråga är om barn är givetvis av intresse för förståelsen och konstruktionen av såväl barndom som vuxenskap (se exempelvis Lena Alanen; *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology* University of Jyväskylä 1992, Rebecca Stern; *The Child's Right to Participation – Reality or Rethoric?* Uppsala universitet s. 80ff, Marianne Dahlén; *The Negotiable Child.* (Uppsala universitet, Uppsala), men det kommer liväl att lämnas åt sidan i denna framställning.

1) Samtycke eller ej?

Något som vållade häftiga diskussioner under utarbetandet av protokollet bland de närvarande NGO:erna och som blev en central förhandlingsfråga var hur de otillåtna medel som protokollet räknar upp för rekrytering skulle utformas. Det vill säga, skulle frågan om kvinnors samtycke läggas till grund för defintionen av trafficking så att endast rekryteringsåtgärder vidtagna med någon form av tvång eller bedrägligt beteende skulle konstituera trafficking? Eller skulle all handel med kvinnor för prostitution, oavsett kvinnors samtycke, anses falla under definitionen?[784] Ditmore och Wijers beskriver hur förhandlingsprocessen runt protokollet närmast kom att förlamas av frågan om samtyckets roll för traffickingdefinitionen.[785] Dessvärre har inte protokollets definition skapat klarhet rörande huruvida kvinnans samtycke spelar roll för traffickingdefinitionen. CATW, som genom the International Human Rights Network kämpade för en definition av trafficking där alla kvinnor inkluderas, oaktat eventuellt samtycke, menar att protokollets breda uppräkning av tvångsmedel innebär att alla offer för trafficking inkluderas i protokollet, inte bara de som kan bevisa att de blivit tvingade.[786] Man ser följaktligen protokollet som en viktig seger i kampen mot all handel med kvinnor för sexindustrin.[787] GAATW däremot menar att protokollet etablerar möjligheten för kvinnor att samtycka till prostitution:

> Contrary to the 1949 Convention, the Crime Convention and its Trafficking Protocol, does not equate trafficking with prostitution and makes a distinction between voluntary prostitution and prostitution under coercion.[788]

I linje med detta uppfattar man inom traffickingdiskursen om tvång artikel 3 (b) som ”meningslös”, eftersom man inte kan samtycka till åtgärder som innebär tvångsarbete, slaveri eller liknande utnyttjande.[789] Sannolikt var det

[784] Här kan påpekas att området för vilka medel som anses otillåtna är vidare formulerat än gängse definitioner av tvång. Protokollets förarbeten specificerar att ”reference to the abuse of a position of vulnerability … refer(s) to any situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.” U.N. Doc. A/55/383/Add.1 (2000).
[785] M. Ditmore & M. Wijers 2003.
[786] Janice Raymond; Guide to the New UN Trafficking Protocol, s. 4. Odaterat, på http://action.web.ca/home/catw/attach/Guideun_protocolENG.pdf senast besökt 2008-09-22.
[787] Jfr Europarådets Convention on Action against Trafficking in Human beings. Warzaw, 16 V.2005, Explanatory report pkt 84. Se också nedan.
[788] *What is trafficking?* Global Alliance Against Trafficking in Women, 2002, På http://www.inet.co.th/org/gaatw. Senast besökt 2005-10-10.
[789] Annoted Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, s 7. Human Rights Law Group, på
http://www.globalrights.org/site/DocServer/Annotated_Protocol.pdf?docID=2723#search=%2

otydligheten i definitionen som gjorde att det gick att nå en överenskommelse mellan staterna om en definition.[790] Protokollets förarbeten understryker mycket riktigt att det inte reglerar hur stater ska förhålla sig till prostitution i en nationell kontext, samt att den exploatering av andras prostitution och den sexuella exploatering som protokollet nämner, endast avser en traffickingkontext.[791] Dessa begrepp lämnades sålunda odefinierade för att möjliggöra för stater att själva välja sitt förhållningssätt i frågan.[792] Klart är dock att protokollets definition av tvång och vilseledande är vidare än gängse straffrättsliga definitioner brukar vara genom dess referenser till ”abuse of power or of a position of vulnerability”. Förarbetena förtydligar att ”the reference to the abuse of a position of vulnerability is understood to refer to any situation in

---

2%22Annotated%20Guide%20to%20the%20Complete%20UN%20Trafficking%20Protocol%22%22, senast besökt 2008-09-21.

[790] O’Connell Davidson & Anderson 2002 s. 9. Jämför dock UNDOCS utkast till tolkningsguide; The Appropriate Legal Responses to Combating Trafficking in Persons. A Handbook for Parliamentarians 2008. Draft as of 10 March 2008, s. 15, Is consent relevant? “The UN Protocol is broad in defining the means element, which is not limited to force, fraud or coercion. It suffices that a case of trafficking involves deception or abuse of a position of vulnerability. Article 3(b) states that the consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation is irrelevant once it is demonstrated that deception, coercion, force or other prohibited means have been used. Consent, therefore, cannot be used as a defence to absolve a person from criminal responsibility. In trafficking cases involving children, the UN Protocol states that trafficking is made out regardless of the use of prohibited means. Both of these instances reflect the fact that no person can consent to being exploited, because in the case of adults, consent has been negated through the use of improper means and, in the case of children, their vulnerable position makes it impossible for them to provide consent in the first place.

[791] The *travaux préparatoires* should indicate that the Protocol addresses the exploitation of the prostitution of others and other forms of sexual exploitation only in the context of trafficking in persons. The terms “exploitation of the prostitution of others” or “other forms of sexual exploitation” are not defined in the protocol, which is therefore without prejudice to how States Parties address prostitution in their respective domestic laws. A/55/383/Add.1 B. 64.

[792] Vid ad-hockommitténs andra möte föreslog en mängd delegationer att termerna ”sexuell exploatering” och ”forced labour” skulle definieras i texten (A/AC.254/5/Add.13, not 9). Diskussionerna under de informella konsultationerna vid det femte mötet baserade sig på ett förslag från USA (A/AC.254/L.54). Vid sjätte möte förelåg ett förslag att inkludera en definition av sexuell exploatering:
Artikel 2*bis*: For the purpose of this Protocol, the following definitions shall apply: (a) “Sexual exploitation” shall mean: (i) Of an adult, [forced] prostitution, sexual servitude or participation in the production of pornographic materials, for which the person does not offer her self or himself with free and informed consent. Nederländerna föreslog att termen ”sexuell exploatering” skulle ersättas av termen ”slaveri”, enligt en definition hämtad från artikel 1 i 1956-års Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery. A/AC/.254/4/Add.3/Rev.4 s. 7. Flertalet delegationer motsatte sig termen “forced prostitution” i förslaget ovan, och många delegationer noterade att det kunde vara svårt för offer för prostitution att bevisa att de hade blivit tvingade. Dock framhöll flera delegationer att det var centralt att skilja på dem som tvingats från dem som själva hade valt att involvera sig i prostitution. A/AC/.254/4/Add.3/Rev.4 s. 8. Förslaget föll dock i sin helhet, då önskan var att få en bred uppslutning bakom protokollet, vilket förhindrades av för tydliga ställningstaganden runt prostitution och sexuell exploatering.

which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.[793]

Jag ska inte lämna ett bidrag till diskussionen om hur samtyckets roll bör tolkas enligt protokollet. Istället kommer jag att acceptera den ståndpunkt som GAATW, the Human Rights Caucas och FN:s speciella rapportör företräder, dvs. att trafficking konstitueras av kvinnans bristande samtycke till den slutgiltiga exploateringen. Detta eftersom fokus för framställningen är ställt mot att förstå normaliseringsdiskursen och de konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet som följer av de definitioner man inom denna position ansluter sig till av traffickingbrottet.

2) Process eller resultat?

Definitionen av trafficking enligt protokollet talar om flera element som ska vara förhanden. Trafficking konstitueras enligt artikel 3 av *tre* element:

a) en rekryterings/handelsåtgärd
b) som vidtagits med vissa otillåtna medel, för ett
c) syfte att utnyttja personen

Staterna är skyldiga att skapa en kriminalisering som täcker kombinationen av dessa skeenden.

> The obligation is to criminalize trafficking as a combination of constituent elements and not the elements them selves.[794]

Redan syftet att utnyttja personen fullbordar sålunda brottet när rekrytering med sagda medel vidtagits *Det krävs alltså inte att själva utnyttjandet de facto har kommit till stånd*, utan det räcker med att en rekryteringsåtgärd med användande av olovliga medel har vidtagits när syftet är att utnyttja.

> The offence defined in article 3 of the Protocol is completed at a very early stage. No exploitation needs to take place.[795]

[793] A/55/383/Add.1 § 63.
[794] Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Crime and the Protocol Thereto. (UNDOC) 2004 s. 268. Nedan Legislative Guide.
[795] Legislative Guide s 269.

Jag kallar detta ett processperspektiv, eller ett sammanhållet perspektiv, på trafficking. Likt så mycket annat inom diskursen om kommersiell sex är inte heller denna konstruktion, eller detta perspektiv – processperspektivet – oomtvistat. GAATW argumenterar, liksom EU:s expertgrupp, för att skilja omständigheterna vid rekryteringen från syftet med traffickingen. Även juristen Janie Chuang argumenterar för detta. Det förra kallas trafficking, medan det senare ska förstås som tvångsarbete och slaveriliknande förhållanden.[796] Jag kallar detta en fragmenterad definition av trafficking. Andra framhåller vikten av att inte bara, som protokollet, se till processen som för fram till exploaterandet, utan också inkludera *utfallet* av traffickingåtgärderna i definitonen (IOM). Jag ska återkomma till dessa diskussioner längre fram i avhandlingen.

3) Exploateringens art

I protokollet anges att exploateringen ska inkludera "at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs." Inget av dessa begrepp är definierade i protokollet. Dock hänvisar dess förarbeten till andra folkrättsliga dokument där begreppen forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude ges en närmare innebörd.[797]

De som argumenterar för en normalisering av sexarbete, GAATW, menar att man bör stryka referenserna till exploatering av annans prostitution och "other forms of sexual exploitation", bland annat med hänvisning till att dessa begrepp inte är definierade i internationell rätt.[798] Då prostitution är ett arbete, sexarbete, är påtvingad prostitution vidare enligt denna uppfattning att förstå som en from av arbete, ett tvångsarbete.[799]

> All possible forms of trafficking are included in the terms "forced labour or services, slavery and servitude". *Involuntary sex work*

[796] Global Alliance Against Trafficking in Women and the Foundation for Women in cooperation with the Foundation Against Trafficking in Women: "Standard Minimum Rules for the Treatment of Victims of Trafficking in Persons, Forced Labour and Slavery-like Practices" (1 april 1997) (opublicerat manuskript) i "Redirecting the Debate Over Trafficking in Women: Definitions, Paradigms, and Contexts", Janice Chuang I *Harvard Human Rights Journal* 1998 s 79.
[797] Legislative Guide s. 268 fotnot 14.
[798] *The UN Protocol and Its Limits*, GAATW 2002.
[799] Eller, om förhållandena är tillräckligt svåra, en form av slaveri eller slaveriliknande förhållanden.

> (like other forms of involuntary forced labour) is covered by the term ”forced labour or services”.[800]

Inställningen avspeglar det jag i förra avsnittet kallade synen på att sexualiteten inte ska privilegieras, eller en pragmatisk syn på sex. Juristen Anette Lansink illustrerar denna förståelse:

> Why should a distinction be made between forced economic exploitation and forced sexual exploitation as end purposes of trafficking?[801]

Jag ska nedan återkomma också till frågan om synen på exploateringens art, och den spänning den generar såväl i relation till den radikalfeministiska förståelsen av trafficking som inom normaliserings/autonomidiskursen.

Skydd av offer för människohandel

Del II av protokollet, artikel 6 - 9 innehåller bestämmelser om skydd för människor som fallit offer för trafficking. Enligt artikel 6 ska de för människohandel utsatta personernas privatliv skyddas och statsmakterna ska tillse att de får information om domstols och administrativa förfaranden och ett biträde som tillvaratar vederbörandens intresse under processen. Parterna ska även överväga åtgärder för den fysiska, psykiska och sociala rehabiliteringen av offren, bland annat genom att tillhandahålla rådgivning och information om offrens lagliga rättigheter på ett språk de kan förstå, medicinskt, psykologiskt och materiellt bistånd och möjligheter till sysselsättning, utbildning och fortbildning. Hänsyn skall härvidlag tas till offrets kön, ålder och särskilda behov. Varje part ska vidare sträva efter att skydda offrens fysiska säkerhet när de befinner sig inom parternas territorium, och var part ska se till att dess nationella rättsystem innehåller mekanismer som erbjuder offren möjlighet att få ersättning för liden skada. Enligt artikel 7 ska parterna överväga att genom lagstiftning eller andra åtgärder se till att offer för handel med människor får uppehållstillstånd i landet, permanent eller för en tid, och artikel 8 tar upp parternas skyldigheter vid brottsoffers återvändande till sin residensstat.

Här kan två saker förtjäna att lyftas fram. För det första den kritik som riktats mot protokollet för att endast vara tvingande i delar som avser kriminalisering av gärningsmännen. Tvivels utan är de åtgärder som syftar till att stödja och hjälpa offren av svagare juridisk dignitet än de bestämmelser som rör staters intresse av att stävja den internationella organiserade brottsligheten genom att kriminalisera trafficking. För den andra märks, av de konse-

[800] Jordan 2002 s. 32. Kursivering urspr.
[801] Lansink 2006 s. 8.

kvenser av att traffickeras som man kan utläsa av protokollet, att fråga är om ett synnerligen för individen och samhället allvarligt brott. Dessa, om än fakultativa skrivningar, synliggör därmed vilket allvarligt brott trafficking kan anses vara, såväl på ett personligt plan för de utsatta kvinnorna (behov av rehabilitering, psykologhjälp, identitetsbyte, hälsovård) som rörande de enorma samhällskostnader som är involverade i att verkligen möta dessa människors behov. Fram skymtar med andra ord ett allvarligt brott vilket kvinnoorganisationerna kritiserat protokollet och dess parter för att inte i tillräcklig utsträckning erbjuda kvinnor skydd och kompensation för.

Förebyggande, samarbete och åtgärder

Del III, artikel 9-13, har rubriken Förebyggande, samarbete och andra åtgärder. Enligt art 9 ska parterna upprätta en heltäckande policy och program samt vidta åtgärder för att förebygga och bekämpa handel med människor samt skydda offer för handel med människor, särskilt kvinnor och barn, från upprepad utsatthet. Vidare ska parterna sträva efter att vidta åtgärder såsom forskning, informations- och massmediekampanjer samt sociala och ekonomiska initiativ för att bekämpa och förebygga handel med människor. Enligt artikeln ska också policy och framtagna program omfatta samarbete med enskilda organisationer och andra delar av det civila samhället, och parterna ska söka samarbeten för att lindra de omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för människohandel, så som fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter. Slutligen ska parterna enligt artikel 9 sista punkten vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings- sociala eller kulturella åtgärder, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor.

I de följande artiklarna finns upptaget bestämmelser om samarbete och utbildningsinsatser staterna emellan i syfte att kunna avgöra vilka människor som är offer för trafficking och vilka som är att förstå som illegala immigranter.[802] Vidare finns bestämmelser om säkerhet och kontroll av rese- och andra dokument.

Protokollets fjärde del, artikel 14-20, ryms artikel 14, ”Saving clause”, av innebörden att inga villkor i protokollet får inkräkta på staters och individers rättigheter, att protokollet inte får tolkas och tillämpas på ett sådant sätt att personer diskrimineras på grund av att de är offer för trafficking, och att tolkning och tillämplning av protokollet ska ske i överensstämmelse med

[802] Gränsdragningsproblem finns mellan å ena sidan så kallad flyktingsmuggling och å andra sidan människohandel. Se not 781.

med internationellt erkända principer för icke-diskriminering. I arbetet med utformningen av protokollet arbetade man från The Human Caucus sida för att införa en anti-diskrimneringsklausul enligt förebild från ECHR artikel 14 samt ICC:s statuter (artikel 21 pkt 3). Denna strävan misslyckades dock, istället infogades alltså en ”saving clause”, med ett svagare skydd mot diskriminering.[803] Övriga artiklar innehåller skyldigheter och ansvar under internationell rätt och avslutande villkor rörande bl.a. ratificering, tvistlösning och ikraftträdande.

Trafficking enligt FN:s protokoll, ett könsrelaterat problem?

När arbetet med att utforma protokollet startade var uppgiften, som nämnts, formulerad i termer av att tillskapa ett instrument som hanterade handel med kvinnor och barn för sexuella ändamål.[804] I slutdokumentet hade en bred definition av trafficking antagits där tvångsarbete, slaveri, slaveriliknande-förhållanden, servitut och organhandel inkluderades, liksom även män som faller offer för dessa praktiker. Noteras kan också att protokollet i dess formuleringar av problemet med trafficking inte lutar sig mot en förståelse som problematiserar könsrelationen.[805] Språket är genomgående neutralt, det talas om ”offer” och ”personer”, vilkas situationer, belägenheter och behov utbroderas i exempelvis protokollets artiklar om skydd och stöd för offer. Kvinnor och barn nämns dock särskilt i titeln, och preambeln innehåller också referenser till protokollets titel, där det slås fast att syftet är bekämpa trafficking, särskilt med kvinnor och barn, och i artikel 2 (a) sägs att protokollets syfte är att förebygga och bekämpa trafficking, med särskild hänsyn till kvinnor och barn. I övriga artiklar återfinns ett fåtal hänvisningar till att kvinnors och barns intressen särskilt ska beaktas.[806] Behovet av ett könsperspektiv nämns i en artikel, artikel 10, om informationsutbyte och utbildning.[807] Protokollets

[803] M. Ditmore& M. Wijers 2003 s. 86.
[804] Se GA 53/111 och GA 53/114.
[805] Här märks en skillnad mot Europarådets konvention on Action against Trafficking in Human beings, se nedan.
[806] Artikel 9, om förhindrande av trafficking, etablerar i pkt 1 (b), en skyldighet för parterna att vidta åtgärder för att skydda offer för trafficking mot reviktimisering, särskilt kvinnor och barn. Enligt artikel 9 pkt 4 ska parterna vidta eller förstärka åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att lindra de omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för handel med människor, såsom fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter. Enligt artikel 9 pkt 5 ska parterna vidta eller förstärka lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder, såsom utbildnings- sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande avmänniskor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor.
[807] Enligt artikel 10 pkt 2 ska parterna tillhandahålla eller förbättra utbildning för personal vid rättsvårdande myndigheter, migrationspersonal och andra berörda befattningshavare i förebyggande av handel med människor. Utbildningen bör koncentreras på metoder som används för att förebygga sådan handel, lagföra förövarna samt skydda offrens rättigheter, däribland

förarbeten refererar i än lägre grad till ett könsperspektiv, eller till kvinnor och barns behov.

Det var en framträdande ambition från The Human Rights Caucus, att hålla protokollet fritt från könsspecifika formuleringar.[808] Dels ville man stryka alla särskilda referenser till kvinnor och barn:"We suggest deleting the phrase 'paying particular attention to the protection of women and children' as the human rights of all trafficked persons must be protected and the protocol should not imply that the need to recognize and protect the human rights of women and children take priority over the need to recognize and protect the human rights of men or any other vulnerable group or minority".[809] Dels ville man ta bort begreppen "exploatering av annans prostitution" och "annan sexuell exploatering", och ersätta dem med tvångsarbete, slaveri och slaveriliknandeförhållanden samt avlägsnande av organ, dvs. alla skäl som människor kan bli traffickerade för.[810]

Palermoprotokollet kan sägas vara ett dokument där tonvikten lagts på bekämpandet av organiserad brottslighet och där det skydd offren för trafficking tillförsäkras i centrala delar regleras av fakultativa bestämmelser. Protokollet lämnar till de enskilda staterna att avgöra hur prostitution ska regleras, dock är de otillåtna medel som räknas upp och som konstituerar trafficking vidare till sin karaktär än gängse straffrättsliga ansvarsgrunder ("the abuse of someones vulnerability"). Definitionen av trafficking täcker alla former (exploatering av prostitution, tvångsarbete, servitut, slaveri och slaveriliknande förhållanden), alla offer (män, kvinnor, barn), och traffickingbrottet förstås som en process som omfattar rekrytering och handelsåtgärder, med syftet att utnyttja. Exploateringens syfte ska vara, åtminstone, exploatering av någons prostitution eller annan sexuell exploatering, tvångsarbete, slaveri, slaveriliknande förhållanden eller träldom.

---

skydd av offren mot förövarna. Utbildningen bör också ta hänsyn till behovet av att beakta mänskliga rättigheter och frågor som rör barn- och könsperspektiv samt främja samarbete med enskilda organisationer, andra berörda organisationer och andra delar av det civila samhället. Prop. 2003/04:111 s 76.

[808] Human Rights Caucus; Recommendations and Commentary on the Draft Protocol, 1999 s. 1.

[809] Ibid s. 4.

[810] För de fall referenserna till exploatering av annans prostitution eller annan sexuell exploatering skulle vara kvar ville man komplettera användandet av begreppen med en definition som knyter exploateringen till ett tvångsrekvisit. Följande definitioner föreslås: "Sexual exploitation" means "the participation by a person in prostitution, sexual servitude, or the production of pronographic materials as a result of being subjected to a threat, coercion, abduction, force, abuse of authority, debt bondage or fraud." "Exploitation of the prostitution of others" coult be defined as "the obtaining by a person of any financial or other benefit from the sexual exoploitation of another person". Annotated Guide to the UN Trafficking Protocol s. 5.

Summering

Det globala internationella samfundets arbete mot trafficking kan tolkas som att en abolitionistiskt orienterad förståelse gradvis förbyts i ett tal om tvång, ”påtvingad prostitution”, dock inom en kontext som placerar fenomenet inom ramen för våld mot kvinnor. När Palermoprotokollet förhandlas fram står dock kampen mot organiserad brottslighet i centrum, men ett MR-perspektiv och anti-diskrimineringsbestämmelser förs på olika sätt och i olika grad fram av de aktiva organisationerna på fältet. Våldskontexten tonas dock ner, och en vidare definition av trafficking – fler former av exploatering och även män som offer – antas. De otydligheter – öppningar – som protokollets definition av trafficking medvetet lämnade banade vägen för många stater att ansluta sig till protokollet. Likaså försvarades bristen på tvingande bestämmelser rörande staters skyldigheter gentemot traffickerade kvinnor i protokollet med att dylika bestämmelser hade sin plats i regionala eller nationella instrument. Med protokollet blev därför arbetet mot trafficking på regional nivå viktigare, då ställningstaganden som lämnats i den globalt antagna definitionen här kan skärpas eller förtydligas i olika riktningar.

Kapitel 8. Regionala instrument inom Europa

Europarådet och arbetet mot trafficking

En av Europarådets främsta uppgifter är att skydda och slå vakt om de mänskliga rättigheterna. Den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna är exempelvis en skapelse under rådet. Rådets roll som ”den naturliga hemvisten” för aktiviteter ämnade att bekämpa fenomen som utgör kränkningar av människors värde och integritet, deras rörelsefrihet och ibland deras liv, gör att rådet har sett arbetet med att bekämpa trafficking som en viktig del av sina uppgifter.[811]

Rådet har varit aktivt i arbetet mot trafficking sedan slutet av 80-talet. Till att börja med bedrevs arbetet i form av initiativ för att höja medvetenheten om förekomsten av trafficking, men efterhand etablerade rådet ramverk för bekämpande av trafficking för sexuella ändamål med rättsliga medel.[812] Trafficking tolkas under denna tid, fram till och med när rådet 2000 antar sin första rekommendation på området, Rekommendation no R (2000) 11 (nedan rekommendation no 11) som trafficking för *sexuella ändamål*.[813] Rekommendation nr 11 är ämnad att ge staterna utgångspunkter och metoder för bekämpandet av trafficking.[814] I rekommendationen knyts trafficking till organiserad brottslighet och behovet av en pan-europeisk strategi för att möta dess utbredning och aktiviteter, den påminner om det åtagande rådets medlemmar gjort för att ”bekämpa våld mot kvinnor och alla former av sexuell exploatering”, och påminner, inter alia, om EKMR och dess protokoll. Rekommendationen hänvisar också till en tidigare rekommendation, no. R (91) 11 om sexuell exploatering, pornografi och prostitution, och trafficking

[811] Trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation, Fact Sheet September 2003, Council of Europe.

[812] Ett tidigt initiative var ett seminarium arrangerat under Steering Committee for equality between women and men (CDEd), Seminar on action against traffic in women, considered as a violation of human rights and human dignity (Strassbourg 1991). Här skapades en expertgrupp, Group of experts on traffic in women, som arbetade under 1992 och 1993. Gruppens arbete ledde till initiativet att utarbetarbeta en handlingsplan för att motarbeta trafficking av kvinnor, doc. Ed (96)2). (Trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation, Fact Sheet September 2003, Council of Europe).

[813] Recommendation no R (2000) 11 of the Committee of Ministers to Member States on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation.

[814] Generella åtgärder som staterna ska vidta inkluderar, inte alia, att skydda rättigheterna för offren för trafficking, särskilt de mest utsatta grupperna kvinnor, äldre och barn, att ge absolut prioritet till att bistå offren genom rehabiliteringsprogram, samt att straffa alla som gör sig skyldiga till trafficking och förhindra sexturism och alla andra aktiviteter som kan leda till trafficking. Trafficking ska vidare förstås som i en kontext av organiserad brottslighet, vilket kräver samarbete mellan staterna. Appendix to Recommendation no. R (2000) 11, pkt 2-5.

av barn och unga vuxna.[815] Den definition som Europarådet gör av trafficking för sexuell exploaterig i anslutning till rekommendationen lyder:

> Trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation includes the procurement by one or more natural or legal persons and/or the organisation of the exploitation and/or transport or migration – legal or illegal – of persons, even with their consent, for the purpose of their sexual exploitation, inter alia by means of coercion, in particurlarly violence and threats, deciet, abuse of authority or of a position of vulnerability.[816]

Definitionen är ämnad att träffa hela den kedja av ageranden som leder till att offret exploateras. Någon exploatering behöver dock inte ha ägt rum för att brottet ska vara fullbordat.[817] Som märks används också det omstridda uttrycket ”med eller utan samtycke” för att definiera den straffbara gärningens gränser. Till skillnad från FN:s konvention från 1949, där avsaknaden av samtyckets betydelse relateras till *rekryteringens syfte* – prostitution[818] – relateras dock samtyckesregeln i rekommendation nr 11 till *rekryteringsfasen*. Det innebär att samtycke till att verka i prostitutionen utesluter trafficking, om inte omständigheterna i prostitutionen utgör tvång enligt protokollets definitioner.[819] Man undviker sålunda att ta ställning till den känsliga frågan hur prostitution ska förstås. Värt att nämna är också det tydliga utpekande som görs i rekommendationen av efterfrågansidan som en drivkraft bakom existensen av trafficking, ett utpekande som även görs i könade termer, och med hänvisning till prostitution.[820]

---

[815] Recommendation no. R (2000) 11.
[816] Appendix to Recommendation no. R (2000) 11, I./II s. 25
[817] “The expression ‘and/or’ and further on ‘inter alia’ reflect the drafter’s desire to enumerate the various possible stages, trafficking being able to take place without all of the necessarily being involved. Appendix to Recommendation no. R (2000) 11
[818] …Procures, entices or leads away, for purposes of prostitution, another person, even with their consent of that person. Artikel 1 (1), Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of Prostitution of Others.
[819] “coercion” can include sequestration, beatings, rape, threats, violence through the abuse of a dominant position, i.e. the act of obtaining from a person, through taking advantage of his/her vulnerability resulting from her/his precarious or illegal administrative situation, from his/her position of economic dependency or precarious state of health, the supply of sexual services. Recommendation no 11 Appendix s 26.
[820] ”The client, the male buyer in the prostitution market, generally remains anonymous or invisible … How ever, he plays an important role in trafficking. … The clients of the sex trade: trends and demands and their consequences for trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation. This is certainly one of the prime causes of the existence of trafficking in human beings, a phenomenon that meets the precise demand on the part of ‘clients’ whose behaviours closely follow the evolution of European societies. It therefore appears that the clients play a vital role in trafficking (trafficking endeavour above all to satisfie this ‘demand’).” Recommendation no R (2000) 11, Appendix, s 29. Europarådets konvention från 2005, Convention on Action against Trafficking in Human Beings, följer den av rekommendationen upptrampade vägen genom att tydligt adressera efterfrågan som ett av

Jämfört med FN:s protokoll framträder i rekommendationen en tydligt könad kontext, där trafficking tolkas som ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en form av mäns våld mot kvinnor. Som vi såg tidigare har den senare dimensionen helt försvunnit ur FN:s konvention, medan ett mer könsneutralt människorättsperspektiv fått en framskjuten plats i förståelsen av hur trafficking ska konceptualiseras och bekämpas.

Europarådets konvention om åtgärder mot handel med människor; European Council Convention on Action against Trafficking in Human Beings

Europarådets Convention on Action against Trafficking in Human Beings förhandlades fram 2003-2005 och trädde i kraft 2008[821]. Den bygger på de principer som lagts fast i rekommendation nr R (2000) 11. Konventionen, som antagit FN:s definition av trafficking, vidgar sålunda definitionen från rekommendationen till att gälla alla former av exploatering, dvs. även för tvångsarbete, slaveri och slaveriliknande förhållanden, servitut eller avlägsnande av organ.

Konventionens förarbeten framhåller värdet av att omsätta globala instrument i regionala och lokala bestämmelser. De kompromisser som tenderar att följa på globalt förda förhandlingar kan därmed något botas genom mer precisa eller längre gångna skrivningar som det går att nå ett enande kring på regional nivå. I förarbetena tas det bidragande värde som konventionen ämnar ha i relation till redan existerande instrument upp: a) att den pekar på trafficking som ett brott mot de utsatta personernas mänskliga rättigheter, b) att den har ett särskilt fokus på assistans för brottsoffer samt skydd för deras mänskliga rättigheter, c) att den täcker alla former av trafficking; nationell/transnationell, länkad till/icke länkad till organiserad brottslighet, samt att den omfattar alla traffickerade personer; kvinnor, barn och män, d) att den skapar ett sammanhållet regelverk till skydd för offren och vittnen, där speciella och bindande åtgärder ska antas, e) den skapar ett effektivt och självständigt övervakningssystem, f) att konventionen kan dra fördel av den relativt begränsade kontext som är det Europeiska rådets, och därmed uppställa mer precisa bestämmelser och gå längre än den minimistandard som är

traffickingfrågans grundläggande orsaker (se nedan), vilket är en kontrast till den tillbakaskjutna roll dessa aspekter givits i FN:s protokoll. Dock talar inte konventionen om efterfrågan i könade termer. Då konventionen rör trafficking för alla former av exploatering är efterfrågansidan heller inte könad på samma sätt som i fallet där definitionen begränsas till trafficking för sexuell exploatering.

[821] Konventionen trädde i kraft den 1 februari 2008.

överenskommen i andra internationella instrument, g) att den ”mainstreamar” ”gender equality” i dess bestämmelser.[822]

Konventionen är mycket riktigt ett mer omfattande dokument än protokollet, såväl till de åtaganden som parterna gör som till antalet artiklar. Konventionen innehåller tio kapitel; kap I: Syfte, räckvidd, icke-diskrimineringsprincip och definitioner (art 1-4), kap II: Prevention, samarbete och andra åtgärder (art 5-9), kap III: Åtgärder för att förhindra och främja offrens rättigheter, tillförsäkrande gender equality (art 10-17), kap IV: Substantiell straffrätt (art 18-26), kap V: Utredning, åtal och processuell rätt (art 27-31), kap VI: Internationellt samarbete och samarbete inom det civila samhället (art 32-35), kap VII: Övervakningsmekanism (art 36-38), kap VIII: Relationen till andra internationella instrument (art 39-40), kap IX: Tillägg till konventionen (art 41), kap X: Avslutande klausuler (art 42-47).

Det faller utanför avhandlingens syfte att göra en omfattande genomgång av protokollets bestämmelser, här ska istället konventionen dels positioneras i relation till de perspektiv jag ovan sagt genomsyrar arbetet mot trafficking på den internationella arenan, och dels ska jag relatera den till de aspekter av definitionen av trafficking jag tidigare diskuterat under punkterna a) samtyckets betydelse, b) process eller resultat och c) innebörden av exploateringen.

Konventionens perspektiv; mänskliga rättigheter-, genus- och barnperspektiv

Där Palermorptokollet kan sägas sätta kampen mot organiserad brottslighet främst är Europarådets konvention ett starkare instrument för skydd av offrens mänskliga rättigheter. Detta perspektiv framhålls i konventionens preambel, där trafficking sägs konstituera ”a violation of human rights and an offence to the dignity and integrity of the human being.”[823] Punkten 5 i pre-

[822] Explanatory report § 51 tar upp punkten a)-f). I § 36 i rapporten lyfts fem särskilda fördelar upp, a), c), d), e), samt att konventionen ”mainstreamar” ”gender equality” i sina bestämmelser. Denna punkt återkommer dock inte när dess styrka och bidrag sammanfattas under § 51.

[823] Palermoprotokollet innehåller inget sådant uttalande. Däremot gör en mängd andra instrument detta, exempelvis: The Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against women. I dess preambel lyfts våld mot kvinnor fram som ett brott mot kvinnors grundläggande mänskliga rättigheter och fundamentala friheter, och artikel 2 definierar våld mot kvinnor som bland annat inkluderande trafficking. Se också SAARC Convention on Preventing and Combating Trafficking in Women and Children for Prostitution, artikel 2, liksom EU:s rambeslut om bekämpande av handel med människor, 19 juli 2002, där artikel 3 lyder: ”Människohandel innebär en allvarlig kränkning av de grundläggande mänskliga rättigheterna och den mänskliga värdigheten …”

ambeln understryker detta fokus på de utsatta personernas rättigheter: "Considering that respect for victim's rights, protection of victims and action to combat trafficking in human beings must be the paramount objectives." I preambeln lyfts också fram den icke-diskriminering, inklusive ett köns- och ett barnperspektiv, som enligt konventionen ska genomsyra arbetet mot trafficking (art 3, art 17).[824]

I artikel 1 läggs konventionens syfte fast. Punkten (1) lyder:

The purposes of this Convention are:

a) to prevent and combat trafficking in human beings, while guaranteeing gender equality
b) to protect the human rights of the victims of trafficking, design a comprehensive framework for the protection and assistance of victims and witnesses, while guaranteeing gender equality, as well as to ensure effective investigation and prosecution.
c) To promote international cooperation on action against trafficking in human beings.

Där Palermoprotokollet särskilt pekar ut kvinnor och barn som skyddobjekt i arbetet mot trafficking anlägger konventionen ett perspektiv av "gender equality". Dels uttalas detta perspektiv som vägledande i konventionens preambel och dess syfte. Det betonas i konventionens förarbeten att det med jämställdhet mellan kvinnor och män inte bara avses icke-diskriminering, utan att också positiva åtgärder behövs för att tillförsäkra kvinnor deras rättigheter.[825] Dels sätts de jämställdhetsfrämjande åtgärder som framhålls som nödvändiga också i samband med förekomsten av våld mot kvinnor, liksom sägs att trafficking är en form av detta våld.[826] Ett särskilt diskrimineringsförbud finns särskilt nedlagt i artikel 3, i formen av en anti-diskrimineringsbestämmelse. Den är formulerad efter artikel 14 EKMR, och refererar särskilt till de åtgärder som konventionen innehåller till skydd för och till främjande av de utsatta personernas rättigheter.[827]

---

[824] Palermoprotokollet innehåller som nämnts ingen anti-diskrimineringsklausul, trots ansträngningarna från framför allt GAATW/The Human Rights Caucus, för att en sådan bestämmelse skulle inkluderas, se ovan.

[825] Explanatory Report pkt 54, European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 16.V.2005. Samtidigt med konventionens starka anit-diskrimineringsfokus, syns förståelsen av kön färgad av ett komplementärt tänkande; "Gender equality is the opposite of gender inequality, not of gender difference. It means accepting and valuing equally the complementarity of women and men and the diverse roles they play in society," pkt 54.

[826] Explanatory Report pkt 54, European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 16.V.2005.

[827] The implementation of the provisions of this convention by Parties, in particular the enjoyment of neasures to protect and promote the rights of victims, shall be secured without discrimination on any ground, such as sex, race, color, language, religion, political or other

Förarbetena förtydligar dock, som nämnts, att jämlikhet mellan kvinnor och män inom konventionens ramar inte bara avser icke-diskriminering. Även positiva åtgärder för att nå jämställdhet mellan könen ska vidtas. Perspektivet har därför formulerats också i en särskild artikel, artikel 17, i relation till bestämmelserna i kap 3, om åtgärder för att skydda och främja offrens rättigheter, med garanterande av upprätthållande av jämställdhet mellan kvinnor och män:

> Each Party shall, in applying measures referred to in this chapter, aim to promote gender equality and use gender mainstreaming in the development, implementation and assessment of the measures.

Kapitel III är en central del av konventionen, som också visar på vissa skillnader mot protokollets mer mot bekämpning av organiserad brottslighet orienterade approach. Kapitlet har åtta artiklar (art 10-17) och utgår från det MR-perspektiv som FN:s högkommissarie har utarbetat i frågan (se ovan), och ska alltså tolkas och tillämpas med syftet att stärka jämställdhet mellan kvinnor och män och med gender mainstreaming som strategi i utvecklandet, implementeringen och utvärderingen av åtgärderna (art 17).[828] Artikel 10 rör identifieringen av vilka som är offer för trafficking, dvs. vilka som ska komma i åtnjutande av de rättigheter som protokollet tillförsäkrar dem som traffickerats. Artikel 11 handlar om skydd för offrens privatliv, artikel 12 om de speciella åtgärder av bistånd som offren är berättigade till, artikel 13 och 14 behandlar den period av återhämtning och reflektion som offer som vistas illegalt på en parts territorium har rätt till och lägger ner möjligheter för uppehålls tillstånd. Artikel 15 handlar om kompensation till offren för skada de lidit, artikel 16 om återvändande eller repartiering, och artikel 17 tar upp gender equality.

Syftet med artikel 17 är inte att förhindra diskriminering på grund av kön i relation till åtnjutandet av skyddet och främjandet av de utsatta personernas rättigheter, som alltså redan finns nedlagt i artikel 3. Syftet med artikel 17 är istället att ta sikte på kvinnors särskilda utsatthet i relation till trafficking för sexuella ändamål.

---

opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other tatus. Artikel 3, European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 16.V.2005.

[828] Explanatory report pkt 125.

> The aim of article 17 is not to avoid the any discrimination … which is already contained in Article 3 of the convention. The main aim of Article 17 is to draw the attention to the fact that women, according to existing data, are the main target group of trafficking in human beings and to the fact that women, who are susceptible to being victims, are often marginalised even before becoming victims trafficking and find them selves victims of poverty and unemployment more often than men.[829]

Återigen betonas att behovet av jämställdhetsfrämjande åtgärder, och behovet av att designa särskilda åtgärder för att stärka kvinnors position, ska ses i samband med förekomsten av våld mot kvinnor, och att trafficking är en form av detta våld.[830] Artikel 17 ålägger parterna att sträva efter att använda metoden ”gender mainstreaming” när de tillämpar konventionens tredje kapitel.[831]

> …Article 17 indicates that when developing, implementing and assessing measures contained in chapter III, Parties to the Convention shall apply this strategy of gender mainstreaming which, as mentioned before, it is a strategy to reach the goal of gender equality.[832]

Sammantaget kan MR-perspektivet och genusperspektivet sägas närvara i konventionen, vad beträffar det sistnämnda till och med spela en framträdande roll.

Definitionen av trafficking

Konventionens definition av trafficking är den samma som den som antagits i Palermoprotokollet (se ovan). Behovet av internationell konsensus motiverade det nödvändiga i att bygga på denna globalt antagna definition, enligt konventionens förarbeten.[833] Liksom i protokollet är sålunda brott enligt konventionens definitioner fullbordat innan den konkreta exploateringen har

[829] Ibid pkt 210.
[830] Ibid pkt 211.
[831] Gender mainstreaming definieras enligt följande: “Gender mainstreaming is the (re)organization, improvement, development and evaluation of policy processes, so that gender equality perspectives is incorporated in all policies at all levels and at all stages, by the actors normally involved in policy-making.” The Council of Europe Steering Committee for Equality between Women and Men (CDGE); Conceptual Framework, methodology, and presentation good practices (1998). Explanatory Report pkt 213, European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 16.V.2005.
[832] Explanatory Report pkt 215, European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 16.V.2005. Jfr Recommentaion No. R (98) 14 Committee of the Ministers to member states on gender mainstreaming.
[833] Explanatory Report pkt 72

ägt rum. Dock är tillämpligheten i konventionen vidare i så måtto att brottet inte, som enligt protokollet, behöver vara av transnationell karaktär eller ha vidtagits med inblandning av en organiserad kriminell sammanslutning för att falla under konventionen (artikel 2).

Samtycke eller ej?

Även om definitionen av trafficking är likalydande i protokollet och konventionen är de tolkningar som konventionens förarbeten ger av några av de omstridda elementen i definitionen mer precisa än dem som ges i protokollets legislativa guide. Av särskilt intresse här är frågan om samtycket och de därtill kopplade tolkningarna av de medel för rekrytering/hantering som konventionen anger som otillåtna, närmare bestämt rekvisitet ”the abuse of a position of vulnerability”, vilket har skapat kontroverser mellan feministiska förståelser som relaterar till normaliserings- respektive den abolitionistiska diskursen. Enligt Janice Raymond, aktiv i CATW, pekar rekvisitet i fråga mot att alla kvinnor som rekryteras och hanteras för sexuell exploatering faller under definitionen, eftersom det är utsatthet på kvinnors sida som får dem att söka sig till prostitution i andra länder – om de medvetet accepterat en sådan syssla i avtalet med människohandlarna.[834] Från GAATW:s sida betonar man istället att protokollets förarbeten begränsar detta rekvisit till att gälla endast situationer där den involverade kvinnan inte har några reella och acceptabla alternativ annat än att underkasta sig utnyttjandet ifråga; ”to refer to a situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved.”[835]

Enligt konventionen måste en vid mängd situationer räknas in under detta rekvisit. ”In short, the situation can be any state of hardship in which a human being is impelled to accept being exploited. Persons abusing such a situation flagrantly infringe human rights and violate human dignity and integrity, which no one can validly renounce”.[836] En vid samling situationer måste därför inräknas:

> Abduction of women for sexual exploitation, enticement of children for use in paedophile or prostitution rings, violence by pimps to keep prostitutes un-

[834] J. Raymond; Guide to the New UN Trafficking Protocol, s. 4. Odaterat, på http://action.web.ca/home/catw/attach/Guideun_protocolENG.pdf senast besökt 2008-09-22. Se ovan angående UNDOCs utkast till tolkning av protokollet.
[835] GAATW 2002, Fact Sheet. Travaux prératoire § 63, anger: The travaux préparatoires sholud indicate that the reference to the abuse of a position of vulnerability is understood to refer to any situation in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved. A/55/383/Add.1.
[836] Explanatory report pkt 83.

> der their thumb, taking advantages of adolescent's or adult's vulnerability, whether or not resulting from sexual assault, or abusing the economic insecurity or poverty of an adult hoping to better their own and their family's lot.[837]

Enligt konventionens förarbeten ska dessa omständigheter ses i termer av fenomen på en och samma skala, och som i varje fall gör att man kan definiera det skedda som trafficking.[838]

När det gäller kvinnans samtycke till exploateringen nämner förarbetena vidare paragraf 4(b), av lydelsen "the consent of a victim of "trafficking in human beings" to the intended exploitation set forth in sub-paragraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in sub-paragraph (a) have been used."[839] Frågan om samtycke är inte enkel, fortsätter texten, och det inte lätt att avgöra när fri vilja slutar och tvång börjar: Vissa vet mycket väl vad som väntar, exempelvis att de förväntas verka inom prostitutionen. Men, säger man, även om några önskar arbete och kan tänkas ha accepterat att verka i prostitution, kan inte slutsatsen dras att de har samtyckt till övergrepp av alla slag. Av den anledningen, säger förarbetena till konventionen, statuerar artikel 4(b) att det är fråga om handel med människor oaktat om offret har samtyckt eller ej.

> However, while someone may wish employment, and possibly be willing to engage in prostitution, that does not mean that they consent to be subjected to abuse of all kinds. For that reason Article 4(b) provides that there is trafficking in human beings whether or not the victim consents to be exploited.[840]

Som jag påpekade ovan har GAATW tolkat artikel 4(b) som överflödig, då det tvång som "exploatering" innebär enligt dem per definition inte kan samtyckas till. Denna exploatering utgörs av tvångsarbete, träldom, slaveri eller slaveriliknande förhållanden.[841] Här ska också synen på samtycke som "enkelt" som råder inom diskursen nämnas.[842] I den förståelse som kommer till

[837] Ibid pkt 84
[838] Ibid pkt 84
[839] Ibid pkt 97
[840] Ibid pkt 97
[841] GAATW; The UN Trafficking Protocol and Its Limitations. June 2000, på http://www.inet.co.th/org/gaatw, senast besökt 2005-10-10. I en skrift från 2004 presenterar GAATW innebörden av traffickingbegreppet enligt FN, inte med citerande av protokollet utan, med Coomarswamys definition från 2000, där inte sexuell exploatering nämns. E/CN.4/2000/68. GAATW, Asia Pacific NGO Forum, 2004; Trafficking in Women: from "violence against women" to "forced labour and slavery". 10 years after Beijing Platform for Action, 1995.
[842] Med "enkelt" menar jag en förståelse av samtycke som, likt hos Bindman, grundar sig på uppfattningen att ett bristande samtycke kan avges i alla situationer, och att tvång därför konstitueras av då motparten väljer att bortse från det klargjorda bristande samtycket (Bindman 1997 s. 52, jfr U. Andersson 2004, kap 4).

uttryck i konventionens förarbeten, framträder mycket riktigt hänvisningen i artikel 4(b) som mer begriplig, än om den snävare definitionen som GAATW förordar används. Läggs till förståelsen den syn på ekonomiskt tvång eller utnyttjande av sårbarhet till följd av erfarenheter av sexuellt våld eller av andra skäl som konventionens förarbeten nämner, i kombination med tolkningen av artikel 4(b), finns det skäl att tolka konventionen som mindre orienterad mot ett arbetsperspektiv än mot ett genusperspektiv med ett processtänkande och med våldsaspekter i botten.

Exploateringens art – Artikel 19 och kriminalisering av nyttjande av service av ett offer

Då protokollets och konventionens definitioner av trafficking är likalydande inkluderar exploateringen enligt konventionen, "at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs."[843] Som vi ska se nedan finns det utöver det processperspektiv som protokollet anlägger på trafficking, där rekrytering och handelsåtgärder med syfte att exploatera inkluderas, förståelser som också inkluderar själva exploateringen som en del av den process traffickingbrottet utgör.[844] Det vill säga, där Palermoprotokollet synliggör rekryteringen och handeln för ändamålet att exploatera kvinnor, och där EU:s expertgrupp önskat att fokusera endast exploatering i tvångsarbete/slaver/slaveriliknande förhållanden, pekar detta perspektiv på värdet av att se exploateringen i prostitution/tvångsarbete/slaveri/slaveriliknande förhållanden som en del av den process som utgör traffickingbrottet. Konventionen kan sägas ge uttryck för detta sist nämnda perspektiv, något som framkommer i dess artikel 19 som behandlar "exploateringens profitörer" i en traffickingkontext, dvs. människor som fullt medvetna nyttjar de traffickerade personernas tjänster.

Enligt artikel 19 ska konventionsparterna överväga att vidta sådana legislativa och andra åtgärder som kan vara nödvändiga för att etablera en kriminalisering under nationell lag, att nyttja service som är föremål för sådan exploatering som det refereras till i artikel 4(a) i konventionen, med vetskap att personen är ett offer för trafficking. Artikelns syfte är inte, enligt konventionens förarbeten, att förhindra traffickerade människor att fortsätta en sysselsättning eller att förhindra deras sociala rehabilitering, utan att bestraffa en part som är delaktig i exploateringen av offer för människohandel.

[843] Council of Europe Convention on Action against Trafficking in human beings, artikel 4(a), UN Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, artikel 3(a).
[844] *Revisiting the Human Trafficking Paradigm: The Bangladesh Experience. Part I: Trafficking in Adults*. International Organization for Migration, Geneva 2004.

> Article 19 is not intended to prevent victims of trafficking from carrying on an occupation or hinder their social rehabilitation but to punish those, who by buying the services exploited, play a part in exploiting the victim.[845]

För att vara straffbar ska gärningen ha vidtagits med vetskap om att personen ifråga från vilken tjänsten köptes var offer för handeln med människor. Här kan dock bevissvårigheter väntas. Dessa problem kan samtidigt i viss mån överkommas utan att oskyldighetspresumtionen träds förnär, säger förarbetena, då domstolen utifrån de faktiska omständigheterna kan dra slutsatsen att rekvisitet är uppfyllt.[846]

> The evidence problem is sometimes overcome – without injury to the principle of presumption of innocence – by inferring the perpetrator's intention from the factual circumstances. That approach has been expressly recommended in other international conventions.[847]

De konventioner som åsyftas är exempelvis the Convention on Laundering, Search, Seizeure and Confisdcation of the Proceeds from Crime[848], artikel 6(2)(c), som lyder "knowledge, intent or purpose required as an element of an offence set forth in that paragraph may be inferred from objective, facual circumstances".[849] Också artikel 6 (2)(f) I FN:s konvention mot transnationell organiserad brottslighet innehåller en dylik bestämmelse rörande uppsåtsbedömningen: "Knowledge, intent or purpose required as an element of an offence set forth in paragraph 1 of this article may be inferred from objective, factual circumstances."[850] Det syns således inte nödvändigt att föra särskild bevisning om att det förelegat visst slag av uppsåt. [851]

Det sagda visar att en koppling görs i konventionen mellan den exploatering brottsoffret utsätts för genom traffickingbrottet, och den köpande part till vilken den traffickerade personens tjänster tillhandahålls. Denna koppling pekar vidare mot en fråga som ska behandlas i avslutningen av detta kapitel, nämligen vilken *skada* som traffickingbrottet utgör enligt de på fältet stridande diskurserna, och vilka *aktörer* som kan sägas vara ansvariga för att denna skada uppstår. Frågor som alltså relaterar till vilka skyddsintressen som kan sägas ligga bakom kriminaliseringen av människohandel.

---

[845] Council of Europe Convention on Action against Trafficking in human beings, 16.V.2005, Explanatory Report pkt 233, min kursivering.
[846] Ibid pkt 235
[847] Ibid pkt 235
[848] ETS No. 141
[849] Council of Europe Convention on Action against Trafficking in human beings, 16.V.2005, Explanatory Report pkt 235
[850] UN Convention against Transnational Organized Crime, artikel 6(2)(f).
[851] Jfr. Prop. 2002/2003:146 Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, avsnitt 6.2.1.

Sammanfattning

I relation till Palermoprotokollet kan Europarådets konvention ses som ett intstrument med starkare betoning på skyddet för de utsatta personernas mänskliga rättigheter och den mänskliga värdigheten och integriteten, i kombination med dess syfte att bekämpa trafficking. Vidare anläggs ett genusperspektiv särskilt på åtgärderna enligt kapitel III för att skydda och stärka offrens rättigheter. Konventionen ser likt protokollet trafficking som en process, och inkluderar genom artikel 19 också delvis den exploatering som sker genom köparnas aktiviteter. Vidare syns dess tolkning av samtycket enligt artikel 4(a) vara snävare än vad som anges enligt protokollet, dvs. exempelvis också utnyttjandet av ekonomisk sårbarhet eller sårbarhet till följd (eller inte) av sexuella övergrepp, eller utnyttjandet av ekonomisk osäkerhet eller fattigdom, konstituerar enligt konventionen de otillåtna medel som anges i artikel 4(a), och som gör att åtgärden kan klassas som trafficking.[852] Med användande av de perspektiv jag har utkristalliserat, plus det genusperspektiv jag med International Law Association nämnt, kan konventionen sägas anta ett MR- och ett genusperspektiv, i en riktning som mer än protokollet följer den radikalfeministiska diskursens förståelse. Dock bevarar konventionen, trots inskränkningen av samtyckesgrundande omständigheter, skillnaden mellan frivillig och påtvingad prostitution, som är den radikalfeministiska traffickingdiskursens främsta önskan att upphäva. Normaliseringsdiskursens krav kan också sägas ha fått sin plats genom antidiskrimineringsklausulen i artikel 3. Likaså är stödet till de utsatta kvinnorna formulerat i mer förpliktigande termer i konventionen än i protokollet – något som dock inte utgör en stridsfråga mellan diskurserna och som således även den radikalfeministiska diskursen torde välkomna.

Europeiska unionen och arbetet mot trafficking

Inom EU har arbetet mot trafficking pågått sedan slutet av 80-talet, då parlamentet först tog upp frågan.[853] Dels har unionen skapat en mängd policydokument rörande handel med människor, och dels har den antagit rättsakter på området.[854] Sedan 1999 är unionens arbete mot trafficking inskrivet i

[852] Council of Europe Convention on Action against Trafficking in human beings, 16.V.2005, Explanatory Report § 84

[853] OJ C 176, 14.7.1986, on violence against women, pp 73-83: OJ C 120, 16.5.1989, on the exploitation of prostitution and the traffic in human beings, pp 352-355: OJ C 268, 4.10.1993, on trade in women, pp 141-142: OJ C 032, 5.2.1996, on trafficking in human beings, pp 88-93: OJ C 304, 6.10.1997, pp 55-59.

[854] Här kan särskilt nämnas fyra kommunikationer, 1996, 1998, 2000 och 2005 - COM(1996) 567 final of 20.11.1996; COM(1998) 726 final of 9.12.1998; COM(2000) 854 final, Brussels,

Amsterdamfördraget under avdelning IV, Bestämmelser om polissamarbete och straffrättsligt samarbete.[855] Enligt Artikel 29 är unionens mål att ge medborgarna en hög säkerhet inom ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, ett mål som ska nås genom förebyggande och bekämpande av brottslighet, vare sig denna brottslighet är organiserad eller ej. Trafficking nämns här särskilt, liksom terrorism, brott mot barn, olaglig narkotikahandel, vapenhandel, korruption och bedrägeri.[856] Trafficking kan därmed tolkas som placerat i en kontext i fördraget av brott som utgör *ett angrepp på allmänna intressen*, eller det jag nedan kallar en sammanhållen förståelse av trafficking.[857] Samtidigt framgår av flera av de akter unionen antagit på området att det finns en ovilja att se frågan i dylika termer. När jag nu går vidare och studerar EU:s arbete mot trafficking, med fokus på aktiviteterna från rådet och kommissionen, är det framväxten av en förståelse av trafficking som står i fokus, och hur denna kan relateras till den bittra dragkamp om tolkningsföreträde som samtidigt pågår mellan de feministiska positionerna på fältet. För medan FN:s arbete för att förebygga, bekämpa och bestraffa trafficking fram till Palermoprotokollet, i ett kortare historisk perspektiv (från 1900-talets mitt fram till tidigt 2000-tal), kan sägas ha förts inom ramen för andra frågor, främst bekämpandet av våld mot kvinnor och främjandet av kvinnors mänskliga rättigheter, har kampen mot trafficking inom EU vuxit fram som en fråga ”i sin egen rätt” (eller om man så vill, utan den inramning exempelvis ett MR-, ett migrations eller ett våldsbekämpningsperspektiv ger). Ett antal instrument har sålunda behandlat trafficking självständigt.[858] Därmed

---

21.12.2000 och COM/2005/0514 final 18.10.25 – liksom lagstiftningsförslag från kommissionen vilka utgör basen för EU/EG-rättslig lagstifting: Council Framework Decision 2002/629/JHA of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings(OJ L 203, 1.8.2002, p. 1); Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography (OJ L 13, 20.1.2004, p. 44); Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities (OJ L 261, 6.8.2004, p. 19).Se också :Council Framework Decision 2001/220/JHA of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (OJ L 82, 22.3.2001, p. 1);Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 angående ersättning till brottsoffer, OJ L 261, 6.8.2004, p. 15). The Council Resolution of 20 October 2003 on initiatives to combat trafficking in human beings, in particular women (OJ C 260, 29.10.2003, p. 4). Nämnas kan också forskningsprogrammen under Daphne (2000-2003) and Daphne II (2004-2008) liksom programme of Community action (2004 to 2008) to prevent and combat violence against children, young people and women and to protect victims and groups at risk(OJ L 34, 9.2.2000, p. 1; OJ L 143, 30.4.2004, p. 1). Under det åttonde ACP programme har pengar anslagits för att bekämpa handeln med barn i delar av Afrika, liksom att anti-traffickingprojekts har bedrivits i Östeuropa.

[855] OJ C 321 E

[856] Också EU-s stadga om de mänskliga rättigheterna tar upp trafficking. Enligt artikel 5(3) skall handel med människor vara förbjudet. Se nedan.

[857] Den är sammanhållen i så mening att den relaterar förekomsten av handeln med människor till hur samhällets normer och värderingar verkar och påverkas i stort.

[858] Dylika specifika rapporter har givetvis producerats även inom FN:s ramar, dock har traffickingfrågan genom sin gradvisa framväxt som ett problem förknippat med mäns våld mot

har inte något särskilt perspektiv omgärdat traffickingfrågan inom EU som automatiskt placerat det i en kontext av exempelvis våld, mänskliga rättigheter eller arbetsrätt. Mycket riktigt framstår företeelsen trafficking som viktig att bekämpa i de tidiga EU-dokumenten, dock utan att det blir angivet vad trafficking är och sålunda vilka värden handeln betrampar och vilka förbrytelser den konstituerar. Genomgående präglas istället i synnerhet rådets men också kommissionen akter rörande trafficking av ett betonande av behovet av en ”multidisciplinary and coordinatde approach”[859], en ”interdisciplinary multyagency”[860], en ”comprehensive and multidisciplinary approach”[861], en ”integrated”[862] eller en ”holistic” approach, men utan explicitgöranden kring vad som ska bekämpas. Jag vill här föregripa framställningen genom att ställa frågan om ifall detta starka betonande av behovet av samarbete och ökad information också *döljer frågan om behovet av en förståelse av problemet?* [863] För vad är det man ska samarbeta kring? Vad utgör trafficking? Formuleringarna i den av rådet antagna handlingsplanen mot trafficking från 2005 kan tolkas som att så har varit fallet. Jag ska återkomma till handlingsplanen längre fram i framställningen.

Behovet av information – rådets rekommendation från 1993

En tidig akt är en rekommendation från Rådet, Recommendations on Trade in Human Beings for the Purposes of Prostitution, från 1993.[864] Här är fokus ställt mot handel för prostitution, och perspektivet könsneutralt, dvs. man omtalar ”the trade in human beings”. Rekommendationen innehåller fem punkter som i huvudsak kretsar kring behovet av information och informationsutbyte om handeln med människor.[865] Några definitioner av vad som

kvinnor haft en placering som relaterat den till denna kontext, från vilken den gradvis kommit att formuleras som en ”egen fråga”.

[859] COM (1998)726

[860] Recommendations from the Working Group on Law Enforcement and Police Cooperation, European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996, I COM(96) 567 final, annex 2.

[861] 2003/C 260/03, COM (2000) 854 final /2.

[862] Memo 05/381.

[863] Förhållanden ska ses i ljuset av de konflikter som finns på fältet rörande hur prostitution ska förstås, och som gör det svårt att se hur ett gemensamt arbete ska kunna bedrivas när grundförståelser divergerar så och de styrande dokumenten inte innehåller några perspektiv till vägledning rörande hur frågan ”trafficking” ska förstås. Jfr SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*, där författarna menar att bristen på medvetenhet om vikten av vilken förståelse som väljs; bristen på explicita och genomarbetade riktlinjer, av frågan mäns våld mot kvinnor förhindrar ett effektivt arbete. SOU 2004:121 s. 226.

[864] JHA Recommendations on Trade in Human Beings for the Purposes of Prostitution Council Press Release 10550/93 of 29-30 November 1993.

[865] Information och träning för poliser, centralisering av informationshantering på nationell nivå, ansamlande och distribuering av information mellan stater, behovet av informations-

avses härmed görs inte. I rekommendationen framstår det tvärt om som om enighet råder och kunskap finns kring vad som avses med trafficking. Det är information om företeelsen och hur den ska bekämpas som behöver utvecklas och spridas.

Wienkonferensen

1996 hölls en europeisk konferens om handel med kvinnor i Wien, European Conference on Trafficking in Women.[866] Konferensen organiserades av Kommissionen och förde samman aktörer från varierade sektorer av samhället (universities, NGOs, police and immigration services, government and parliaments). Konferensen identifierade ett antal särskilt viktiga områden, migration, rättsligt samarbete, law enforcement, sociala respektive internationella frågor, och antog ett antal rekommendationer i anslutning till dessa.[867] Rekommendationerna betonar behovet av ett närmare samarbete och en mångdimensionell multiaktörstrategi, eftersom ingen aktör enligt konferensen ensam kan hantera den komplexa fråga trafficking utgör. En nationell strategi sägs därför behövas i varje land.[868] Wienkonferensen menade också att en speciell EU approach är önskvärd. Ett av förslagen från konferensen var att en handlingsplan skulle utvecklas, ”a comprehensive action plan with a structured approach”, för bekämpandet av handel med kvinnor. (kolla! rekommenderar att interdisciplinär (interpillar) handlingsplan inrättas på EU-nivå.)

I Wienrekommendationerna ligger fokus på behovet av information, klara definitioner, kunskap om omfattningen, samarbete mellan stater, dock framgår inte hur trafficking bör förstås och sålunda vad man ska förstå, samarbeta kring eller samla data om, eller att det krävs en förståelse av fenomenet för att ett framgångsrikt arbete med att bekämpa det ska kunna ta sin början. Återkommande betonas istället behovet av en en ”interdisciplinary multyagency”[869]. Ytterligare ett sätt att beskriva den approach som genomsyrar rekommendationerna är att peka på den synlighet som omgärdar de traffick-

kampanjer för konsulat och ambassader, vilka sägs spela en viktig roll i brist på nationell lagstiftning om trafficking, samt beslutet att utöka arbetet mot trafficking ska utökas inom ett antal fält (myndighets- och polissamarbete, law enforcement och migration).

[866] European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996.

[867] Recommendations from the European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996, I COM(96) 567 final, annex 2.

[868] Baserad på konkreta insikter om problemet, en adekvat strategi för prevention en enforcement policy, speciella utbildningsprogram för poliser, insatser för att öka offrens förtroende för polisen. Recommendations

[869] Recommendations from the Working Group on Law Enforcement and Police Cooperation, European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996, I COM(96) 567 final, annex 2, under rubriken General

erade kvinnorna: Som utsatta brottoffer, som skyddsobjekt för lagstiftning, som mål för nationella och internationella interventioner och hjälpprogram, etc.[870]

Wienkonferensen kom också med ett förslag om att värdera behovet av kriminalisering av utnyttjandet i en traffickingkontext. Enligt en av dess rekommendationer bör staterna

> [A]sses the need for measures to criminalise the abuse of the vulnerable position of women (who with or without their consent, have been the subject of trafficking for the purpose of sexual exploitation).[871]

Relaterar vi förståelsen av trafficking till den kontrovers om samtycket som delar det feministiska, och internationella, fältet rörande prostitution, tycks rekommendationen vila på inställningen att samtycke från kvinnan inte spelar någon roll för om trafficking ska anses ha ägt rum.[872]

Rekommendationerna från workshopen om ”social policy and protection” är av särskilt intresse. Här görs dels uttalanden om att trafficking inte bara utgör en social fråga utan också ett problem som rör mänskliga rättigheter eftersom den ”direkt berör den mänskliga värdigheten”. Dels görs ansatser att mer konkret formulera sig kring hur traffickingfrågan kan förstås/struktureras i det att man utkristalliserar ett antal faktorer och nivåer enligt vilka frågan kan förstås och bekämpas. Så identifierar man tre faktorer i den sociala dimensionen av handeln med kvinnor:

- Strukturella problem (fattigdom, ojämlikhet, förändringar av värderingar, social exklusion etc.””)
- Aktörer (traffickerare, klienter, offer)
- Konsekvenser (människorättsbrott, hälsorelaterade problem, etc.)

---

[870] Jag har tidigare lyft fram att ett analytiskt fokus på kvinnor präglar de delar av prostitutionsdiskursen som vill normalisera prostitution. Förståelsen i Wienrekommendationerna, liksom i flera andra EU-instrument, uttrycker ett liknande framlyftande av fokus på den trafficerade kvinnan. I kombination med avsaknade av synliggörande av en kontext där människohandeln utövas, framstår härmed kvinnor som den självklara gruppen att rikta eventuella åtgärder emot/för.

[871] Recommendation from the Working Group on Judicial Cooperation, i COM(96)567 Annex 2 s 37.

[872] Ovan anges (något motsägelsefullt rörande behovet av legaldefinitioner): “Concidering that rather than concentrating on the drafting of legal definition it is more important to address the characteristics of the phenomenon and in this context to focus on the elements of abuse and exploitation of the particularly vulnerable position and dependency of the victim regardless of apparent consent or the means and methods of trafficking.”

Man identifierar vidare tre nivåer för intervention:

- Internationella och regionala organisationer inclusive EU.
- Stater
- Det civila samhället och NGOer.

Och man minner om behovet av följande instrument

- Internationella och regionala instrument (konventioner, resolutioner, etc.)
- Finansiella instrument

Under rubriken prevention pekar arbetsgruppen vidare på behovet av informations- och åtgärdsprogram i ursprungs, transit och destinationsländerna, vikten av kampanjer rörande sexturism och vikten av att stödja forskning om data och policyanalyser samt om strukturen på efterfrågan. Det skymtar här vad som kan kallas en ansats till en sammanhållen förståelse i det att hela kedjans roll för existensen av trafficking betonas (handlare, mellanhänder och klienter) samt att inte bara kvinnorna synliggörs utan även efterfrågeledet (handlare och klienter). Gruppens konkreta ansats är ovanlig för EU-kontexten och deras schematisering återkommer inte i de efterföljande dokument från Rådet och Kommissionen som delvis ska bygga på Wienrekommendationerna. Istället märks ett fortsatt betonande av behovet av ökat samarbete, mer information och en integrerad approach i dessa dokument, i synnerhet i rådets arbete.

Kommissionens kommunikation On trafficking in Women för Sexual Exploitation, 1996

Kommissionens kommunikation från 1996 syftade till att stimulera en bred policydebatt och främja en enhetlig europeisk hållning till trafficking av kvinnor för sexuell exploatering. Man ville också i enlighet med Wienkonferensens rekommendation identifiera förslag som var konkreta och på kort sikt möjliga att uppnå för att förbättra samarbetet på EU-nivå och effektiviteten i åtgärderna på nationell nivå. Kommunikationen placerar förståelsen av trafficking i en kontext av kvinnors mänskliga rättigheter, tolkat som kvinnors rätt att ha kontroll över sina kroppar och fritt besluta över frågor som rör den egna sexualiteten.

> Any initiative to combat this form of international organised crime must devote central attention to the devastating effect it has on the victims. The human rights of women include their right to have control over, and decide

> freely on matters relating to their sexuality, including reproductive health, free of coercion, discrimination and violence.[873]

I kommunikationen ringas också in vad som ska förstås med trafficking:

> The Commission defines trafficking as the transport of women from third countries into the European Union (including perhaps subsequent movements between Member States). A distinction must be made between legal and illegal entry.

I linje med en förståelse som betonar samtyckets roll för traffickingdefinitionen avser man inte att täcka in fall då kvinnan inte har utsatts för tvång av en handlare:

> Trafficking for the purpose of sexual exploitation covers women who have suffered intimidation and/or violence through the trafficking. Initial consent may not be relevant, as some enter the trafficking chain knowing they will work as prostitutes, but who are then deprived of their basic human rights, in conditions akin to slavery. The Communication does not however seek to address the question of women who are not put under the duress by a third party to travel to work as prostitutes over borders, nor does it address the question of black market labour in other sectors in the European Union.

Kommunikationen skisserar en förståelse av trafficking där samtycket spelar roll och där ett MR-perspektiv anläggs, dock utan att man placerar prostitution i en arbetskontext.

Ytterligare en kontextualisering märks i att Kommissionen diskuterar fenomenet trafficking under ett antal rubriker: Hur många är offren? Vilka är orsakerna? Vilka länder är involverade? Hur äger handeln rum? Vilka är kvinnorna? Kommunikationen anbefaller en multidisciplinär och samordnad approach inom EU, baserad på de nyckelområden som rekommendationerna från Wienkonferensen identifierade, och på ett antal ”interdisciplinära” områden som man tar upp. Här nämns behovet av forskning, exempelvis datainsamling, studier av strukturella orsaker (fattigdom, ojämlikhet, socialt utanförskap), liksom studier av klienter (”clients”). Man anbefaller koordinering mellan medlemsstaterna för att råda bot på bristen på data, men också med andra aktörer, så som Europarådet. Informationskampanjer föreslås, bland annat för att stävja efterfrågan. Kommissionen understryker i stort det som sagts genom Wienkonferensens rekommendationer. Trots initiala referenser till kvinnors mänskliga rättigheter märks inte denna approach vidare i de förslag som läggs. Kommunikationen stannar också den vid att i huvudsak fokusera på kvinnor i traffickingkontexten, dvs. kvinnors utsatthet, medan kundledet och även människohandlarna i huvudsak förblir osynliga. Inte

[873] COM (96)567 s 3.

heller knyter man an till den strukturering av traffickingfrågan i olika sociala dimensioner som Wienrekommendationerna gör (strukturella problem, aktörer, konsekvenser), som kunde tjäna som utgångspunkt för en förståelse av problemet trafficking, på vilken arbetet med att förebygga, bekämpa och bestraffa handeln kunde ta sin utgångspunkt. Kommunikation föreslår dock en gemensam åtgärd för att förbättra det rättsliga samarbetet rörande handeln med kvinnor, och detta förslag hörsammas av rådet.[874]

Joint Action 1997

Rådet följde kommissionens och Wienrekommendationernas önskan om åtgärder för att nå en samlad juridisk förståelse av frågan. I Joint Action on February 1997 concerning action to combat trafficking in human beings and sexual exploitation of children läggs grunden för hur en gemensam rättslig approach till trafficking bör se ut. Som titeln antyder är här fråga om handel med människor, dvs. inte som i Kommissionens kommunikation och i Wienkonferensens rekommendationer, med kvinnor. Med trafficking avses dock endast handel för exploatering för sexuella ändamål.[875]

Åtgärden omtalar trafficking som en allvarlig kränkning av de mänskliga rättigheterna, särskilt den mänskliga värdigheten (preambeln pkt pkt 9). Rådets gemensamma beslut omtalar vidare trafficking i relation till tvång/förledande, och den introducerar vissa skyddsregler för offren (pkt F a-b). Åtgärden är könsneutralt hållen, trots att dess fokus är begränsat till trafficking för sexuella ändamål. I och med att den saknade bindande bestämmelser om att medlemsstaterna skulle anta gemensamma definitioner rörande trafficking kom dock dess betydelse i praktiken att bli ringa (se nedan).

Kommissionens kommunikation för vidare aktion i kampen mot människohandel 1998

Med sin kommunikation från 1998 ville Kommissionen försäkra att trafficking hölls kvar högt på EU:s agenda och att medlemsstaterna uppmuntrades att fullt ut implementera sina rättsliga åtaganden. Dess syfte var vidare att stärka det europeiska och internationella samarbetet, inkluderande såväl regeringar som NGO:er samt ursprungs-, transit- och destinationsländer, att stärka den multidisciplinära approachen där man fokuserar på prevention,

[874] Kommissionen stödjer Wienkonferensens rekommendation att införa kriminalisering av övergrepp, konfiskering av förtjänster och skydd av vittnen bl.a., men då den saknar kompetens att ta dylika initiativ, betonar kommissionen att den välkomnar initiativet från Wienkonferensen om en gemensam åtgärd.
[875] Joint Action of 24 February 1997, OJ L 063, 04/03/97 P. 0002-0006.

forskning, law enforcement och effektivt dömande av människohandlare, och att ge stöd till offren. Kommunikationen är ett svar på en förfrågan från Parlamentet om att återrapportera rörande vilka framsteg som gjorts i relation till den första kommunikationen från 1996. Kommunikationen ska därför också indikera det rådande tillståndet i arbetet mot handel med kvinnor och identifiera brister, liksom att rekommendera ett antal nya riktade initiativ, liksom ett fördjupande av vissa existerande initiativ från varierande parter.[876]

Kommissionen baserar sig på den definitionen av trafficking som man gjort i kommunikationen från 1996, ”this definition, all though not perfect, covers the key elements of trafficking in women.”[877] Dock pekar man också på vikten av att utvidga definitionen till att omfatta kvinnor som traffickeras för andra former av sexuell exploatering, liksom för tvångsäktenskap.[878]

Under rubriken “Main policy principles” sägs att “[p]riority for any policy in this field should be the attention to help and support to the victims of this serious and degrading violation of human rights.”[879] För att detta ska lyckas krävs samarbete mellan olika aktörer, inom och utomparlamentariska, nationellt och internationellt. Centralt är också enligt kommissionen att adressera fenomenet genom hela traffickingkedjan, ”recruiters, transporters, exploitares, other intermediaries and clients”. Adekvata åtgärder för prevention och repressiva strategier, liksom åtgärder för att stödja offren och att återupprätta deras mänskliga värdighet och integritet måste också utvecklas. Det sagda pekar på en förståelse av fenomenet som sträcker sig över ett händelseförlopp – det jag kallat ett processperspektiv på trafficking – vilket sätter fler aktörer än människohandlarna i fokus och synliggör ursprungs, transit och destinationsländerna. Likaså pekar den förordade kombinationen av repressiva och stödjande åtgärder mot att trafficking tolkas inom ramen för ett kriminaliseringsperspektiv och ett MR-perspektiv.

Vid tiden finns ett stort engagemang i frågan inom EU:s olika institutioner, liksom en viss rundgång i förslagen – handlingsplaner föreslås som resulterar i förslag om handlingsplaner. Samtidigt saknas ett identifierande av förståelsens betydelse för hur problemet trafficking kan angripas. Med diskursanalysens instrument kan vi konstatera att begreppet trafficking tycks vara ett nyckelement som inte ges ett konkret och genomlyst innehåll, vilket brukar vara fallet då konsensus råder om en central term. Samtidigt vet vi att ”trafficking” inom diskursordningen om kommersiell sexualitet utgör en

[876] Waddingston report of 27/11/97, Europaparlamentet.
[877] COM (1998) 726 Brussels 9.12.98, s. 2.
[878] Ibid.
[879] Ibid s. 3.

term kring vilken det råder mycket hårda strider – det utgör en nodalpunkt. Dessa diskrepanser och spänningar har mycket riktigt givit konsekvenser för effektiviteten i arbetet mot trafficking. Under rubriken ”Information, data, reserach and training” identifierar kommissionen ett som man menar huvudproblem rörande arbetet med att bekämpa trafficking.

> One of the main problems experienced in the field of trafficking in women is the lack of reliable statistics and data, making it difficult to assess the real dimension of the phenomenon and to prepare appropriate and targeted strategies to combat it. … Reasons for this are for example: the fact that it is a concealed phenomenon, no systematic collection, in general no clear criminalisation of trafficking in women, concepts and definitions of trafficking in women measured by different standards at national level, basic lack of communication and exchange of information between institutions at national level.[880]

Här pekas på behovet av kunskap, gemensamma definitioner, systematisk datainsamling osv. Vad som dock förblir osynliggjort i denna liksom tidigare dokument är *den kamp om hur kunskapen ska formuleras som pågår*, med de konsekvenser för möjligheterna att nå gemensamt ”vetande” om frågan som dessa motsättningar genererar.[881]

Samtidigt som det inte talas om den kamp som råder om hur trafficking ska förstås, lägger kommissionens kommunikation från 1998 ytterligare en bit till utvecklandet av en förståelse av fenomenet. I kommunikationen kontextualiseras trafficking i så motto att man pekar på trender inom handeln, där den organiserade brottsligheten lyfts fram som central aktör, liksom att handlarnas metoder diskuteras. Under rubriken ”Social assistance to victims and employment issues” framhålls att speciellt stöd till offer för trafficking liksom striktare kontroller av arbetsplatser behövs. Men, det krävs enligt kommissionen också attitydförändringar: ”However, in order to change attitudes of society towards sexual exploitation of women, long term preventive measures are cruicial.” Trafficking är sålunda en aktivitet med organiserade aktörer och med kvinnor som offer, liksom med kopplingar till attityder i samhället.

Också kampen mot rasism, jämlikhet mellan kvinnor och män, respektfulla könsrelationer och respekten för mänskliga rättigheter och den mänskliga värdigheten lyfts fram i kommunikationen. Under rubriken Cooperation with third Countries lyfts behovet av att åtgärder inom EU kompletteras med ett externt arbete riktat mot ursprungs- och transitländer. Här nämns fattigdom och arbetslöshet och bristande möjligheter inom ursprungs-

[880] Ibid s. 7.
[881] Ibid.

länderna som uppkomstbetingelser för trafficking, liksom brist på utbildning och sexuell diskriminering. Nyckelelement för arbetet mot trafficking i detta samarbete är enligt kommunikationen kamp mot fattigdom, främjande av mänskliga rättigheter, gender mainstreaming och demokrati och hållbar utveckling.[882]

Kommunikationen ger en bild av trafficking som relaterar till såväl kvinnors utsatthet för brottet som behovet av att synliggöra förövarna. Den pekar även på behovet av att vidta åtgärder i flera länder, mot olika aktörer i kedjan, liksom på frågans koppling till ojämlika könsrelationer. Samtidigt är den explicitgjorda medvetenheten om betydelsen av en uttalad förståelse av trafficking låg.

Amsterdamfördraget, Tammerfors- och Haagprogrammet

Amsterdamfördraget förhandlades fram under ett antal regeringskonferenser vid 90-talets mitt.[883] Fördraget knöt EU:s medlemsstater närmare varandra, bland annat genom att utpeka områden för samarbete som tidigare hade legat under den nationella suveräniteten.[884] Ett exempel på en dylik utvidgning av unionens kompetens är det område för frihet, säkerhet och rättvisa som omtalas i fördragets artikel 29. Genom Amsterdamfördraget artikel 29 läggs fast att unionens mål är att ge medborgarna en hög säkerhetsnivå inom ett område med frihet, säkerhet och rättvisa genom att bland medlemsstaterna utforma gemensamma insatser på områdena polissamarbete och straffrättsligt samarbete. Artikeln lyfter fram kampen mot människohandel som en prioriterad fråga.[885]

I det toppmöte som anordnades i Tammerfors 1999 enades Europeiska rådet om att göra unionen till ”ett område med frihet, säkerhet och rättvisa”. Till

[882] Ibid s. 15.
[883] Europeiska rådet i Turin inledde förhandlingarna den 29 mars 1996. Målsättningarna var högt ställda, inriktade på medborgarnas Europa, Europeiska unionens roll på det internationella planet, en förbättring av det sätt institutionerna fungerar på samt utsikterna inför en utvidgning. Därefter behandlade de Europeiska råden i Florens (21-22 juni 1996), Dublin I (5 oktober 1996) och Dublin II (13-14 december 1996) samt det informella rådet i Noordwijk (23 maj 1997) olika förslag och tog upp dem till förhandling och efter femton månaders förhandlingar hade samförstånd nåtts. Fördraget undertecknades den 2 oktober 1997 och trädde i kraft i maj 1999. OJ C 340 of 10.11.1997
[884] Exempelvis gällande sysselsättning, miljöfrågor och inte minst kampen mot terrorism och organiserad brottslighet.
[885] “Detta mål skall uppnås genom förebyggande och bekämpande av brottslighet, vare sig denna är organiserad eller ej, särskilt terrorism, människohandel och brott mot barn, olaglig narkotikahandel och olaglig vapenhandel, corruption och bedrägeri, …” OJ C 340 of 10.11.1997 artikel 29. Noteras kan att i utkastet till EU:s konstitution omtalades ”handel med människor *och* sexuell exploatering av kvinnor och barn”. OJ C 310/1 artikel III-271.

grund för arbetet lades en handlingsplan för åren 1999-2004, kallad Tammerforsprogrammet. Syftet var att uppnå ett antal mål som berörde asyl- och invandringspolitiken, rättskyddet och brottsbekämpningen. I Tammerforsprogrammet uttryckte Europeiska rådet sin mening rörande trafficking i två viktiga avseenden. Dels i pkt 23 i programmet, enligt vilken man uttrycker sin beslutsamhet att föra kampen mot illegal invandring, särskilt genom att bekämpa dem som involverar sig i handel med människor och ekonomisk exploatering av immigranter.[886] Rådet inbjuds att anta lagstiftning som föreskriver kraftiga sanktioner ”mot detta allvarliga brott”. I pkt 48 vidare, anmodas staterna att vidta åtgärder för att skapa gemensamma straffrättsliga definitioner och sanktioner rörande människohandel. När Europeiska rådet samlades i november 2004 godkändes en fortsättning på Tammerforsprogrammet i form av det fleråriga s.k. Haagprogrammet, vars mål är att befästa det område av frihet, säkerhet och rättvisa som redan skapats.[887] I Haagprogrammet uppmanades rådet och kommissionen att innan slutet av 2005 ha utarbetat en handlingsplan med bästa praxis för arbetet mot trafficking. ”With a view to the development of common standards, best practice and mechanisms to prevent and combat trafficking in human beings, the Euro-

[886] Här skall framhållas den omfattande kritik som finns mot det sätt på vilket Europeiska unionen hanterar problemet handel med människor, inte minst trafficking av kvinnor för sexuell exploatering, och som på ett övergripande plan relaterar till påståenedt om en skev relation mellan betonandet av negativa friheter inom unionen och ett motsvarande bristande intresse för säkrande av positiva rättigheter, så som ekonomiska och sociala rättigheter. Kritiken konkretiseras, *inter alia*, i relation till hur frågor om den fria rörligheten för unionens medborgare samtidigt, skillnaden i rättigheter mellan medborgare och icke-medborgare i unionen, betonandet av perspektiv som vill stoppa illegal invandring, det vill säga en önskan om att hindra ”fel” sorts migranter från att nå unionen, misslyckandet i att etablera förbindelser mellan trafficking och asylregler samt mer generellt att skapa ett ramverk för hanteringen av ”traffickingproblemet” som tar utgångspunkt i mänskliga rättigheter och som ser till de strukturella, bakomliggande orsakerna till att människor – särskilt kvinnor i detta fall – söker sig till migrationsprojekt, hur riskabla de än kan vara. Askola 2007. Se också Jeroen Doomernik; The Globalisation, Migration and trafficking Nexus: European Outcomes, ur Christien L. van den Anker & Jeroen Doomernik (red); *Trafficking and Women's Rights*. (Palegrav, Macmillan Hampshire) 2006.

[887] Europeiska kommissionen har på grundval av de av Europeiska rådet fastställda målen utarbetat en lista över åtgärder som är en förutsättning för att genomföra Haagprogrammet. De tio viktigaste prioriteringarna är: (1) Grundläggande rättigheter och medborgarskap.(2) Kampen mot terrorism. (3) Ett gemensamt asylområde: införande av ett effektivt och harmoniserat förfarande. (4) Hanteringen av migrationsfrågan. (5) Integration: maximering av de positiva effekterna av invandring i samhälle och ekonomi. (6) Inre och yttre gränser samt visum. (7) Skydd för privatlivet och säkerhetsaspekter i samband med informationsutbyte. (8) Organiserad brottslighet. (9) Civil- och straffrätt. (10) Delat ansvar och solidaritet. Säkerheten är mer framträdande i Haagprogrammet än i Tammerforsprogrammet, vilket har kritiserats från flera håll, se *Challenge Liberty & Security, A Response to the Hague Programme, Protecting the Rule of Law and Fundamental Rights in the Next Five Years of an EU Area of Freedom, Security and Justice*. www.libertysecurity.org. Senast besökt 2008-09-22.

pean Council invites the Council and the Commission to develop a plan in 2005."[888]

Kommissionens förslag till rambeslut om bekämpande av handel med människor och sexuell exploatering, 2000

Med Tammerforsprogrammet blev det en prioriterad fråga i arbetet mot trafficking att formulera en gemensam straffrättslig bas för EU:s medlemsstater. Kommissionen lade 2000 fram ett förslag till rambeslut rörande handel med människor och sexuell exploatering av barn.[889] Kommissionen påpekar att trots positiva utvecklingar har svårigheter mött inom EU att nå framgångar i arbetet mot trafficking, svårigheter man likt kommunikationen från 1998 knyter till en förevarande diskrepens i de nationella lagstiftningarna på området.

> However, despite these positive developments the existing discrepancies and divergences make it difficult, in practice, to develop an efficient judicial and law enforcement co-operation in these areas.[890]

Vikten av gemensamma straffrättsliga bestämmelser betonas därför i kommunikationen.

> In preparing the present proposals, the Commission has concidered that the main reason why the implementation of the Joint Action of February 1997 failed to achieve its objectives is to be found in the absence of commonly adopted definitions, incriminations and sanctions in the member States penal legislation.[891]

I förslaget går kommissionen vidare med formulerandet av en förståelse av begreppet trafficking i riktning mot ett sammanhållet perspektiv. Ett exempel på en dylik förståelse märks i att kommissionen placerar förekomsten av trafficking i en kontext som involverar hela samhället, inte bara den enskilde individen:

---

[888] Haagprogrammet pkt 1.7.1, The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union, 2005/c 53/01, 3.3.2005.
[889] COM (2000) 854 final p. 2, Combating trafficking in human beings and combating the sexual exploitation of children and child pornography; two proposals for framework decisions.
[890] Ibid s. 3.
[891] Ibid s. 4.

> Trafficking in human beings is not only an episodic phenomenon, affecting a few individuals, but of structural nature with extensive implications on the social, economic and organisational fabric of our societies.[892]

De åtgärder som förordas för att bekämpa förekomsten av trafficking är rättsligt skydd, preventiva och assisterande åtgärder, dvs. förslag som ligger i linje med den kombinerade strategi av repressiva och stödjande åtgärder som anbefalls med kommunikationen från 1998.

I förslaget till ramebslut gör kommissionen en definition av trafficking som separerar sexuell exploatering från exploatering för tvångsarbete. De två frågorna hanteras i två olika bestämmelser. Vad gäller frågan om samtycket är kommissionens förslag baserat på att någon form av tvång/missbruk av auktoritet eller ”another form of abuse” ska ha förelegat. Det sistnämnda rekvisitet är inte närmare definierat men lämnar ett vidare fält för tolkning öppet än den definition som rådet sedan stannade för liksom den definition som finns i Palermoprotokollet. [893]

[892] Ibid s. 2.

[893] I kommissionens förslag till rambeslut var exploatering rörande tvångsarbete och sexuell exploatering uppdelade i två separata artiklar (COM 2000 854 final /2). De föreslagna artikel 1 och 2 hade lydelsen:

Article 1

Offences concerning trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation

Each Member State shall take the necessary measures to ensure that the recruitment, transportation or transfer of a person , including harbouring and subsequent reception and the exchange of control over him or her, is punishable, where the fundamental rights of that person have been and continue to be suppressed for the purpose of exploiting him or her in the production of goods or provision of services in infringement of labour standards governing working conditions, salaries and health and safety, and:

a) use is made of coercion, force or threats, including abduction, or
b) use is made of deceit or fraud, or
c) there is a misuse of authority, influence or pressure, or
d) there is another form of abuse.

Aricle 2

Offences concerning trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation,

Each Member State shall take the necessary measures to ensure that the recruitment, transportation or transfer of a person, including harbouring and subsequent reception and the exchange of control over him or her is punishable, where the purpose is to exploit him or her in prostitution or in pornographic performances or in production of pornographic material, and:

a) use is made of coercion, force or threats, including abduction, or
b) use is made of deceit or fraud, or
c) there is a misuse of authority, influence or pressure, or
d) there is another form of abuse.

Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel

1997 antog som nämnts rådet den gemensamma åtgärden mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn, där medlemsstaterna uppmanades att se över sina nationella lagstiftningar rörande handel med människor samt det rättsliga samarbetet på området, liksom att uppmuntra att offren för handeln skyddas i den juridiska processen.[894] Åtgärden saknade dock uttryckliga föreskrifter om att medlemsstaterna skulle kriminalisera handeln ifråga. 2002 följdes den därför av ett rambeslut[895]; Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.[896] Rambeslutet är bindande för medlemsstaterna (men saknar direkt effekt) och kan därför antas vara viktigt på europeisk nivå för bekämpandet av trafficking. Rambeslutet syftar till att harmonisera lagar och andra författningar i medlemsstaterna rörande polissamarbete och straffrättsligt samarbete för att bekämpa människohandel. Syftet är också att skapa en ram på EU-nivå för att behandla bland annat frågor som kriminalisering, påföljder, försvårande omständigheter behörighet och utlämning.[897]

Rambeslutets preambel fastslår att människohandel utgör en allvarlig kränkning av de grundläggande mänskliga rättigheterna och den mänskliga värdigheten (pkt 3) och det utpekar FN:s protokoll som ett viktigt steg mot ett internationellt arbete på området (pkt 8). För att komma till rätta med det allvarliga brottet människohandel är det nödvändigt med både enskilda åtgärder i varje medlemsstat och en övergripande strategi, säger preambeln vidare, och utpekar gemensamma brottsrekvisit i samtliga staters straffrätt och effektiva, proportionerliga och avskräckande påföljder, som en integrerad del i detta (pkt 7). I enlighet med subsidiaritetsprincipen och proportionalitetsprincipen inskränker sig dock rambeslutet till det minimum som krävs för att målen ska uppnås, och går inte utöver vad som är nödvändigt för detta syfte (pkt 7). Rambeslutet är vidare avsett att komplettera tidigare instrument som antagits av rådet inom området.[898]

---

[894] 97/154/JHA of 24 February 1997, OJ L 063, 4.3.1997, se också The Vienna action plan, OJ C 19, 31.1.1999, liksom slutsatserna från the Tampere European Council 15-16 oktober 1999, särskilt pkt 23 och 48. (se även Trafficking in Women, The misery behind the fantasy: from poverty to slavery, A Comprehensive European Strategy, Justice and Home Affairs, s 4 http://ec.europa.eu/justice_home/news/8mars_en.htm, senast besökt 17 april 2008.)

[895] COM (2000) 854 final /2, Brussels 22.1.2001

[896] Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel 2002/629/RIF, OJ L 203, 1.8.2002.

[897] Med beslutet upphävdes den gemensamma åtgärden av d 24 februari 1997, 97/154/JHA, så långt gäller trafficking. Åtgärden saknade uttryckliga föreskrifter om att medlemsländerna skulle åta sig att införa ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor.

[898] Såsom rådets gemensamma åtgärd 96/700/RIF av den 29 november 1996 om upprättandet av ett program för stöd och utbyte för personer ansvariga för att bekämpa människohandel

Definitionen av människohandel återfinns i artikel 1.

Article 1
Offences concerning trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation or sexual exploitation

1. Each Member State shall take the necessary measures to ensure that the following acts are punishable:

The recruitment, transportation, transfer, harbouring, subsequent reception of a person, including exchange or transfer of control over that person, where:

a) use is made of coercion, force or threat, including abduction, or

b) use is made of deceit or fraud, or

c)there is an abuse of authority or of a position of vulnerability, which is such that the person has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved, or,

d) payments or benefits are given or received to achieve the consent of a person having control over another person.

For the purpose of exploitation of that person's labour or services, including at least forced compulsory labour or services, slavery or practices similar to slavery or servitude, or

for the purpose of the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, including in pornography.

2. The consent of a victim of trafficking in human beings to the exploitation, intended or actual, shall be irrelevant where any of the means set forth in paragraph 1 have been used.

Som märks skiljer rambeslutet mellan exploatering av någon i tvångsarbete och sexuell exploatering, en distinktion som görs även i de två tidigare diskuterade instrumentens definitioner. Definitionen är dock vidare i så mån att den också inkluderar exploatering i pornografi, men samtidigt snävare i den meningen att trafficking för organhandel inte är inkluderad. Likt de andra instrumenten riktar man sig mot samtliga tänkbara offer för handeln. Vidare föreläggs staterna att införa proportionerliga och effektiva straff för brottet. Medan preambeln utpekar barn som särskilt sårbara och därmed löpande

och sexuellt utnyttjnde av barn (STOP, EGT L 322, 12.12.1996, s 7), rådets gemensamma åtgärd 96/748/RIF av den 16 december 1996 om ett utökat mandat till Europol. Se vidare rambeslutet pkt 9.

särskild risk att bli offer för människohandel[899], återfinns inga referenser till kvinnor som särskilda skyddsobjekt, eller till ett könsperspektiv på frågan och inte heller omtalas prevention av så kallade ”root causes”. Rambeslutet innehåller heller inga regler rörande skydd för offer för människohandel, något som beklagats av bland andra FN:s högkommisarie för mänskliga rättigheter.[900]

Så långt kan sägas att Kommissionen givit uttryck för en förståelse av trafficking som placerat frågan i en sammanhållen kontext där trafficking sägs vara ett problem som påverkar hela samhällsväven, inte bara ett fåtal individer, och där betoning lagts på behovet av att adressera hela traffickingkedjan. Därmed synliggörs aktörerna handlare, mellanhänder och klienter liksom förhållanden i ursprungs, transit och bestämmelseländerna. Uppkomstbetingelser för trafficking, så kallade ”root causes” har vidare knutits till bland annat bristande jämställdhet mellan könen. Övergripande kan ett MR-perspektiv sägas vara anlagt, med såväl repressiva som assisterande åtgärder inkluderade, dock är MR-perspektivet i princip bra befintligt på ett principiellt plan då det inte återfinns i några konkreta förslag och skyddsregler för offer för handeln. Vad gäller definitionen av trafficking inkluderar kommissionen ”another form of abuse”, dvs. en vid definition också i relation till den definition som är antagen i Palermoprotokollet.

I rådets förståelse skalas ansatserna till en kontextualiserande perspektivering bort. Det traffickingbegrepp som EU:s rambeslut vilar på knyter brottet till ett angrepp på offrens mänskliga rättigheter, separerar sexuell exploatering från exploatering i tvångsarbete, inkluderar vissa former av tvång/förledande, pekar inte ut kvinnor som särskilt skyddsvärda och innehåller inte några skyddsregler för offren. Coster van Voorhaut är kritisk mot denna brist på utfyllnad av begreppet som hon menar lett till en skiftande praxis mellan EU:s länder.

[899] Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel 2002/629/RIF, preamblen pkt (5).

[900] United Nations High Commissioner for Human Rights, Observations by the UNHCHR and the UNHCR on the Proposal for a EU Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings. Bland annat framfördes kritiken att “aspects dealing with protection of victims and witnesses fall considerably short of established international standards”. Artikel 8 I kommissionens förslag berörde offer för människohandel, dock endast i följande omfattning: “Each Member State shall ensure that a victim ogf an offence provided for in this Framework Decision is given adequate legal protection and standing in judicial proceedings. In particular Member States’ shall ensure that criminal investigations and judicial proceedings do not cause any additional damages for a victim.” COM (2000) 854 final /2 – CNS/2001/0024, Proposal for a Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings, 21.12.2000.

Brysselförklaringen

I september 2002 samlades över 1000 delegater till The European Conference on preventing and combating trafficking in human beings, global challange for the 21st Century.[901] Konferensen hade initierats av Kommissionen under STOP II-programmet[902], och arrangerades av International Organization for Migration i samarbete med Europaparlamentet och Kommissionen.[903] Konferensens övergripande mål var att ge en möjlighet att klarlägga rådande trender inom människohandeln och hitta en europeisk strategi för att respondera på en utmaning som hotar att underminera Europas fundamentala värden och det fulla realiserandet av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa.

> …provide an opportunity to take stock of trends in human trafficking and an European policy to respond to a challenge that risks undermining our fundamental values and the full realisation of an area of freedom, security and justice.[904]

Konferensen mynnade ut i ett antagande av den så kallade Brysselförklaringen; the Brussels Declaration of September 2002. Förklaringens syfte är att vidareutveckla det europeiska och internationella samarbetet, konkreta åtgärder, normer och bästa praxis och andra mekanismer för att förebygga och bekämpa trafficking. Trots att dokumentet ifråga tillkommit utanför den institutionella beslutsstrukturen i EU antog rådet förklaringen i mars 2003.[905]

Brysselförklaringen förhandlades fram i efterdyningarna av tillkomsten av Palermoprotokollet. Liksom Europarådet anför i dess konventions förarbeten kan regionala instrument vara centrala i arbetet mot trafficking då de kan gå längre (i flera riktningar) än vad som var möjligt att formulera inom Palermoprotokollets ramar – där av detta instruments öppna hållning till prostitution i en nationell kontext. I relation till hur rådet tidigare har formulerat sin förståelse av trafficking är också Brysselförklaringen ett radikalt tydliggö-

[901] Delegaterna kom bland annat från EU:s medlemsländer, kandiderande länder, grannländer som Ryssland och Ukraina, liksom länderna USA, Kanada och Kina, från internationella organisationer, mellanstatliga organisationer, NGO:s och EU:s institutioner.
[902] STOP-programmet (1996-2000) inrättades för at ge ekonomiskt stöd till insatser för att förebygga och bekämpa handel med kvinnor och sexuell exploatering av barn. Programmet administrerades under the framework of the Commissioner for Justice and Home Affairs och den Europeiska unionen.
[903] 2003/C 137/01, Council conclusions of 8 May 2003.
[904] 2003/C 137/01, Council conclusions of 8 May 2003
[905] Ibid.

rande av förståelsen, inte minst genom dess syn på trafficking som länkad till prostitution och till ojämlika könsvillkor.

Förklaringen placerar traffickingfrågan såväl inom ramen för ett MR-perspektiv som i ljuset av organiserad brottslighet och migration, och framhåller behovet av ”a comprehensive European policy” i arbetet med att förebygga och bekämpa trafficking.[906] Trafficking sägs vara ett förkastligt och oroande fenomen, och utpekas som en utmaning som riskerar att undergräva de gemensamma värderingarna och som innehåller påtvingad sexuell exploatering, exploatering i arbete under slaveriliknande förhållanden, exploatering i tiggeri och ungdomsbrottslighet samt i hushållstjänst. Dessa brott, slår deklarationen fast, utgör allvarliga kränkningar av den utsattes mänskliga rättigheter enligt internationell rätt samt enligt EU:s stadga om de fundamentala rättigheterna. Det internationella samfundet anmodas att svara mot den utmaning som det internationella kriminella fenomenet trafficking med alla dess motbjudande aspekter utgör, och tillhandahålla en otvetydigt och heltäckande (comprehensive) respons på nationell, regional och internationell nivå. Denna respons ska inte bara överensstämma utan även sätta i förgrunden de principer och riktlinjer som högkommissarien för mänskliga rättigheter har utarbetat, och särskilt beakta barns intressen och rättigheter.

Den enhetliga strategi som ska vägleda arbetet behöver omfatta hela traffickingkedjan enligt deklarationen:

> The comprehensive European policy against human trafficking needs to address the entire trafficking chain, comprising countries of origin, transit and destination alike, targeting recruiters, people who transport the victims, exploiters, other intermediaries, clients and beneficiaries.[907]

Vi känner här igen en formulering från hur kommissionen har betraktat arbetet mot trafficking; dvs. behovet av att adressera hela kedjan och dess aktörer. Deklarationen omtalar vidare så kallade “root causes”, till vilka man ”inte minst” inkluderar arbetslöshet, fattigdom, könsojämlikheter inkluderande flickors status, sociala och kulturella attityder, efterfrågan på sexuella tjänster, efterfrågan på billig arbetskraft och annan exploatering. Sammanslutningen av involverade stater, internationella organ och icke-statliga organisationer uppmanas i deklarationen att vidta konkreta åtgärder och öka samarbetet inom förebyggandet av handeln, skydd för och hjälp till offren samt polisiärt och rättsligt samarbete, framför allt i syfte att uppnå en snabb och varaktig minskning av människohandeln.

[906] Ibid.
[907] Ibid.

Arbetet enligt deklarationen ska vidtas i andan av deklarationens bilaga, som innehåller rekommendationer, normer och system för bästa praxis vid samarbete och samordning. Brysselförklaringens bilaga innehåller 19 punkter under rubrikerna Rekommendationer, normer och system för bästa praxis vid samarbete och samordning, Att förebygga handel med människor, Skydd och stöd för offren, samt Polisiärt och rättsligt samarbete. Av intresse här är särskilt de åtgärder som förordas under rubriken ”Att förebygga handel med människor”.

Att förebygga handel med människor – bakomliggande orsaker/root causes

Under rubriken Att förebygga handel med människor ryms sex underrubriker (pkt 7-12). Enligt den första punkten under (7) är en grundläggande del i en MR-approach till trafficking att betona frågans könsaspekter.[908] En europeisk anti-traffickingstrategi ska innehålla bekämpandet av könsbaserat våld och patriarkala strukturer som skapar en gynnsam miljö för trafficking. Vidare lyfts i punkten, *inter alia*, fram att lagstiftningen och politiken om jämställdhet måste skydda och stärka kvinnors och barns legala och sociala position och särskilt adressera alla former av könsdiskriminering. Under rubriken Bakomliggande orsaker framhålls också att åtgärder bör inrättas, inbegripet stöd till kvinnliga företagare, för att ge kvinnor full delaktighet och beslutanderätt i samhället, framförallt inom utbildningsväsendet och i det ekonomiska livet. I kampen mot människohandel bör även minskningen av efterfrågan på sexuella tjänster och billig arbetskraft vara ett viktigt och gemensamt mål. I detta ingår enligt deklarationen att värna om jämställda och respektfulla förhållanden mellan könen och särskilda kampanjer riktade mot sexköpare. Under rubriken (8) ”Forskning” framhålls att en avgörande del i den ”heltäckande strategin mot människohandel” är att bedriva ytterligare forskning om och analys av efterfrågeledet och undersöka metoder med vilka efterfrågan från kunder effektivt kan reduceras. Också under rubriken ”Ökad medvetenhet” nämns kunderna i traffickingkedjan. Informationskampanjer ska riktas mot efterfrågeledet som en del i processen att effektivt minska trafficking.

En kontext tar form i förklaringen

Brysselförklaringen placerar trafficking i en kontext av könsbaserat våld och patriarkala strukturer där kvinnors fattigdom och deras status (juridiskt, soci-

[908] Övriga rubriker under avsnittet ”Att förebygga handel med människor” är 8. Forskning, 9. Utbildning, 10. Ökad medvetenhet. 11. Administrativa kontroller, och 12. Särskilda rekommendationer för att förhindra handel med barn.

alt och ekonomiskt) och utbildningsmöjligheter, liksom efterfrågan på sexuella tjänster och billig arbetskraft samt bristande möjligheter att migrera säkert, anses vara bakomliggande orsak till trafficking (pkt 7). I enlighet med ambitionen att ha ett heltäckande perspektiv på trafficking pekar förklaringen inte ut förhållandena i ursprungsländerna som särskilt orsakande trafficking.[909] Ett särskilt fokus läggs tvärt om på nödvändigheten i att adressera hela traffickingkedjan, i linje med det jag ovan kallat ett processperspektiv på trafficking.[910]

> The comprehensive European policy against human trafficking needs to address the entire trafficking chain, comprising countries of origin, transit and destination alike, targeting recruiters, people who transport the victims, exploiters, other intermediaries, clients and beneficiaries.[911]

Förklaringen innehåller inte någon definition av trafficking utan utgör som sagt en ansats för utvecklandet av normer och praxis för bästa standars för samarbete på den europeiska arenan runt bekämpandet av trafficking. Referenserna till behovet av att effektivt reducera efterfrågan på sexuella tjänster som ett centralt led i den sammanhållna traffickingstrategin, vilket kopplas till utbildandet av jämlika och respektfulla relationer mellan könen (och där trafficking tolkas som ett allvarligt brott vilket hotar unionens gemensamma värden och möjligheterna att upprätta ett område för frihet, säkerhet och rättvisa) visar att deklarationen placerat förståelsen närmare den abolitionistiska tolkningen av trafficking och prostitution som sammanlänkade, än den normaliseringsförespråkande diskursens förståelse av prostitution som arbete. Detta bekräftas av frånvaron av referenser till sexuell exploatering inom ramen för en arbetskontext (tvärt om separeras dessa exploateringsformer, liksom att ”sex- och arbetsmarknaden” genomgående används för att referera till de marknader där exploaterandet sker).

Relaterat till de punkter jag diskuterat ovan: a) samtycke, b) process eller slutresultat) och c) exploateringens art, kan deklarationen förstås som att den gör en tolkning av trafficking enligt vilken ett element av tvång krävs i den sexuella exploateringen (”coercive sexual exploitation”[912]), att ett process-

[909] Punkten 7 som behandlar bakomliggande orsaker (”root causes”) saknar dylika specificeringar, den omtalar behovet av att stärka kvinnors sociala och legala och ekonomiska positioner generellt.
[910] Under pkt 8 med rubriken Forskning framhålls vikten av att utveckla en metodologi som “takes into account the evolving character of this form of crime.”
[911] Brysselförklaringen st 9.
[912] Någon definition av trafficking diskuteras dock inte i deklarationen. EU har tillträtt FN:s konvention mot organiserad brottslighet och dess tilläggsprotokoll, vars definition av människohandel också rambeslutet bygger på.

perspektiv anläggs där efterfrågansledet ses som centralt att adressera, samt att en skillnad görs mellan sexuell exploatering och tvångsarbete.

Expertgruppen

Under punkten 2 i deklarationens annex föranstaltas om inrättandet av en expertgrupp som ska arbeta för att normer och bästa praxis i strategin mot människohandel på nationell och internationell nivå ses över, konsolideras och utvecklas. I mars 2003 inrättades expertgruppen, bestående av 20 medlemmar under ledning av Marianne Wijers.[913] Enligt artikel 2(2) i kommissionens beslut ska expertgruppen komma med uttalanden (opinons) eller rapporter till kommissionen på den förras anmodan eller på eget initiativ, där ”due concideration” ska tas till Brysselförklaringens rekommendationer.[914] Artikel 2(3) föranstaltar att gruppen ska författa en rapport baserad på rekommendationerna i Brysselförklaringen inom en tid av nio månader efter dess tillsättande, för att bistå Kommissionens arbete med att förslå ytterligare konkreta åtgärder på europeisk nivå. I rapporten Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings, har gruppen lämnat en lista med 132 rekommendationer vilka är ämnade att ”översätta Brysselförklaringen till praktik” samt en tillhörande text.[915]

Brysselförklaringen – fast tvärt om

Gruppen har utgått från definitionen av trafficking enligt Palermoprotokollet och EU:s rambeslut av den 19 juli 2002, tolkat som att dessa instrument föreskriver ett element av tvång.

---

[913] 2003/209/EC Commission Decision of 25 March 2003 setting up a consultative group, to be known as the “Experts Group on Trafficking in Human Beings”, OJ L 079, 26/03/2003 P 0025-0027. Wijers var co-coordinator för The Human Rights Caucus under förhandlingarna till FN-protokollet och hon arbetar aktivt för ett perspektiv på trafficking och prostitution som representerar normaliseringsdiskursens förståelse, se M. Wijers & L. Lap-Chew 1998, M. Wijers & Van Doornick 2002, M. Ditmore & M. Wijers 2003.

[914] 2003/209/EC Commission Decision of 25 March 2003 setting up a consultative group, to be known as the “Experts Group on Trafficking in Human Beings”, OJ L 079, 26/03/2003 P 0025-0027.

[915] EU Experts Group on Trafficking 2004 s. 6. Rapporten inleds med en omfattande summering där rapportens struktur och grunder presenteras, vilken följs av en lista med rekommendationer. Därefter följer kap 1 med en genomgång av rapportens bakgrund och metodologi, kap 2 rörande en fördjupning av förståelsen av trafficking, Kap 3, Guiding principles and cross-cutting themes, där bland annat gruppens syn på MR-perspektivet utvecklas, kap 4 angående prevention, kap 5, angående assistans, skydd och social inklusion av traffickerade personer, och kapitel 6, angående rättstillämpande åtgärder. Härpå 16 ”explanatory papers” där synen på trafficking, ett MR-perspektiv, relationen mellan trafficking och den informaliserade arbetsmarknanden m.m. följer. Strukturen är en smula svår att överblicka då många teman behandlas upprepade gånger.

> ”The core elements of trafficking, as defined in the Protocol, are coercion, abuse and deceit. …

Så långt märks inga motsättingar med den förståelse som kommer till uttryck i Brysselförklaringen. Dock anammar expertgruppen en ”öppen” inställning till prostitution – något man menar är kärnan i FN:s definition och som man menar gäller också för Brysselförklaringen:

> Further more, it makes a clear distinction between trafficking and prostitution as such. Neither instrument implies a specific position on (voluntary, non coerced adult) prostitution as such, leaving it to individual States how to address prostitution in their respective domestic laws.”[916]

Som nämnts ovan gör dock Brysselförklaringen en koppling mellan trafficking och efterfrågan på sexuella tjänster, liksom till att en ökad jämställdhet och respekt mellan könen kan väntas bidra till en minskning av efterfrågan på dylik service. Prostitution placeras därmed in som en del i en (patriarkal) kontext där trafficking kan frodas (pkt 7 annex), dvs. deklarationen tar ställning i prostitutionsfrågan på ett sätt som Palermorptokollet inte gör utan lämnar till de individuella staterna att göra. Europarådets konvention har exempelvis formulerats i en dylik förtydligande riktning mot ett avståndstagande från en normalisering av prostitution. På motsvarande sätt finns möjlighet att utforma regionala instrument i samklang med lagstiftningen i länder som Tyskland och Holland, där prostitution ses som ett arbete, inom ramen för Palermoprotokollet. Bryssseldeklarationen är dock, likt Europarådets konvention, formulerad så att kopplingar görs mellan prostitutionshandeln och trafficking i termer som tar avstånd från en normalisering av prostitution som sexarbete. Expertgruppen väljer dock att bortse från detta med hänvisning till att uppfattningarna under förhandlingarna till Palermoprotokollet divergerade på ett sådant sätt att samstämmighet inte kunde nås. Man använder därmed ett instrument som förhandlats fram på global nivå med vida definitioner som en konsekvens av behovet av att nå konsensus bland många involverade parter eller som i fallet med rambeslutet är mer precist i karaktären då det endast reglerar staters skyldighet att införa straffrättslig lagstiftning, för att undvika att följa de riktlinjer som dragits upp på regional nivå rörande ett brett arbete för att bekämpa trafficking. Själv formulerar gruppen detta som att man betraktat Brysselförklaringen ”som en plattform och inte ett hinder” (”a ’platform’, not a ’fence’”) (Expert Group 2004:6). Tolkningsstrategin att bortse från Brysselförklaringens innehåll formuleras också i rapporten i termer av att man valt att respektera de olika uppfattningar som funnits inom gruppen.

[916] EU Experts Group on Trafficking, 2004 s. 6.

> We have followed that approach [att inte ta ställning till hur prostitution ska förstås, min anm.] It is well known that in particular the issue of prostitution is extremely sensitive and that very different positions exist on this issue, which are also reflected in the Experts Group. Our choice has been to recognise, respect and accept the different positions and not allow them to take over.[917]

Detta perspektiv får anses vara en reell intervention från expertgruppen, i riktning för den sexarbetarförespråkande förståelsen, i ett av en konferens och sedermera ett av EU:s ministerråd antaget dokument. Perspektivet märks också i hur gruppen uttrycker sig rörande det gemensamma mål man säger sig ha, och som knyter an till det jag ovan kallat diskursen om sexarbetares centrumposition: Att åtgärder för att förebygga och bekämpa trafficking ytterst relaterar till att skapa bättre förhållanden i sexindustri, och andra industier, vilka syns vara jämställda.

> Rather we have focused on the aim we have in common, notably to reduce trafficking and related forms of violence and abuse in the sex industry and other industries.[918]

Också den fortsatta rapporten präglas av nämnda perspektiv. Sålunda är talet om behovet av att se trafficking i ljuset av ojämställdhet och könade förhållanden, där kampen mot könsrelaterat våld mot kvinnor bör ingå och mot de ”patriarkala strukturer” som skapar grogrund för handeln, mycket nedtonade. Termen ”patriarkala strukturer” från Brysselförklaringen används inte, och inte heller genomsyras rapporten av en förståelse som placerar trafficking i en kontext av könade, ojämlika relationer. Det genusperspektiv som Brysselförklaringen föranstaltar ska vägleda arbetet, liksom det fokus som bör läggas på efterfrågesidan, omnämns i några av de 132 rekommendationerna, men när fråga är om prevention lyfts exempelvis inte den länk fram mellan att minska efterfrågan på sexuella tjänster och trafficking som Brysselförklaringen etablerar. Gruppen återvänder dock till det ofta betonade behovet av ”multinivå instrument” och holsitiska förståelser som präglat det tidiga arbetet inom EU med frågan:

> Given the compelxity of the issue and the interconnectedness of the different factors that feed and maintain trafficking, a holistic, multi levelled and integrated approach is needed.[919]

---

[917] Ibid.
[918] Ibid.
[919] Ibid s. 9. Den förståelse detta perspektiv tenderar att generera syns ha vissa likheter med det sociologen Nea Mellberg kallar “allt och intet-perspektivet” när hon studerat olika förståelser av mäns våld mot kvinnor, Mellberg 2003 s. 87. Enligt Mellberg kännetecknas perspektivet av en förståelse ”där en lång rad perspektiv och förklaringsmodeller staplas på varandra … som också kännetecknas av många motsägelser som inte diskuteras.” (ibid). Mellberg nämner här även ett ”ekologiskt perspektiv”, som relaterar till denna eklekticism, utan att

Som en del i en dylik förståelse lyfter expertgruppen fram ett MR-perspektiv på trafficking, enligt en förståelse som önskar normalisera prostitution. Perspektivet kännetecknas av ett analytiskt fokus på kvinnor, ovan också kallat diskursen om sexarbetarens centrumposition, i vars förlängning den liberala rättighetsdiskursen tolkas som erbjudande de instrument som bäst främjar kvinnors positioner.

> Within a human rights based approach preventive measures should primarily aim at strengthening the position of the affected groups, in particular women and including persons engaged in the sex industry, and at providing them with the legal instruments to defend themselves against human rights abuses along with the right to be defended by the State against coercion and exploitation.[920]

Detta fångar inte upp det utpekande av åtgärder för att stärka kvinnors status generellt samt att främja jämlika könsrelationer som Brysselförklaringen innehåller, men introducerar som sagt ett fokus på sexarbetaren. De kränkningar av mänskliga rättigheter gruppen lyfter fram är mycket riktigt rätten till privatliv, rätten att röra sig fritt, rätten att lämna sitt land, att migrera lagligt samt att tjäna sitt uppehälle.[921] Enligt det MR-perspektiv gruppen förordar ska vidare, som nämnts ovan, trafficking *inte* förstås som en kedja av händelser som försätter en person i ett tillstånd av utnyttjande, dvs. det jag ovan kallat ett processperspektiv på trafficking, utan det viktiga elementet är resultatet, ”the outcome” av dessa händelser:

> In applying the Trafficking Protocol, States should focus on the outcomes of forced labour or services, slavery or slavery like practices – which are inherently coercive – rather than the movement or coercion elements, which should be seen as preparatory to these outcomes, as opposed to the acts that require criminal sanctions and interventions as human rights violations.[922]

Den rekommendation man riktar till staterna handlar i denna anda om att kriminalisera all exploatering av människor under tvångsarbete eller slaveriliknande förhållanden, oaktat hur personen hamnade i denna situation, det

---

hänsyn tas till de olika nivåer, förklaringsmodeller och analytiska perspektiv som kan krocka när en mängd perspektiv anläggs, Mellberg 2003 s. 87. Expertgruppen anger som root causes exempelvis “complex economic, social and cultural conditions, such as globalisation, employment, trade, and migration policies, humanitarian crises, regional conflicts, environmental disasters, gender and ethnic discrimination and, with regard to children, the lack of protective systems” (EU Experts Group on Trafficking 2004 s. 84). Mängden förklarande parametrar kan här sannolikt utgöra ett problem i sökandet efter strategier för att bekämpa trafficking, i synnerhet om de blir tillräckligt omfattande.

[920] EU Experts Group on Trafficking, 2004 s. 142.

[921] Ibid s. 18.

[922] Ibid s. 56.

vill säga det jag ovan kallat ett avståndstagande från existensen av ett specifikt fenomen kallat trafficking.[923]

Ytterligare en diskursiv förskjutning från den kontext som Brysselförklaringen placerar arbetet mot trafficking i sker i Expertgruppens rapport. Det handlar om att gruppen sammanblandar olika rekommendationer rörande prevention, för att i rapporten förslå en reglering av sexindustrin: Brysselförklaringen föreslår att åtgärder vidtas för att reglera och övervaka aktörer som ofta förekommer i traffickingsammanhang, så som byråer som arbetar med äktenskaps- och arbetsförmedling, turistinformation, eskortservice, au-pairförmedling eller adoptioner (punkt 11 § 1). En annan punkt föreslår att åtgärder vidtas *i destinationsländerna* för att minska ”osynligheten av exploateringen” inom sex- och arbetsmarknaden, genom att införa ett ”multi-agency programme”.[924] Expertgruppen blandar ihop dessa punkter, och föreslår med utgångspunkt i Brysselförklaringen en reglering av sexindustrin:

> Member States should encourage a pro-active regulating and monitoring of vulnerable sectors such as construction, sweat shops, agriculture and the sex industry by multi-agency groups. This would counter-act the “invisibility of the exploitation” by identifying (possibly) trafficked persons and collecting intelligence, which can be used for large-scale investigation.[925]

Sammanfattningsvis är Brysselförklaringens kontextualisering av trafficking som relaterat till prostitution, och prostitutionens placering i ett ojämställt samhälle inte synligt i Expertgruppens rapport. Istället har man valt en approach som till det yttre inte tar ställning till om prostitution är sexarbete eller inte, men som samtidigt fragmenterar förbindelsen mellan trafficking

[923] Ibid s. 56.

[924] Pkt 11, Administrativa kontroller, § 1, lyder: “Regimes and practices should be implemented to regulate and monitor agencies that frequently appear within the modus operandi of the trafficking crime. Agencies such as bridal, employment, tourist, escort, au-pair or adoption entities should be monitored by State authorities so that those that act outside of the legal requirements and practices can be identified, and, where appropriate, be subjected to adequate sanctions.” Pkt 11 § 3: “Within the countries of destination, it is essential to implement measures to reduce the ‘invisibility of exploitation’. A multi-agency programme of monitoring, administrative controls and intelligence gathering within the sex and labour markets will greatly contribute to this objective. Police, health, employment, other concerned public officials, and IO, IGO and NGO personnel should work together to impose high visibility monitoring of the sex and labour markets and to develop intelligence sources within them to provide early warning of trafficking indicators. (…)” Jfr European Womens Lobby, aktiv inom The Human Rights som också framför denna kritik, liksom kritik rörande hur gruppen tolkar definitionen av trafficking enligt Protokollet och rambeslutet som innehållande ett element av tvång. EWL, Contributing to the Draft Report of the European Expert Group on Trafficking in Human beings, 25/10/04, hittad på http://www.womenlobby.org/site/1abstract.asp?DocID=715&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu=&parentCat=201, senast besökt 2008-04-23

[925] UE Experts Group on Trafficking 2004 s. 30.

och prostitution samt mellan traffickingkedjans aktörer på ett sätt som speglar den normaliseringsförespråkande diskursens förståelse. Gruppens vilja att också fragmentera själva traffickingprocessen från den följande exploateringen, och endast rikta intresset mot det sistnämnda, samt att inte göra skillnad på sexuell exploatering och exploatering i en arbetskontext, beseglar rapporten som ett instrument med tydliga preferenser för en normalisering av prostitution. Så hur kunde en arbetsgrupp med tydligt divergerande uppfattningar om huruvida prostitution ska normaliseras som arbete ändå enas kring detta perspektiv? Sannolikt är det det starka intresse som diskursordningen om trafficking mobiliserat kring själva samtyckesfrågan som gjort att de starka meningsskiljaktigheter som funnits i expertgruppen inte gjort sig gällande särskilt tydligt utan landat rapporten i en riktning som kraftigt försvagar Brysselförklaringens prostitutionskritiska formuleringar av den förståelse som ska leda EU:s arbete mot trafficking. Expertgruppens arbete illustrerar, likt den speciella rapportörens preferens för en traffickingdefinition i strid med den överenskomna formuleringen i Palermoprotokollet, hur starka krafter verkar på fältet och där underliggande intressen slår igenom i skilda aktörers arbeten, i strid med gemensamt antagna definitioner. Att få till ett gemensamt arbete mot trafficking syns med andra ord involvera mer än att i demokratisk ordning enas om vilka riktlinjer som ska gälla för arbetet.

Handlingsplanen för bästa praxis

Sektion 1.7.1 i Haagprogrammet gav kommissionen och rådet i uppgift att utarbeta en plan för utarbetandet av gemensamma standars, ”best practice” och mekanismer för att förhindra och bekämpa handeln med människor. Planen innehåller åtta särskilda områden; samordning av EU:s arbete, anskaffandet av en överblick av problemets omfattning, förhindrandet av handel med människor, utredande och åtal, skydd och stöd för traffickerade personer, samt återvändanden och reintegration.[926] I handlingsplanen finns under dessa rubriker angivet de åtgärder som ska vidtas, liksom ett fält där progressionen redogörs för. Det som främst är av intresse här är handlingsplanens tydliga utpekande av behovet av en gemensam förståelse för möjligheterna att arbeta framgångsrikt med traffickingfrågan. Där man tidigare tycks ha utgått från att en förståelse av problemet föreligger varför man endast behöver initiera åtgräder för att bekämpa ”det”, betonar handlingsplanen behovet av att formera en gemensam förståelsemässig bas för arbete.

[926] 2005/C 311/01.

> EU action should be focused on improving our collective understanding of the issues and joining up our efforts to maximse our effectiveness.[927]

Detta ska bland annat ske genom gemensamma prioriteringar i arbetet och årliga debatter i ämnet, liksom att ökad kunskap om problemets omfattning ska sökas. Samtidigt antyder uttrycket ”att förbättra den kollektiva förståelsen” att fråga fortfarande är om en tanke om ”en kunskap” som ska kunna hämtas fram, till gagn för alla involverade parter. Enligt handelsplanen ska samarbeten vidare inledas för att adressera ”root causes”, liksom att man ska samarbeta för att stärka kvinnors och barns ekonomiska, rättsliga och politiska situationer. Detta ska ske genom seminarier, liksom genom samlande och delande av information. Det vill säga, det är tämligen vaga förslag som planen innehåller. Ytterligare ett stråk i handlingsplanen kan nämnas, som inte är föremål för intresse i avhandlingen men som speglar en aktuell debatt om anti-traffickingarbete på internationell nivå i allmänhet, och inom EU i synnerhet: EU:s arbete mot trafficking har av många kritiserats för att vara inriktat mot ett lagföringsperspektiv, med syftet att förhindra människor att ta sig in i unionen och konkurrera på dess inre marknad.[928] Den fria marknad som utgör unionens fundament kräver mycket riktigt ett ökat skydd mot och en ökad kontroll av strömmen människor från tredjeland.[929] Såväl Schengenavtalet som Dublinkonventionen[930] var tydliga steg i denna riktning. Så har också pekats på en kollision mellan MR-frågor/flyktingskydd inom unionen och en allt starkare önskan från medlemsstaterna att kontrollera sina gränser och inflödet av personer.[931] I denna utveckling menar flera att det märks en tendens att förskjuta kontrollen av migranters och asylsökandes rörelser/rättigheter dels till unionsnivå och dels till enskilda aktörer (som flygbolag och arbetsgivare).[932] I handlingsplanen märks dessa tendenser genom att sektionen rörande prevention, *inter alia*, riktar åtgärder mot flygbolagen för att vinna deras deltagande i kampen mot handeln med människor.[933] Vidare

[927] Ibid.
[928] Nivedita Prasad & Babette Rohner; Undocumented Migration, Labour Exploitation and Trafficking. I *Challenging Trafficking in Persons. Theoretical Debate & Practical Approaches.* (Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, Germany) 2005. Askola 2007 s. 67ff.
[929] Som ofta påpekas är EU – ännu? – inte en sammanslutning som vilar på MR grund, utan ”de fyra friheterna” får anses utgöra dess fundamenta.
[930] Nu ersatt av Council Regulation 343/2003 EC 18 Februari 2003.
[931] Joppke 2002.
[932] Det vill säga, en samordning samt en fragmentering av ansvaret för dessa frågor sker som placerar migrations- och gränskontrollfrågor som tidigare utövades vid nationsgränser på nivåer där de utövas med flera metoder, på flera platser och av en räcka aktörer. Gallya Lahav & Virgina Guiraudon, Comparative Perspectives in Border Control: Away from the Border and Outside the State, i P Andreas & T Snyder (red) *The Wall Around the West. State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. Lanham, Mld, Rowman & Littlefield Publishers 2000.
[933] 2005/C 311/07.

märks den tendens av anti-migration som traffickingarbetet riskerar att rymma exempelvis i handlingsplanens rekommendation av biometrisk identifikation vid gränser.

Konklusion

I EU:s arbete mot trafficking märks att frågan placeras i en självständig inramning, där den efter hand och i olika grad relateras till mänskliga rättigheter, våld mot kvinnor, efterfrågan på sexuella tjänster, (anti-)migration och organiserad brottslighet. Kommissionen och de utomparlamentariska organ som behandlat frågan om trafficking syns härvidlag benägna att kontextualisera fenomenet: Trafficking relateras till hela handelskedjan, liksom till ursprungs- transit och bestämmelseländer, samt till köpares efterfrågan på sexuella tjänster. Rådet däremot väljer formuleringar som inte placerar förståelsen av trafficking i någon uttalad kontext, och som därmed kan sägas bidra till att fragmentera frågan. I rådets dokument märks en brist på klargörande av vad trafficking är, kombinerat med ett tänkt konsensus om vikten av att bekämpa fenomenet. Möjligen är detta konsensus beroende av att frågan inte definieras klart, då, som avhandlingen visar, vitt skilda uppfattningar råder om hur trafficking bör förstås.

Den expertgrupp som rådet tillsatt driver en i sammanhanget tydlig linje för att placera traffickingfrågan i en kontext där de prostitutionskritiska grunder som Brysselförklaringen formulerade för arbetet mot trafficking modereras, ja formuleras om, i termer som främjar sexarbetarpositionen. Samtidigt framgår av Expertgruppens egen beskrivning att positionerna skiftat i gruppen rörande synen på prostitution/sexarbete. Att resultatet ändå blivit ett dokument där synen på prostitution som sexarbete kommit att ges utrymme på bekostnad av Brysselförklaringens innehåll ser jag som ett utflöde av det fokus som inom traffickingdebatten lagts på frågan om samtycket betydelse, medan förståelsen av andra aspekter av hur trafficking kan förstås i relation till prostitution/sexarbete, inte har utvecklats och betonats. När jag nedan går vidare vill jag därför stanna vid frågan om trafficking som en process, respektive exploateringens art, frågor som jag utkristalliserade som centrala vid sidan om frågan om samtyckets betydelse i den internationella rättens definition av trafficking.

Del IV Förståelser av trafficking

Kapitel 9. – what's the problem?

Carol Bacchi nämner några metodologiska nyckelfrågor som forskaren står inför när en policydebatt ska granskas. De handlar bland annat om

> How to select issues, how to select aspects of isues, how to identify the nesting of representations and how to disentangle the layers, how to pick out structuring discourses and how to deal with them (…).[934]

Hon menar att fördelen med en what's the problemapproach är att den

> [p]rovides a way of studying policy which opens up a range of questions that are seldom adressed in other approaches: how every proposal necessarily offers a representation of the problem to be adressed, how these representations contain presuppositions and assumptions which often go unanalysed, how these representations shape an issue in ways which limit possibilities for change. It also offers a framework for examining gaps and silences (…) asking what remains unproblematized in certain representations.[935]

Förtjänsten i Bacchis metodologiska ingång visar sig i att hennes metodologi kräver att vi söker efter de problemställningar som strukturerar inställningen till en viss fråga. För det fält som här är aktuellt är detta viktigt då redan själva utgångspunkten ser ut att leda svaren i en viss riktning. Som vi såg ovan pekar Anderson och O'Connell Davidsson ut de skiftande problemställningar som vägleder de grupperingar som här är förmål för studie: De under b) sorterade feministiska abolitionistiska NGO:er som ser trafficking i ljuset av globalisering och en sexuell exploatering av kvinnor i den transnationella sexindustrin, samt de under c) hörande sexarbetarorganisationer vars engagemang i traffickingfrågan relaterar till en generell oro för den mängd kränkningar av mänskliga rättigheter och de förtryckande arbetsförhållanden som vissa grupper är särskilt sårbara för. Jag vill nu gå vidare med att stude-

[934] Bacchi 2003 s. 11.
[935] Ibid s. 12.

ra hur tre sådan problemformuleringar kring trafficking syns styrda av förståelsen av prostitution. Jag lämnar därmed mitt fokus på de folkrättsliga definitionerna av trafficking och undersöker förståelser av trafficking utifrån tre frågeställningar: Samtyckets betydelse, trafficking som process eller resultat, samt exploateringens art (tvångsarbete eller sexuell exploatering)?

Samtyckets betydelse

Frågan om kvinnors möjligheter/rätt att samtycka till prostitution är den fråga som mer än andra har kommit att prägla debatten om såväl prostitution som trafficking. Inte minst FN:s arbete på området har präglats av olika inställningar i saken, vilket ibland förlamat arbetet eller resulterat i tämligen vaga formuleringar i de instrument som skapats. Frågan tolkas som speglande inställningen till kvinnors kompetens att fatta beslut rörande sina egna liv, alternativt visa på lyhördheten inför den könade kontext i vilken kvinnor och män (inter)agerar och lever och tolkar sina liv. Hur man än formulerar sin problemställning – frihet eller skydd – rör man sig på centrala marker för kvinnors vidkommande. De stridigheter som råder kring hur Palermoprotokollet bör tolkas kan därför ses som ett utflöde av kompromisser och förhandlingar i en fråga där ingen part har varit beredd att ge sig: Ska prostitution accepteras som ett val kvinnor kan göra, och ska den tillåtas flyta in i samhällets servicesektor som en tjänst bland andra? Frågan är givetvis central för hela sexindustrins vara eller icke vara, och att den har tagit stort utrymme är därför inte märkligt. Samtidigt kan konstateras att den problemställnig, med Bacchi, som legat till grund för samtyckeskontroversen representerar en förståelse där fokus läggs vid den individuella kvinnan i prostitutionen, och därmed vid prostitution tolkad som akt. Det vill säga en problematisering av prostitution som inte uttömmande representerar skälen för ett möjligt motstånd mot prostitution som institution.[936] Jag relaterar det genomslag – den hegemoni – denna problemrepresentation har nått inom diskursordningen om kommersiell sex till att det perspektiv på prostitution som betonar akten kan knytas till den liberala förståelsens fokus på individen samt på kvinnan som prostitutionshandelns (främsta) aktör, liksom till det radikalfeministiska intresset för kvinnors erfarenheter (av mäns våld). Genom den överlappning av problemformuleringsytor som detta gemensamma aktörsfokus ger har ett rum för diskursiv kamp skapats, som ingen av deltagarna verkar vilja överge. Sålunda rasar striden om hur vi ska förstå kvinnors erfarenheter på en yta överlastad av kontroverser, vilken dock samtidigt kan förstås som en av få gemensamma rum i denna debatt. En konsekvens av detta fokus syns dock, som jag pekade på i inlednigen till traffickingkapitlet,

[936] Se ovan, avsnittet om den så kallade kontextualiserande approachen.

vara att en förenkling av prostitutionskritiken som sådan sker då endast dess aktörsorienterade aspekter lyfts fram. Trots att såväl radikalfeministisk teori som den kontextualiserande approachen innehåller analyser av prostitution som en könad institution med kopplingar till samhälle och kultur.

Trots att jag sålunda anser att samtyckesfrågan tillåtits spela en allt för dominerande roll för frågan om hur trafficking bör konceptualiseras på bekostnad av andra aspekter vill jag dröja vid desamma. Det som intresserar mig är den förståelse av samtycke som kommer till uttryck i relation till trafficking inom normaliserinsgdiskursen. GAATW, liksom andra inom normaliseringsdiskursen, ser det som en fundamental aspekt av traffickingdefinitionen att den är kopplad till förekomsten av tvång:

> The core elements of the act of trafficking are the presence of deception, coersion or debt bondage and the exploitative or abusive purpose for which the deception is, coercion or debt bondage is employed.[937]

Denna uppfattning fick stöd av bland andra FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor, Radhinka Coomarswamy, under förhandlingarna till FN-protokollet.

> At the hart of this distinction is the issue of consent. … It is the non-consensual and exploitative or servile nature of the purpose with which the definition concerns itself.[938]

Förståelsen kan tolkas som kärnan i det jag kallat normaliseringsdiskursen – det är givetvis svårt att tänka sig en acceptans av prostitution som arbete samtidigt som detta arbete inte anses vara accepterat för kvinnor att välja[939] – och det är med hänvisning till kvinnors rättigheter och aktörskap som detta ställningstagande görs:

> [The] disregard of of the will of the person in prostitution denies the agency of all women and enforces a ”victim” stereotype of those who work in the sex industry.[940]

---

[937] Global Alliance Against Trafficking in Women, Human Rights Standars for the Treatment of trafficked persons 1999:3.
[938] E/CN.4/2000/68 § 13.
[939] Holländsk lagstiftning innehåller dock dylika motsättningar i det att kvinnor som inte är medborgare i EU inte medes uppehålla sig i landet för att försörja sig på prostitution, samtidigt som prostitution är betraktat som ett yrke.
[940] GAATW 2002 What is trafficking?, på http://www.inet.co.th/org/gaatw, se också Kinnell 2002.

> [W]hat unites those opposing the 'abolitionist' group is recognition of the agency of women to make choices in life …[941]

Jag har sålunda identifierat betonandet av kvinnors samtycke som en grundstruktur i den normaliseringsförespråkande diskursen om kommersialiserad sex. Inom diskursordningen om prostitution formuleras en synnerligen skarp och central kritik mot den radikalfeministiska viljan att tolka prostitution i termer av mäns våld mot kvinnor och något kvinnor inte anses med ansvarbefriande verkan för den köpande mannen kunna samtycka till.[942] Detta är uttryck för ett djupgående och farligt nedvärderande av kvinnor som aktörer och bidrar till att upprätthålla en partiarkal syn på kvinnor som skadar kvinnor, menar man.

> Feminist arguments against prostitution do have the capacity to reinforce the stigmatisation of sex workers, thus increasing prostitutes' vulnerability to violence and decreasing their ability to negotiate, with clients, the owners of sex businesses, and public authorities.[943]

> The view negates individual choice and denies women the status of subjects capable of assuming agency and responsibility.[944]

> I believe it is incompatible with the human right to autonomy, and with what I understand by feminism, to dismiss or override any woman's choices or assessment of her best interests. To denigrate women's choices as self-delusional or based on "false counciousness" is not feminism but fascism.[945]

Här framträder diskursens anspråk på att representera kvinnors intressen, något man menar att den abolitionistiska rörelsen i bästa fall tror sig göra, medan den egentligen stöder sexualkonservativa och moralistiska grupperingars krav på att kontrollera kvinnor. Denna syn på samtyckets (i relation till sexuella handlingar) betydelse för konstruktionen av kvinnors aktörskap vill jag nedan ställa i relation till forskning som har studerat frågan om samtyckets roll i relation till konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet. Jämförelsen är delvis gjord med tanke på den tendens jag menar kan skönjas i normaliseringsdiskursen att appellera till ett feministiskt common-sens, där begrepp från köns- och sexualitetsforskning med fokus på våld tenderar att användas men där samma forsknings resultat inte inkluderas i analyser och förståelser. Nedan följer därför en diskussion om hur samtyckesbegreppet

[941] Lansink 2006 s. 6.
[942] För en diskussion om olika asepekter av samtycke i relation till prostiutionsavtal se Westerstrand 2000.
[943] Sullivan 1995 s 195.
[944] Wijers 1998 s. 73.
[945] Kinnell 2002:3.

kan tolkas i relation till kränkningar av den sexuella autonomin, tolkad som rätten till sexuell intergritet. Jag inleder med en kort kontextualisering av den feministiska kritiken mot straffrättens förståelse i detta avseende.

Straffrätt och autonomi – en återvändsgränd?

Som jag har diskuterat i avhandlingens del I talar Carol Pateman om upplysningstraditionen som framväxten av ett patriarkat i termer av ett *broderskap*, där medborgarna ansågs vara fria och obundna och stående i kontraktsrättsliga relationer till varandra och staten. Denna frihet för varje individ att styra sina egna angelägenheter med hjälp av kontraktet, hotade dock att begränsas av staten och dess roll och maktinnehav. För att tillförsäkra individen att staten inte missbrukande denna makt lades vissa principer till grund för statens agerande som begränsade dess rätt till intervention, också formulerad som ”the principle of harm”.[946]

Individers maktöverlämnande åt staten skapar sålunda en aktör med resurser och möjligheter att begå övergrepp mot den enskilde och hans intressen. Straffrätten ska därför inriktas mot relationen gärningsman-stat, vilket i praktiken innebär att det är den som står anklagad för ett brott som står i centrum för de rättsliga principer som vägleder straffrätten.[947] Den juridiska konstruktion rörande individens position inom rätten som skapats ur detta kan med juristen Ulrika Andersson kallas för ett *modernt rättssubjekt*. Med detta avser Andersson ”[ett] rättsubjekt, som förväntas vara rationellt, autonomt och utföra fria val utifrån en oberoende vilja.[948] Dock har gradvis en kritik mot denna förståelse av rättens uppgifter vuxit fram, inte minst inom feministisk juridisk forskning, där man påtalat att kvinnors position inom rätten inte sällan har varit brottsoffrets, och att den tyngdpunkt som lagts vid relationen individ – stat i straffrätten kommit att skymma kvinnors intressen och behov. I kölvattnet av denna forskning har ytterligare begrepp vuxit fram för att beskriva rättens verkningar på diskursiva nivåer, dvs. som producerande eller upprätthållande av vissa värden och föreställningar rörande exempelvis kön. Andersson talar om ett *rättsskyddssubjekt* (brottsoffret) och ett *ansvarssubjekt* (gärningsmannen), vilkas positioner kan problematiseras ur de perspektiv som nämns ovan.[949] Inom feministisk rättsteori har kvinnans

[946] Kerstin Berglund; *Straffrätt och kön.* Iustus förlag 2007 s. 54. Se också Lernestedt 2003 s. 181ff. för ett ingående resonemang om skadeprincipen, och olika aspekter av den, som grund för kriminalisering.
[947] Nils Jareborg; *Straffrättens ansvarslära* (Iustus Förlag, Uppsala) 2001 s. 49. U. Andersson; 2004 s. 47.
[948] U. Andersson 2004 s. 271.
[949] Ibid s. 33.

position inom rätten varit föremål för problematiseringar, där det moderna rättsskyddssubjektet tolkats som en konstruktion som inte lyckats svara mot kvinnors behov av att erhålla rättens skydd mot angrepp från andra individer. Ett skydd kvinnor i stor utsträckning har behövt mot mäns våldsutövning.[950]

Ett exempel på dessa brister ger juristen Ulrika Andersson i sin studie av hur rättsskyddssubjektet hanteras och konstrueras inom den svenska straffrättsliga hanteringen av sexuella övergrepp. Andersson har gått igenom domar från svenska hovrätter rörande sexualbrottmål (våldtäkt). Andersson menar att det kvinnliga subjektet i mötet med rätten skapas med en *öppen kropp* och en *tillgänglig sexualitet*. Centralt för denna effekt är det *rättsliga fokus som läggs på brottsoffrets viljeuttryck*, det vill säga, vid kvinnans möjlighet att ge ett ansvarsbefriande samtycke till den sexuella akten.[951]

> Den rättsliga bedömningen inkluderade offrets viljeuttryck på ett självklart sätt. Detta producerade skyddssubjektets kropp som öppen, det vill säga tillgänglig för utomstående. Om offret inte själv avgränsade sin kropp, genom motstånd eller andra protester, var den alltså tillgänglig för andra.[952]

Vidare tolkar Andersson dessa diskurser som producerande en *passiv sexualitet*. Detta eftersom tecken på bristande sexuellt intresse hos brottsoffret helt exkluderades i bedömningarna. Det autonoma subjektets föreställda kapacitet att handla och göra sin vilja känd, blir inom de rättsliga diskurser som Andersson studerat istället ett uttryck för möjligheten att ta kvinnors kroppar i anspråk så länge denna viljeyttring inte förmedlas. Diskurser rörande kvinnors sexualitet som passiv upprätthålls sålunda – dvs. *brist på sexuellt intresse från kvinnan tolkas inte som konstitutivt för hur situationen ska förstås*. Andersson fann vidare att där diskursen om våld och vilja betonades, dvs. där offrets viljeuttryck står centralt, producerades en mer bristfällig integritet för rättsskyddssubjektet än inom det hon kallar *diskursen om offrets förmåga*.[953] I den senare diskursen framstod istället kroppen som avgränsad och sexualiteten som otillgänglig, vilket ledde till ett starkare skydd för integriteten.

Det sagda pekar på komplexiteten i begrepp som autonomi, samtycke och offer, och utmanar tanken att ett starkt betonande av det autonoma subjektet skulle medföra vidgat utrymme för kvinnor att på olika sätt uttrycka sin sexualitet. Tvärt om tycks denna diskurs i en straffrättslig kontext reproducera ett kvinnligt rättsskyddssubjekt med en öppen kropp och en tillgänglig sexu-

[950] Pohjionen 1995, Nousiainen 1999, Svensson 1997, Lacey 1997, 1998, N'affine 1997, Andersson 2005, Burman 2007, Berglund 1995, Berglund 2007.
[951] U. Andersson 2004 s. 264f.
[952] Ibid s. 265.
[953] Ibid s. 270.

alitet, dvs. normer vi finner i de köns- och sexualitets-konstruktioner som jag argumenterar för råder och som skapar och tar näring av existensen av en prostitutionsmarknad. Detta kan med Lundgrens termer *regulativa och konstitutiva regler* förstås som att talet om kvinnors självständighet/(snäva)autonomi, som syns bryta regler för kön i hur kvinnor förstås, i den levda praktiken bekräftar konstitutiva regler – det vill säga regler på en djupnivå – för kön. Det vill säga, inom ramen för diskursen om kvinnans samtycke konstrueras en öppen kvinnlig kropp och en passiv kvinnlig sexualitet, trots att det är samtyckets aktörskapande dimensioner man framhäver och motiverar lutandet mot samtycket på.

Andersson menar utifrån sina fynd att en mer fruktbar utgångspunkt för utformningen av sexualbrott än att betona självbestämmande och vilja vore att betona kroppslighet och integritet. Hon lyfter här fram vikten av att ifrågasätta utgångspunkterna för det straffrättsliga subjektet, både med avseende på ansvar och rättsskydd, och med hänsyn till de underliggande premisserna för de resonemang som rör det subjekt som ska skyddas.[954] Jag ska längre fram i avhandlingen problematisera såväl de konsekvenser av *diskursen om offrets viljeuttryck* som Andersson lyfter fram,[955] som hennes uppmaning till oss att söka premisser för rättsliga regleringar rörande det subjekt som rätten ska skydda, och ställa det i relation till trafficking och den diskurs jag kallar autonomidiskursen rörande prostitution.

I linje med Anderssons argument menar också den engelska juristen Nicola Lacey att värderandet av (snäv) sexuell autonomi som skyddobjektet i sexualbrotts-lagstiftning verkar menligt för kvinnors vidkommande.[956] Också Lacey förordar en förståelse där kroppslighet och integritet istället sätts i förgrunden. Lacey pekar på den liberala rättstraditionens förståelse av sub-

[954] Andersson 2004 s. 272f. Anderssons arbete kan belysa utfallet av den studie juristen Anna Jonson genomfört av svenska domar rörande misstänkt människohandel för sexuella ändamål Anna Jonsson; *Lagföring av människohandel i Sverige. En rättsfallsstudie*. (Institutionen för Östeuropastudier Uppsala universitet) 2005. Jonsson menar att majoriteten av de aktuella rättsfallen rörde verksamhet med hög grad av organisation och att de i själva prostitutionsledet involverade exploatörerna tjänade stora pengar på verksamheten. Jonsson säger vidare att kvinnorna var unga, i flera fall under 18 år, att de kom från länder med stora samhällsklyftor och betydligt lägre inkomster och generell levnadsstandard än Sverige samt att de i flera fall blev hänsynslöst utnyttjade av exploatörerna och fick sin rörelsefrihet inskränkt (A. Jonsson 2005 s. 32). Jonssons kartläggning visar att ingen fälldes till ansvar för människohandel när fråga var om kvinnor över 18 år. Enligt Jonsson var det bevisvärderingen kring det så kallade otillbörlighetrekvisitet, det jag här kallat frågan om kvinnans samtycke, som ställde hinder i vägen. Enligt FN's protokoll (till vilket Sverige är anslutet) saknar samtycke betydelse när personen är under 18 år, varför det otillbörlighetrekvisit som uppställs när fråga är om trafficking av vuxna då inte är tillämpligt. I samtliga fall där detta rekvisit skulle tillämpas föll åklagarens påstående om att fråga var om människohandel.

[955] U. Andersson 2004 s. 218, 245, 264.

[956] Lacey; "Unspeakable Subjects: Impossible Rights, Sexuality, Integrity and Criminal Law." *Unspeakable Subjects. Feminist Essays in Legal and Social Theory.* (Hart Publishing Oxford) 1998.

jektet som definierat av en förmåga att kontrollera sina viljeyttringar, dvs. att förfoga över sitt samtycke. Sexualbrott i denna kontext förstås som ett brott mot denna kompetens; mot rätten att själv bestämma vilka sexuella erfarenheter man vill göra och med vem eller vilka man vill uttrycka sig sexuellt. Härmed kommer straffrätten att ställa individen i en relation till sin kropp som liknar den man har till en ägodel, menar Lacey.

> According to the definition of rape in England and Wales, the core of the legal wrong lies in the lack of the victim's consent: it is this which turns sexual intercourse into the conduct element of rape. Arguably, this definition coheres with the view that the offence of rape protects an interest which the (disembodied) subject has in controlling access to a rather curious object to which she stands in a position of ownership – her body."[957]

Lacey menar att detta perspektiv uttrycker en okroppslighet, en "mental" inställning till kränkningen, där intellektet ställs i centrum, och att straffrätten därmed undgår att synliggöra de värden som sexualbrottslag-stiftningen avser att skydda. Lacey menar i linje med detta att det i den "okroppsliga" rätten saknas ett djupare bekännande om vad det är som är särskilt viktigt med sexualiteten, varför den ska skyddas. Idén om autonomi snarare *antar* än *förklarar* vad som är viktigt, menar Lacey. Om det som anses viktigt tigs det dock. Lacey spårar denna tystnad till den cartesianska splittringen mellan intellekt och kropp, där det (manliga) liberala subjektet har sin filosofiska hemvist och där kvinnlighet associerats till det kroppsliga (liksom till den avvikande kroppen). Det innebär sålunda en riskfylld operation att hävda kroppslighet inom den straffrättsliga diskursen säger Lacey, men då kroppen redan *är* där – genom dess plats och funktion i de dikotomier som konstituerar det liberala autonoma subjektet – kan inte feminister undgå att handskas med den. Kroppens dolda position inom den "mentalt" orienterade straffrätten – där samtycken/viljeyttringar och autonoma subjekt i kontroll härskar – skapar en asymmetrisk grundstruktur i rätten, där brottsoffrets intressen inte tas tillvara.[958]

I projektet att betona kroppsligheten inom straffrätten, tar Lacey stöd av bland andra Jennifer Nedelskys arbete om kroppslighet och autonomi.[959] Nedelsky hävdar att mänsklig autonomi är begreppsligt villkorad av de relationella aspekterna av livet, där kroppslighet och psyke hänger oupplösligt samman. Härmed blir, säger Lacey med Nedelsky, tanken om det atomistis-

[957] Ibid s. 106.
[958] Ibid s. 109.
[959] Jennifer Nedelsky; "Meditations on Embodied Autonomy. Sources, Thoughts and Possibilities' in Law and the Community." i Allan C. Hutchinson and Lesley J.M. Green (red); *Law and the Community: The End of Individualism?* (Carswell, Toronto) 1989. Jennifer Nedelsky; Reconceiving Autonomy. *The Yale Journal of Law and Feminism* Vol. 7 1989.

ka subjektets autonomi meningslös.[960] Konsekvensen av denna kritik mot straffrätten och det autonoma subjektet blir, enligt Lacey, behovet av att röra sig bort från den samtyckesorienterade brottskonstruktionen med dess abstrakta förståelse och asymmetriska utfall. Lacey argumenterar istället för en mer komplex sexualbrottslag som tydligt artikulerar skillnaden mellan sexuell och äganderättslig autonomi.[961] Härmed vinner man en lag som ger brottsoffret ett större utrymme att ”känna igen sig i brottet”, samt en mer jämlik relation mellan brottsoffer och gärningsman.

> In rethinking the idea of autonomy as integrity, we are led to a rethinking of consent itself in both broader terms and ones that assumes mutuality of relationship and responsibility between victim and defendant.[962]

Liksom Andersson menar Lacey att straffrätten istället för vilja och autonomi bör betona kroppslighet och integritet för att bättre ta tillvara brottsoffrets intressen och fördela ansvaret i sexuella möten i samhället. Laceys och Anderssons kritik mot straffrätten är intressant i ett sammanhang där trafficking diskuteras av flera orsaker: Först och främst får Anderssons tanke att betonandet av vilja och autonomi skapar den öppna kropp och passiva sexualitet som feminister över teoretiska ställningstaganden identifierat som ett grundelement i den ojämlika könsrelationen, ses som en allvarlig utmaning av tanken att kvinnors frihet, istället för exempelvis mäns ansvar, är vägen för att utmana könsojämlikheterna. Därtill är Laceys betonande av en radikalare fördelning av ansvar och ömsesidighet mellan brottsoffer och gärningsman intressant för att den har potentialen att synliggöra den sexköpande parten inom ramen för traffickingkontexten. Vidare är Laceys hävdande av att sexualiteten har ett särskilt värde, och att den också bör skyddas av speciella, komplexa lagar som tar hänsyn till dessa förhållanden, intressant mot bakgrund av uppfattningen att sex inte har en sådan särskild status i relation till andra (ekonomiska) transaktioner och aktiviteter.[963]

Sammanfattningsvis kan sägas att feministisk teori av våld mot kvinnor tycks stå i ett spänningsfyllt förhållande till de feministiska positioner som artikuleras inom leden som vill normalisera prostiution, där begrepp som autonomi/självbestämmande betonas som ett led i stärkandet av kvinnors rättigheter. Frågan kan i delar relateras till synen på rättigheter där en liberal doktrinalism konkurrerar med en strukturellt orienterad kritik av rätten, som nycklar till förståelser av kvinnors positioner som rättssubjekt.

---

[960] Lacey 1998 s. 119.
[961] Ibid s. 121.
[962] Ibid.
[963] Jfr ovan Anette Lansinks, Martha Nussbaums och Jo Bindmans pläderingar för ett annat perspektiv på sexualitet, det jag kallat diskursen om sex som inget särskilt.

Trafficking som process eller outcome?

Jag har ovan omtalat frågan om hur trafficking ska förstås. Bör trafficking som en process ellersom ”the outcome” av en handlesåtgärd stå i fokus för defintionen? GAATW argumenterar i sin definition från 1997, liksom EU:s expertgrupp gör, för skilja omständigheterna vid rekryteringen från syftet med traffickingen, något också juristen Janie Chuang menar vore önskvärt. Det förra kallas trafficking, medan det senare ska förstås som tvångsarbete och slaveriliknande förhållanden.[964] Som trafficking definierade GAATW:

> All acts involved in the recruitment and/or transportation of a person within and across national borders for work or services by means of violence or threat of violence, abuse of authority or dominant position, debt bondage, deception or other forms of coercion.[965]

Tvångsarbete och slaveriliknande förhållanden definierade man som:

> The extraction of work or services from any person or the appropriation of the legal identity and/or physical person of any person by means of violence and threat of violence, abuse of authority or dominant position, debt-bondage, deception or other forms of coercion. [966]

Poängen var att separera rekryteringsmomentet från syftet, dvs från den påföljande exploateringen, och att kriminalisera dessa gärningar var för sig. Motivet för detta är att

> ”not all trafficking victims are subjected to forced labor/slavery-like practices, and not all women subjected to forced labor/slaverylike practices are also victims of trafficking. The distinction recognizes that one practice can be an act of choice, while the other act an imposition of force, deceit or abuse.”[967]

Jag har kallat detta en fragmenterad definition av trafficking. Chuang menar att det är analytiskt viktigt att göra denna distinktion. På en deskriptiv nivå,

---

[964] Global Alliance Against Trafficking in Women and the Foundation for Women in cooperation with the Foundation Against Trafficking in Women: Standard Minimum Rules for the Treatment of Victims of Traffikcing in Persons, Forced Labour and Slavery-like Practices 1 (april 1997) (opublicerat manuscript) i Redirecting the Debate over Traffikcing in Women: Definitions, Paradigms, and Contexts, Janice Chuang I *Harvard Human Rights Journal* 1998 s 79.
[965] Ibid.
[966] Ibid.
[967] Chuang 1998 s. 82.

säger Chuang, bidrar fragmenteringen till att skapa en bättre förståelse av traffickingproblemets olika dimensioner. På en preskriptiv nivå är skillnaden också viktig, eftersom åtgärder som krävs för att bekämpa tvångsrekrytering inte nödvändigtvis sammanfaller med de åtgärder som krävs för att stoppa eller förhindra arbets- eller levnadsförhållanden som är exploaterande. Genom att göra denna skillnad kan kvinnor som är offer för den ena formen men inte den andra få skydd.[968] Separationen sätter därmed fokus på kvinnors rätt till skydd och inte staters intresse av att bekämpa illegal invandring och organiserad brottslighet, menar Chuang. Också EU:s expertgrupp förordar att fokus i traffickingdefinitionen läggs på tvångsarbetet och de slaveriliknande förhållandena, och skiljs från den process genom vilken en person försätts i dessa lägen. Vägen dit går över ett betonande av traffickingprotokollets syfte, vilket man tolkar som en fråga om de utsattas individuella rättigheter:

> The key element to the trafficking protocol is the forced labour or slavery-like outcomes … It is these human rights violations against the individual that the Trafficking Protocol seeks to redress.[969]

Man motsätter sig därför ett processperspektiv:

> Interpretations of the Trafficking Protocol that concentrates on the process of bringing a person into exploitation, rather than the final forced exploitation that they face, are in their nature flawed and limited.[970]

Följaktligen bör stater enligt expertgruppen

> …focus on the forced labour and services, included forced sexual services, slavery and slavery like outcomes of trafficking – no matter how people arrive in these conditions –, rather than (or in addition to) the mechanisms of trafficking itself.[971]

Istället för den koppling *mellan* utnyttjandet och den process genom vilken utnyttjandet kommer till stånd som görs i Palermoprotokollets definition av trafficking efterlyser EU:s expertgrupp en separat kriminalisering av tvångs-

[968] Det framgår inte av Chuangs text om hon menar att kvinnor inte omfattas av ett sådant skydd med dagens sammanhållna traffickingdefinition. Texten är skriven innan protokollet antogs.
[969] EU Experts Group on Trafficking 2004 s. 52.
[970] Ibid s. 53.
[971] Ibid. Min kursivering.

arbete och slaveri-liknande förhållanden enligt internationella rättsliga instrument, dvs. skyldigheter som stater redan i stor utsträckning har genom slaveriets karaktär av jus cogens samt genom åtaganden i enlighet med grundläggande dokument om de mänskliga fri- och rättigheterna.

> From a human rights perspective, there's no reason to distinguish between forced labour and services involving "illegal migrants", "smuggled persons" or "victims of trafficking". … States should criminalize any exploitation of human beings under forced labour, slavery or slavery-like conditions, in line with the major human rights treaties that prohibit the use of forced labour, slavery, servitude, etc.[972]

Istället för en process där såväl ”slaveriet som slavhandeln”, med Rijkens analogi (se nedan), dvs. inte bara slutexploateringen utan också handeln med kvinnor, träffas av brottskonstruktionen, vill alltså exempelvis EU:s Expertgrupp och GAATW, att fokus ska läggas på *resultatet, the outcome, av exploateringen*. Motivet är att exploateringen av den enskilde ska stå i centrum, också det man kallar en ”human rights approach” till trafficking.

The Bangladesh Experience – trafficking som en process i tre led

Den typ av oklarheter som ovanstående tolkningar av Palermoprotokollet exemplifierar fick en grupp verksamma inom traffickingbekämpning i Bangladesh att under IOM:s hängd skapa en arbetsgrupp för att öka den konceptuella klarheten kring hur trafficking ska förstås. Erfarenheter från fältet hade visat att stora oklarheter rådde kring vad traffickingbegreppet skulle anses rymma, liksom att samma till synens olösliga stridigheter tenderade att prägla alla möten mellan olika grupperingar inom fältet. För att komma vidare i sitt arbete, för att skapa ”konceptuell klarhet”, ansåg man att behovet fanns för att utveckla en ”andra generationens traffickingförståelse”.[973] Detta behövdes för att,

> [a]s noted above, our present traditional, theoretical understanding can no longer resolve the ambiguities and uncertainties concerning migration and trafficking. It warrants a new theoretical framework to provide a clear picture and analytical understanding of the issue.[974]

[972] Ibid.
[973] *Revisiting the Human Trafficking Paradigm: The Bangladesh Experience. Part I: Trafficking in Adults*. International Organization for Migration, Geneva 2004 s. 79.
[974] Ibid s. 80.

Gruppen gavs namnet The Bangladesh Counter-Trafficking Thematic Group"[975] och resultatet av dess arbete, som i första omgången koncentrerades på trafficking av vuxna, intresserar mig genom dess sammanhållna perspektiv på såväl traffickingprocessen, som kopplingen mellan den kränkning som brottet utgör och de aktörer som är verksamma i slutpunkten av detta brott, dvs. den avsedda exploateringen av offret. Jag ämnar plocka upp delar av gruppens arbete för att relatera det till de punkter jag aviserat ovan intresserar mig: processen/slutresultatet samt frågan om exploateringens innebörd – eller som jag med utgångpunkt i den bangladeshiska expertgruppens arbete kommer att formulera det – vad utgör egentligen skadan i traffickingbrottet?

Processen och resultatet – ett sammanhållet perspektiv

Gruppen startar med att konstatera att tre element syns närvara i de flesta definitioner av trafficking (FN:s protokoll och den amerikanska regeringens, exempelvis). Dessa element är de jag räknat upp ovan med anledning av Palermoprotokollets utformning:

a) förflyttningen/försäljningen av personen,
b) de medel som används för att genomdriva förflyttningen/försäljningen (tvång, bedrägeri, utnyttjande av någons utsatta position) och
c) en uppräkning av de ändamål som relaterar till de ovan nämnda punkterna (tvångsarbete, exploatering av annans prostitution, slaveri, etc).

En konsekvens av denna definition är att fokus läggs på rekrytering, förflyttning och transport av människor "into someting", säger gruppen. Vad dessa definitioner däremot inte tydligt tar fasta på är

- Det konkreta resultatet av traffickinghändelsen
- De varierande graderna av tortyr, våldtäkt, förnedring, kränkningar och hot som används för att förmå offret att finna sig i den nya situationen
- De slaveriliknande förhållanden offren måste utstå över tid, och
- Den utveckling som sker, eller den tidsmässiga aspekten, av traffickinghändelsen.[976]

Här märks delar av den kritik som EU:s expertgrupp för fram (se avsnitt x) och som handlade om behovet av en definition som uppmärksammar utfallet av handlarnas traffickingåtgärder; dvs. "the outcome" i form av slaveri och

[975] Gruppen, sammansatt av regeringstjänstemän, forskare, jurister, representanter från internationella organistationer och NGO:er, formerades 2001 i anslutning till ett av IOM arrangerat rundabordsamtal om trafficking (IMO 2004:17).
[976] IOM 2004 s. 10.

tvångsarbete etc. Den bangladeshiska expertgruppen vill dock inte, som den europeiska expertgruppen gör, betona behovet av att avskärma och fokusera på resultatet – the outcome – av traffickingförloppet. Tvärt om framhåller de *nödvändigheten i att koppla ihop traffickingprocessen med dess exploaterande utfall*.

> In the absence of the ”outcome” being included in the definitions … only a a portion of the “real” issue is being dealt with. In other words, many definitions only address a part of the essential elements of the overall problem or “harm”. As an analogy, it is like focusing on everything that leads up to a rape, without including the rape itself as part of the problem.[977]

Det sagda gör att den andra generationens traffickingförståelse som gruppen elaborerat utgår från tanken på trafficking som en process. Mycket riktigt lyfter man särskilt fram *tidsaspekten* som central för utvecklandet av en framgångsrik traffickingförståelse. Över tid tenderar nämligen den traffickerades situation att förändras, menar man, från att präglas av att vara högst exploaterande, till att möjligen bli mindre så. En utveckling man relaterar till komponenter i själva processen:

> This is so because the steps involved in the trafficking process are generally set up to bring about a transition – from the rejection of a particular situation or condition forced on the individual involved, to the eventual acceptance or accommodation over time through a process of subjugation.[978]

Denna process sker ofta med kvinnor som tvingas in i sexindustrin mot sin vilja, säger gruppen.[979] Efter ett tag kan vissa kvinnor välja att stanna på bordeller, efter att ha accepterat att detta blev deras ”lott” och då de saknar möjligheten att återvända efter att ha ”smutsats ner” av att verka i prostitutionen. Andra kan ha skapat sig liv, fått vänner bland andra kvinnor i bordellmiljön, skapat sig relationer med klienter, osv. Detta, menar gruppen, pekar på att traffickinginterventioner är bundna av en tidsaspekt. Den startpunkt från vilken organisationer kan intervenera inom ramen för ”anti-trafficking”-

[977] Ibid.
[978] Ibid s. 14.
[979] I en genomgång av svenska domar rörande människohandel visar juristen Anna Jonsson att domstolar låtit det faktum att en kvinna som uppger sig ha tvingats till prostitution i ett främmande land (Sverige) men som därefter på eget initiativ återvänt till landet för att återuppta prostitutionsverksamheten, utgöra bevis för att tvång/otillbörlig påverkan inte har förelegat i den ursprungliga situationen. Jonsson 2005. Om det, som den bangladeshiska expertgruppen menar, kan vara en konsekvens av människohandel att kvinnor söker sig till verksamheten trots att det otillbörliga tvånget från handlarna kan ha upphört, är denna form av bevisvärdering mycket olycklig.

åtgärder är i delar tidsbunden: det vill säga, från rekryteringstillfället, transporten, och försättandet i den exploaterande situitionen och under den period då personen är tvingad att utföra de sysslor som påbjuds. Däremot, när ett accepterande av de rådande omständigheterna har inträtt kan försöken att förändra denna persons situation uppfattas som en kränkning i sig, säger gruppen.[980]

Människohandelns skada och exploateringens aktörer – ett sammanhållet perspektiv

En fråga exepertgruppen, i linje med min fråga ovan, menar är förbisedd inom traffickingdiskursen är frågan om vilken skada traffickingbrottet egentligen ska råda bot på.

> What is the primary ”harm” or ”problem” that we are trying to address in what has been termed the human trafficking sector?[981]

Med ”skada” avser arbetgruppen ”the ‘injury, wrong, damages or abuse’ that we are trying to prevent or correct”.[982] För att bidra till ett svar på denna fråga laborerar gruppen med en alternativ syn på resultatet, ”the outcome” av traffickingepisoden, där man inleder med att bryta ner problemets olika beståndsdelar. Skadan/problemet relaterar då till tre element enligt nedan:

En situation där en person inte längre har kontroll över följande element under en given tid:

- Den typ av arbete man utför/ens uppehälle
- Den miljö man arbetar i och dess arbetsförhållanden
- Rörelsefrihet i kontexten av denna arbetssituation

Resultatet är tvångsarbete, träldom och slaveriliknande förhållanden (sex arbete/prostitution, träldom i hushållstjänst, hårt arbete etc.) För att inte dessa beståndsdelar ska utvidga traffickingbegreppet till att bli synonymt med svåra arbetsförhållanden generellt – dvs. för att skapa en distinktion för slaveri, servitut etc. mot påvra omständigheter i övrigt – listar gruppen sex andra omständigheter: 1) Förlust av kontroll,[983] 2) inblandning av tredje-

[980] IOM 2004 s. 14.
[981] Ibid s. 23.
[982] Ibid s. 83.
[983] Detta är ett nyckelelement i traffickingsituationen menar gruppen. Förlusten av kontroll refererar till ifall en person fysiskt sett (i princip) kan lämna arbets- eller den ”arbetslika” situationen, eller med andra ord, är det något som tvingar personen att stanna? Detta kan vara skuldslaveri, våld, hot om våld, beroende (”dependence”) eller skrämsel, exemplifierar grup-

man,[984] 3) kommersiell natur,[985] 4) tidsaspekten,[986] 5) kränkning av nationell och internationell lag om mänskliga rättigheter[987] och 6) rörlighet.[988] Ser man dessa aspekter sammantaget klargör och definierar de skadan i traffickingfenomenet, säger gruppen, och understryker att denna skada inte kan ses som resultatet av en specifik aktivitet eller omständighet.

> Note that this harm does not come about from a single activity or event; instead a number of activities/events converge to constitute the trafficking phenomenon.[989]

Expertgruppen menar sålunda att det är centralt att förstå *trafficking som en process*, ett perspektiv som allt mer betonas också ifråga om tvångsarbete.[990] Härigenom synliggörs de komponenter och aktörer som medverkar till att människor – här kvinnor – försätts i förhållanden av påtvingad prostitution, liksom de konsekvenser detta skeende har för de inblandade kvinnorna. En jämförelse kan göras med det svenska brottet grov kvinnofridskränkning, där den process av nedbrytning som enstaka våldsgärningar eller liknande angrepp utgör, synliggörs genom brottskonstruktionen.[991] Då normaliserings-

---

pen. ”If the answer to this is ”yes”, it representes the first distinguishing factor of the ”trafficking harm”. Om vederbörande kan lämna situationen, utan konsekvenser eller repressalier faller saken utanför skadan/exploateringen bakom trafficking. (IOM 2004:24).

[984] Här avses ”e.g. family members, brokers, pimps, madams, employers, etc.”, det gruppen kallar tredjemän. If a Third Party benefits and/or participates in placing or maintaining a person in an exploitative “slavery-like situation” where the victim is unable to control his/her work-related options for a given period of time, then this represents another distinguishing factor for the trafficking harm.” (IOM 2004 s. 24).

[985] Här avses att aktiviteten måste ha resulterat i någon slags ”kommersiell/finansiell” förtjänst för en tredje part. Villkoret är avsett att skilja mellan skada av trafficking, och skada åsamkad i andra kontexter, exempelvis utnyttjanden inom den egna familjens ramar. Gärningsmän enligt ovan kan dock vara även familjemedlemmar, och vinsten kan härröra från såväl den formella som informella sektorn. (IOM 2004 s. 26).

[986] Trafficking kan i detta avseende förstås som skilt från slaveri i den meningen att traffickingsituationen ofta har en början och ett slut, medan slaveri tenderar att vara ”open-ended”.

[987] Detta femte element av traffickingens skada relaterar till det kriminella elementet i företeelsen då rekrytering, transport, hållande och försäljande av personen bryter nationella lagar och innehåller element av tvång och våld. Dessa element kan vara tortyr, våldtäkt, misshandel, hot om våld, hot om repressalier mot familjemedlemmar, undanhållande av mat, fysisk isolering, bedrägeri, förledande eller skuldslaveri. ”Each of these element contributes to placing and maintaining the person in an exploitative situation. The situation adversely affects the human rights and dignity of the person also.” (IOM 2004 s. 26).

[988] Förflyttandet till det tillstånd som utgör ”skadan av trafficking” är ofta ett resultat av tvång eller våld, och det är också ett element som uppfattas som centralt i diskursen, säger gruppen. Här är det dock endast ett bland flera identifierade faktorer. (IOM 2004 s. 27).

[989] IOM 2004 s. 27.

[990] Ibid s. 22. Se också Beate Andrees; *Forced Labour and Trafficking in Europe: how people are trapped in, live through and come out*. ILO WP57 2008.

[991] Prop 1997/98:55 s. 76. Människohandelsbrottet enligt svensk rätt är dock ett så kallat perdurerande brott, vilket brottet grov kvinnofridskränkning inte är, prop 2003/04:111 s 51,

diskursens har tagit ställning för att trafficking konstitueras av förhandenvaron av tvång/vilseledan och att den situation som kvinnan hamnar i som ett resultat av dessa otillbörliga medel har uppkommit genom tvång, kan man fråga sig varför man argumenterar för en fragmentering av den process som leder fram till utnyttjandet från själva exploateringen. Sett ur ett perspektiv som fokuserar på våldet – den process av nedbrytning som inte sällan ackompanjerar en traffickingprocess – och taget i beaktan den tidsaspekt som Bangladesgruppen framhåller är central i ljuset av sagda process, framstår det som tydligt hur svårt det med den europeiska expertgruppens fragmenterade förståelse blir att identifiera traffickerade kvinnor. Den individ vars fundamentala rättigheter sägs ha blivit kränkta, har samtidigt genom processens gång kommit att acceptera sitt öde varför hon inte längre själv kommer att agera för att bryta sin situation eller ange dem som försatt henne i den från början påtvingade kontexten. Synligt med detta perspektiv blir därför endast den grupp kvinnor vars exploatering i prostitution har tagit sin början, men som ännu inte haft några konsekvenser, vilka när exploateringen är ett faktum förväntas agera för att stå upp för sina rättigheter och sin autonomi. Detta i ett sammanhang av kontinuerligt nedbrytande och med en omvärld som ser ner på dem med hänsyn till deras erfarenheter. Den traffickerade personen – det värdiga offret – ska med andra ord träda genom en smal port för att komma i åtnjutnde av epitetet ”traffickerad person”, med de rättigheter som då ställs till förfogande. Samtidigt ska inte kedjans aktörer synliggöras, utan som i det av den europeiska expertgruppen framlyfta perspektivet, fokus ställas mot den enskilda person vars rättigheter kränkts: Rätten att tjäna sitt uppehålla, rätten att resa och röra sig fritt, rätten att ha ett arbete. Det syns en smula paradoxalt att en grupp som ställer försvaret av individen och hennes okränkbarhet som autonom person i centrum, samtidigt aktivt arbetar för en stark begränsning av den arena på vilken de centrala, individuella rättigheterna ska kunna krävas genom denna ovilja att sätta sökarljuset på aktörerna i den process där kvinnor med våld och tvång eller andra otillbörliga medel utnyttjas för prostitution. Återigen väcks frågan, med Bacchi, ifall delar av normaliseringsdiskursens underliggande problemställningar verkligen avspeglas i den öppna argumentation man för? Går det starka betonandet av den smala arenan för skydd för kvinnor hand i hand med ett döljande på bred front av vad männen och handlarna gör mot kvinnor i dessa processer?

---

prop 1997/98:55, s 76. Med perdurerande brott avses en brottslig gärning som fortgår, d.v.s. att ett tillstånd har uppkommit genom en otillåten handling och där det subjektiva rekvisitet allt jämt är uppfyllt. Människohandelsbrottets kontrollrekvisit, dvs att det otillbörliga medel som använts ska ha lett till kontroll över offret, gör att brottet är att se som ett sådant fortlöpande, perdurerande brott. I fråga om grov kvinnofridskränkning har lagstiftaren valt att inte konstruera brottet på sådant vis, utan som ett förfarande bestående av en serie i och för sig straffbelagda gärningar. Prop 1997/98:55 s 79. Markeringen att fråga är om en särskilt skadlig verksamhet ligger rörande brottet grov kvinnofridskränkningen i det höjda straffvärdet, betingat av att gärningarna varit upprepade, samt i konstruktionen av ett särskilt brott.

Exploateringens art

Förutom huruvida trafficking ska förstås som en process eller som utfallet av vissa åtgärder identifierade jag frågan om exploateringens art som central för hur trafficking konceptualiseras. Frågan gäller hur exploateringen ska beskrivas: Som tvångsarbete eller som exploatering av annans prostitution?[992] I förhandlingsprocessen kring FN:s protokoll strävade The Human Rights Caucus/GAATW efter att denna distinktion inte skulle göras, och denna uppfatting är alltjämt en central tankegång inom traffickingdiskursen om autonomi. Det vill säga, man vill att påtvingad prostitution ska förstås som en form av tvångsarbete. Tanken sammanhänger med synen på prostitution som ett arbete likt andra, det kontinuum man etablerade inom prostitutionsdiskursen mellan prostitution och andra arbeten.

> All possible forms of trafficking are included in the terms ”forced labour or services, slavery and servitude”. *Involuntary sex work* (like other forms of involuntary forced labour) is covered by the term ”forced labour or services”.[993]
>
> Why should a distinction be made between forced economic exploitation and forced sexual exploitation as end purposes of trafficking?[994]

Ett argument som har framförts för att avlägsna ”exploatering av annans prostitution” samt ”annan sexuell exploatering” är att dessa begrepp saknar definierade innebörder inom folkrätten. Innebörden av begreppen tvångsarbete/tjänst, slaveri, slaveriliknande förhållanden och träldom är inte angivna i FN:s protokoll, i Europarådets konvention eller i EU:s rameslut. Dessa begrepp är dock etablerade i internationella instrument, till vilka den legislativa guiden till protkollet hänvisar liksom gör konventionens Explanatory report.[995] Samtidigt är rättspraxis på området svag, och trots att begreppen slaveri, slaveriliknande förhållanden, servitude och tvångsarbete nämns i

---

[992] I den svenska propositionen Ett utvidgat straffansvar för människohandel ges det uttryck för den senare inställningen. Förslaget sägs bland annat utvidga bestämmelsen i 4 kap. 1 a § i brottsbalken till att omfatta ”handel som syftar till andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande, t.ex. tvångsarbete.” Det görs med andra ord en distinktion mellan att tvingas till prostitution och att behöva utföra tvångsarbete. Prop. 2003/04:111 s 1.
[993] Jordan 2002 s. 32.
[994] Lansink 2006 s. 8.
[995] Legislative Guide s. 268, Explanatory report, pkt 89f. Dock är det endast ICPR (artikel 8) och Europakonventionen om de mänskliga fri och rättigheterna (nedan EKMR) (artikel 4) som täcker in alla fyra tillstånden (se nedan). Däremot inkluderas inte slavhandeln i EKMR artikel 4, vilket ICPR artikel 8 gör: Ingen må hållas i slaveri: slaveri och slavhandel i varje form skall vara förbjudna. (Konventionssamling i mänskliga rättigheter och humanitär rätt, 2 uppl. 2004).

flera centrala internationella instrument som rör mänskliga rättigheter, saknas närmare definitioner av begreppen.[996]

Slaveri och slaveriliknande förhållanden

Slaveri är ett brott som får anses ha nått status av *jus cogens* inom folkrätten.[997] Det vill säga, slaveri utgör ett brott som strider mot folkrättens grundläggande normer, vilka det inte får görs några avvikelser från såvida de inte modifieras av en annan norm av samma grundläggande värde.[998] I slaverikonventionen från 1926 definieras slaveri och slavhandel i artikel 1:

> 1 (1) Slavery is the status or condition of a person over whom any or all of the powers attaching to the right of ownership are exercised.
>
> 1 (2) The slave trade includes all acts involved in the capture, acquisition or disposal of person with intent to reduce him to slavery; all acts involved in the acquisition of a slave with a view to selling or exchanging him; all acts of

[996] *Kunarac and others*, Judgement ICTY Trial Chamber III, IT-96-23 och IT-96-23/1-T § 533

[997] M. Cherif Bassiouni; International Crimes: "Jus Cogens" and "Obligatio Erga Omnes". *Law and Contemporary Problems*, Vol. 59, Nr. 4 1996 s. 63-74 s. 68. Sarah Joseph et al; *The International Covenant on Civil and Political rights. Cases. Materials and Commentaries* (Oxford University Press, Oxford, New York) 2004 s. 294. För en genomgång av internationella instrument rörande förbudet mot slaveri och tvångsarbete, se M. Cherif Bassiouni; Enslavement as an International crime. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, 1991, Vol. 23, Nr 2, s 445-517.

[998] Begreppet jus cogens har sitt ursprung i naturrättsliga tankar om vissa normers okränkbarhet, men har idag fjärmats från en dylik kontext och flutit in i modern internationell rätt. Principen kan anses kodifierad i Artikel 53, Wienkonventionen om traktaträtten, som lyder: ”En traktat är ogiltig, om den vid tiden för dess ingående står i strid med en tvingande allmän folkrättsnorm. I denna konvention förstås med en tvingande allmän folkrättsnorm en norm, vilken av det internationella statssamfundet som helhet är godtagen och erkänd som en norm från vilken ingen avvikelse är tillåten och vilken kan ändras endast genom en senare allmän folkrättsnorm av samma karaktär.” (Konventionssamling i mänskliga rättigheter och humanitär rätt, 2 uppl. 2004) Wienkonventionen avhandlar visserligen kodifiering av lagar och traktat enbart, Akehurst menar dock att det som sägs om traktater i artikel 53 sannolikt också gäller för lokala sedvänjor. Michael Akehurst; *A Modern Introduction to International Law* (Routledge New York) 1995 s. 41. Se också Lauri Hannikainen, vars omfattande arbete om jus cogens leder honom att framhålla fyra kriterier, baserade på Wienkonventionen, vilka måste uppfyllas för att en norm ska anses ha status av jus cogens; De måste vara normer som flyter ur ”general international law”, de måste accepteras i sin helhet av stater, de får inte medge undantag, och de får inte vara möjliga att modifiera annat än genom nya normer av jus cogenskaraktär. Lauri Hannikainen; *Peremptory Norms (jus cogens) in International Law; Historical Development, Criterian, Present Status.* (Helsinki, Lakimiesliiton kustannus) 1988. Se också Alexander Orakhelashvili; *Peremptory Norms in International Law.* (Oxford University Press, Oxford) 2008, särskilt för en diskussion om internationella organisationers förhållande till jus cogens. För en kritik av jus cogens som ett könat begrepp, se Hilary Charlesworth & Christine Chinkin; “The Gender of Jus Cogens.” *Human Rights Quarterly* Vol 15 1993 s. 63-76.

> disposal by sale or exchange of a slave aquired with a view to being sold or exchanged, and, in general, every act of trade or transport in slaves.

Enligt artikel 2 åtar sig de anslutande staterna

> (a) To prevent and suppress the slave trade
>
> (b) To bring about, progressively and as soon as possible, the complete abolition of slavery in all its forms

I en traffickingkontext kan slaveribegreppet tolkas som den grövsta formen av exploatering på en kontinuumskala, där minimikriteriet utgörs av tvångsarbete.[999] Rijken påpekar också att relationen mellan slaveri och slavhandeln enligt slaverikonventionens artikel 1 liknar den distinktion som görs mellan ”exploatering” och ”rekrytering och transport” i protokollets definition av traffickingbrottet.[1000] Definitionen av slaveri enligt slaverikonventionen är annars relativt smal då den relaterar till slaveri i den traditionella mening som var aktuell fram till 1800-talets slut. Begreppet innebär att någon form av ägande utövas över en annan människa, och kan förstås som att det exploaterande förhållandet i fråga ska ha en permanent status.[1001]

I FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948 intar förbudet mot slaveri en prominent plats. Artikel 4 föreskriver att ingen må hållas i slaveri eller träldom och att slaveri och slavhandel är förbjuden i alla former. Kommissionen för mänskliga rättigheter lade dock inte nämnvärt mycket kraft på att utveckla förståelsen kring slaverifrågan under den första tiden för FN:s existens. Istället lade ECOSOC frågan på sitt bord, och utarbetade såväl förslag om att ansluta slaverikonventionen från 1926 till FN-systemet, som att man initierade utnämnandet av en speciell rapportör för att sammanställa tillgänglig information om slaveriets status.[1002] Den speciella rapportören påtalade behovet av en vidare definition av slaveri, till att också innefatta ”slavery-like practices”, och i september 1956 antogs The Supple-

[999] Coster van Voorhout 2007 s. 59.
[1000] Riijken 2003 s. 75.
[1001] I *Kunarac and others* framhöll dock Internationella krigstribunalen för forna Jugoslavien att ägande (”ownership”) var ett essensiellt element i slaveridefintionen, men att slaveri hade befunnits vara för handen i fall som kunde beskrivas i termer av kontroll lika väl som av ägande. *Kunarac and others*, Judgement ICTY Trial Chamber III, IT-96-23 och IT-96-23/1-T (2001) para 539 ff, Se också Holly Cullen; Siliadin v France: Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights, *Human Rights Law Review* Vol. 6 Nr 3 2006 s 585-592 s. 92.
[1002] Zoglin 1986 s. 311.

mentary Convention on the abolition of Slavery, the Slave Trade, and Istitutions and Practices Similar to Slavery.[1003]

Denna konvention utökar det område som 1926-års konvention täcker in genom att lista fyra former av *slaveri-liknande förhållanden*: Den första formen som är *skuldslaveri*, med vilket avses det förhållandet att krav riktas mot en person på dennes tjänster eller arbete som har sin grund i en skuld, medan värdet av detta arbete inte på ett skäligt sätt värderas och dras ifrån skulden, eller längden på detta förhållande inte är begränsad eller definierad (artikel 1 a). Därefter nämns *serfdom*. Med detta avses att en person är bunden att leva och arbeta på viss av annan ägd mark och att ge viss service till sådana andra personer, och att vederbörande inte är fri att ändra sin status (artikel 1 b). Därefter nämns (c) sådana *institutioner eller sedvänjor* enligt vilka i) en kvinna gifts bort mot sin vilja mot ersättning till hennes familj eller annan person, artikel, ii) att en make eller hans familj eller klan har rätt att mot ersättning överföra kvinnan till annan person, eller iii) när en kvinna efter sin makes död ärvs av en annan person. Vidare nämns (d) att ett barn eller en ung person under 18 år säljs för utnyttjande av barnet/ungdomen eller dess arbete.[1004] Sådana aktiviteter inkluderar att barnet säljs till prostitution eller för arbete i en fabrik. Som Rijken påpekar bör flera av traffickingkontextens förhållanden anses falla under dessa beskrivningar.[1005] Notervärt är också att definitionen av slaveriliknande förhållanden inkluderar några former av traditionella sedvänjor som kvinnor underkastas.

FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter från 1966, ICPR, upprepar i artikel 8 förbudet mot slaveri och slavhandel från den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter, dock innehåller denna också ett förbud mot träldom (”servitude”) och tvångsarbete.

> 1. Ingen må hållas i slaveri: slaveri och slavhandel i varje form skall vara förbjudna.
>
> 2. Ingen må hållas i träldom
>
> 3 (a) Ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller annat honom påtvingat arbete.[1006]

Att påtvingad prostitution utgör ett brott mot artikel 8 i ICCPR etablerades i och med The Human Rights Committees Concluding Observations on Por-

[1003] Supplementary Convention on the abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, 226 UNTS 3, trädde i kraft 30 april 1957.
[1004] Här görs en åtskillnad mellan att utnyttja barnet – för exempelvis prostitution – och att utnyttja barnets arbete.
[1005] Rijken 2003 s. 76.
[1006] Artikel 3 (b) gör ett undantag från förbudet mot tvångsarbete i relation till straffarbete, och artikel 3 (c) i-iv listar vad som inte ska anses vara tvångsarbete enligt konventionen. Här uppräknas straffarbete, militärtjänstgöring och samhällstjänstgöring vid olyckor eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

tugal (Macau).[1007] Rijken menar dock att referenserna i artikel 8 till slavhandeln skall ges en snäv förståelse i enlighet med slaverikonventionen från 1926. Förbudet mot all slavhandel kan sålunda inte sträckas ut till att röra trafficking enligt ICCPR.[1008]

Artikel 8.2 lägger vidare fast att ingen må hållas i *servitute*/*träldom*. Begreppet *träldom* är inte definerat, varken i ICCPR eller i något av de andra internationella dokumenten. Dock anger som ovan sagt konventionen om slaveri och slaveriliknaden förhållanden från 1956 ett antal sådana slaveriliknande omständigheter, i vars ljus träldom kan ges sin mening.[1009] Nowak menar att servitude är definierat som ett slaveriliknande tillstånd enligt ICCPR, inkluderande serfdom, debt bondage och alla former av trafficking av kvinnor och barn.[1010] Som Rijken framhåller kan trafficking därför ses som ett brott mot artikel 8 i konventionen, inte för att det utgör slaveri, utan för att det utgör en form av slaveriliknande förhållande.[1011]

Också EKMR innehåller ett förbud mot slaveri, träldom och tvångsarbete. I den praxis som utvecklats ur konventionen har förståelsen av innebörden i begreppen träldom och tvångsarbete, och relationen mellan dem, utvecklats. Sieghart framhåller att de centrala internationella instrumenten gör en åtskillnad mellan tvångsarbete och servitude, varför de två kategorierna inte kan tolkas som ekvivalenta, även om de torde överlappa varandra.[1012] I fallet *Van Droogenbroeck v. Belgium* etablerade Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter[1013] en distinktion mellan tvångsarbete och träldom, där träldom inkluderade: ”in addition to the obligation to provide certain services to another … the obligation on the ”serf” to live on the other’s property and the impossibility of changing his status.”[1014] Träldom relaterar I detta avseende till slaveri i det att situationen ska vara omöjlig för den utsatta att

[1007] UN doc. CCPR/C/79/Add. 77, se också Sarah Joseph et al 2004 s. 297.
[1008] Detta blev klart när Frankrike ville ersätta begreppet ”the slave trade” med ”traffic in human beings”, vilket avvisades eftersom slavhandeln skulle förstås i den snäva mening som slaverikonventionen placerat begreppet i. Rijken 2003 s. 76, M.J. Bossuyt; *Guide to the ’Travaux Preparatoires’of the International Covenant on Civil and Political Rights* (Nijhoff, Dordrecht) 1987, s 165.
[1009] Sieghart 1984 s. 230.
[1010] Manfred Nowak; U.N. Convenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary. (N.P. Engler Publisher, Kehl) 1993 s 148 f.
[1011] Rijken 2003 s. 77.
[1012] Paul Sieghart; *The international Law of Human Rights*, (Oxford University Press, The Clarendon Press New York) 1983 s. 230.
[1013] Kommissionen är i och med Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, E.T.S. 155, entered into force 1 November 1998, obsolet och ersatt ev etableradent av Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter.
[1014] I *Republic v. Kahdic, Kisumu, ex p. Nasreen,* ett fall från Kenyas högsta domstol, bedömde rätten att när omständigheterna är sådana att en äkta man kan framtvinga lydnad från sin fru rörande hans fysiska önskemål, utan att riskera att utsätta sig för en straffrättslig överträdelse, skulle ett domstolsutslag på att restituera de äktenskapliga rättigheterna underkasta frun mannens effektiva dominerande på ett sätt som konstituerar ”serivitute”. Republic v. Kahdic, Kisumu, ex p. Nasreen, [1973] EA 153, i Sieghart 1983 s. 230.

själv förändra. I fallet *Siliadin v. France* bedömde Europadomstolen för mänskliga rättigheter (hädanefter domstolen eller ECtHR) *inter alia* ifall omständigheterna under vilka en 15-årig immigrant tvingats leva och arbeta under utgjort träldom, något som artikel 4 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna förbjuder. Efter att ha konstaterat att käranden åtminstone var nödgad att utföra tvångsarbete (se nedan) undersökte man huruvida omständigheterna också utsträckte sig till att utgöra träldom. Utöver ovan nämnd rättspraxis konstaterade domstolen att "with the concept of 'servitude' it 'prohibits a particularly serious form of denial of freedom'",[1015] samt att "servitude means an obligation to provide one's services that is imposed by the use of coercion, and is to be linked with the concept of slavery."[1016] Domstolen lade här vikt vid att käranden varit underårig, hade nödgats utföra tvångsarbete, därtill cirka 15 timmar om dagen sju dagar i veckan, att hon var isolerad, att hon hållits i rädsla för myndigheterna med hänsyn till hennes oreglerade status som immigrant och att hon saknat rörelsefrihet och fritid. Hon befanns mot bakgrund av detta ha hållits i träldom.

I *Siliadin v. France* etablerar domstolen vidare, för första gången, en positiv skyldighet för staterna i relation till förbudet mot slaveri, slaveriliknande förhållanden, servitut och tvångsarbete under artikel 4. Domstolen går vägen via att understryka att artikel 4 avspeglar ett fundamentalt värde i ett demokratiskt samhälle, och noterar att artikel 4 inte innehåller några regler för undantag, och att avvikelser från dess bestämmelser om slaveri och träldom inte medges under artikel 15 § 2, ens med anledning av krig eller annat allmänt nödläge som hotar nationens existens

> In those circumstances, the Court considers that, in accordance with contemporary norms and trends in this field, the member State's positive obligation under article 4 of the Convention must be seen as requiring the penalisation and effective prosecution of any act aimed at maintaining a person in such situation.[1017]

Domen utökar det område till vilket positiva skyldigheter för staten är knutna, vilket är en central landvinning för detta område som saknar en utvecklad rättspraxis men vars aktualitet är synnerligen hög. Liksom i många tidigare avgöranden rörande positiva skyldigheter gällde avgörandet ifall staten ut-

[1015] Van Droogenbroeck v. Belgium, 9 July 1980, Series B, vol. 44. p 30, §§ 78-80, i *Siliadin v. France* 73316/01.
[1016] *Siliadin v. France* 73316/01 26 July 2005, som refererar till *Seguin v. France* (dec) no 42400/98 7 march 2000 (sekundärkälla).
[1017] Här refererar domstolen också, mutatis mutandis, till *M.C. v. Bulgaria*, där domstolen fann att kravet på de facto motstånd för ett fällande i ett våldtäktsmål var ett brott mot kärandens rättigheter under artikel 3 (förbud mot tortyr) samt artikel 8 (rätt till skydd för privat- och familjeliv). *M.C. v. Bulgaria,* 39272/98 ECHR 2003-XII, *Siliadin v. France* § 112.

dömt adekvata straffrättliga sanktioner rörande en individs kränkningar av en annans rättigheter.[1018] Som Cullen påpekar innebär den att staterna, för att fullgöra sina skyldigheter under artikel 4, måste etablera en adekvat och tydlig straffrättslig lagstiftning i relation till tvångsarbete, slaveri och servitut, och införa passande straff.[1019]

Slaveri i trafficking – trafficking som slaveri?

En fråga som infinner sig är om traffickingbrottet, som dels kan anses inkludera exploatering under slaveri eller slaveriliknande förhållanden, också kan förstås så att *själva traffickingbrottet kan utgöra slaveri?* Coster van Voorhout pekar här på kravet rörande slaveri att den exploaterande situationen ska utgöras av ett permanent tillstånd, vilket inte alltid är fallet i traffickingkontexten där kvinnorna inte sällan byts ut efter en tid för att ersättas av nya traffickerade kvinnor.[1020] Hon lyfter dock fram att det internationella samfundet trots detta givit uttryck för synen på trafficking som en form av slaveri, exempelvis i statuterna för den internationella brottmåldomstolen, ICC. Där inkluderas trafficking i begreppet förslavning enligt artikel 7 (1) (c)[1021] och i sexuellt slaveri enligt artikel 7 (1) (g)-2.[1022] Vidare bedömde krigstribunalen för forna Jugoslavien, i fallet Foca, sexuell exploatering av några muslimska flickor och kvinnor som, under vissa omständigheter, motsvara förslavning som ett brott mot mänskligheten, trots att domstolens statuter sak-

[1018] Cullen 2006 s. 589.
[1019] Ibid s. 592.
[1020] Coster van Voorhaut 2007 s. 62.
[1021] Article 7 (1) (c) Crime against humanity of enslavement. (1) The perpetrator exercised any or all of the powers attaching to the right of ownership over one or more persons, such as purchasing, selling, lending or bartering such person or persons, by imposing on them a similar deprivation of liberty. I en not till denna paragraf sägs att: Its understood that such deprivation of liberty may, in some circumstances, include exacted forced labour or otherwise reducing a person to a servile status as defined in the Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery of 1956. It is also understood that the conduct described in this element includes trafficking in persons, in particular women and children.
[1022] Article 7 (1) (g)-2 Crime against humanity of sexual slavery. (1) The perpetrator exercised any or all of the powers attaching to the right of ownership over one or more persons, such as purchasing, selling, lending or bartering such person or persons, by imposing on them a similar deprivation of liberty. I en första not till denna paragraf sägs att: Given the complex nature of this crime, it is recognized that its commission could involve more than one perpetrator as a part of a common criminal purpose. I en andra not sägs: Its understood that such deprivation of liberty may, in some circumstances, include exacted forced labour or otherwise reducuing a person to a servile status as defined in the Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices similar to Slavery of 1956. It is also understood that the conduct described in this element includes trafficking in persons, in particular women and children

nade referenser till sexuellt förslavande.[1023] Rijken menar att "the forced recruitment, transportation, and exploitative activities as elements in the crime of trafficking in persons, must be understood to be included in the term slavery-like practices and therefore the slavery conventions are applicable with regard to trafficking in persons."[1024] Det sagda pekar på att en viktig distinktion bör göras: Definitionen av trafficking innehåller dels ett exploateringssyfte som kan bedömas ha uppgått till slaveri. Omvänt kan *trafficking betraktas som en form av slaveri*, i synnerhet när handeln skett för sexuella ändamål.

Här kan kort nämnas den kritik som förts fram att traffickingbegreppet osynliggör kvinnors utsatthet för sexuellt slaveri. Adrienne A. Reilly menar att begreppet så som det formulerats i Palermoprotokollet är problematiskt i det att det fokuserar på processen *in* i den exploaterande verksamheten, medan det utelämnar den exploatering som kvinnor utsätts för i processens "slutstation".[1025] Konstruktionen osynliggör därmed den exploatering som sker efter att kvinnan entrat traffickingkedjans första fas, och inverkar hämmande på benägenheten att åtala exploatörer för att ha utsatt kvinnor för sexuellt slaveri, det Reilly menar utgör utfallet av handeln med kvinnor. Hon hänvisar härvidlag till det faktum att ICC:s statuter inte bara är tillämpliga i en kontext av väpnad konflikt, utan också gäller vissa förbrytelser om dessa begåtts som en del av ett systematiskt angrepp riktat mot civilbefolkning med insikt om angreppet.[1026] Därmed bidrar FN:s konstruktionen av traffickingbrottet till att grova förbrytelser mot kvinnor inte blir explicitgjorda och inte heller bestraffade som sådana, menar Reilly.

[1023] Coster van Voorhout 2006 s. 62, Rijken 2003 s. 77. "The Appeals Chamber accepts the chief thesis of the Trial Chamber that the traditional concept of slavery, as defined in the 1926 Slavery Convention and often referred to as "chattel slavery", has evolved to encompass various contemporary forms of slavery which are also based on the exercise of any or all of the powers attaching to the right of ownership. In the case of these various contemporary forms of slavery, the victim is not subject to the exercise of the more extreme rights of ownership associated with "chattel slavery", but in all cases, as a result of the exercise of any or all of the powers attaching to the right of ownership, there is some destruction of the juridical personality; the destruction is greater in the case of "chattel slavery" but the difference is one of degree. The Appeals Chamber considers that, at the time relevant to the alleged crimes, these contemporary forms of slavery formed part of enslavement as a crime against humanity under customary international law." *Kunarac et al. (IT-96-23&23/1) "Foča", pkt 117, Appeals Chamber*

[1024] Rijken 2003 s. 79.

[1025] Se Adrienne A. Reilly, Slavery Legislation vs. Trafficking Legislation in Prosecuting the Crime of Female Sexual Slavery: An International Law Perspective, ur *Trafficking and Women's Rights*, (red) Christien L. van den Anker & Jeroen Doomernik, Hampshire, Palegrave Macmillan 2006, s. 118-137

[1026] Romstadgan för den Internationella brottmålsdomstolen artikel 7.1 (g). I artikel 7 inkluderas också förslavning, vilket enligt artikel 7.2 (c) inkluderar utövande av någon eller all den makt som följer med äganderätten över en person, inbegripande utövandet av denna makt vid handel med människor, särskilt kvinnor och barn.

Tvångsarbete

Förutom slaveri och slaveri-liknande förhållanden är termen *tvångsarbete* central i traffickingkontexten. Dels eftersom tvångsarbete enligt slaverikonventionen kan utvecklas till slaveri (artikel 5) och dels eftersom Palermoprotokollets definition inkluderar trafficking för tvångsarbete. Men tvångsarbete är också centralt i diskussionen om trafficking för att ena sidan i den djupt tudelade förhandlingsprocessen kring protokollet argumenterade för att termerna ”exploatering av annans prostitution” och ”sexuell exploatering” skulle lyftas ut ur definitionen av trafficking och ersättas av (bland annat) termen tvångsarbete.[1027]

Förbudet mot tvångsarbete i här väsentligt avseende regleras i två ILO-konventioner; Forced labour Convention, antagen 1930 (nr 29), och Abolition of Forced Labour Convention, från 1957 (nr 105). I 1930-års konvention artikel 2 definieras tvångsarbete som

> all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily.

Konventionen från 1930, som ursprungligen riktade sig till kolonialmakterna, visar ett underliggande intresse från “civiliserade” länder att tvångsarbete ska användas humant och med iakttagande av humana principer, och inte läggas till grund för att förslava människor, menar Bassiouni.[1028] Tvångsarbete konstituerar med andra ord inte ett brott enligt konventionen, så länge villkoren för hur det får tas i anspråk iakttas. Sådana villkor är enligt 1930-års konvention att arbetet måste vara samhällsnyttigt, direkt nödvändigt, det måste ha visat sig omöjligt att få tag på frivillig arbetskraft, arbetet får inte lägga för tunga bördor på befolkningen, och bara en viss del av den manliga befolkningen fick tas ut för arbetet, lön skulle utbetalas, ledighet ges osv.[1029] Det är med andra ord fråga om en kompetens för staten att utkräva arbete av vissa medborgare under vissa omständigheter. Skillnaden mellan tvångsarbete och slaveri enligt 1930 års konvention, tolkar Bassiouni enligt följande:

[1027] Human rights Caucus;”Recommendations and Commentary on the Draft Protocol”, Priority Concerns pkt 1 s. 1.
[1028] Bassiouni 1991 s. 469.
[1029] Kompetensen att ålägga befolkningen tvångsarbete kunde delegeras till lokala myndigheter så länge inte arbetare flyttades från sina normala vistelseplatser, med vissa undantag. Enligt artikel 16 fick vidare inte den till tvångsarbete uttagna förflyttas till nya och främmande klimatförhållanden som kunde äventyra hans hälsa eller som han inte var van vid.

> The difference between forced labour and slavery seems to be that in acceptable forced labour (under the 1930 Convention), with the exception of freedom of contract, the usual worker rights such as wages, safe working conditions, and maximum hours of work, are maintained.[1030]

1957 undertecknades the Convention (No. 105) Concerning the Abolition of forced labour. Konventionen ålägger enligt artikel 1 parterna (de medlemmar av ILO som ratificerat konventionen) att bekämpa och inte ta i bruk någon form av tvångsarbete.[1031] I artikel 2 etableras en skyldighet för parterna att vidta effektiva åtgärder för att säkra det omedelbara och totala upphävandet av tvångsarbete så som det specificeras enligt artikel 1. Det är med andra ord en ny syn på tvångsarbete som representeras av 1957-års konvention. Tvånsarbete är inte längre en acceptabel del av en nations verksamhet som kan accepteras bara det uppnår vissa givna kriterier, utan en praktik som omedelbart ska fås att upphöra.

Konventionen omfattar inte bara tvångsarbete utan allt arbete eller service som någon förmås utföra under hot om bestraffning och som vederbörande inte har erbjudit sig att utföra frivilligt. Europakonventionen artikel 4 omfattar dock endast tvångsarbete. I *Van Der Müssele v. Belgien* elaborerade ECtHR kring förhållandet mellan de två begreppen tvångsarbete och dito service, och menade att termen tvångsarbete så som den ska tolkas i artikel 4, ska ges en vid innebörd och alltså anses innefatta framtvingad service.[1032] Europakonventionen ger således samma skydd som ILO:s konvention nr. 105 i detta avseende.

Idag har frågan om staters användande av tvångsarbete inte spelat ut sin roll men kommit att suppleras av frågan om det växande problemet med privata aktörers exploatering av enskilda individer (dock inte sällan med korrupta regimers/myndigheters tysta godkännande). ILO gör därför en indelning i tre huvudtyper av tvångsarbete[1033]: Tvångsarbete påtvingat av sta-

---

[1030] Bassiouni 1991 s. 471.

[1031] Each member of the International Labour Organisation which ratifies this convention undertakes to suppress and not to make use of any form of forced or compulsory labour: (a) as means of political coercion or education or as a punishment for holding or expressing political views or views ideologically opposed to the established political, social or economic system; (b) As a method of mobilising and using labour for purposes for economic development, (c) As means of labour discipline (d) As punishment for having participated in strikes, (e) As a means of racial, social, national or religious discrimination.

[1032] *Van der Müssele v. Belgium* 8919/80 23 November 1983 § 33.

[1033] International Labour Organization; *A Global Alliance Against Forced Labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. International Labour Conference, 93rd Session 2005. Report I (B). I och med antagandet av ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work beslutade ILO att ge ut en rapport vart femte år med uppföljning rörande konventionen. Den första rapporten gavs ut 2001, Stopping forced Labour, Global report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Report I(B) International Labour Conference, 89th Session, Geneve, 2001.

ten,[1034] tvångsarbete påtvingat av privata aktörer för kommersiell sexuell exploatering samt tvångsarbete påtvingat av privata aktörer för ekonomisk exploatering.[1035] Dessa grupperingar kan sedan delas in i personer som trafficerats för dessa ändamål och de som hamnat i den exploaterande situationen utan en dylik process. Med tvångsarbete påtvingat av privata aktörer för kommersiell sexuell exploatering avser ILO:

> Women and men who have involuntarily entered prostitution or other forms of commercial sexual activities, or who have entered prostitution voluntarily but who cannot leave. It also includes all children who are forced into commercial sexual activities.[1036]

Tvångsarbete är en allvarlig kränkning av de mänskliga rättigheterna och en inskränkning i den mänskliga friheten framhåller ILO, som betonar att det därför inte ska jämställas med låga löner eller dåliga arbetsförhållanden, och inte uppfattas som att begreppet täcker situationer där en person av ekonomiskt tvång måste behålla ett arbete.[1037] I sin rapport från 2005 uttrycker ILO också oro för att kunskaperna om vad som konstituerar tvångsarbete saknas hos många stater.[1038] Detta är tvivels utan ett problem då företeelsen är komplex och i växande, med nya former och för nya ändamål, medan rättspraxis är mager och definitionerna delvis negativa – dvs. vad som *inte* ska anses utgöra tvångsarbete räknas upp i de konventioner som inkluderar ett förbud av företeelsen.

Dock finns, som nämnts, en definition i ILO:s konvention nr 29, från 1930.[1039] Den innehåller två grundläggande element: Att arbetet eller tjänsten utförts under hot om bestraffning, och att arbetet eller tjänsten inte har utförts frivilligt. Vad hotet om bestraffning ska bestå i kan variera, från fysiskt våld och dödshot mot den tvångsarbetande eller vederbörandes familj, till subtilare former av psykologiskt natur. Det kan handla om förlust av rättig-

[1034] Kategorin innehåller tre huvudformer: Forced labour exacted by the military, compulsory participation in public work, and forced prison labour. (This last category includes not only forced labour camps but also work imposed in modern semi-privatized or fully privatized prisons. For practical purposes, forced labour imposed by rebel groups is also included in the category (ILO 2005 s. 10).
[1035] [A]ll forms of labour imposed by private agents other than for commercial sexual exploitation. It includes, among other things, bonded labour, forced domestic work, or forced labour in agriculture and remote rural areas." ILO 2005 s. 10.
[1036] ILO 2005 s. 10.
[1037] Ibid s. 5.
[1038] Ibid.
[1039] All work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily, artikel 2, ILO convention no 29.

heter och privilegier, likväl som straffande sanktioner.[1040] Den ofrivillighet som ramar in arbetssituationen kan också den ha uppkommit på subtilt vis. Många offer för tvångsarbete har initialt samtyckt till situationen, om än genom bedrägeri eller förledande, för att sedan upptäcka att de inte står fria att lämna sitt arbete.[1041] I målet *Van der Mussele v. Belgium* resonerade ECtHR om betydelsen av ett initialt samtycke. Man konstaterar att kärandens på förhand givna samtycke endast ska tillmätas ”a relative weight”, istället ska saken bedömas utifrån alla omständigheter i fallet, i ljuset av det underliggande syftet med artikel 4 EKMR.[1042] Man talar i doktrinen om behovet av att se tvångsarbete som en *process*, inte som en statisk relation mellan arbetstagare och arbetsgivare där ett en gång givet samtycke avgör statusen på arbetet.

> The evidence suggests that forced labour has to be understood as a process and not a static relationship between workers and employers. The vulnerability of migrants often increases over time as they undergo pressure to repay their debts, or as they have been subjected to immigration controls and extortion from criminal networks. … One could think of this process of an ever narrowing labyrinth where the decision making power of the worker is surrendered in the end.[1043]

[1040] ILO 2005 s. 5. I fallet *Van der Müssele v. Belgium* ansåg ECtHR att hotet om att nekas inträde i ett skråväsende eller att strykas från ett sammanhang som elev med vissa praktiska uppgifter för utbildningens fortskridande, var tillräckligt för att utgöra tvång enligt bestämmelsen, *Van der Müssele v. Belgium* 8919/80 23 November 1983, § 35. Innehållande av betalning eller berövande av någons identitetshandlingar kan också utgöra sådant tvång, ILO 2005 s. 5.
[1041] ILO 2005 s. 5.
[1042] *Van der Mussele v. Belgium* 8919/80 23 November 1983, § 37 st 3. Denna bedömning gjorde domstolen med ledning av artikel 4.3 a-d, vilka relaterar till idéer om gemensamma intressen, social solidaritet och vad som är normala praktiker. Noteras kan också att domstolen inleder sin bedömning av om tvångsarbete varit förhanden med att konstatera att konsensus rådde mellan parterna om att det arbete som Van der Mussele, en advokat, hade utfört (utan att få betalning) ”ammounted to labour”. Därefter gjorde man en självständig bedömning av frågan, och relaterade begreppet ”labour” till den bredare franska termen ”travail”, som man ansåg var den betydelse vilken termen ”labour” skulle ges. Domstolen menade: “It is true that the English word ‘labour’ is often used in the narrow sense of manual work, but it also bears the broad meaning of the French word ‘travail’ and it is the latter that should be adopted in the present context. The Court finds corroboration of this in the definition included in Article 2 § 1 of the Convention no. 29 (‘all work or services’, ‘tout travail ou service’), in Article 4 § 3 (d) (art. 4-3-d) of the European Convention (‘any work or service’, ‘tout travail ou service’) and in the very name of the International Labour Organisation (Organisation internationale du Travail), whose activities are in no way limited to the sphere of manual labour.” *Van der Mussele v. Belgium* 8919/80 23 November 1983, § 33.
[1042] *Van der Mussele v. Belgium* 8919/80 23 November 1983, § 34
[1043] ILO WP. 57:2008 s. 22.

Sammanfattningsvis kan tvångsarbete, träldom, slaveriliknande förhållanden och slaveri ses som allvarliga brott på en kontinuumskala, där tvångsarbete utgör en självständig, allvarlig men dock ”mindre allvarlig” form av kränkning än de övriga exploateringsformerna.[1044] Dock utgör samtliga dessa exploateringsformer brott mot grundläggande värden i ett demokratiskt samhälle.[1045] ECtHR ålägger också stater en positiv skyldighet åörande tvpngsarbete, slaveri och träldom, på grunderna att detta strider mot grundläggande värderingar i det europeiska samhälle. Det är tankeväckande att omfattningen av människors exploaterande av kvinnor i sexindustrin inom Europa trots detta är så omfattande, liksom också andra utnyttjandeformer av människor som människohandeln rymmer. Domstolens normgivande makt framträder sålunda som central i siliandinmålet, liksom att många europeer tycks leva på kollisionskurs med vad som utpekas som centrala värden inom deras kultursfär.

Tvångsarbete eller exploatering av annans prostitution – varför är frågan viktig?

I förhandlingarna om Palermoprotokollet var det ett framträdande krav från The Human Rights Caucus, där GAATW och andra företrädare för en önskan att normalisera prostitution ingick, att det tvång som förekommer i traffickingkontexten, det vill säga att kvinnor tvingas till prostitution, skulle förstås som en form av tvångsarbete (eller som slaveri, slaverliknande omständigheter eller servitut om omständigheterna är tillräckligt allvarliga).[1046] I sina rekommendationer och kommentarer till protokollsutkastet framhöll The Human Rights Caucus under Prioriterade frågor, punkten 1:

> The Protocol should include all purposes for which people are trafficked. Those purposes would be comprehensively covered by inclusion of the following purposes: forced or bonded labour, servitude and slavery-like practices. [1047]

[1044] Tvångsarbete ingår dock allt som oftast som element i de övriga formerna av exploatering.
[1045] Uttalat bl.a. i Siliadin v. France § 112, där domstolen ålägger stater positiva skyldigheter att verka för att människor upphör att hållas i dylika tillstånd.
[1046] Jfr ICCP art 8 och fallet Macau enligt vilken påtvngad prostitution är att förstå som en form av slaveri.
[1047] Human Rights Caucus, Recommendations and commentary on the draft protocol to prevent, suppress, and punish trafficking in persons, especially women and children, http://www.osgf.ge/phds/hrc.htm, senast besökt 2005-05-03. Se också Wijers&Ditmore 3002 s. 81 samt Jordan 2002 s. 31.

Denna uppfattning är bärande genom den argumentation som The Human Rights Caucus för, och för den position som kan knytas till normaliseringsdiskursen. Jordan skriver om förhandlingarna till protokollet att grupperingens huvudmål med sin närvaro var att åstadkomma en definition där, inter alia, trafficking för prostitution tolkades som tvångsarbete. Då prostitution är att förstå som sexarbete, blir alltså trafficking för prostitution att tolka som tvångsarbete.

Som jag visat gör samtliga här studerade internationella instrument en distinktion mellan ”exploatering av annans prostitution” och tvångsarbete, slaveri, slaverilikanden förhållande och servitut.[1048] Skälet är att man inte kunnat enas om att se prostitution som ett arbete, varför påtvingad prostitution inte heller har subsumerats under begreppet tvångsarbete. Också ILO gör en sådan skillnad (se ovan), och pekar även på att en skillnad mellan arbete och prostitution görs i FN-protokollet. Men, säger man, trots detta ska man också se påtvingad prostitution som en form av tvångsarbete:

> While the Trafficking Protocol draws certain distinctions between trafficking for sexual exploitation on the one hand, and trafficking for forced labour or services (and also slavery, slavery-like practices and servitude) on the other, this should not be taken to imply that coercive sexual exploitation does not constitute forced labour.[1049]

Så varför är denna fråga viktig? Med Bacchis metodologi kan vi anta att det bakom problemformuleringen av trafficking som sexuell exploatering respektive tvångsarbete döljer sig implikationer för hur hela traffickingfrågan konceptualiseras, och vilka aktörer som kan göras synliga i relation till den *skada* som anses uppkomma till följd av brottet, och hur skadan i relation till brottet alls ska förstås. Med synsättet att trafficking för sexuell exploatering är att förstå som en form av tvångsarbete följer att den part som bör hållas ansvarig för den skada kvinnan åsamkas genom traffickingåtgräderna är (rekryterare, transportörer och andra i ”förledet”, samt) *bordellägaren*. I The Annoted Guide to the Complete Trafficking Protocol förordas en definition som placerar ansvaret hos dem som rekryterar och handlar med sikte på tvångsarbete.

[1048] En sådan skillnad görs även i den svenska lagstiftningen. I prop. 2003/04/111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel föreslås ”att bestämmelsen i kap. 4 1 a § brottsbalken om människohandel för sexuella ändamål ska utvidgas till att omfatta människohandel … som syftar till andra former av utnyttjande än sexuellt utnyttjande, t.ex. tvångsarbete.” Prop 2003/04:111 s 1.
[1049] ILO 2005 s. 7.

> "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by any means, for forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs."[1050]

Det är sålunda rekryterarna/handlarna/transportörerna/bordellägarna som står för exploateringen som kvinnan utsätts för.[1051] CATW framhåller å sin sida trafficking som en form av sexuell exploatering i en prostitutionskontext där också de köpande männen anses vara aktörer.[1052] Återigen ser vi att (tvångs)arbete och våld ställs i relation till prostitution i diametralt olika förståelser, nu transponerade till en traffickingkontext. Frågan jag ställer nedan är vilka konsekvenser dessa synsätt har för hur man förstår den skada som trafficking ska anses utgöra.

Kriminaliseringar och skyddsobjekt

I avhandlingens intresse för konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet ligger som tidigare sagts en ansats besläktad med intressejurisprudensen. Jag ska nedan diskutera frågan om vems intresse som en traffickingregelering kan ases skydda och hur de relaterar till hur konstruktioner av ett kvinnligt rättssubjekt.

Varje kriminalisering utgår från ett skyddsvärt intresse, eller *skyddobjekt*.[1053] De gärningar som kriminaliseras blir därmed sådana som kan innebära *skada* i förhållande till det *skyddade intresset*. [1054] Med skada avses en *kränkning* av det intresse som är avsett att skyddas genom kriminaliseringen. De *gärningar* som kan komma i fråga för en kriminalisering är sålunda sådana som innebär eller kan innebära en straffrättsligt relevant skada av det skyddade värdet.[1055] Bland de straffrättsliga skyddsobjekten står skyddet av de individuella värdena främst; rätten till liv och hälsa, frihet och frid, exempelvis.

[1050] Jordan 2002 s. 7. http://www.choike.org/nuevo_eng/informes/1763.html#The%20debate:%20the%20UN%20Trafficking%20Protocol, senast besökt 2008-06-05

[1051] Går vi till den fragmenterade förståelse som förordas av exempelvis den europeiska expertgruppen, är det endast bordellägaren som ska hållas ansvarig, då rekryteringsfasen enligt deras förståelse inte är adekvat att inkludera i traffickingdefinitionen. Se ovan.

[1052] CATW; http://www.catwinternational.org/about/index.php, senast besökt 2008-09-23.

[1053] Jareborg 2001 s. 51.

[1054] När skyddsintressen omtalas är det dock inte fråga om enskilda personers omedelbara intressen, utan om de värden som samhället önskar skydda. Här märks den dimension av normgivning som straffrätten har: Det intresse som kvalificeras som skyddsvärt genom kriminalisering, tas upp bland de allmänna, abstrakta intressen som anses vara samhällets angelägenhet att värna.

[1055] Berglund 2007 s. 53. Se också Lernestedt för en mer djuplodande diskussion; Lernestedt 2003. Därtill måste en räcka andra krav vara uppfyllda men dem lämnar jag därhän i denna framställning.

Den grundprincip som utpekar vilka värden som ska förstås som skyddsvärda genom kriminalisering kan som tidigare nämnts kallas ”the principle of harm”. Principen kan sägas utgå från *föreställningen om en individuell autonomi*.[1056] Denna autonomi får varken staten eller andra individer kränka, och den verkar på två sätt: (1) Den tillförsäkrar individen rätten att bestämma över sig själv i relation till andra människor. Det vill säga, individen har en rätt att slippa kränkningar från andra, en rätt som upprätthålls genom införande av kriminaliseringar.[1057] Det är denna rätt kriminaliserigen av människohandel i avser att skydda. Brottet är till sin natur ett brott mot person, det är den traffickerade kvinnans rätt till individuell autonomi i relation till andra individer som upprätthålls genom traffickingbrottet, och det är med hänsyn till dessa överträdelser som de ansvariga i handelskedjan straffas. När trafficking diskuteras inom diskursordningen om trafficking nämns också regelmässigt fenomenets karaktär av allvarlig kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter, tolkade som rätten till autonomi och självbestämmande. GAATW formulerar det på följande vis:

> [T]rafficked persons are victims of serious human rights abuses. … Victims of trafficking are treated as objects or commodities by traffickers who use coercion, deception or debt bondage to deprive the victims of their fundamental freedoms, such as their ability to control their own bodies and labour.[1058]

Det syns vara en av få stabila punkter inom traffickingdiskursen, att brottet ifråga allvarligt kränker den traffickerade kvinnans/individens mänskliga rättigheter. Denna syn relaterar till den av de aspekter av MR-perspektivet på trafficking som Askola identifierade enligt vilket trafficking ses som en moralisk och etisk förbrytelse, en förbrytelse mot existerande människorättsfördrag.

Kriminaliseringar innebär dock även en begränsning av rätten till handlingsfrihet varför man också kan tala om (2) en rätt att bestämma över sig själv, utan inblandning av staten eller andra individer. Det är denna ram, den privata rättssfären, som den klassiska liberala fri- och rättighetsdiskursen kan sägas vara avsedd att skydda. Det är också denna förståelse av den individuella autonomin som intagit den prominentare platsen i debatten om vilka

[1056] Berglund 2007 s. 54.
[1057] Jfr *Siliadin v. France* där domstolen fann att Frankrike genom att inte ha tillräckligt precis lagtsiftning rörande utnyttjande i tvångsarbete och servitut, hade kränkt målsägandens rättigheter enligt artikel 4 EKMR.
[1058] Global Alliance Against Trafficking in Women, Foundation Against Trafficking in Women, International Human Rights Law Group (1999), Human Rights Standards for the treatment of trafficket persons, summary samt s 1.

förutsättningar som ska gälla för kriminaliseringar.[1059] Ett sätt att tolka konflikten i den feministiska debatten om prostitution är att den radikalfeministiska diskursen lägger tonvikt vid den första aspekten av rätten till frihet, medan sexarbetardiskursen betonar rätten att utan statens inblandning få styra sig själv. I fråga om traffickingbrottet är det dock som nämnts den första varianten av föreställningen om den individuella autonomin som kränkts: Agerandet från människohandels-kedjans aktörer – inringade i de internationellt överenskomna definitionerna – anses utgöra ett allvarligt angrepp på den traffickerade kvinnans rättssfär och kan inte accepteras av staten.[1060] Det sagda innebär att de gärningar som konstituerar traffickingbrottet har ansetts innebära skada i relation till ett skyddsobjekt; den traffickerade personens rätt till frihet och frid/rätt till autonomi utan tvång från andra individer. Denna syn är också, som sagts, rådande i såväl den abolitionistiska som den normaliserinsgförespråkande diskursen. Trafficking är härvidlag förstått som ett brott mot person; det är den kränkning som individen fått tåla genom angreppet på hennes frihet och frid, till följd av de gärningar hon utsatts för, som utgör skyddsobjektet för kriminaliseringen.[1061] Detta betonas också, om än med varierande styrka, i de instrument jag undersökt.[1062] Därtill skymtar aspekter i den folkrättsliga materien av tal om ett vidare intresse som kränks av handeln med människor – exempelvis talet om trafficking som en utmaning av grundläggande värderingar i ett Europeiskt samhälle, något också den kontext av organiserad brottslighet som Palermorptokollet placerar trafficking i antyder.[1063]

Sammanfattningvis kan sägas att det råder *oenighet* inom diskursordningen om prostitution rörande hur gränserna för individens rättssfär ska dras, medan *konsensus* råder om att det skyddsintresse som kränks i traffickingbrottet är den traffickerade individens rätt till individuell autonomi, tolkad som rät-

[1059] Berglund 2007 s. 84. Här finns också spänningen mellan kollektiva och individuella intressen där samhällets skyddsbehov ställs mot individens.
[1060] Att uppfattningen från de europeiska staternas sida är att fråga är om allvarlig brottslighet understryks av de straffskalor som följer brottet.
[1061] Även i svensk rätt placerar sig människohandelsbrottet bland brotten mot person: Dess placering är under kapitel 4 i brottsbalken, om brotten mot frihet och frid.
[1062] Palermoprotokollets syfte är, *inter alia*, att skydda offer för trafficking, med full respekt för deras mänskliga rättigheter, art 2 (b). Inom EU slår rambeslutet fast att trafficking ”comprises serious violations of fundamental human rights and human dignity” (3). I Europarådets konvention sägs i preambeln att “trafficking in human beings constitutes a violation of human rights and an offence to the dignity and the integrity of the human being”. I the Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking framhålls som första punkt att ”The human rights of trafficked persons shall be at the centre of all efforts to prevent and combat trafficking and to protect, assist and provide redress to victims. E/2002/68/Add.1
[1063] Jfr Kommissionens förslag till rambeslut där trafficking sägs påverka hela samhällsväven – the fabric of society. Europadomstolens dom i *Sliadin v. France* etablerar också en positiv skyldighet för stater att vidta åtgärder för att tillse att människor inte hålls i tvångsarbete eller servitut, då dylika praktiker sägs hota grundläggande europeiska värderingar. *Siliadin v France*

ten att få bestämma över sig själv och sin kropp i relation till andra människor.[1064] Här är sålunda den andra aspekten av autonomibegreppet, eller det som med Berlin kan kallas den positiva aspekten av frihetsbegreppet, det som aktualiseras. Om det är bordellägaren och andra aktörer i handelsledet som står för exploateringen – vilket den förståelse som normaliseringsdiskursen företräder menar – eller om skadan också ska relateras till de sexköpande männen råder det dock djup oenighet.

”Efterfrågansidan” – bara en sorts efterfrågan?

Resonemangen ovan om skadan av traffickingbrottet reser frågor – igen – om vem som bör betraktas som gärningsman. Bordellägaren, säger normaliseringsdiskursens företrädare. Men är skadans realiserande möjligt utan att den sexköpande mannen agerar som prostitutionsköpare? Enligt den defintion som FN antagit genom Palermoprotokollet är människohandelsbrottet att förstå som ett kedjebrott; det kan ingå en mängd aktörer i den kedja av handlingar som när den påbörjats innebär att straffansvar inträder, även om kedjans ”slut”, exploateringen, inte har ägt rum. Sådana personer kan vara rekryterare, transportörer liksom de som härbärgerar offer, samt de som sedan håller de traffickerade personerna i exploatering. Dessa aktörer kallas också ibland ”efterfrågassidan”, ”the demand side”. Dokumenten jag studerat nämner dock också, i varierande grad, ytterligare en grupp i samband med exploateringen: Köparna, och denna grupp kan också vara inkluderad bland dem som avses med uttrycket ”efterfrågan”. Att köparna spelar en roll för den exploatering som traffickingbrottet syftar till framhålls särskilt tydligt i Europarådets konvention, vilken anmodar konventionsparterna att kriminalisera köpare som med full vetskap köper sexuella tjänster av en person som är offer för människohandel.[1065] Även i Brysselförklaringen synliggörs ett samband mellan köpare och förekomsten av trafficking, medan rambeslutet inte gör dylika kopplingar. Inom normaliseringsdiskursen finner man dock mycket få referenser till de köpande männen, medan explaoteringen av tvingad arbetskraft relateras till den part som driver bordeller där kvinnorna tvingas till prostitution.

[1064] När fråga är om tvångsarbete, slaveri, slaveriliknande föhållanden och servitut kan Europadomstolens åläggande av en positiv skyldighet för stater att tillse att detta förbud efterlevs, med hänvisning till att det skyddar fundamentala värden i ett demokratiskt samhälle, kan tyngden i detta värde placeras i en Europeisk rättstraditions kontext.

[1065] Om vi erinrar oss den bangladeshiska arbetsgruppens betonande av tidsaspekten i traffickingkontexten framstår det hur komplicerat ett dylikt straffbud skulle vara att upprätthålla i realiteten. När övergår det tvång som situationen inledningsvis konstituerar i en sådan frivillighet att fråga inte längre är om en person offer för trafficking?

I en studie ILO låtit utföra rörande korrelationen mellan tillgång och efterfrågan på traffickerade personer på den sexuella marknaden gör författarna en avgränsning av hur man förstår termen efterfrågan som illustrerar frågan om huruvida man bör förstå traffickingbrottet som en fråga om exploatering av annans prostitution med de öppningar mot en vidare förståelse av sexuellt våld som kan rymmas här, eller som tvångsarbete med dess fokus mot arbetsgivarens ansvar. I studien säger författarna:

> It is important to notice that in this framework, the demand is from brothel-owners and pimps for labour inputs (i.e. the trafficking victims) for the provision of prostitution services by certain establishment. The demand is not directly from the customers of these establishments. Customers "only" buy sexual service, not trafficked victims. … There is only one demand by customers: the demand for prostitution service.[1066]

Frågan kan ses i ljuset av tvångsarbete, menar författarna:

> The same argument can apply to the case of trafficking for labour exploitation. Imagine that a recruiter abducts a victim in the country of origin and sells the victim at a certain price to an unscrupulous restaurant-owner in the country of destination. Imagine also that the trafficking victim is used as a cook for producing spring rolls. The supplier in this illicit market is the recruiter and the demander is the restaurant-owner, not the final consumer of the spring roll. Hence, here again, there is only one demand that emerges from customers: the demand for spring rolls.[1067]

Vi minns från avsnittet om olika prostitutionsdiskurser hur Jo Bindman argumenterade i liknande banor:

> It is not logical to define a sexual act taking place between a sex worker who faces coercion to submit from a third party and a client ignorant of the coercive circumstances, as sexual assault, even though the sex worker does not freely consent. The offence is on the part of the person constraining the sex worker, who is thereby responsible for the violation of her rights and security of person and freedom from slavery.[1068]

Centralt för denna förståelse är synen på sex som avskilt från den person som "har sex", det vill säga att man fragmenterar den som har sex från "själ-

[1066] ILO DECLARATIONWP/53/2006, G. Danilova-Trainor&P. Belser, s 4.
[1067] Ibid. s. 5.
[1068] Bindman 1997 s. 51.

va sexet". Mäns efterfrågan på sex tolkas sålunda inte i termer av efterfrågan på kvinnor att ha sex med. Istället separeras sexualiteten från aktörerna som har sex: "There is only one demand by customers: the demand for prostitution service." Förståelsen kan relateras till diskursen om sex som lika allt annat som jag identifierade inom superdiskursen i diskursordningen om prostitution: Här framhålls att det att plocka ett fjäderfä, att delta i medicinska experiment eller använda sin hjärna i en professorstjänst, och att ha sex, är likvärdiga aktiviteter och att motståndet mot att normalisera prostitutionen därför ska ses som moralistiska ställningstaganden som bygger på traditionella, förtryckande förståelser av kvinnors sexualitet.[1069] Jag har tidigare lyft fram hur detta synsätt kan sägas utgå från ett analytiskt fokus ställt på kvinnan i dess förståelse av prostitution. Noteras kan därför att där perspektivet inom normaliseringsdiskursen istället vrids mot trafficking är det köparens, eller mannens, perspektiv som bildar utgångspunkt för hur prostitutionsakten i en traffickingkontext förstås. Den juridiska konstruktion som ligger bakom pespektivskiftet från kvinnans intresse till köparens (mannens) är att köparen och den traffickerade kvinnan inte ställts i något arbetsgivarförhållande till varandra, vilket genom att trafficking tolkas som tvångsarbete gör att konsumentens agerande anses irrelevant. Han är inte part i målet, utan här är fråga om förbrytelser från en arbetsgivare/traffickerare mot en sexarbetare.

Sammanfattning

I avsnittet har jag lämnat de folkrättsliga instrumentens definitioner av trafficking och studerat olika förståelser av fenomenet, med utgångspunkt i tre frågor och med fokus på normaliseringsdiskursens förståelse: Frågan om samtyckets betydelse, frågan om trafficking som resultat eller process, samt frågan om exploateringens art. Den förståelse av trafficking för prostitution som diskursen har vilar utifrån de tre ovan formulerade frågorna på följande grundteman: En definition som fokuserar på kvinnans samtycke, därtill ett samtycke tolkat i snäv mening. En ambivalens vad gäller frågan om trafficking ska ses som en process eller som ett resultat. En central aktör på fältet – EU:s expertgrupp, förordar en dylik förståelse, vilket stöds av Chuang och en definition från GAATW. Slutligen en syn på exploateringens art som en fråga om tvångsarbete, liksom att kedjan av gärningsmän anses göra halt vid bordellägaren, dvs den inkluderar inte de sexköpande männen.

[1069] Även Kinnell gör denna jämförelse mellan sex och mat, se not

Kapitel 10. Kvinnors rättssubjektivitet – från aktör till vårrulle?

En fråga jag önskat ställa i avhandlingen är hur normaliseringsdiskursens förståelse av prostitution transponerad till en traffickingkontext tar sig uttryck, och hur dessa uttryck kan säga något om konstruktionen av kvinnors rättssubjektivitet. Gången från sexarbete till tvångsarbete, där en prostitutionsdiskurs om frihet och autonomi tvingas i beröring med traffickingarenans element av tvång och våld visar sig vara en intressant materia för att förstå vilka, med Bacchi, underliggande problemformuleringar som görs kring kvinnors rättssubjektivitet. Frågan blir alltså särskilt intressant då talet om kvinnors aktörskap och kvinnor som autonoma subjekt med rätt till självbestämmande står centralt i den normaliseringsdiskurs jag har studerat. Som vi sett ovan kan debatten om prostitution sägas innehålla två djupt antagonistiska läger – en prostitutionskritisk radikalfeministisk position, samt en normaliserings/ autonomi/sexarbetar-position.[1070] Dock präglas, har jag menat, diskursordningen om prostitution samtidigt av en asymmetri, där den ena positionen – normaliseringspositionen – bygger mycket av sin argumentation på en kritik av den radikalfeministiska positionen, snarare än ett tydligt argumenterande kring hur man värderar institutionen prostitution. Kritiken centreras kring den radikalfeministiska synen på prostitutionsakten som en form av mäns våld mot kvinnor, en syn som sägs frånta kvinnor deras aktörskap, självbestämmande, rätt till autonomi, frihet, rätt att bestämma över sina kroppar etc. Vi kan sålunda utkristallisera kvinnors autonomi/självbestämmande som ett centralt värde i denna diskurs, och att det argumenteras för genom att fokus läggs på prostitution som akt. Detta fokus kan också knytas till den liberala idétraditionens (abstrakta) konstruktion av individen, och dess rätt till skydd för dess privata sfär, ett idéarv den västerländska rättstraditionen vilar tungt på, men som kritiserats inom delar av den feministiska teoribildningen och som jag i delar redogjort för ovan.

Kriminalisering av sexköp – våldtäkt som ett sammansatt brott

Som sagts ovan kan det subjekt som ska skyddas av rätten kallas rättsskyddssubjektet. Jag har också nämnt den debatt som förts inom feministisk teoribildning kring konsekvenser av att betona skyddsaspekten i kvinnors möte med rätten. Om kvinnor uteslutande framställs som subjekt för rättens skydd, framhåller somliga feministiska teoretiker, riskerar kvinnors positio-

[1070] Här finns också den position jag kallat kontextualiserad förståelse, men de har fått litet utrymme i debatten som framförallt utspinner sig mellan de två huvudkontrahentena enligt ovan.

ner i samhället att undergrävas då de kommer att uppfattas som i ständigt behov av skydd, istället för som aktörer. Att sålunda se kvinnor som ansvarsbärande subjekt och betona detta subjekts mänskliga rättigheter är sålunda centralt för dem som argumenterar enligt denna linje, och här är rätten att verka i prostitution central för den diskurs jag kallat normaliseringsdiskursen om prostitution. När fråga är om trafficking råder dock förutsättningar för prostitutionen som inte är förenliga med den annars fritt väljande kvinnans mänskliga rättigheter och ställning som aktör och subjekt: Hon är tvingad att verka i en prostitutionskontext. Detta tvång kan inte anses förenligt med rättssamhället och dess ”harm principle”, att staten ska ingripa för att (men endast för att) förhindra att individer skadar andra. Ovan har frågan berörts vilka som ska anses vara gärningsmän i relation till denna skada, inom den kedja av aktörer som traffickingbrottet ringar in.

Juristen Michelle Madden Dempsey argumenterar för ett perspektiv som sätter skadan i centrum för värderandet av om sexköp ska kriminaliseras, utifrån argument som mycket påminner om den poäng jag önskar göra kring traffickingbrottets exploateringsfas (med hänsyn till sexuell exploatering): Att den skada kvinnan lider (med nödvändighet också) relaterar till den köpande mannens aktiviteter. Inom diskursordningen om prostitution är det som sagts en högt omstridd fråga hur prostitutionsakten ska förstås: Somliga radikalfeminister menar att all prostitution är lika med sexuellt våld mot den prostituerade kvinnan. Mot detta invänder normaliseringsdiskursen kraftfullt med argument om kvinnors val och möjligheten att se prostitution som ett arbete. När fråga är om trafficking är dock parterna begreppsligt överens om att kvinnan inte befinner sig i situationen frivilligt, utan att våld eller tvång utgör grunden för hennes närvaro. Det är därför befogat att tala om tvång till sex i en traffickingkontext, och därmed också intressant att fundera över den skada som uppstår till följd där av.

Dempsey resonerar om prostitutionsköp i relation till våldtäktsbrottet och den skada som det innebär och jag ska följa hennes resonemang för att se hur det relaterar till trafficking. Dempsey menar att man kan se våldtäktsbrottet som ett sammansatt brott, där tvånget och det sexuella handlingarna inte nödvändigtvis måste utövas av en och samma person, utan kan utövas av olika personer.[1071] Från kvinnans perspektiv kan sålunda skadan vara ”densamma”, oavsett om den som utövar tvånget också är den som utför de sexuella handlingarna. Juristerna Petter Asp och Magnus Ulväng elaborerar Dempseys tankar enligt följande:

[1071] Michelle Madden Dempsey, ”Rethinking Wolfenden: Prostitute-use, Criminal Law and Remote Harm”, *Criminal Law Review* 2005 s 444 ff.

(i) Om A står med en pistol och siktar på C och agerar i samråd med B som har sex med C, så begås våldtäkt av A (medhjälp) och B (gärningsman).

(ii) Om A står i garderoben med en pistol och siktar på C och B (utan att känna till A) har sex med C, så lider C ungefär samma skada som i fall (i), låt vara att B inte kan dömas för våldtäkt (p.g.a. uppsåtsbrist).

(iii) Om A med hot och tvång håller C instängd i en lägenhet och B (utan att känna till A) har sex med C, så lider C ungefär samma skada som i fall (ii) (samma reservation).[1072]

Dempseys resonemang bygger på synen att den skada kvinnan lider i fall då hon tvingas till sex utgör ett centralt och legitimt fokus för hur lagstiftaren bör ställa sig till frågan om sexköp, där redan *risken* för att tvång ska föreligga och sådan skada uppstå kan räcka för att kriminalisera sexköp generellt. Hon sätter sålunda kvinnan i analytiskt fokus när hon resonerar om skadan. Asp och Ulväng påtalar att Dempesy vill kriminalisera sexköp som ett slags abstrakt faredelikt.

> Man skulle kunna säga att Dempsey argumenterar för att risktagande i förhållande till den våldtäktsliknande skadan bör kunna kriminaliseras på ungefär samma sätt som t.ex. sådan vårdslöshet i trafik som består i förande av bil på fel sida av vägen i skarp kurva. Sexköparen agerar i osäkerhet om huruvida sådant tvång som föranleder våldtäktsliknande skada föreligger och tar genom att ändå agera en risk i förhållande till att en sådan skada realiseras.1073

Dempsey sammanfattar hur abstrakt fara kan förstås. Sådan fara föreligger

> [W]hen the riskiness of the conduct ”depends on the extistence of a contingency … [and] it is not known or knowable to the actor ex ante wheter that contingency will materialise in the particular situation.”[1074]

Då det i fallet med sexköp kan vara så att kvinnan är föremål för handel med människor för prostitution och då köparen saknar möjlighet till insikter i huruvida hon lever under sådant tvång att hennes deltagande i prostitutions-

[1072] Petter Asp& Magnus Ulväng; Tvång, utnyttjande och kriminalisering av sexköp. *Vänbok till Josef Zila,* (Iustus förlag, Uppsala) 2008 s. 33.
[1073] Ibid s. 34.
[1074] Dempsey 2005 s. 450.

akten är resultatet av att hon traffickerats (eller tvingats av en hallick), utgör sexköp ett sådant abstrakt risktagande som kan komma under övervägande för kriminalisering i linje med liberala skadebaserade principer, menar Dempsey.[1075]

Analys av skadan

Dempsey prövar så denna ståndpunkt mot det hon kallar en ”standard harm analysis”, hämdad från juristen Andrew von Hirschs arbeten.[1076] Analysen sker i tre steg: a) Värdering av skadans allvarlighet och dess sannolikhet. Här påpekar Dempsey att den skada varom är fråga i fallet påtvingad prostitution, den ”våldtäktsliknande skadan”, betraktas som en av de grövre skador som kan åsamkas en individ enligt dagens västerländska rättsnormer. Här kan inskjutas att den skada som traffickingbrottet anses utgöra för individen enligt de folkrättsliga instrument som jag studerat i avhandlingen är synnerligen allvarlig. Härom vittnar den prioritet som bekämpningen av detta brott har givits i det internationella samfundet med hänsyn till dess karaktär av allvarlig kränkning av de utsatta personernas mänskliga rättigheter, vilket understryks inte minst av de åtgärder för rehabilitering av fysiskt och psykisk karaktär som såväl Palermoprotokollet som Europarådets konvention menar bör(skall) ges traffickerade personer för att tillgodose deras behov. Som jag har framhållit är också GAATW, med sin förankring i autonomi/normaliserings/sexarbetsdiskursen, liksom The Human Rights Caucus, synnerligen tydliga med att uttala allvarligheten i den skada som trafficking utgör för individen. Skadans sannolikhet – det vill säga den empiriska frågan om utbredningen av trafficking – är, menar Dempsey, ofullständigt utredd, samtidigt som dagens kunskaper visar att den är långt större än vad som tidigare ansetts.[1077]

Steg två kräver att skadans allvarlighet och dess sannolikhet vägs mot två faktorer: (1) Det aktuella beteendets sociala värde, samt (2) graden av intrång i (köparens) fria val som en kriminalisering utgör. Dempsey menar att

[1075] Dempsey anför här att kvinnan, om hon är tvingad under hot om våld att delta i prostitution, är desto mer benägen att framställa sig som frivilligt medverkande varför det kan vara omöjligt för den sexköpande mannen att genom egna observationer ta reda på om han köper sex av en kvinna som prostituerar sig under tvång eller inte. Dempsey 2005 s. 450.

[1076] Dempsey 2005 s. 451, von Hirsch, Andrew; Extending the Harm Principle: ’Remote* Harms and Fair imputation. I A.P. Simester & A. T. H. Smith (red); Harm and Culpability (Clarendon Press, Oxford) 1996.

[1077] Dempsey hänvisar här till den engelska utredningen The Wolfenden Report, om homosexuella brott och prostitution, som kom fram till att majoriteten av kvinnorna i prostitutionen hade valt sin syssla varför liberala rättsprinciper förhindrade en kriminalisering av verksamheten. The Wolfenden Committee *Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*, HMSO 1957.

det socialal värdet av sexköp är relativt lågt.[1078] Vad beträffar graden av intrång gör hon jämförelsen med förbudet mot att köra med alkohol i kroppen: Det utgör förvisso en inskränkning för individen men lämnar samtidigt en stor mängd alternativa val öppna för den potentielle föraren. Ett förbud mot att köpa sex inskränker också det valfriheten, men ett förbud mot sexköp, säger Dempsey och travesterar von Hirch

> ”still leaves [prostitute-users] with a variety of other permitted choices”, not least seeking non-commercial, genuinely consensual sexual intercourse, or masturbating.[1079]

Det tredje steget kräver att man tar i beaktan sådana sidofrågor som kan tänkas tala mot en kriminalisering, så som privatlivets helgd eller yttrandefriheten. Argumentet om privatlivets helgd kontrar Dempsey med att hemföra kommersiella sexuella transaktioner till den publika sfären genom dess karaktär av affärstransaktioner.

> SPU [Solicitation for Prostitution Use] involves the solicitation to engage in a commercial business transaction. Thus, as a public activity, SPU does not enjoy the protection afforded by the privacy side constraint.[1080]

Mot bakgrund av normaliseringsdiskursens framhållande av prostitution som ett arbete, sexarbete, ter sig argumentet rimligt. Beträffande yttrandefrihetsargumentet menar Dempsey att detta inte ställer hinder ivägen för en kriminalisering då skälen för att kriminalisera sexköp inte, som i fallet rörande pornografi, baserar sig på tanken om sexköp som en ”expressive harm” utan på tanken om sexköp som ett abstrakt farebrott. Dempsy konkluderar att det sammantaget ser ut att vara acceptabelt under den stadardiserade skadeanalysen att kriminalisera sexköp som en form av abstrakt farebrott.

> In the light of the severe gravity of tha harm at issue, the likelihood that this harm occurs systematically rather than merely as isolated cases, the low social value of SPU, the low intrusion level caused by prohibition of SPU, and

[1078] Här kan man argumentera enligt flera linjer, exempelvis rörande det sociala värdet av sexköp i relation till bevarandet av rådande könskulturella normer. För den som önskar ett upprätthållande av de grundmönster rörande kön och sexualitet som jag ser som verkande idag i en västerländsk (och vidare) kontext – se kap 1 angående den splittrade kvinnligheten och den valfria manligheten och dess kopplingar till kvinnors determinerade reproduktion och mäns valfria dito – är prostitution en synnerligen socialt värdefull aktivitet.
[1079] Dempsey 2005 s. 452, von Hirch 1996 s. 260. Möjligheten att genom betalning erhålla någons sexuella tjänstvillighet begränsas dock reellt.
[1080] Ibid.

> the lack of any side constraints, I conclude that criminalisation of SPU as an abstract endangedment offence satisfies the Standard Harm Analysis.[1081]

Skada – men vems ansvar?

Efter detta test måste man dock, säger Dempsy, enligt von Hirschs model gå vidare och också ifrågasätta ifall den diskuterade risken rättmätigt kan attribueras aktören (sexköparen). Detta kallar hon, med von Hirsch för ”the principle of fair imputation”. Frågan är om det är rimligt att behandla konsekvenserna ifråga som aktörens ansvar – som ”his buissness”? Von Hirch hänför det svar som här ges till de politiska uppfattningar man har om det ansvar som rimligen kan tillskrivas aktörer i olika situationer, och här framträder mitt motiv för att välja fenomenet trafficking, betraktat genom diskurser om prostitution, för min studie: Givet de utgångspunkter rörande kvinnors aktörskap och betonandet av dem som individer med rättigheter som autonomi/normaliserings/sexarbetardiskursen om prostitution anlägger blir det intressant att i en kontext där närvaron av tvång i prostitutionskontexten är etalerad undersöka inställningen till begreppen ansvar respektive rättigheter i relation till könade aktörer. Att nå enighet i prostitutionsfrågan syns vara omöjligt, det visar en genomgång av diskursordningen om kommersiell sex. Genom att fokusera på trafficking undviker jag dock att behöva ge mig i kast med de frågor som förekomsten av en frivillig prostitutionsmaknad reser, och kan istället undersöka synen på ansvar för tillfogandet av ”skada” i relation till det tvång som normaliseringsdiskursen menar konstituerar traffickingbrottet, för kvinnor i en traffickingkontext. Jag följer med andra ord den analytiska skillnad – den fragentering – som görs inom normaliseringsdiskursen rörande sexarbete och påtvingad prostitution, för att undersöka hur man önskar förhålla sig till aktörerna (som möjligen) är ansvariga för (den möjliga) skadan ifråga, liksom hur man ser på den uppkomna skadan.

Som visats ovan bärs normaliseringsdiskursens retorik av ett starkt avståndstagande till trafficking och ett engagerat tal om kvinnors mänskliga rättigheter – rättigheter man menar kränks i människohandeln. Under förhandlingarna till Palermorotokollet utgjorde The Human Rights Caucus en lobbygrupp med tydliga anspråk på att företräda kvinnors mänskliga rättigheter, och GAATW:s resonemeng kretsar också de kring vikten av att försvara kvinnors rättigheter, som individer och rättighetsbärare.

[1081] Dempsey 2005 s. 452.

> GAATW's mission is to ensure that the human rights of migrant women are respected and protected by authorities and agencies. … The protection of the human rights of the trafficked persons must always be the focus of activities to combat trafficking.[1082]

Vad beträffar den skada kvinnan lider relateras denna delvis till ett angrepp på hennes integritetssfär.[1083] Går vi till de åtgärder Human Rights Cacus och GAATW menar att traffickerade kvinnor är i behov av som en konsekvens av brottet, framtonar också ett synnerligen allvarligt brott med fysiska och psykiska konsekvenser vilka påverkar kvinnans hela livssituation, liksom ibland livet för hennes släktingar.[1084] Att traffickingåtgärderna innebär allvarliga skador för de kvinnor som utsätts för dem är sålunda en centralt tagen ställning. I texter från normaliseringsdiskursen om trafficking framskymtar också en annan sorts skada: En skada som relaterar till den arbetskontext normaliseringsdiskursen placerar trafficking i, där arbetsgivaren anses kränka kvinnan som arbetstagare, liksom en skada relaterad till staters hållning till "sexarbetare", med de regler för migration och uppehållstillstång m.m. som flyter därur. Dessa två spår rörande naturen av den skada som följer på traffickingbrottet – individens integritetssfär samt individens rättigheter som arbetstagare – existerar parallellt, och syns inte konkurrera med varandra inom diskursen.

Dempsey menar att sexköparen – sedd i relation till en prostitutionskontext där kunskapen om huruvida tvång föreligger saknas – bör ses som ansvarig

[1082] GAATW 2002
[1083] Human Rights Standards, GAATW mfl. 1999 s. 1, 2.
[1084] I Human Right Standars omtalas, inter alia, a) behovet av tillgång till ambassad och konsulat i det land där den traffickerade uppehåller sig, b) skydd för traffickerade personer som vittnar, på ett sätt som inte kränker vederbörandes integritet, c) åtgärder som skyddar den traffickerade personen från kränkningar, hot och represalier, före, under och efter alla rättsliga åtgärder – civila, straffrättsliga eller andra – mot traffickerarna och deras bundsförvanter, inklusive sådana repressalier från personer som innehar myndighetsställning, och när nödvändigt ge den traffickerade personens släktingar ett motsvarande skydd, d) byte av identitet när det är nödvändigt, d) hänsynstagande till den traffickerade personen, vederbörandes släkt och vänner i frågor om häktning och anhållan, liksom i alla frågor som rör frisläppaden av traffickeraren, e) tillhandahålla alla traffickerade personer – liksom alla som kan falla offer för trafficking – information om deras legala rättigheter och procedurer för att kräva kompensation, återupprättelse och och rehabilitering som en följd av att ha blivit traffickerad, f) förbjuda offentligt tillkännagörande av namn på personer som traffickerats in i sexindustrin eller användandet av någon människas historia som blivit traffickerad för att skada den traffickerade personen eller någon av vederbörandes mailj eller vänner på något sätt över huvud taget, i synnerhet i relation till rätten att resa fritt, gifta sig eller söka efter ett arbete för uppehället. Till detta kommer, inter alia, hälso och sjukvård: Tillhandahålla, på lika grunder som medborgarna i staten ädär den traffickerade befinner sig, adekvat, konfidentiell och "affordable" fysisk och psykisk omvårdnad, tester för könssjukdomar, med tillhörande konsultationer, under det tillfälliga uppehållstillståndet som ska garanteras ska ges adekvat och säkert boende, tillgång till all statligt tillhandahållen hälso- och sjukvård, konsultation på den traffickerades modersmål, adkevat finasiellt stöd, möjligheter för anställning, utbildning och praktik.

enligt principen om ”fair imputation”. Skälen hon anger är två. Det första relaterar till att sexköparen står i en särskild relation till skadan ifråga, eftersom han är den person som begår den akt genom vilken skadan kan materialiseras. Enligt von Hirch förhåller det sig så att

> [T]he duty of co-operating to forestall a given eventual risk would seem to fall, most logically, on those most closely associated with the activity involved.[1085]

Eftersom skadan per definition inte skulle inträda om det inte var för sexköparens sexköp, är vederbörande nära associerad med den (potentiellt) skadande aktiviteten, menar Dempsey. Bara sexköparen kan sålunda helt eliminera risken för skada.[1086] För det andra är sexköparen ansvarig genom att till följd av sitt beteende skapa en efterfrågan på kommersiella sexuella tjänster, som driver sexindustrin. Även om inte industrin som sådan skadar kvinnor, är det inom industrins ramar de skador kvinnor lider uppstår, säger Dempsey, och jämför med förbudet mot att producera barnpornografi, även om bilderna är animationer eller collage där inget konkret barn har kommit till skada.

Jag ska nedan angripa problemet ur ett perspektiv som inte sätter den abstrakta farans risk för realisering i centrum för bedömandet om huruvida sexköp bör kriminaliseras. Istället vill jag värdera sexköpet i relation till en traffickingkontext, så som normaliseringsdiskursen ser på den (utifrån frågorna om samtycket, processen/outcome och exploateringens art), och ställa denna syn i relation till hur kvinnors rättssubjektivietet kan tolkas som konstruerad genom detta perspektiv. Det utfall jag får av analysen vill jag relatera till de värden diskursen ifråga framhåller som centrala när tal är om prostitution: Kvinnors rätt till autonomi, kvinnors rätt att uttrycka sin sexualitet och kvinnors plats som fullvärdiga medborgare inom det liberala samhällskontraktet. Jag tar sålunda gångspunkt i sexköpet i relation till traffickingkontexten, och försöker med Bacchis metodologi som ledstjärna undersöka vilka förförståelser av kvinnors rättssubjektivitet som kan utläsas genom normaliseringsdiskursens förståelse av denna akt.

[1085] Von Hirch 1996 s. 272.
[1086] Se också M. Dempsey & J. Herring; Why Sexual penetration Requires Justification, där författarna argumenterar för ett moraliskt ansvar för män i relation till den sexuella akten. Oxford Journal of Legal Studies, Vol 27 No. 3 2007.

Hofeld by proxy

Termen tvångsarbete för sexuell exploatering i en traffickingkontext bygger som sagt på uppfattningen att sexhandeln är en legitim sektor där sexarbete utförs, men där skrupulösa bordellägare tvingar kvinnor att arbeta, under undermåliga förhållanden. Detta utgör tvångsarbete. De som köper sexuella tjänster är här inte att klandra utan de agerar som konsumenter på en legitim marknad. Samtidigt förordar superdiskursens företrädare ett absolut tvång som rekvisit för traffickingbrottet, det vill säga tvång som om det relateras till kvinnan, med Asp och Ulväng, kan sägas konstituera ”våldtäktsliknande skada”.[1087] Noteras kan att det analytiska fokus mot kvinnor som råder när tal är om prostitution – ska hon ”få” välja eller inte? – inom diskursen om trafficking som tvångsarbete därmed kan tolkas som att det har förbytts till att fokus är ställt mot köparen. Utgångspunkt tas i köparnas behov och rättigheter, ”det är inte logiskt” att anse den köpande mannen som ansvarig i en kontext där en tvingad kvinna säljer sex, utan ansvar utkrävs endast av bordellägaren, den part som uppfattas som arbetsgivare.

Jag vill nedan göra bruk av den amerikanske juristen Wesley Newcomb Hohfelds indelning av rättigheter i olika analytiska kategorier för att diskutera eventuella konsekvenser för kvinnors vidkommande sagda analytiska fokus kan ha, med de ansvarsrelationer som skapas där ur. Hohfelds systematisering är av intresse för mig i det att den uppmärksammar de *relationer* som rättigheter skapar. Som läsaren kommer att märka ser jag Hofelds begreppsapparat som en hjälp för att belysa hur olika subjektspositioner upprättas inom normaliseringsdiskursens definition av trafficking, eller handel med kvinnor för sexuella exploatering som det här är fråga om. Jag tar mig alltså friheten att låna den analytiska modell han har ställt upp som ett pedagogiskt hjälpmedel, dock utan att tränga djupare ner i den teoribildning som tillhör hans arbete. Min framställning av Hohfeldts teorier bygger på Håkan Gustafssons klargörande översikt, och är som sagt inte ämnad att loda på djupet i Hohfelds arbeten.[1088]

Hohfeld påpekar att när jurister talar om rättigheter kan helt olika begrepp avses: ”Rättigheter” kan, menar han, hänföras till fyra olika typfall under vilka andra typer av rättigheter kan subsumeras. Dessa typfall är a) kravrättigheter, b) friheter, c) kompetenser och d) immuniteter.[1089] Varje rättighets-

[1087] Det sagda kan relateras till regler för köp av stöldgods i svensk rätt, där köparens undersökningsplikt sträcker sig så långt att godtrosförvärv inte är möjligt.
[1088] Håkan Gustafsson; “Taking *Social* Rights Seriously (I). Om sociala rättigheters status.” *Tidskrift for Rettsvitenskap* Nr 4-5 2005 s. 439-490, s. 453-458. Nigel E. Simmonds; *Juridiska principfrågor. Rättvisa, gällande rätt och rättigheter*. (Norstedts Juridik AB, Stockholm) 1996.
[1089] Hohfelds termer är right, privilege, power och immunity. Gustafsson 2005 s. 454.

typ svarar mot en rättslig relation mellan åtminstone två personer. Krav, friheter, kompetenser och immuniteter skiljer sig därmed åt inbördes genom vad de innebär för den andra partens rättsliga ställning.[1090] Hohfelds terminologi synliggör därmed inte bara på ett intressant sätt det nät av relationer mellan olika parter som rättigheter skapar, den ger också möjligheten att betrakta relationer som skapas genom ett brott, genom att gärningsmannen åsidosätter en eller flera analytiska förbindelser som rättigheter etablerar.

De grundelement som Hohfeld identifierar (kravrättigheter, friheter, kompetenser och immuniteter) får sina innebörder på två sätt: Dels i relation till sina rättsliga *motsatser* och dels i relation till sina rättsliga *motsvarigheter/korrelat.* De avgränsas genom motsatserna och ges rättslig relevans genom korrelaten. De rättsliga motsatserna struktuerar Hohfeld på följande vis:

kravrättighet	icke-krav
frihet	plikt
kompetens	oförmåga
immunitet	underkastelse

Med begreppsparet *Kravrättighet – Icke-krav* menas att någon har ett berättigat krav på att något blir utfört, det vill säga att X har rätt att kräva något, respektive att X inte har rätt att kräva något.[1091] Paret *Frihet – Plikt* avser att någon har ett eklusivt privilegium att göra något, utan att hindras. Motsatsen är att någon har en icke-frihet. Om exempelvis X har friheten att yttra sig är motsatsen till detta att Y har en ofrihet att göra det; hon har en plikt att hålla tyst. *Kompetens – Oförmåga*, så: Att inneha en kompetens är med Hohfeltd begrepp att inneha en förmåga att ensidigt uppställa eller förändra en rättslig relation. En sådan förmåga är att ingå ett avtal eller att upprätta ett testamente. Saknas denna förmåga blir motsatsen naturligen, säger Gustafsson med Hohfeldt, en oförmåga, eller en inkompetens (man kan tänka sig en person som är omyndig och som därför inte kan ingå vissa avtal). *Immunitet – Underkastense*. Immunitet innebär att indivdens position är skyddad mot rättsliga förändringar som inte härrör från individen själv. Motsatsen består i avsaknad av immunitet, vilket innebär att man måste underkasta sig en dylik förändring.

Hohfelds ”schema” innebär, som nämnts, att en rättighet knyts till en relation mellan minst två personer, eller rättssubjekt. Varje typ av rättighet är sålunda förstådd som en sida av en rättslig relation mellan (åtminstone) två perso-

[1090] Simmonds 1996 s. 136.
[1091] Gustafsson påpekar att det är svårt att hitta någon lämplig språklig term som sammanfattar icke-kravet. ”[V]anligtvis brukar man i allmänhet säga, att ’Du har ingen rätt att göra så’. ’Du har inget krav på att’, ’Du kan inte kräva att’ eller liknande.” Gustafsson 2005 s. 455

ner.[1092] Hohfeld talar om *rättsliga korrelat*. Det för mina resonemangs del intressanta med Hohfelds systematik är mycket riktigt att de olika grundbegreppen sålunda behöver ses ur samtliga rättssubjekts synvinkel. I relation till de skeenden som traffickingprocessen innehåller, med de olika försök att bena ut skadans art i relation till brottets gärningsman som gjorts – och inte gjorts – inom diskursordningen om trafficking, kan därför Hohfeldts begrepp kasta ljus över de rättsliga relationer som olika konstruktioner av brottet skapar. Här kan konstruktionen av de olika rättssubjektens ställning – ansvarssubjektet och rättsskyddssubjetet – studeras ur ett perspektiv som sätter relationen mellan skeendets olika aktörer i fokus.
De rättsliga korrelaten ger som sagt de olika rättighetsbegreppen dess rättsliga relevans. Gustafsson preciserar det som att ”om X har en rättslig position (säg ’krav’) mot Y, har Y en till denna motsvarande och anknytande position som kan specificeras på olika sätt – i det här fallet har Y alltså *inte* den *motsatta* positionen till X’s krav, dvs. icke-krav.” Genom den relationella karaktären av begreppen, där parterna har inbördes skilda men korresponderande ställningar, kan de sålunda ytterligare bestämmas. Hohfeldt talar om fyra olika *korrelationspar* och ställer upp dem enligt följande:

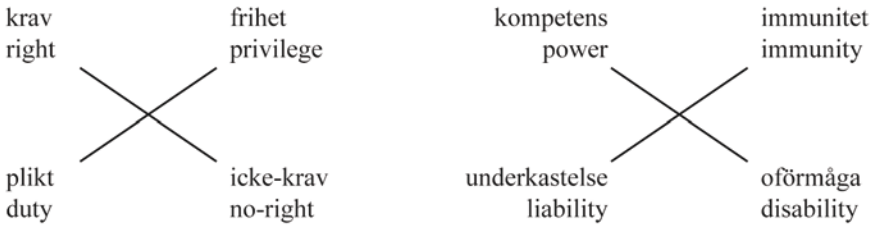

Krav – Plikt. En kravrättighet innebär att om X har ett krav på Y att vederbörande ska betala 100 kronor, så har Y en plikt att betala hundra kronor till X. Kravet motsvaras av en plikt. *Frihet – Icke-krav*. Den som har en frihet kan inte underkastas ett krav. Frihet korrellerar därför med icke-krav. Gustafsson förtydligar med at säga att om X har en frihet att yttra sig om något, kan inte Y framföra ett krav på att X inte ska yttra sig. *Kompetens – Underkastelse*. En kompetens består i förmågan att förändra en rättslig relation mellan två parter, exemplet har tagits med att någon upprättar ett testamente. Motsatsen till kompetens består i en inkompetens, och korrelatet av det faktum att vederbörande därför måste *underkasta* sig att få sin rättsliga ställning förändrad av den kompetentes handling. *Immunitet – Oförmåga*. Immunitet innebär att individens position är skyddad från rättslig förändring, det vill att säga vederbörandes position inte förändras av någon annans beslut. Med Simmonds: ”om X har en kompetens, är Y underkastad att kunna få sin rättsliga position

[1092] Simmonds 1996 s. 136.

ändrad genom att åläggas plikter eller tilldelas rättigheter. Om X inte har en sådan kompetens, åtnjuter Y immunitet."[1093]

Hohfeldts rättsliga korrelat i relation till traffickingkedjans exploateringsfas

Uppställer vi en schematisk skiss över traffickingkedjans element och aktörer kan den se ut på följande sätt:

Aktörer: P) rekryterare[1094] B) (den traffickerade) kvinnan A) exploatör C) sexköpare

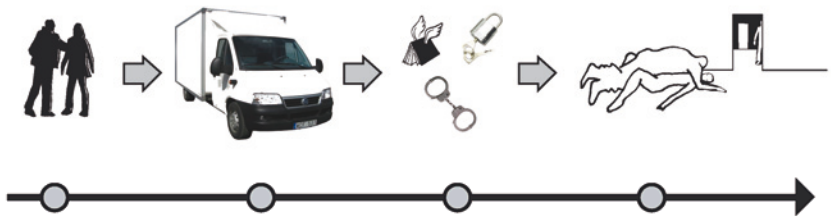

P B C (B) A

Element: i) rekryterings/handelsåtgärd, ii) otillåtna medel, iii) exploatering

Skissen visar i) hur en kvinna rekryteras och hur handelsåtgärder vidtas ii) hur otillbörliga medel används (kvinnans pass tas ifrån henne, hon bblir inlåst) och iii) ett utnyttjande av kvinnan i prostitution följer (exploateringsfasen). Aktörerna är (B) kvinnan som traffickeras, (P) den rekryterande personen, (A) den bordelldrivande exploatören, och (C) den sexköpande kunden. Nedanstående resonemang ska förstås som *schematiskt* i relation till den skada som exploateringsfasen kan sägas utgöra.[1095]

Med Hohfeld kan vi säga att kvinnan (B) har ett krav på exploatören (A) att vederbörande ska respektera hennes frihet och frid, och att exploatören har en plikt att göra detta. Denna plikt åsidosätter dock vederbörande. Jag lämnar dock detta så länge. Vilken relation uppstår mellan exploatören (A) och

[1093] Simmonds 1996 s. 138.
[1094] Jag lämnar rekryteraren därhän i den följande framställningen.
[1095] Att skissen är schematisk innebär också att den ska spegla ett utnyttjande i prostitutionsfasen.

sexköparen (C) enligt Hohfeltds schema? Om vi för tydlighetens skull tänker oss en bordellkontext[1096] där sexköparen (C) betalar för att få tillgång till sex, har han då ett krav på bordellägaren att få ha sex med någon av de vid bordellen verkande kvinnorna, närmare bestämt den kvinna han betalat för att ha sex med? Är detta en rättsfigur som kan rymmas under Hohfelds schema, det vill säga, uppstår ett rättsligt giltigt krav härigenom, och mot vem kan kravet riktas? Skulle vidare en kvinna, i enlighet med tanken om henne som autonomt subjekt, kunna anses ha gjort bruk av sin kompetens att genom avtal ändra sin rättsliga ställning så att hon förpliktar sig i relation till en bordellägare att ha sex med de män som inom bordellens verksamhet väljer ut henne? Anderson reser frågan om de rättsliga konsekvenserna av ett dylikt avtal i sin diskussion om konsekvenserna av en legaliserad prostitutionsmarknad; ska kvinnor vid exempelvis vite kunna förmås att ge sexuell service till män?[1097] Jag ska inte besvara denna fråga, ehuru den är värd att reflektera över. Här vill jag dock kort göra halt vid betydelsen av att i frågeställningen ovan operera med prefixet ”prostituerad” framför, alternativt termen ”sexarbetare” istället för, lokusionen ”kvinna”. Med andra ord, ska prostituerade kvinnor vid vite kunna förmås att ge sexuell service till män? Har denna mening en annan innebörd än den där vi frågar oss ifall ”en kvinna” ska kunna vitesföreläggas för att förmås till denna tjänst? Om vi återvänder till Jo Bindmans exempel med den ansvarsbefriade mannen som har sex med en traffickerad kvinna (Bindman som också förespråkar en snäv form av tvång), lyder det:

> It is not logical to define a sexual act taking place between a sex worker who faces coersion to submit from a third party and a client ignorant of the coercive circumstances, as sexual assault, even though the sex worker does not freely consent. The offence is on the part of the person constraining the sex worker, who is thereby responsible for the violation of her rights to security of person and freedom from slavery.[1098]

Att personen i Bindmans exempel kallas “sexarbetare” när de sexuella handlingar som utförs från kvinnans perspektiv är ofrivilliga, reser frågan, igen, vems perspektiv som ställs i förgrunden. I vems ögon ”sexarbetar” kvinnan? Det syns vara hennes uppehållsort på brodellen/i prostitutionskontexten, och där mannens val att betala (bordellägaren) för att ha sex med kvinnan, som gör henne till en ”sexarbetare”, eller till en ”hora” med den terminologi som vissa inom normaliseringsdiskursen vill använda. Väl iklädd denna identitet är det inte, med Bindmans och normaliseringsdiskur-

[1096] Det torde vara okontroversiellt då en normalisering av prostitution enligt normaliseringsdiskursens uppfattning inte innehåller några begärnsningar i relation till bordellverksamhet. Sagda kontext får därför tjäna som exempel nedan.
[1097] Anderson 2002 s 762.
[1098] Bindman 1997 s. 51.

sens förståelse, ”logiskt” att hålla mannen ansvarig för att han köpt sex med henne: Hon är sexarbetare och som sådan en del av en legitim handel där män köper sex med kvinnor. Drar vi oss till minnes den oerhörda stigmatisering normaliseringsdiskursen menar omgärdar ”horan”/”sexarbetaren”, eller den fara av dödligt våld som omger hennes subjektslösa position enligt en könsförståelse som betonar splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet, kan vi fundera på konsekvenserna av att män genom köp av kvinnor ges rätten att definiera dem i enlighet med sitt tolkningsperspektiv. Sexarbetarperspektivet framstår mycket riktigt som funktionellt, legitimerande, för köpet av den tvingade kvinnan, och som ansvarsfriskrivande för mannen. Men utan hans medverkan, skulle det tvång kvinnor underkastats som trafficerade till sexindustrin bli verklighet?

Går vi tillbaka till Hohfelds begrepp ska vi alltså fråga vilka rättsliga relationer – *korrelat* – som upprättas i sexköpet i en kontext av trafficking. I förlängningen är jag intresserad av hur dessa kan sägas påverka konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet. Fråga är här om den förståelse av trafficking som normaliseringsdiskursen, med Bindman, företräder. Vi tänker oss som sagt för tydlighetens skull en bordellkontext, där bordellen i någon mån kontrollerar kvinnans kunder, och hanterar den initiala kontakten med dem. En överenskommelse träffas mellan bordellägaren och sexköparen enligt vilket sexköparen utlovas sex med den traffickerade kvinnan. Enligt den förståelse jag utkristalliserat från normaliseringsdiskursen anses inte sexköparen göra något klandervärt, dock är bordellägaren en brottsling. Avtalet anses därför sannolikt inte skapa några rättigheter för sexköparen att få ha sex, enligt normaliseringsdiskursens förståelse. Den saken lämnar jag dock därhän.

Går vi vidare kan vi konstatera att sexköparen har en frihet att ha sex. Det vill säga bordellägaren har inget krav på honom att han inte ska ha sex. När det gäller att ha sex med bordellägaren själv kan denne ställa kravet att sexköparen inte ska ha det; bordellägaren har nämligen ett krav på att få sin frihet och frid respekterad. Simmonds formulerar det som att rättigheter sådana som kravet att inte bli angripen kan beskrivas som en skyddssfär till värn för friheten. Berglund pekade på att detta är *en* aspekt av ”the principle of harm”, nämligen den enligt vilken individen har rätt till skydd mot andras angepp och intrång som utgör skada. Simmonds pekar på att det är en av rättsordningens viktigaste och svåraste uppgifter att bestämma formerna för, och omfattningen av, det skyddet.[1099] Också B, den traffickerade kvinnan, njuter denna rätt, som också kan formuleras som en kravrättighet att inte bli angripen.

[1099] Simmonds 1996 s. 137.

I traffickingfallet har dock denna rätt trätts förnär: Bordellägaren har åsidosatt sin plikt att inte angripa kvinnan. Frågan är vilka konsekvenser detta får för den traffickerade kvinnan inom ramen för normaliseringsdiskursens förståelse? Jag menar att man med Hohfelds schema kan tolka bordellägarens angrepp på kvinnan, genom vilket hon enligt diskursen görs till ”sexarbetare”, som att kvinnan därmed får tåla att underkastas bordellägarens *kompetens*. Bordellägaren förmår ju *ändra X's rättsliga ställning* till att bli ”sexarbetare”. I och med att hon är sexarbetare på en bordell har hon enligt normaliseringsdiskursen ett icke-krav på sexköparen i relation till hans frihet att köpa sex: Den sexköpande mannen kan nyttja sin frihet att i enlighet med normaliseringsdiskursens acceptans av prostitution välja att köpa sex. Relationen mellan bordellägaren och den sexköpande mannen ser därmed ut så att bordellägaren tycks ha kompetensen att ändra också den sexköpande mannens rättsliga ställning, i relation till dennes plikter mot B, kvinnan. Det krav kvinnan har på att inte bli angripen, vilket de flesta torde kunna anse inkluderar kravrättigheten att slippa ha sex med främmande människor mot sin vilja, görs nämligen irrelevant för den sexköpande mannen genom hans avtal med bordellägaren.

Gud och Josef – i begynnelsen var trafficking?

Här får vi dock lämna Hohfelds schema då vi återigen kommit in på frågor om vilka krav samhället kan ställa på att en aktsamhetsprincip ska tillämpas i relationen mellan mäniskor, det Dempsey med von Hirch kallade principen om ”fair imputaion”. Som påpekats är uppfattningarna om var dessa gränser går skiftande med skiftande politisk övertygelse. Det starka betonandet av kvinnors rättigheter, perspektivet på kvinnor som rättighetsbärare och subjekt med rätt till sin kropp och till sexuellt självbestämmande som normaliseringsdiskursen innehåller när fråga är om prostitution, kommer dock på ett tydligt sätt att underordnas ett annat subjekts blick och definitioner i en traffickingkontext: Den sexköpande mannens. Ett skeende kan därmed skymtas i traffickingprocessen genom vilket kvinnors rättssubjektivitet underkastas mäns definitioner. Det faktum att en person genom användande av tvång har placerat kvinnan i en prostitutionskontext gör henne ”lovlig”. Väl där kan man ha sex med henne. Vi kan kalla det *diskursen om köparens logik*. I inledningen menade jag att *kvinnors tillgänglighet*, sexuell eller omsorgsmässig, är en central del av den kvinnlighetskonstruktion som präglar den könskulturella kontext där västvärldens globaliserade prostitutionsmarknader existerar. Trafficking kan ur detta perspektiv betraktas som en process genom vilken kvinnor görs legitimt tillgängliga för män, genom handlingar på tredje mans sida. Mäns ansvar – kanske kan man tala om en aktsamhetsplikt? – mot kvinnor eroderas härigenom, och begrepp som aktörskap, självbestämmande och rättssubjektivitet framstår som tämligen inadekvata för att fånga den situation som uppkommit för kvinnan. Liksom Ulrika Andersson

visade att rättsregler i sexualbrottmål med ett starkt fokus på kvinnors samtycke konstruerade en passiv (kvinnlig) sexualitet och en öppen (kvinnlig) kropp, kan normaliseringsdiskursens fokus på tvång, i kombination med ansvarsfriheten för den sexköpande mannen, sägas konstruera trafficking som ett *tillstånd av tillgänglighet för kvinnan, där hennes kropp är öppen*. Med Eva Lundgrens termer konstitutiva och regulativa regler för kön kan den tillgänglighet som omgärdar kvinnor i normaliseringsdiskursen om trafficking sägas bekräfta konstitutiva regler för kön. För att ytterligare backa bandet såväl i relation till avhandlingens framställning som till historien kan Anna-Lydia Svalastogs Svalastogs tankar om förbundet mellan Jahve och Josef kanske också plockas fram? Det kan då ses ljuset traffickingarenans förhandlingar om och förändringar av kvinnans status. Jahve behövde Josef för att ge Marias barn social legitimitet. Josef valde att ge Jahve sitt stöd. Maria och hennes barn, Maria som inte i sin egen rätt kunde ge sin avkomma denna status, blev därmed föremål för mäns avtal om deras rättsliga ställning; ett avtal om Marias tillgänglighet för Jahves avel.

Den rättssubjektivitet som skapas ur den tillgänglighet som följer på normaliseringsdiskursens syn på traffickingbrottet kan närmast liknas vid den positionslösa närvaro som Carol Pateman menar utgör kvinnors existens i den civila sfären: Mänskliga rättigheter är tillförsäkrade kvinnor, som rätten till frihet och frid, till dess att någon bjuder ut deras tjänster på prostitutionsmarknaden. Män ges rätten att när en sådan marknad är etablerad, mot betalning ha samlag och på andra sätt agera sexuellt med de kvinnors kroppar som befinner sig i positionen att vara ”sexarbetande”. Sagda position kan de föras in i av tredje man. Den tanke om en gång ”från status till kontrakt” som med Sir Henry Maine blev en populär bild av hur människans utveckling lett henne in i den nya, på kontraktet baserade civilisationen, och som Ngarie Naffine och Carol Pateman menar att vi måste skärskåda på djupet, tycks här kunna användas för att beskriva den traffickerade kvinnans position, fast i omvänd riktning: Från kontrakt till status. Från individ med rättigheter och ansvar i samhället, till ”sexarbetare” vars kropp finns tillgänglig på prostitutionsmarknaden, för den som betalar.

Det ansvar som enskilda ytterst måste axla för att de mänskliga rättigheterna ska ha en mening, ha en resonansbotten i mellanmänskliga ageranden och ge innehåll åt vad det är att vara människa, sätts här på undantag. Paradoxalt nog försvinner sålunda ansvaret från köparen i prostitutionskontexten. Staten är den som förväntas upprätthålla de mänskliga rättigheterna, genom att tillförsäkra kvinnor rätten att resa fritt, välja yrke och att inte i övrigt diskrimineras. Det vill säga de ska tillföräkra kvinnan subjektpositionen inom rätten som ”självständig kvinna”, med Dianne Otto.[1100] Att mäns ansvar försvinner som frågställning döljs av talet om kvinnors rättigheter, och det

[1100] Otto 2005.

förmodat progressiva i att kvinnor ges sådana. Juristen Anette Baer ifrågasatte detta tänkande, som diskuterades ovan. Baer menade att feministisk rättsteori, för att undvika att gå i denna fälla, borde förutsätta kvinnors rättigheter och istället problematisera mäns ansvar, samt kritiskt diskutera institutioners roll i upprätthållandet av kvinnors underordning.

Jag menar att det i normaliseringsdiskursens förståelse ryms en grundläggande spänning, aktualiserad genom jämförelsen mellan diskursens tal om prostitution respektive trafficking. Försvaret av kvinnors autonomi och rätt till sina kroppar när tal är om prostitution, och ett grundläggande meningsskapande kring att analytiskt fokusera på kvinnan i prostitutionen, blir ett försvar för köparens logik när tal är om trafficking. Här syns istället omsorger om en fungerande sexmarknad vara framträdande. Jag har samtidigt med denna spänning pekat på en, som jag tolkar det, grundläggande ovilja från diskursen i fråga att diskutera prostitution ur ett perspektiv som tar fasta på dess existens som marknad, och samhällelig institution, kombinerat med ett framhävande av enskilda kvinnors rättigheter.

Normaliseringsdiskursen bortom samtycket

Den bild av normaliseringsdiskursens förståelser jag givit ovan är dock inte fullständig. Som visats innehåller den superdiskurs om prostitution jag utkristalliserade i tidigare avsnitt vissa interna spänningar. Jag relaterade dessa till en liberal och en sexradikal strömning. Som Doezema framhåller har dessa olika positioner inom normaliseringsdiskursen (den liberala, sexarbetar- och sexradikala) kommit att skava mot varandra inom ramen för traffickingdiskursen om autonomi, dvs. den diskurs som tolkar tvång som ett nödvändigt element av traffickingbegreppet (Doezema 1995, 1998, 2005). Medan den position jag kallat liberal lägger vikt på tvånget i traffickingsituationen, och sålunda fokuserar på de kvinnor som tvingats in i sexhandeln och prostitutionen (”victims”), vill sexarbetarförespråkare och sexradikaler istället inkludera alla kvinnor i sexindustrin bland dem vars rättigheter man arbetar för, och därför fokusera traffickingfrågan mot de arbetsförhållanden som råder i sexindustrin (”agents”).[1101] I motstånd mot det abolitionistiska inflytandet under förhandlingarna till FN-protokollet, beslutade dessa grupperingar ändå att samarbeta.[1102] Kritiken som riktats från sexradikalt håll är att kampen mot trafficking blivit en ”trojansk häst” i så motto att den för med sig frågeställningar med bäring på fritt val och samtycke som för in förståel-

[1101] Doezema 1995: s. 62. Frågan om bekämpandet av internationell organiserad brottslighets handel med kvinnor, vilken är den kontext i vilken traffickingbrottet är placerat i FN, EU och Europarådet, förskjuts därmed till en fråga om arbetsmiljö i sexindustrin, vilket onekligen omfattar andra frågeställningar.
[1102] Doezema 1998, Wijers & Ditmore 2003.

sen på abolitionistiska spår: Det vill säga att bekämpa prostitution.[1103] Jo Doezema är en av dem som argumenterar i dessa banor.

> Though most of the criticism of the prostitute's rights movement has focused on the abolitionist view of sex work, sex workers are now increasingly critical of anti-trafficking campaigners and human rights activists who distinguish between voluntary and forced prostitution, yet who place all their campaigning energy into stopping forced prostitution. … [T]he image of the "trafficking" victim turns out to be a figment of neo-Victorian imaginations".1104

En central del av denna kritik rör det man menar är en falsk distinktion mellan fritt val och tvång i prostitutonskontexten. Det vill säga, en kritik av det liberala projektets fokus på kvinnor som fria aktörer. Därmed märks en kritik mot frågan om samtyckets betydelse från såväl abolitionister och sexradikaler, men av helt olika karaktärer. I den sexradikala diskursen om trafficking är man kritisk till de konsekvenser talet om tvång fört med sig för trafficking- och prostitutionsdiskussionen. Man har sålunda reagerat på diskursen om trafficking av just de anledningar som gjort att jag valt den som utgångspunkt för min undersökning om hur kvinnors rättssubjektivitet skapas i ljuset av normaliseringsdiskursens förståesler. Genom att tvång och våld tar plats inom diskursen öppnas för möjligheten att kontextualisera trafficking och relatera fenomenet till aktörer. I kölvattnet av en förståelse som starkt betonar tvånget i traffickingkontexten, när den konfronteras med högt stämda ideal om kvinnors mänskliga rättigheter och den mänskliga värdigheten, kan det framstå som angeläget att kriminalisera om inte annat uppsåtligt köpande av sex med traffickerade kvinnor. Som Dempseys resonemang visade öppnar detta i sin tur dörren på glänt för en diskussion om skadans omfattning och allvarlighet, ett perspektiv som talet om kvinnor som okränkbara och med rätt till bestämmande över sina kroppar – det vill säga sådana argument som normaliseringsdiskursen om prostitution vunnit gillande i feministiska kretsar för att ha framhävt – kan få svårt att härbärgera. Omfattningen av trafficking och allvaret i kränkningarna syns med andra ord vara frågor som kan hota acceptansen av en prostitutionsmarknad, där ju dessa tvingade kvinnors tjänster bjuds ut och tas i anspråk.

Jo Doezema har sedan mitten av nittiotalet argumenterat för det potentiellt skadliga i att lägga vikt vid samtycket i relation till trafficking.[1105] Ett tidigt

---

[1103] P. Sunders, Migration, Sex Work and Trafficking in Persons (2000), http://www.thistuesday.ord/node/88

[1104] Doezema 1998 s. 44. De båda diskurserna kan dock sägas ha förenats i vad Coomarswamy kallar ett dekriminaliseringsperspektiv med en mänskliga rättigheterapproach, på grund av skäl som Kuo fångar i begreppet anti-abolitionister.

[1105] Doezema 1995, 1998. Jo Doezema; Now You See Her., Now You Don't: Sex Workers at the UN Trafficking Protocol Negotiations. *Social & Legal Studies* 2005 s. 61-89.

argument var att detta skapar en falsk dikotomi mellan ”skyldiga” och ”oskyldiga” offer, vilka ges olika behandling: Kvinnor som inte samtyckt till prostitution kan vänta sig bättre behandling än de som frivilligt gett sig in i ett migrationsprojekt för att verka i prostitutionen.[1106] Med tiden utvecklades en kritik mot det fokus på våld som den samtyckesorienterade förståelsen banar väg för. Den liberala feminism som disktinktionen frivillig/tvingad prostitution vilar på är beroende av myter om trafficking och det vita slaveriet, säger Doezema, myter enligt vilken sexualiteten ses som en arena för våldsutövning. Med tanke på den orätt som kvinnor utsattas för i namn av samtycket är det förvisso förståeligt att abolitionister försöker göra sig av med begreppet, säger Doezema, men användandet av begreppet har likväl skapat problem för sexarbetare. Är det därför möjligt, frågar hon sig, att skapa förståelser av prostitution som inte lutar sig mot en samtyckesstandard?

> Is it possible to find a way of looking at prostitution that doesn't rely on the consent standard? … What could replace consent as the yardstick by which prostitution is measured?[1107]

Doezema menar att för att lyckas göra sig kvitt myten om trafficking måste vi söka oss bort från just tanken om det sårbara subjektet, bort från

> …the 'suffering body' of the female prostitute; to change the focus of our concern from the vulnerable subject (capable of being hurt) needing protection, to the desiring subject whose primary requirement is not passively confirmed 'rights' but a political arena conductive to the practice of freedom.[1108]

Doezema önskar alltså tala om ett aktivt subjekt oförmöget att skadas och om en politisk arena för handling i frihetlig anda. Här är det viktigt, säger hon, att överkomma dikotomin mellan frivillighet och tvång, och därmed konceptet samtycke, liksom att göra det på ett sätt som inte innebär att prostituerade framställs som utsatta för våld.

[1106] Kritiken syns enligt min uppfatting ha fog för sig, men också fungera som en indikation på att resonemanget bör föras ytterligare ett steg. Som Anna Jonssons genomgång av rättsfall rörande människohandel visar tycks otillbörlighetsrekvisitet ställa till det mer ändå än att skapa värdiga och ovärdga offer: I studien blev *inga* kvinnor över 18 betraktade som offer för människohandel på grund av att de som vuxna kvinnorna ansågs frivilligt ha gått med på handelsåtgärderna och exploateringen. Jonsson 2005.
[1107] Doezema 2005 s. 81.
[1108] Ibid s. 82.

> The challenge is to find a way to similarly move outside the constraints of consent, but to do so in such a way that does not involve positioning prostitutes as victims of violence.[1109]

Jag tolkar Doezemas kritik mot att våldet har släppts in i prostitutionsfrågan via traffickingdiskursen som en bekräftelse på de djupa spänningar som kan märkas mellan normaliseringsdiskursens syn på prostitution, och den kunskap som vuxit fram inom ramen för feministisk våldsforskning. En spänning som kommer till uttryck i normaliseringsdiskursens förståelse av trafficking. Jag ser vidare hennes inspel som ett uttryck för att diskursen om att sexualiteten inte ska priviligieras, det vill säga synen på sex som en kapacitet som inte bör särskiljas från andra kapaciteter som kan kommodifieras, har konkurrens av en annan, underliggande diskurs: en som placerar sexualiteten i en priviligierad position, där den ska utövas, nyttjas och kommersialiseras – sex ÄR viktigt och sexualiteten ska priviligieras, trots svårigheter att få ihop det med diskurser om kvinnors autonomi och självbestämmande eller diskurser om kvinnors våldsutsatthet.

> Entering the radical space occupied by anti-prostitution feminists to stake out a space from which to articulate a positive stance to sex work presents a challenge to feminist and liberal theories.[1110]

För att klara detta svåra projekt, säger Doezema, krävs att man tar i de element som traditionellt har gäckat försöken att formulera en liberal sexarbetarpolitik, så som de frågor om "val" som uppstår kring tredjemans innbladning i prostitution (hallickar exempelvis), ungdomars prostitution, och globala maktobalanser.

> …questions around 'choice' that arise regarding the involvment of third parties, youth prostitution, and global power inequities.

Doezema menar vidare att det kan komma att behövas en hållning till sexarbete som inkluderar sådant som "insiders" redan är bekanta med, men som kan verka svårt för utomstående att ta till sig och som inte förts fram i den officiella politik som sexarbetarröreslen fört; omfamnandet, sökandet efter och glädjen i överskridandet, versus den officiella hållningen att "det är som vilket annat jobb som helst", liksom utmanandet av den missvisande gränsen mellan "sexarbete" som arbete och som identitet.

> It may be able to incoroprate the postures which are more familiar to us 'insiders' but have often sat uneasily with the version of politics we argue for to the outside world: the embracing, seeking and enjoyment of 'transgression'

[1109] Ibid.
[1110] Ibid.

> vs the 'it's a job like any other' official line, and the fault line between 'sex work' as work and as identity.[1111]

Doezemas artikel är intressant på många sätt, bland annat för att den ringar in och tydliggör några av de diskurser om prostitution jag varit på jakt i i mitt möte med de diskurser som önskar normalisera prostitution. Jag har härvidlag erfarit en tydlig spänning ligga under flera av de formulerade förståelserna om prostitution och trafficking som fältet rymmer. Jag har tidigare pekat på att diskurser om trafficking ur ett normaliseringsperspektiv har rymt en spänning mellan liberala feminister och de med en sexradikal agenda. Dock tycks inte de senare tendenserna, som Doezema framhåller, ha givits plats i öppen dager inom det på liberala premisser grundade försvaret för kvinnors rätt att verka som prostituerade. Här har sannolikt den starka medvinden för liberala tolkningar av de mänskliga rättigheterna och tillbakaträngandet av den strukturella kritiken, med de öppningar för en med feministisk teori lättkombinerad doktrin om kvinnor som subjekt och aktörer, spelat roll.

Från utstött och upphöjd till utvald?

I Doezemas text ser jag en tanke om sexarbetaren som en identitetskategori. Identitetskategorin rymmer en typ av kvinnor (och män) som överskrider majoritetskulturella normer i enlighet med en subkulturellt formulerad önskan om ”trangression”, och den skapas utifrån föreställningen om att sexarbetaren är såväl utstött som ”speciell”. Här tjänar tanken om ”horstigmat” till att bekräfta denna särskilda status. Skillnaden mot hur resonemang om en splittad kvinnlighet brukar föras i feministiskt relaterade teorier ligger dock i att vi här ser en önskan om att bevara splittringen. Den upphöjda utsattheten är sålunda inte bara konsekvensen av ett förtryck som utövas mot ”horan”, utan ett tillstånd vilket man önskar bevara och som ses som meningsskapande för prostitutionen. Vi kan därmed tala om en förskjutning av diskursen om sexarbetares utsatthet/upphöjdhet mot en *diskurs om sexarbetarens utvaldhet*. Hon står i centrum för förtryckande och ”patriarkala” könsrelationer med ett moraliskt anspråk grundat i den position av underdog hon har, men också med en utvaldhet betingad av närheten till de könade kosmologier som är så centrala för vår kulturs meningsskapande. För att uppleva den glädje i ”överskridandet” som Doezema omtalar måste mycket riktigt de gränser som ska överträdas bevaras. Gränser som skadar kvinnor och priviligierar män, men som ska bevaras av dessa (”andra”) kvinnor och män. Sexarbetaren,

[1111] Ibid.

däremot, är aktören utanför dessa gränser, oförmögen att skadas men samtidigt utsatt för samhällets ogillande.

Oviljan att tala om svaghet, våldsutsatthet och lidanden kombinerat med betonandet av det begärnade subjektet som inte är passivt utan söker ytor för handling, kombinerat med tanken om en identitet av utstött särskildhet, framstår som en farlig väg för människorättsdoktrinen att slå in på, och som Doezema själv konstaterar är den på kollisionskurs med det i grunden liberala projektet att föreställa sig människan som bärare av lika rättigheter inför lagen. Normaliseringsdiskursens företrädare syns sålunda stå inför ett val. Man kan välja en förståelse av trafficking som betonar samtyckets betydelse och tvångets närvaro, men som hamnar i dilemmat att riskera att synliggöra de sexköpande männen. Detta tycks diskursen vilja undvika att göra i sin framställning av prostitution. Jag tolkar det därför som att en konstitutiv regel för normaliseringsdiskursen – fokus på kvinnor, mäns osynlighet – står på spel i valet av tvång som bestämmande för vilken prostitution som ska accepteras. Ett annat alternativ är att omfamna sexarbetaren som en identitet, en särskild kvinna, som ser gränsöverskridande som intressant och som försvarar sexarbetets existens som så. Här går man dock i försvar för de gränser man samtidigt säger sig vilja utradera, det vill säga gränsen mellan ”good girls” och ”bad girls”, vilket framstår som cynsikt givet de konsekvenser man samtidigt menar att denna uppdelning har för kvinnor.[1112] Därtill ansluter man sig till tankar om vissa människor som ”särskilda” och ”gränsöverskridande” i relation till gränser som man samtidigt i sitt teoretiserande – i likhet med den abolitionistiska diskursen – menar är skadliga för kvinnor.

[1112] Pheterson 1996, Alexander 1997, Kempadoo 1998, Doezema 1995, 1998.

Konklusioner

I avhandlingen första del utvecklar jag en förståelse av prostitution som relaterad till reproduktion. Egentligen är det märkligt att dylika tankegångar inte präglat prostitutionsdebatten tidigare, annat än i form av religiöst färgade idéer om att sexualiteten måste utövas med reproduktion som syfte. I min förståelse står istället reproduktion som social konstruktion i fokus, och de mytiska landskap hämtade från den monoteistiska kulturtraditionen som dessa föreställningar tagit sin form i. Med hjälp av bland annat religionsvetaren Anna-Lydia Svalastog framhöll jag inledningsvis splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet som centrala mönster för könsskapande processer inom den monoteistiska kulturtraditionen. I den splittrade kvinnligheten utgör den icke-reproduktiva/sexuella kvinnan och den icke-sexuella/reproduktiva kvinnan kvinnlighetens dikotomiserade gestalter, medan manligheten är sammanhållen och icke essensialiserad, samt präglad av valfri reproduktion. Den sexuella *och* reproduktiva kvinnan bryter sålunda på djupet mot hur kön förstås och skapas i relation till detta könskulturella mytlandskap. Prostitution kan, med användande av dessa tolkningsnycklar, förstås som en institution som erbjuder män icke-reproduktiva/sexuella kvinnor i samklang med normer för kön som föreskriver att reproduktionen är valfri för män och inte kopplad till sexualitet medan sexualiteten är separerad från reproduktionen för kvinnor. Att män skulle förväntas bära ansvar för reproduktion inom en prostitutionskontext framstår, menar jag, mycket riktigt som prostitutionens djupaste anti-tes. Förutom den tvåkönsmodell som den monoteistiska traditionens splittrade kvinnlighet och sammanhållna manlighet laborerar med diskuterade jag också sociologen Ann Kroons arbete om förståelser av transsexualitet inom psykiatrin och hennes tanke att enkönsmodellen har bäring på de könskonstruktioner som präglar vår kultursfär. Kroon menar att enkönsmodellens hierarkiska konstruktion, dess inkluderande av det kvinnliga i det manliga, dess syn på det manliga som inrymmande det kvinnliga men inte tvärt om, liksom enkönsmodellens kopplingar mellan manlighet/aktivitet/”att göra” och kvinnlighet/passivitet/”att vara”, bör ses i relation till tvåkönsmodellens dikotoma könskonstruktion. Detta visar sig särskilt då kroppens morfologi aktualiseras, som i det medicinska ingreppet vid ett könsbyte. Kroon pekar dock på att den ordning som enkönsmodellen etablerar inte mäktar rymma situationen att en Female to Male transsexuell penetreras ”som kvinna”. I relation till dylik peneteration – en

sexuell umgängesform som prostitutionsavtalet ofta och emblematiskt inkluderar – mäktar sålunda inte det manliga att, som annars är förutsatt, inrymma det kvinnliga, akten för tungt kvinnligt kodad och kan anses utgöra en tung bekräftelse av en binär könskonstruktion. *Asymmetri* och *splittring* blir sålunda viktiga att se i relation till varandra och i relation till sexualitetskonstruktioner, och som mönster som präglar könsskapandet. Tvåkönsmodellen kan ur detta perspektiv ses som en ”cover up”, menar Kroon, för att se mannen som den rättmätige innehavaren av den aktiva kroppen och dito sexualiteten.

Enligt sagda synsätt blir en sammanhållen förståelse av prostitution viktig, där fenomenets såväl aktörer (pentrationen, vilken bekräftar den hierarkiska könskonstruktionen) som dess karaktär av samhällsinstitution (sexuella icke reproduktiva kvinnor, vilket bekräftar den sammanhållna manligheten och den dikotoma könsrelationen) lyfts fram. I avhandlingen har jag pekat på att kritik av prostitution som formuleras i termer av att kritisera den som samhällsinsitution, förblir oadresserad av normaliseringsdiskursen.

I den förståelse av prostitution som jag försöker elaborera är sålunda den institutionella aspekten av prostitutionen central. Det innebär dock inte att det våld som kvinnor berättat om präglar deras liv i prostitutionen – exempelvis aktualiserat av fenomenet trafficking – inte skulle vara viktigt att lyfta fram, inte minst för att det pekar på en omfattande likgiltighet från de män som köper sex med dessa kvinnor. Här av också mitt intresse för hur normaliseringsdiskursen ställer sig till mäns ansvar i en traffickingkontext, där ju tvång mot kvinnan ingår som en grundläggande förutsättning för att ens tala om trafficking enligt sagda diskurs. Samtidigt ser jag inte våldserfarenheterna som avgörande för hur prostitution ska tolkas på ett samhälleligt plan. De utgör enligt min förståelse en indikator på att mäns rätt till sex och valfri reproduktion övergår kvinnors rätt till kroppslig integritet, också när fråga oomtvistligt är om tvingade/våldsutsatta kvinnor (där av mitt intresse för trafficking), men våldet ser jag som en anledning att kritiskt studera och försöka förstå prostitutionens plats i samhället, inte som den främsta orsaken till att prostitution bör bekämpas. Därmed blir heller inte utsagor om tillfredsställda sexarbetare av avgörande betydelse för min värdering av prostitutionens önskvärdhet i samhället.

En central aspekt när prostitution och möjliga hållningar till den värderas är hur prostitution kan ses i relation till normer för kön. Jag tolkar dessa normer som att de splittrar kvinnlighet och håller manligheten samman, och som att de föreskriver att sexuell respektive reproduktiv tillgänglighet är två essenser som skapar oförenliga kvinnlighetskaraktärer, och som i det levda livet gör kvinnor sårbara för andras bedömningar av deras status som ”rätt sorts” kvinna. Ur detta perspektiv placerar sig prostitution, som jag förstår den,

som kulturell och samhällelig företeelse i en kulturell mittfåra. Också som akt kan prostitution, med hjälp av Kroons tankar om den könskodade tyngden i att penetreras som kvinna, placeras inom könskodade ramar vilka utpekar könen som binära men hierarkiskt ordande. Denna närhet till ett könskulturellt centrum gör att prostitution som subversiv akt ter sig som ett projekt med många, tunga hinder. När den splittrade kvinnlighetens ”horaposition” därtill innebär en konkret fara för kvinnor, framträder projektet som ännu mycket vanskligare.

Det sagda, att prostitution placerar sig i ett könskulturellt centrum och att den utgör en central arena där kön och sexualitet bekräftas och konstrueras, skall inte förstås som att kvinnor i prostitutionen inte stigmatiseras, eller att de inte fördöms för sin verksamhet (något kvinnor förvisso upplever också i andra prositioner de ockuperar och som ligger i linje med det kontinuum mellan prostitution och andra verksamheter som inte minst normaliseringsdiskursen önskar etablera). Genom att använda sociologen Eva Lundgrens tankar om regulativa och konstitutiva regler för kön blir det dock möjligt att förstå hur avståndstagandet från prostitution, och från kvinnor i prostitution, kan existera samtidigt som företeelsen prostitution är kulturellt central och bekräftar rådande könsnormer. Skiljer vi på regulativa och konstitutiva regler för kön, kan sägas att medan det på ett regulativt plan kan uppfattas vara föreskrivet att kvinnor inte ska ha sex, så kan man på ett konstitutivt plan tolka prostitution som bekräftande av den splittrade kvinnligheten och den sammanhållna manligheten, med den strikta separationen mellan sexualitet och reproduktion. Tanken att prostitution också skulle innehålla ett ansvar för reproduktion inom sagda kontext för den köpande mannen – med de administrativa kontroller det kräver av kunden och den risk för upptäckt och ”intrång” i de ofta för männen existerande familjelivet det skulle innebära – framstår mycket riktigt som en omöjlighet att inkorporera i tanken om en prostitutionsmarknad.

För att återvända till Carol Lee Bacchis fråga, What’s the problem? med prostitution, är det sålunda enligt min förståelse dess nära förbindelse med könskulturella koder som håller oss kvar i och ger näring åt djupgående och förtryckande mytlandskap kring kön och sexualitet som utgör dess problem. *Jag ser sålunda inte utövad sexualitet som ett hot mot den splittrade kvinnligheten eller mot rådande könsnormer*. Det vore märkligt om ett sexualiserat patriarkat verkligen innehöll normer som på djupet föreskrev att kvinnor inte får/ska ha sex. Jag ser däremot *separationen mellan sexualitet och reproduktion så som dessa är socialt konstruerade som en kraft som bekräftar rådande könsnormer*. Här är prostitutionen, inte ensam men dock tydligt, en stark bekräftelse och en skarp avbild av de ojämlika mönster i könsskapandet jag beskrivit ovan.

Utöver könskulturella normer som splittrad kvinnlighet och sammanhållen manlighet, och prostitution som relaterat till reproduktion, diskuterade jag grunden för konstruktionen av medborgaren enligt den liberala kontraktsrätten, så som Carol Pateman menar att den har tecknats. Pateman är kritisk till att historien om samhällskontraktets transformerande kraft för människan, hennes gång därigenom från undersåte till individ/rättssubjekt, har lagts till grund för hur vi förstår skapandet av den moderna västerländska staten och dess medborgare, utan att samhällskontraktets konsekvenser för kvinnor har genomlysts. Görs detta, säger Pateman, märks att samhällskontraktet är ett sexuellt kontrakt, baserat på kvinnors närvarande frånvaro. Pateman framhåller hur *broderskapet* har ersatt *patriarken*, men att kontrollen av kvinnor och de konceptuella utestägningarna av kvinnor från samhällskontraktet är gemensamma med den underordning som den partiarkala ordningen föreskriver för kvinnor. Dock, säger Pateman, förblir broderskapets partiarkala karaktär osynlig genom dess förmåga att framställa sig som en kontrast till, en avlösare av och en utveckling från, den styrande paterns makt. Istället har det felaktigt fått ikläda sig rollen som frigörare av människan och hennes resurser. På liknande sätt som Pateman förordar att broderskapet tolkas kritiskt i relation till kvinnors positioner, och ses som en fortsättning av en patriarkal ordning, menar jag att vi kritiskt bör förhålla oss till tanken om prostitutionsarenans fria kvinnliga sexualitet, och problematisera den som en möjlig fortsättning på kvinnors sexuella tillgänglighet för mäns valfria reproduktion.

Här är också bilden av ”horan” central. Jag betraktar horan som ett tolkningsraster vilket berör kvinnors positioner som rättssubjekt. Men istället för att se ”horan” som konkret, och som förkroppsligad av just kvinnor i prostitutionen, ser jag ”horan” som en bild, ett tolkningsraster, som kan användas mot alla kvinnor för att beröva dem subjektskap. ”Horastämpeln” ser jag sålunda som verksam mot alla kvinnor i kraft av den splittrade kvinnlighetens logik. Jag har därför pekat på vikten av att inte se horan som en empirisk gestalt, angelägen för kvinnor i prostitutionen i motsats till vad som uppfattas som ”fina kvinnor” utanför sexindustrin. Jag argumenterar istället för en sammanhållen förståelse av kön och sexualitet där splittring och hierarki förstås i ljuset av varnandra.

I avhandlingen har jag sökt efter konstruktioner av kvinnors rättssubjektivitet i relation till olika förståelser av trafficking, med fokus på den diskurs som önskar normalisera prostitution. Som jag framhöll i inledningen framstår det dock som omöjligt att förstå kontroverserna inom traffickingfältet utan en mer noggrann studie av olika förståelser av prostitution. Jag har därför genomfört en undersökning av konkurrerande uppfattningar om prostitution, samt utkristalliserat ett antal underdiskurser som präglar förståelser av prostitution som önskvärt att normalisera (mitt fokus på denna sistnämnda in-

ställning motiverades av den eklektiska prägel som diskursen redan vid ett första påseende har, och den otydlighet som präglar den beträffande problemformuleringar kring hur prostitution ska förstås). Grovt kunde diskursordningen om prostitution indelas i en abolitionistisk och en normaliseringsförespråkande diskurs, vilka sönderföll i två respektive tre undergrupperingar. Den abolitionistiska diskursen innehåller en radikalfeministisk gren och en kontextualiserande gren, där den senare utmärks av sin kritik mot institutionen prostitution. Den kontextualiserande grenen har, visar min undersökning, kommit att utgöra en underordnad och sällan adresserad kritiker i debatten om prostitution, som istället ockuperats av konflikten mellan radikalfeminister och normaliseringsdiskursen. Normaliseringsdiskursen finner jag, även vid ett närmare påseende, präglad av en otydlighet rörande sin inställning till prostitution som institution – frågan adresseras inte öppet inom diskursen. Termen *anti-abolitionister*, myntad av filosofen Leonore Kuo, speglar denna otydlighet då motståndet mot vissa feministiska inställningar till prostitution märks mer i diskursen än en tydlig argumentation kring hur man anser att prostitutionens plats i samhället bör förstås.

Det framkom vidare i min studie att det jag kallat normaliseringsidskursen om prostitution formerat ett slags *superdiskurs* med drag och retorik lånade från tre centrala feministiska teoririkningar; liberal feminism, radikalfeminism och socialistisk feminism. I sagda superdiskurs betonas kvinnors rätt till självbestämmande över sina kroppar som ett feministiskt centralt krav. Jag hemförde denna förståelse till en snäv tolkning av begreppet autonomi, vilken jag placerade inom den liberala traditionens förståelse av rätten. I den liberala andan märktes också att analytiskt fokus var ställt mot individen/kvinnan när problemformuleringar kring prostitution mejslades fram, i kontrast till en förståelse som omtalar kön och problematiserar såväl kvinnors som mäns handlingsutrymme och deltagande i könsskapande processer. Härmed, menar jag, blir prostitution förstådd som en akt, istället för att ses som en akt *och* en institution. I kontrast till den liberala, individorienterade förståelseram som präglade normaliseringsdiskursens problemställningar användes samtidigt inom normaliseringsdiskursen återkommande beskrivningar av kvinnors situation och handlingsutrymmen i termer av ”patriarkala strukturer” och samhället som präglat av en ”manlig hegemoni”, liksom att våldsutsatthet återkommande beskrevs som en livskontext för kvinnor. Jag menar dock att normaliseringsdiskursens analytiska fokusering på individen/kvinnan i prostitutionen, och dess tal om patriarkala strukturer och våldutsatthet som en livskontext, saknar de nödvändiga förbindelser som relaterar aktör/struktur och individ/samhälle till varandra. Istället kommer talet om våld och ”patriarkala strukturer” att fungera som feministiska markörer, vilka dock inte gör avtryck på analytisk nivå. Här är istället individen den enda synliga aktören. Denna ”begreppsshopping” bildar ett ramverk där prostitution å ena sidan framhålls som diskuterad i könsproblematiserande termer,

men där å andra sidan mäns roll i såväl prostiutionen som i könsskapande praktiker osynliggörs. Prostitution diskuteras följaktligen endast som en kvinnlig angelägenhet (det vill säga inte i könsskapande termer), vilket samtidigt framställs som det feministiskt signifikanta i argumentationen. De radikalfeministiskt orienterade drag diskursen utöver dess liberala idégods rymmer kompletterades vidare av tankar med spår av en socialistiskt orienterad feminism om prostitution som arbete, och arbetsrätten som en möjlig transformerande kraft för att förändra kvinnors situationer.

Jag skisserar normaliseringsdiskursens *analytiska hållning* till prostitution som fragmenterad och abstrakt, samt behängd med ett fokus på individen. Tolkat i *köns/sexualitetsteoretiska termer* menar jag att förståelsen ifråga utgår från en konkret förståelse av den splittrade kvinnligheten, en syn på kvinnor som i sig underordnade, samt en syn på prostitution som à priori existerande.

En grundläggande insikt bakom avhandlingsprojektet är att konflikterna i det jag kallat ”prostitutionsfrågan”, trots vikten av att bena ut dem för den som närmar sig fältet, inte låter sig lösas med argument. Det har till och med visat sig komplicerat att hitta en samstämmighet om vad debatten handlar om. Jag har kallat detta för att debatten saknar *reciprocitet*. Jag har också påstått att debatten präglas av en *asymmetri*. Med detta avser jag normaliseringsdiskursens ovilja att diskutera prostitution i termer av en samhällsinstitution, kombinerat med dess starka kritik av den radikalfeministiska förståelsen. Därmed negligeras det jag kallat en kontextuell kritik av prostitution och prostitution förblir ett underteoretiserat fenomen, medan argument från de mest radikala (och kanske mest kategoriska) abolitionisterna med fokus på individuella kvinnor i prostitutionen tenderar att lyftas fram. Då brytande av argument mellan de olika positionerna, den abolitionistiska, den kontextuella och de olika varianterna av normaliseringsperspektivet, alltså inte framstår som en väg att fördjupa frågorna om vilka förhållningssätt som bäst gynnar kvinnor och som bidrar till skapandet av en rättssubjektivitet till stärkande av kvinnors positioner inom rätten, har jag valt att särskilt studera gången från prostitution till trafficking inom en diskurs, den som önskar normalisera prostitution. Tanken är att genom gången från prostitutionsarenans aktualisering av kvinnors fria val och rätt att autonomt disponera över sina kroppar, till traffickingarenans aktualisering av tvång och (det eventuella) behovet av skydd mot intrång i den sexuella och kroppsliga intergriteten, kunna studera hur tolkningar av kvinnors rättssubjektivitet görs i respektive sammanhang. Efter att tämligen grundligt ha studerat olika förståelser av prostitution, övergår framställningen därför till att fokusera på trafficking.

Jag inledde med att teckna utvecklingen inom det internationella samfundet rörande regleringar av trafficking, med fokus på FN, EU och Europeiska

rådet. Vad gäller FN sträckte sig genomgången från sekelskiftet 1900 fram till antagandet av det så kallade Palermoprokollet 2002, det som blivit den första internationella överenskommelsen om trafficking som samlat det breda världssamfundet. Vad gäller de regionala kontexterna EU och Europarådet studerade jag rörande EU arbetet i rådet och kommisionen under 1990-talet och framåt, samt den så kallade Brysselförklaringen och EU:s expertgrupps arbete, och rörande Europarådet främst dess konvention mot trafficking, ikraftträdd 2007. Syftet var att de om trafficking rasande stridigheterna rörande förståelser med anknytning till köns- och sexualitetsteori, skulle få sin kontextualisering i och relateras till konkreta internationella instrument.

När diskussionen så övergick till att avhandla problemet trafficking enligt de stridande feministiska diskursena på området kopplade jag normaliseringsdiskursens ståndpunkter – delvis representerade av konkreta organisationer aktiva i anti-traffickingarbete på internationell nivå – till en liberalt färgad förståelse av mänskliga rättigheter, liberal doktrinalism med Karen Engel. Här är diskrimineringsförbud centrala, liksom rätten att resa fritt, det vill säga att tillåtas att migrera för sexarbete, att välja yrke och att tjäna sitt uppehälle. Tal om kvinnors underordning genom sexualitetskonstruktioner som splittrar kvinnligheten, om ”patriarkala strukturer” och kvinnors utsatta positioner, var dock också här närvarande. Dock inte i relation till konkreta mänskliga rättigheter, utan som en kontext i vilken de klassiska mänskliga rättigheterna är centrala att bruka.

Efter att ha tittat på förhållningssätt till mänskliga rättigheter studerade jag olika förståelser av hur traffickingbrottet bör konstrueras. Jag tog härvidlag utgångspunkt i tre frågeställningar: Betydelsen av samtycket, synen på trafficking som en process eller ett resultat, samt synen på trafficking av kvinnor för prostitution som en fråga om tvångsarbete eller som en fråga om sexuell exploatering. Dessa tre aspekter relaterade jag till feministiska arbeten om kvinnors sexuella autonomi och konstruktioner av rättssubjektet där jag ifrågasatte ett grundantagande inom normaliseringsdiskursens förståelse om att en betoning av kvinnors självbestämmande, tolkat som snäv autonomi, skapar ett aktivt rättssubjekt i kontrast till en rådande föreställning om kvinnor som passiva och kvinnlig sexualitet som passiv. Vidare relaterar jag till arbeten om vikten av att kontextualisera trafficking som en process, och diskuterade bland annat de konsekvenser detta har för synen på den skada traffickingbrottet ska anses utgöra. Slutligen relaterade jag frågan om tvångsarbete respektive sexuell exploatering till synen på efterfrågan, närmare bestämt frågan vem som bör och kan ses som förövare i traffickingprocessen.

Den konstruktion av traffickingbrottet som förs fram inom normaliseringsdiskursen kan, filtrerad genom dessa frågor, teckas i termer av ett perspektivbyte: Från att ha fokuserat på kvinnan i prostitutionen, till ett fokus som

ställer sexköparens perspektiv i centrum. Givet den mycket centrala roll som just den sexsäljande kvinnan intar, och valet att helt fokusera på det individuella perspektiv som är hennes när prostitution diskuteras inom normaliseringsdiskursen, är perspektivskiftet anmärkningsvärt. Som en konsekvens här av märks mycket riktigt ett utvidgat område för mäns sexuella handlingsrätt i relation till kvinnor, vilket, menar jag, har konsekvenser för skapandet av kvinnors rättssubjektivitet. Jag kallade detta för att kvinnor ges ett slags positionslös närvaro i rätten och jag ser det som att kvinnors kroppar härmed konstrueras som öppna och sexuellt tillgängliga: Kvinnors skydd mot oönskade sexuella kontakter kan i sagda konstruktion upphävas av tredjeman, med verkan att män ges rätten att ha sex med kvinnor om de befinner sig i en traffickerad position och i kraft av de processer som då är i verkan inte förmår göra motstånd mot mannens handlingar. Talet om prostitution i termer av kvinnors rätt till sina kroppar och vikten av att konstruera ett starkt kvinnligt rättssubjekt, och rätten att bestämma över sin kropp rörande vilka sexuella relationer man ska engagera sig i, ställs sålunda på sin spets inom traffickingfrågans domäner – samtidigt som det inte tycks vara något av dessa intressen som prioriteras när normaliseringsdiskursens förståelser av trafficking konkretiseras. I konfrontationen mellan å ena sidan behovet av skyddsregler mot att tvingas till sex på en prostitutionsmarknad och å andra sidan talet om kvinnors rätt till sina kroppar – det vill säga ett fokus där kvinnans intressen och situation står i centrum – framträder istället ett annat intresse som överordnat i normaliseringdiskursen: Sexindustrins logik. Det omöjliga – det oönskade? – i att störa kommersen på en sexmarknad.

Min konklusion är att en grundläggande spänning finns inom normaliseringsdiskursens tal om prostitution respektive trafficking. Försvaret av kvinnors autonomi och rätt till sina kroppar när tal är om prostitution, och ett grundläggande meningsskapande kring att analytiskt fokusera på kvinnan i prostitutionen, blir ett försvar för köparens logik när tal är om trafficking. Kvinnor och män positioneras här i relation till de dispositioner som människohandlare vidtagit med kvinnor, istället för i relation till föreställningen om interagerande subjekt med ansvar för sina handlingar gentemot andra. En dylik konext, tolkad som vardagsliv för kvinnor och män, påverkar enligt min uppfattning konstruktioner av kön och förstärker rådande mönster av manlig ansvarsfri sexualitet och valfri reproduktion. Som rättssubjekt framstår kvinnors positioner härmed också som villkorade av omgivningens välvilja. Det vill säga, kvinnors sexuella autonomi är villkorad av att den respekteras av samtliga medmänniskor, att ingen försätter dem i sagda ”sexarbetande” tillstånd. Kvinnors av rätten sanktionerade utövande av sin sexuella autonomi – ett utövande som mycket väl borde kunna ske genom passivitet – är sålunda inte starkare än att den kan brytas av den man som efterfrågar köp av en sexuell tjänst, om kvinnan befinner sig på ”fel” plats. Därmed är kvin-

nors sexuella autonomi inte knuten till dem själva, utan kan förhandlas och förändras av tredjeman.

Att betona frivillighet i den absoluta närhet av tvång och övergrepp som traffickingkontexten utgör, öppnar sålunda för diskussioner om kvinnors och mäns relationer och ansvar för och i relation till varandra. Här lyfte jag fram en strömning som under senare tid tycks ha reagerat på de möjligheter detta ger för kritik en av prostitutionsmarknaden. Strömningen i fråga har framträtt inom normaliseringsdiskursen och dess syn på problemområdet prostitution/sexarbete är inte – som normaliseringdiskursen – ställt mot kvinnorna i prostitutionen utan som i den abolitionistiska positionen fokuserar man på prostitutionen, eller sexindustrin, i sin förståelse av ”prostitutionfrågan”. Dock inte för att som abolitionisterna kritisera sagda industri/institution, utan för att försvara dess existens, och med efterlysande av analytiska hållningar och grepp för att finna detta försvar. Här betonas vikten av att tala om sexarbete som en identitet och inte bara ett arbete som andra, att lyfta fram spänningen i att överkorsa gränser, liksom behovet av att lyfta fram styrka och handling istället för att se svaghet hos den utsatta och den lidande kroppen. Denna position kommer i konflikt med en av de diskurser jag utkristalliserat som central för normaliseringsdiskursen; diskursen om sex som inget särskilt. Sagda diskurs utpekar prostitution som *lika* andra arbeten, och utgör en viktig argumentationspunkt för en normalisering av prostitution. Vidare pekade jag på en annan diskurs, diskursen om sexarbetarens utsatthet/upphöjdhet, som tycks transformerad till en *diskurs om sexarbetarens utvaldhet*, en förståelse man sedan hämtar mening, motiv och argument för prostitutionens existens i. Denna diskurs löser förvisso de problem som normaliseringsdiskursens tal om tvång som konstitutivt för trafficking reser: Man talar om ett normativt subjekt, ”uncapable of being hurt”. Hur det korresponderar med kvinnors verkligheter i prostitutionen är en fråga för empiriska studier, dock kan konstateras att röster finns som talar om erfarenheter av våld och tvång i relation till prostitution, och att handeln med kvinnor för sexuell exploatering av värdssamfundet betraktas som ett reellt, existerande problem.

Jag är skeptisk till att en förståelse där tal om utsatthet och lidande avhändas oss kan lösa de problem handeln med kvinnor ställer vårt moderna samhälle och människors liv inför. Snarare borde vi fråga oss vilka föreställningar om våld som finns, hur tankar om ”det värsta”, och föreställningar om våld som enkelt, avgränsat och utövat i en relationskontext med företrädesvis psykisk sjuka/obalanserade män som förövare, gör att kvinnors livskontexter inte blir synliggjorda. Hur tankar om utsatthet tenderar att knyta an till stereotyper om offer och viljelöshet, istället för att grunda sig på synen på kvinnor och män som aktörer, med ansvar och möjligheter – både för sig själv och sina medmänniskor, dock interagerande i en tämligen våldsam värld. En konse-

kvens av mitt resonemang är mycket riktigt att våld – till sist – blir viktigt som empirisk och teoretisk fråga när prostitution ska värderas. Enligt min uppfattning ligger dock kunskaperna om detta så komplexa fenomen i sin linda, och starkt motstånd har mött försöken att gå utanför de stereotypa förståelser som präglar samhället, och som normaliseringsdiskursen ofta använder som tecken på hur menliga försöken att motverka prostitution är. Prostitutionsarenan och dess koplingar till handeln med kvinnor för sexuella ändamål utgör en stor utmaning för alla med intresse för kvinnnors och mäns rättigheter, rättsliga ställning och rättssubjektivitet. Inte minst för att komplexa teoretiska frågor här möter en verklighet som kräver ett mått av pragmatism. Inga enkla lösningar kan väntas, oaktat vilken position man intar. Som en utgångspunkt skulle jag dock vilja uppmana alla att, likt har skett inom den kontextualiserande approachen under dekader, föra ett samtal om *om prostitution*. Vad är prostitution? Hur är den länkad till vårt samhälle och de normer som här råder? Vilka könsrelationer skapas på dess arena? Och gillar vi dess existens?

Summary

The question at issue of this dissertation is divided into three parts, framed by one overall aim. *First,* I attempt to develop a gender theoretical contribution to the understanding of prostitution. *Secondly*, I examine (the feminist) discursive orders on prostitution and trafficking, focusing on how these two concepts are understood and related to interpretations of the world – or, in other words, the relation between ”is” and “ought” in (see below) different feminist positionings within these discursive orders. Here, I examine frameworks of thought on prostitution and trafficking as these have been formulated in an international debate (on international law) during the last decades. In an overall, my area of examination is *the discursive order on commercial sex*, and I perceive this area as a *field of tension between competing understandings*. This is a strongly politicised field that is characterised by oppositions. Within this field, certain fixations of meaning have become highly conventionalised, but no position has succeeded in achieving hegemony. Instead, the field is characterised by an antagonism that revolves around meaning and representation/identity – one's own and those of others. The strength of this antagonism is such that there is reason to speak of a raging war. *Thirdly*, focusing on the discourse that seeks to normalise prostitution as sex work, I examine how the creation of women's legal personhood takes place through an *oscillation* between the discursive orders on prostitution and trafficking. One crucial question is how understandings of prostitution, when *transposed to a context of trafficking*, are expressed through a ”juridical” reasoning, and how these expressions shed light upon the construction of women's legal personhood.

The aim of the dissertation is to contribute to a *comprehensive* feminist theoretical understanding of the relation between, on the one hand, different positions on prostitution and trafficking within international law and the discourses disputing its substance, and on the other hand, constructions of women's legal personhood.

The dissertation consists of four main parts. In the first part, I develop an understanding of prostitution as related to reproduction. The focus of my understanding is reproduction as a social construction, with the mythical landscapes anchored in the monotheistic cultural tradition within which these conceptions have been formed. I make use of scientist of religion Anna-Lydia Svalastog, among others, to initially emphasise *split femininity* and *unified masculinity* as central models for processes of gender creation within the monotheistic cultural tradition. Within split femininity, the non-reproductive/sexual woman and the non-sexual/reproductive woman constitute the dichotomised figures of femininity, while masculinity appears as

unified, non-essentialised, and characterised by optional reproduction. Hence, the sexual *and* reproductive woman in a fundamental way breaks with the understanding and creation of gender within this gender cultural mythical landscape. Making use of these tools of interpretation, prostitution can be understood as an institution that offers men non-reproductive/sexual women, in tune with gender norms that prescribe optional male reproduction as disconnected from sexuality, while separating sexuality from reproduction for women. In my view, expecting men to assume responsibility for reproduction within a context of prostitution quite rightly appears as prostitution's most fundamental antithesis. Apart from the two-sex model of split femininity and unified masculinity intrinsic to the monotheistic tradition, I also discuss sociologist Ann Kroon's work on understandings of transsexuality within psychiatry and her idea that the one-sex model is relevant for the gender constructions that characterise our cultural sphere. Kroon suggests that the hierarchical construction of the one-sex model, its inclusion of the female within the male, its idea that the male contains the female while the contrary is not valid, as well as the connections made within the one-sex model of masculinity/activity/doing and femininity/passivity/being, should be understood as related to the dichotomous construction of sex within the two-sex model. This is particularly clear when the morphology of the body is made topical, such as within sex reassignment surgery. However, as Kroon points out, the order established by the one-sex model does not have room for a situation in which a Female to Male transsexual is penetrated "as a woman". In relation to such penetration – a form of sexual intercourse that is often and emblematically included in the contract of prostitution – the male cannot, as otherwise is the case, accommodate the female, the act too heavily connotates femininity and may be perceived as constituting an important confirmation of a binary construction of gender. Hence, it is crucial to see *asymmetry* and *division* as related to each other and to constructions of sexuality, and as models for gender creation. From this perspective, Kroon argues, the two-sex model might be understood as a "cover-up" for a view of the man as the rightful possessor of the active body and ditto sexuality.

This approach requires a comprehensive understanding of prostitution, emphasising both the actors of the phenomenon (the penetration, which confirms the hierarchical gender construction), and its character of social institution (sexual non-reproductive women, which confirms unified masculinity and a dichotomous gender relation). In the dissertation I point out that a critique of prostitution as a social institution remains unaddressed by the discourse of normalisation.

Thus, the institutional aspect of prostitution is crucial for the understanding of prostitution that is developed in this dissertation. However, this does not disavow the importance of the violence recounted by women as characteris-

ing their lives in prostitution – which for instance is made topical by the phenomenon of trafficking – in particular as it points towards a great indifference on the part of the men who buy sex from these women. For this reason, I am also interested in the position on men's responsibility in a context of trafficking within the discourse of normalisation, as coercion of women is a basic condition for trafficking according to this discourse. All the same, in my view the experiences of violence are not decisive for an interpretation of prostitution at a societal level. In my understanding, these experiences constitute an indicator that men's rights to sex and optional reproduction surpass women's rights to bodily integrity, also when it undisputedly concerns coerced women (thereof my interest in trafficking), but I view the violence as a reason to critically examine and try to understand the position of prostitution in society, rather than the main reason why prostitution should be contested. Therefore, statements about satisfied sex workers are not decisive for my evaluation of the desirability of prostitution at a societal level.

When evaluating prostitution and possible attitudes towards it, it is vital to relate prostitution to gender norms. In my understanding, as said, these norms tend to split femininity and unify masculinity and prescribe sexual and reproductive accessibility as two essences that create incompatible characters of femininity, and that, in lived lives, make women vulnerable to other people's evaluations of their status as the "right" kind of woman. From this perspective, I understand prostitution as a centrally situated cultural and social phenomenon. Based on Kroon's argument about the gendered connotations of being penetrated as a woman, prostitution as an act may also be located within gendered frames that constitute genders as binary but hierarchically ordered. The above, that prostitution is centrally situated in our culture and constitutes a central sphere of norms for the construction of gender and sexuality, should not be taken to mean that women in prostitution are not stigmatised or that they are not condemned for their activity (which is also experienced by women occupying other positions, in line with the continuum between prostitution and other activities that the discourse of normalisation in particular wishes to establish.) However, using of sociologist Eva Lundgren's thoughts on regulative and constitutive gender rules, it is possible to understand how there simultaneously exists a repudiation of prostitution and of women in prostitution, while at the same time, the phenomenon of prostitution is culturally central and confirms prevailing gender norms. If we distinguish between regulative and constitutive gender norms, at a regulative level we may perceive a prescription that women should not have sex, while at a constitutive level prostitution may be interpreted as confirming split femininity and unified masculinity with the strict separation between sexuality and reproduction. The idea that prostitution might entail a responsibility on the part of the buying man for his reproduction within the prostitution context – bearing in mind the administrative controls that this would

require and the risk of discovery and "intrusion" in the often existent family life of the man – quite rightly appears impossible.

To turn to Carol Lee Bacchi's question What's the problem? regarding prostitution, in my opinion it is thus its close connection to gender cultural codes that keep us within and nourish profound and oppressive mythical landscapes around gender and sexuality. *Hence, I do not perceive practiced sexuality as a threat to split femininity*. It does seem odd that a sexualised patriarchy would contain norms that at a deeper level prescribe that women cannot/should not have sex. Instead, I perceive *the separation between sexuality and reproduction as they are socially constructed as a force that confirms prevailing gender norms*. Prostitution, if not by itself, yet clearly constitutes a strong confirmation and sharp reflection of the unequal models of gender creation described above.

Apart from gender cultural norms of split femininity and unified masculinity, and prostitution as related to reproduction, I discuss the foundation of the construction of the citizen within liberal contract law, as outlined according to Carole Pateman. Pateman criticises how our understanding of the creation of the modern, Western state and its citizens has been based on the history of the transforming power of the social contract for man, through which he has made his path from subordinate to individual/subject of law, without analysing the consequences of the social contract for women. If this is done, Pateman argues, it is clear that the social contract in fact also carries a sexual contract based on women's present absence, perhaps most blatantly shown by the power bestowed on women according to the early theorists, to contract them selves into slavery in marriage.

Pateman points out that *brotherhood* has replaced the *patriarch*, but the control of women and the conceptual exclusions of women from the social contract are the same as the subordination of women prescribed by the patriarchal order. Nevertheless, Pateman argues, the patriarchal character of brotherhood is made invisible through its capacity to present itself as a contrast to, successor of, and development from the power of the ruling pater. Instead, it has wrongly assumed the role of the liberator of mankind and its resources. Pateman suggests that brotherhood must be critically interpreted in relation to women's positions and seen as a continuation of a patriarchal order. In a similar fashion I suggest the idea of a presumably free female sexuality on the arena of prostitution must be problematised as a possible continuation of the sexual accessibility of women for men's optional reproduction. As said above, women having sex is not a sign of subversion in my understanding, but patterns of availability – sexual and reproductive or sexual and caretaking-wise, must be taken into account.

Another central aspect here is the image of the ”whore” as a filter of interpretation for women’s positions as legal subjects. Instead of seeing the ”whore” as a concrete figure, embodied by women in prostitution, I see the “whore” as an image, a filter of interpretation, that can be used against all women to deprive them of subjecthood. In my understanding, the risk of being branded a “whore” is thus active against all women through the logic of split femininity. Therefore, I emphasise that the whore should not be seen as an empirical figure relevant only for women in prostitution as opposed to those perceived as “good women” outside the sex industry.

In the dissertation I look for constructions of women’s legal personhood in relation to different understandings of trafficking, focusing on the discourse that seeks to normalise prostitution. As I point out, however, it appears impossible to understand the controversies within the field of trafficking without a thorough examination of different understandings of prostitution. Therefore, I examine competing positions on prostitution, and distinguish a number of subdiscourses characterising understandings of prostitution that seek to normalise prostitution. (I focus on the latter position due to what even at first glance appears as the eclectic character of the discourse, and its lack of clarity with regard to problem representations of the understanding of prostitution.) The discursive order on prostitution may roughly be divided into one abolitionist discourse and one discourse that advocates normalisation, and these may in turn be divided into two and three subgroups respectively. The abolitionist discourse contains one radical feminist branch and one contextualising branch, the latter being characterised by a critique of prostitution as an institution. According to my study, the contextualising branch has become a secondary critic that is rarely addressed in the debate on prostitution, which is occupied by the conflict between radical feminists and the discourse of normalisation. Also on closer examination, I consider the discourse of normalisation to lack clarity as regards its view of prostitution as an institution – the question which is not addressed within this discourse. The term *anti-abolitionists*, coined by philosopher Leonore Kuo, reflects this lack of clarity, as the resistance against certain feminist positions is more clearly manifested within this discourse than a precise argumentation around the understanding of the role of prostitution at a societal level.

My study also shows that the discourse that I have labelled the discourse of normalisation on prostitution has formed a sort of *superdiscourse* that makes use of features and rhetoric drawn from three key feminist theoretical currents: liberal feminism, radical feminism, and socialist feminism. Within the said superdiscourse, women’s right to self-determination over their own bodies is emphasised as a vital feminist claim. In my analysis, this understanding stems from a narrow interpretation of the concept of autonomy, which derives from liberal tradition’s understanding of the law and the legal

domain. This liberal spirit could also be noted in the analytical focus on the individual/woman when formulating problem representations on prostitution, in contrast with a gendered understanding that problematises men's and women's freedom of action as well as their participation in processes of gender creation. Hereby, I argue, prostitution is understood as an act instead of as an act *and* an institution. In contrast with the liberal, individually oriented frame of understanding characterising the problem representations of the discourse of normalisation, this discourse at the same time makes frequent use of descriptions of women's situation and freedom of action in terms of "patriarchal structures" and society as characterised by "male hegemony", as well as recurrent descriptions of abuse as part of women's life contexts. In my view, however, the analytical focus on the individual/woman in prostitution within the discourse of normalisation, and its accounts of patriarchal structures and abuse as a life context, lack the necessary connections relating actor/structure and individual/society to each/other. Instead, accounts of violence and "patriarchal structures" function as markers of feminism but leave no traces at an analytical level. Instead, the individual becomes the only visible actor. This "conceptual shopping" creates a framework in which prostitution on the one hand easily is perceived as discussed in terms that problematise gender, but on the other, men's role in both prostitution and practices of gender creation are made invisible. Consequently, prostitution is solely discussed as a female matter (that is, not in terms of gender creation), which at the same time is portrayed as the feminist significance of the argumentation. Apart from its liberal legacy, this discourse holds features from a radical feminist orientation, which are complemented by traces of a socialist feminist orientation about prostitution as work and labour law as a potential transforming power to change women's situations.

I sketch the *analytical stance* on prostitution within the discourse of normalisation as *fragmented* and *abstract*, and characterised by a focus on the individual. In *gender/sexuality theoretical terms*, I suggest that this understanding is based on a concrete understanding of split femininity, a view of women as "inferior in and by themselves" and a view of prostitution as a priori existing.

One fundamental insight of this dissertation project is that the conflicts within the "matter of prostitution", as I call it, cannot be solved through arguments, notwithstanding the importance of examining those conflicts for anyone approaching the field. There are even difficulties agreeing what the debate is all about. In my terms, the debate lacks *reciprocity*. I also argue that the debate is characterised by *asymmetry*. This refers to the unwillingness on part of the discourse of normalisation to discuss prostitution in terms of a social institution, in combination with its pronounced criticism of the radical feminist understanding. As a consequence, what I have termed a con-

textual critique of prostitution is ignored, and prostitution remains an under-theorised phenomenon, while arguments stemming from the most radical (and possibly most categorical) abolitionists, focusing on individual women in prostitution, tend to be emphasised. As sparring arguments between the different positions – the abolitionist, the contextual and the different branches of the position on normalisation – does not appear as a way to develop the questions on which attitudes favour women the most and contribute to create a legal personhood strengthening women's positions within law, I have chosen to specifically examine prostitution *and* trafficking as separate discourses within one discourse, namely that which seeks to normalise prostitution. The idea is that the course from emphasizing women's freedom of choice and right to autonomous decisions over their bodies – at the arena of prostitution – to stressing coercion and protection from infringement of sexual and bodily integrity – at the arena of trafficking – enables an examination of the interpretations of women's legal personhood in each of these contexts. Hence, after a quite thorough examination of the different understandings of prostitution, the discussion switches to a focus on trafficking.

I begin by sketching the development as to regulations on trafficking within the international community. With regard to the UN, the review ranges from the turn of the century 1900, to the drafting and enacting of the so-called Palermo Protocol which became the first international agreement on trafficking to assemble the wider international community. As regards the regional contexts of the EU and the Council of Europe, I have studied the work within the EU in the Council and the Commission from the 1990s and ahead as well as the so-called Brussels declaration and the work of the EU Expert Group, and the Council of Europe convention against trafficking which entered into force 2007. The aim is to contextualise the raging conflicts on understandings of trafficking in connection with gender and sexuality theory and relate them to concrete international instruments and their emergence and development on the international scene.

When I then switch my discussion to an analysis of the trafficking problem according to the conflicting feminist discourses within this field, I connect the stances of the discourse of normalisation – partly represented by concrete organisations that are active within anti-trafficking work at an international level – to a liberally inspired understanding of human rights, liberal doctrinalism with Karen Engel. Central issues stressed here are the need for anti-discriminationclauses, the right for women to travel freely – that is, to be allowed to migrate for sex work – to choose one's profession, and to make a living. Matters of women's subordination through constructions of split femininity, of "patriarchal structures", and women's vulnerable positions were also present in the discourse. However, not in relation to concrete hu-

man rights, but as a context in which the application of classical human rights is vital.

After discussing approaches to human rights, I examine different understandings of how the crime of trafficking should be constructed. In this respect, I depart from three questions at issue: The notion of consent, the notion of trafficking as a process or as a result, and the view of trafficking in women for prostitution as a matter of forced labour or as a matter of sexual exploitation. I relate these three aspects to feminist works on women's sexual autonomy and constructions of legal personhood, and I question a vital assumption in the discourse of normalisation, namely the understanding that an emphasis on women's self-determination – interpreted as narrow autonomy – will create the legal subject, in contrast to a prevailing notion of women as passive and female sexuality as passive. Furthermore, I relate to works that stress the importance of contextualising trafficking as a process, and discuss, among other things, the consequences of this view for considering the harm caused by the crime of trafficking. Finally, I relate the question of coercion or sexual exploitation to the notion of demand, more precisely to the question of whom could and should be perceived as the perpetrator in the process of trafficking.

If filtered through these questions, the construction of the crime of trafficking put forward by the discourse of normalisation may be understood in terms of a change of perspective: From focusing on the woman in prostitution, to centring the perspective of the sex-purchasing client. This change of perspective is remarkable given the vital role ascribed to precisely the sex-selling woman and the choice to focus completely on her individual perspective when discussing prostitution within the discourse of normalisation. Quite rightly, as a consequence of this we may note an expansion of men's sexual rights in relation to women, which implies, I argue, consequences for the creation of women's legal personhood. In my terms, women are given a sort of presence without position in law, and in my view, women's bodies are hereby constructed as open and sexually accessible: In the said construction, women's protection from unwanted sexual contacts may be annulled by a third party, and as a consequence, men are given the right to have sex with women who are in a position of having been trafficked and who, by force of the processes in effect, are not able to resist the actions of the man. Framing prostitution in terms of women's rights to their bodies, and the importance of constructing a strong female legal subject, as well as the right to self-determination regarding which sexual relations to engage in, are brought to a head by the question of trafficking – while at the same time, neither of these interests seem to be given priority when the understandings of trafficking within the discourse of normalisation are concretised. Instead, in the confrontation between on the one hand, the necessity of protective rules against

being coerced to have sex on a market of prostitution, and on the other hand, the focus on women's rights to their own bodies – that is, centring the woman's interests and situation – another interest appears to be ascribed superior importance in the discourse of normalisation: The logic of the sex industry. The impossibility – undesirability? – of disturbing commerce on the sexual market.

My conclusion so far is that there seems to be a disturbing contradiction whithin the discourse of normalisation, as the defence of women's autonomy and right to their own bodies when it comes to prostitution, and the fundamental creation of meaning around the analytical focus on the woman in prostitution, create a defence of the logic of the client when it comes to trafficking, leaving behind the perspective that focuses on the individual woman's perspective.

I then point at a newer tendency within the discourse of normalisation which, in its understanding of the matter of prostitution/sex work, does not – like the discourse of normalisation – focus analytically on the women, but instead – like the abolitionist position – focus on the prostitution, or sex industry. However, not to criticise the said industry/institution, as in the case of the abolitionists, but to defend its existence, seeking new analytical stances and approaches to create this defence. This position emphasises the importance of seeing sex work as an identity and not just any other job and one underlines the excitement in crossing borders as well as the importance to stress strength and action instead of emphasising the frailty of the exposed person and the suffering body. I interpret this stance as more in line with the pointed out tendency in the normalisation discourse to privilege the existence of prostitution and protect it from narrations that disrupts a male right to exercise the role of the client on the sex market. On the other hand, one could ask why a discourse should pose as feminist, if the existence of the prostitution market is at the heart of its interests?

This newer discourse of normalisation more over operates with a notion of the sex workers identity as a "chosen" one. She is seen as an underdog, exercising a sovereign strength in the thrill of crossing borders. Borders – the normalization and abolitionist discourse agree – that at the same time creates great harm for women, "the other women" that is. The strong sex working women, "uncapable of being hurt", demand on their part the very same boundaries in order to be able to cross them, although many would argue these same broders create the prostitutions arena. – And if they don't, then what does? What makes the prostitution arena flourish and contain so many women as sellers and so many men as buyers?

I would like to stress the need for a discussion that centers around issues regarding our understanding of prostitution in relation to society. Women's positions as legal subjects are negotiated every day, in relation to society and the persons here in. What are the implications of the sexmarket – if normalised – for women and men as subjects and legal persons? Allowing men to enjoy sex with women regardless of what the woman wants, and allowing a third part – the trafficker – to alter the woman's legal position to become a "sex worker" and hence available for sex, is not a environment where women's legal status most likely can be pushed forward. The prostitution arena, and its link to trafficking, therefor poses great challenges for every one engaged in women's rights. Not least due to the complex relation between theoretical and pragmatic aspects the questions related to it brings to the fore. No easy solutions can be found, regardless of what stance one takes. As a starting point it would be desirable though, that we began to *talk about prostitution*. What is it? How is prostitution connected to our society and the people living and creating meaning here, and around the globe?

Litteratur och källor

Abrahamson, Kara; "Beyond Consent, Toward Safeguarding Human Rights: Implementing the United Nations Trafficking Protocol", *Harvard International Law Journal*, Vol. 44 2003 s. 484.

Adkins, Lisa & Merchant, Vicki (red); *Sexualizing the Social. Power and the Organization of Sexuality*. British Sociological Association (BSA) Conference Service vol 47, (New York, Saint Martin's) 1996.

Akehurst, Michael; *A Modern Introduction to International Law* (Routledge New York) 1995.

Alanen, Lena; *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. (University of Jyväskylä9 1992.

Alcoff, Linda; Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory, *Signs*, Vol. 13, Nr. 3 1988 s. 405-436.

Alcoff, Linda & Potter, Elizabeth (red); *Feminist Epistemologies.* (Routledge, London) 1993.

Alexander, Priscilla; Feminism, Sex Workers, and Human Rights. I Jill Nagel (red); *Whores and other feminists* (New York , Routledge) 1997 s. 84.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj; *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. (Studentlitteratur, Lund) 1994.

Ambjörnsson, Fanny; *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer.* (Ordfront förlag, Stockholm) 2004.

Anderson, Scott A.; Prostitution and Sexual Autonomy: Making Sense of the Prohibition of Prostitution, i *Ethics* 112 July 2002 s. 748-780.

Andersson, Håkan; Topisk retorik inom juridiken, särtryck ur *Retorik & Rätt* (Iustus förlag, Uppsala) 1994.

Andersson, Håkan; Rättens narratologiska dimensioner – interaktion och konstruktion, i Minna Gräns & Staffan Westerlund (red); *Interaktiv rättsvetenskap*. (Uppsala universitet, Uppsala) 2006.

Andersson, Ulrika *Hans (ord) eller hennes? En kösteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp* (Bokboxförlag, Lund) 2004.

Andreas, Peter & Snyder, Timothy. (red); *The Wall Around the West. State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. (Lanham, Mld, Rowman & Littlefield Publishers) 2000.

Anker, van den, Christien & Doomernik, Jerome (red); *Trafficking and Women's Rights* (Palegrave Macmillan Hampshire) 2006.

Askin, Kelly D. & Koenig, Dorean M. (red); *Women and International Human Rights Law*, Vol 1. (Ardsley NY: Transnational Publishers) 1999.

Askola, Heli; *Legal Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the European Union*. (Hart Publishing, Portland) 2007.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus; Tvång, utnyttjande och kriminalisering av sexköp – del 1. I *Vänbok till Josef Zila* (Iustus Förlag) 2007.
Bacchi, Carol Lee; *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems.* (Sage Publications London) 2003.
Baer, Judith A.; *Our Lives Before the Law. Constructing a Feminist Jurisprudence.* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey) 1999.
Baldwin, Margaret A.; Split at the Root: Prostitution and Feminist Discourses of Law Reform, i *Yale Journal of Law and Feminism*, Nr 5 1992 s 47-120.
Balos, Beverly; The Wrong way to Equality, Privileging Consent in the Trafficking in Women for Sexual Exploitation. *Harvad Women's Law Journal* Vol 27 2004 s. 137-175.
Bassiouni, M. Cherif; Enslavement as an International Crime. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, 1991, Vol. 23, Nr 2, s 445-517.
Bassiouni, M. Cherif; International Crimes: "Jus Cogens" and "Obligatio Erga Omnes". *Law and Contemporary Problems*, Vol. 59, Nr. 4 1996 s. 63-74.
Barry, Kathleen; *Female Sexual Slavery*. (New York University Press, New York) 1979
Barry, Kathleen; *The Prostitution of Sexuality*. (New York University Press, New York) 1995.
Bartky, Sandra; *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression.* (Routledge, London) 1990.
Bell, Laurie (red); *Good Girls Bad Girls: Feminists and Sex Trade Workers Face to Face*. (Toronto: Seal Press) 1987.
Bell, Shannon; *Reading, Writing & Rewriting the prostitute Body.* (Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis) 1994.
Benhabib, Seyla; *Autonomi och gemenskap. Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. (Daidalos, Göteborg) 1992.
Benhabib, Sheila; "Jagets källor" i modern feministisk teori. I Mark Holm (red); *Tanke Känsla Identitet.* (Anamma böcker AB, Göteborg) 1997.
Berg, Lena; *Lagom är bäst. Unga kvinnors berättelser om heterosexuell samvaro och poronografi.* (Bilda Förlag, Falköping) 1999.
Berglund, Kerstin; Rättens användbarhet vid brott mot kvinnor. I Herrlin, Monica (red); *Kvinnor och miljöer. Rapport från det 9nde nordiska kvinnojuristmötet 19-21 maj 1995*. Publikationer av institutionen för privaträtt vid Helsingfors universitet) 1995.
Berglund, Kerstin; *Straffrätt och kön*. (Iustus förlag) 2007.
Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red) Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. (Studentlitteratur Lund) 2005.
Bernstein, Elizabeth; What's Wrong with Prostitution? What's Right with Sex-Work? Comparing Markets in Female Sexual Labor. *Hastings Women's Law Journal*, Vol. 10, 1999 nr. 1 s. 91-119.
Bernstein, Elizabeth; The Meaning of the Purchase: Desire, Demand, and the Commerce of Sex, *Ethnography* Vol. 2, Nr. 3 2001 s. 375-406.
Beauvoir, Simone de; *The second Sex* 1974.
Berlin, Isaiah; Two Concepts of Liberty. I Isaiah Berlin; *Four Essays on Liberty*. (Oxford University Press, London) 1969.

*Billinton-Grieg, Teresa; The Truth about White Slavery, Englishwoman's Review 14 (1913 June), i Sheila Jeffreys; *The Idea of Prostitution*. (Spinifex Press Pty Ltd, North Melbourne) 1997.

Bindman, Jo; *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda*, Anti Slavery International 1997.

Bock, Gisela & James, Susan (red); *Beyond Equality and Difference. Citizenship, feminist politics, female subjectivity.* (Routledge, London) 1992.

Bonguard Stremler, Alexandra; Sex for Money and the Morning After: Listening to Women and the Feminist Voice in Prostitution Discourse. *University of Florida Journal of Law and Public Policy*, vol. 7 nr 1 1994.

Bordo, Susan; Feminism, Foucault and the Politics of the Body, i Caroline Ramazanoglu (red); *Up Against Foucault. Explorations of Some Tensions between Foucault and Feminism*. (Routledge, London, New York) 1993.

Borg, Arne mfl.; *Prostitution. Beskrivning Analys Förslag till åtgärder.* (Liber förlag Stockholm) 1981.

Bossuyt, M.J.; *Guide to the 'Travaux Preparatoires' of the International Covenant on Civil and Political Rights* (Nijhoff, Dordrecht) 1987.

Brantsaeter Marianne; Om kjönnets logik. I Marianne Brantsaeter & Karin Widerberg (red); *Sex i arbeid(et) i Norge.* (Tiden, Norsk Forlag, Oslo) 1992.

Braverman, Harry; *Labour and Monopoly Capital*. (Free Press, New York) 1974.

Brems, Eva; *Human Rights: Universality and Diversity* (Martinus Nijhoff Publishers) 2001.

Brunovskis, Anette; Hjemme best? Situasjonen for hjemvendte ofre for menneskehandel på Balkan og i Øst-Europa, i *Tidsskrift for kjönnsforskning*, nr 1 2007.

Buker, Eloise A.; Hidden Desires and Missing Persons: A Feminist Deconstruction of Foucault. *Western Political Quarterly* Vol 4 Nr 43 1990 s 811-832.

Bullough, Vern; *The History of Prostitution*. (New Hyde Park, N.Y. University Books) 1964.

Burman, Monica; *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*. (Iustus förlag, Uppsala) 2007.

Buss, Doris & Manji, Ambreena (red); *International Law: modern feminist approaches* (Oxford Hart Publishing) 2005.

*Butler, Josephine; Social Purity. 1879 s 185, citerad i Roderick Moore; Josephine Butler (1828-1906), Christian, Feminist and Libertarian. *Libertarian Heritage* Nr. 10. Libertarian Alliance, 1993.

Butler, Judith; "Sexual Traffick" Ett samtal med Gayle Rubin, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000.

Butler, Melissa A.; Early Liberal Roots of Feminism: John Locke and the Attack on Patriarchy. I Mary Lyndon m.fl. (red); *Feminist Interpretations and Political Theory*. (Pennstate & Polity Press) 1991.

Byrnes, Andrew; Women, Feminism and International Human Rights Law – Methodological Myopia, Fundamental Flaws or Meaningful Marginalisation? Some Current Issues, i *Australian Year Book of International Law*, 2005, 1998-1999.

Califa, Pat; Public Sex; the culture of radical sex. (Pittsburg Cleis) 1994.

Cameron, Deborah & Frazer, Elizabeth; *The Lust to Kill. A Feminist Investigation of Sexual Murder.* Polity Press 1987.
Cassese, Antonio; *International Law in a Devided World* (Oxford Clarendon Press) 1986.
Cassese, Antonio; *International Law*. (Oxford University Press, Oxford) 2001.
Carstensen, Gunilla; *Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld. Konstruktioner av ett (o)giltigt problem i akademin.* (Förlags AB Gondolin, Eslöv) 2004.
Chancer, Lynn Sharon;"Prostitution, Feminist Theory, and Ambivalence: Notes from the Sociological Underground" i *Social Text* Vol 0 1993, Nr 37 s. 143-171.
Chapkis, Wendy; *Live Sex Acts. Women Performing Erotic Labour*. (Cassell, London) 1997.
Charlesworth, Hilary & Chinkin, Christine; "The Gender of Jus Cogens." *Human Rights Quarterly* Vol 15 1993 s. 63-76.
Charlesworth, Hilary & Chinkin, Christine; Violence against women: a global issue, i Julie Stubbs (red); *Women, Male Violence and the Law*. (Sydney, Institute of Criminology) Series no 6 1994.
Charlesworth, Hilary & Chinkin, Christine; *The Boundaries of International Law. A feminist analysis* (Manchester, Manchester University Press) 2000.
Charlesworth, Hilary mfl.; Feminist Approaches to International Law; Reflections from another Century. I Doris Buss & Ambreena Manji; *International Law; modern feminist approaches.* (Hart Publishing, Oxford) 2005.
Chew, Lin; Reflections by an Anti- trafficking Activist. I Kamala Kempadoo m.fl. (red); *Trafficking and prostitution Reconsidered. New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights.* (Paradigm Publishers, Boulder) 2005.
Chinkin, Christine; The challenge of soft law: development and change in international law. *International and Comparative Law Quarterly*, Vol 38 1998 s 851.
Chodorow, Nancy; *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and tha Sociology of Gender.* (University of California Press, Berkeley) 1978.
Chuang, Janie; Redirecting the Debate Over Trafficking in Women: Defenitions, Paradigms and Contexts, i *Harvard Human Rights Journal* 65, 77 1998.
Chuang, Janie; Beyond a Snapshot. *Indiana Journal of Global Legal Studies* Vol. 13 Nr 1 2006 137-163.
Cook, Rebecca J; (red) *Human Rights of Women. National and International Perspectives.* (University of Pensylvania Press, Philadelphia) 1994.
Cornell, Drucilla; *The Philosophy of the Limit* (New York: Routledge, Chapman & Hall) 1992.
Cornell, Drucilla; *At the Heart of Freedom. Feminism, Sex and equality*. (Princeton University Press, Princeton, New Jersey) 1998.
Coster Van Voorhouts, Jill E.B.; Human trafficking for labour exploitation: Interpreting the crime. *Utrecht Law Review* vol 3 nr 2 2007 s. 44-69.
Cullen, Holly; Siliadin v France: Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights, *Human Rights Law Review* Vol. 6 Nr 3 2006 s 585-592.
Dahlén, Marianne; *The Negotiable Child. The ILO Child Labour Campaing 1919-1973.* (Uppsala universitet, Uppsala) 2007.

Davis, Nancy Ann; The Abortion Debate: The Search for a Common Ground, Part 1. *Ethics*, 103 1993 s 516-539.

Delaney, Carol; The Meaning of Paternity and the Virgin Birth Debate. *Man* 21 1986 Nr 3 s. 494-513.

Delaney, Carol; Cutting the Ties that Bind: The Sacrifice of Abraham and Patriarchal Kinship, i Sarah Franklin & Susan MacKinnon (red); *Relative Values. Reconfiguring Kinship Studies.* (Duke University Press) 2001.

Demleitner, Nora V.; Enforced Prostitution: Naming an International Offense, *Fordham International Law Journal,* Vol 18 1994.

Dempsey, Michelle Madden; "Rethinking Wolfenden: Prostitute-use, Criminal Law and Remote Harm", *Criminal Law Review* 2005.

Dempsey, Michelle Madden & Herring, Jonathan; Why Sexual penetration Requires Justification. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol 27 No. 3 2007.

Ditmore, Melissa & Wijers, Marjan; The Negotiations on the UN Protocol on Trafficking in Persons. *Nemisis* 2003.

Ditmore, Melissa; Trafficking in Lives, How Ideology Shapes Policy, I Kamala Kempadoo m.fl. (red); *Trafficking and prostitution Reconsidered. New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights.* (Paradigm Publishers, Boulder) 2005.

Doezema, Jo; Choice in Prostitution. I Marjut Jyrkinen (red); *Conference Book: Changing Faces of Prostitution, Helsinki 3 - 5 May, 1995*. (Unioni, The League of Finnish Feminists) 1995.

Doezema, Jo; Forced to Choose. Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy. I Kamala Kempadoo & Jo Doezema (red); *Global Sex Workers. Rights, Restistance, and Redefinitions*. Routledge 1998.

Doezema, Jo; Loose women or lost women? The re-emergence of "white slavery" in contemporary discourses on "trafficking in women". *Gender Issues* Vol. 18 Nr 1 2000 s 23-50.

Doezema, Jo; *The Ideology of Trafficking*. Conference paper: Work Conference 'Human Trafficking' 15th November 2002. Center for Ethics and value Inquiri (CEVI) Ghent University, 2002.

Doezema, Jo; Now You See Her, Now You Don't: Sex Workers at the UN Trafficking Protocol Negotiations. *Social & Legal Studies,* vol 14 nr 1 2005 s. 61-89.

Doomernik, Jeroen; The Globalisation, Migration and trafficking Nexus: European Outcomes, ur Christien L. van den Anker & Jeroen Doomernik (red); *Trafficking and Women's Rights*. (Palegrav, Macmillan Hampshire) 2006.

Dworkin, Andrea; Prostitution and Male Supremacy. I *Life and death* (New York, Free Press) 1997.

Dworkin, Gerald; *The Theory and Practice of Autonomy.* (Cambridge, Cambridge University Press) 1988.

Dworkin, Ronald; *Taking Rights Seriously*. (Cambridge, Harvard University Press) 1977.

Eduards, Maud; *Förbjuden handling – om kvinnors organisering och feministisk teori* (Liber Kristianstad) 2005.

Eide, Asbjørn & Krause, Catarina & Rosas, Allan (red); *Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook*. Second Revised Edition. (Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers) 2001.

Eldén, Åsa; ”Om hon lever vill människor se mer och mer”. Rykten, splittrad kvinnlighet och heder bland svenska kvinnor från Mellanöstern. *Sociologisk forskning* Nr 3-4 2001 s. 115-147.

Eldén, Åsa; *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder.* (Uppsala universitet, Uppsala) 2003.

Eldén, Åsa; Forskningsetik och hederslogik. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 2-3 2006 s. 106-110.

Eldén, Åsa & Westerstrand, Jenny (red); *Guts and Glory! Festskrift till Eva Lundgren.* (Uppsala universitet) 2007.

Eldén, Åsa; Är du rimlig lilla feminist? I Åsa Eldén & Jenny Westerstrand (red); *Guts and Glory! Festskrift till Eva Lundgren.* (Uppsala universitet) 2007.

Eliasson, Mona & Ellgrim, Barbro; *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. En kunskapsöversikt.* (Sveriges kommuner och landsting) 2006.

Engle, Karin; International Human rights and Feminism: When Discourses Meet. *Michigan Journal of International Law,* vol 13 1992, s. 517-610.

Engle, Karen; International Human Rights and feminisms: When Discourses Keep Meeting, i (red) Doris Buss & Ambreena Manji, *International Law: modern feminist approaches* (Oxford Hart Publishing) 2005.

Ericson, Lars O.; Charges Against Prostitution: An Attempt at a Philosophical Assesment. *Ethics* Vol. 90 Nr. 3 1980 s. 335-366.

Eriksson, Gunnar & Qvarsell, Roger & Sundin, Bo; *Från renässans till upplysning. Idéhistorisk översikt*. (Umeå universitet, Umeå) 1976.

Eriksson, Maja K.; *Reproductive Freedom In the Context of International Human Rights and Humanitarian Law*, (Martinus Nijohff Publishers) 1999.

Eriksson, Maja K.; Att gå på två ben eller ett. Betraktelsesätt på mänskliga rättigheter. *Feministiskt perspektiv* nr 1 2000 s. 5-12.

Eriksson, Maria; Biologiskt lika och anatomiskt olika? Kropp, kön och biologi kring 1800 och den moderna sex/gender distinktionen. I Gunhild Hammarström (red); *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt. Festskrift till professor Eva Lundgren*. (Sociologiska institutionen, Uppsala universitet) 1997.

Farley, Melissa;”Bad for the Body, Bad for the heart”: Prostitution Harms Women Even if Legalized or Decriminalized. *Violence Against Women*, Vol. 10 Nr. 10 2004 s. 1087-1125.

Farley, Melissa; Prostitution Harms Women Even if Indoors. Reply to Wietzer. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 950-964.

Farriror, Stephanie; The International Law on Trafficking in Women and Children for Prostitution: Making It Live Up to its Potential, *Harvard Human Rights Journal* Vol 10 1997.

Fineman Martha A. & Mykitiuk Roxanne (red); *The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse.* (Routledge, London, New York) 1994.

Florin, Christina & Bergqvist, Christina; *Framtiden i samtiden, Könsrelationer i förändring i Sverige och omvärlden*, (Institutet för framtidsstudier) 2004.

Michel Foucault; *The Care of the Self. Vol 3. History of Sexuality* (New York, Random House)1986.

Foucault, Michel; *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. (Bokförlaget Daidalos) 2002.

Foucault, Michel; *Övervakning och straff*. (Arkiv förlag) 2004.
Frankfurt, Harry; Freedom of the Will and the Concept of the Person. *Journal of Philosophy*, 68 1971, s 5-20.
Franklin, Sarah & MacKinnon, Susan (red); *Relative Values. Reconfiguring Kinship Studies.* (Duke University Press) 2001.
Fraser, Arvonne S.; Becoming Human: The origins and development of Women's Human Rights. *Human Rights Quarterly* Vol 21 Nr 4 1999 s. 853-906.
Fredman, Sandra; Reversing Discrimination. *Law Qarterly Review*, Vol. 113 1997.
Galey, Margret E.; Promoting Non-Discrimination Against Women – The United Nations Commission on the Status of Women, *International Studies Quarterly* Vol. 23 June Nr 2 1979 s. 273-303.
Gallagher, Ann; Human rights and the new UN protocols on trafficking and migrant smuggling: A preliminary analysis. *Human rights quarterly* Vol 23 Nr 4 2001.
Gilligan, Carol; *In a Different Voice*. (Harvard University Press, Cambridge) 1982.
Giobbe, Evelina; Prostitution: Buying the Right to Rape, i Ann Wolpert Burgess (red); *Rape and Sexual Assault III. A Research Handbook*. (New York, Garland Publishing) 1991.
Gouges, Olympe de; *Déclaration de la Femme et de la Citoyenne* (1871), i Guy Lagelee & Jean-Louis Vergnaud, *La conquête des droits de l'homme. Textes fondamentaux* (Paris, Le Cherche Midi Editeur) 1988.
Gunew, Sneja (red); *Feminist Knowledge. Critique and Construct*. (London/New York, Routledge, London) 1990.
Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria & Davies, Margret (red); *Exploiting the limits of law: Swedish feminism and the challenge to pessimism* (Aldershot Ashgate) 2007.
Gustafsson, Håkan; Taking *Social* Rights Seriously (I). Om sociala rättigheters status. *Tidskrift for Rettsvitenskap* Nr 4-5 2005 s. 439-490.
Haaland, Thomas & Clausen, Sten-Erik & Schei, Berit*; Vold i parforhold – ulike perspektiver fra den förste landsdekkende undesökelsen i Norge,* NIBR-rapport 2005.
Habermas, Jürgen; *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. (Daidalos, Göteborg) 1990.
Hammarström, Gunhild (red); *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt. Festskrift till professor Eva Lundgren*. (Sociologiska institutionen, Uppsala universitet) 1997.
Hannikainen, Lauri; *Peremptory Norms (jus cogens) in International Law; Historical Development, Criterian, Present Status.* (Helsinki, Lakimiesliiton kustannus) 1988.
Hanski, Raija & Suksi, Markku (red); *An Introduction to the International Protection of Human Rights*. *A Textbook.* (Institute for Human Rights, Åbo Akademi University) 2000.
Harding, Sandra; *The science question in feminism*, (Ithaca, Cornell University Press) 1986.
Hartmann, Heidi; Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. I *Signs,* Vol. 1, Nr. 3, 1976, s. 137-169.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna; *Faith, Hope, Battering*. Oikeus 1998:20 (Statistics Finland) 1998.
Hekman, Susan J.; *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism.* Polity Press, Cambride, 1990.
Hellner, Jan; *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögenhetsrätt*. (Jure, Stockholm) 2001.
Hemmings, Clara; Telling Feminist Stories. *Feminist Theory* Vol. 6 Nr. 2 2005 s.115-139.
Herbele, Renee; Deconstructive Strategies and the Movement Against Sexual Violence. *Hypatia* Vol. 11 Nr 4 1996.
Herbert, Gary B.; *A Philosophical History of Rights.* Transaction Publishers (New Brunswick, New Jersey) 2003.
Heywood, Paul & Jones, Erik & Rhodes, Martin (red); *Developments in West European Politics 2*, (Houndmills, Palegrave) 2002.
Hirsch, von, Andrew; Hirsch, Andrew; Extending the Harm Principle: 'Remote' Harms and Fair imputation. I A.P. Simester & A. T. H. Smith (red); *Harm and Culpability* (Clarendon Press, Oxford) 1996.
Hoagland, Sara Lucia; *Lesbian ethics. Toward New Value*. (Institute of Lesbian Studies, Palo Alto Kalifornien) 1988.
*Hobbes, Thomas; *Philosophical Rudiments*, citerad i Mary Lyndon m.fl. (red); *Feminist Interpretations and Political Theory*. (Pennstate & Polity Press) 1991.
*Hobbes, Thomas; *Leviathan*, citerad i Gary B. Herbert; *A Philosophical History of Rights.* (Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey) 2003.
Hochschild, Arlie; The Managed Heart. (University of California Press, Berkeley) 1983.
Hoigard Cecil & Finstad, Liv; *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. (Pax forlag) 1986.
Holm, Mark (red); *Tanke Känsla Identitet.* (Anamma böcker AB, Göteborg) 1997.
Holmberg, Tora; *Samtal om biologi. Genusforskare talar om kön och kropp.* (Skrifter från Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet) 2007.
Hooks, Bell; *Feminist Theory: From Margin to Center*. (South End Press, Cambridge MA) 1984.
Huysmans, Jef.; Migrants as a Security Problem: Dangers of "Scrutinizing" Social Issues" I Robert Miles & Dietrich Thränhardt (red); *Migration and European Integration. The Dynamics of Inclusion and Exclusion* (London, Pinter) 1995.
Hynes, H.P & Raymond, Janice G.; Put in harm's way. The neglected health concequences of sex trafficking in the United States. I Jael M. Silliman m.fl. (red); *Policing the national Body: Sex, Race, and Criminalization.* (Cambridge MA South End) 2002.
Höglund, Anna T.; *Krig och kön. Feministisk etik och dem moraliska bedömningen av militärt våld.* (Uppsala universitet) 2001.
Ingram, Attraca; *A Political Theory of Rights*. (Clarendon Press, Oxford) 1994.
Irigaray, Luce; *Je, tu, nous. Toward a Culture of Difference*. (New York, London, Routledge) 1993.
Jackson, Stevi; *Heterosexuality in Question.* (London, Sage Publications) 1999.

Jackson, Stevi; Heterosexuality, Sexuality and Gender. Re-thinking the Intersections. I Diane Richardson m.fl. (red); *Intersections Between Feminist and Queer Theory.* (Palegrave Macmillan, New York) 2006.

Jaggar, Alison (red); *Living With Contradictions. Controversies in Feminist Social Ethics*. Westview Press Inc. 1994.

Jaggar, Alison; Prostitution. I Alison Jaggar (red) *Living With Contradictions. Controversies in Feminist Social Ethics*. Westview Press 1994.

James, Susan & Palmer, Stephanie; *Visible Women. Essays on Feminist Legal Theory and Political Philosophy.* (Hart Publishing, Oxford, Portland Oregon) 2002.

Jareborg, Nils; *Straffrättens ansvarslära* (Iustus Förlag, Uppsala) 2001.

Jaspard, Maryse & Condon, Stèphanie; *National Survey on Violence Against Women in France*. ENVEFF Survey. (Institute de démographie de l'Universit'e de Paris I, Paris) 2001.

Jeffreys, Sheila; *The Idea of Prostitution*. (Spinifex Press Pty Ltd, North Melbourne) 1997.

Jeffner, Stina; *"Liksom våldtäkt, typ" Om betydelsen av kön och heterosexuelitet för ungdomars förståelse av våldtäkt.* (Uppsala universitet, Uppsala) 1997.

Jolin, Anette; On the Backs of Working Prostitutes: Feminist Theory and Prostitution Policy. I *Crime and Delinquency*, vol. 40 nr 1 1994 s. 69-83.

Jonasdottir, Anna G.; Love, Power and Political interests. Toward a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies. (Högskolan i Örebro) 1991.

Jonasdottir, Anna G. & Björk, Gunnela (red); *Teorier om patriarkatet. Betydelser, begränsningar och utvecklingslinjer.* (Kvinnovetenskapligt forums skriftserie nr 2. Högskolan i Örebro) 1994.

Jónasdottir, Anna G.; *Kärlekskraft, makt och politiska intressen. En teori om patriarkatet i nutida västerländska samhällen.* (Daidalos, Göteborg) 2003.

Jonsson, Anna; Lagföring av människohandel i Sverige. En rättsfallsstudie. (Institutionen för Östeuropastudier Uppsala universitet) 2005.

Jonsson, Elisabeth; Positiva förpliktelser och Europakonventionens verkan enskilda emellan, *Europarättslig Tidskift* 2007 s. 653—670.

Joppke, Christian.; European Immigration Policy at the Crossroads', i Paul Heywood, Erik Jones och Martin Rhodes (red); *Developments in West European Politics 2*, (Houndmills, Palegrave) 2002.

Jordan, Ann D.; Human Rights or Wrongs? The struggle for a human rights-based response to trafficking in human beings. I Rachel Masika; *Gender, Trafficking and slavery.* Oxfam Focus on Gender (Oxfam GB) 2002.

Joseph, Sarah & Shultz, Jenny & Castan, Melissa; *The International Covenant on Civil and Political Rights. Cases, Materials and Commentaries*. Andra uppl. (Oxford University Press, Oxford, New York) 2004.

Jyrkinen, Marjut (red); *Conference Book: Changing Faces of Prostitution, Helsinki 3 - 5 May, 1995*. (Unioni, The League of Finnish Feminists) 1995.

Järvinen, Margaretha; *Prostitution i Helsingfors. En studie i kvinnokontroll* (Åbo akademiska förlag) 1990.

Kant, Immanuel; *Grundläggning av sedernas metafysik*. (1875) (Daidalos) 1997.

Kapur, Ratna; The Tragedy of Victimization Rhetoric: Resurrecting the "Native" Subject in International/Post-Colonial Feminist Legal Politics. *Harvard Human Rights Journal,* nr 1 2002.

Kelly, Liz; *Surviving Sexual Violence*. (Minneapolis, University of Minesota Press) 1988.

Kelly, Liz & Regan, Linda *Stopping Traffic: Exploring the Extent of, and Responses to, Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the UK* (London, Home Office, Police Research Series Paper 125) 2000.

Kelly, Liz;"You Can Find Anything You Want": A Critical Reflection on Research on Trafficking in Persons within and into Europe. *International Migration* Vol. 43 nr 1-2 2005.

Kempadoo, Kamala & Doezema, Jo (red); *Global Sex Workers. Rights, Resistance, and Redefinition.* (Routledge New York) 1998.

Kempadoo, Kamala; Globalizing Sex Workers Rights, i Kamala Kempadoo & Jo Doezema (red); *Global Sex Workers. Rights, Restistance, and Redefinitions*. (Routledge) 1998.

Kempadoo, Kamala; Women of Colour and the Global Sex Trade. Transnational Feminist Perspectves'. *Meridians. Feminism, Race, Transnationalism* 1 (2) 2001 s 28-51.

Kempadoo, Kamala & Joti Sanghera & Bandana Pattanik (red); *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspetives on Migration, Sex Work, and Human rights*. (Paradigm Publishers) 2005.

Kempadoo, Kamala; From Moral Panic to Global Justice: Changing Perspectives on Trafficking, i Kamala Kempado (red); *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspetives on Migration, Sex Work, and Human rights.* (Paradigm Publishers) 2005.

Kessler, Kari; Is a Feminist Stance in Support of Prostitution Possible? An Exploration of Current Trends. I *Sexualities,* vol 5 nr. 2 2002 s. 219-235.

Knop, Karen; (red); *Gender and Human Rights*. (Oxford University Press, Oxford New York) 2004.

Kouvo, Sari; *Making Just Rights. Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective*. (Iustus förlag, Uppsala) 2004

Kroon, Ann; *FE/MALE asymmetries of gender and sexuality*. Uppsala universitet 2007.

Kuo, Leonore; *Prostitution Policy. Revolutionizing Practice through a Gendered Perspective.* (New York University Press, New York London) 2002.

Kymlicka, Will; *Contemporary Political Philosopy. An Introduction*. (Oxford University Press, Oxford) 2002.

Källström, Kent; Låglönekonkurrens och arbetstagares integritet. I *Arbetsliv i omvandling,* Nr 2 2002 s 85-99.

Lacey, Nicola; On the subject of "sexing" the subject… I Ngaire Naffine & Rosemary J Owens, *Sexing the Subject of Law*. (LBC Information Service, Sweet & Maxwell) 1997.

Lacey, Nicola; *Unspeakable Subjects. Feminist Essays in Legal and Social Theory*. Hart Publishing, Oxford 1998.

Lacey, Nicola; Feminist Legal Theory and the Rights of Women, i Karen Knop (red), *Gender and Human Rights*, Oxford University Press 2004.

Laczko, Frank & Gozdziak, Elzbieta (red). Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey. *International Migration*. Vol. 43 nr 1-2 2005.
Lagelee, Guy & Vergnaud, Jean-Louis; *La conquête des droits de l'homme. Textes fondamentaux* (Paris, Le Cherche Midi Editeur) 1988.
Lahav, Gallya & Guiraudon, Virgina; Comparative Perspectives in Border Control: Away from the Border and Outside the State, i P. Andreas & T. Snyder (red); *The Wall Around the West. State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. Lanham, Mld, Rowman & Littlefield Publishers 2000.
Lansink, Anette; *Interim report on Women and Migration, International Law Asssociation*, Berlin Conference 2004.
Lansink, Anette; Human rights focus on trafficked women: An international law and feminist perspective. *Agenda, Feminist Media*, Journals 2006 Online/Issue Nr. 70.
Larson, Jane E.; *Prostitution, Labour, and Human Rights*. U.C. Davis Law Review Vol 37 2004 Nr 3 s. 673-700.
Laqueur, Thomas; Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig. (Symposion, Stockholm) 1994.
Law, Sylvia A.; Commercial Sex: Beyond Decriminalization. *Southern California Law Review,* vol. 73 2000 s. 523-610.
Leidholt, Dorchen; Prostitution: A Violation of Womens Human Rights. *Cardozo Women's Law Journal* 1 1993, s 133-147.
Lernestedt, Claes; *Kriminalisering.* (Iustus förlag, Uppsala) 2003.
Lewis, Regina & Mills, Sara (red); *Feminist Postcolonial Theory. A Reader*. (Routledge, New York) 2003.
Liedman, Sven-Eric; *Från Platon till kommunismens fall*. (Albert Bonniers Förlag, Falun) Trettonde upplagan, 2002.
Liljeström, Marianne; Institutionaliserad heterosexualitet och undersökning av könssystem. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4 1990 s. 18-29.
Locke, John; *Two Treatises of Government*, (red); Peter Laslett (Cambridge University Cambridge) 1967.
Lucas, Ann; Women and prostitution, i Kelly D. Askin & Dorean M. Koenig (red); *Women and International Human Rights Law*, Vol 1. (Ardsley NY: Transnational Publishers) 1999.
Lundgren, Eva; Prester i lyst og last. Om kjönn, makt og erotikk i Den norske kirkes sjelesorg. (J.W. Cappelens forlag A/S, Oslo) 1987.
Lundgren, Eva; *Det får da vaere grenser for kjönn. Voldelig empiri og feministisk teori.* (Universitetsforlaget Oslo) 1993.
Lundgren, Eva; Creating bodily gender in the fields of symbol and power. *NORA* nr 2 1995 s. 107.
Lundgren, Eva; *Goddag yxskaft*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr. 1 1996 s. 74-80.
Lundgren, Eva; *Ekte kvinne? Identitet på kryss og tvers.* (Pax Forlag, Oslo) 2000.
Lundgren, Eva & Heimer & Westerstrand, Jenny & Kalliokoski, Anne-Marie; *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor I jämställda Sverige. En omfångsundersökning.* (Brottsoffermyndigheten, Uppsala universitet, Umeå) 2001.
Lundgren, Eva; *Våldets normaliseringsprocess. Tre parter, tre strategier*. ROKS 2004.

Lundgren, Silje; *Utsatt "i förbifarten". Hur fokus förskjuts i svensk forskning om våld mot unga kvinnor.* (Uppsala universitet) 2004.
Lundström, Karin; *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten. En feministisk analys*. (Iustus förlag, Uppsala) 1999.
Lyndon, Mary (red); *Feminist Interpretations and Political Theory*. (Pennstate & Polity Press) 1991.
MacKenzie, Catriona & Stoljar, Natalie (red); *Relational Autonomy. Feminist Perspectives on Autonomy, Agency, and the Social Self.* (Oxford, Oxford University Press) 2000.
MacKinnon, Catharine A.; *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law.* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts) 1987.
MacKinnon, Catharine A.; *Toward a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press 1989.
MacKinnon, Catharine A.; *Only Words*. (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts) 1993.
MacKinnon, Catharine, A.; Prostitution and Civil Rights. *Michigan Journal of Gender and Law,* nr 1 1993 s. 13-31.
Marx, Karl; On the Jewish Question. I Robert C. Tucker (red); *The Marx-Engels Reader.* (W.W. Norton& Company) 1972.
*Maine, Henry; *Ancient Law* (London, John Murray) 1930.
Mahoney, Martha R.; Victimization or Oppression? Women's Lives, Violence and Agency. I M. Fineman & R. Mykitiuk (red); *The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse.* (Routledge, London, New York) 1994.
Masika, Rachel; *Gender, Trafficking and slavery.* Oxfam Focus on Gender (Oxfam GB) 2002.
Mauss, Marcel; A Category of the Human Mind: The Notion of Person; The Notion of Self, i Carrithers, Michael & Collins, Steven & Lukes, Steven (red); *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History.* (Cambridge University Press, Cambridge) 1985.
McIntosh, Mary; Feminist Debates on Prostitution. I Lisa Adkins & Vicki Merchant (red); *Sexualizing the Social. Power and the Organization of Sexuality*. British Sociological Association (BSA) Conference Service vol 47, (New York, Saint Martin's) 1996.
Mellberg, Nea; *När det overkliga blir verklighet. Mödrars situation när deras barn blir utsatta för sexuella övegrepp av fäder*. (Umeå universitet, Umeå) 2003.
Mellberg, Nea; *Mäns våld mot kvinnor: Synliga mödrar och osynliga barn.* (Uppsala universitet) 2004.
Mernissi, Fatima; *Beyond the Veil. Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society*. (Revised edition). (Bloomington and Indinapolis: Indiana University Press) 1987.
Meron, Theodor; Convergence of International Humanitarian Law and Human Rights Law, i Warner, Daniel (red); *Human Rights and Humanitarian Law, The Quest for Universality*. Nijhoff Law Specials Volume 29 (Martinus Nijhoff Publishers) 1997 s. 97-106.
Miles, Robert & Thränhardt, Dietrich (red); *Migration and European Integration. The Dynamics of Inclusion and Exclusion* (London, Pinter) 1995.

Millett, Kate; *Sexual Politics* (New York: Doubleday) 1970.
Millett, Kate; The Prostitutions Papers. (Ballantine Books) 1976.
Mohanty, Chandra Talpade; Under Western Eyes: Feminist Scolarship and Colonial Discourses. *Feminist Review* nr 30 1988 s. 65-88.
Moi, Toril; *Simone de Beavoir. Hur man skapar en kvinnlig intellektuell.* (Symposion, Stockholm) 1996.
Moi, Toril; *Hva er en kvinne? Kjönn og kropp i feministisk teori.* (Gyldendal Norsk Forlag ASA) 1998.
Moore, Roderick; Josephine Butler (1828-1906), Christian, Feminist and Libertarian. *Libertarian Heritage* Nr. 10. Libertarian Alliance, 1993.
Müller, Ursula & Schröttle, Monica, *Health, Well-Being and Personal Safety of Women in Germany. A representative Study of Violence Against Women in Germany.* (Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, Berlin) 2004.
Naffine, Ngaire & Rosemary J. Owens(red); *Sexing the Subject of Law.* (LBC Information Service) 1997.
Naffine, Ngaire; The Body Bag. I Ngaire Naffine & Rosemary J. Owens(red); *Sexing the Subject of Law.* (LBC Information Service) 1997.
Naffine, Ngarie; Can Women be Legal Persons? i Susan James & Stephanie Palmer; *Visible Women. Essays on Feminist Legal Theory and Political Philosophy.* (Hart Publishing, Oxford, Portland Oregon) 2002.
Nagel, Jill (red); *Whores and other feminists* (Routledge, New York) 1997.
Nedelsky, Jennifer; "Meditations on Embodied Autonomy. Sources, Thoughts and Possibilities' in Law and the Community." i Allan C. Hutchinson and Lesley J.M. Green (red); *Law and the Community: The End of Individualism?* (Carswell, Toronto) 1989.
Nedelsky, Jennifer; Reconceiving Autonomy. *The Yale Journal of Law and Feminism* Vol. 7 1989.
Nergelius, Joakim (red); *Rättsfilosofi. Samhälle och moral genom tiderna*. (Studentlitteratur Lund) 2005.
Netkova, Bistra; *Human Rights and Trafficking in Women*. (Rijkuniversiteit Groningen) 2007.
Niemi-Kiäsiläinen, Johanna & Honkatukia, Päivi & Ruuskanen, Minna; Legal Texts as Discourses, i Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva.Maria & Davies, Margret (red); *Exploiting the Limits of Law. Swedish feminism and the Challenge to Pessimism*. (Aldershot: Ashgate) 2007.
Nordborg, Gudrun (red); *13 kvinnoperspektiv på rätten*, (Iustus förlag, Uppsala) 1995.
Nousiainen, Kevät; Rättens system och kvinnans vardag, i Gudrun Nordborg (red.); *13 kvinnoperspektiv på rätten*. (Iustus förlag, Uppsala) 1995.
Nowak, Manfred; U.N. *Convenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary*. (N.P. Engler Publisher, Kehl) 1993.
Nussbaum, Martha C.;"Whether from Reason or Prejudice": Taking Money for Bodily services. *Journal of Legal Studies*, Vol. XXVII 1998 s 693-724.
Nussbaum, Martha C.; *Sex and Social Justice.* (Oxford University Press) 1999.
Nussbaum, Martha C.; *Women and Human Development. The Capabilities Approach* (Cambridge, Cambridge University Press) 2000.

Obokata, Tom; *Trafficking in Human Beings from a Human Rights Perspective: Towards a Holistic Approach* (Martinus Nijhoff Publishers) 2006.
O'Barr, Jean F. m.fl; Reflections on Forum '85 in Nairobi, Kenya: Voices from the International Women's Studies Community. *Signs* Vol 11 Nr 3 1986.
O'Connell Davidson, Julia; *Prostitution, Power and Freedom*. (The University of Michigan Press, London) 1998.
O'Connell Davidson, Juila & Anderson, Bridget; *Trafficking – a demand led problem? A multy-country pilot study.* Save the Children, Stockholm 2002.
O'Connell Davidson, Julia; Travel and Taboo: Heterosexual sex tourism to the Caribbean. I Elzabeth Bernstein & Laurie Schaffner (red); *Regulating Sex: the politics of intimacy and identity*. (Routledge, London and New York) 2004.
O'Connell Davidson, Julia; *Children in the Global Sex Trade.* (Polity Press, Cambridge) 2005.
O'Connell Davidson, Julia & Anderson, Bridget; The Trouble with 'Trafficking', i Christien van den Anker & Jerome Doomernik (red); *Trafficking and Women's Rights* (Palegrave Macmillan Hampshire) 2006.
O'Donovan, Katherine; With sense, consent, or just a con? Legal subjects in the discourse of autonomy. I Ngaire Naffine & Rosemary J. Owens(red); *Sexing the Subject of Law.* (LBC Information Service) 1997.
Ornstein, Petra & Hellberg Olivia; *En analys av sambanden mellan våldsutsatthet och ohälsa hos svenska kvinnor.* Examensuppsats. (Institutionen för informationsvetenskap, Statistik, Uppsala universitet) 2007.
Orakhelashvili, Alexander; *Peremptory Norms in International Law.* (Oxford University Press, Oxford) 2008.
Orford, Anne; Feminism, Imperialism and the Mission of International Law. *Nordic Journal of International Law*, 71 2002, s. 275-269.
Otto, Dianne; Violence Against Women: Something Other than a Human Rights Violation? *Australian Feminist Law Journal* 1993.
Otto, Dianne; Disconcerting "Masculinities": Reinventing the Gendered Subject(s) of International Human Rights Law, i Doris Buss and Abreena Manji (red); *International Law: Modern Feminist Approaches* (Oxford & Portland: Hart) 2005.
Outshoorn, Joyce (red); *The Politics of Prostitution. Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce*. (Cambridge University Press) 2004.
Outshoorn, Joyce; The political Debates on Prostitution and Trafficking in Women. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* Vol. 12 Nr. 1 2005 141-155
Ovey, Claire & White, Robin C.A. & Jacobs, Francis Geoffrey; *Jacobs & White, The European Convention on Human Rights,* (Oxford, Oxford University Press) 2006.
Owens, Rosemary J.; Working in the Sex Market, i Ngaire Naffine & Rosemary J. Owens (red): *Sexing the subject of law*. (LBC Information Service, Sweet & Maxwell) 1997.
Pateman, Carol; *The sexual Contract*. (Stanford University Press, Stanford) 1988.

Pateman, Carol; ”God Hath Ordained to Man a Helper”: Hobbes, Patriarchy and Conjugal Right. I Mary Lyndon m.fl. (red); *Feminist Interpretations and Political Theory*. (Pennstate & Polity Press) 1991.

Penttinen, Elina; *Globalization, Prostitution and Sex-Trafficking. Corporeal Politics*. (Routledge, London and New York) 2008.

Peters, Julie & Wolper Andrea. (red); *Women's Rights, Human Rights* (New York, Routledge) 1995.

Pheterson, Gail; *The prostitution Prism.* (Amsterdam University Press, Amsterdam) 1996.

Phillips, Anne; *Engendering Democracy*. (Polity Press, Cambridge) 1991.

Piechowiak, Marek; What are Human Rights? The Concept of Human Rights and their Extra-Legal Justification, i Raija Hanski & Markku Suksi (red) *An Introduction to the International Protection of Human Rights*. *A Textbook.* (Institute for Human Rights, Åbo Akademi University) 2000.

Pohjonen, Soile; Kvinnor, våld och straffrätt. I Gudrun Nordborg(red); *13 kvinnoperspektiv på rätten*. Iustus förlag, Uppsala 1995.

Posner, Richard; An Economoic Theory of the Criminal law, 85 *Columbia Law Review,* 1985.

Posner, Richard A.; *Sex and Reason*. (Harvard University Press) 1992.

Prasad, Nivedita & Rohner, Babette; Undocumented Migration, Labour Exploitation and Trafficking. I *Challenging Trafficking in Persons. Theoretical Debate & Practical Approaches.* (Federal Ministry fpr economic Cooperation and Development, Germany) 2005.

Radin, Margret; *Contested Commodities*. *The Trouble with Trade in Sex, Children, Body Parts and Other Things*. (Harvard University Press) 1998.

Rahof, Lars Adam; *Guide to the Traveaux Preparatoires of the United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women.* (Dordrecht: Martinus Nijhoff/Kluwer) 1993.

Ramazanoglu, Caroline (red); *Up Against Foucault. Explorations of Some Tensions between Foucault and Feminism*. (Routledge, New York, London) 1993.

Ramazanoglu, Caroline & Holland, Janet; Women's sexuality and men's appropriation of desire. I Caroline Ramazanoglu (red); *Up Against Foucault. Explorations of Some Tensions between Foucault and Feminism*, (Routledge, London, New York) 1993.

Raphael, Jody & Shapiro, Deborah; Violence in Indoor and Outdoor Prostitution Venues. *Violence Against Women*, vol 10 nr. 2 2004 s 126-139.

Raphael, Jody & Shapiro, Deborah L.; Reply to Witzer. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 965-970.

Rawls, John; A *Theory of Justice.* (Oxford University Press, London) 1971.

Rawls, John; *Political Liberalism*. (Columbia University Press, New York) 1993.

Raz, Joseph; *The Morality of Freedom.* (Oxford University Press) 1986.

Reanda, Laura; Prostitution as a Human Rights Question, Problems and Prospects of United Nations Actions, i *Human Rights Quarterly* nr 13 1991 s. 209-211.

Reilly, Adrienne A.; Slavery Legislation vs. Trafficking Legislation in Prosecuting the Crime of Female Sexual Slavery: An International Law Perspective, ur *Trafficking and Women's Rights*, (red) Christien L. van den Anker & Jeroen Doomernik, Hampshire, Palegrave Macmillan 2006.

Rhode, Deborah L.; *Justice and Gender. Sex discrimination and the Law.* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England) 1989.
Rich, Adrienne; Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. I Alison Jaggar (red); *Living With Contradictions. Controversies in Feminist Social Ethics*. Westview Press Inc. 1994.
Richards, David A. J.; Commercial Sex and the Rights of the Person: A Moral Argument for the Decriminalization of Prostitution. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 127, Nr. 5 1979 s. 1195-1287.
Richardson, Diane; *Rethinking Sexuality*. (Sage Publications) 2000.
Richardson, Diane & McLaughlin, Janice & Casey, Mark E. (red); *Intersections Between Feminist and Queer Theory.* (Palegrave Macmillan, New York) 2006.
Rijken, Conny; *Trafficking in Persons. Prosecution from a European Perspective.* (T.M.C. Asser Press, The Hague) 2003.
Rosenberg, Tiina; *Queerfeministisk agenda*. (Atlas, Stockholm) 2002.
Ross, Alf; *Ejedomsret og ejendomsovergang* (Köpenhavn) 1935.
Rubin, Gayle; The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. I Rayna Reiter (red); *Toward an Anthropology of Women*. (New York, Monthly Review Press) 1975.
Rubin, Gayle; Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality, i H. Abelove, M. Barale and D. Halperin (red); *The Lesbian and Gay Studies Reader*. (Routledge) 1993.
Sandgren, Claes; Vad är rättsvetenskap? Ur *Festskrift till Peter Seipel*, (Norstedts Juridik AB, Stockholm) 2006.
Sandgren, Claes; Framtidens doktorsavhandlingar i rättsvetenskap, ur *Tidskrift for Rettsvitenskap*, vol 120, 3/2007, s. 388-407.
Sandoval, Chela; US Third-World feminism: The Theory and Method of Oppositional Consciousness in the Postmodern World. *Genders* Nr 10 1991, s 1-24.
Satz, Debra; Markets in Women's Labour. *Etics* 106 1995.
Scheinin, Martin; Economic and Social Rights as Legal Rights. I Eide, Asbjørn & Krause, Catarina & Rosas, Allan (red); *Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook*. Second Revised Edition. (Dordrecht/Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers).
Schnably, Stephen J.; Property and Pragmatism: A Critique of Radin's Theory of Property and Personhood. *Stanford Law Review*, Vol. 45, No. 2 1993 s. 347-407.
Schwarzenbach, Sibyl; Contractarians and Feminist Debate Prostitution. *New York University Review on Law and Social Change* Vol. 18 1991 s. 103-130.
Scott, Joan W.; *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. (Harvard University Press, Cambridge, Mass) 1996.
Shapiro, B.J.; *Probability and Certainty in seventeenth Century England.* (Princeton University Press, Princeton) 1983.
Shrage, Laurie; Should Feminists Oppose prostitution? *Ethics* Vol. 9 Nr 2 1989.
Shrage, Laurie; *Moral Dilemmas of Feminism. Prostitution, Adultery, and Abortion.* Routledge London 1994, s 58.
Sieghart, Paul; *The international Law of Human Rights*, (Oxford University Press, The Clarendon Press New York) 1983.

Silliman, Jael M. (red); *Policing the national Body: Sex, Race, and Criminalization.* (Cambridge MA South End) 2002.
Simester, . I A.P. & Smith, A. T. H. (red); *Harm and Culpability* (Clarendon Press, Oxford) 1996.
Simmonds, Nigel E.; *Juridiska principfrågor*. *Rättvisa, gällande rätt och rättigheter*. (Norstedts Juridik AB, Stockholm) 1996
Skeggs, Beverly; *Formations of Class and gender. Becoming Respectable*. (Sage publications, London, Thousen oaks, New Delhi) 1999.
Skeggs, Beverly; *Att bli respektabel.* (Göteborg, Daidalos) 1999.
Skilbrei, Mai-Lene & Tveit, Marianne; Defining Trafficking through Empirical Work: Blurred Boundaries and their Consequences. *Gender, Technology and Development* Vol 12 nr 1, 2008 s. 9–30
Slaughter, Anne-Marie & Ratner, Steven R.; The Method is the Message. *The American Journal of International Law*, Vol 93 1999 s. 410-423.
Smart, Carol; *Law, Crime, and sexuality. Essays in Feminism*. (Sage London) 1995.
Smith, Michael D.; Enhancing the Quality of Survey Data on Violence Against Women. A Feminist Approach. *Gender and Society,* 8, 1, 1994 s. 109-127.
Spelman, Elizabeth; *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought.* (Beacon Press, Boston) 1988.
Spivak, Gayatri Chakravorty; *A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present.* (Harvard University Press, Cambridge and London) 1999.
St. James, Margo; The Reclamation of Whores, i Laurie Bell (red); *Good Girls Bad Girls: Feminists and Sex Trade Workers Face to Face*. (Toronto: Seal Press) 1987 s. 81 – 87.
Stanko, Elisabet; *Everyday Violence: How Men and Women Experience Sexual and Physical Danger.* (London, Pandora) 1990.
Steen, Anne-Lie; *Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält.* (Göteborgs universitet) 2003.
Steiner, Henry J. & Alston, Philip; *International Human Rights in Context. Law, Politics, Morals.* (Text and Materials.) Second Edition. (Oxford/New York: Oxford University Press) 2000.
Stern, Rebecca; *The Child's Right to Participation – Reality or Rethoric?* (Uppsala universitet) 2006.
Stubbs, Julie (red); *Women, Male Violence and the Law*. (Sydney, Institute of Criminology) Series no 6 1994.
Stubbs, Margot; Feminism and legal positivism, i Kelly Weisberg (red); *Feminist Legal Theory*. (Philadelphia, Temple University Press) 1993.
Sullivan, Barbara; Rethinking Prostitution. I B. Caine & R. Pringle (red); *Transitions: New Australian Feminisms*. Allen & Unwin, Sydney 1995 s 184-197.
Sullivan, Barbara; Trafficking in Women. Feminism and New International Law. *International Feminist Journal of Politics* Vol. 5 Nr 1 2003 s 67-91.
Svalastog, Anna Lydia; *Det var ikke meningen… Om konstruktion av kjönn ved abortingerp, et feministteoretiskt bidrag*. (Uppsala universitet, Uppsala) 1998.
Svanström, Yvonne; Handel med kvinnor, Debatten i Sverige och Nederländerna om prostitution och trafficking, i Christina Florin & Christina Bergqvist; *Framti-*

den i samtiden, Könsrelationer i förändring i Sverige och omvärlden, (Institutet för framtidsstudier) 2004.
Svanström, Yvonne; Criminalizing the john – a Swedish gender model? i Joyce Outshoorn (red); *The Politics of Prostitution. Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce.* (Cambridge University Press, Cambridge) 2004.
Svanström, Yvonne; *Offentliga kvinnor, Prostitution i Sverige 1812-1918*. (Ordfront, Stockholm) 2006.
Svensson, Eva-Maria; *Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten.* (Iustus förlag, Uppsala) 1997.
Taylor, Ian & Jamieson, Ruth; Sextrafficking and the mainstream of market culture, i *Crime, Law and Social Change* 32: 257-278, 1999.
Toepfer, Susan J. & Wells, Bryan S.; The Worldwide Market for Sex: A Review of International and Regional Legal Prohibitions Regarding Trafficking in Women', *Michigan Journal of Gender and Law*, 2: 83–128 1994.
Tuck, Richard; *Natural Rights Theories – Their Origin and Development* (Cambridge University Press) 1979.
Turnbull, Penelope; The Fusion of Immigration and Crime in the European Union: Problems of Cooperation and the Fight Against Trafficking in Women (1997) 3(4) *Transnational Organized Crime* 189.
Vicinus, Martha; Sexuality and Power. A Review of current work in the history of sexuality. *Feminist Studies* Vol 8 nr 1 1982.
Viseur Sellers, Patricia; Individual(s') Liability for Collective Sexual Violence. I Karen Knop (red); *Gender and Human Rights*. Oxford University Press, Oxford New York) 2004.
Votinius, Sacharias; *Varandra som vänner och fiender. En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund.* (Symposion, Stockholm Stehag) 2004.
Walby, Sylvia; *Theorizing Patriarchy*. (Basil Blackwell, Oxford) 1990.
Walkowitz, Judith R.; Male Vice and Feminist Virtue: Feminism and the Politics of prostitution in Nineteenth-Century Britain. *History Workshop Journal* 13 1982.
Warner, Daniel (red); *Human Rights and Humanitarian Law, The Quest for Universality*. Nijhoff Law Specials Volume 29 (Martinus Nijhoff Publishers) 1997.
Weedon, Chris; Feminism, Theory and the Politics of Difference. (Blacwell Publishets Ltd, Oxford) 1995.
Weedon, Chris; *Identity and Culture: Narratives of Difference and* Belonging. (Maidenhead: Open University Press) 2004.
Weitzer, Ronald; Flawed Theory and Method in Studies of Prostitution. *Violence Against Women*, Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 934-949.
Weitzer, Ronald; Rehashing Tired Claims About Prostitution. A Response to Farley and Raphael and Shapiro. *Violence Against Women* Vol. 11 Nr. 7 2005 s. 971-977.
Wendt Höjer, Maria; *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Liber, Lund 2002.
Wendt Höjer, Maria; *Skamfläcken*. (Slutrapport, Brottsoffermyndigheten) 2005.
Wennström, Bo; *Rättens individualisering. Mot en ny juridisk antropologi*. (Uppsala universitet, Uppsala) 2005.

Westerstrand, Jenny; Prostitution and the Cunning Patriarchy. Towards a New Understanding. I *Seminar on the Effects of Legalisation of Prostitution Activities – a Critical Analysis*. (Regeringskansliet) 2002.

Weisberg, Kelly (red); *Feminist Legal Theory*. (Philadelphia, Temple University Press) 1993.

Wijers, Marjan; Women, Labour and Migration. The Position of Trafficked Women and Strategies for Support. I Kamala Kempadoo&Jo Doezema (red); *Global Sex Workers. Rights, Resistance, and Redefinition.* (Routledge New York) 1998.

Wijers, Marjan & Lap-Chew, Lin; *Trafficking in Women. Forced Labour and Slavery-like Practices in Marraiage, Domestic Labour and Prostitution*. (Foundation Against Trafficking in Women, Global Alliance Against Trafficking in Women) 1999.

Winther Jörgensen, Marianne & Phillips, Louise; *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund 2000.

Williams, Patricia J.; Bronsringen och det djupa, blå havet, i Lisbeth Larsson (red); *Feminismer*. (Studentlitteratur, Lund) 1996.

Zoglin, Kathryn; United Nations Actions Against Slavery: A Critical Evaluation, *Human rights Quarterly* 1986

Östergren, Petra; *Porr, horor och feminister*. (Natur och Kultur, Stockholm) 2006.

Källor

Rapporter och dyl.

Andrees, Beate; *Forced Labour and Trafficking in Europe: how people are trapped in, live through and come out*. ILO WP57 2008.

Brottförebyggande rådet; *Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning*. Rapport 2002:14.

Coomarswamy, Radhika; Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, E/CN.4/1997/47.

Coomarswamy, Radhika; Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective, Violence Against Women, E/CN.4/2000/68.

Coomarswamy, Radhika; Report on the mission of the Special Rapporteur to Poland on the issue of trafficking and forced prostitution. E/CN.4/1997/47/Add.1

Coomarswamy, Radhika; Alternative approaches and ways and means within the United Nations system for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms, E/CN.4/1995/42.

Coomarswamy, Radhika, Mission to Bangladesh, Nepal and India on the issue of trafficking of women and girls (28 October-15 November 2000). E/CN.4/2001/73/Add.2.

Danailova-Trainer, Gergana & Belser, Patrick; *Globalization and the illicit market for human trafficking: an empirical analysis of supply and demand.* ILO DECLARATION WP/53/2006

D'Chuna, Jean; *Trafficking in persons: a gender and rights perspective*, EGM/TRAF/2002/EP.8, 8 November 2002.

Di Nicola. A. m.fl; *Study on National Legislation on Prostitution and the Trafficking in Women and Children*. (Transcrime, Università Degli Stui Di Trento/Università Cattolica Del Sacro Cuore) 2006.

GAATW; *Human rights and Trafficking in Persons*: A Handbook. 2001.

GAATW m.fl; *Human Right Standards for the Treatment of Trafficked Persons*, 1999.

GAATW, Asia Pacific NGO Forum, 2004; Trafficking in Women: from "violence against women" to "forced labour and slavery". 10 years after Beijing Platform for Action, 1995.

Ghinararu, Catalin & van der Linden, Mariska N.J.; *Trafficking of Migrant Workers from Romania. Issues of labour and sexual exploitation.* Working Paper 33. ILO 2004 s. 31.

Huda, Sigma; Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective. E/CN.4/2006/62.

International Labour Organization; *A Global Alliance Against Forced Labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. International Labour Conference, 93rd Session, Geneve, 2005. Report I (B).

International Labour Organization; *Stopping forced Labour, Global report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. International Labour Conference, 89th Session, Geneve, 2001. Report I(B).

Konventionssamling i mänskliga rättigheter. Andra upplagan. Sammanställd av Frivilligorganisationernas fond för mänskliga rättigheter. (Norstedts Juridik, Stockholm) 2004

Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council, E/2002/68/Add.1.

Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings. Brussels, 22 December 2004. European Commission, Directorate-General Justice, Freedom and Security.

Revisiting the Human Trafficking Paradigm: The Bangladesh Experience. Part I: Trafficking in Adults. International Organization for Migration, Geneva 2004.

UNICEF m.fl; Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe. 2003.

UNICEF m.fl.; Trafficking in Human beings in South East Europe, 2004.

United Nations Office on Drugs and Crime; *Trafficking in Persons. Global Patterns*. UNDOC, Vienna 2006.

United Nations Office on Drugs and Crime; The Appropriate Legal Responses to Combating Trafficking in Persons. A Handbook for Parliamentarians 2008. Draft as of 10 March 2008. UNDOC.

UNESCO/CATW; The Penn State Report 1-2, Pennsylvania 1992.

The Wolfenden Committee *Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*, HMSO 1957.

Elektroniska dokument från NGO:s

GAATW; What is Trafficking? 2002, http://www.inet.co.th/org/gaatw.

What is trafficking? Global Alliance Against Trafficking in Women, 2002. På http://www.inet.co.th/org/gaatw.

Human Rights Cacus; *Recommendations and Commentary on the Draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especielly Women and Children*. 1999. http://www.osgf.ge/phds.hrc.htm. Senast besökt 2006-05-03.

Network of Sex Work Projects; *Commentary on the Draft Protocol To Combat International Trafficking In Women And Children Supplementary To The Draft Convention On Transnational Organized Crime*, 1999. http://www.nswp.org/mobility/untoc-comment.html

EWL Position Paper on Prostitution and Trafficking, maj 1998 http://www.womenlobby.org/site/1Template1.asp?DocID=2197&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu

EWL, Contributing to the Draft Report of the European Expert Group on Trafficking in Human beings, 25/10/04, http://www.womenlobby.org/site/1abstract.asp?DocID=715&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu=&parentCat=201.

GAATW 2002 What is trafficking?, http://www.inet.co.th/org/gaatw,

GAATW; The UN Trafficking Protocol and Its Limitations. 2002 http://www.inet.co.th/org/gaatw.

Human Rights Law Group; Annoted Guide to the Complete UN Trafficking Protocol. http://www.globalrights.org/site/DocServer/Annotated_Protocol.pdf?docID=2

723#search=%22%22Annotated%20Guide%20to%20the%20Complete%20UN%20Trafficking%20Protocol%22%22.
Jordan, The Annoted Guide to the Complete Trafficking Protocol, 2002:7, på http://www.choike.org/nuevo_eng/informes/1763.html#The%20debate:%20the%20UN%20Trafficking%20Protocol, senast besökt 2008-06-05
Raymond, J.; Guide to the New UN Trafficking Protocol, s. 4. Odaterat, http://action.web.ca/home/catw/attach/Guideun_protocolENG.pdf

N.F, FN, konventioner och deklarationer

International Agreement for the Suppression of the ”White Slave Traffick”, 18 maj 1904, 35 Stat. 1 L.N.T.S 83.
International Convention for the Suppression of the Traffick in Women and Children, 4 maj 1910, 211 Consol. T.S. 45 103 B.F.S.P 244.
International Convention for the Suppression of the Traffick in Women and Children, 30 September 1921, 9 L.N.T.S 415.
International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age, 11 October 1933.
Slavery, Servitude, Forced Labour and Similar Institutions and Practices Convention of 1926, 60 LNTS. 253, UNTS 17, March 9, 1927.
FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, 1948.
Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, March 21,1950, 96 UNTS 271.
The Convention on the Political Rights of Women, 193 UNTS 135, July 7, 1954.
1956 Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery. 266 UNTS 3.
The Convention on the Nationality of Married Women, A/RES/1040(XI) 11 August 1958.
The Convention on the Consent to Marriage, Minimum Age for marriage, and registration of Marriages. General Assembly resolution 1763 A (XVII) of 7 November 1962.
International Convention on Civil and Political Rights 16 December 1966. 999 UNTS 171.
Declaration on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, General Assembly resolution 2263(XXII) of 7 November 1967.
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979, 1249 UNTS 13
Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104 of 20 December 1993.
UN Convention against Transnational Organized Crime. A/Res/55/25 of 15 November 2000.
Protocol against the Smuggling of Migrants by land, sea and air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime) A/Res/55/25 of 15 November 2000.
Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, A/Res/55/25 of 15 November 2000.

Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition, A/Res/55/255 of 8 June 2001.
Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, 1 juli 2002.

ILO
Forced labour Convention, 1930 (nr 29).
Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (nr 105)

Ad Hoc Committee m.fl. angående Palermoprotokollet
A/55/383. Report of the Add Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh sessions.
A/AC.254/17. Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnatinal Organized Crime on its fourth session, held in Vienna from 28 June to 9 July 1999
A/AC/.254/4/Add.3/Rev.4. Revised draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime
A/AC.254/5/Add.13. Proposals and contributions received from Governments on the draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime
A/AC.254/L.54. United States of America: amendments to the revised draft international legal instrument against trafficking in women and children.

Förarbeten/travaux prépartoires
A/55/383/Add.1. Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols.
Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Crime and the Protocol Thereto. UNDOC, Divisions for treaty affaires, United Nations, New York 2004.

Handlings- och aktionsplaner
World Plan of Action, Mexico City 1975. Report of the World Conference of the International Women's Year. United Nations publications. E/CONF.66/5
Nairobi Forward-Looking Strategies for the advancement of women. World Conference to review and appraise the achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace, Nairobi, 15-26 July 1985. A/CONF.116/28/Rev.
Report of the World Conference of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace, Copenhagen, July 1980, U.N. Doc A/CONF.94/35 (80.IV.30).

Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, Vienna 14-25 June 1993, A/CONF.157/23.
Report of the International Conference on Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994, A/CONF.171/13.
Report on the Fourth World Conference on Women, Beijing 4-15 September 1995, A/CONF.177/20.
Draft programme of action for prevention of traffick in persons and the exploitation of prostitution of others. E/CN.4/1994/71.
Report of the Working Group on Contemporary Forms of Slavery on its 16th session. Draft programme of action for the prevention of traffick in persons and the exploitation of prostitution of others. E/CN.4/Sub.2/1991/41, annex I.
Report of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities. Draft programme of action for the prevention of traffic in persons and the exploitation of the prostitution of others. E/CN:4/1994/71 Add 1.

Resolutioner

ECOSOC Res. 1695 (LII) 2 June 1972.
ECOSOC Res. 1987/22.
ECOSOC Res. 1990/15 of 24 May 1990.
ECOSOC Res. 1991/18, Violence against women in all its forms, of 30 May 1991.
ECOSOC Res. 1996/6, Follow-up to the Fourth World Conference on Women.
A/RES/40/36, of 29 November 1985, Domestic Violence.
A/RES/46/122 of 17 December 1991
A/RES/53/111, of 9 December 1998, Transnational Organised crime.
A/RES/53/114, of 20 January 1999, Strengthening the UN Crime Prevention and Criminal Justice Programme, in Particular its Technical Cooperation Capacity.
E/CN.4/Sub.2/RES/2000/19, Report of the Working Group of Contemporary Forms of Slavery.

General Recommendations

CEDAW General Recommendation No. 25. on article 4, paragraph 1, of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, on temporary special measures
CEDAW General Recommendation No. 19 (11th session 1992)
CEDAW General Recommendation no 11, Appendix
Human Rights Committee, General Comment 31, Nature of Legal Obligations on State Parties to the Covenant. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13.

Övriga dokument

U.N. Dep't of Int'l Economic & Social Affairs, Study on Traffic in Persons and Prostitution, U.N. Doc. ST/SOA/SD/8, U.N. Sales No. 59.IV.5
Apartheid as a collective form of slavery: Interim report of the Secretary-General, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/AC.2/5.
E/CN.6/642, Commission on the Status of Women : report on the 28th session, 25 February-5 March 1980.
U.N. Doc. E/5183

U.N. Doc E/5544

Europarådet
The European Convention for the protection of Human rights and Fundamental Freedoms 87 UNTS 103, ETS No. 005.
Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS No. 155.
Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (Warsaw, 16.V.2005) Council of Europe Treaty Series - No. 197.
Explanatory Report, Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Warzaw, 16.V.2005, pkt 57.
Recommendation no R (2000) 11 of the Committee of Ministers to Member States on action against trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation.
Appendix to Recommendation no. R (2000) 11.
Trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation, Fact Sheet September 2003, Council of Europe, Doc. Ed (96)2).

Domar
European Court of Human rights
X and Y vs the Netherlands, Application no. 8978/80, Judgement Strasbourg 26 March 1985.
Van Droogenbroeck v. Belgium, 9 July 1980, Series B, vol. 44.
M.C. v. Bulgaria, 39272/98 ECHR 2003-XII.
Siliadin vs France Application no. 73316/01. Judgment Strasbourg 26 July 2005.
**Seguin v. France* (dec) no 42400/98 7 march 2000

Inter-Amerikanska systemet
Velásquez Rodriguez v Honduras. Case, Judgment of July 29, 1988, Inter-Am.Ct.H.R. (Ser. C) No. 4 (1988).

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
Kunarac and others, Judgement ICTY Trial Chamber III, IT-96-23 och IT-96-23/1-T (2001)

Kenyas högsta domstol
Republic v. Kahdic, Kisumu, ex p. Nasreen, [1973] EA 153.

Inter-Amerikanska systemet
The Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against women. 33 ILM 1534 (1994).

Asiatiska systemet
SAARC Convention on Preventing and Combating Trafficking in Women and Children for Prostitution.

EU

Fördraget om Europeiska Unionen, C 321 E/1,
The Charter of Fundamental Rights of the European Union, C 364/8.
OJ C 310/1 of 16.12.2004 Treaty establishing a Constitution for Europe.
The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union, 2005/c 53/01, 3.3.2005.

Rådet

Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims., OJ L 261, 6.8.2004, p. 15.

Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. OJ L 261, 6.8.2004, p. 19.

Council Framework Decision 2001/220/JHA of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. OJ L 82, 22.3.2001, p. 1.

Council Framework Decision 2002/629/JHA of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings. OJ L 203, 1.8.2002, p. 1.

Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography. OJ L 13, 20.1.2004, p. 44.

The Council Resolution of 20 October 2003 on initiatives to combat trafficking in human beings, in particular women. OJ C 260, 29.10.2003, p. 4.

Council Joint Action 97/154/JHA of 24 February 1997 concerning action to combat trafficking in human beings and sexual exploitation of children. OJ L 063, 04/03/97 P. 0002-0006.

Rådets gemensamma åtgärd 96/700/RIF av den 29 november 1996 om upprättandet av ett program för stöd och utbyte för personer ansvariga för att bekämpa människohandel och sexuellt utnyttjnde av barn (STOP, EGT L 322, 12.12.1996, s 7),

Rådets gemensamma åtgärd 96/748/RIF av den 16 december 1996 om ett utökat mandat till Europol.

Tampere European Council 15-16 October 1999, Presidency Conclusions

Council Regulation 343/2003 EC 18 February 2003.

EU plan on best practices, standards and procedures for combating and preventing trafficking in human beings, OJ C 311 of 9.12.2005 p. 1.

Brysselförklaringen. OJ C 137 of 12.6.2003 p. 1. Council conclusions of 8 May 2003.

Kommissionen

COM(1996) 567 final of 20.11.1996. On trafficking in women for the purpose of sexual exploitation.

COM(1998) 726 final of 9.12.1998. For further actions in the fight against trafficking in women.

COM(2000) 854 final 21.12.2000. Combating trafficking in human beings and combating the sexual exploitation of children and child pornography. Proposal for a COUNCIL FRAMEWORK DECISION
on combating trafficking in human beings Proposal for a COUNCIL FRAMEWORK DECISION on combating the sexual exploitation of children and child pornography.
COM/2005/514 final 18.10.25, Fighting trafficking in human beings - an integrated approach and proposals for an action plan**.**
2003/209/EC Commission Decision of 25 March 2003 setting up a consultative group, to be known as the "Experts Group on Trafficking in Human Beings", OJ L 079, 26/03/2003 P 0025-0027.
CNS/2001/0024, Proposal for a Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings, 21.12.2000.

Övriga dokument

OJ C 032, 5.2.1996, on trafficking in human beings
OJ C 304, 6.10.1997 on trafficking in women for sexual exploitation
OJ C 340 of 10.11.1997
OJ C 176, 14.7.1986, on violence against women:
OJ C 120, 16.5.1989, on the exploitation of prostitution and the traffic in human beings:
OJ C 268, 4.10.1993, on trade in women:
OJ C 310/1 of 16.12.2004 Treaty establishing a Constitution for Europe

JHA Recommendations on Trade in Human Beings for the Purposes of Prostitution. Council Press Release 10550/93 of 29-30 November 1993.
Recommendations from the European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996, COM(96) 567 final, annex 2.
Recommendations from the Working Group on Law Enforcement and Police Cooperation, European Conference on Trafficking in Women 10-11 juni 1996, I COM(96) 567 final, annex 2.
Recommendation from the Working Group on Judicial Cooperation, COM(96)567 Annex 2.
Waddingston report of 27/11/97, Europaparlamentet
Programme of Community action (2004 to 2008) to prevent and combat violence against children, young people and women and to protect victims and groups at risk, OJ L 34, 9.2.2000, p. 1 samt OJ L 143, 30.4.2004, p. 1.
Memo 05/381, Brussels, 19 October 2005. "Fighting trafficking in human beings - an integrated approach and proposals for an action plan".
Trafficking in Women, The misery behind the fantasy: from poverty to slavery, A Comprehensive European Strategy, Justice and Home Affairs, http://ec.europa.eu/justice_home/news/8mars_en.htm.
Action Plan of the Council and the Commission on how best to Implement the Provisions of the Treaty of Amsterdam on an Area of Freedom, Security and Justice. Adopted by the JHA 3 December 1998, 1999/C 19/01

Svenskt offentligt tryck
Prop. 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.).
Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.
Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel.
Prop. 2002/2003:146 Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet
Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning.
Ett heltäckande straffansvar för människohandel (Ds 2003:45).
SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.
Förenta Nationernas fjärde kvinnokonferens, Aktstycken utgivna av Utrikesdepartementet, Ny serie II:51 (1996) s 133

Hemsidor
http://www.5wwc.org/conference_background/1980_WCW.html.
http://www.catwinternational.org/
http://www.catwinternational.org/about/index.php
http://www.gaatw.net
www.libertysecurity.org.
http://www.ohchr.org/EN/NewsEveents/Pages/Cedaw.aspx.

Elektroniska titlar/källor
Challenge Liberty & Security, A Response to the Hague Programme, Protecting the Rule of Law and Fundamental Rights in the Next Five Years of an EU Area of Freedom, Security and Justice. www.libertysecurity.org.
Kinnell, Hilary; *Why Feminists Should Rethink on Sex Workers Rights.* På websidan http://www.nswp.org/pdf/KINNELL-FEMINISTS.PDF.
Farley, Melissa, Unequal (2005) publicerad på http://action.web.ca/home/catw/attach/MelissaFarleyUnequal_8-30-051.doc
Mill, John Stuart; *On Liberty*. Raleigh, N.C., Alex Catalogue, Uppsala universitetsbibliotek, Digitala biblioteket (Udig).
Nathan, Debbie; 'Oversexed', *The Nation*, 29 augusti 2005,
http://www.thenation.com/doc/20050829/nathan
Saunders, Penelope; *Migration, Sex Work, and Trafficking in Persons.* 2000. Publicerad på http://thistuesday.org/node/88.
Wijers, Marjan & van Doornick, Marieke; *Only Rights can Stop Wrongs*. Conference paper, EU/IOM 18-20 september 2002, s. 7, på http://www.walnet.org/csis/papers/wijers-rights.html.
UNESCO, Bangkok Trafficking Statistics Project, se http://www.unescobkk.org/index.php?d=1022.

Tidningsartiklar
Ekis Ekman, Kajsa DN 2006-11-10.
*Pitfalls for Women, In the Grip of the White Slave Trade.
Sydsvenska Dagbladet 22 april 2007.
*W.T. Stead; Maiden Tribute of Modern Babylon. *The Pall Mall Gazette*, July 6, 1885.

*Vigilance Record, No. 3, p. 18 Is it Possible? Journal of the National Vigilance Association.
Westerstrand, Jenny; Våldet har också ett sammanhang. *Uppsala Nya tidning* 2005-07-27.
Westerstrand, Jenny; Våga vara hora? *Kvinnotryck* 2003.

Övrigt
Proposed Convention Against sexual Exploitation, Draft of January 1994. Återgiven i Kathleen Barry 1995 s. 323.
Westerstrand, Jenny; *Kung slår dam. Våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige.* Opublicerat manus, 2007.

* = Sekundärkälla